NAZIM TEKTAŞ

TANRININ ASKERLERİ

- 1 -

HUNLAR - TABGAÇLAR - SİYENPİLER

çatı

TANRININ ASKERLERİ

-1-

Çatı Kitapları: 24
Eylül 2006

Tanrının Askerleri -1- (Hunlar-Tabgaçlar-Siyenpiler)

Dizgi-Mizampaj: Bahadır Ajans

Baskı: Bayrak Matbaacılık
Cilt: Bayrak Matbaacılık

ISBN: 975-8845-25-X

ÇATI KİTAPLARI
Klodfarer Cd. Dostluk Yurdu Sk. 4/1
Çemberlitaş-İSTANBUL
Tel-Faks: 0212 518 79 87

TANRININ ASKERLERİ

-1-

NAZIM TEKTAŞ

İLK TÜRKLER

Meramımız, soyumuzun izlerini sürüp, gidebildiğimiz yere kadar gitmek. Mümkün olduğunca, doğrulara ulaşmak prensibinden şaşmayacağız, çaresizlik yaşanacak; izlerin aslı silinmiş, yerine efsaneler oturmuş görüldüğünde onlardan da alınacak. Hem, bazı meseleler vardır ki, nasıl olduğu değil nasıl algılanıldığı mühimdir. Bu fikirle başlıyoruz.

Yafes'in Oğlu Türk

Bizler, yeryüzüne Cenab-ı Allah tarafından gönderilen ilk insanın Hz. Âdem olduğuna inanıyoruz; ilk peygamber olarak ta onu tanırız. Türklerin anılışı ise Nuh Aleyhisselâm'la başlıyor, bizde doğrudan oraya geliyoruz.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır; "*And olsun ki biz Nûh'u kavmine (peygamber olarak) göndermişizdir de o arala-rında elli yılı müstesnâ olmak üzere, bin sene kalmıştır. Nihayet onlar zulümde devam edip dururlarken tufan yakalayıvermiştir*."[1]

1 Hasan Basri Çantay Meâli. Ankebut suresi, 14. Ayet.

Tufan hâdisesi konumuza girmiyor: "Nûh Peygamber Tufan'dan sonra yeryüzünü çocukları arasında *paylaştırınca Arabistan, iki Irak ve Yemen'i Sâm'a; Mısır, Yunanistan, Kıbt, Nabel, Berber ülkeleri, Hindistan ve Zingibar'ı Hâm'a verdiği gibi Ceyhun tarafının hepsini Yâfes'e verdi. Bu toprakların insanları soylarını bunlardan aldılar. Biz tekrar gelelim Yâfes bahsine. Şöyle rivayet olunur ki; Yâfes babasının yanından ayrılmak isteyince, ona, "Ey Allah'ın peygamberi bana verdiğin memleketin suyu az, kendisi harap. Bana bir dua öğret ki yağmura muhtaç olunca, Allah'a o dua ile yalvarayım. Allah bize cevap versin" dedi. Nûh peygamber dua öğretti ve Ulu Allah ona bir ad (dua) ilham etti. O da bu adı oğluna öğretti*".[2]

[2] İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, 30.s.

Aynı esere göre, Yâfes'in yedi oğlu vardı. Bunlar; "*Çin, Türk, Hazar, Samlâb (Slav), Rus, Yecüc ve Mecüc'ün babası Mise ve Bulgarlar ile Burtasların babası Kemârî idiler.*"

" Çin, çok akıllı ve terbiyeliydi. Hazar sakin ve az konuşurdu. Rus hilekâr, gafil ve utanmaz (ihtiyatlı) biriydi. Samlâb (Slav) yumuşak kalpliydi. Mise pek yaşamamıştı. Onun oğlunun oğlu Guz (Oğuz) hile ve hurda doluydu (kurnazdı). Dedesi Yâfes onu oğullarından daha çok severdi. Kemâri oyunu seven, av ve işrete düşkün biriydi. Türk edepli, akıllı ve doğru kalpliydi."

Burada anlatılanlardan tamamen gerçeği bulmak mümkün olmayabilir. Yalan demekte zor. Türklerin atası sayılan Yâfes'in, bir dua öğrenme arzusu sonucu buna kavuştuğu, eski Türklerin – Moğolların hayatında bunun izlerine çokça rastlandığı bir gerçektir. Dua adıyla zikrolunup, yağmur ve kar yağdırdığına inanılan bu şey, sonraki zamanlarda "Yada Taşı" adını alacak, bununla, savaşlarda fırtına bile çıkarılacaktır. Doğru veya değil, bunlar ciddi tarih kitaplarında anlatılır.

Yukarıda, Nuh'un yedi oğlundan bahsedilmiş olsa da, bu sayı sonra azalır. Denir ki: "Tufandan sonra insanlar Hazreti Nûh'un üç oğlundan türedi. Onun için Nûh Aleyhisselam'a ikinci Âdem denildi".[3] Arap, Fars ve Rum'un babası Sâm, Sudan halkının babası Hâm, Kabâil-i Türk'ün (Türk kabilelerinin) babası Yâfes'tir.

[3] Kısas-ı Enbiya 1. c. 19. s.

Çıktığı yere, orada yaşayanların inanç ve kültürlerine göre benzerlik arzeden anlatımlar insanı şaşırtmamalı. Peygamberlerle ilgili olanlar, ekserî doğrusu yanlışı dikkate alınmadan, dinî temele dayandırılır. Bu türden rivâyetler çok. Nûh Peygamber'in, yeryüzünü güneyden kuzeye doğru üçe ayırdığı, birinci bölümü Hâm'a, ortadaki bölümü Sâm'a, üçüncü bölümü de Yâfes'e verdiği iddia edilir. Türkler Yâfes'e Bulca Han derler, ama onun Nûh Peygamberin oğlu olduğunu da bilmezler. Bununla beraber bu Türk Hanı'nın Yâfes'le aynı çağda yaşadığını ve onunla akraba olduğunu bilirler. "*Moğolların hepsi, Türk kabileleri ve bütün göçebeler onun neslinden gelirler*."

Bu türden anlatımlar çok olmakla beraber tarih yoktur. Ama bir araştırmacı, bilimsel olduğunu savunarak farklı malûmatlar vermekte ve olayları tarihlemektedir. Şöyle: *"Bilimsel gerçek şudur ki; -şimdilik- 1/ Şölgen Taş mağarasında (-14) binlerde doğmuş olan Türkçe,"*[4] diyor ve uzatıyor meramını anlatmayı. Bizim almak istediğimiz sadece M.Ö 14 binlerde Türkçeden bahsediliyor olmasıydı. Gerisi zaten o kadar karmaşık ifadelerle dolu ki, kafa karıştırır. Bir de "Pekin Adamı" meselesi var:

[4] Ön-Türk Uygarlığı, 32. s.

" Pekin Adamı'nın herhalde gayet basit aletler kullanan, ateş yakabilen avcı olduğunu tahmin edebiliriz. Bulunan iskeletlerin hiçbiri tamam olmadığı için defin edildikleri zaman, ayrı ayrı kemiklerin başka başka yerlere gömülmeleri adet olduğu zannedilmektedir. Bu, dünyanın başka yerlerinde de iptidaî kabilelerde mevcut olan bir adettir. Pekin adamı soyunun orada ne kadar zaman yaşadığı henüz belli değildir, ilk izleri M.Ö. 1 milyon yılına konmaktadır; en parlak devri, belki, M.Ö. 500.000 yılıdır."[5]

[5] Çin Tarihi, 13. s.

Bir milyon yıl 500 bin yıl dünyadaki insanlığın tarihine ait ise Hazreti Âdem'den kalma mı, Hazreti Nûh'tan kalma mı sayılır? İki Peygamber arasındaki sürenin ne kadar olduğunun bilinmeyişi bu konu üzerinde fikir yürütmeyi engelliyor. Ama yine de, Hz. Nuh'un oğlu Yâfes'in oğlu Türk'ün dünyada bulunduğu zaman, süre olarak, tahminlerin üstündedir. Burada, ayrı bir tartışma çıkabilir mi acaba? Mademki Türk bir insan adıydı ve bu

millete ondan geçti, neden kullanımı daha çok sonralara ait oluyor? Yine söylüyoruz ki, eğer bu bilgi doğru ise, Türk o kadar eski çağlara gidiyor ki, asırlar içinde unutulup hafızalardan silinmiştir. Nice asırlar sonra meydana çıkan meraklı araştırıcılar işin peşini bırakmamışlar. Şimdi modern tarihçilere bakıp, Türk adını etraflıca öğreneceğiz.

Türk Adı

"Türk sözü tarihin en eski çağlarında da belirli bir kavmin adı veya kavimler birliğini gösteren bir ad olarak vardır." [6] *"Cins ismi halinde çok eskiden beri Türkçede mevcud olması gereken "Türk" kelimesinin "Altaylı (Ceyhun ötesi Turanik) kavimleri ifade etmek üzere 420 tarihli bir Pers metninde,* görülmektedir. *Daha sonra yine cins ismi olarak 515 yılı hâdiseleri dolayısıyla "Türk Han" (Kudretli Han) tabirinde zikredildiği bildirilmektedir." "Türk adı, Gök – Türk hakanlığının kuruluşundan itibaren, önce bir devletin, daha sonra bu İmparatorluğa bağlı kendi hususi adları ile de anılan diğer Türklerin ortak adı olmuş ve zamanla Türk soyuna mensup bütün toplulukları ifade etmek üzere milli ad haline gelmiştir*." [7].

6 Türk Kültürünün Gelişma Çağları 6. s.

7 İslam Ansiklopedisi 12/2 c. Türkler md.

Türk adının doğuşunu merak edip araştıran yabancı tarihçilerin eserleri Rasonyi tarafından bildirilmektedir.[8]

8 Tarihte Türklük 287. s.

Bazı kişilerin, Yâfes'in oğlunun adının Türk olduğu ve bunun Türk milletinin atası sayıldığı tezine sarıldığı görülmektedir. Bunların arasında "*Türümek*" ve "*Türüh*" ve sonra hece düşmesiyle "*Türk*" kelimesi çıkmıştır, diyenler var. Kesinliği kanıtlanan meseleler değil bunlar araştırmalardan çıkarılan tahminler, yapacak başka bir şey de yok.

Türk Adının Manâsı

Gelmiş geçmiş, ama derin izleri olmadığından unutulmuş nice kavim vardır; hiç kimse üzerinde durmaz. Bir millet Asya'da, Anadolu'da, Avrupa'da hâkimiyet kurmuş, değişik kavimleri idare etmiş ise elbette merak edilir. Merak eden araştırmaya girip, Türk adının manâsını çözmeye çalışmış. Bir tek manâsı yoktu belki, belki de ilim adamları bir manâ üzerinde ittifak kuramadı. '*Töreli'* yani töresi olan devlete bağlı "*güç – kuvvet*" ve daha başka şeyler de söylediler.

Bunların hepsinin güzel tarafı olsa da "*Türk – Hun*" şeklinde söylenişi daha enteresandır. Hun, tarihte ilk devlet kurduğuna inanılan Türk boyunun adı. Türk demenin bir manâsı da "*güç – kuvvet*" olduğuna göre, herhalde "*Türk – Hun*" denirken kuvvetli Hun denmek istenmişti. Bizde şimdilerde unutulan, ama eskiden çok kullanılan bir deyim vardı; bunu bizim için yabancıların söylediği nakledilirdi. "*Türk gibi kuvvetli*" bu deyimin de yanlış kullanıldığı anlaşılıyor. Mademki *Türk*, kuvvet demek oluyor, Türk gibi kuvvetli denmesi doğru değil, ama tabii böyle densin razıyız ve biz de öyle olalım…

Fizikî gücün, başlı başına bir işe yaradığı görülmemiştir; eğer öyle olsaydı, aslanların, fillerin ve diğer güçlü hayvanların insanlara av ve eğlence araçları olmamaları gerekirdi. Ve elinde fizikî güç aklî güçle kıvama erdirilmiş, dünyada uygun biçimde kullanılmış, böylece, övgü yerine "*Türk gibi kuvvetli*" sözü Avrupa'nın dilinde telaffuz edilmeye başlanmış! Şimdilik böyle bir iddiadan uzağız.

Türk Soyu

Başlangıçlar, genelde muğlaktır. Kimim kimden olduğu, ilk zamanlarda nasıl değerlendirilmiş olursa olsun, sonradan bazı kavimlerle Türklerin akrabalığı ileri sürülür, üzerinde pek durulmaz. Moğollara gelince sıra, biraz düşünme ihtiyacı duyulur. "*Yafes'in oğlu Türk*"ten bahsederken bütün Moğolların, Türklerle beraber ona bağlandığını görmüştük. Türk mitolojisi adlı kitap başka eserlerden naklettiği bu bilgilerin eskiden beri yaygın olduğunu belirtiyordu.

Gerçeğin tam olarak anlaşılamadığı, öylede, böyle de düşünüldüğü malûm. Moğollarla Türklerin temelde aynı millet olduğu fikrini ortaya

atanlar, bunu şiddetle reddedenler hep kendilerini haklı sanıyor. Tartışmaların içine girmeyeceğiz, meraklıları uğraşsın. Moğol – Türk birliğinin reddi sadedinde kısa bir araştırmamız olacaktır: “*Gök – Türk devletinin kuruluşundan önce bile, iki ayrı grup halinde toplanmış ve birbirine cephe almış durumda idiler. Gerçi doğuda bu Türk ve Moğol kavimleri iç içe girmiş ve karşılıklı dayanışma ile Batı Asya’da Türk ve Moğol kavimlerinin rekabeti artık kesin olarak görülmeye başlamıştır*”.[9]

9 Türk Kültürünün Gelişme Çağları 7. s.

Türklerin “*Moğol ırkından*” gösterilmesi, o zamanın Türk devletlerinde Moğol unsurunun çokluğu ile açıklanabilir. Türklerin tarih boyunca en sıkı temasları Moğollarla olmuş, kalabalık Moğol kütleleri Türk idaresine alınmış (Asya Hunların da, Tabgaçlar da olduğu gibi) ve on binlerce Moğol, Türklerle birlikte uzun göçlere katılmıştır. (Batı Hunları’nda ve Avarlar da olduğu gibi) Ayrıca sıkı temasların mümkün kıldığı bazı ırkî ihtilâtlar (karışmak) da düşünülürse, yabancıların bu husustaki yanılmalarına şaşılmamalıdır.[10]

10 İslam Ans. 12/2. c. İ. Kafesoğlu

Türklerin Anayurdu?

Türklerin anayurdunu bir çırpıda sınırlandırabilmek mümkün değil. Dağ gibi yerinden oynamayan bir nesne değil ki, ona sabit mekân tayin edilsin. Çinlilerin anayurdunun tarifi kolay, çünkü onlar aynı coğrafya içinde vücuda gelip, gelişmişler, ikide bir vatan arama durumuna düşmemişler. Türklerin hayatı farklı; şartları kendileri koyamadıkları için, mevcut şartlara uymaya mecbur kalıyorlar, uyamayınca da gerekli şartları haiz yeni yurtlar arıyorlardı. Yine de belirli bir ana vatan sınırı tesbitiyle, oradan sağa – sola, ileri – geri hareketler takip edilecekti.

Öğrendiğimize göre Türklerin anayurdu meselesi, “*geçen asırdan beri münakaşa edilen bir mevzuudur. Tarihçiler Çin kayıtlarına dayanarak Altay dağlarını Türklerin anayurdu kabul ederken, sanat tarihçileri şimali garbi (kuzey batı) Asya sahasını, bazı kültür tarihçileri de Yenisey Nehri başları veya İrtiş-Urallar arasını, Altay-Kırgız bozkırları arasını veya Baykal gölünün cenubi garbisini (güneybatı) göstermişlerdir. Bazı dil*

araştırmacıları da Altayların şarkının veya Kingan silsilesinin şark ve garbının Türk anayurdu olması gerektiğini düşünmüşlerdir."[11] Uzunca yapılmış bir tarifi kısaltarak aldık. Meramımızı izaha, bu kadarı kâfi görülmüştür. Bu hususta geniş bilgi edinmek isteyenler, kaynak gösterilen yere bakabilirler; ayrıca, Çin'in Şimal komşuları adlı kitap daha teferruatlıdır.

11 İslam Ansiklopedisi 12/2 Türkler Mad.

Orta Asya

Biz Türkler, coğrafi isimlerden bazılarına meftunuz, onlara âdeta adı konmamış kudsiyet izafe ederiz. Anavatan dediğimiz zaman dilimizin ucuna Orta Asya gelir. Orta Asya neresidir? Bunu bilmesek ne gam! En eski hatıralarımızın orada gömülü olduğunu, ilk kimliğimizi orada kazandığımızı kabul ederiz ya, bu yetmektedir. Yine de Orta Asya için bir sınır çizmek icabederse işte tarifi:

"Bu saha Tanrı dağlarının güneyinde ve kuzeyinde olmak üzere iki bölüme ayrılarak mütalâa edilebilir. Tanrı dağlarının güneyindeki kısım, bu günkü Doğu Türkistan'dır. Kuzeyinde kalan kısımlar ise Çungarya stepleri, İrtiş, havzası ile Altay dağlarıdır. Altaylar'da cilalı taş devrine ait buluntular çok azdır. Ele geçen eserlerin azlığına rağmen, Batı ve Doğu Türkistan'daki kültürler ile yakın temaslar kurdukları kolaylıkla gösterilebilir."

Orta Asya tabir edilen bölgenin ortasında Tanrı Dağları bulunuyor. Zamanında muhteşem bir medeniyetin doğmuş olduğu bu coğrafya, bugün Çin'in sahipliğinde huzursuz Doğu Türkistan (Uygur Cumhuriyeti), yeni adıyla Sincan, Tanrı Dağları'na mahzun bakmaktadır. Zirveleri 4000 – 5000 metreye varmakta, uzunluğu 1600 km. genişliği 300 km.[12] olan Tanrı Dağları için diyeceklerimiz çok olabilir. Ne çare ki, hiçbir şey diyemeden yutkunup, susacağız. Ötüken'den ise ileride doyasıya bahsedilecek, buraya özel olarak almaya lüzum görmüyoruz.

12 Orta Asya. 25. s.

Göçler

Asya’nın geniş bir kıta olduğu kabul edilse de, üzerinde barınan kavim ve boylar rakamlara dökülünce anormal bir gerçek ortaya çıkıyor. Çin eskiden, Asya’nın en kalabalık nüfuslu, en geniş arazili devletiydi; bugünde öyle. Her zaman Çin’in etrafında irili ufaklı komşuları bulunmuş ve Çin bu komşuların bazılarına, bazı zamanlarda hükmetmiş. Bu ülkenin kuzeyinde Türk, Moğol, Tunguz ve Kore kavimlerinden meydana gelme tam 800 isimden bahsedilmektedir.

Sekiz yüz rakamı, burada oldukça büyük görünmesine karşılık, o günün şartlarında, kavimlerin parçalanmışlığı düşünülünce normaldir. Bir miktar sayıya ulaşanlar hemen devlet olmaya kalkıyor, sayıca çok az olanlar ile yanında yöresinde kurulan devlete yahut devletçiğe katılmadan bağımsızlığı yeğleyenler de bir hayli fazla. 800 kavmin bulunduğu tarih çok daha berilere ait. İlk zamanlar için bunun böyle olmadığı söylenebilir. Yani verilen rakamın, daha küçük olması da muhtemel, çünkü nüfus azdı.

Şimdi konumuz Türkler, 800’ün ne kadarı Türk onu net söyleyememişler. Türklere bağlı boylar çizelgesinde 85 isim geçiyor. Mevzuumuz göçler olduğu için Türk göçlerinden bahsedeceğiz. Şu kesin bilinmektedir ki, diğer kavimler gibi Türkler de dağınık, küçük küçük topluluklar halinde yaşıyorlardı. Bazen büyük bir aile, bir sülâle, bir oymak kendi başına hayat sürebiliyordu.

Göçlerin niçin yapıldığına gelince: Şartlar! Normal şartlarda, zevk için yer değiştirmez insanoğlu. Ya bulunduğu diyâr dar gelir hayâllerine, ya duyuramaz üzerinde barınmaya uğraşanları. Türk göçlerinin zarurî sebepleri var; hem de birden fazla. Başlayınca, devamı aksamadan gelecek milletin muhteşem serencamıdır göçler… İnsanlar, yaşamak için ihtiyaç duyduğu ekmeği suyu bulamayınca, kuruyan meralarda sürülerini besleyemeyince, bir de düşmandan aşırı tazyik görürse duramaz ki. Mecburdur yaşamaya elverişli sahalar aramaya...

Türklerin bilinen ilk asırlarına gidildiğinde, onların yaşayış biçimleri, göç ediş sebepleri görülecek. Bazıları muteber kişilerin eserlerinden takip ederek sağlıklı sonuca varmaya çalışacağız.

Taş devrinin ilk çağlarından beri, Altay – Sayan dağlarının kuzey doğu-kısmında yaşayan brakisefal beyaz ırk, Afanasyevo kültürünün gelişmesi ile

karakterinin daha belirgin hale geldiği sezilen "Andranova insanının temsilcisi olarak 'göçebe ve savaşçı' kütleler halinde, M.Ö. 1700'den itibaren, etrafa hâkim olmaya başlamış ve müteakip iki asır içinde Altayları ve Tanrı Dağları'nı kaplamıştı. Diğer taraftan aynı ırk mensuplarının yâni Proto – Türklerin bir kısmı Kazakistan üzerinden Mâverâünnehr'e kadar yayılarak oradaki dalikosefal 'Akdeniz' ırkları ile temas kurarken, garb'a – doğuya- doğru açılan gruplar da Fin-Ugor kavimleri ile bağlantı sağlamışlardı.[13]

13 İslam Ansiklopedisi 12/2. c.

Şöyle de anlatılır: "Altay – Sayan ve Semireçi bölgeleri, kısmen yerleşik ve ziraatçı olarak ve kısmen de konargöçer yaşayan beyaz ırktan gelen insanlarla iskân edilmişti. Avrupa'daki Alp ırkına benzeyen bu insanlar büyük bir ihtimal ile Türklerin ataları idiler".[14]

14 İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi 14. s.

Gumilev diyor ki: "*Kazakistan'ın eski tarihi, her şeyden önce M.Ö. 111. 11. Bin yıllarda, Volga ile Altaylar arasındaki bozkırları mekân tutan çarvacı (hayvancılıkla uğraşan) göçebelerin tarihidir. Bozkır sakinlerinin etnik yapısı üç bin yıllık tarih boyunca değişiklikler geçirmiştir ki, biz de bu değişim dinamiği üzerinde duracağız".*[15]

15 Türk'ün Üç Bin Yılı. 11. s.

Türkler, devamlı yer değiştiren bir millet olarak anlatılır araştırıcılar tarafından. Gök hâdisesini asırlardır düşünen, inceleyen – araştıran herkesin müşterek kanaati hemen hemen aynıdır. Hiçbir zaman keyfî hareketlerle bir yerden başka bir yere göçüldüğü vaki değil. Çarvacılık (hayvancılık) ne kadar muhafazakârlık istese de, değişen bir şartlar – ki bunların başında iklim geliyor. Göç hareketini zaruri hâle getiriyordu. Genel tarih anlatımı içinde göç olaylarına yer verilecektir.

At-Göç ve Karakter

Türk tarihi açısından göçlerin taşıdığı önem aşağı yukarı herkesin malûmudur. At, denince akla ilk gelenin Türk olduğu da bilinen bir şey.

Karakteri bu. At ve göç olayıyla sebebi biraz yadırganır; ama insan karakterinin çevre şartlarından etkilendiği dikkate alınırsa at ile göç'ün tesiri de kendiliğinden anlaşılabilir. Büyük sosyolog İbni Haldun, yerleşik düzende yaşayanlarla göçebeleri mukayese ederken, ikincilerin rahatlarına düşkün, birincilerin zor'a yatkın oldukların söyler. Savaşlarda daha başarılı olan, yaşadıkları hayat şartlarından dolayı Bedevilerdir- yani göçebeler.[16]

16 Mukaddime. 1. c. 690. s.

Eski Türkleri devamlı yurt değiştirmeye mecbur eden tabiî şartlar ve savaşlar her ne kadar inkâr edilemeyen gerçekler idiyse de, atları olmasaydı bunca göç hâdisesi yaşanır mıydı? Üzerlerinde hem canlarını taşımışlar hem de mallarını. Atları savaşlarda en tesirli silâhları idi Türklerin ve en rahat yatakları. Gerektiğinde süvari, binitinin üstünde uyuyabilir, hiçbir bedenî rahatsızlık duymazdı. Atları olmasaydı acaba ne olurdu Türklerin hâli? Ya, at'ı ehlileştirmeseydiler! Kolay göç edemeyip, bulundukları yerlere daha sıkı sarılıp, yerleşik medeniyete daha erken mi geçerlerdi? Göç imkânı bulunduğu müddet içerisinde insanların "*gemileri yaktık*" diyebilme cesareti göstermeleri galiba mümkün olmamış. Esasen yapmak istediğimiz, belli başlı uzmanlar neler söylemiş, onlara bakıp, alıntılarla yolumuzu aydınlatmaktır. Prof. Dr. Rasonyi şöyle der:

"*Dil bilimi belgelerinin yardımı ile tesbit olunan ve Türk anayurdunda gelişen kültür, oradan benzeri şartları haiz bölgelere de yayılmış ve nomad kültür çerçevesinin en yüksek kademesini teşkil etmiştir, atlı-hayvan yetiştiren kültür adı ile anılmaktadır. Türk menşeli fatih kavimlerin, ancak tarih sahnesinde göründükleri anda adı geçen kültürün hamili oldukları da iddia edilemez. Bazı bilginlere göre, bu kültürü Türklerin en eski cedleri yaratmışlardır. Bu kültürün bazı unsurları daha sonraları diğer kavimlere de geçmiştir*(…)

Etnologların Viyana okuluna mensup tarihçi Menghin, beşerin yarattığı üç büyük kültür çevresinden biri olan nomad kültürünün gelişmesi ve önemini aşağıdaki şekilde izah eder" "[17]

17 Tarihte Türklük 3. s.

Buz çağının sona ermesi üzerine Baykal gölünden Baltık denizine kadar uzanan geniş sahada yeknasak bir kültür gelişti. Bu kültürün başlıca özelliği; Kemikten işlenmiş aletler ve yer değiştiren balıkçı-avcı hayat

tarzıdır. Buna “*mialitische knachen kültür*” *denilmektedir. Ural-Altay dil ailesine mensup kavimlerin aslî kültürü bu idi; ancak bunun tesiri Amerika ve Güney Asya’da da görülür*” Rasonyi’ye göre Menghin muteber bir âlimdir. Yine ondan alıntı: “ *Hayvan besleme, önce köpek ve ren geyiğinin ehlileştirilmesi ile başlar.*

Sığır, çoban kültürü daha sonra gelişmiştir. At besleyen atlı göçebe, savaşçı çoban kültürü daha üstün olandır ve bu hususta Altaylı kavimler Temayüz etmiştir.

Menghin ayrıca şunları ekler: “Hulâsa olarak şunu söyleyebiliriz ki, Ural-Altay kavimlerinin iki sahada cihan tarihi bakımından kesin şekilde rolleri olmuştur: İktisadî alanda hayvan yetiştirmeyi geliştirme. İçtimaî alanda ise, olağanüstü devlet kurma kabiliyeti.”

Schmidt’in de katıldığı etnografya araştırmalarına dayanan bu görüşü, arkeoloji de desteklenmektedir. Eskiden çalışkan, fakat devlet kurmaya ehliyetsiz çiftçi kavimlerle meskûn büyük nehirler çevresinde de yüksek kültürler, ancak muharip çoban kavimlerin akınları dolayısıyla teşekkül etmiştir. Dünyanın başka yerlerinde nerede kudretli ve sürekli devlet kurulmuş ise, orada da muhakkak hayvan yetiştiren unsurlar vardır. Bunun kökü araştırılırsa neticede Ural-Altay kavimlerin tesirleri ile ilgisi görülür. Yakın çevrelerde bu tesir kan karışmasından ziyade, manevî sahada olabilir. Devlet kurma kabiliyetinin neden yalnız Ural-Altaylı kavimlere ait olduğu sorulunca bunun cevabı basittir.

Ural-Altaylı kavimlerin zikr olunan iki büyük başarısı arasında bir irtibat olması gerekir. Büyük sürülerin idaresi ve bakımı, geniş sahalarda sürekli dolaşma, mer’a ve mülk hukuku bakımından kaçınılması imkânsız çatışmalar, oymak teşkilatları, hayvan yetiştirici göçebelikle ilgili her şey yekdiğeri ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bunun tabii sonucu olarak görüş ufku genişler, cesaret, oymağa bağlılık şuuru, hükmetme gururu, teşkilatçılık kabiliyeti, hulâsa, devlet kurmak için bütün vasıflar gelişir”. [18]

18 Aynı Eser, 5.s.

Göçebelik burun kıvrılan bir kelime olsa da, bunu göklere çıkaran aklı başında adamlarda yok değil. Aynı kaynaklardan biraz daha alıntı yaparak ufkumuzun açılmasını sağlayacağız. Bir de göç ile Türk’ü yan yana getirirken dikkat edeceğimiz hususun şu olduğunu anlamak durumundayız. Göç, şartlar mecbur ettiğinde başvurulan zaruri bir eylemdi. Ve yüceliği:

“Göçebelik birçok bakımlardan çiftçilikten üstün bir meziyettir. Çünkü başta hayvanların ehlileştirilmeleri, yabani bitkilerin ehlileştirilmesinden şüphesiz ki üstün bir sanattır. İktisadî bakımdan ise çiftçi, yetiştirdiği ham mahsulü doğrudan doğruya istihlak ettiği halde göçebe, aslında yenmesine imkân olmayan otları hayvanlarına yedirerek onları süte, ete ve yapağıya tahvil eder. Bunun için, güç fizikî şartlara uymak gerekir. Bu âmiller çobanlık mahareti yanında askerî kabiliyetlerin de gelişmesini sağlar. İleriyi görüş, sorumluluk duygusu, fizikî ve ahlâki dayanıklılık gibi.”

Ve Taynbe noktayı şöyle koyuyor. “*Göçebenin hayatı, hiç şüphesiz insan maharetinin bir zaferidir”*. [19]

19 Aynı Eser, 23.s.

En zor yapılan işler en çok beğenilen işlerdir. Göçebeliğe ait değerlendirmeler, methiyeler son devir âlimleri tarafından yapılmaktadır. Hiç birisi – herhalde- beş-on kilometre yol yürümemiş, at sırtında şehirden şehre ulaşmaya çalışmamışlar. Zaten, anlatmaya çalıştıkları o zamanın imkânlarında yapılanlar ve o yapılanlardan maddî manevî hâsıl olanlardır. Göçlerde gösterilen başarılar, Türklerin beceri ve karakter hanelerine artı puanlar olarak işlenir, bu kabul; ama bunun ne kadar zor geçtiğini de idrak edebilmeliyiz.

Komşu olarak Türklerin ilk muhataplarından biri- birincisi- Çinlilerdir. Başka kavimler de var elbet, ama hayatî değişikliklerin meydana gelmesi genelde Çinliler eliyle olmuştur. Kitaplara yansıyan yönüyle böyle, başka yönünü de bilmiyoruz. Kaydedilmesi gereken önemli hususlardan birini de zikretmeliyiz:

Bugün, iyisiyle kötüsüyle Türk tarihinin ilk çağlarına düşen ışık Çin fenerinden gelmektedir. Esasen Hunlar başlığı altında verilecek olan malûmatlar arasına girmesi gereken, Hunların tanınış biçiminden kısaca bahsedeceğiz. Bazı ilim adamlarının, Türkleri göçebelikte yüceltişleri ile Çinlilerin tanıyışları ne kadar farklı. Önce, uzaktan gördükleri hareketleri değerlendiriliyor. Türkleri, insana benzetemeseler de mukavim oluşlarına duydukları hayreti belirtiyorlar. Çinlilere göre:

”Sadece başıboş gezen ruhlar, bilinmeyen canavarlar veya şeytanlar bu iklimin şiddetine, vahşi tabiatın işkencesine dayanabilirdi”. Ve yazar

Marcel Brion’a göre Hunlar: *“Kürkten elbiseleri, kısa boyları, soluk yüzleri ve çekik gözleri ile gerçekten, görenlere dehşet veriyorlardı”.*[20]

20 Hunların Hayatı

At-göç ve karakter başlığının altında daha fazla gezinemeyeceğiz. Kısaca, şartların kavimler üzerinde etkisini anlamak istemiştik. Fırsat zuhur ettikçe bu konuya değinilecek…

HUNLAR

Tarihte, ilk Türk Devleti Hunlar tarafından kurulmuştur. Onlardan ilk bahseden de Çin kaynaklarıdır. Önceleri çok değişik isimlerle anılıyor, tanınıyorlardı. Hun denmeden evvel, Çin’in kuzey komşuları olarak adları geçenler H’yenyun, Hun-yü ve Tin-lingler, bunların da Hunların ataları olduğu söylenmektedir. Rivayetlere göre adı geçenler Çinlilerle münasebette olmuşlar ve hatta Çinlilere karışmışlardır.

Türklerin tarihi, bizim nakledeceğimiz olayların on- on beş bin sene öncesine bile götürülebiliyor. Çoğu, varsayımlar üzerine kurulmuş, hattâ afakî diyebileceğimiz bilgi kırıntılarına mümkün olduğunca bulaşmadan geçmek isteriz. Yani biz gözlerimizin seçemeyeceği kadar uzaklara

gitmeden, beş bin senelik zamanın içinde kalacağız. Gumilev'in çizdiği sınır:

"H'yenyun ve Hun-yü kabilelerinin, M.Ö. 111. Bin yılda steplerde Çinlilerin ataları olan "karabaşlar" tarafından sıkılıp çıkarılan Kuzey Çin yerlilerinin torunları olduğu neticesini çıkarabiliriz. İşte Shung Wei'le birlikte gelen Çinlilerin bu kabilelerle karışıp kaynaşması sonucunda, ilk etnik unsur olarak Proto Hunlar şekillenmiş, bilâhare bunların kumlu çöllere çekilmesiyle birlikte, daha sonraki dönemlerde Hyung-nular ortaya çıkmıştır. Demek ki, Halha ovalarında yeni bir kaynaşma vukuu bulmuş ve bunun sonucunda da tarihi Hyung-nular yüzeye gelmiştir. O döneme kadar bunlara "Hu" yani bozkırlı göçebeler denmekteydi. Böylece Hyung-nular çöle hükmetmeyi başaran ilk millet olmuştur ki, bunu başarabilmek için de güçlü, kuvvetli ve dayanıklı olmak şarttı". [21]

21 Hunlar: 31. s.

Batı da Roma en büyük olduğu dönemlerde sadece kendini medenî sayar, başkalarına barbar derdi. Aynı görüş doğuda Çin için hem de daha eski zamanlarda geçerliydi, yani bir Çinliler, bir de barbarlar vardı. Bunlar, bizi en fazla ilgilendirdiği için başta Türkler, o zamanlardaki adlarıyla Hyung-nular –Hunlar –sonra Moğollar vs. ilk kaynakların Çin'e ait olduğu söylenmişti, daha sonra yazanlarda ekseri bunları kullanarak bir yol bulmaya çalışıyorlar. Çinlilerin eski Türkleri tarifini kısmen görmüştük, birkaç ilave ile devam ediyoruz:

"*Kuzeydeki köleler her zaman harp halindedirler.(…) Canavarları ve şeytanları tanımak kadar zordur bunları tanımak.(…) Bunlar yaratılıştan vahşidirler*…"Yazar, böyle dedikten sonra ekliyor: "*Ammien Marcellin, Hun'ları "kocaman kolları ve gövdelerine oranla çok büyük kafalarıyla canavarlara benziyorlardı" biçiminde tasvir etmiştir. Jordanes, "insan demek için bin şahit lazım, insan suretinde yırtıcı yaratıklar", demiştir.* [22]

22 Orta Asya Tarih ve Uygarlık: 45. s.

Bu tarifler gözleriyle gördüklerinden ziyade beyinleriyle algıladıklarından. Yorulmuyorlar, acıkmıyorlar, korkmuyorlar, atlarının üzerine yapışık gibi hareket ediyor, yıldırım gibi hücum edip, cıva gibi

kayıyorlar. Yaptıklarına bakılınca insan sayılmıyorlar. İnsan olan Çinliler böyle değil(!)

Çinliler, Hunları önce insan olarak kabul etmek istemezler. Sonra bakarlar ki, başka hiçbir şey değil, bunlarda sadece insan; o zaman kendilerinden pay bulunsun isterler. Mademki insanmış bu Hunlar, "*bari onları biz adam etmiş olalım*" der gibi efsanevî kaynaklarına şöyle yazarlar:

Bazı olayların anlatılmaya çalışılırken yüzlerce sene ileriye veya beriye hareket ediliyor. Kesin olmamakla beraber, M. Ö. 1500-1800 yılları arasında, Çin'de kurulan Hsia-Hia diye de yazılır- devleti yıkılınca hükümdar Tse-kui sürgüne gönderilmiş ve orada ölmüş. Oğlu Shung-Wei de ailesi ve tebaasıyla kuzey bozkırlarına göç etmiş. Güya burada H'yung-nuları teşkilatlandırmış, birbirine karışmışlar. [23]

23 Çin Tarihi: 23. s.

Türk Tarihini en eski zamanlara giderek araştıran ilk kişi Fransız Türkolog Joseph Deguignes. Yazdığı kitabın adı; *Hunların, Türklerin Moğolların ve Sair Tatarların Umumî Tarihi*. Eser 1756 – 1758 yılları arasında yazılmıştır. Bu kitaptan, gerektiğinde geniş alıntılar yapılacak.

Hunlar Nasıl Yaşıyorlardı?

" Bunlar değişik başkanların idaresi altında bulunmaktaydılar. Birçok sürüleri otlatırlardı, evleri arabaların üzerinde kurulurdu. Bu gezici evlerde kent kıyılarına, otlaklara, hâsılı hayvanlarını beslemek için neresi uygunsa oraya kolayca giderlerdi". "Bazılarının 30 kadem – ayak -uzunlukta olan çadırları beyaz keçeden yapılmıştır. Üzerine kireç veya toprak sıvanmıştır. Tepeleri sivri ve açıktır. Bu çadırlar tekerlek üzerine yerleştirilmiştir. Bunları öküzler çeker."

Çadır evleri ballandırılarak anlatır kimi tarihçiler tarafından ki, dinleyen imrenir tasvir edilen manzaraya. Şehir plâncısı elinden çıkmış gibi bu kıl çadırlar, ikâmet edilen yerde, şehrin nizamına göre dizilir, düzenli bir görüntü oluştururdu. Öküzlerin yük taşımada kullanılmasına karşılık, atların daha faal görevleri vardı. Savaşlarda can kurtarıcı, barış zamanı gıda maddesi. Sütünden içecek yapılan atın, eti de Hunlar için ve başka Türk kavimleri ile Moğollar için en makbul yiyeceklerden sayılmaktaydı. İçeceklerinin, kısrak sütünden yapılan kımız adı verilen sarhoş edici

özellikte bir şey olduğunu biliyoruz. Yiyecekleri et de sadece atlarla sınırlı değil, hususi surette beslenen koyun sürüleri vardı. Ayrıca av hayvanlarından da yararlanırdılar. Sürülerin eti yiyecek, derisi giyecek ve bayrak yapımında kullanılırdı:

"Paylarına düşen araziyi ekerlerdi. Yazı ve okumaları yoktu, fakat sözlerinde o kadar doğru kişiler idiler ki (….) verdikleri söz yeterli sayılırdı. Birisini öldüren ve önemli bir hırsızlık yapan kimse idam olunurdu."[24]

24 Aynı Eser 140. s.

Çocuklarının terbiyelerine önem verirlerdi. Yaşlarına uygun uğraşılarla büyüyen-büyütülen küçükler, savaşacak çağa geldiklerinde adam yerine konup, en çetin işlere sokulurlardı.

Yaratılışı icabı canlılar, önce boğazlarından bağlanıyorlar hayata. Zamanımızda fakir ülkelerin insanları zengin ülkelere para kazanmaya gitmekteler; dilleri- dinleri bilinmeyen memleketler yeni bir ekmek kapısı olmakta garibanlara. Eski tarihlerle durum benzerliği var bir bakıma. Çin ile komşular; verimli topraklar Çin'de. Deguignes diyor ki:

"Barış zamanında Hunlar komşularının arazilerine, özellikle Çin'e akınlar yaparlardı. Toprakların verimli ve zenginliği dolayısıyla Çin onlar için tükenmek bilmeyen bir hazine idi. Talih kendilerine yardım ederse daha ilerilere sokulurlardı. Fakat bir başarısızlığa uğrarlarsa da kaçmaktan utanç duymazlardı. Hatta kaçarken daha dehşetli olurlardı. Onların bu yapmacık bozgunlukları düşmanlarını daha dikkatli ve ihtiyatlı olmak zorunda bırakırdı. Çünkü birçok kez bu kaçan Hunların dönüp birden bire yeni baştan saldırdıkları ve sonradan yine sırtlarını çevirerek kaçtıkları görülürdü. Atlarının çevikliği bu çeşit savaş için işlerine yarardı." [25]

25 Aynı Eser 140. s.

Çin düzenli orduya sahip; Hunlarda, eli silâh tutan erkeklerin tamamı asker. Diğer imkânları hayatlarını devam ettirmelerine kâfi gelmediği için yağma ve talan bir iş koludur. Kaçtıkları yer çöl. Peşlerine düşenler onları toz bulutu içinde kaybediyor, kendileri de bitap düşüyorlardı. Hunlara göre Çinlilerden çalınan mallar kadar esirlerde kıymetliydi. Ma'aile savaşta olan Hunlar Çinli esirleri sürülerini otlatmakta kullanıyorlardı. Hunlar Çinlilerden daha az eski değildiler:

“Çünkü Çinliler milattan 2207 sene önce hükümran olmağa başlamış olan Hiya sülâlesi daha tahta çıkmadan önce Hun’ları tanımışlardır”.[26]

[26] Aynı Eser 141. s.

Bir devlet teşkilâtı kurmadan bile, Hunların düzenli yaşadıklarına dair bilgiler mevcut. Verilen tarihi rakamlar tam olarak birbirini tutmasa da, M.Ö. 2000 yıllarında Çin’in Türk baskısıyla bunaldığı anlaşılıyor. Bir Çin prensi tarafından Hunların teşkilatlandırıldığı iddiasının önemini anlayamadık. Ama olsun. Çinliler varsın pay çıkarsınlar kendilerine.

Esaslı malûmatlar biraz daha beriye geldikçe ortaya çıkıyor. Şimdi dolaşmakta olduğumuz karmaşık sokaklar bilinmeyen – seçilemeyen gölgelerle dolu. Daha fazla, tarihi romanlaştıranların işine yarayacak ipuçları bulmak mümkün, ama o iplere asılıp, onlara güvenip kuyulara sarkmak mâcera olur.

İnsan muhayyilesi sınırsız. Türkler olarak biz, tevazuumuzdan mıdır ne ise, becerebildiğimiz halde süslemelerden uzak durup, sade anlatımı tercih ederiz. Tarihi, kendi çerçevesinden fazla taşırmada tarihi romana taşıyanlar ufkumuzu genişletmekte çok başarılılar. Hsia prensinin *Milattan önce 1764 yılında* Hunlarla karşılaşmasının anlatılışına bakalım:

“Bir Hun birliği, bir ilkbahar günü çölde kıratı ile tek başına dolaşan genç bir Çinli görünce çok şaşırdılar. Çiçek ve kuş desenleri işlenmiş sarı elbisesi içinde tek başına, sanki İmparatorluk bahçelerinde dolaşır gibi, sakin, bomboş arazide at sürüyordu.”

Çinli’ye yaklaştılar, meramını anlamaya çalıştılar. Genç adam “*kendisinin ne aradığı sorulduğunda, gülümseyerek, Hunlar arasında yaşamaya geldiğini söyledi*.” Garip bir misafirdi. Daha önceleri karşılaşılmayan bir durumla yüz yüze kalan Hunlar, misafiri alıp, “*Tanju”’ya götürdüler. Şen Wey (Shung Wei) hürmetkâr bir şekilde yere kapanarak selam verdi; güzel sözler sarf ettikten sonra hikâyesini anlattı.”*

Hsia sülâlesinin iktidardan düşürülmesiyle, İmparatorun oğlu Shung Wei’nin kaçtığı, Hunlara sığındığı birçok kitapta anlatılır. Verilen tarihlerin 2207’ye kadar gitmesi yanlış bulunmaktadır. Eberhard’ın araştırmalarına göre, Hsia sülâlesinin iktidarda bulunmuş olması muhtemel yıllar M.Ö. 1800 – 1500 olmalıdır.

Proto Türk Kültürü

Çinli prensin Hunlara kaçtığını kabul edersek, onlarla aralarındaki mesafenin ne kadar olduğuna da bakmamız lâzım. Gerçi Çin'e yapılan Hun akınları komşu kapısı gibi yakın olduklarını anlatmış oluyor, ama bir de erbabından dinleyeceğiz. İlk Türklerin kültürel özellikleri incelenirken avcılık, buğday ve darı'da yoğunlaşan ziraatçılık ve tabiî başta at olmak üzere hayvancılık öne çıkıyor:

" *Çin kaynaklarından öğrendiğimize göre, bu kültürün merkezi bu günde Shensi ve Kansu eyaletleridir ve bu kültürü yaşatanlar, bilhassa yüksek düzlük yerlerde otururlardı. Bu kültürü getirenlerin sonraki Türklerin ataları olduklarına şüphe yoktur. Onlar ilk göründükleri zamanlar, yani M.Ö. 3. üncü bin yılın ortalarında bile sonraları da taşıdıkları vasıfları haiz bulunuyorlardı. Tabii bununla Türklerin ilk vatanlarının Çin eyaletleri olan Shensi ve Kansu olduğu iddia edilmemektedir. Bunların, asıl Türklere ait bölgenin yalnız bir kenar parçası olduğu tesirini vermektedir; fakat bu devre ait Çin kaynakları, Türk bölgesinin merkezini tesbit etmeğe yetmemektedir*." [27]

[27] Çin Tarihi, 17. s.

Bizim, anlatılanlardan anlayacağımız belli: Eski Türklerin rızkı, barındıkları toprakların dışında. Karın tokluğuna ırgat olmayı istemez ve bilmezdiler; onun için, o kişilerin bir ayağı Çin'in içerilerinde biri de geniş bozkırda idi. Canları sıkılınca yahut durum gerektirdikçe, dışarıdaki ayağı içerdekinin yanına getiriyorlardı.

Hunlardan bahsedilen hemen hemen her yerde, Çinliler de anılacak, tâ ki göçlerle, Türklerin başka istikâmetlere doğru akışlarına kadar sürecek bu usûl. Pek tabiî ki, Çin denen geniş ülke Çinlilerin; dolayısıyla baş belâsı olarak düşünülünce, Çin Türk'ün değil Türk Çin'in baş belâsıydı.

Bir ileri bir geri gidip gelerek bulduğumuz izleri değerlendiriyoruz. İşlenen asırlarda Hun kelimesi doğmamıştı, ama biz Hun deyip duruyoruz. Milletlerin yeni isimlerle teşekkül edip ortaya çıkmaları uzun zaman alıyor. H'yenyun, Hun-yü, Tin-ling, bu isimler daha sonra bir Hun adı çıkarmış oluyor sütün yayıla yayıla, yayıktan yağı çıkarması gibi. Gumilev şöyle anlatıyor:

” Hunların, M.Ö VII. Yüzyılda, atalarından bariz bir şekilde ayrıldıklarını nazarda tutmak gerekmektedir. Deguignes Sıh-mach’in’e dayanarak, M.Ö. 1200 civarında Hun Devletinin kurulduğunu kabul etmek zorundayız demektedir. Condier de bu tarihi kabul etmektedir. O dönemde Hunlar Ho-pei’den Bangöl’e (Bankul/Bars-göl) kadar uzanan bölgede yaşıyorlardı ve Çin’e bazı saldırılar düzenlemişlerdi. Onların hayat tarzları ve devlet düzenleriyle ilgili tasvirlerden, bu yolda bir hayli mesafe kat ettikleri anlaşılıyor”. [28]Aynı eser devamla, Hunların evleri yoktu çadırlarda yaşıyorlardı, diyor. Doğrudur. “*Toprağı sürmüyorlardı*”.

28 Hunlar 46. s.

Ama, bilhassa Çinli esirleri ziraî işçilikte, çobanlıkta kullandıkları görülmüştü. Zirâî bir topluluk değillerdi, fakat biraz toprak işliyor, işletiyor buğday ve darı ekiyorlardı. Gençleri savaşçı oluyor, yaşlılara saygılı davranıyorlardı.

Hunların İkinci Dönemi, Gobi Çölünün Özellikleri

M.Ö. 3000 lerde başlatılan, Hunların hayatı M.Ö. 1200’e kadar birinci devre sayılmakta, bundan itibaren geçen süre ikinci dönem oluyor. Böylece Hun Devletinin 1200’de kurulduğu ve Gobi Çölü’nün aşıldığı söylenmektedir: Çinlilerin kum denizi dediği Gobi Çölü’nün uzunluğu 1600 km. genişliği 480-965 km. arasında değişmekte ve eskiden sıcaklık çok fazlaydı. Orta – Asya’yı ikiye bölen, bir deniz gibi uzanan “*Gobi’*yi” Prjevalskiy şöyle tasvir ediyor:

“*Tam bir hafta boyunca, çölden başka bir şey göremezsiniz. Göreceğiniz tek şey, orada burada uçsuz bucaksız vadiler, bunların üzerinde bir yıl öncesinden sararıp kalmış kuru ve parlak bitki örtüsünden başka, gâh kesif kayalıklar, gâh meyilli tepelerdir. Bu tepelerin üzerinde ise, bazen çok hızlı koşan antilopların silüetlerini görür gibi olursunuz”. “Eski Çinliler için bu çöl yaşanacak bir yer değildi”.*[29] Prjivalskiy’den çöl hakkında biraz tasvir daha, aynı eserden:

29 Aynı Eser, 31, 32, 46.s.

“ *Sonu gelmeyen yol boyunca, at, katır ve deve kemiklerine rastlarsınız. Kızgın zemin üzerinde, sisli, vıcık vıcık bir atmosfer tabakası vardır. Sık sık*

meydana gelen kum fırtınaları, ince kum tanelerini çok uzaklara savururlar. Dört bir yanınızda seraplar görürsünüz. Gündüzleri, sıcak tahammül edilemeyecek noktadadır. Gün doğumundan batımına kadar, her taraf âdeta yanar kavrulur. Kızgın toprağın harareti, 63 dereceye kadar çıkar. Gölgede 35 dereceden aşağı değildir. (…) Çinliler "Kum Denizi Koyu" (Gobi) adını vermişlerdir. Bu kum denizi, asırlar boyunca, Doğu ile Batı arasında aşılmaz bir engel teşkil etmiştir, fakat bu durum, Hunların gözünü korkutmamıştır. Hunlar çölün iki tarafını yurt edinmişlerdir".

Çin'deki Chou Devleti ve Türkler

Çin'de Shang sülâlesi egemen iken Choular batıda ufak bir devlet kurmuşlardı. Geçimsizlik, devletler arasında bitmek bilmeyen meşgalelerdendi. Choular da doğudaki Shanglarla anlaşamıyorlardı. Derebeyler doğunun gücünü kemirmiş zayıf kalmıştı ki bu fırsatı kaçırmak istemeyen batı ayaklandı.

Bir taraf Çinli idi; ama onlara, takatları kesildiğinde karşı koyan kimdi? "Bugünkü bilgimize nazaran Choular, aslen bir Türk kabilesiydi; ufak olan devletleri, bilhassa Türklerle Tibetlilerden müteşekkildi. " … Shangların zayıflaması Choulara kuvvet oluyordu. *"Nihayet M.Ö. 1050'de Chou hükümdarı (muharip kral Wu-vang) doğuya karşı ayaklandı. Orta Hanan'a kadar ilerledi. Sarı ırmağı geçti ve Shang ordusunu imha etti. (….) Son Shang hükümdarını yakaladı ve öldürdü."* [30] Böylece, Çin'de Türk Chou devleti kurulmuş oldu ve asıl Çin tarihi başladı.

30 Çin Tarihi: 33-34. s.

Bu sülâlenin hükümranlığı M.Ö. 1050'den, 247'ye kadar, 803 sene sürecek. Kurucuların milliyeti, devletin milliyeti üzerinde etkili olmayacak Sonraki devirlerde müstemlekeciler görüldü Batı'da. Balta girmedik ormanlardan, en mamur arazilere kadar kültür taşıdılar. Çin'e giren o kültür dairesine de giriyor. Bundan sonraki rakipleri de Türkler olacaktır:

İlk Harpler

İçindeki Türk unsuru hangi oranda olursa olsun Choular bir Çin devletiydi. Artık onlarda diğer Çinliler gibi, dışarıdakilere barbar

diyeceklerdi. Barbarlar geçim kaygısında, Çin iç huzursuzlukların kıskacında; hiç kimse mesut değil. Gerçi yeni sülâlenin yönetimi farklılık getirdi Çin'e, sistemin aksayan taraflarını tamir etti, ama yine de her şey sütliman değildi.

Ayrıca, Çin'in içeride kendi istikrarını sağlaması dışarıya da dirlik düzen getirecek şekilde yansımıyordu. Yaşama mücadelesi her kavim için öncelikliydi. Türkler'de birçok hayatî ihtiyaçlarını temin hususunda komşuya muhtaçtı. Türk-Çin savaşlarının sebep ve izahını yapan Eberhard şöyle yazıyor:

" *Şimdi Çinli ve bazı Avrupalı müverrihlerin yaptıkları gibi, Türk ve Moğol kabilelerin bu harpleri Çinlilere ve Choular'a karşı, sırf eğlence için yapacak kadar kötü ve vahşi olduklarını iddia etmemelidir. Bu problem daha derindir ve bu anlaşılmayacak olursa, bütün Çin tarihi orta çağlara kadar anlaşılamaz. İstila eden Chou'lar her yerde garnizonlarını kurdukları ve bu garnizonların etrafına ziraatçılarla köylülerden müteşekkil (çünkü garnizon herhangi bir şekilde maişetini temin etmek zorunda idi) müstamereler (muhacir yerleştirilen yerler) yaptıklarından, Türk ve Moğol olan göçebelerin otlak bölgeleri küçülüyordu*." [31]

31 Çin Tarihi, 38. s.

Çinlilerin kendileri lehine aldıkları tedbirler Hunların aleyhine idi. Kendileri kısmen ziraatle meşgul oluyorlardı fakat, ihtiyaçlarını mübadele yoluyla temine başlayarak bu işi bırakmışlardı. En tabii hak olan yaşamak, bunun içinde baş şart olan gıda Çinlilerin elindeydi. Arada yapılmış bir anlaşma bulunsa da keyfî hareket etmekten geri kalmadılar. Muhatapların almak mecburiyetinde oldukları maddeler Çin tarafından ya vaktinde teslim edilmiyor ya çok yüksek bedel isteniyordu. İşte bu ahval ile karşı karşıya kalan Hunlar savaşa baş vurmak mecburiyetinde kalıyorlar. Karınlarını doyurmak için soygun ve savaşa mecburdular; hayatın gerçeği bu.

Çin'de hâkimiyetin adı Chou hanedanı ve bunların Türk ağırlıklı, hatta Türk sülâlesi olduğu yukarıda söylenmişti. Hunlar da Türk. Sık sık vurgulanacak olan bu husus çok önemli. Milli duygular, bu günün anlayışıyla düşünülünce şaşkınlık yaratır. Ne ırkî ne de dinî sadakât var umûmiyet itibariyle: Sadece bir isim etrafında toplanılmış olmak, buna oba, kabile, devlet ne denirse densin, önemli olan sadece bu. Topluluğu temsil

eden idarecinin karizması mühim. Çinliler, İmparatoru ‘*gökten inmiş’* gibi ulular. Türkler’de milliyet duygusunun zayıflığı için fazla söze hacet yok. Chou sülâlesinin Çin’de devlet kurması, devleti ele geçirmesi- ve artık Çinli olarak hareket etmesi, her şeyi açıkça göstermeye yetiyor…

Nesep Aranmayan Asırlar

Türklerde nesep merakı olmadığı iddia edilebilir ve yalanda sayılmaz. Ancak, bahsi geçen çağlarda bu davranışın umûmi olduğunu unutmamak lâzım. Çinli anlatılırken, onlar sanki milliyetlerini tesbit etmiş ve muhafaza ediyor sanılmasın: *“Çin”den bahsederken, bugün ekseriya asıl Çin denilen bölgeyi, yani kuzeyde Çin seddi ile çevrilen, batıda Kansu eyaletini sınırları içerisine alıp Türkistan’ı dışarıda bırakan, kısaca, 18 eyalet bölgesi kast edilmektedir (…). Eskiden bu bölgede yalnız Çinliler bulunmuyordu; bu gün hala bakiyeleri mevcut olan kavimler yaşıyordu. İsa’nın doğumundan 2 bin yıl önce bile bu günkü anlamda “Çin”li yoktu, yalnız zamanla birbirleriyle meczolarak bir birlik teşkil eden birçok kabileler ve kavimler vardı; bu yeni birlik mütecanis olduğunu anladı, kendinde bir kültürel birlik hissetti ve “Çinli” adını aldı.”* Yani, kan bağından ziyade müşterek kültür potasında eriyip kaynaşmakla Çin milleti oluşmuştur.

Chou / Çeu’larda Sarsıntı

Çin’de küçük-büyük birçok devlet kurulmuş batmış; bunların çoğunda önemli derecede yekün tutan Türk unsur vardı. İsterse tamamı Türk olsun; dışarıda kalan Türk için Çin’deki devlete ait olan insanlar Çinli idi; bunlar kendileri de böyle kabul edilmek isterdiler. Her zaman dediğimiz gibi milli kimlik teşekkül etmemişti.

Hun’ları, Çinli ile savaşları olduğu zamanlar görebiliyoruz; bunun sebebi, tarihi yazanlar Çinliler olduğundan, kendileriyle münâsebeti bulunmayan olaylara bakmamışlar. Mesele bu.

Türk oldukları kabul edilen Chou/Çeu hanedanlığı, kuruluş tarihi olan M.Ö. 1050’ten itibaren birçok beylik ihdas etmiş, içerinin huzurlu ortama kavuşması uğruna birçok şahsa geniş yetkiler vermişti. Bu arada köşeye sıkıştırılmış olan Hunlar, arada bir Çin’i tazyik ediyordu. Derken yetki

sahibi olan, ama Çeu'lara bağlılığı devam ettirmeleri gerekenler bunun aksi davranışları benimsemeye başladılar:

"Bu hareket muvaffak olarak nihayet hanedanın eskiden sahip olduğu arazide yani Şen-si de Ts'in, Peking havalisinde Yen, Sen-si'nin şimal (kuzey) etraflarında Çao, Sanung'da Ts'i, Şan-si de Tsin, Honan'da Ç'eu ve Çeng sülâleleri kurulduğu gibi daha birçok beyliklerde teşekkül etmişti. Bütün bu beylikler birbirleriyle mücadele halinde iken Çin'in şimal komşuları da bu mücadeleye karışmakta, hatta ittifaklara dâhil olmakta idi…"[32]

32 Türk Tarihi. 1. c. 22. s.

Çin'de Chou İmparatorluğu, kendi eliyle selâhiyetler, imkânlar tanıdığı beylikler tarafından altı oyula oyula düşme noktasına gelmişti. Geçen uzun yıllar içinde, yaşama mücadelesi veren Hun'lar devamlı savaşmıştılar. Çok önemli hâdiseler vukû bulmuş olsa da, esas üzerinde durulmaya değer olaylar yeni bir Hun lideri zamanında baş gösterecekti. O günlere gelene kadar Çinlilerin ve Hunların daima savaşlar içinde olduklarını söylemek lazım.

Hunlarla ilgisi kurulacağı için bahsi gerekli görülen epeyce olay mevcut. Bunların içinde, Çin'i bir hayli oyalayan, sıkıntılar çektiren bir kabile '*Jung'*lar' var ki, öncelikli konu edilmeyi değer. Uzun süre devam eden Çin-Jung savaşları, Çin'e pahalıya mal olduysa da, nihai darbeyi yiyen Junglar'dı:

"Ne var ki, Çinlilerin Junglar'a karşı kazandıkları zafer, onlara faydadan çok zarar getirdi. Çünkü bu yenilgi, onları bozkırlı Hunlarla doğrudan yakınlaşmaya sevketti. Hunlar'sa, çok daha tehlikeli ve gözü pek düşmanlara benziyorlardı.(…) Hunlardan korunmak Chao hanedanı için başlı başına bir meseleydi. Asırlardır Çin'e illallah dedirmiş olan Hunlar eskisinden de güçlü idiler. Büyük tehlikeye karşı savunma tedbirleri almaya başladılar, yeni kaleler inşa ettiler, surların yapımını hızlandırdılar ve gördüler ki hiçbir şey Hun'ları durdurmaya kafi gelmiyor. Bunca yüksek maliyeti olan savunma yerine Hunların yağma hareketlerine göz yummak daha akılcı gelmişti. Çinli prensler bu hesaplardan sonra Hun saldırılarına karşı hafif süvari birlikleri teşkil etmeyi yeğlemişler ve bu yolla sürdürülen savaşlar daha az maliyetli görülmüştü." [33]

33 Hunlar, 67. s.

Her Zaman Şans Yaver Gitmiyor

Âdeta ana meşgale gibi görünen Hun-Çin savaşlarından biri M.Ö. 111. Yüzyılda meydana gelmişti. Hunlar bir kabileler federasyonu kabul edilirken, hangi milletlerden ne kadar askeri olursa olsun Çin bir millet, bir devlet idi. Shan-si deki Chou prensliği'nin başkomutanı Li-Mu muazzam bir ordu hazırlamıştı. Çin kaynakları Hun ordusunu çok kalabalık gösterse de rakiplerinden az idiler. Daha iyi organize olan, her türlü ihtimali hesap eden Li-Mu'nun ordusu fena bastırmıştı. Hun birliğine dâhil olan "*Tan-Liang*" kabilesi imha edilmiş, Tung hu'lar kılıçtan geçirilmiş, Ling-hu kabilesi ise teslim olmuştu.

Çinlilerin Hunlara karşı ender olarak elde ettiği, büyük zaferlerden biriydi bu. Hunlar, savaşı sanat hâline getirmişler, bazan da zevk alıyorlar vuruşmadan. Çinlilerden, şimdiye kadar böyle ağır bir dayak yememişlerdi. Fakat, aradan pek uzun zaman geçmeden, zafer kazanan taraf kendi içinden yıkılarak, kazandığı zaferden hak ettiği mürüvveti göremedi, yahut buna dayanamadı. Hunlar ise, uğradıkları felâketin acısıyla daha sıkı sarıldılar hayata, birbirleriyle kenetlendiler. Pes edip pusmanın daha beter yıkımlara yol açacağı hesabıyla çalışıp, dirilmekte zorluk çekmediler.

Çin Seddi

Çin, ucu bucağı belirsiz, büyük bir ülke olmasının yanı sıra büyük düşmanlarla da çevriliydi. Sayısız prensliklere bölünüyor, arada bir hanedanlıklar değişiyor, fakat düşmanların davranışlarında değişme yok. İçeride birbirine düşman sülâlelerin bitmeyen kavgaları; dışarıda Hun, Moğol ve diğer kavimlerle savaşlar bitmek bilmiyordu. Kanlı çatışmalarla devam eden iç harpler sonucu, içlerinden birinin zaferi kesinleşti. Ch'in sülâlesi diğerlerini tamamen bertaraf ederek M.Ö. 221'de yalnız başına Çin'e hâkimiyeti sağladı. [34]

34 Çin Tarihi, 77. s.

İmparator Si-Huang, köklü bir tedbir olarak dünyanın hiç görmediği cesamette bir sur'la, ülkesini koruma altına almaya girişti. Amaç, Çin'i Avrasya bozkırlarından ayırmaktı:

Esasen bu surların kuruluş amacı, onların gerisinde yeknesak hale gelmiş güçlü bir birlik teşkil etmekti. İnşaat, gece gündüz bütün hızıyla devam etmesine rağmen, beklenen ilerleme sağlanamıyordu. İşçilerin yetersiz olduğu anlaşılınca, bu defa savaş esirleri mahkûmlar da devreye sokuldu.

Çalışma şartları, son derece ağırdı ve bu yüzden pek çok işçi, yükselen surların dibinde can vererek oralara gömüldüler. Ama sonunda surların inşası tamamlandı. Bu, 4 bin km. uzunluğunda bir surdu. On metre yüksekliğindeydi ve her 50-100 m. de gözlem kuleleri kurulmuştu. Ancak iş tamamen bitince, bu defa da bütün surları savunmaya yetecek kadar Çinli askerin bulunmadığı ortaya çıkmıştı. Ayrıca, her gözlem ve savunma kulesine az miktarda asker yerleştirilecek olursa, düşmanlar, daha önce olduğu gibi onları kolaylıkla saf dışı bırakacaklar ve komşular daha güçlü hale geleceklerdi. Eğer askerler belli kulelere yığılacak olursa, bu defa düşman, aradaki boş kulelerden içeri girecek ve ülkenin iç kısımlarına kadar ilerleyecekti. Bir kale korunamadığı zaman ise, kale olmaktan çıkardı. Başlangıçta, Çin devlet erkânından bir çoğu, bu surların yapımına karşı çıkmıştı. M.S. II. yılda Yang Yü, raporunda şöyle yazmıştı: *"Ch'in Shih-huang-ti, hiç sıkılmadan ve halkın onca emeğine acımadan, on bin Li uzunluğundaki büyük suru yaptırdı. Artık çalışanların iaşesini temin etmek için, deniz ötesinden öteberi getiriliyordu. Fakat sadece sınırlar koruma altına alınabilmişti ve Orta Vaha Devleti, içten hücum ederek Ch'in hanedanının iktidarına son verdi." Gerçekten de surlar, Hun saldırılarını durduramamış; Han hanedanı, manevra savaşlarına dönmeye mecbur kalmıştı."* [35]

35 Hunlar 70. s.

Teoman

Senesini tam söyleyemediğimiz III. Asırda Hunlar, Çinli komutan Li-Mu'nun ordularına yenilmişti. Bunun sonucunda güçlerini kaybeden Hunlar, tam bir devlet sayılmadığı halde birçok kabileden müteşekkil Tung-hu'lara vergi öder duruma düşmüşler. Başlarında Yabguları vardı, verginin

dışında Tung-hu'lara bağımlılıkları yoktu. Bu sıralar üstün başarılara hasret idiler. Yine, devamlı savaşıyorlardı. Bu seferki rakipleri ise Yüeçiler veya Sayan Ting-Lingleri'ydi.

Eski formundan çok şey kaybetmiş olan Hunlar, son savaşlarında da kan kaybetmeye devam ediyorlardı. Ve bu arada Çin güç kazanmaktaydı. Tahminlere göre anilan yıllarda Hunların başında bulunan Yabgu'nun adı Teoman idi:

"Fransız tarihçisi (Deguignes) Mete'nin babasının adını "Teo-man" şeklinde okumuştu. Bugünkü Sinoloji ise bu adı "T'ou-man" olarak okuyordu. Bu adda herhalde eski Türkçe "Tuman" ve bu günkü Türkçe'mizdeki "Duman" dan başka bir şey değildir". Dede Korkut'un, Duman'ın iyi bir isim olduğuna dair sözleri var. [36]

36 Türk Mitolojisi, 1.c. 234. s.

Tuman'da, Duman'da olsa aslı, biz alışıldığı gibi Teoman olarak bahsedeceğiz. Bunun M.Ö. 220 den itibaren Hunların başında olduğu kabul ediliyor. Gerilere gidip, nelere sahip olduklarına, beriye gelip ellerinde nelerin kaldığına bakacağız:

" M.Ö. III. Yüzyıla doğru Hun'lar, Gobi Çölü'nden Sibirya taygalarına (iğne yapraklı orman) kadar bütün bozkırların sahipleriydiler. Yenisey ve Abakan sahillerinde, kütük izbelerin yanı sıra, yuvarlak göçebe çadırları da peyda olmuştu. Kültürel gelişmeyle birlikte ırkların karışımı da gerçekleşti. Çünkü Karasuk dönemi denen bu çağa ait mezarlarda, Kuzey Çinli dar yüzlü Mongoloid tipi ile, güney orijinli brakisefal Avrupai tiplere de rastlanmaya başlanmıştı."

Çin'in Durumu

Hunların şahane konumu böyle iken, Çin de cadı kazanı kaynamaktaydı. Bir ara yüzden fazla prens, bulundukları bölgelerde hüküm sahibi olmuş, âdeta Çin yüze bölünmüştü. Ch'in, anlatilan dönemde bir derebeyi idi. İktidarda bulunan Chou sülâlesinin bunaltığı son İmparator, Ch'in derebeyliğinin hükümdarı lehine tahttan feragat etmişti.

Ch’in İmparatorluğu da bir önceki gibi, saf Çinli değil. Türkler ve Tibetliler bunlara karışmıştı. Devletin en büyük nazırı olan “*Va-lü*” bile yabancı menşeden idi. Fakat hepsinin bir ortak amaç etrafında kümelendiği, Çin’in âli menfâati için çalıştığı görülüyordu.

Çin’de hâkim olan sülâlelerin menşei, adı ne olursa olsun Çinlilik asıldı. İmparatorun dahi bir başka ırktan gelmesi bu gerçeği değiştirmiyor, Çin’in iyiliğine çalışmak yegâne vazife oluyordu. Kalabalık gerçek Çin nüfusunu kendine bağlamanın bir yolu da idarecilerin kendilerini hakiki Çinli gibi göstermelerine bağlıydı. Ve o zamanlarda:

“O*nlara göre yeryüzünde tek devlet kendi ülkeleri idi. Çin dünyanın ortasında bulunuyor, barbar ve vahşi olan diğer milletlerde Çin’i bir halka gibi çeviriyorlardı*.”

Haklıydılar. Etraflarını çeviren Hunlar, Moğollar, Koraklılar, Tibetliler ve diğerleri olmasaydı daha rahat edebilirdiler. Ama öyle bir hazinenin kapısında durmuşlardı ki, dışarıdaki herkes o kapıdan girip bir şeyler kapmak istiyordu. Çinlilerin şansları da şanssızlıkları da üzerinde yaşadıkları verimli topraklar idi ve bir de o taprağa kendi kattıkları. Öbür devletler, kavimler Çinliler kadar bol nimete sahip değildiler, henüz ipekli kumaşları bile yoktu. Bir ayna yapmayı bile bilmiyorlardı. İyi bir savaşçı oldukları söylenen “*Yüeçiler, Ch’in pernslerinden kumaş ve ayna satın alıyorlardı*”. Buna karşılık Çinlilere değerli atlar veriyorlardı.[37]

37 Hunlar 69. s.

Talih güzel yüzünü Hunlardan çevirmiş, Çinlilere gülümsemeye başlamıştı. Yüeçilerle savaş devam ediyor, Türk oldukları tereddütsüz söylenen bu kavim Hun’ları yıpratıyordu.

Ch’in sülâlesi derleyici olmuş, İmparator Shih-huang-ti birliği sağlamış, dolayısıyla Çin’i güçlendirmişti. Bu, Hunlar için şansın terse dönmesiyi:

“ *214’de Ch’in Shih-huang-ti, General Meng-T’ien yönetiminde kuzeye yüz bin kişilik ordu sevketti. Meng-T’ien, Ordos’u zaptederek Sarı Nehir sahillerinde 44 kasaba kurdu ve garnizonlar teşkil edip, oralara hapishane mahkumlarını yerleştirdi. Sınır boylarındaki dağlar ise birer kale gibi kullanılmıştı. Dağ etekleri tahkim edilerek, göçebelerin oralarda dolaşmaları önlenmişti. En sonunda da, Meng-T’ien’in orduları Sarı*

Nehir'e gelerek, Yin-Shan civarındaki dağların eteklerini işgal etmişlerdi. Hunlar, dağlarda *" av kuşları ve vahşi hayvanlarla dolu, bol sulu ormanlar ve otlaklarla bezeli"* en iyi topraklarını kaybetmişlerdi.

Sade toprak kaybı demek meseleyi anlatamaz. Bahsedilen yerlerin ormanlarındaki ağaçlar yaylarını ve oklarını yapmaya elverişliydi; bir de bu topraklardan akınlara kalkmaları kolay oluyordu.

Ordos'ta yaşayan Tunguz Lou-Fang ve Bayan (Pa-yang) kabileleride Hunların hâkimiyeti altında idiler, Ordos'un kaybı bütün orayla ilgili nimetlerin de kaybı demekti.

Teoman'dan önce Hunların başında liderler bulunmuştur, bu tabiî, fakat Hakan olarak anılan ilk kişidir Teoman. Bu da, onun özel bir şahsiyet olmasından ileri gelmektedir. Hakan Teoman, madem farklı biriydi, nasıl böyle bir hezimete uğradı? Sebebi, fazla araştırma gerektirmeyecek açıklıkta; rakip tarafın o kadar askeri var ki, hesaba gelmez, kendi askeri ile sayı açısından mukayese söz konusu bile değil. Hunların belki 50 bin askeri yoktu; bunu daha önceki savaşlardan ve sonrakilerden yola çıkarak tahmin ediyoruz. Çinlilerin sayısı ise şöyle bildiriliyor:

"*Şiha-Am-Ti (Shih-huang-ti) İmparatorlukta barış ve emniyeti kurduktan sonra Hunların saldırısından memleketi korumayı düşündü. Onlara karşı Mum-Tyen (Meng-T'ieen) adında bir kumandanı 300 bin askerle gönderdi*."[38]

38 Büyük Türk Tarihi 1. c. 146. s.

Bu rakama itibarınız yok. Abartı, yukarıya da aşağıya da cömertçe yapılırdı o çağlarda, rakamların ortasını bulmak bize düşer her daim. Hunlardan çok fazla idiler dememiz engellenemez.

Bu savaşta bir bitiş işareti değildi. Ordos terkedilip, biraz kuzeye çekilindi. Çinliler hiçbir zaman Hun korkusunu üzerlerinden atamadılar. Ne yaptıkları beş bin kilometrelik sur, ne aldıkları diğer tedbirler rahat uyumaları için yetmiyordu. Çinliler rahat değildiler, Hunlar rahatmıydı? Hayır hiç birisi için âsûde yaşadılar denemez. Herkes birbirinin kabusu idi; bu o zamanın kaderi sayılacak, başka yolu yok.

Teoman'ı bundan sonra, kahramanlık damarı koparılmış olarak, oğlu'nun öne çıktığı olaylarda göreceğiz. Edindiğimiz bilgiler doğru ise, hayalimizde ondan sevimli bir çehre kalmayacak.

Mete Han (M.Ö. 209 – 174)

Çin’in işâret yazısı, bize lâzım olan Türk isimlerinin hakikisini bulmamızı zorlaştırıyor. Mete’nin bugün yazıp söylediğimiz biçimini bulması içinde epey uğraşılmış. Fransız tarihçi Deguignes, kitabına Mei-dei diye geçmiş, onun kitabı tercüme edilirken bu isim Mete diye yazılmış. Sonradan, manâsı üzerinde durulan isim şöyle değerlendirilmiştir:

“Öyle anlaşılıyor ki Mete’nin esas adı da eski Türkçe’deki Bagatur ve orta Türkçe’deki Bahadır’dan başka bir şey değildir.”[39]

39 Türk Mitolojsi, 1.c. 5.s

Diğer Çin’ce yazılış ve söylenişlerinden yola çıkılarak yukarıdaki kanaate varılmıştı, bu kanaat ise Alman Sinoloğu F. Hirfth’e ait idi. Demek ki bu gün bu tarihi şahsiyete Bahadır da diyebiliriz.

Meydana çıkıpta mühim işler yapanlar, sonraki zamanlara oldukları gibi taşınamıyorlar. Hemen hemen her önemli şahsiyet için böyle söylenebilir. Elimizden geldiği ölçüde hurafesiz bilgiler edinip, onları anlatmak, amacımızın bir parçasıdır. Mete’nin tarih sahnesinde görülüşüyle ilgili öğrendiklerimiz Ordos mağlûbiyetiyle başlıyor. Ordos elden çıkmış her yer mızraklı Çin piyadeleri tarafından işgâl edilmiş, Teoman bütün obalarını toplayıp Halha’ya kuzeye çekilmişti.

Aldıkları yenilgi şok ediciydi, kayıplarının telafisi yakın zamanda hiç mümkün görünmüyordu. Sığınilan bölgede rahat edebilmekte fedakarlığa bağlı. Çünkü Yüeçilerle hem hudut olmuştular, onlardan gelecek bir saldırıya karşı kendi güçlerine güvenemiyor-lardı. Yüeçilerin Hunlara güvenebilmesi de kolay değil; daha düne kadar kanlı bıçaklı hasım idiler.

Ellerinden çıkan toprakları başkaları tarafından paylaşılmış, mal sahipliğinden çıkıp kiracı konumuna geçmiştiler. İllede Yüeçilerin hışmından çekiniyorlardı. Mete, görünüşe göre, Yüeçilerin şerrinden emin olmak isteyen babası tarafından rehin olarak gönderildi. Bu, kendisini savaşacak güçte görmeyen Teoman’ın verdiği bir teminat idi. “*Ben size saldıramam, gözbebeğim oğlum elinizde!*” Rehin olayı Deguignes tarafından takdimi şöyle:

“… *Mete adındaki bu genç prens babasının sarayında rahat rahat yaşıyordu. Bir kadın babası ile aralarını açtı. Teoman’ın bir karısı*

hükümdarlık tacını büyük oğuldan alarak kendi çocuğunun başına giydirmek istiyordu. Teoman sevdiği bu kadının ısrarına dayanacak bir metanet gösteremedi. Mete'yi hükümranlık hakkından yoksun ederek saraydan uzaklaştırdı. Yüe-Çi denilen komşu kavimlerin yanlarına rehin olarak gönderdi. "[40]

40 Büyük Türk Tarihi. 1. c. 149. s

Pek tabii olarak, saray ve sarayda rahat yaşamak hayâl mahsûlü gibi geliyor. Ancak, çadırın tefriş edilerek saray'a benzetildiği kabul edilir. Barınak sıkıntısı çekiyorlardı ve zaten Mete rehin verilmişti, burası doğru. Bir sevgili kadının, üvey oğlunu hükümdarlıktan mahrum bırakıp, kendi doğurduğunu onun yerine getirme teşebbüsü de doğru olabilir. Mete'nin gönderildiği zaten itirazsız kabul edilmektedir. İki görüşten biri; Teoman mecbur kaldığı için oğlunu Yüeçilere rehin verdi. diğeri ise öldürülmesini istediği oğlunu böyle bir işe alet etti.

Bütün anlatımlar benzer biçimde; biz de onları esas almak durumundayız.

Umumî görüş şu: Teoman, karısının arzusuna uyarak, Mete'yi Yüeçi'lere rehin gönderdi:

"*Tahtın varisinin teslim edilmesinden sonra, hilekâr cariye Teoman'a Yüeçi'lere karşı savaşa girmesi için baskı yapmaya başladı, böylece savaş başladığı anda Yüeçi'ler ellerindeki Mete'yi derhal öldüreceklerdi*". [41]

41 Hunların Hayatı. 24. s.

Teoman'ın yakınında bulunan Mete'nin bir arkadaşı, kurulan tuzağı öğrenmişti. En hızlı koşan atlardan birine atladığı gibi Yüeçilerin başkentine gelip durumdan bildirince, Mete derhal Yüeçilerden ele geçirdiği bir ata binerek, "*kaçıp babasının yanına ulaşmayı başardı. Teoman oğlunun yiğitliğini takdir ederek, öldürmek şöyle dursun, bir de 10 bin çadırlık teba'yı onun emrine verdi.* [42]

42 Hunlar 79. s.

"*Mete, bundan sonra vızlayan – ıslık çalan – bir ok icad etti ve askerlerini talim ettirmeye başladı. (Tamamen atlı olan) askerlerine, nereye ok atma emredilirse, hemen oraya dönüp ok atmalarını emretti. Kim bunu yapmaz (veya hafifçe tereddüt geçirirse) hemen onun başının kesileceğini de ilan etti. Ayrıca avda da (Mete'nin) vızlayan okunun hangi yöne gittiğine (herkes dikkat edecekti).*

Vızlayan okun gittiği hedefe (Mete ile birlikte) ok atmayanların da başlarını (hemen oracıkta) kesilecek. (Bir ara) Mete dönmüş ve kendisinin meşhur aygırının karnına, bir vınlayan ok atmıştı. Kendisiyle aynı anda ok atmayanların da başlarını kestirmişti. Mete, (sonra da) kendisinin çok sevdiği karısına bir ok atmıştı. Askerlerin bazıları duralamış ve Hatun'a ok atmağa cesaret edememişlerdi. Mete (duralayıp, ok atmayanları da tesbit etmiş) ve başlarını hemen orada kestirmişti. (Artık askerler disipline alışmış ve her şeyi öğrenmişlerdi.) Mete askerleri ile bir ara ava çıktı. (Askerlerini tecrübe etmek için) vızlayan okunu, kendisinin güzel başka bir atına attı. Askerlerde, bir kişi bile geri kalmaksızın, ata ok atıp vurdular. Mete artık, askerlerinin talim ve terbiyede iyi bir kıvama geldiklerini anlamıştı." [43]

[43] Türk Mitolojisi 1. c. 6 – 7. s. (Çin Kaynaklarından Aynen)

Mete'nin, gerçekle efsaneyi harmanlayan mâceralaırı heyecan yaratır okuyan ve dinleyende. Sıradan kişilere benzemeyen bir masal kahramanı gibidir eksi ve artı vasıflarıyla. Öyle sevilmiştir ki, iktidar uğruna babasına kıyışı bile şahsına suç olarak yansıtılmayacak. İktidarı ele geçirip, milletini yükseklere uçurduğunu göreceğiz. Hunlar'da önemli değişiklikler hazırlanırken, büyük komşuya bir bakalım:

Çin'de İmparator Shih-huang-ti M.Ö. 210'da öldü. İki oğlu vardı. Büyük oğul Fu-Su, ordusuyla Meng-Tien'in yanındaydı. Kanunen, yönetim baş vezir Li-Sih'in eline geçti. Saray kliklerinin ipleri ise mabeynci Chao Kao'nun elindeydi. Baş vezir ve baş mabeynci, daha zeki ve esas hak sahibi olan büyük evlat Fu-Su'dan çekiniyorlardı. Kendi emellerine alet edebilecekleri yeteneksiz küçük oğul Hu Hai'yi tahta geçirdiler. Bura da baş mabeynci Chao Kao'nun oynadığı başka mühim bir rol, dolaylı olarak işlediği bir cinayet var ki enteresandır.

Ordos'ta kumandan Meng Tien'in karargâhında bulunan kanûni varisten kolayca kurtulmak isteyen mabeynci "*Chao Kao, güya İmparator babası, büyük oğlunun intihar ederek hayatına son vermesi yönünde bir ferman imzalamış gibi sahte bir buyruk gönderdi Fu-Su'ya. Meng-T'ien ikna etmeye çalışmasına rağmen prens, Çin geleneklerine göre, oğulluk vazifesini yerine getirmeye karar vererek kendi boğazını kesti. Böylece İmparatorun ikinci soyu anlamındaki Erh-Shih ünvanı alan küçük kardeş Hu-Hai tahta geçti*." [44]

[44] Hunlar. 73. s.

Çin'de sükünet kayboldu. "*Birkaç ay zarfında 6 muhtelif isyan çıktı. Ch'in'e karşı ve kendi aralarında savaşan 6 ayrı kral vardı. İmparatorun yanında bulunanlardan Chao Kao ile Li-Sih savaştılar ve sonunda Li-Sih katledildi: Chao Kao İmparatoru öldürdü ve yine öldürmek istediği yeni İmparator tarafından hançerlendi.*" [45]

[45] Çin Tarihi. 83.s.

Görüldüğü üzere, entrikanın, hilenin, kalleşliğin, düzensizliğin, kol gezdiği bir Çin var ortada. Bir başka entrikanın sergilendiği, ihanetin talim edildiği Hunlar ise öbür tarafta. Mete'nin yarım bıraktığı tasarılarının icra edildiği günlere yolcu oluyoruz…

Teoman'ın Öldürülüşü - Mete'nin Hakanlığı

10 bin askerin başında idi. Islık çalan oku icad etmişti. Askerlerini birer robot – hatta mankurt haline nasıl getirdiğini görmüştük. Artık neye ve nereye işaret etse bütün askerlerin okları o yöne çevriliyordu. Hedefteki esas isim, babası Teoman idi.

Benzer olaylar bütün devletlerde aynen vâkidir. Baba-evlat sevgisi bir noktada kesilip, amaç iktidar oluveriyor. İşte bu amaç Teoman'a, Mete'yi gözden çıkarttırmıştı. Mete, hazırladığı 10 bin askeri ve kendisine bağladığı diğer insanlar ile, iktidardan gayrı düşünceyi kafasından gönlünden uzaklaştırmıştı. Mete'nin yaptıklarında ve yapacağında vicdanın izi var mıydı denirse, tabii ki hayır. Ama o böyle taht sahibi olacak, milletin kalbinde de taht kuracak, büyük bir başbuğ olarak anılacaktı.

Bir gün Teoman ava çıkmıştı. Mete'de babasını takip etti. Aradığı uygun ortamı bulunca, okunu, tereddütsüz babasına çevirdi. Teoman neye uğradığını anlayamadı, aldığı ok yarasıyla yere düştü. "*Aldığı ok darbeleriyle dünya hayatıyla vedalaştı.*" � (Sene, M.Ö. 209)

Tamamen gemiler yakılmış, köprüler atılmıştı. En büyük engel olan baba ortadan kaldırıldıktan sonra Mete'nin hedefinde kendisini ölümün kucağına gönderen üvey annesi ve yerine geçirilmek istenen kardeşi vardı. Kısa zamanda onları da öldürttü. Bir de onların tarafını tutan, tutmaya meyyal olan ne kadar insan varsa doğrandı. Mete'yi desteklemeyen bir tek memur

bile sağ bırakılmadı. Ortalık tamamen temizlendikten sonra "*kendisini İmparator (Şan-yü) ilan etti.*" �

Mete, hayata sıkı sarılırken, dünyaya gelmesine vesile olan babasını acımadan öldürmüştü. Hattâ babasına yakın olanları, bağlı olanları bile hayattan ayırmıştı. Bunlar gözler önünde cereyan eden hâdiseler olup, kanları bozkır'ı sulamıştı. Bir de Mete'yi sevmediği halde, hışmından korkarak içlerinden buğz edenler vardı. Tarafsız olduğu halde, yapılan vahşeti hazmedemeyenler de az değil. Bir nevi kanlı ihtilal yapılmış ve yeni bir isim Hun başbuğu olmuştu. Bütün olaylar dışarıdan da takip ediliyor, fırsatı ganimet bilen kabileler, kavimler boş durmak istemiyorlardı. Bunlardan, piyasaya ilk atilan parsayı toplayacağını sanıyordu.

Mete'nin Sabrı

Mete kızgın sacların üzerinde pişmiş, vicdanını ateşlere atmış acımasızlığı ile Hun hükümdarı olmuştu. Öncesinde olanları, olmuş sayılanları yok sayar isek, onun babasına yaptığı varsayılan hareket epey takipçi bulmuş denebilir. Son misâllerden biri olarak, babası İkinci Bayezid'e karşı Yavuz Sultan Selim'in aldığı tavır akla gelir. Ona o zaman İmparator manâsına gelene Şan-yü deniyordu. Bunun manâsı: "*Sonsuz ululuk, genişlik, yücelik demekti*". [46]

[46] İslam Ansiklopedisi 12/2.c. Türkler Md.

Kanla değişen yönetimler en azından bir oturma süresi yaşar ve bu süre çalkantılı geçer. Mete'yi tanımayanların beklentisi böyle idi. Bir Moğol kavmi olan komşu Tung-hu'lar, savaş açmak istiyorlar, bunun için bir bahane lâzım. Biliyorlar ki, Mete'nin ahırlarında sayısız at var, ama bunların arasında müstesna yaradılışta olan, Köroğlunun Kır atı gibi birinden de haberdar idiler. Elçiler gönderdiler patavatsızlıkta zirve, saygısızlık olduğunu bile bile, o özel atı hediye olarak istediler. Mesele çok mühimdi. Mete danışmanlarını topladı; fikirlerini sordu, onların yekûnunun "*hayır, olmaz*" demelerine aldırmadan, komşu ile ilişkiyi zedelemeyelim diyerek, istenen atı verdi: Bu atın bir günde 1000 li (1 li, 400 metre ile 550 mete arasında seğişiyor) koştuğu söyleniyor.

Tung- hu'lar atı alınca, Hunların korktuklarına hükmedip, şımardılar, daha aşırı bir talepte bulunmaya kalktılar ve Mete'nin sevgili karılarından

birini istediler. Fikri sorulan gün görmüşler böyle bir şeyin asla münasip olmadığını söylemelerine aldırmayan Mete barış aşkına, gönül aşkını feda etti.

Efsanevî atın gidişi milletin yüreğine oturmuş, Hakan'ın kadını'nın verilmesi ise izzeti nefislerini yaralamıştı. Mete'de ise sükûnet hâkimdi. Sanılıyordu ki, Tung-hu'lar terbiye sınırını aştılar, alabilecekleri en son isteklerini aldılar, bundan başka bir talepleri olmaz.

Muhatapların amacı savaş çıkarmak, gerisi bahane. Bir defa daha denemeye kalktılar. Bu sefer istedikleri, iki devlet arasındaki hiçbir işe yaramayan kayalık bir arazi. Gidenlerin yanında bunun sözümü olur? Daha önce fikirlerine müracaat edilipte sözleri dinlenmeyenler oy birliğiyle, "*hay hay*" dediler. İşte burada, Mete *hayır*! dedi. At benimdi; kadın da bana ait. Şahsımdan istenen fedakarlığı yaparım, şerefimden de taviz verir milletimin kanının akıtılmasına meydan vermem; ama bütün bir milletin olan bir avuç çorak toprağı vermek mi, asla! Dedi. Hatta, Mete'nin şöyle kükrediği söyleniyor:

"*Toprak devletin temelidir. Biz, onu başkasına nasıl verebiliriz*!" Mete böyle söyledikten sonra toprak talebinde bulunanların hepsinin başını kestirdi. [47]

47 Türk Mitolojisi 1. c. 7 – 8 . s.

Mete'nin İlk Savaşı

Barışın muhafazası için olağanüstü fedakârlıklarda bulunulduğu halde sonu gelmemiş, bıçak kemiğe dayanmıştı. Mete atına atladı. Ordusuna emir verdi ve mızmızlık yapanları öldüreceğini duyurdu. Ne kadar ciddi olduğunu anlatabilmek için, ordunun en sonunda kalanları öldürdü.

Tung-hu'lar, işe yaramaz uyuşuk bir kimse zannettikleri Mete'den bir saldırı beklemiyorlardı, fakat, Hun orduları Tung-hu başkentine yıldırım hücumuyla daldılar. Neye uğradığını anlayamayan "*Tung-hu'lar yenildiler. Tabi bütün toprakları, sürü ve mal varlıkları da galiplerin eline geçti. Tung-hu' lardan, kurtulmayı başaranlar, Wu-huan dağına çekildiler ve bundan sonraki tarihlerinde, Wu-huan'lar olarak bilindiler. Aşağı yukarı Mançurya'nın tamamı Mete'nin eline geçti*."

Bir Moğol boyu olan Tung-hu'ların, Moğollardan bir boy olduğu söylenmektedir. Malûm, Moğol adının anılması yeterdi diğerlerinin titremesine. Lâkin, perişan edildiler bu savaşta, adlarından bile eser kalmadı. Dağilan parçaları bilâharebiraraya toplanarak Wu-huan adıyla anıldılar. Bu savaşta Tung-hu'ların kralları da öldü. Babasını öldürdüğü için, baba kâtili diye Mete'ye gönlü incinen Hun'lar dahi bu zaferden sonra onun etrafında kenetlendiler. Hun devleti yeni zaferlere yelken açmaya başladı.

Yüeçilere Saldırı

Mete'nin bundan sonraki hayatı at üstünde geçecek, kendisine düşman ne kadar kavim varsa hepsinin hesabını görecekti. Öncelikle Ordos'a yerleşen bazı göçebelerin üzerine gitti, onları oradan sürüp çıkardı. Daha sonra sıra Yüeçilere geldi. Hem mevcut durum itibariyle, hem de geçmişten gelen sıkıntılı hâdiselerden onlara iyi gözle bakamıyordu.

Mete'nin ufku geniş, cesareti çılgınlık derecesinde, gücü kuvveti tam kıvamındaydı. Babasının başlayıp da tamamlayamadığı Hun birliğini temin etmek, büyük Hun-Türk İmparatorluğunu kurmak hiç vazgeçemeyeceği ideâli idi. Yüeçiler'in Türk oldukları veya Türkleşmiş sayılmaları gerektiği söylense de, zaman bunların önemini ortadan kaldırmıştı. Yahut, bu unsurlar o zaman için hiç mühim değildi. Kimin ne kadar Türk, Moğol, Çin vs. olduğuna kimsenin aldırdığı yok. Mete'de aldıranlardan değil. O bir ideâl adamıydı; bu uğurda, gözünü kırpmadan babasını, kardeşlerini, babasının kadınlarını ve yakın akrabalarını öldürmüştü. Kendisine kırgın olanlar, kırgınlıktan sıyrılmış, Mete ile paylaşılacak zafer yürüyüşüne hazır hâle gelmişlerdi ve hedefte Yüeçiler vardı.

Tanrı dağları'nın batı eteklerinde oturan Yüeçiler, Çin'in batı sınırlarına kadar uzayan bereketli toprakları ellerinde tutuyorlardı. İçinden ipek yolu geçen bu geniş bölgeye bugün, Kansu adı verilir. Onların arasında bir müddet rehin kalan, babasının bir oyunuyla hayatî tehlike atlatan, kendi becerisi ve atının maharetiyle ölümden kurtulan Mete, şimdi intikâm almaya gidiyordu.

Buna, bu gözle bakmak herhalde doğru olmaz. Şahsi her şeyini, insanlarını ölüme göndermemek yolunda fedâ eden, namusunu dahi

ülkesinin huzuru için görmezden gelen bir adam, başına gelecek muhtemel tehlikeden sorumlu tuttuğu insanlara diş bilemez. Mete, büyük hedefler çizmişti ve ona ulaşmasına engel olacak her şeyi tepelemek durumundaydı. Bu arada pek tabiî ki, geçmişin hesabı da sorulmuş olacaktı. Ordusunu hazırladı; Yüeçilerin üzerine yürüdü. Hiçbir karşı koyma olmadan, azılı düşman pes etti. Kan dökülmedi, ama canlarını kurtaranlar topraklarından vazgeçtiler. Yüeçiler batının da batısına sürüldüler. Gumilev diyor ki; " *İşte bu tarihten itibaren, Hun'larla Yüeçiler arasında uzun süreli çarpışmalar başladı. Bu savaşların detayları hakkında bilgilere sahip değiliz!"*[48]

48 Hunlar. 80.s.

Mete'nin Han İmparatorluğuna (Çin'e) Hücûmu

Çin'de M.Ö. 206'da Han Sülâlesi hüküm sürmeye başlamıştı. "*Liu Pang M.Ö. 206 yılında İmparator oldu ve Han sülâlesine adını verdi. Kendisine bilâhare İmparator adı olan Kao-tsu (Gav-dzu) adı verildi.*"

Mete, Yüeçilerden sonra kendisine karşı koyacak hiçbir kabile bırakmak istemiyordu. Sırasıyla; "*Kie-k'un, Ting-Ling, Sin-Li, Kiü-su e Hun-yü kavimlerini (de) itaat altına*" aldı. [49] "*205-204 yılları civarında Mete, Ordos'taki Lou-Fang ve Bayan (Payang) kabilelerini itaati altına alarak Ch'in hanedanının henüz yıkıldığı ve ülkenin iç savaşlarla çalkalandığı bir sırada Çin'e ilk akınını gerçekleştirdi.*" [50]

49 Türk Tarihi, 25. s.

50 Hunlar, 80. s.

Han sülâlesi geniş topraklara, sayısız nüfusa sahipti. Asırların yoğura yoğura olgunlaştırdığı devlet sistemleri vardı. İstediği zaman, yarım milyon askeri sefere çıkaracak güçteydiler. Hunlar, bu devâsa orduyla başa çıkabilecek haldemiydi? Mete'nin idaresindeki Hun İmparatorluğunu Çin'e savaş açmadan önce değerlendiren tarihçi Eberhard'a kulak veriyoruz:

"*… Çin'e hâkim olabilmek için Hsing-nu (Hun)ların hükümdarı da göğün oğlu olarak görünmek ve Çin İmparatoru gibi saray erkânına mâlik*

olmak lâzımdı. Böylece katiyetle söyleyebiliriz ki, Hsing-nu devletinin teşekkülünde esas fikir Çin tesiri altında bulunmaktadır".[51]

51 Çin Tarihi, 88. s.

Bu anlatıma göre Mete Çin idaresini takliden saray teşkilatını kurmuş, memuriyetler buna göre ihdas edilmiş, Hunlar için hafiflik taşıyan haremağalığı ve başka memuriyetler Çinliler tarafından görülmekte imiş. Demek ki, savaşçı Hun erkekleri alışık oldukları yaşayış düzeninden kopmadan, saraylarda Çin'in lüksü yaşanacak, ama hizmet görenler Çinliler olacak. Henüz yolun başında olsa da Mete, bir hayli Çinliyi istihdam etmekteydi. Hatta Çinlilerden asker bile alıyor, bunları müşavir olarak kullanıyordu.

Hunlar'da belirli bir devlet düzeni vardı ve bu bütün Türk devletleri tarafından da uygulanan bir usûldü; daha doğrusu bir usul olarak, sonraki Türk devletlerine de geçti. Öncelikle Mete'nin "*emrinde iki büyük kumandan vardı. Biri sol diğeri sağ, yani biri batı diğeri doğu kumandanı idi. Bunlar kral ad ve yetkisinde idiler*." Eski devirlerde yönlerin böyle sağ sol olarak isimlendiği bilinmektedir.

İki en büyük kumandandan ayrı olarak belirli birliklere komuta eden kumandanlar vardı. Her kumandanın ordusu atlarının rengiyle de tanınırdı.

Çin ile savaşa gidildiğinde:

"*Kuzey ordusu karayağız atlara, güney ordusu kula donlu atlara, batı ordusu kır atlara ve doğu ordusu da bakla kırı atlara biniyordu. Çin bu atların süratini ve Mete'nin ilk defa babasına karşı denediği ses çıkaran okları görecekti.*" [52]

52 Hunların Hayatı, 28. s.

Henüz savaş başlamadan bir konu üzerinde durmak istiyoruz. Çin'e saldırma fikrine kapılmadan önce Mete'nin, başarılı akınlar sonucu 24 Hun boyunu birleştirdiği söylenmektedir. Bununla, gayet tabiî ki kuvveti hayli artmıştı. Gelelim, çıkardığı asker sayısına:

Mevzû sayı olunca, çelişkiler yumağı oturur kucağımıza, işin içinden çıkılması müşkül olur. Hesabı kuvvetli biri çıkıp ortaya, ince ince kafa yorup, diyeceğini açıkça deyiveriyor Çin'e hücûmu anlatan eserlerin – biri hariç- verdiği Hun askeri sayısı 300 bin. Sih-ma Ch'ien isimli bir Çinli ise Çin ordusunu 320 bin, "*Hun'ları ise 400 bin süvari olarak göstermektedir*

ki, apaçık bir mübalağa vardır. Çünkü, eğer Hunların yedek atları olmadığı göz önüne alınacak olursa, her atlıya 30 km2 yer gerektiği noktasından hareketle, 400 bin atlı için 30x40 km genişliğinde bir alan gerekir ki, buna Hun ordusunun ortasında kalan ve daha az yer kaplayan Çin askerleri için gerekli bir toprak parçasının da ilâve edilmesi gerekir. Görüldüğü gibi, tam bir saçmalık söz konusudur ve muhtemelen Sih-ma Ch'ien, Hun ordusunun sayısını 10-20 kat fazla göstermiştir. Bu rakamın katsayıyla çarpılmış olduğunu düşünerek, Mete'nin askeri gücünün 20-40 bin arası olarak kabul ederek…." [53]

53 Hunlar, 82. s.

Böyle hesaplamayla, Çinli'yi yalancı çıkaran Gumilev, başka noktaları da hesaba katarak Hun ordusunun gerçek miktarını kendine göre tesbit ediyor. İşte, bu ordu Çin'in 300 binden fazla askeriyle çarpışacaktı.

Sayısı ne olursa olsun yaptığı işe göre değer verilecekti. Mete'nin ordusu disiplin ve cesaret yönünden emsalsiz. Bu sıralarda Çin iç savaşların yaralarını sarmakla meşgul, Han sülâlesi düzeni sağlamış olsa da moraller o kadar düzgün değildi. Bir artıları var; düşmanlarını gözlerinde fazla büyütmüyor, "*alt tarafı, sıradan göçebe bir kavim*" diye hafife almaya çalışıyorlardı. Hunlar önce Mai kalesini kuşattılar. Kumandan Han Hsin direnmenin hiçbir yararı olmayacağını anlayınca fuzuli kan dökülmesine razı olmayıp, boyun eğdi.

Hun'lar için ilk adımda ilk başarı pek kolayca gelmişti. Bir de Çin tarafından olaya bakarsak, acaip bir durumla yüzyüze geliyoruz. Kale kumandanı prens Han Hsin askerinin kırılmasının önüne geçmek için teslime karar vermişti ya, bunun çok ağır mesuliyeti vardı Çin hükûmeti nezdinde. Teslim olmak söz konusu değil. Komutanın bir şansı var yaşaması için; o da zafer! Hangi şartlar altında ve kimlerle olursa olsun, savaşmış isen başarmış olmalısın, şayet bunu yapamadıysan şerefli tek yol var; intihar edeceksin. Zavallı prens ikisine de güç yetirememiş, sadece kuvvete boyun eğmişti. Serbest bırakılsa bile ülkesine dönemez, dönerse öldürülürdü. Hayatı seven insan için Çin kanunları yaramaz. Prens, Mete'ye kılavuzluk yapacak. Ülkesi aleyhine, Hunların menfâatine çalışıp, hayatın tadını çıkaracaktı:

Yıl M.Ö. 200. Mevsim kış. Yol uzun şartlar çetin. Ho-wu-chü sıradağları aşılarak Kuzey Shan-si'nin başkenti Chin-Yong'a gelindi. İşte burada Mete

askerlerini atlarının rengine göre dörde böldü. Yağız atlılar Kuzey'e, al atlılar Güney'e, kıratlılar Doğu'ya, boz atlılar da Batı'ya yerleştiler. Bir makinenin ahenkli işleyişi gibi, herkes olması gerektiği şekli aldı. "*Dünya askerlik tarihinde gerçekten böyle bir disiplin ve böyle bir düzen görülmemiştir*." �

Mete'nin muntazam ordusunun hareketini haber alan İmparator Kao-tsu kendi ordusunu yürüyüşe geçirdi. Mesafe hayli uzak, hava dayanılmayacak kadar soğuktu; bu sebeple Çin savaşçılarının "*üçte birinin elleri dondu*". [54]

54 Hunlar, 81. s.

İmparator bizzat katıldığı seferde mutlak başarı istiyordu ki, bu her kumandan için pek tabiî istektir. Ordusu soğuktan hasar görmüş olsa da, sayıca karşı taraftan çok fazlaydı ve normal şartlar altında galibiyetleri sürpriz sayılmazdı. Yine de Hunların durumunu merak eden İmparator, casuslar gönderip haber toplamak niyetindeydi. Gönderdiği adamlar, gelip Mete'nin tedbir düzenini anlattılar. Hun başbuğu aslâ sıradan biri değil. İmparatorun merak edip durumunu anlamaya çalışacağını tahmin ediyordu.

"*Mete en iyi askerlerini tenha bir tarafa çekmişti. Bulunduğu yerde kötü atlar, biraz hayvan sürüleriyle, hastalarını bırakmıştı*."[55]. Casusların İmparatora anlattığı sadece gördükleri manzaradır. Buna göre, üzerlerine derhal saldırırlarsa, düşmanın kaçacaına şüpheleri yoktu. İmparator, dinlediklerinin hayâl mahsulü olduğu kanaatine varmışi söylenenlere inanmamıştı. İkinci defa, daha tecrübeli bir adamını vazifelendirip, sağlam raporla dönmesini tembihledi. İkinci casus hakikaten görev adamıydı. Hunların gizli kuvvetlerinin bulunduğunu tesbit edip İmparatoruna anlattı. Fakat bu da işe yaramadı. Doğruyu söyleyen casus-komutan askerin manevi kuvvetini bozmakla itham edilip cezaya çarptırıldı.[56]

55 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 157. s.

56 Türk Tarihi 1. c. 26. s.

İmparator, kendi adamlarının sözlerine inanmamakla uğraşır, ne yapacağını bilemez durumdayken, Hunlar âniden hücuma geçtiler. Çinliler karşı koymalarına karşılık, Hunlar göz boyamak kastıyla geri çekilip, sonra dönerek düşmanı kuşatma altına aldılar. Savaş mevkiî ve kuşatmanın gerçekleştirildiği yer Pai-teng dağları'ydı. Burada,çaresizlik girdabında

bocalayan ve küçük bir kaleye sığınan İmparator acınacak durumdaydı. Kendi tarihçileri şöyle yazıyor:

“ *Yedi gün boyunca dağlarda muhasara altında kalan Han ordusuna, diğer birlikten ne askeri yardımda bulunabildiler, ne de gıda yardımında bulunabildiler*.” [57]

[57] Türk’ün Üç Bin Yılı, 65. s. (Sih-ma Ch’ien’den)

Tam manâsıyla kapana sıkışmıştılar. Yedi gün boyunca Hun saldırıları devam etti, Çinliler aç susuz, uykusuz, beyhâde direnmeye çalıştılar. İmparator, ümitsiz düşüncelere dalmış, savaş harici bir yol arayışındaydı. Vaziyeti kurtarmak için her şeyi deneyecek. Meşhûr meziyetlerinin başında gelen casusluk ve rüşvetle her zaman kâr elde eden Çinliler, yine bundan istifadeye teşebbüs ettiler. Biraz romanımsı havada anlatan yazara göre olaylar:

Öfkeli ve bezgin, kalenin surlarında dolaşan İmparator, dağın eteklerindeki Hun çadırlarını seyre daldı. Diğerlerinden farklı ve üstünde bayrak sallanan bir çadır dikkatini çekmiş, bunun Mete’ye ait olduğunu anlamakta gecikmemişti. *“Bu çadırdan, Hun kadınlarının giyinişine göre daha zengin giyinişli bir kadın çıktığını gördü. Subaylarından biri bunun, Mete’nin Çin asıllı gözdelerinden biri olduğunu söyledi. İmparator boynundaki ve ellerindeki mücevherleri çıkartarak ipek bir mendile sardı ve bunları Çinli gözdeye götürmesi için subayına verdi.”* [58]

[58] Hunların Hayatı, 29-30 s.

Rüşveti almayı da vermeyi de seviyor, sevdikleri kadar da beceriyorlardı. Subay’ın, Mete’nin çadırına nasıl gelebildiği merak mevzuudur, ama casusluk maharetlerinin bunu kolaylaştırdığını kabul etmek durumundayız. Çinli gözde, kendisine takdim olunan kıymetli hediyelere dayanamayacak ve de mahvolmakta bulunan milletinin İmparatoruna kıyamayacak. Bütün dil cambazlığını en mahir ustalar gibi kullanıp, Çinli, kadınlık hünerlerini sonuna kadar sergileyecek. Mete, geçmişte kalmış bir hikâyeyi, yani bir kadının fendi ile babasının iğfal edilip, kendi hayatının ateşe atıldığını unutarak, benzer bir hileye düşecek. Yani, Hun kuşatması, dilber Çinlinin efsûnkar tavırlarıyla kaldırılacak, Çinliler kurtulacaktır. Tarih kitaplarına yansıyışı böyle. Hüseyin Namık Orkun diyor ki:

“ *Kalede açlık ve sefalet son haddine varmıştı. Bu durum karşısında teslim olmaktan başka çare kalmamıştı. Bu esnada Mete’nin Çinli karısı kendi soyundan olan bir hükümdarın böyle bir durumda kalmasına razı olmamış, kocasını kandırmış, muhasaranın bir tarafı gevşetilerek hükümdarın, kaçıp kurtulmasına müsaade edilmişti.”*[59]

59 Türk Tarihi 1. c. 26. s.

Umumî söyleniş böyle sayılır. Mete, kadınının hatırını kıramayıp, hasmını bağışlamıştır. Muteber insanlar bunları söylüyor ve doğru söylüyorlar. Biraz farklı olarak dile getirilişi de var, şöyle*: “İmparator, ancak Hunlarla akrabalık ilkesi üzerine kurulu, yani Mete’ye, Çin sarayından bir prenses verilmesi şartıyla bir barış anlaşması yapılması vaadiyle kurtulabildi.*” [60]

60 Türk’ün Üç Bin Yılı, 65. s.

Biraz Farklı Yaklaşımlar

Mete’nin Çin İmparatorunu bir dağdaki kaleye hapsetmesi de, Sulh ile neticelendiği de doğru. Çin’de en büyük olan İmparator ve bir de ondan aykırı hareket edebilen başka güçlüler var. Mete’nin asker sayısı Çinliler tarafından abartılır 200-400 bin olarak gösterilir ise de 50 bin bile yoktu. Çin’in ise 100 binlerce askeri var. Mete bir Çin kralı ile ittifak yapmıştı:

“ *Eğer Mete, ittifak ettiği Çin kralının kendisini terk edeceğinden korkmasaydı, muhakkak ki Kao-tsu’yu imha eder yahut esir alırdı: Çin kralıyla bir anlaşmaya varmış ve onun kıtalarını bekliyordu. Fakat bunlar gecikince Mete onların Kao-tsu tarafına geçtiklerini ve hiç gelmeyeceklerini zannetti. Bunun için muhasarayı kaldırıp geri çekildi.”*[61]

61 Çin Tarihi, 88. 89.s.

Çin tarihine Pai-teng muhasarası olarak geçen bu olayı, o tarihlerde (M.Ö. 200’ler) Hunlara hizmet eden Chung-hang-Yüeh adında bir Çinli, Mete’nin karısının oynadığı rolü, M.Ö. 174’te şöyle anlatıyor. Çinli kadın Mete’ye demiş ki:

“*Eğer sen, (…) Çin bölgelerini mağlup etsen dahi yine oralarda yaşayamazsın*!” *Bu, bizzat tamamiyle Çin kültürünü kabul etmeden*

yaşamak demektir. Çünkü Çin gibi nüfusu fazla olan bir memleket, ancak Çin'de bulunan bir mahalden idare edilebilir. Hunlar kendi vatanlarını terkedip, Çin'in içinde icrayı hükmedeceklerdi. Bu sürülerini terk etmek, göçebelikten vazgeçmek ve Çinli olmak demektir. Eski yaşayış tarzlarını muhafaza etmek noktayı nazarından hareket eden milli siyasetin diğer baş mümessilleri, kabile reisleri olmuş olacak. Mete bu siyasete iştirak etmiştir. Bu da şüphesiz ki doğru olanı idi. Hunlardan sonra birçok göçebe kavimleri (Toba, sonraki Hunlar, Moğol ve Mançu), diğer siyasete karar vermişler ve hepsi siyaset sahasından ayrılmışlar, yalnız Hunlar kalmışlardır.". Eberhard'ın yorumu böyle.

Barış Anlaşması

Çin tarafı, yaptığından memnûn. Kendince, iyi bir oyuna getirerek, Mete'yi kandırdığını düşünebilir. Varsın olsun, nasılsa, Mete'de ne yaptığını bilir. İşine öylesi geldiği için barışa yanaşmıştı. Neler vardı anlaşma metninde? Pekte önemli olmayan şeyler, ama bunlar yazılımıydı, yoksa sözlü bir anlaşmamı? Her ne ise, bunların önemi yok. Çünkü, gelenek halini almıştır, Çin hükümdarlarının Hun hakanlarını aldatması; yine aldatılabilir Hakan. Saraydan bir prenses verilecekti Mete'ye:

" *Fakat İmparator vaadini ancak Hunlara karşı düzenlenen birkaç saldırıdan sonra yerine getirdi ve prensesle birlikte, her yıl yenilenmek şartıyla, zengin hediyeler, ipekli kumaşlar, pamuklular, şarap, pirinç ve ziynet takıları gönderdi. Aslında bunlar, bir tür üstü örtülü haraçtı*."[62]

62 Türk'ün Üç Bin Yılı, 65. s.

Çinli'nin Hilesi – Mete'nin Kandırılması

İmparator Kao-tsu, Hunlara bir prenses gönderme sözü vermiş, ülkesini işgalden kendisini ölüm yahut esaretten kurtarmıştı. Başı selâmete çıkınca, yüreğinin sesini dinlemeye başladı, kızını Mete'ye vermeye gönlü razı değil. Vezir Lieu-King, İmparatoru iknâ etmeye çalıştı. Ona göre, Mete ile evlenecek bir prenses iki ülke arasındaki buzları eritecek. İmparator dâmadı olan Mete Çin'e düşman gözüyle bakamaz. Akıllı bir Çinli kocasını avucunun içine alıp, ona her istediğini yaptırabilir. "*Şayet bir de çocuk*

doğurursa günün birinde, Hunlar Çin İmparatoru neslinden gelmiş bir hükümdar tarafından idare olunacaklardı. Lieu-King'in (Liea King) düşündüğü bu genç şehzade istenilen bir yaşa geldiği zaman kendisini Çin'e aldıracak, onada Çin âdetleri çerçevesinde terbiye edilecekti…" [63]

[63] Büyük Türk Tarihi: 1. c. 160. s.

Hesapları tutarsa, Çin İmparatoru'nun torunu ileride Hun hükümdarı olacak. Tabiîdir ki, bu Çinli torun, dedesinin ümitlerini boşa çıkaracak değil; başında bulunduğu millet yerine, Çin'in menfâatini kollayacak. Yine de bu düşünceler herkes tarafından benimsenmedi. Prenses'in annesi Liyu-Heu kesinlikle rıza göstermedi. İmparator Kao-tsu ise kederinden hasta olacak duruma gelmişti. Yaşlı ve kurnaz nazırlardan biri İmparator Kao-Tsu'nun kulağına fısıldadı: "*Hunlar, İmparatorun prenseslerini tanıyorlar mı? Hayır, değil mi? O halde, İmparatorun debdebesine münasip bir şekilde süslenecek her hangi bir kızı onlara göndermeye kim mani olabilir*?". [64]

[64] Hunların Hayatı. 31. s.

Zekâ, aklın da desteği yanında olursa, her müşkülü çözer; maymuncuk gibi her kapıyı açar! İyilerde bulunursa tadına doyum olmaz Vezir'in teklifi hastaya şifa gibi geldi. Sarayda hizmet gören güzel kızlardan birini seçerek, ona prenseslerin taşıdığı ünvan verildi. Gerekli kurallar öğretildi. Kao-tsu'nun kızıymış gibi Mete'ye gönderildi. Mete'de bir prenses olduğu zannıyla, o sıradan kızla evlendi. "*Sonraları Çinliler, hanedanla ilişkisi olan Prensesleri Tataristan (Hun) hükümdarlarıyla evlendirmeğe mecbur oldukları zaman çok kez onlara esir kızları yolluyorlardı.*"[65] Türklerin kız isteği Çinlilerin verme mecburiyeti devam ettiği için bir kolayını bulmuşlar; prenses diye yutturmak istedikleri kızlara önceden, uygun ünvan veriyorlardı.

[65] Büyük Türk Tarihi 160-161. s.

Esas kimliği ne olursa olsun Çin prenses diye göndermiş, Hun da o niyetle güzel kızı almıştı. Çin'den vergi de geliyordu: tam bir barış dönemi başlamış olmalıydı, ama olmadı. Mete'nin, müttefiki prens (bazıları kral diyor) Han Hsin'le dostluğu devam ediyordu. Birçok adamıyla beraber Hunlara sığınmış olan, İmparator'un bu âsisi hiç rahat durmadı. "*Han Hsin ve taraftarları Çin'in kuzey bölgelerini yakıp yıktılar. 197'de Chao ve Tai*

ülüşlerinin baş kumandanı Ch'en Hsi, Han Hsin tarafına geçerek Hunlarla bir ittifak anlaşması aktetti. Fakat İmparatoriçe Lu Hou (Liü-Kia), bir hile ile Han Hsin'i başkente getirerek, orada kellesini kestirdi."

Çin, yaptığı bütün merdâne ve hileli korunmasına rağmen huzura kavuşamadı. Hunların saldırılarına açık kapı bırakmamak için giriş bölgeleri, güçlü ve savaşçı ailelerle tahkim edildi. Buralara yerleştirilen takriben bir milyon kişi sayesinde biraz nefes alabildiler. Belki de, Hunlar kendiliğinden kımıldamak istemiyorlardı. Nasıl olsa, prenslerin isyanları İmparatoru yeteri kadar hırpalıyor; âsi sıfatı taşıyanlar sıkışınca Hunlara sığınıyor, bilhassa Çin'in doğu bölgesi cadı kazanı gibi kaynıyordu.

Kao Tsu'nun Ölümü Ve Çin'in Durumu

Mete'nin baskısı şaşırtıyordu, buna ilâveten prenslerin isyanları İmparatoru adamakıllı bunalttı. Ülkesinde huzurlu yaşamak için elinden geleni yapmaya çalışmasına rağmen, işler bir türlü içini serinletecek havada gitmiyor. Hunlar tarafından sıkıştırılıp esir düşecek duruma gelmiş, kızlarından birini vermek vaadi ile birazda başka tesirlerle canını kurtarmıştı. Çin'e, aslında ağır gelecek bir anlaşmanında mimarı olmuştu. O tarihe kadar en büyük sayılan devlet Çin iken (M.Ö. 200'ler), ikinci bir devletin de kendilerine denk olduğu kabul edilmişti. Sonradan sahte prenses gönderilmiş olsa bile verilen söze ve Mete'nin zannına göre bir Çin prensesi Hunlara gelin edilmişti. "*Bu Doğu Asya'da müstakil ve müsâvi sayılan iki büyük devletin arasında aktedilen ilk beynelmilel mukavele*"[66] idi. Mete ile Kao-tsu tarafından varilan anlaşma maddeleri, kendilerinden sonra tahta çıkacak kişiler tarafından da geçerli sayılacaktı. Önce, kısmen belirtilmişti. Barış anlaşması Çinlileri Hunlara adı konmamış bir haraç vermeye mecbur ediyordu.

66 Çin Tarihi, 89. s.

Hem dışa karşı ezik düşmesi, hem içeride çıkan hâdiseleri bastırmakta zorlanması İmparatoru bir hayli sarsmıştı. Ve İmparator başına gelen aksiliklerin üstesinden gelemiyordu. Onu bütün tarihler 195 senesinde öldü diye bildirir, yalnız ölüş biçimi farklı anlatılır. Normal bir vefat gibi takdim edenleri geçeceğiz, farklı sözü olanı dinleyelim: "*M.Ö. 195 yılında Kao-tsu, bir âsi derebeyliğine karşı verdiği savaşta bir ok yarasından öldü.*" [67]

67 Aynı Eser, 90. s.

Kao-tsu'nun yetişkin evladı yoktu. En büyük oğlunun dahi yaşı küçüktü; ama mecburiyet hasıl olunca, çocuk oluşuna aldırılmadan tahta çıkarıldı. Annesi İmparatoriçe hırslı bir kadındı. Oğlunun nâibliğini üzerine aldı. İmparator olan evlât Hui-ti, memleketi idare eden annesi idi. Elimizdeki kitaplarda görülmemekle beraber, olayların anlatılışı-gelişimi İmparatorla, ona naibe olan İmparatoriçe Lu-Hou öz ana oğul değildiler. Çünkü, bu küçük çocuk oturtulduğu tahtta İmparatoriçeden hiç destek görmedi, hatta köstek olduğu açıkça görüldü. Duruma hâkim olma hırsı kocasının zamanında bile aşikar idi ve şimdi meydan kendisine kaldığından, önemli kademelere akrabalarını getirdi, hep beraber küçük İmparatoru kukla gibi kullandılar. Bu arada tabiatıyla iç huzursuzluklar arttı. Mevcut yönetime karşı koyan prenslerden, başarı elde edemeyenlerin ilticagâhı Hun diyarı idi. Nitekim 10 bin kişilik maiyeti olan bir prens (Yen kralı Lyu Van) adamlarıyla beraber Mete'nin yanına kaçtı. [68]

68 Büyük Türk Tarihi: 161. s.

Çin'i Çileden Çıkaran Teklif

Hunların henüz okumayı yazmayı bilmedikleri söylenir. İddialı bir yazarımız da, genel olarak Türklerin, okuma-yazma işini çok daha erken devirlerde hallettiğini söylüyor.[69]

69 Ön Türk Uygarlığı. 111. s.

Mete'nin kendi yazdığı yahut yazdırdığı mektuplardan bahsediliyor. Çin için, Hunlara söylenenler söz konusu değil. Onlar hem okur hem yazarlar. Mete'nin sarayında –bu nasıl saraysa- birçok Çinli istihdâm edilmekteydi. Bildirildiğine göre yazıcılar kamilen Çinli idiler. Her halde Mete gibi zeki bir adam bilenlerin bilmeyenlere öğretmesini sağlamıştır. Bunu akıl edemeyeceğini düşünmek abes geliyor. Konumuza dönersek, büyük hakan Çin'in gidişatını takip ediyordu. Hırslı İmparatoriçe kendi yakınlarını etrafına toplamış, muhaliflerin sayısını artırmış, Çin'de sükûn barınamıyor.

Mete'nin gönlünde uçsuz bucaksız bir ülke hâkimiyeti yatıyordu. Şimdi Çin'in idaresi İmparatoriçe'nin elinde ve sanki o ülke bu kadının malı! Dendiğine göre, "*192'de Mete, doğrudan İmparatoriçe'ye evlilik teklif etti. O, İmparatorluğun kocaya çeyiz olarak verileceği ve böylece bütün Çin'in*

hâkimi olacağı ümidindeydi;"[70] Bir diğer iddia ise, Mete, İmparatoriçe'den hiç hazzetmezdi; sadece onu öfkelendirmek kastıyla saygı ifadelerinin yer almadığı, teamüllere aykırı, biraz hakaret kelimeleri taşıyan bir mektup göndermiş. Bu hakaretin evlenme teklifi olması mümkündür. Realite ile bağdaşmayan mektubun içeriği, İmparatoriçe'yi küplere bindirmiş.

70 Hunlar 83. s.

Mektup krizi'nin, iki ülke arasında gerili duran ipleri kopma haddine getirdiğinden bahsediliyor. Gelişmelerin seyri şöyle:

İmparatoriçe, şahsına ağır hakaret saydığı mektubu getiren elçilerin derhal öldürülmelerini istemiş. Danışmanları daha olumlu bakmanın şart olduğunu, savaşa meydan vermemek gerektiğini tavsiye ettiklerinde, buna uyulmuş. Diplomatik dili bildikleri mâlum olan Çinlilerin cevabı:

"*Gelin adayı oldukça yaşlıdır, bu yüzden teklifinizin kabulü mümkün değil*". İşte böyle bir şey. Kendilerini avuturken söyledikleri: "*Hunlar diplomatik dil ile nezâket kâidelerini bilmezler*"[71] idi. Mademki bilmeden hata yapıyorlar mesele yok. Her ne ise, zayıflık hazımlı olmaya mecbur eder. Çinliler de buna mecburdu.

71 Türk Kültürünün Gelişme Çağları: 65. s.

Mete, hangi duygu ve düşünce ile yazmış olursa olsun, gönderdiği mektuba verilen cevaba darılmadı. Senelerce küçük çaplı saldırılarla, ufak tefek rahatsızlık verilen Çin, isyancılarının desteklenmemesiyle rahat ettirilmiş oldu.

Hun - Çin Barışlarnın Perde Arkaları

Epey bir zaman ciddi savaşlar görmeyen iki ülkenin bir birine nazik davranma sebepleri: Ne İmparatoriçe ve ona bağlı olarak vezirleri, ne kumandanları, ne merhametleridir. Ne de kan tutardı onları. Şöyle – böyle Mete tarafından aşağılanmışlardı. Alttan aldılar. İçlerinde hemen savaşa taraftar olan Fan Hoeyi (Fan-Kua) adlı komutan şöyle dedi:

"*100 bin kişilik bir ordu ile Hun topraklarını baştan başa tepeleyip, hepsini mağlup ederim. İzin verilsin yeter*."

Bu zat, İmparatoru sıkıştığında hiçbir şey yapamamış, 300 bin askeriyle, Kao tsu'yu kurtaramamış, çeşitli atraksiyonlar ve fedakarlıklarla Hunlar yumuşatılmış, böylece kurtulmuşlardı. M.Ö. 200'de geçen bu olay

komutanın başına kakıldı. Çinliler uğradıkları her hakareti, aldıkları her cezayı uygun zamana ertelemeyi bilirler. Ya Hunlar?

Mete'de acemi değil, yufka yürekli olduğu katiyen söylenemez. Onun da başı dertteydi. Batı sınırlarında Yüeçiler pek durmuyorlar. Hunlar, onlarla uğraşmak zorundaydılar. Yani, Çin'e savaş açacak hâlleri yoktu.

İmparatoriçe'nin hayatı boyunca, ciddiye alınacak bir Çin-Hun savaşı meydana gelmedi: O da M.Ö. 179'a (ölümüne) kadar idareyi elinden bırakmadı: [72]

72 Çin Tarihi: 90. s.

Çin İle Savaşılmazsa?

Varlığını, büyüyerek, güçlenerek devam ettirmek emeli taşıyan Hunlar, gözü kapalı hareket edemezlerdi. Çin'le savaşsız da olmuyor. Çünkü, Çin bir dev gibi bir şey ve Hunlara lüzumlu olan şeylerin üzerinde oturuyor. Sırf ihtiyaç temini düşünülse dahi savaşı haklı görmeye yeterdi. Arada bir bazı şehirlere girip, oralardan alınan ihtiyaç maddeleri ile geçinmekte idiler. Barış anlaşmasına rağmen, M.Ö. 181'de iki küçük bir akın yapan Hun birlikleri, Çin'in tepkisini çekti. Mete de olayın faillerini azarladı. Maksat harp çıkmasın!

Tabi bununla mesele bitmiyor. İştahlı insanların gözünün önünde olgun meyve yüklü bir ağaç gibi duran Çin şehirleri tehlikeden masun kalamazdı. Sene 177. Hun sınır prenslerinden biri küçük bir saldırıda bulundu. Bu tarihte Çin İmparatoru Wen-ti'dir. Derhal iyi bir ordu ile karşılık vermeye kalkıştı. İçinde bulunulan durum, Hunlar için uygun değildi. Mete, özür diledi gururunu bir tarafa iterek. Tıpkı, Tunguzlar'a boyun eğer göründüğü günlerkeki gibi…

Gözümüzü geniş ovaya değil, belirli noktalara dikiyor oraların halini görmeye çalışıyoruz. Ne Çin'in tek derdi Hunlar, ne de Hunların tek derdi Çinliler'di. İkisininde başka düşmanları vardı. Şartlar bazan bu iki hasım devleti birbirine yaklaştırıyor, şirin gösteriyor, sonra yine bakılan ayna bozuluyor; iki tarafta birbirini çirkin yüzüyle görüyor…

Bilhassa Hunların programı doluydu. Yüeçiler ders almak için oldukça taciz ediyorlar. Mete Çin'e saldıran prens'i, görünüşte cezalandırmak

amacıyla merkeze çağırdı; bununla Çinlilerin gönlü alınmış oldu. Aynı kişi Yüeçilerin üzerine gönderildi.

" O sıralar Hun İmparatorluğu Kore ve Japon Denizi'nden Itil (Volga) ırmağına kadar uzanıyor ve yirmi altı krallığı ihtiva ediyordu. Hiçbir Hun Hakanı bu kadar engin topraklara ve bu kadar kalabalık bir nüfusa hükm etmemişti". [73] Marcel Brion'un dediği bu.

73 Hunların Hayatı, 32. s.

Çin ile yapılan savaşlarda alınan galibiyetler tadına doyulmayan bir müsabaka zevki verebilir, ama esas haz veren şey yapılan anlaşma ile sağlanan akardır. Kılıçlar kında, oklar sadakta iken Çin'den gelen özel ipek elbiseler, vazolar, yakutlar vesair şeyler pek hoşa gidiyordu. Önceki sayfalarda, yapılan bir barış anlaşmasıyla Hun-Çin denkliğinin kurulduğu söylenmiş, tarih olarak ta 200 civarı belirtilmişti. Kao-tsu zamanı idi. Şimdi farklı bir zamanı gösteren ve aynı olayı anlattığı zannedilen yazıyı aşağıya alıyoruz:

"…. Çinli tarihçinin yazdığı sayfaları karıştıracak olursak, çin İmparatorunun İ.Ö 177'de teveccühünü ve dostluğunu kazanmak istediği Hun hükümdarına yollamış olduğu hediyelerin listesine de bir göz atmak lazım. Bunların arasında işlemeli, nakışlı, pamuk konmamış bir ipek elbise vardı ki bunu İmparator kendisi giyermiş. Galiba bu fevkalâde bir dostluk nişânı sayılıyordu. Ötekiler daha ziyade, gönderilen eşyanın sıralanışından ibaret; işlemeli, pamuksuz bir uzun tunik entari; karışık renkli, nakışlı, pamuksuz bir ipek biniş; bir tarak; bir altın kakmalı kemer; bir altın kemer tokası; 10 parça işlemeli ipek; 30 parça çeşitli renkte nakışlı ipek; 40 parça al renkte ağır ipek kumaş; 40 parça yeşil ipekli." [74]

74 Bilinmeyen İç Asya 44. s.

Çin'in barışı koruma uğruna bunca hediyeler göndermesi, Hunların ne kadar tehlikeli bir komşu olduğunun ve birde kuvvetlerinin korkutuculuğunun nişânesiydi. Ayrıca şu misâl de vaziyetlerini belirtmektedir:

"Bir çeyrek yüzyıl devam eden savaşlar, ancak 177-176 yıllarında Hunların kazandığı ezici bir zaferden sonra onların lehine olarak nihayet buldu: "[75]

[75] Türk'ün Üç Bin Yılı, 65. s.

Bahsedilen,Yüeçilerle yapılan savaştır. Yalnız, esas Yüeçi zaferi daha sonra meydana gelecek olan savaşlarda görülecek.

Mete, gerçek bir liderz bir savaşçıdır. Ünü, bütün manâsıyla yayılmıştı yaşadığı coğrafyaya. Başarıları sarmaşık gibi ulanıyor birbirine. Milleti, en muteber kavimlerden biri olmuştu; hattâ birincisi. 177–176 senelerinde Yüeçilere karşı kazanılan zaferi bir mektupla Çin İmparatoruna bildirmişti:

" *Gök tarafından tahta çıkarılmış olan Hunların büyük Hakanı, Çin İmparatorundan sağlık ve esenlik içinde olup, olmadıklarını sorar*" diye söze başlar. Mete devletler arası ilişkilerin, hükümdarlar tarafından düzenlenmesini istiyordu. Bazı küçük Çin memurlarının sorumsuzca hareketlerinden dolayı ise, Çin İmparatorunu suçlayan bir dil kullanıyor. Mektup âdeta bir şiir, fakat gergin bir yay'dan fırlamış düzgün bir ok gibi yaralayıcı. Sağ Bilge komutanını Yüeçiler üzerine gönderdiğinden söz açıyor ve şöyle diyordu:

" *Tanrının yardım ve şefati; subay ve askerlerimizin yüksek savaş yeteneği, atlarımın gücü ve kuvveti ile bütün Yüeçileri ezdi. Başlarını kesti, ölenler öldü; teslim olanlar teslim oldu; böylece göğün altında (yani dünyada) asayiş ve dirlik kurulmuş oldu*."

" *Yine bu mektuptan anlaşıldığna göre, Mete'nin idaresi altına girmiş olan herkes "Hun" veya Çinlilerin söyleyişi ile "Hiung-nu" olmuş oluyorlardı. "Hun" adı yalnızca bir kavmin adı değil, devletin içinde yaşayan halkı da içine alıyordu*. (Osmanlı da olduğu gibi) *Mete bu mektubunda idaresi altına aldığı memleketleri ve dolayısıyla Doğu Türkistan'ı da aldıktan sonra şöyle diyordu:*

" *Bunların hepsi "Hun" oldular; yani yay çekebilen (okçuların) hepsi bir tek âile hâline gelip, birleştiler." Büyük bir hakanın vazifesinin neler olduğunu da, yine Mete'nin bu mektubundan öğreniyoruz:*

Şimdi kuzeydeki bütün ülkelerde, dirlik ve düzeni kurdum. Şimdi silâhları bir tarafa koymak, subay ve askerlerimi dinlendirmek, atlarımızı beslemek istiyorum…. Çocuklarımız ve gençlerimiz büyüsünler, yaşlılarımız ise huzur içinde yaşasınlar!"[76]

[76] Türk Kültürünün Gelişme Çağları 65, 66. s.

Hunlara, Çinliler barbar deseler de, yazılan mektup bile ne kadar gelişmiş olduklarını, fikrî seviyelerini gösteriyor. Belki okuma yazma bilmeyip Çinli memurlara dikte ettiriyorlardı, denebilir ise de, memurun kendi kafasına göre yazamayacağı da mâlum. Farzedelim bilmiyorlar okumayı yazmayı; bu barbarlık demek mi? L. Ligeti'den, Hunların o sıralardaki durumunu anlamaya çalıştığımızda, karşımıza çıkan tablo medeniyetin izlerini taşıyor. Şöyle ki:

" *Hun İmparatorluğu böyle şuradan buradan toplanmış pervâsız bir güruhun zorbalığı ile ayakta duran bir devlet değildi, tersine olarak orada cemiyetin en küçük birliği olan aileye varıncaya kadar bütün teşkilat ve nizam vardı. İmparatorluğun bütünü sağ ve sol olarak ikiye ayrılmıştı; daha küçük birlikler bu ikisi içinde taksime uğrarlardı. Askeri-siyâsi her birliğin başında, rütbesi ve selâhiyeti tam olarak tayin edilmiş bir şef bulunurdu. Devletin ceman yirmi dört erkânı vardı ve içlerinde yalnız en büyüklerinin emrinde on bin atlı bulunsa da bunların her biri "on bin atlı" ünvanını taşırdı. Askeri birliklerin en büyüğü on bin atlı idi. Bundan başka da ayrı ayrı komutanların idâresinde bin, yüz ve on atlı birliklerin rolleri de mühimdi. Büyük rütbeler babadan evlada miras kalırdı! "Hunların kanunları hakkında da bazı dağınık bilgimiz vardır. Kılıç çeken adamın kılıçla ölmesi lâzımdı. Cürüm işleyenler şiddetle cezâlandırılırdı, ölüm cezâsı vermek için çok düşünülmezdi. Buna karşılık hapis cezası seyrekti ve on günü geçmezdi*." [77]

[77] Bilinmeyen İç Asya 46. s.

Hunların toprakla ilgili durumlarına gelince: Geniş bir devlete sahip olmak için çarpışıyorlar, toprağı işlemeyi sevmiyorlar, bu işi bir alt sınıfın yapması gerektiğine inanıyorlardı. Onun için ellerindeki araziler de çalışanlar esirler ve borçlandırdıkları insanlardı.

Mete'nin Son Günleri Ve Ölümü

Ne zaman doğduğu hakkında bilgimiz yok; M.Ö. 209'da babasını katlederek iktidara geldiğinde belki 20, belki de 30 yaşındaydı. Islık çalan oku icadından çok özel biri olduğu anlaşılıyor. Onun daha başka birçok maharetini de hayranlıkla seyrettik. Savaşın da barışında yapılacağı zamanları iyi biliyordu. Batı prensinin Çin'e saldırısından hemen sonra,

barışın bozulmaması amacıyla İmparatora gönderdiği mektup bir harikaydı. Çin'in ileri gelen birçok adamı Hunlara savaş açılmasından yanaydı. O zamanlar Yüeçilerle uğraşılıyordu ve belki de Mete'nin, şansını fazla zorlaması gerekecekti. Fakat İmparator, aldığı mektubun da tesiriyle devlet erkanını barıştan yana iknâ etmeye çalışmıştı. Bütün bilgi birikimini, yöneticilik vasıflarını ortaya döktüğü konuşması, ilgilileri istediği kıvama getirmiş, netice de istediğini milletine haklı göstermeyi başarmıştı. Şimdiye kadar Hunlarla pekçok savaşlar yapıldığını, Çinli kanının heder edildiğini anlattı en tesirli kelimelerle:

" Şayet bende daha çok hikmet ve fazilet olsaydı bu felâketler olmazdı. Bu sürüp giden felâket içinde iç ve dış için mutlu bir barış yapmak çarelerini aramaktan geri kalmadım. Çok kez Tataristan'a (tHun ülkesi) sefirler gönderdim. Han'a benim gerçek emellerimi anlatmayı başardım. Emellerim iki milletinde hayrına idi. Han bunları anladı. Doğruluğunu kabul etti. O da hayır ortaklığında elinden geleni yapmak niyetindedir. Her ikimizde geçmişi unutuyoruz. Tebalarımızın hayır ve selameti için birleşiyoruz. Bir hükümdarın vazifelerinin en önemlisi ailesi arasında anlaşma ve birleşmeyi kurmasıdır. İşte bu görevi yapmada bu sene başarılı olacağımı umuyorum." 78

78 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 166. s.

Mete, bir küçük mahalleyi kaplayacak kadar nüfusa hükmünderken, devasa bir topluluğun hükümdarını ne hâle getirmişti? Koca Çin'in İmparatoru, kendisiyle barış yaptığından dolayı böyle seviniyor! Mete, Asya'daki Türk kabilelerini kendi bayrağı altında toplamış, büyük bir Çin kitlesini çadır-saray'ında istihdam ediyordu. Ayrıca tebaası olarak bol miktarda Çinli, Moğol, Tibetli ve Tunguz bulunmaktaydı. "*Toprağının sınırlarını doğuda Kore'ye, kuzeyde Baykal Gölü ve Obi, İrtiş, İşim nehirlerine, batı da Aral gölüne, güneyde Çin de Wei ırmağı- Tibet yaylası-Kara kurum Dağları hatlarına"*[79] *ulaştırmıştı. Mete'nin meydana getirdiği toplulukta, başka kabileler birleşmiş, kaynaşmış hepsi Hun olmuştu. "İktisadının temeli başta at olmak üzere hayvan yetiştiriciliğiydi. Buna göre sosyal durumda, toprağa bağlı "köylü" kültüründeki geniş arazi sahibi Çin "gentry" tabakası ile kale sınıfından çok farklı idi. Ne malikânelere, ne de toprak kölelerine rastlanmayan Hun*

bölgelerinde halk, kan akrabalığı ile birbirine bağlı ailelerin meydana getirdiği sosyâl ve siyâsi birlikler olarak disiplinli ve kendilerini müdafaa için daima silâhlı kabileler (boylar) halinde yaşıyor ve devlet bu kabile birliklerinin (budunlar) kendi aralarında sıkı işbirliği yapmalarından doğuyordu.” [80]

79 İslam Ansiklopedisi 12/2 c.

80 Türk Milli Kültürü: 62. s.

Mete’nin Hun Devleti sistemini Çinlilerden aldığı yönündeki tez Çinlilere ait. Saray teşkilatı kurduğu, bunu da İmparatorun sarayına benzettiği de asılsız bir iddia. İparator’a Göğün Oğlu denmesi, bunu takliden Mete’nin de aynı ünvanı kullandığı söylentilerinin aslı olup olmadığı şüphelidir. Zaten bu ünvan da Türklere mahsustu.

Mete’yi tam olarak tanıtmış değiliz. Bütün büyük devlet adamlarında görülen hırs onda da vardı. Babasını öldürüşünü, bazı kimseler çıkmaz bir leke gibi alnına yapıştırmışlar. Bunu da yaşanan zamanın icaplarından saymak bize bir şey kaybettirmez.

Mete’nin son günleri geldiğinde Büyük Hun Devleti mecraına yerleşmişti. Bu devlet, *“hâkimiyet anlayışı, sosyal yapısı, idâri ve askeri kuruluşları, dini ve dünyevi görüşü ile de, Türk milletinin tarih ve kültürünün de bir kilit taşı, bir ana kaynak durumundadır”.*[81]

81 İslam Ansiklopedisi 12/2. c.

Hun devletinin, bilhassa Mete döneminde başlıca meşgâlesi savaş ve Mete’nin savaşları da bir kanlı şiirdi. Doğrusu bu! İnsan, acıma duygusundan sıyrılıp da Mete’nin savaşını temâşaya dalabilseydi, mutlaka estetik zevkini tatmin ederdi:

“Mete ile Büyük Hun İmparatorluğunun kumandanları, dünya tarihi ile savaş taktiğinde yeni bir dönem açmışlardır. Meydan savaşlarında bütün güçleri birleştirerek tek bir noktasına yüklenip, düşmanı çökertme: savaşı savaş gibi değil de bir savaş oyunu haline getirip, düşmanı yorup, istedikleri yere çekip ve istedikleri anda yok etme; düşmanı önceden kazılmış ve üzerleri kapatılmış derin hendekler üzerinden geçirip, çukurlar içine gömme, bunların hepsi yalnızca Hunların savaş taktiklerinde görülen şeylerdir.”[82]

82 Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 66. s.

“Hun İmparatorluğu”dur Mete’nin devleti. Hüküm sahası: “ Kore ve Japon Denizi’nden İtilIrmagi’na kadar uzanıyor ve yirmi altı krallığı ihtiva ediyordu. Hiçbir Hun Hakanı bu kadar engin topraklara ve bu kadar kalabalık nüfusa hükmetmemişti. Mete’nin yardımcıları kendilerine bağlı ulusları sayarlarken Ulu Hakan, Çin kadar büyük bir İmparatorluğa sahip olmaktan dolayı haklı bir gurura kapılıyordu. Kudretinin en büyük delili, Çin İmparatoru’nun kendisine gönderdiği iltifat dolu mektuplar ile kıymetli vazolar,yakutlar ve işlemeliipek elbiselerdi. Göçebelerin deriden elbiselerine sadık kalan Mete, bütün bu armağanları karılarına ve hizmetkârlarına veriyordu.” [83]

83 Asya ve Avrupa’da Hunlar, 33.s.

Belki vicdansızdı; ama o sıralar kim vicdanlıydı ki? Din anlayışı da farklıydı o günlerde. Çin’de Konfüçyüs’ün felsefî görüşleri din gibi algılanıyordu. Hunlar da Ulu Tanrı inancı vardı ve O gökteydi. Yerde, Tanrı adına hükmeden Hakan dinî otorite. Ayrı bir dini sınıf olmadığından, din diye inandıklarının gerekleri de Hakan tarafından tatbik edilirdi. “*Atalara, göğe, yere, ruhlara ve Tanrılara” yâni her şeye kurban verilirdi ve kurban törenleri hakanın sarayında yapılırdı”.* [84]

84 Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 67. s.

Çok şeyler yapan, Büyük Hun Devleti’nin kurucusu Mete, bilinmeyen bir yaşta, bilinmeyen şekilde, M.Ö. 174’te öldü. Hakanlık süresi 209-174 arası, 35 sene…

Gökhan Zamanı (M.Ö. 174-160)

Mete ölünce, Çinlilerin Chi-yü dedikleri, Ki-ok olarak telaffuz edilen oğlu tahta çıktı. Hakanlık ünvanı Lao-shang, bunun manâsı *“Koca ve en yüksek” veya “semavi ve yüksek” imiş.*[85] *“Gökhan”* adını Bahaeddin Ögel kullanmaktadır.

85 Türk Milleti Kültürü: 63. s.

Geçen sayfalarda Hun Devleti’nin azametini kısmen seyretmiştik. Gökhan, mutlaka babasıyla savaşlara katılmış, devlet tecrübesi kazanmış, hayatın her türlü mihnetini görerek pişmiştir. Veliahtlığı ile ilgili bilgimiz

yok. Durmuş oturmuş büyük bir İmparatorluğun başına geçtiği için babasından daha şanslıdır. Devraldığı bu şanlı, büyük mirasa hakkını verebilirse ne âlâ, veremezse altında kalır ezilir, milletinin de ezilmesini seyreder.

Şanslılığına yeterli sebepler olduğu gibi, aksine de kapı açıktı. Han hanedanlığı kargaşayla boğuşuyor; Mete, onların çilesinden sefâlanırken, Gökhan idareyi devraldığında durum değişmişti. İmparator, düşman kazanmamak için nefret ettiklerine de mütebbessim, herkese sempatik görünmeye çalışıyor. Zira, gücünü toparlamak, düzeni sağlamak için buna muhtaçtı. Şimdilerde ise, sevmediğine yan bakabilir, sert sözler sarf edebilir. Bu elbette, devamlı Çin ile münasebeti olan bir millet için dezavantajdır; lider için de öyle.

Gökhan'ın başını ağrıtacak, topun ağzındaki ilk mermi ise Yüeçilerdi. Çok kuvvetli, dayanıklı, cesur bir topluluk olan bu pes etmeyi bilmeyenler Mete zamanında hayli hırpalandılar, yurtlarından çıkarıldılar, ama kar suyu gibi kaybolmadılar. *"Tanrı Dağları'nın kuzeyinde bulunan bozkırlarda"* [86] *konaklamışlardı.*

86 Hunlar 101. s.

Çin'in toparlanmış olması, Yüeçilerin varlığı Gökhan'ı tehdid eden önemli unsurlar sayılır; bunlara ilaveten bir de, Hun savaşçıların atâleti gözardı edilemez.

Zengin ve büyük komşu Çin, zayıf düştüğü dönemlerinde Hunları hediye yağmuruna tutuyordu. Yiyecek, içecek, giyecek hatta ziynet eşyaları bol miktarda gelmekteydi. Askerler; "parlak ve yumuşak elbiseler giymekten, porselen tabaklarda yemek yemekten, çevresinde dikkatli ve güzel cariyeler görmekten mutlu (idiler). Kendilerini refahın ve iktidarın sevincine terk etmişlerdi."[87]

87 Hunların Hayatı, 34. s.

Mete zamanında en sevdiklerine karşı bile ok atmaktan sakınmayan sert tabiatlı askerler, gördükleri bolluğun, biraz da içtikleri Çin şarabının tesiriyle gevşemiştiler. Gökhan, aşağı yukarı miskinleşmiş bir topluluğun üzerine hakan olmuştu.

Bir Prenses (!) Bir Vezir

Protokol kaidelerine uyan Çin, Gökhan yeni hakan olduğunda elçilerle kutladı. İki ülke arasında mevcut olan sulh durumunun devamında faydalar görmekteydiler, bunun içinde mutat bir görevin yerine getirilmesi gereklidir. Bu, Gökhan'a verilecek bir prenses ile hısımlığı yenilemekti. Rivâyetler muhtelif. "*İmparator kendi kızını gönderdi*" dendiği gibi, "*hayır, herhangi bir kıza prenses ünvanı verilerek, Mete gibi oğlu da kandırıldı. Gökhan prenses niyetine sıradan bir Çinli kızla evlendirildi.*" Diyenler de var. Hangisinin doğru olduğunu tesbitimiz imkânsız gibi görünüyor. Fakat Mete gibi bir başbuğ'a dahi herhangi bir saraylının yutturulduğu göz önüne alınırsa, Gökhan'a niçin hakikisi gönderilsin ki?

Aşağıda anlatılacak olan ve Hunlar için oldukça mühim sayılan kişinin kimliği hakkında da bir karışıklık hüküm sürüyor. M. Ö. 200 yılından bahsedilirken, Pai-teng muharebesinde küçük bir kalede mahsur kalan İmparatorun, Mete'nin elinden kurtarılışının iç yüzü açıklanmıştı. Hunların hizmetinde bulunan bir Çinli memur (Chung-Hang-Yüeh) tarafından yapılmıştı bu ifşaat. Aynı ismi, Chung-Hang-Yüeh'i şimdi Gökhan'a elçi olarak geliyor, diye takdim edeceğiz. Elimizde bulunan muteber diye nitelediğimiz kaynakların tamamı, olayı aynı kesinlilte yazmaktalar. Bu eserlere göre, Chung-Hang-Yüeh adlı bir nazır Gökhan'a elçi olarak gelmiştir.

Biz de bu çoğunluğun müşterek kanaatine uyacağız. Mete devrinde, bahsedilen kişinin adı yanlış yazılmış da olabilir, aynı kişi o zamanda gelmiş olabilir, veyahut, aynı isimli iki kişi de olma ihtimali vardır- ama bu çok zayıf. Üzerinde durmamız gerekmiyor:

İmparatoru kendi ailesinden-akrabalarından veya başka bir aileden bir kızı Gökhan'a verecek idi. Bunun çeşitli merasimleri vardı, yerine getirilmesi gereken bir sürü kurallar icra olunacaktı. Diğer kişiler, hediyeler her ne ise de prensesi Hun sarayına getirmeye memur edilen"*Çong-hang-Yüe (Chung hang Yüeh) adlı aslen Hun olan*"[88] bir vezir idi. Bu kişinin Hunlarla akraba olan bir soydan [89] sayıldığı da tahminler arasındadır. Bazan, kısaca Çong diyeceğimiz zatın yaptıklarına gelince:

88 Türk Tarihi: 1. c. 28. s.

89 Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 70. s.

Çin'e göre hâin, çünkü onlara ihânet içindedir yaptıkları itibariyle. Hun'a göre,Hunlar adına kahraman, âlim Çong, gelin hanımla beraber Hun başkentine adım atınca, yüreğinde bir sıcaklık duydu. Aradan bir müddet zaman geçip, normal olarak Çin'e dönme vakti geldiğinde bunu yapmak istemedi. Belki kanı bağlamış, belki Hunların arasında kendisini daha mutlu hissetmişti. Hakan'a yanında kalmak arzusunda olduğunu bildirdi. Tanındığı süre içinde bilgeliği ile hayranlık uyandırmıştı Gökhan'da. Memnûniyetle hizmetine alıp, vezirlik pâyesi verdi.

Çong'un Saçtığı Işık

Çin'de ne derece itibarı ve selâhiyeti vardı bilemeyiz, ama Hunlar arasında sevilen, sayılan fikirleri sorulan bir büyük vezir olmuştu. Verdiği kıymetli öğütler kıymetini artırmaktaydı. Çong, *"Yabgu'nun çevresinde bulunanlara, tebaa ve hayvan sayısı ile mal varlıklarının bir deftere kaydedilmesini öğretti. Bu durumun kabulü, Hun toplumunun iç işlerinde büyük bir devrim yarattı."* [90]

[90] Hunlar, 103. s.

Tecrübeli ve bilge vezir Çong Çin'den gelmiş, Çin'i iyi biliyor, içlerinde yaşadığı Hunları da öğrenmişti. İyi bir sosyolog görüş ve sezgisine sahipti. Her fırsatta Hun geleneğindeki bozulmaları, bunların getireceği olumsuz etkileri ortaya koymaya, ibret dersi vermeye çalıştı. Çin'den alınan haraçlar, kadınıyla erkeğiyle bütün Hunların gözlerini kamaştırıp, yaşayış biçimini değiştirmiş olduğundan endişe duyan Çong, bir öğretmen vazifesi üstlenmişti. Hun kadınları, koyun derisinden yapılma elbiselerini atmışlar. Çin'in ipekli elbiselerini giyiyorlardı. "*Çin süs ve ziynetine bütün gücüyle karşı koydu. Hunlara tehlikeli sonuçları gösteriyor, sürekli olarak ormanlarda av peşinde bulunan, sürülerini korumak zorunda olan kavimler için deriden esvapların sağlamlıkları hasebiyle, Çin'de imâl edilen bütün o güzel ipeklilerden üstün olduğunu, Tataristan'ın, (*yazar, Hunların memleketine Tataristan diyor*) süt ve mahsulatının Hunların beslenmesine yeterli olacağını, bir kez Çin ahlâk ve âdetlerini kabul edecek olurlarsa artık Çinlilerin erzak ve zâhirelerinden vazgeçemeyecekleri cihetle günün birinde Çinlilerin idaresine gireceklerini iddia ediyordu."* [91]

[91] Büyük Türk Tarihi: 1. c. 167. s.

Ateşli bir Türk (Hun) milliyetçisi kesilen bilge Çong'un söyledikleri harfiyen uyulması gereken öğütler, tavsiyeler idi. Her sözü, mutlaka tatbik edilmesi gereken doktor reçetesiydi sanki. Diyordu ki: "Hunların nüfusu bir Çin şehrine bile denk değildir. Fakat, onlar farklı giyim-kuşam ve yeme-içme konusunda Çinlilere bağımlı olmadıkları için güçlüdürler. Şimdi ise, ey yabgu, siz adetlerinizi değiştiriyor, Çin eşyalarından hoşlanıyorsunuz. Eğer Çin, elindeki eşyaların onda birini gözden çıkarsa, bütün Hunlar tek tek Han hânedanı tarafına geçerler. Siz Çin'den ipekli kumaşlar alarak, halkın üzerindeki elbiseyi çıkarıp onları giydirin. Sonra da dikenli bitkiler arasına salıp, böylece, bunların kürk ve deri elbiselerin yerini tutamayacağını gösterin." �

Burada şu kısa notu da düşelim ki, anlatılan olayların idrâki kolaylaşsın! M.Ö. 170 yılları civarında, Hunların toplam nüfusu 300 bin civarında tahmin ediliyor. Çıkarabilecekleri asker sayısı da, bu nüfusa uygun olarak 60 bini pek geçemez. Çin'e gelince; bilinen bütün zamanlarda dünyanın en kalabalık ülkesiydi Çin. İşlediğimiz zamandan 350 sene sonra, yani M.S. 180'de 50 milyon olduğunu öğreniyoruz. Demek ki onlarca milyondan bahsedilebilir. Savaşlar da cepheye sürülen asker sayısı da daima Çin lehine üç-beş-on-yirmi kat fazladır. Buna rağmen nasıl oluyor da Çinliler Hunlardan yaka silkiyor, savaşların çoğunu Hunlar kazanıyor? Hep methedile gelmiştir; savaş Hunların, diğer deyimle Türklerin sanatı idi. Macar Tarihçi L. Ligeti nasıl anlamış bir bakalım:

Bu kadar yetersiz nüfusa sahip bir millet, bu kadar nüfusa sahip bir millet ile nasıl baş edebiliyor? *"Onlar için hayatın gayesi savaştı. İrili-ufaklı birlikler halinde toplanarak düşman üzerine, hem de şaşırtıcı bir hızla baskınlar yaparlardı. Eğer tesadüfen, karşılarına hakkından gelemeyecekleri bir kuvvet çıkmış bulunursa, karmakarışık bir halde yüz geri etmekten de çekinmezlerdi. Ama onlar kaçışı bile bir harp tuzağı yaparlardı. Bir aralık şimşek hızıyla geri döner, çabucak ve sıkı bir intizamla sıraya girerek, ne olduğunu anlamayan düşmanın üzerine saldırırlardı. Savaşta gösterilen cesaret ve yararlığa çok kıymet verdikleri ise gayet tabiidir. Kim en çok düşman doğrar veya esir getirirse, hükümdar ona hediyeler verir ve bir tas şarapla onu sevindirirdi. "* [92]

92 Bilinmeyen İç Asya; 47. s.

Çong'un anlattıkları varsayılan her mevzû, Hunların hastalığına en mâhir doktor tarafından yazılmış bir reçete niteliğindeydi. Sanki yüzlerce sene sonra dünyaya gelecek, Bilge Tonyukuk'un, Bilge Kağan'ın dilleriyle konuşuyordu. Onlardaki özlü sözlerin kokusunu bunda bulmamak mümkün değil….

Çong'un Savaş Kışkırtıcılığı

Çong'un milliyetinin meçhul kalması o kadar önemli değil; yaptıkları ile, yaptırmak istedikleriyle bir Türk idi. Hazır yemekten, savaşmamaktan, lüksten fersudeleşen bünyeleri harekete geçirmek için elinden geleni yaptı. Türklerin Çinlilerden üstün olduğunu durmadan anlattı. İmparatorluk sarayında bulunan Çinlileri her fırsatta tahkir ederek, onları Hunların gözünden düşürme yolunu ihmâl etmedi. Hun-Çin farkı üzerinde, Çin'den gelip gidenlerle tartıştıklarında, deniyordu ki: "*Hunlar ihtiyarlara hakaret ederler*" Çong cevabı yapıştırıyor: "*Çin'de ne kadar ihtiyar vardır ki devlete birçok hizmetler gördükten sonra muhtaç bir hâle geliyorlar. Hunlar yalnız savaşlarda uğraşıyorlarsa bunu milletin umûmi yararına yapıyorlar. İhtiyarlar güçsüz olduklarından, savaşa katılmayanlar bol bol yiyecek buluyorlar. Onları savunma hususunda dikkat gösteriliyor. Babalar ve çocuklar karşılıklı bir birlerine yardım ediyorlar. Hunların yaşlılarına hakaret ettikleri iddiası yanlıştır*". Babası ölen oğul'un üvey anasını, kardeşi ölenin yengesini alışını da müdafaa ederek: "*Ailenin yok olmaması için yaptıklarını" söylüyor.*[93] *Velhâsıl, Hunların herhangi bir sebeple kötülenmesini, karşı cevaplarla tesirsiz bırakıyordu.*

93 Bilinmeyen İç Asya; 47. s.

Çong, Gökhan'ı tesiri altına alıp, Hun-Çin savaşının başlaması için çabaladı. Bunda ki amacı, avareliğe alışan, uyuşan asker asli görevinden soğur. Boş duran, hareket etmeyen insan yağ bağlar, cevval savaşçılar tembelleşir. Bu hallere düşerse bir Hun, hâli nice olur? Çong iyi biliyor ki, Hunların tek sermayesi akınlardan elde edilen kazançlardı. Gerçi, Çin'den çeşitli hediyeler geliyor ama, bu sevgiden değil korkudan'dı. Yarın Hunların Çin'e hiçbir şey yapamayacağı anlaşılırsa ne ipek gelir, ne şarap, ne de diğer yiyecekler; üstelik zayıf düşen askerlere açılacak bir savaşta

Çinliler galip geleceği için millet tamamen mahvolur. Kötü durumlara düşmemenin tek yolu vurma şansının değerlendirilmesiydi.

Çin İmparatoru ile Hun hakanı ara sıra mektuplaşırlar, bunda da belirli kurallara riayet edilirdi. İki tarafta birbirini yüceltici üslûp kullanır, mektupların yazıldığı tabletlerin ebatları bile dikkatle seçilirdi.

Çong bu hususta da, Gökhan'ı kışkırtıcı olmaya zorladı. Laoşang (Gökhan) (…) Çin'e karşı saldırgan bir tavır takındı ve mektuplarında eskiden gösterdiği nezaket ve saygıyı kaldırdı. Çin İmparatoru, ortalama boyuttaki tabletler üzerine yazdığı mektupların başında "İmparator Hunların büyük Tanju'suna rica eder ki…" diye hitap ederken, Laoşang (Gökhan) çok daha büyük tabletlere yazdırdığı mektupların başında "*Gök ve Yer'in yarattığı, Ay Ata ile Gün Ata'nın koruduğu Hunların büyük Tanju'su, Çin İmparatoru'ndan saygıyla rica ederki*:… ifadesini kullanıyordu. [94]

[94] Büyük Türk Tarihi 1. c. 168-169. s.

Başka söz ve davranışlarla da, başta İmparator olmak üzere bütün Çinlilerin tahrik edilmesine çalışıldı. Wen-ti biraz vurdumduymaz havadaydı, fakat onda da milli duyguları gevşememiş devlet adamları vardı; bunlardan biri de vezir Kyo-İ idi. Bütün cesaretini toplayıp, biraz da pervasız denecek biçimde, İmparatoru suskunluğundan, Hunların hakaretlerine ceza vermek istemeyişinden dolayı kınadı. İyi kötü bir kıvılcım da Çin'de parlamaya başladı; savaşın ışıkları her iki tarafta da görüldü.

Savaş Ve Hun Zaferi

Söylendiğine göre, İmparator Gökhan'a hakaretamiz bir mektup göndermiş. Bu hem hakanın hemde diğer Hunların gururunu incitmiş: "*Hunlar hemen Çinli elbiselerini çıkarıp attılar; porselenlerini kırdılar. Deriden elbiselerini çıkarıp giydiler, başlarına börklerini geçirdiler ve atlarını eğerledi-ler…*"[95]

[95] Aynı Eser, 37. s.

Gökhan'ın "*140 bin kişilik süvari ordusu*"[96] hazırladığı söyleniyor. Üç-beş sene önce Hunların, bağlılarıyla beraber yekûn nüfusu 300 bin den fazla değil, askeri de ancak 60 bin kadardır diyen Gumilev (Hunlar kitabında) 140 bin deyip geçiyor. Bu seferde bizim itirazımız var. Galiba bu rakam şişirilmiş. Şimdi asker sayısına değil yapılan savaşa, alınan neticeye bakıyoruz.

96 Büyük Türk Tarihi 1. c. 172. s. / Hunlar 105. s./Türk Tarihi 1. c. 28. s.

Bir kilo demirin bir paket pamuktan ağır olması gibi –o tarihlerde- bir Hun askeri de –bazan- on Çin askerinden ağır çekebiliyordu. Nitekim, kazanılan Hun zaferleri bunun kanıtıdır. Bu defa da iyi hazırlanmış Hun ordusu Çin'in kuzey kısımlarına yıldırım gibi daldı. "*Başkent Ch'ang-an'a 43 km. kadar yaklaşarak, hızlı bir akın düzenlediler*. "[97] İmparator seferberlik ilan etti ise de, Çin ordusu hazırlanmadan, Hunlar birçok yerleri zaptetti. Bu seferde bol miktarda ganimet ve esir aldılar, İmparatorun yazlık sarayını yaktılar. Çin ordusu gelene kadar, Hun ordusu işini bitirip kendi yurduna çekildi.

97 Hunlar 105. s.

Bu savaşın tarihi M. Ö. 166 idi. Hunların Çin şehirlerini tahrip ve yağması, bundan sonra dört sene devam etti. İmparator düşmanını durdurmakta aciz kalıyor. Sonunda barış talebi geldi. Gökhan, İmparatorun teklifini önemsemediğini gösterme gayretindeydi. Bunun anlaşılması için, karşı cevabını küçük rütbeli bir memurla, çelimsiz iki at göndererek verdi. Küçük Hun topluluğu büyük Çin'e her isteğini kabul ettirecek konumdaydı. İmparator hiçbir şeyi onur meselesi yapacak hâlde değildi.

Bağrına taş basan Çin tarafı ile Hun tarafı arasında şöyle bir barış anlaşması yapıldı. Bundan böyle Çin ile Hunlar iki eşit devlet sayılacak. Çin, komşusunun ülkesindeki soğuk iklimin güçlüklerini hesaba katarak Hun Yabgusuna her yıl "*hatırı sayılır ölçüde darı, beyaz pirinç, simli kumaş, ipek, pamuklu kumaş ve farklı değişik eşyalar*" gönderecekti. [98] Bunlara ilâveten, şöyle bir notu da geçelim. Gökhan, "*Çin ile iktisadi ilişkilerini dostane bir şekilde sürdürmek için, bir Çinli prenses ile evlendi*". [99]

98 Aynı Eser, 107. s.
99 Türk Milli Kültürü, 63. s.

Yapılan anlaşmanın muhtevasına bakınca, bunu iki eşit devlet arasında kararlaştırılmış saymak mümkün değil. Adına hediye denmiş olmakla, verilenlerin haraç olduğunu inkar etmek, güneşi balçıkla sıvamaya benzer.

Kafatasından Şarap Tası Yüeçiler'e Darbe

Hunlar biraz eğlenceye dalmış, kasları gevşemeye başlamışken vezir Çong'un balyoz tesiri yapan sözleri başlarına inmişti. Bunun faydası kısa zamanda görüldü. Adetler Çinlilere benzemekte iken, birden tekrar Hunlaştılar, girdikleri ilk savaşta Çin'in kuzey taraflarının tozunu attılar. Yaptıkları barış anlaşmasıyla, yine hediyeler pınar gibi akmaya başladı. Sırada Yüeçiler var.

Yüeçiler birçok tarihçinin nazarında Türktür. Hunlarla bunlar akrabadır. Gayet tabii ki asıl olan bir bayrak altında bulunmak; bunun dışındaki bağlar bağlayıcı değil. Yavrusunu öldüren köylü ile yılanın bitmeyen kini Hunlarla Yüeçilerin yüreklerine ekilmiş, durmadan boy veriyor, büyüyordu. Bir tarafın diğer tarafı ortadan kaldırması şart. Mete zamanında had safhaya varan düşmanlıkla, bir savaş yahut birçok savaş yapılmış, son darbe vurulamamıştı. Ancak yurtlarından çıkarılabilmişlerdi.

Gökhan'ın niyeti, çabuk ve kesin netice almak. Bunun için hazırlığını tamamlayıp saldırıya geçti. Safhaları hakkında tafsilata girmeyeceğiz. "*Yüeçiler Mete'nin oğlu tarafından kesin olarak mağlup edilerek, batıya sürüldüler. Güçlü Yüeçiler batıya doğru büyük bir korku ile kaçarlarken, önlerinde hiçbir engel tanımamışlar ve birçok kavimleri de yerlerinden sökerek atmışlardı*."

Yüeçilere fazla temas edilmemiş olsa da, Hunlara huzursuzluk verdikleri anlatılmıştı. Çürük diş gibi vakitli vakitsiz, acı veriyorlardı. Gökhan kerpeteniyle çekilip atıldılar. Onların, Tanrı Dağları eteklerinden batıya doğru kaçmaları bir kendilerini kaybetmeleriyle, bir de önlerine gelenleri kovalayarak, temizleyip, daha başka toprakları boşaltmalarıyla iki türlü hizmet görmüştür. Hunlar bunun için Yüeçilere minnettar olmalıdırlar.

Yüeçilerin âkıbeti hakkında çok şeyler söylenebilir. Şimdilik kısaca diyeceğimiz; Türkistan, Afganistan ve oradan Hindistan yolunu tuttular.

Orada “*Kuşan Devleti*”ni kurdular. Hayır mıdır şer mi, bu ayrı konu, fakat Kuşan Devleti Hindistan’da derin izler bıraktı. “*Bu da dini ile edebiyatını koruyan ve yüceltenler Kuşanlar olduklarından Buda dini gelişmesini Kuşanlar devletine borçludur.*”

Hun orduları Yüeçilerin üzerine hışım gibi dalmış, çok sert, ama kısa süren savaşta Yüeçilerin başbuğu öldürülünce ordu dağılmıştı. Gökhan’ın kinini gösteren en sağlam delil bu olmalı. Yüeçi başbuğunun başı gövdesinden ayrıldı, hakana takdim edildi. Kral –başbuğ- kafatası gerekli işlemlerden geçirildikten sonra, Tanju’ların törenlerde kullanacakları bir kupa yapıldı. [100]

100 Hunların Hayatı, 38. s.

Yemin İçmek

Kafatası altınla kaplanmış, pırıl pırıl bir şarap tasına dönüşmüştü. Kral kafası oluşuyla ayrıca değerliydi. Her kullanılışında, kazanilan zaferi hatırlatması Hakan’a haz veriyordu. Şarap tası’nın işlevi mâlûm “*Büyük yeminler ve devletler arası andlaşmalar, bu altınlaşmış kafatasından, hep birlikte şarap veya kımız içilerek yapılırdı.”*

Dilimizde “*yemin içmek*” diye bir deyim var. Yemin dille telaffuz edilen kelimelerle yapıldığı halde “*Yemin içmek*” ne demek oluyor? Bunun izâhı şöyle yapılmaktadır. Bilhassa, konu ettiğimiz altın kaplamalı kafatasından çok şarap ve kımız içilmiş. Âdeta, devletler arası anlaşmaların imzası yerine geçen kadeh kaldırmalar da, bu tas ve içilen mayi, bir zaman sonra değişik ifade edilmeye başlanmış. Yani tasın içinden içilen mayi telaffuzdan kovulmuş, yemin onun yerine kâim olmuş şarap içelim yerini, biraz da anlaşmaların, toplanmanın ruhuna uygun olarak “*Yemin içelim*” almış. Çin elçilere de, bahsedilen tas ile uzun seneler şarap ikrâm edilmiştir.

Yüeçilerden geriye, olayların geçtiği yerde kalan en canlı hatıra kafatasından yapılan şarap tasıdır. Hindistan’a gidenlerden ayrı bir küçük grupda Tibet dağlarına çekilmiş, fazla etkinlik gösterecek güçleri olmamıştı. [101]

101 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 173. s.

Gökhan'ın Ölümü

Mete ile Yavuz Sultan Selim, Gökhan ile de Kanûni Sultan Süleyman mukayese edilebilir. 1700 sene kadar beriye gelip bakılırsa, bazı benzerlikler fark edilir. Özetle söylenecek olursa: Mete, devletini sağlam temeller üzerinde yükseltmişti; oğluna büyük imkânlar bıraktı. Oğlu da bunu aldı yürüttü. Ne yazık ki, bir şeyi, Çin'den gelen Çong'un da ısrarla üzerinde durmasına rağmen başarıyla uygulayamadılar. Lüks hayat, bedenî rahatlık Hunların düşmanıydı. Ne aldıkları gıda çeşidini ne de giyim şekillerini değiştirmeyeceklerdi. Ve Çinli kadınlarla evlenmemeleri lâzımdı.

İbrahim Kafesoğlu, Gökhan'ın Çin prensesini aldığını söyledikten sonra esef yüklü görüşünü aktarıyor:

"*Çin sarayı ile devam ettirilen akrabalık siyasi mahiyette bir davranıştan ibaretti. Fakat bu suretle ileride, Çin ile temas halindeki hemen bütün Türk devletleri bakımından kötü neticeler verecek olan bir çığır derinleştirilmiş oldu. Çünkü hanedanlar arasındaki bu yakınlaşmalar, her zaman, Çin hile makinesinin harekete geçmesi için fırsat teşkil etmekte idi. Hun merkezinde Çinli prensesin himayesinden faydalanan Çin diplomat ve vazifelileri Hun İmparatorluğu topraklarında serbestçe gezip dolaşıyorlar, Türkler ve tabii kavimler arasında kötü propaganda yapıyorlar, devleti sinsice kuvvetten düşürmeğe çalışıyorlardı*." [102]

[102] Türk Milli Kültürü; 63. s.

Birde defaatle bahsettiğimiz lüks ve rahata alışmak var ki, bu Çin'in bilerek uyguladığı bir politika değilse de, rehâvet aşılamada çok etkiliydi. "*Eşyaların cazibesi, Hunları giderek daha fazla tüketime sevketti ve neticede hayat tarzları değişti. Fakat bu tür değişimlerin neticelerinin görülmesi için çok beklemek gerekmeyecekti*."

Niyetimiz, yaşananları öğrenebildiğimiz oranda aktarmak. Her zaman suçlu oalan Çin değil! Barış anlaşması ile sağlanan akar'ın yanı sıra, sınır yağmaları da devam ediyordu. Ufak tefek hareketler büyük savaşa yol açmıyor, İmparator, önemli etkisi olmayan olaylara göz yummayı menfâati icabı kabullenmişti. Esas, Hun tarafının arzusu sınır ticâretinin serbest bırakılması idi, ama bu başarılamamıştı.

Biraz da sınır ticâretinin yapılamayışı yüzünden, Şansi ve Peçeli Liao-Tung vilâyetlerine Hunların akınları tekrarlanıyordu. Buna uzun süre

dayanamayan İmparator *"Han'a eski anlaşmaları yenilemeyi teklif etti. Her iki taraf bu anlaşmalara uyacağına söz verdi. Her iki tarafın sınırına akına girişeceklerin idam edilecekleri kararı alındı."*[103] *Bundan kısa süre sonra Gökhan öldü. (M.Ö. 160)*

103 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 175. s.

Yavuz'dan Kanûni'den misâl vermeye kalkışıp onların dönemleri ile Mete-Gökhan dönemleri hakkında benzerlik olduğunu söylemiştik. Bu gün başlayan bozulmanın kokusunun 59 ile 75 sene arasında görülebileceği de kaydedilmişti. Şimdi gelen ve sonra gelecekleri de dikkatle takibe çalışacağız….

Kün-Çin Zamanı (M.Ö. 160 – 126) (139)

Gökhan zamanı iyi idi, ama lüks'e alışan Hunlarda bozulma emreleri hissediliyordu. Mevcut hâlde Çin zebûn, Hun kuvvetli, Kün-Çin'e devredilen devlet sağlam. İçten çürümenin ne zaman açığa çıkacağı kestirilemiyor. Ortada sulh anlaşması vardı ve bunun sağladığı hediyeler(!) gelmekteydi. Balık hediye edilmesinden fazla, balık tutmanın öğretilmesi isteniyor. Çinliler ise buna yanaşmıyordu. Yanaşmamışlardı. Şöyle ki: Alınan haraç herkesin yarasına merhem olamıyordu. "*Dolayısıyla göçebeler –Hunlar-, rahatça takas yapabilecekleri sınır pazarlarına ihtiyaç duyuyorlardı; ama bu durum, pazarları (barbarlara) karşı bir baskı unsuru olarak kullanmak isteyen İmparatorluk yönetiminin hiç işine gelmiyordu.*"

Kün-çin ile İmparator Wen-ti arasında barış anlaşması yenilenmiş olmakla beraber, içinde bulunulan şartlar buna uyulmayı zorlaştıracak mahiyette idi. Nitekim, uygulanamadı. Bunda, Yabgu'nun otorite sağlayamayışı rol oynamıştır. Hunlar, M.Ö. 158'de ortada bağlayıcı hiçbir şey yokmuş gibi, 30 bin atlı ile Çin'e saldırdı. "*Kuzey ve batıdan Çin sınırlarını aşarak, yağmalaya yağmalaya ilerlemeye başladılar. Sınırlara yerleştirilen ve ateşle yağmayı haber veren özel alarm sistemine rağmen, Çin orduları hemen toparlanamadılar."*

Hunların ne kadar seri hareketli oldukları bilinmektedir. Şansi Vilâyetine girip, Ta-Tam-Fu ve daha başka birçok yerler tepeleniyor, yağmalanıyor,

işleri biten Hun askerleri çekiliyor, ondan sonra Çin ordusu gelebiliyor. [104]

104 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 175. s.

Her sene, mevsimi geldiğinde tarlaların sürülüp, ekinin ekilmesi gibi, Hunların da Çin topraklarını atlarının nallarıyla dağıtmaları şart, ertesi sene aynı hareketi tekrarladılar. Bu, geçimlik bulabilmek için yapılan bir işten başka bir şey değildi.

İmparator Wen-ti 157'de öldü. Ching-ti tahta geçti. "*Birkaç derebeyi İmparator aleyhine ittifak aktettiler. Buna iştirak etmeleri için –Hun'ları'da- teşvik ettiler*." Kün-çin isyancıların ısrarına rağmen, yardıma yanaşmadı; bunda isabetli davrandığı olayların sonunda belli oldu. Çünkü, ondan yardım isteyenler yenilgiye uğradılar.

Muhtemeldir ki, Hun desteğini yanında bulan taraf galip çıkardı; bu yeni İmparatorun da gözünden kaçmadı. İç kargaşa M.Ö. 154'te meşrû idâre lehine düzene dönüşünce, memnûniyetini saklayamayan Ching-ti, Kün-çin'e teşekkür etmek istedi. Hun'ları en çok sevindirecek şeylerin neler olduğu belliydi. İmparator, 152'de sınır ticâretini açtı, takas ticâreti başladı. Ayrıca, zengin hediyelerle Hunların gönlü fethedildi. Belki bunların hepsinden önemlisi, Hakan'a bir "*Çinli prenses gelin olarak gönderildi. 152. Yıl Hun gücünün zirveye ulaştığı yıldı.*" [105]

105 Hunlar 106. s.

Zirvede Tutunmak Zor

Kün-çin dedesinin ve babasının meziyetlerinden yoksundu. Askerleri de çeşniye alışmış, tutkunu olmuşlardı. Gerekli zamanlarda demir yumruğunu, gerekli yerlere vuramayan Hakan tebaasına tam hâkim olamıyordu. İyi bir anlaşma yapılmış, senelerdir özlemi çekilen sınır ticâreti serbest bırakılmıştı. Artık daha esenlikli yıllar iki taraf içinde hak olmuştu. Eski bir Çinli tarihçi, bilineni tekrarlıyor: "*Bir takım aç gözlü Hunlar, sınır boyunca açılan takas noktalarını önemseyerek, Çin mamulâtını çok sevdiler*."

Yabancıların mallarına tiryaki olmak ekseri zamanlarda, ekseri kişiler ve devletler için zararlı neticeler vermiştir. Şöyle bir ihtimal var ise de, bunun gerçekleştiği, eski tarihlerde pek görülmüyor. İhtimal şu: Tutkunu olduğunu elde edebilmek insana hırs verir, azim ve çalışkanlık verir, üstün gayretler

şartıyla istediğini ele geçirir. Fakat, bunlarla emeline ulaşamayanlar, kendilerini arzularına köle yaparak o malın sahiplerine boyun bükerler. Tarihte bunun örneği çoktur. Hun'lar ve başka Türk kavimleri bu arzu tuzağına çok düşmüştür. "*Aç gözlü*" diye nitelenen bazı Hunlar nefislerinin çektiği şeyleri umumî menfâatlerin önüne geçirirler, o zaman umûmi zararın kapısını da açmış olurlar. Maalesef böyle olmuştu. Bunda, dirayetli bir lider olamayan Kün-çin'in payını hesaba katmak lâzım. O askerlerine hâkim olmayı da becerememiş, ona ve anlaşmaya rağmen, "*bazı küçük Hun grupları yine Çin'e akınlar yapıyordu*." � Sade bu kadar değil otoritesiz hakanın mahsurları. Onu zayıf bulan, idaresinden memnûniyet duymayan bazı Hunlar Çin'e tabi olmaya başladılar. Çinliler bu hâlin Hunlar için hayra alamet sayılmayacağını biliyorlar, artık onlardan fazla korkmanın gerekmediğine hükmediyorlardı.

Durgunluk Ve Hareket

Hunlarla ilgili haberler, Çin'i ilgilendirdiği oranda bulunuyor; eğer kendileriyle yakından alâkası yoksa Çinliler hiç görmüyorlar bile. Uzun süre Hunlardan bahsedilmiyor, demek ki, Çin ile savaşmamışlar. Sene 141 yahut 140. İmparator Ching-ti öldü: Wu-ti yerini aldı. Ona Çin'den daha kuvvetli bir devlet yok gibi geliyordu. Böyle olduğu halde, etraf düşmanla dolu ve onları tam olarak sindirebilmek kolay değil: hele de Hunları! Barbar bir kavim olan Hunlarla yapılmış bulunan anlaşmalar, verilen tavizler onur zedeleyici idi. Dev aynasında seyrettiği devletinin Hunlara haraç ödüyor olması Wu-ti'nin ağırına gidiyor, ama, yapılan anlaşmada iki devletin denk sayılmış olmasını asla mantığına ve gönlüne sığdıramıyordu.

Wu-ti, Hunlara savaş açmak niyetindeydi. Çin'i ne kadar büyük ve güçlü görürse görsün, Hunlardan çekiniyordu. Bir zamanlar Hunlar tarafından kovalanan, uzaklara kaçan Yüeçielerden, perakende kalanlar vardı, onlardan istifade etmek pekala mümkün olabilirdi. Bir adamını gönderip, Yüeçileri Çin ile beraber Hunlara saldırmaya iknâ etmesini istedi. Sabra mecâli olmayan Wu-ti Yüeçilerden gelecek cevabı beklemeye bile lüzum görmeden harekete geçti.

Casus Hieh-İ

Yüeçilere, yardımlarını talep etmeye giden birinci elçi, İmparatorun adamı Chang-Ch'ien adlı biriydi. Sabırsızlık, onun serencamını unutturdu ve Çin ordusu harekete geçti. Aynı zamanda, hazırlanan bir tuzak uygulamaya kondu. Hieh-İ, Ma-i şehrinden idi. Hunların başkentine gidip, hakanla görüşerek, çok zengin olan Ma-i'yi yağmalamasını teklif etti. Enteresan, ama görülmedik bir şey değil; her zaman her devletin kendi hainleri olabiliyor. Hieh-İ, milli hasletlerini geliştirmiş biriydi; nasıl hareket etti, neler söyledi ise Kün-çin'i iknâ edebilip, kendine inandırmıştı.[106]

106 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 178. s.

M. Ö. 133 senesinde, kurulan pusudan habersiz Kün-çin büyük bir ordu ile Çin sınırlarını geçti. Ma-i şehrinin zenginliğini, yağlamalanmasının da zor iş olmadığını anlatan casus, bütün dikkatin oraya teksif edilmesini sağlamıştı.

Düşman askeri toparlanmadan menzile varmak için süratle giden Hun ordusu hedefin 50 km. kadar berisinde, başında hiç kimsenin bulunmadığı kalabalık bir sürüyü otlar buldular. Çinli köylüler, 300 bin kişilik Çin ordusunun pusuda, Hun ordusunun da gelmekte olduğunu bildiğinden evi barkı terk etmişti.

Yine de Kün-çin, durumdan şüphelendi. İşin içinde bir bit yeniği olduğu sezilmişti. Daha dikkatli harekete yöneldiler. Bir Çinli kumandan istihkamları dolaşmaya çıkmıştı. Hun'ları gördü, gözetleme kulesine sığındı. Bir düşmanla karşılaşılmışsa gereği yapılmalıydı. Çinli askerlerin direnmesi işe yaramadı Hun süvarileri Çinli kumandanı teslim aldı. Doğruca hakanın karargâhına getirilen kumandan, biraz sıkıştırılınca, hayatını kurtarmak için bülbül gibi şakıdı; İmparator ordusunun kurduğu tuzağı anlattı. "*Hemen geri dönülmesini emreden Yabgu (Kün-çin) sınıra varınca" Kurtuluşumu bana bu yuşiyi gönderen sema'ya (Tanrı'ya) borçluyum*" dedi. Sonra da elindeki bu tek savaş esirini serbest bıraktı. Fakat ülkesine dönerse onu öldüreceklerini bildiği için, yanında alıkoyup, ona "*Gök Prensi*" (T'ien-weng) ünvanını verdi.[107]

107 Hunlar, 118. s.

Çinliler savaşarak kazanacak, yahut kaybededip ölecekler, teslim olmak vatan hainliğidir ve cezası öldürülmektir. Bunun istisnası çok az. Mesela, Çin ordusu Hunların Mai'ye saldıracağı hesabıyla bekliyorlardı. Kumandan

Yüsi kendi çapında mücadele edip, sonunda da teslim olmuştu, bu arada 300 binlik ordu yerinden kımıldamamış, beklemekteydi. Bundan –görünürde- hiç suçu olmayan general suçlu bulundu. Öfkesine mağlup olan İmparator General Wang-K'ai'ı mahkemeye verdi. Alınacak karar idamdan başka bir şey olmayacaktı; bunu bilen general intihar ederek kendi canına kıydı. [108]

108 Aynı Yer,

Bir Elçi'nin Mâceraları

İmparator, Hunlara saldırmayı planladığında (138'de) en yakın adamlarından biri olan Chang-Ch'ien'ı Yüeçilere yardım almaya göndermişti. Aradan 13 sene geçtikten sonra M.Ö. 125'de geri döndü. Başından bir yığın macera geçmiş, Yüeçilerle ilgili hiçbir şey yapamamasına karşılık, önemli bilgiler toplamıştı. Onun takdim ettiği rapor İmparator'un çok işine yaramış, çektiği çileler sayılmazsa, ki sayılmayacak, Çin ondan istifade edebilmişti. Şöyle anlatılıyor; *"Orta Asya tarihinin bu ilk devirleri hakkındaki en mühim kaynaklardan biri olan Chang Ch'ien'in raporu, bu uzak memleketlerde vasıtasız ve emin ticari münasebetlerin temini arzusunu daha kuvvetlendiriyordu".* [109]

109 Çin Tarihi, 96. s.

Elçi Chang Ch'ien, siyaseten bir şey kazanamamış olmasını, verdiği diğer bilgilerle telafi etmiş sayılıyor.

Atların Kıvraklığı Her Zaman Yetmiyor

Binilen atlar kadar, binenlerin bedenide kıvrak olmalıydı. Hun süvarileri de kıvraktı. Hakan'ın beyni hepsinden önemliydi ve bir de –belki- şans. Kün-çin iyi bir stratejist olamadığını gösterdi. Çin, Hun akınlarını tesirsiz kılacak fikirler üretirken karşı tedbirler alınamadı. Münferit hâdiseler de Hunların gâlibiyetinden söz edilebilse de, "M. Ö. 130 sıralarında büyük Hun Asya Devletinin inhitatı (düşüşü) başladı. Sınırlar daraldı ve devlet merkezi kuzeybatıya intikal etti." [110]

110 Tarihte Türklük: 67. s.

Çin açısından bakılınca Hunlar, söndürülmesi mümkün olmayan bir yangın gibiydiler. Çıngılarıyla Çin’in bir tarafını kül yığını ediyorlardı. Bu kızıl alev, üzerine gökten su dökülmüşçecine etkisizleşip, sönmeye yüz tuttu, fakat sönerken bile hasar vermekte. Arada bir, asli işleri sayılan yağma seferlerine girdiler. Çinliler fazla zarar görmediği için savunmada kaldılar. Sınır ticâreti devam ediyor, Çinliler Hunlardan taciz hareketi görmüyorlar, Hunlar da rahatsız edilmiyorlardı. Fakat, dev’in dişleri dökülmüştü. İmparator verilmiş bir taviz saydığı Hunlarla yapılan sınır ticâretinden duyduğu rahatsızlığı daha fazla çekmek istemedi. Serbest ticâret tek taraflı olarak feshedildi. (M. Ö. 129)

Çin yönetimi sınır pazarlarından Hunları kovacak, milli mahsüllerinden onların istifadesini önleyecek, ama o kadarda basit değildi. Aç bırakılan tavşan bile aslan kesilir; halbuki muhataplar can çekişirken zaten aslan ‘Hun’ idiler…. Çin idaresi ilgili bölgeye on biner süvariden meydana gelen dört kolordu sevketti. “*Bunların karşısına Hunlar dikiliverdiler*”.[111]

111 Hunlar, 119. s.

Beklenmedik bir olay gibi görünen, Hunlar için sürpriz sayılan savaş fena geçmedi. Şöyle: Çinlilerin en yetenekli komutanı, Hun mu yoksa Çinli tüccar mı olduğu öğrenilemeyen 700 esir aldı. Buna karşılık, kumandanlardan biri geldiği gibi geri döndü; ne kâr ne zarar. Üçüncüsü, askerinin yüzde yetmişini doğrattı; dördüncü kumandan esir düştü; fakat sonra kaçabildi.

Hunlar için, bu günlerin iyi olduğunu söyleyemeyiz. Nekâhet dönemi yaşanıyor gibiydi. Kötü günlerine denk geldiği halde, yine de iyi savaştılar. Öz güvenlerini kazandılar, bir sene sonra eski alışkanlıklarını başlattılar. Birkaç şehirde yağmacılık, birçok kişiyi öldürmek, üç bin savaş esiri almak yüzlerini güldürdü. Çinliler’ce, bunların cevabı geciktirilmedi, ama kâr hanesi zarar hanesinden kabarık olan Hunlar idi.

Sene M: Ö. 126’ya geldiğinde Mete’nin torunu Kün-çin öldü. 160’dan beri iktidar sürmüştü. Atalarının mirasını korumaya çalıştı. Hunların kaptığı hastalığın tedavisine gidemedi.

İçisiye (I-Ch’eh -Hsieh) Yabgu Zamanı (M.Ö. 126-114)

Kün-çin'in uzun yabguluk dönemi Hunların bozulmaya başladığı yıllar sayılsa da, askeri yönden hayli başarılı geçmişti. O öldüğünde kardeşi İçisiye doğu prensi idi. Tahta namzet sayılan Kün-çin'in oğlu Yu-pi, haliyle devletin başına geçmek istedi. İki taraf arasında kısa süren bir savaş başladı. İç karışıklık Yu-pi'nin aldığı ağır mağlubiyetle sonuçlandı. Amcasının elinden canını kurtarabilen yeğen Yu-pi Çin'e sığındı ve orada iltifatlara gark edildi, fakat kısa zaman sonra bu prens Çin'de öldü.

İçisiye duruma hâkim olunca, Çin'le savaşa kaldığı yerden devam etti. Hunlarda enerji kaybı hiç olmamış gibiydi. İlk senede, *"Çin'in kuzey-doğu kasabaları (Bu günkü Ho-pei, Liao-hsi ve Liao-tung), Yin-shan'ın ormanlık bölgelerini kendilerine üs olarak seçen Hunlar*"[112] tarafından yerle bir edildi. 125 senesinde Ordos'ta geniş çaplı yağma hareketi yapılıp, birçok esir alındı.

112 Hunlar, 120. s.

İmparator ülke sınırlarında cereyan eden Hun yıkıcı faaliyetlerinden oldukça rahatsızdı. Şimşek gibi, göz açıp kapayıncaya kadar vurup kaçan Hunlara yetişemiyorlardı. Ordu teşkilatında değişikliğe ihtiyaç duyan Çin, hafif süvari birlikleri oluşturmaya başladı. Yanlarına sadece ihtiyaçları kadar yiyecek içecek alacak olan süvariler daha seri hareket edebileceği için, Hunlara belki yetişebilirdi.

Çin, yeni stil orduyu hazırlayınca, bunun başına 129'da on biner kişilik dört ordudan birinin komutanı olan Wei-Ch'ing'i getirdiler. O seneki saldırılarında en başarılı olan Wei-Ch'ing idi; aynısını, hatta daha fazlasını yapacağı umulmaktaydı. Asker sayısıyla ilgili rakamların hiçbir zaman tam doğruyu yansıtmadığı, Çinlilerin bu hesapta çok mübalağacı olduğu söylenir. Wei-Ch'ing'in ordusu 100 bin kişilikti deniyor; bu böyle değilse bile çok kalabalık olduğundan şüphe etmemek lâzım.

Durumları, ağırdan almayı kaldıramayacak kadar vahimdi. Zoraki bir süratle Ordos'tan yürüyüp, batıdaki göçebe Hunlara saldırdılar. Hiçbir şeyden haberi olmayan insanlar olağan şekilde vakit geçiriyorlardı. Baskın basanındır kavlince, âni hücum karşısında bırakılan Hunlar neye uğradıklarını anlamadan perişan edildiler. Batı Prensi kendi canını selâmete atabildi, fakat diğerlerini kurtaramadı. Hiçbir yenilgi iyi değil, kayıpların fazla olduğu yenilgi daha fenâ. Birçok düşük rütbeli prensle beraber 15 bin kişi esir düştü.

Aynı sene içinde Hunların cevabı olacaktır, ama yapılan kâr zararı karşılamaktan çok uzak kalacak. Alınan bin kadar esir, ancak zirai işlerde çalıştırılarak geçinmelerine katkıda bulunacaktı.

Çin müdafaada kalır, Hun devamlı saldırırdı. Şimdi hareketler farklılaştı, roller değişti gibi. 123 senesinde aynı komutan, doğudaki göçebelere iki ayrı saldırı düzenledi. Bunlarda Çinliler umduğunu bulamadılar, üstelik çok kayıp verdiler. En mühimi ise Çin birliklerinden biri teslim olmak zorunda kaldı.

Chao Hsin

Kısaca söylersek, hakiki prenslerin dışında, akrabalıktan veya başka sebepten prens sıfatı taşıyan pek çok kişi vardı. Tabi prens denen bunlardan biri de Chao-Hsin idi ve Kün-çin'in ölümünün ardından başlayan kardeş kavgalarında, Çin'e kaçanlardan idi. Hun taşı ile Hun başı yarmak isteyen düşman onu iyi karşılayıp, birlik komutanı yapmış, Hunlara saldırı da kullanıyordu. İşte teslim olan birlik ve komutanı budur. Yabgu İçisiye Chao-Hsin'i cezalandırmak yerine mükafatlandırdı. Kız kardeşiyle evlendirdiği eski prensi danışman olarak istihdam etti. Çinin ne yapacağını bilen bu zat çok faydalı bilgiler aktararak borcunu ödemeye çalıştı. Yapılacak saldırıların hedefi olması hasebiyle, Chao-Hsin'in tavsiyesi istikâmetinde, karargâh kuzeye taşındı.

Fazla önemi olmayan saldırılar iki taraf içinde tatmin edici değildi. Sayılmaya ihtiyaç duyulmayacak basit olaylarla M.Ö. 121. seneye gelindi.[113]

113 Aynı Eser, 122. s.

Uçan Komutan

Bir çin kahramanı, atını çok hızlı koşturduğundan dolayı bu ünvanı almış.[114] Çeşitli şekillerde yazilan adı, (Ho-Kiyu-Ping) (Hua-Ch'ü-Ping) Hagübin olarak okunabilirsede biz ünvanı ile anlatacağız.

114 İslâm Ansiklopedisi, 12/2. c.

İmparator, ordusunu yenileme işini tamamlamıştı. İnançları o idi ki, bundan sonra âni Hun saldırılarına cevap verebilecekler ve kendileri de âni

saldırılarda başarılı olacaktı. Uçan komutan Başkumandan seçildi.

Bu arada şunu belirtelim: Kün-çin döneminin en önemli kaybı Ordos'u elde tutamamış olmasıydı. Stratejik açıdan önemli olan bölgeler Çin'in esas hedefi idi. Bu yüzden İmparator kendi ordu sistemini değiştirip Hun tarzında bir süvari birliği hazırlamıştı. [115] Türk usûlüne göre hazırlanıp, Hun silâhlarıyla donatilan ordu Hunlar gibi ata binen bir komutana teslim edilince şansları gülecekti. Özetle:

115 Hunların Hayatı, 41. s.

Uçan komutan 10 bin süvari ile batıdaki göçebe Hunlara saldırdı ve bir hayli insan doğradıktan sonra çok sayıda esir aldı. Hunların kurban sundukları altın idolu da alıp gitti. Aynı yılın (121) yaz aylarında ikinci defa, bu sefer Tanrı Dağları eteklerine baskın yaptı ve daha ağır hasar verdi. Burada öldürülen insanların sayısı belli değil, ama esir alınanlar aralarında düşük dereceli 70 prensle beraber 30 bin kişi.

Hunlar için tehlike çanları çoktan çalmış, artık onun felâketleri yaşanıyordu. Gördükleri zararların telafisi için doğuda bir şeyler yapmaya çalıştılar iki bin kadar Çinliyi öldürdüler. Dört Çin birliğinin dört bin kişisinden yarısı telef edilmişti, ama diğer yarısı, yetişen yardımcı kuvvetlere sayesinde kurtuldular. Son birkaç senedir kanlı çarpışmalar cereyan ederken Hun tarafının kaybı daha fazla oluyordu. Nüfus'daki oransızlık hesap edilirse, böyle devam edecek savaşlarda, Çin'den hiçbir eksiklik hissedilmeyecek, Hunlardan ise canlı insan kalmayacaktı.

Yabgu İçisiye, batı da alınan yenilgilerden çılgına döndü. Gerekli tedbirleri almayan prensleri başa gelen belâlardan sorumlu tutup, iki kabile prensinin kellelerini istedi. "*Durumun ümitsiz olduğunu anlayan Hun-shieh prens, ihaneti ölüme tercih etti. Panik halindeki Hu-chui prensi öldürerek, kendi kabilesiyle onunkini alıp Çin tarafına geçti. Çin'e sığınanların sayısı 120 bin kişi idi*."

Hainlerin, küskünlerin ilticagâhı Çın. Hiçbir ehemmiyeti olmayan fertlerden, Hun'lık mevkiine gelmiş olanlaradek, sıkışanlar kaçıp gidiyor. Herhalde, 120 bin kişinin içinde daha önce Çin'e gidenler de var; sadece bir defa da bu kadar insan gitmiş değildir. Yakın zamana kadar Hunların bütünü 300 bin nüfus olarak hesap edilirken, iki küçük grubun, yukarda verilen miktarı bulması imkânsızdır. Olayın farklı anlatılış biçimide var. Bura da şahıslar küçük krallar olarak geçiyor; aynı şekilde, Çinlilerin tahribatıyla

başa çıkamayışlarından dolayı İçesiye'yi öfkelendirdikleri anlatılıyor, devamla: *"Han'ın niyetinden haberdar olan bu kumandanlar Çin'e kaçmağa karar verdiler. Fakat daha maksatlarına vakit bulmadan araları açıldığı için Hoen-sye-came, Hyeo–tu-vam'ı öldürdü, bütün tebasına sahip oldu. Kendisinin askerleriyle birlikte ordusu 40 bin kişiye çıkabilirdi. Sonra Çin yolunu tuttu."* [116]

116 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 184. s.

Çin'in büyük bir kumandanı 10 bin kişiyle saldırıya geçip, Hun kumandanının 40 bin askerlik ordusunu dağıtabilir mi hiç? Rakamlara pek itibar etmiyoruz.

İnsan Eksiltmenin Bir Kaç Zararı

İçisiye Yabgu'nun kötü gidişattan sinirleri bozulmuş, etraflıca düşünmeden, sadece neticeye bakıp komutanlarını suçlamıştı. Çinliler tarafından yığınlarla Hun öldürülüyor, nüfus gittikçe azalıyor, buna ilaveten bir de bu tür uygulamalar zararı büyütüyordu. Yabgu'nun insan harcamada müsrif olma hakkı ve imkânı yoktu.

Çin, biraz önce öldürmeye çalıştığı, onların oklarına hedef olan birçok askeri öldüğü halde sığınmacılara kucak açıyordu. Hatta, ülkesine gelmekte olan Hunlardan haberdar olunca, karşılamaya arabalar gönderiyordu. "*Vezirler, bu barbarların bu suretle ülkeye girmesinden dolayı İmparatoru ayıpladılar. Hele, kendi halkı yiyecek bulamazken onlara erzak vermesi bütün bütün eleştirildi. Fakat İmparator düşüncesinden vazgeçmedi*."

İmparator âlicenaplığından, Hunlara hayranlığından misâfirperver kesilmemişti. Uzun emelleri olan bir insan idi, ordusunu yenilemiş, bunun masrafı halkın sıkıntıya düşmesine yol açmıştı. İleride bulacakları huzur için bugünlerin kederine boyun bükülmesini umursamıyordu. İmparatoru bu davranışa iten sebep şu:

"*Çin sarayı Hunlar arasında ihtilafı çoğaltmak için kendilerine iltica eden komutanlara rütbeler ve mevkiler veriyor, hatta nâzırlık derecesine kadar çıkarıyordu. Çinliler bu Hunları aralarında Çinlileştirdikten sonra hudut muhafızlığı vazifesine tayin ediyorlar, bu suretle Hun hücûmuna karşı yine Hunlarla müdafaa ediyorlardı*."

Ölümcül Darbe Niyetine

İmparator Wu-ti'nin Çin'i, Kaşıkçı Elması gibi, etraftaki bütün komşuların gözünü kamaştırıyor, ülke'nin başı dertten kurtulmuyordu. Hepsi neyse de Hunlarla başa çıkmak bir hayli zordu. Akla gelen her yolun denenmesinde mahzur yoktu. Bunun için savaş usûlü ile beraber savaşçı kıyafeti bile Hunlardan taklid edilmişti. Şöyle anlatılır bu değişim:

" *Ağır yol alan harb arabasını bir yana bırakarak, Çin askeri de tıpkı rakibi olan Hun gibi ata bindi. Keçeden veya bezden yapılan eski pabucunu çıkararak süvari çizmesi giydi. Tabiatıyla, bol, topukları döven ve hareketi güçleştiren Çin urbasını da giyemezdi, göçebelerde gördüğü gibi giyinmeye başladı. Vücuda yapışan dar setri giydi ve bunu, eskisi gibi bezden, beline sarıp, önünde bağladığı kuşakla değil, tokalı bir kayışla sıktı. Hatta başına da samur kuyruğu ile süslü göçebe kalpağını geçirdi…* "[117]

117 Bilinmeyen İç Asya, 43. s.

Kendini medeni sayan Çin, barbar diye hakir görüp, göçebe diye küçümsediği kavmin taklidini zevkle kabul etmişti. Hun usûlüne göre hazırlanan büyük ordu ile doğrudan Hun hakanı hedef alınacak, dertler kökünden halledilecek. Sene M. Ö. 119.

Çin ordusunun, çıkacağı sefer'in önemiyle mütenâsip hazırlandığı, iki önemli komutanı bu işle görevlendirdiği anlatılmaktadır; biri general Wei-Ch'ing, diğeri, iyi tanıdığımız Uçan Komutan: "*Bu iki komutandan her birine 50 şer bin atlı verilmişti. Ho-Kiyu-Ping (Uçan Komutan)e ordusuna bundan maadâ 100 bin yaya askeri, nakliyatçı ve her şeyi göze almış sergüzeştçi gönüllüler katılmıştı, sade bunların kendilerinin 140 bin atları vardı. Daha buna, bu yığının uzun zaman muhtaç olduğu yiyecek maddelerini taşıyan, azımsanamayacak kalabalığı da katmamız lâzımdır.*" [118]

118 Aynı Eser, 48. s.

İmparator için bu sefer, belki de hayatının macerası idi. Ordunun hazırlığı; iâşesi, silâhlanması vs. milyonlarca halkın rızkından kesilerek yapılmıştı. Eğer Gobi Çölü'nü aşabilir, önü Alashan prenslerinin karargâhlarıyla kesilmiş bulunan Yabgu'nun otağına ulaşabilirlerse, [119]

ötesinden endişeleri yoktu. Hatta İmparator ordu için yaptığı masrafları Hunların hazinesini! Ele geçirerek, karşılayacağına inanıyordu.

119 Hunlar, 124. s.

Muazzam ordunun seferi saklı tutuluyordu. Çinliler sanıyorlardı ki sadece kendi haber alma teşkilatları iyi işliyor; bu hususta Hunlar daha ileriydiler, zamanında bilgi sahibi oldular. Kaplumbağa gibi servetleri yanlarında taşınabildiği için koyunlarını, büyükbaş hayvanlarını, atlarını düşman eline geçirtmemek yönünde gereken yapıldı. Ortalıkta, ayakbağı olacak hiçbir şey bırakılmadı.

Henüz Çin ordusu görünmese de Yabgu'nun hazırlığı tamamlanmış oldu. Çinliler ise Hunları gafil avlayacaklarını sanıyorlardı. Onlar ne kadar ansızın bastırıp, bir çırpıda işi bitirmeyi düşünüyorsa beri tarafta savaşılacak yerin kendilerine en uygun saha olması için uğraşıyordu. Netice olarak, İçisiye, savaş dışı tutulması gereken canlı cansız her şeyi uzaklara gönderip, savaşçıları ile beraber "*çölün kuzey uçlarında düşmanı beklemeye başladı.*"[120]

120 Hunlar, 124. s.

Büyük bir handikap olan büyük çölü Çin orduları hasarsız geçti. Çıkış noktalarından şöyle bir 1000 Li (tahminen 400 kilometre) kadar uzaklaşmışlardı ki; nihâyet Hun ordularına rastladılar. Durdular. Kendilerine sıkı bir ordugâh kurmak için, arabaları sıkı bir sıra halinde yan yana dizdiler. Sonra harb vaziyeti aldılar.

Buralara kadar fire vermeden gelebilmeleri Çinliler adına öğünülecek bir başarıdır. Devamlı durdukları yerde saldırıya uğrayıp, ellerinden geldiğince onları püskürtmeye çalışırlardı. Bu defa çileli ve uzun bir yol kat ederek düşman üzerine yürüdüler, mutlaka çok yorgundular. Geçilen çöl bir Çinli tarihçinin kalemiyle şöyle tasvir ediliyordu. '*Güneşin parlaklığını bir fırın sıcaklığı ile yansıtan kum rüzgarın etkisindeki nehir gibi*' akıyordu. Bu sıcak kum nehrini geçip gelen kum gibi kaynayan Çin ordusu, kendisinden bir hayli az olan Hun ordusunu boğazlamak için sabırsızlanıyordu.[121]

121 Bilinmeyen İç Asya, 49. s.

Birbiriyle karşılaşan iki ordu nazlanmadan savaşa başladı. Çöl'ün kumları kandan renk değiştiriyordu. İlk anlarda, Hunlar yiğitçe yerlerinde

duruyorlardı, fakat mücadeleye durmadan yeni Çin birlikleri sokulduğundan, ezici üstünlüğe karşı bir şey yapılamayacağı anlaşıldı. [122] Her şeye rağmen müthiş dövüş hava kararana kadar devam etti. Güneş batarken korkunç bir fırtına çıktı. Uçuşan kumlardan göz gözü görmüyordu. Oklar, kendilerini kullanmada mahir elleri olan Hun savaşçıların itaatinden çıkıp rüzgâra ram oldu. Çılgın fırtına iki taraf için de bir facia hüviyetine bürünmüş, iki tarafın da düşmanıydı. Fakat asker sayısı üstünlüğüne sahip olan için tehlike diğerlerine nisbeten daha azdı. Rastgele oklar aynı miktarda ölüme sebebiyet verse, Çin'in dörtte biri öldüğü zaman Hun tarafında kimse kalmaz. Vaziyet böyle olunca daha temkinli olmak askeri az olan tarafa düşüyordu.

122 Hunlar, 124-125. s.

El yordamıyla olsa da, şiddeti düşmeyen vuruşma devam ediyor, Çinliler Hun'ları çember içine alıyorlar, vahim son belli olmaya başlıyordu. Hunlar, beyinleri ve bütün uzuvları uyuşmuş, sersemlemiş gibiydiler. Ok atmadaki ustalıklarını gösteremeyen askerlerin maneviyatları da bozuluyor. Bir bidonun içinde döğüşür gibi gırtlak gırtlağa giriliyor, kim kime silâh çekmektedir bilinmiyordu. Tabii esas bozulması gereken Çin dairesi idi. Henüz, Yabgu'nun burnu bile kanamamıştı. O "*Hassa birliklerinden birkaç yüz gözü pek yiğitle bir yarma hareketiyle, gece karanlığından faydalanmak süretiyle; çember dışına çıkmayı başardı*."[123] Ordunun büyük bir kısmı da İçisiye Yabgu'nun peşinden gitti. Geri kalanlar cesaretle, savaşı devam ettirdiler. Gecenin zifiri karanlığı çöktüğünde, yapılacak pek bir şey yoktu.

123 Bilinmeyen İç Asya, 49. s.

İki ordunun da kaybı fazlaydı. Hunların ölü sayısını 19 bin olarak yazan Çinli tarihçiler, kendileriyle ilgili rakam vermezler. Ancak şunu diyebilmişler: "*Her iki taraftan da ölenlerin ve esir düşenlerin sayısı pek yüksekti.*"[124] Uçan Komutan Doğu Prensi ile savaşıyordu. Onu yenip 70 bin savaş esiri almış, ne kadar ölü var, bahsedilmiyor.

124 Aynı Yer,

Esas, anlatmaya çalıştığımız mâcera General Wei Ch'ing ile Yabgu ordusunun arasında olandı. Çinlilerin savaşa devam ettiği, Yabgu'nun kaçtığından haberleri olmadığı, bunu bir Hun esirinin itirafı ile öğrendikleri söyleniyor. İş işten geçmiş olsa da generalin öfke ateşi sönmemişti;

yakalama umuduyla peşine düştükleri Yabgu'nun izine rastlayamadılar. Orduya yapılan masrafı çıkaracakları Hun hazinesini de bulamadılar, çünkü yoktu. Bir Hun reisinin karargâhında ele geçirdikleri zahirenin taşıyabilecekleri miktarını alıp, kalanını yaktılar. [125]

125 Bozkır İmparatorluğu: 52. s.

Bizim, Uçan Komutan diye takdim ettiğimiz Çinli, Hunların Doğu prensini perişan etmişti. Onu, galiba Çinli tarihçiler efsaneleştirmişler. Yaptıklarını inkâr etmek olmaz, ama anlatılanlardaki abartı payını da hesaba katmak lâzım. Onun kahramanlığına dair neler denmemiş ki? "*Dış Moğolistan'a 1000 km. kadar girdiği, yukarı Tula ve yukarı Orhon'un yakınlarına geldiği, 80'den fazla Hun asilini ele geçirdiği*" vs. [126]

126 Türk'ün Üç Bin Yılı; 72. s.

70 bin esir aldığı da inanılacak gibi değil, ama neden olmasın ki, diyelim. Şurası bir gerçek ki M.Ö. 119 senesi savaşı, Hunlardan çok şeyi alıp götürdü. Bölgelerini terk etmek zorunda kaldılar. Çinliler, belki de yiğitlikleri gölgelenir diye kendi kayıplarını tam olarak bildiremiyorlar. Uçan Komutan 100 bin at kaybetmiş, bu kadar atın ölümü acaba ne kadar askerin de ölmesini gerektirir?

Savaşlar ve diğer bütün olaylar hakkında, bütün kaynaklar aynı şeyi söylemiyor, dolayısıyla kesin sonuçta, tam olarak bilinemiyor. Mesela, biri şöyle yazıyor:

"*124-123 yıllarında, savaş Hunların asli topraklarına, Moğolistan bozkırlarına taşınmış ve münavebeli zaferlerle sürüp gitmişti. 119'da ise cepheye sürülen büyük Çin ordusu, kuzey Yabgusu'nun otağını ele geçirmiş, 90 bin Hun'u esir almış; fakat kendisi de çok ağır kayıplar vermişti*." [127]

127 Bozkır İmparatorluğu: 52. s.

Bu savaşta insanî kayıpların çok fazla olduğu belli, Çin'in de az zayiat verdiği söylenemez. Maddi kayıplara gelince; savaş Hun bölgesinde cereyan ettiği, galip taraf Çin olduğu için Hunlar iflâs etmişti. Bozkır insanının can damarı sürüleriydi. Hunların 700 bin baş hayvanı Çin'in eline geçmiş. Bunca yıkımdan sonra nasıl toparlanılır, onu göreceğiz.

Uçan Komutan lâkabını kazanmış olan General Hunlara açtığı derin yaradan iki sene sonra (M.Ö. 117'de) öldü. Çin'in medarı iftiharı olmuştu. Rene Grousset şöyle yazıyor onun için: "*Bu büyük süvarinin Hien-Yang'taki (Şensi) mezarı üzerine, bir Hun'u ezen bir atı temsil eden yüksek kabartmadan, sağlam bir heykel yapılmıştır*". [128]

128 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 188. s..

Doludan Sonra

" *Bu büyük yenilgiden Sonra Han meydana çıkmağa cesaret edemedi. Tebaasından birçoğu kendisini ölmüş bildiklerinden, yerine Yeu-Ko-Li-Vam'ı seçmişlerdi. Hun sarayının ileri gelen kimselerinden birine bu ünvan verildi*."

Bir telâşe eseri olarak böyle bir şey yapılmış olabilir. Han, kalabalık bir orduyla gitmiş, savaş alanından uzaklaşmıştı. Geride kalanlar ne olduğunu anlayamadan, geçici bir tedbir almış olmalıydılar. Kısa süre sonra İçisiye Yabgu döndü ve vazifesinin başına geçti.

Dolu vurmuş sebzeye dönmüşler, yaprakları dökülmüş, kolları kırılmıştı. Her şeye rağmen, hayata pes etmediler. Maddî ve insanî kayıpların ardından ağlamanın faydası olmaz, zaten şimdiye kadar Hunlarda hiç gözyaşı göremedik. Metanetleri midir ağlamayışlarına sebep, yoksa ayıp mı sayarlar ağlamayı? Mağlûbiyetin ağır faturası, daha sonra yaşanacak olaylarda bellerini bükecekti. Belirli oranda azalan kuvvetleriyle beraber itibar aşınması da kaçınılmaz olmuştu.

" *Wu-huanlar, Hunların hâkimiyetinden çıkarak, Çin sınır boylarına yerleştiler. (Mançurya'ya). Çin yönetimi de bu bölgeye yeniden 60 bin kişilik savaş gönüllüsünü alelacele götürüp yerleştirdi. Buraya yerleşenler, sulama kanalları açtılar ve daha mümbit topraklara sahip olabilmek amacıyla, yerli göçebeleri kovdular. (…) Böylece Gobi Çölü, Çin'le Hunlar arasında sınır oldu*."

Wu-huanlardan sıkça bahsedilecek; bunlar "*201'de Mete tarafından yenilgiye uğratılan Tong-huların soyundan gelmektedirler ya da öyle olduğunu iddia etmektedirler*." "*Genel de yenildikleri için (fatihlerine) her*

*yıl sığır, at, koyun ve deri verirler'*di. (…)*Yeni efendileri tarafından yerleri değiştirildi ve Hunları kollamakla görevlendirildiler*." [129]

[129] Türk Tarihi, 1. c. 36. s.

Hunların Barış Arayışı

Genel manâda Çin zaferi değil idiyse de, Hun hezimeti olduğu inkâr edilemez. Toprak kaybı bütün kayıpların üstüne eklenince düştükleri zor durum Çin'le yapılacak iyi bir barış anlaşmasını mecburi kılıyordu. Çin'in takatten düşmüş olduğunu da bilen Yabgu İçisiye, barış talebiyle Çin sarayına elçiler gönderdi.

İmparator eşit iki devlet sayılma durumunu kabul etmiyor, Hunların artık Çinlilere vassal olmaları gerektiğine inanıyordu. Barış anlaşması teklifiyle değil, itaat arzetmek için elçi gönderileceğini bekleyen İmparator hayli şaşırdı ve Hun'ları tutuklatıp hapse attırdı. Buna mukabil kendi elçilik heyetini, kendi teklifiyle Hun Yabgusuna gönderdi. Asla Çin'e boyun eğmeyi kabul etmeyen İçisiye, aynen İmparatorun yaptığı gibi, elçileri hapse attırdı. Bu olaylar yaşandıktan sonra toplanan Çin istişare heyeti Hunlara yeni bir savaş açmak için karar aldı.[130]

[130] Aynı Yer.

Çin'in Hunlardan korkusu yoktu, ama Hunların da tebaa olmaları mümkün değil. Restleşmeler iplerin gerilmesini, savaş ortamının ısınmasını geciktirmedi.

İmparator Wu-ti sınıra yerleştirdiği Wu-huanlardan askeri destek istedi. Yeniden bir ordu hazırlamaya başladı. İşte bu sıralarda (M.Ö. 117) Uçan Komutan öldü. Savaşçılığı ile ünlenen zatın ölümü biraz moralleri bozdu. Buna rağmen, Hunların tepelenebileceği ümidi hâkimdi; fakat başka bir şey oldu.

Çinliler Hunları yenince, ele geçirdikleri bölgeye, Alashan ve Nan-shan eteklerine yığınak yapmıştılar. Sadece Hunlar değil Tibetlilerde bu olaydan tedirgin idiler.

Çin İmparatoru Hunlarla uğraşırken ihmâl edilmiş olan Tibetliler adamakıllı toparlanmışlardı. Kendileri için tehlike oluşturan Çin'in tedbirleri onları da zora sokuyordu; bunun için kuvvetli bir ordu ile Çin'e

saldırdılar. Çinlilerin Hun'ları ezmek için hazırladıkları ordu, ister istemez hedef değiştirdi. Hunlar derin bir nefes aldılar.

Eski Casus Chang Ch'ien (Çong-Kien) Sahnede

M. Ö. 138 senesinde Yüeçileri bulup, Hunlara karşı desteklerini almak amacıyla yola çıkan Çong-kien 13 sene sonra dönmüştü. Mâceralı seneler yaşadığını, önemli bir raporla geldiğini belirtmiştik. M.Ö. 115'de, ona yine görev düştü. [131]

131 Bilinmeyen İç Asya: 52. s.

Çong-kien'in 138'de başlayan yolu Hun topraklarından geçiyordu. Elinde İmparator tarafından verilen elçilik belgesi, ama yanında da yüz süvari vardı. Hunlara yakalandı ve kendini kurtaracak, inandırıcı mazeretler gösteremedi. Yüeçileri aramaya çıktığını söylemesi herhalde şüphe uyandırmasına yetiyordu; çünkü Hunlar uzun savaşlar sonucu onları uzak diyarlara göçürtmüş, belâlarından kurtulmuştular.

Uzatmayalım. Genç ve cevval bir subay olan elçi durumunu hiç umursamadı. Esir gibi tutulmaya da itiraz etmeden, Hun memleketine yerleşti. Orada evlendi. Dostça muamele görüyordu ve hâlinden memnun görünüyordu. Artık bir Hun gibi yaşıyordu. Çoluk çocuğa karıştı. Aradan on sene kadar geçmişti. Bir gün kaçma fırsatı bulunca bunu değerlendirdi.

Hedefi Yüeçilerdi. Onları buldu, İmparatorun mektubunu takdim etti. Netice alamadı. Eli boş dönerken Tibet sınırlarından geçip en kısa zamanda ülkesine ulaşmak istiyordu. Hedefine yaklaşmak üzere idi ki, aksi talih sınır yakınlarında onu yine Hunlarla karşılaştırdı. Yakayı ele vermişti, fakat bu defa esirliği çok sürmedi, çünkü Hun büyük hükümdarı tam o sıralarda ölmüştü ve gömme, yeni seçim gürültüleri arasında kimse farkına varmadan sıvışmağa muvaffak oldu. [132]

132 Aynı Eser: 54. s.

Deli dolu bir adam olduğu anlaşılan elçi Çong-kien aile mefhumunu da pek bilmiyor olmalıydı. Hunlardan bir kızla evlenip, on senede birçok çocuk babası olmuş, ama hiç birini önemsemeden tek başına kaçmıştı. Daha sonraki yakalanışında dahi canını kurtarmaktan başka kaygısı görülmedi. Bunlar bir tarafa, onun devletine sunduğu raporda bir tarafa, küçümsedikleri göçebelerden getirdiği tohumlardan bahsedeceğiz:

“ *Çong Kien’in mâceralı dolaşmaları sayesinde Çin gerçekten birçok nebat ve hayvanla tanışmıştı. Eski Çinliler bile yazıyorlar ki, bu meşhur yolcunun getirdiği tohumları ekmişler, başkent etrafında çok geçmeden göz alabildiğine yeşil yonca tarlaları meydana gelerek ilkbaharı müjdelemiş, işitip merak edenler ta uzaklardan bunu görmeye gelmişlerdi. İmparator sarayının bahçesine bağ çubukları dikmişler ve bunun tatlı yemişi (üzümü) Çinlilerin pek hoşuna gitmişti.”*[133]

133 Çin’in Şimal Komşuları: 103-105. s.

Çin tarafından pek bilinmeyen şeyleri getiren Çong-kien delikanlı iken çıktığı yolculuktan, orta yaşlı bir adam olarak dönmüştü. Aradan, daha sonra geçen seneler onu daha da olgunlaştırmış, İmparator, Hun meselesini bitirmek için yeni arayışlara girdiğinde aklına Çong-kien gelmişti. Huzuruna çağırarak fikrini sordu. İstişareler neticesinde Wu-sun adı ön plâna çıktı.[134]

134 Bilinmeyen İç Asya 55. s.

Wu-sunlar Fergana’nın kuzey doğusunda, çobanlıkla geçimini sağlayan bir kavimdir. “*Kültür bakımından Hunlara benzerler, pek çok atları vardır, şehirleri yoktur*.”[135] Göçebe hayatı yaşayıp, ziraatı bilmeyen Wu-sunların âdetleri de Hunların âdetlerine benziyordu. Hükümdarlarının ünvanı Kuen-mi, ikâmetgahı Horkas’a doğru İli Nehri kıyısında idi. Buranın Çin başkentine uzaklığı 800-900 Li’ (aşağı yukarı 4.500 kilometre)dir. (180) Nüfusları 600 bin, çıkarabildikleri asker sayısı 200 bin civarında.

135 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 189. s.

Wu-sunlarla ilgili çizgiler isim verilmeden gösterilse, bunlar Hun’dur denebilecek kadar yakınlıkları var. Savaşçılıkta da Hunlardan geri kalmazlar. Biraz, karakter yönünden zayıf oldukları, haydutluk ve yalancılıkla temayüz ettikleri söyleniyor ki, bu yönleriyle Hunlardan ayrılırlar. Çünkü Hunlar mertçe savaşıyorlardı. Yağma hareketleri de savaşın bir parçası ve gıda temininin de bazen tek yoluydu.

Sene M. Ö. 115. Çong-kien, Wu-sunları Hunlara karşı Çin ile işbirliğine razı etmekle vazifelendirildi. İmparator tarafından, “*maiyetine 300 süvari asker, 600 at ve uzun bir seyahat esnasında yiyeceğini temin için 10 bin*

hayvan verildi.” Daha önceden edindiği acı tecrübeler sayesinde bir tehlikeye uğramadan Wu-sunların ülkesine [136] geldi.

136 Hunların Hayatı 45. s.

Bazı tarihçiler onlara doğrudan milliyet atfetmiyor, ama Moğollarla bir bağları olduğunu söyleyen de var. Kesinlik ifade etmeyen iddialar bir tarafta dursun; Moğollarla ilişkileri de konumuz için mühim değil. Hunlarla aralarında düşmanlıklar yaşanmış, uzaklıklarından dolayı Çin’le hiç alıp verdikleri olmamıştı. Durduk yerde Çin dostluğu peydâ ederek Hun düşmanlığını körüklemek Wu-sunların işine gelmeyebilirdi. Bunu kuvvetli ihtimal olarak düşünen İmparator, mahzuru ortadan kaldıracak tedbiri de düşünmüştü. Hiç görmedikleri hediyeler ve hiç duymadıkları, hitaplar işe yarardı. Bunun için hiç çekinmeden, İmparator, mektubunda Wu-sun kralına “*kardeşim*” diye hitap edip, “*gökten doğmuş*” diyerek onurlandırıyordu. Gönderdiği hediyeler Sandal ağacından mamul sandıklar içinde “*çok renkli ipek kumaşlar, kaplar ve ejderha işli bol yenli elbiseler, üzeri işlemeli bronz vazolar ve porselenden kâseler…*”

Hediyeler hakikaten göz kamaştırıcı idi, fakat Hunlarla düşman olmanın getireceği sonuç, bunlara bakacak göz bırakmaz ki. Çok uzak bir memleketin dostluğu neye yarar?

Başarılı elçi Çong-kien başkanlığındaki Çin heyeti ile Vu-sun heyeti arasında haftalarca süren müzakereler netice vermiyordu. Bozkırlıların en zayıf noktaları Çinlilerin mâlumu idi. Vu-sun hükümdarına bir prenses vaat etmişler, Çin’in civarına gelirlerse birçok faydaları olacağını sayıp dökmüşler. Her şeye rağmen Wu-sunlar Hunlardan çekiniyorlar, Çin’in gücünü de, kendilerine ne kadar zararlı olabileceklerini de bilmediklerinden, teklif ne kadar cazip olursa olsun yanaşamıyorlardı. Görüşmeler fazla uzayınca Hunlar tarafından haber alındı. “*İki kavim arasında düşmanlık başladı. Vu-sun hükümdarı da mecburi olarak Çinlilerle bir anlaşma yaptı.*” [137]

137 Hunlar, 126. s.

Wu-Wei (Ugo-Eyi) Zamanı M.Ö. 114-105

Çin, Hunların kökünü kazımak için çeşitli çarelere başvururken, Hunlarda seneler pekte tembelce bir sükûnet hâkim. Heyecanlı telâş uçup gitmiş

içlerinden. Belki insanların huzurları da, hanelerinde bolluk da yoktu. Doğru dürüst savaştıkları da söylenemez. Elbette yedikleri son darbenin sersemliğini de üzerlerinden atamamışlar, kendilerine gelecek verimli seferlere de hasret idiler. Sakin yaşayış devam ederken İçisiye Yabgu öldü, oğlu Wu-wei tahta geçti. (M.Ö. 114)

İçisiye'nin son yılları ile durgunluğa alışan Hunlar Wu-wei'nin ilk iki yılını da böyle geçirdiler. Savaşmamanın birçok sebebi olabilirse de, burada gözle görünen iki husus önemliydi: Hunlar 119'da bükülen bellerini tam olarak doğrultamamış, Çinliler de Tibet gailesinden sıyrılamamıştı. Ancak, "*112-111 yılları arasında Çinliler, Tibetlileri Sarı Nehir ve onun bir kolu olan Huang-shu'nun ötesine atmayı başardılar. Fakat bu olay, üç büyük Tibet kabilesinin aralarındaki düşmanlığa son vererek, birleşmelerine; bunu müteakiben de Hunlarla temasa geçmelerine zemin hazırladı ve böylece karşı saldırı başladı.*" [138]

138 Hunlar, 127. s.

Çin ile Tibet arasındaki dalaşmalar Hunların işine yaramış, toparlanmışlardı. Çin, dışarıyla uğraşırken, içeride bir isyanla karşılaştı ve âsiler Hunlardan destek istiyorlardı. Düşmanı küçültmek için, Hunların yardımı âsilerin yanında olacaktı; fakat buna zaman kalmadan İmparator orduları ortalığı yatıştırdı. Hun ordusu, yola çıkmışken boş dönmemek istiyordu bir miktar ganimetle ülkelerine döndüler. Kafası da gönlü de rahatlamış bulunan İmparator derhal Hunların üzerine iki ordu gönderdi. Süratle hareket eden Hun atlılarına yetişmeyi başaramayan Çin'in iki ordusu da, elleri boş dönmek zorunda kaldılar.

İmparator Wu-ti, M.Ö. 141'de tahta geçmiş, tükenmek bilmeyen hırs ve enerjisiyle otuz bir seneyi geride bırakmıştı. Sıkıntıları bitmiyor, kimsenin sıkıntısının biteceği yoktu. Sevinçler, yapılan savaşlardan sonra elde edilen neticelere göre beliriyor ve şimdilerde İmparator'un keyfine diyecek yok. Yüreğindeki mutluluğu, güven duygusunu etrafa yansıtmak istedi. 110 senesinde, Hun hakanına gözdağı vermek amacıyla 180 bin kişilik, muazzam bir ordu hazırladı. Zayıf düşürdüğüne inandığı Hunları korkutup vassal(tebaa) olmaları için zorlayacaktı. Ordu, zafer şenliği ile yola koyulurken, Çin elçisi de İmparatorun düşüncesini anlatmak üzere Hun başkentine doğru yola revan olmuştu. "*Ne var ki yabgu, Çin teklifini*

dinlemeye bile tahammül edemedi ve Çin elçisine kurulan otağda kendisi için yapılan bir gösteri sırasında seremoniyi tertipleyen kişinin kellesini kestirdi.”[139] Elçinin sözlerine karşı tepkisini de, onu tutuklatıp, Baykal gölüne doğru sürgün ederek gösterdi. [140]

139 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 194. s.

140 Aynı Yer,

İmparator Wu-ti'nin, anlı şanlı 180 bin kişilik ordusu hiçbir netice alamadan geri döndü: Hunlar da, biraz daha toparlanmak istiyorlardı; bu yüzden karşı saldırıya geçmediler. Ve hatta zamana ihtiyacı olan Yabgu, Çin'e küçük akınları dahi yasakladı. “*Muhtaç oldukları şeyleri yağma yolu ile elde eden Hunlar, hükümdarlarının bu buyruğu ile her şeyden yoksun bir halde kaldılar. Ormanlarda avcılıkla geçinmeye başladılar.*”[141] Wu-ti, belki sözünü dinletememenin ve de elçisinin tutuklanmasının acısını çıkarmadan, bunu istemeden alıkonamazdı, ama Kuzey Kore ile aralarında pürüz çıkmıştı.[142]

141 Hunlar, 127. s.

142 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 195. s.

Hun yabgusu savaştan hoşlanan biri değildi, ayrıca mevcut halleri de sulh inde yaşamağa mecbur ediyordu. İki ülke arasında barış anlaşması yapılsın teklifiyle İmparatora elçiler gönderdi. Çin ise rakibinin durumunu iyice öğrenme merakıyla, adamlarını Hun ülkesine gönderiyordu.

Dostça geçinmek gayesiyle harcanan çabalar sonuçsuz kaldı. Çin, M. Ö. 108'de büyük bir orduyla Hunların üzerine yürüdü ise de hiçbir başarı sağlayamadılar. Ne kadar zayıf düşmüş olsa da mayası sağlam olan Hunlar, Çinlilere pes edecek gibi değildi. Ama ille de barış istemekten vazgeçmediler.

Bu arada birçok küçük kavim hâlâ Hunların tâbii olarak hayatlarını sürdürüyordu. Bunlardan biri Leo-lanlar idi. Hunlar ile Leo-lanlar arasında bir sürtüşme çıkmıştı. Bu kabile'nin kralı Hun gazabından çekindiği için “*çocuklarından birini rehin alarak Han'ın yanına göndermek zorunda kaldı.*”[143]

143 Hunlar, 140. s.

Hunların barış isteğine Çin'in cevabı da Yabgu'nun büyük oğlunu rehin vermesi şeklinde oldu. Önceleri barış isteyen tarafın Çin olduğu, bunun temini için hediyelerle beraber bir de prenses gönderildiği unutulmamıştı. Yabgu, rehin meselesine asla yanaşmadı. Hattâ üstü örtülü bazı şeyler beklediğini de söylemiş oldu. Daha enteresan olanı, Yabgu, Çin elçisine, barış anlaşması yapmak için kendisinin bizzat İmparator sarayına gitmek istediğini bildirdi. Bunun için Çin'e kendi elçisini gönderdi. Bir aksilik mi, ecelin oyunu mu her neyse, Yabgu'nun elçisi Çin'de öldü. Çinliler, kendiliğinden öldüğünü söyleyip cenazeyi Hun başkentine gönderdiler; fakat bunun bir cinayet olduğu fikrine kapılan Yabgu, askerlerine akın izni verdi.

Çin, sınırlarını koruma işini düzene sokmak için oralarda daimi asker bulunduruyordu; fakat bunlar Hun akınlarını önlemekte aciz kalıyorlar; yine öyle oldu. Daha önceden Vu-sunlarla görüşmüş Hunlara karşı onların desteği üzerine sözlü anlaşmaya varmıştılar. Bir prenses göndereceklerini de söylemiş, ama göndermemiştiler. Yeni de görüşme yapıldı. Wu-sunlar krallarına bir prenses verilmesi şartıyla Çin'in himâyesine girmeyi kabul ettiler.

Diğer yandan, Çin, daha fazla imkâna daha çok askere sahip olmasına, kılık kıyafette, savaş usûlünde Hun'ları taklit etmesine rağmen istediğini yapamıyordu. Bunun çaresini arayıp bulmak İmparator'un birinci derdi olmuştu.

Meşhur seyyah-elçi Çong kien, Wu-ti'ye bir defa Fergana'da bulunan kanatlı atlardan türemiş olan ve kan terleyen asil atlar (argamak) bulunduğundan söz etmişti. Bu atların türeyişleri konusunda şöyle bir hikâye anlatılır: "*Davan ülkesinde (Fergana'da) yüksek dağlar vardır. Bu dağlarda yakalanması imkânsız atlar dolaşır. Bu yüzden, benekli kısrakları seçerek, dağ atlarıyla çiftleşmeleri için dağın eteklerine salarlar. Bu kısraklardan kan terleyen atlar doğar*"[144]

144 Türk Tarihi: 1. c. 39. s.

İmparator Wu-ti, bu garip hikâyeye inanmış ve bu enteresan atlardan temin etmek istiyordu. Ne var ki Ferganalılar buna yanaşmadılar. Çin, âdeta çaresizlik içinde kalmıştı. İmparator, Wu-sun kralına vaad edilen prensesi bir an önce göndererek, onların gücünü yanlarına almak istedi. Gerçek prenses mi, yoksa bu ünvanı taşıyan biri mi her kim ise Wu-sun kralına bir genç kız gönderildi.

Hun Yabgusu, Çinlilerle Wu-sunlar arasında geçen hâdiselerden haberdar olur olmaz, harekete geçip, krala bir Hun kızı gönderdi. Görünüşte, sıradan bir kral, iki önemli devlet tarafından iki kızla ödüllendirilmişti. Çin belki daha kuvvetli idi, ama Hun burnunun dibinde; onun ateşi daha çabuk sıçrar, diye kral Hun kızını kendine ilk zevce yaptı.[145] Diğeri de ikinci oldu; bu hikâyenin geniş anlatımı aşağıda. Kısa süre öncesine kadar hiç önemi yokmuş gibi duran bir ülke yahut devlet, şartların değişmesiyle nasıl değer kazanıyor, bunu görmek açısından ilginçtir.

145 Hunlar, 142. s.

Wu-sun ülkesi, hem Çinliler, hem de Hunlar için stratejik yönden önemliydi. 107'de Çin elçisi, zırhlı savaş arabaları, tuvalet takımları, haremağaları, üst düzey memurlar ve halayıklarla birlikte âtifî (karşılıksız-iyilik) olarak prenses ünvanı verilen Çinli bir kızı alıp K'un-mo'ya getirdi. Aynı günlerde Hun yabgusunun kızı da otağlar, koyun sürüleri, halayıklar ve nedimeleriyle birlikte Wu-sunlara gönderilmişti. Wu-sun K'un-mo'su, gönderilenlerin hepsini kabul ederek, Hun yabgusunun kızını büyük hanım, Çinli prensesi de küçük hanım olarak aldı. Çinli prenses, kocasını üç ayda bir defa görmüştü. Çünkü K'un-mo, prensesin verdiği şölene katılmış, hediyeleri kabul etmiş, fakat kendisiyle ilgilenmemiş, sonra da onu torununa hanım olarak vermişti. Prenses, öfkeden çılgına dönüyor, isyankâr oluyor, bir şey yapmasına fırsat çıkmadan, Çin'den kendisine gönderilen mesajda bulunduğu ülkenin âdetlerine saygı göstermesi gerektiği bildiriliyor. Prenses, bilâhare yeni kocasına bir erkek çocuk doğurduktan sonra vatan hasretinin verdiği üzüntüler yüzünden hayata vedâ etti. Ne var ki ülkede Çin taraftarı bir grup oluşmuştu ve bu grup, Wu-ti'nin batı politikasını destekliyordu. İyi niyet gösterisi olarak da (Büyük Settin Batı ucunda) Yü-men Huan isminde bir kale yapılmıştı. [146]

146 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 196. s.

Burada "K'un-mo" olarak yazılan, bizim daha önce "Kuen-mi" dediğimiz kimsedir. Çin'in maksadı bu kızcağızla hâsıl olmuş, ama güzel prenses, "*içkiye düşkün, yaşlı kuen-mi'nin pis kokulu sarayı*"ndan nefret etmiş, sonra aşağılanmaktan da hayata küsmüş, derin hüznünü şiirlerine dökmüş: Tarihçilerin elde ettikleri, şiirden bozma kısa bir nesir var elimizde:

“ *Ailem beni kocaya verdi. Uzak bir memlekette oturmağa zorladı. İçinde bulunduğum saray perişan çadırlardan oluşmaktadır. Duvarları kazıklarla çevrilidir. Yediğim şey çiğ et, içtiğimde ayrandır. Ah sevgili vatan! Daima seni düşünüyorum. Kalbim iyileşmez bir yara haline geldi. Ah bir kuş olsaydım da sana uçsaydım sevgili vatan*. “[147]

147 Bilinmeyen İç Asya, 45. s.

Her hangi bir eşya gibi hediye edilen prenseslerin ve prenses denenlerin Hunlara ve bilumum Türklere zararlı olduklarına değinmiştik. Onların kabullenmek mecburiyetinde kaldıkları hayatın, kendilerine ağır gelen taraflarını biz göremiyorduk. Şimdi, haksızlık etmemek için bir şiir daha sunacağız. Hun yabgusunun karısı olan “*Çin prensesi devrinin en parlak kadın şairi*” imiş. Derdini döktüğü şiirlerden birinin, bazı mısralarını atlayıp, bir kısmının tercümesini vereceğiz:

“*Yurdumdan ayrıldım kara bağlarım,*
Şimdi de Hunların çadırı yerim.
Ocağım kül oldu, ona ağlarım,
Dünyaya gelmemiş, olmak isterim.
Yapağı eğirir, keçe giyerler,
Gözüme bet gelir, gönlüme kötü.
Koyun’un o kokmuş etini yerler,
İçemem bakırla sunulan sütü.
Davulu her gece durmaz döverler,
Dönerler ta güneş doğana kadar.
Fırtına bozkırda gök gibi gürler,
Yolları toz-duman boğana kadar.” [148]

148 Hunlar, 142. s.

Her kültürde farklı ifade tarzı olabilir, acılar ve sevinçler müşterek. Bizde çalınan-söylenen bir türkü var ya, biraz ona benziyor:

“Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar,

Aşrı aşrı memlekete kız vermesinler.”

Wu-wei devriyle ilgili, en önemli görülen olaylar anlatıldı; bunların dışında, dişe dokunur bir şey yok. M. Ö. 105’de ecel geldi, yabgu gitti.

Wu- Shih-Lu (Usi-Lü) (M.Ö. 105-103)

Wu-wei ölünce, Usi-lü adlı oğlu Yabgu oldu. Yeni taht sahibinin yaşı pek gençti, ama çılgınlık derecesinde savaş tutkunuydu.[149] Çin, kısa zamanda ölümden ve değişiklikten haberdar olmuştu. Her önemli olayın doğuracağı önemli fırsatlar İmparatorun takibindeydi. Tecrübelilerden iki elçi yola çıkarıldı: biri taziye ve tebriklerini bildirmek üzere Hakan’a gidecek diğeri batıdaki Chu-ki prense –batı prensine-. Bunda güdülen amaç belli. Taziyeci, Çin’in dostluğunu iletmiş olacak, Usi-lü candan bir komşuya sahipmiş gibi duygulanacak. Tabii ki kazın ayağı öyle değildi. Batıya giden elçi diyecek ki prense: *“Hakanlık senin hakkındı, Usi-lü’nun tahta geçişi İmparatorumu çok üzmüştür!”* Böylece Hunlar arasına ikilik sokulmuş olacak, taht kavgası başlayacak, kardeşlerin birbirini yemesi, fırsat kollayan akbaba’nın işine yarayacak.

149 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 197. s.

Fakat: “*Bu çeşit merasimlerde batı kralına –prense- sefir göndermek– kurallara- aykırı idi*.” [150] Huduttan geçişine izin verilmeyen, batıya gidecek olan elçi de, komutan tarafından yeni hakan’a gönderildi. Usi-lü pek küçüktü, onun için kendisine (Ulh-Han) yani çocuk han soyadı verilmişti.[151] İkinci elçinin, Çin tarafından fesat çıkarılmak için gönderildiğini anlamamak mümkün değildi. Ve bu hareket düşmanlığın daniskasıydı. Genç Yabgu gördüğü manzara karşısında öfkeden çılgına döndü; elçileri tutuklattı. Çin de, aynıyla cevap verdi, yani, sarayda bulunan Hun elçileri tutuklandı. Karşılıklı yapılan hareketler, öncelikle Çin’in sonra Hunların yaptığı savaş sebebi idi; fakat Çin batıda meşgul, başka tarafa sefer açacak durumda değil; ancak hileyle yapabileceğini esirgemiyor. Hunlar ise “*şiddetli kış sebebiyle güçten düşmüşler ve atların tırnakları donmuştu.*”[152] Bu mazeretler dolayısıyla savaş ertelendi.

150 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 197. s.

151 Hunlar: 142. s.

152 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 197-198.s.

Çin, yeni han'ın, işine yaramayacağını anlamış, daha da aceleci olmaya başlamıştı. Hun olup da Çinli gibi düşünebilecek insanlarda vardı; el altından bunlara kanca atıldı ve Hakan'ın öldürülmesi hususunda anlaştılar.

Hainler hazır, karar kati, ama uygulamak zor. Haydi, uygulayıp, genç hakanı öldürdüler, sonrası ne olacak? Bir avuç mâceraperest, diğer askerler tarafından parçalanır ki parçaları bile kalmaz. Çin'e sığınabilirler, fakat arası uzak, yakalanmadan, bunu başarmaları mümkün değil. İmparator emeline nail olmak için her fedakârlığa âmadeydi. Kendisine, suikastın gerçekleştirilmesinden sonraki zorluklar anlatılınca, *"İmparator Ordos ve Hu-Am ülkelerinin kuzeyinde Çinlilere itâat etmek isteyecek Hunlara sığınak yeri olacak bir kent yaptırdı. Buna (Şea-Kyang-Çim) yani sığınanların kenti adı verildi."*[153]

153 Hunlar: 143. s.

Aslında, kurulan şehir, ideâl bir çare olmaktan uzaktı. Buraya ulaşmakta, öyle bir solukta başarılacak gibi değil. İmparator, 20 bin askerle, General Po-mu'yu yardıma gönderdi. Daha Çin yardımcı ordusu yolda iken, genç han Usi-lü, aleyhine çevrilen dolapları öğrendi ve işin elebaşını yakalatıp, kellesini uçurttu. Sonra da: *"Hunlar Çin taburunu kuşatma altına aldılar. Gece su aramak için kamptan ayrılan General Po-mu Hun devriyeleri tarafından yakalandı. Hunlar, morali bozulan ve başsız kalan Çin ordusuna saldırarak teslim olmak zorunda bıraktılar. Daha sonra Yabgu Wu-shih-lü (Usi-lü), bir karşı saldırı başlattı."*[154]

154 Hunlar: 145. s.

Çinliler kurnaz. Bunun, alıştıkları mürüvvetini bu defa h göremediler. Kendi kazdıkları kuyuya düşüp, perişan edilmek kaderleri oldu. Hun ordusunun bir kısmı, kuşattığı kaleyi almak için çok uğraştı, muvaffakiyet sağlayamayınca, fazla ısrar etmeyip kuşatmayı kaldırdılar. Ordunun başka bir kanadı, Çin sınır bölgesindeki şehirlere saldırıp, yağmaladıktan sonra, turistik seyahatten döner gibi sere-serpe yuvasına döndü.

Hayâllerde yaşanan günlere benzer, şahane bir başarı ve bunun getirdiği coşkulu sevinç vardı. Çocuk han, kuşatıp da alamadığı kaleyi yeniden zorlamak istiyordu. Bu niyetle ordusunu alıp yola düştü, hedefe varamadan, âniden hastalandı. Uzun süre dayanamadı çektiği acılara ve yolu

tamamlayamadan vedâ etti hayata. Çocuk yaşta başladığı hakanlığa yeni ısınıyordu. Yine çocuk denecek yaştaydı gözlerini dünyaya yumduğunda ve geride bir küçük oğul bırakmıştı. (sene M. Ö. 103)

Hu – Li – Hu Zamanı (M. Ö. 103 -101)

Çocuk Han lakabı verilecek kadar küçük olduğu halde, çok olgun davranışlar sergilemişti ölen Usi-li Han. Pörsümeye yüz tutan Hun'luk, yağmurla güneşin cömertliğine uğrayan nebat gibi dirilmiş, Çinlilerin ödünü koparmıştı. Birçok oturaklı yabgu'nun yapamadığını yapmış, iyi bir isim sahibi olmuştu Usi-li Han. Ecelin erken yakalayışı Hunlar için kayıp sayılır; Çin adına kazanç. Dolayısıyla iki ülkede de uygun tesiri görüldü. Hunlar üzüldü, Çinliler sevindi.

Yaşı icabı, yetişkin bir varis bırakma imkânı olmayan Usi-lü'nün oğlu, bebek idi ve tahta getirilmesine imkân yoktu. Dolayısıyla, münasip birinin Hun tahtına geçmesi gerekliydi. Onun için, eski han İçisiye'nin kardeşi ve yeni ölen Han'ın amcası Hu-li-hu yabgu olarak seçildi. Bazı Hunların birazcık Çinlilere yakınlık duyduğu görülüyordu, şimdi seçilen han tam bir Çin düşmanıdır. Esas itibariyle, aranan vasıfların başında gelen ne körü körüne düşmanlık, ne de böyle dostluktur. İtidâl gerek, nerede nasıl davranılacağını bilmek gerektir.

İmparator Wu-ti'nin kafası, devamlı düşmanlarıyla meşguldü. Uzun saltanat dönemini zaferlerle sürdürmek, tarihe altın harflerle yazılacak bir ad bırakmak istiyordu. Meşhur bir at cinsinin Fergana da yetiştiğini duyup, onlara sahip olmak istemiş, alamamıştı. "*Pis kokulu krala*" bir prenses verdiği, daha sonra sefer düzenlediği halde elde edilen hiçbir şey yoktu. Hun Yabgu'nun öldürülmesi yolunda emekler de boşa gitmişti. Hırsıyla çelişen kaderi onu adamakıllı sinir küpü yaptı. İmparator, yalçın kayalara çarpa çarpa akan deli çaylara dönmüştü. Devamlı, komşularına saldırmakla geçen ömrü sona yaklaşmış, hâlâ uslanmak niyetinde değil. Fergana'ya ikinci defa saldıracak ve öncekinden çok iyi hazırlandı. Bazı vezirler ona, küçücük bir krallıkla oyalanacağına, Hunlara hücumu tavsiye ettiler.

Hunların yeni Hanı hiç mülâyim biri sayılmaz, ne zaman, ne yapacağı bilinmez, onun için tedbir alınması lazımdı ve Çin hudutları hayli tahkim edildi; her yan koruma altına alındı.

Hun Yabgusu Hu-li-hu da uyumuyordu; İmparatorun bütün hazırlığından haberdar olup, karşı tedbirler almada miskinlik göstermedi. Çin'in 180 bin kişilik ordusu en iyi biçimde silâhlanmış, zafere odaklanmıştı. Aksiliklere meydan vermemek için "*yedek olarak 100 bin öküz, 30 bin at ve 10 bin eşek alınmıştı. Bundan başka orduya kuşatma işlerinde tecrübeli ustalar ve aygırlara bakacak seyisler de*"[155] hazırdı.

155 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 199. s.

Bu, tam teşekküllü kalabalık ordu, şimdiye kadar Hun hâkimiyeti altında bulunan Soğdiyana'yı ele geçirmeye gidecekti. Burası, devamlı surette komşuların iştahını kabartmıştır, zira bereketli bir toprağı, stratejik konumu vardı. Hunlar için ifade ettiği manâ derin. Hu-li-hu Yabğu, hayatî organlarından biri yerine koyduğu Soğdiyana'yı, bile bile kimseye kaptıramaz.

Muazzamdı Çin ordusu. Çin'in, Hunlara karşı aldığı tedbirler, neredeyse sınırlardan kuş uçurtmaz gibi görünüyor. Kaleler, kuleler ve onları koruyan askerler o kadar ince hesaplarla ve aşırı masrafla tanzim edilmişlerdi ki, İmparator bunlara pek güveniyordu. Sınırların bir Hun hücumuna maruz kalması halinde, verilecek ateş sinyalleriyle Çin kuvvetleri imdada koşacağı için, korkulacak bir şey asla mevzuu bahis değil (!)

101. sene sonbaharı geldiğinde Hunlar coştu. Onların "*Ta- una- am-Fu yolu ile Çin'e girmelerine ve birçok zarar vermelerine, kadın erkek birçok esir almalarına, kuleleri yıkmalarına*"[156] hiçbir kuvvet mani olamadı.

156 Hunlar; 145. s.

Çin, uzun emeklerle, bol masrafla kurduğu emniyet şeridinin, kulelerin, kalelerin vefasını göremedi, her şeyleri hebâ oldu. Zengin ganimetlerle dönen Hun ordularından biri, yetişen Çin ordusuna elindekileri bırakmak zorunda kalmıştı.

Hun orduları ertesi sene kışında tekrar saldırıya geçerek She-wu-hsiang-ch'eng'i kuşattılar. Fakat neticeyi almak nasip olmadı Yabgu Huli-hu âniden yakalandığı hastalıkla başa çıkamayıp öldü.[157] Ordu başsız kaldı.

157 Hunlar; 149. s.

Tsu-Te-Ho (Chü-T'e-Hou) Devri (M. Ö. 101 – 96)

Hunlar için talihsizlikti. Tam hızını almış, istikâmetini tutturmuş giden bir aracın, aniden arıza yapmasına benzedi. Milletine kanat takıp uçuran bir Hakanın, âniden ölüvermesi elbet şanssızlıktı, ama yapılacakların bekletilme imkânı yoktu. Usi-lü'nün oğlunun tahta varis olması, çok küçük yaşından dolayı hiç önemsenmedi. Çin, kartal gibi saldıracak fırsat ve zaman bekliyordu; bunun için, ölen Hakanın kardeşi Tsu-te-ho, Hun tahtına geçirildi.

Her yiğidin bir yoğurt yeme biçimi olurmuş ya, Tsu-te-ho, Çin ile savaşı devam ettirmek istemedi. Daha önceleri tutuklanmış bulunan Çinli elçileri barış nişânesi olarak serbest bırakıp, ülkelerine gönderdi. Ayrıca kendi elçilerini de hediyelerle beraber yola çıkardı.

İmparator Wu-ti, yeni Han'ın tutumundan çok memnun olup, onun dik başlı biri olmadığını, Çin'in gücü önünde eğileceğini zannetti. Yapılan muamelelerin hepsi, elçileri serbest bırakma, yeni elçiler ve hediyeler gönderilmesi bağlılık bildirmek gibi yorumlanmıştı. Bunlara karşılık Çin, bol miktarda hediyelerle kendi elçisini yolladı.

İmparatorun elçileri her şeyin süt liman olduğu, Hakan'ın huzuruna çıktıklarında tebaalık merasimi yapılacağı zannında idiler, fakat böyle bir tavır görülmedi. Yabgu klasik merasimin ardından, barış ve dostluktan bahsetti. [158]

158 Türk Tarihi, 1. c. 41. s.

Wei - Liu'nun Kan Bağı

Çinli elçiler Hakan'ın tavrı karşısında şoke oldular. Kendilerine tebaa olmak isteyen bir devlet başkanının karşısına çıkacaklarına o kadar inanmışlardı ki, gördükleri muameleye akıl erdiremediler. Esasen içine düştükleri durum kendi kuruntularının eseriydi; çünkü Hunlardan Çin'e tâbi olma isteği şöyle dursun bir işaret bile verilmemişti; zaten bunun yeri ve manâsı da yoktu. Kısa süren müzakereler Çin adına başarısızlıkla sonuçlandı.

Onlara göre, Hun Yabgusu Çin İmparatoruna bağlamak istiyordu da, onu baş veziri Wei-Liu caydırdı. Adı geçen kişi aslen bir Hun idi. Küçük

yaşlarda Çin'e gitmiş, orada kalıp eğitim görmüş; belli yaşa gelince devlette vazife almış ve bir tarihte Çin'den elçi olarak gelenlerden biri de bu imiş. Ülkesi saydığı Çin adına Hunlardan tavizler koparmaya çalışırken kan bağı ağır basmış, elçiliğe geldiği memleketten gitmemeye karar vermiş. Hakan da onu değerlendirip baş vezirliğe kadar yükseltmiş. İşte bu Wei-Liu Çinli elçilerle yapılan görüşmelerde Yabgu'nun yanında bulunuyordu. Çinliler dediler ki: "*Eğer Wei-liu arabozuculuk etmeseydi. Tsu-te-ho bize râm olacaktı*." Çin elçileri, kötü sürprizi hazmedemeyip, Hun ülkesinde bir isyan çıkarma hazırlığına başladılar. [159]

159 Hunlar: 150. s.

Herkes kendini az çok bilir; Çinliler, kurnazlıkta başa güreştiklerini, bu yolla emellerine erişeceklerini hesabettiler ve isyan çıkarmanın zor olmadığına inandılar. Buna göre; Hun ileri gelenleri arasına nifak sokulacak; meydana gelen kargaşadan faydalanılıp, Wei-Liu öldürülecek, Yabgu'nun Hatunu elde edilecek, onun ısrarı ile de Çin'in şartları kabul ettirilecek!

Köpeksiz köyde değneksiz gezmeye niyetliydiler, ama plânları hiç de iyi değildi. Komploları açığa çıktı. Yabgu, başkentinde bu kadar pervasız oyunlara teşebbüs edilmesini gururuna yediremedi. Önce, Hun olup da böyle bir pisliğe bulaşanların hepsinin kellesini vurdurdu. Sıra Çin elçilik heyetine gelince, onlara iki şıktan birisini tercih etmelerini söyledi: Ya Çin ile bağları koparır, Hun tebaalığına geçersiniz veya canlarınızdan olursunuz!

Hsü-Wu – Farklı Bir Kahraman

İmtihanların zor olanlarından biriyle karşılaşmış olan Çin elçilik heyeti, karar vermede zorlanmadı. Heyet başkanı Hsü-Wu hariç, diğerleri Hunlar gibi olmayı kabullenip, ülkeleriyle ilişkilerini kopardılar. [160] Cesur elçi kendi kılıcıyla intihara kalkıştı, ancak, ölümünü sağlayamayıp yaralı olarak kaldı. Hun tabipler ellerinden geleni tedavi için ortaya koydular ve cesur adamı şifaya kavuşturdular.

160 Hunlar, 150. s.

Cesaret, korkakların dahi hürmet gösterdiği bir duygu ve davranıştı; Hunlar, haydi haydi bunu takdir ederler. Yabgu mert elçiye tebaalığı kabul etmeyişinden kızmış, asil hareketinden naşi sevmişti. Yine de inadından vazgeçmesi telkin edildi fakat olumlu cevap alınamadı. Öldürülmesine gönlü elvermeyen Yabgu Hsü-Wu'yu Sibirya'nın ücra bir köşesine sürgün etti.

Hikâye'nin bundan sonrası çok ilginçtir. Gittiği kuş uçmaz kervan geçmez köşede tam 19 sene çile doldurmuş Wu. Ne bir haber salabilmiş ülkesine ne de haber alabilmiş ülkesinden. Öldüğüne hükmedilip, hafızalardan silinmiş. Hülasa i kelâm, deniyor ki: "*rivayete göre, bir kazın kanadına mesaj bağlayarak Çin'e doğru uçurdu ve bu ördek Çinli avcılar tarafından vuruldu. Mektup saraya ulaşınca, İmparator elçilerinin esir edildiğinden haberdar olabildi*." [161]

161 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 202. s.

Bu hikâye doğru ise, Hsü-Wu, mesajını esaretinin ilk zamanlarında göndermiş olmalı; çünkü savaşın başlatılışı buna bağlanıyor.

Li Ling Bozgunu

Ölümüne rekâbet deyiminin müşahhas misâlidir iki devlet arasındaki ilişki. İki taraftan biri yere uzanmadıkça Çin-Hun savaşının bittiğini görmek ihtimal dâhilinde değildi. Son olarak Hunlarla Çin elçileri arasında geçen olaylar, Çin'in savaş fitilini ateşlemiş oldu. İmparator Wu-ti 42 senedir oturduğu tahtta ne kendi rahat edebilmiş ne halkı, ne de komşularına rahat vermişti. Yaptığı savaş masrafları milyonlarca Çinliyi sefaletin kucağına ittiği, seferlerde on binlerce askerin öldüğü halde yine savaş türküleri söylenmeye başladı.

M. Ö. 99. uncu seneydi. Wu-ti'nin, gerçekleşmesini beklediği hayalleri vardı. Büyük ordular hazırlandı. Ordulardan birinin başında General Li Huang-li bulunuyordu ve maiyetinde 30 bin asker vardı. Onun hedefi Tiyen-şan Dağı eteklerinde, Bargöl Gölü civarında bulunan Batı Prensi'nin otağı idi. Burada yapılan savaşta Li Huang-li Batı Prensi'ni yendi, "*takriben 10 bin adam öldürdü*" [162] ve yaşlı, kadınlarla çocuklardan meydana gelen, çok sayıda esir aldı. Bir hayli de ganimet almıştı ki, dönüşünde Hunlar tarafından yakalandı. Bütün ganimetleri bıraktığı gibi, yedi bin adamını da kaybetti, ancak kendi canını kurtarabildi.

162 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 202. s.

Bozkır'a, Hun avına gelen diğer general ise aradığını bulamadan izi üzeri geri döndü. Böylece, Çin büyük ümitlerle yolladığı orduların ikisi de üzerine düşen görevi tam yapamamış, İmparator istediği neticeyi elde edememiş oluyor.

Üçüncü komutan General Li-Ling, Huang-li'nin torunu: "*iktidar ve meziyeti sayesinde –genç yaşta- en yüksek askeri rütbeye hak kazanan Ling*" � cesaretiyle ünlüydü.

General Li Ling'in Hunlarla iyi bir savaşı var. Bütün kahramanlar gibi bunun da yaptıkları biraz mübalağalı anlatılıyor yahut bize öyle geliyor. Askerlerinin yekûnu sadece beş bin piyade. Çin'in en seçme ordusu olsa bile netice itibariyle, savaşacağı ordudan kat be kat az, altı kişiye bir kişi düşüyor. Söylendiğine gire Li-ling'ın kampı Yabgu'nun 30 binlik ordusu tarafından kuşatıldı. Göğüs göğüse yapılan çarpışmalarda küçük ordu, Hun askerleri yıldırıp, geri çekilmek mecburiyetinde bıraktı. Taze kuvvetlerle dönen Yabgu General Li ling'i sıkıştırınca, bu sefer Çinliler güneye doğru çekilmeye başladı. Peşinden gelen kalabalık Hunlar Çinlilere yetişti. O, meşhur ıslık çalan oklar bozkırda vınlıyor, düşman askerleri yerlere seriliyordu. "*Çinlilere, Hunların attıkları okları toplayarak, dizüstü çöküp, yeniden düşmana karşı kullanmaya, pek çok Hun atı steplerde boş eyerlerle gezinmeye başladı. Çarpışmalar birkaç gün devam etti.*"

General Li ling, devamlı Çin hududuna doğru hareket ediyor, bu durum Yabgu'ya, her an tuzağa düşürülecekmiş endişesi veriyordu. Ele geçirilen bir düşman subayı, Çin ordusunun acınası durumunu itiraf etmek zorunda kaldı. Hiçbir yerden yardım gelmesi mümkün değil. Silâhların, yayların tükendiği haberi yüreklere su serpti." *Gerçekten de Tiyen-Şan Dağı yakınlarında bir çarpışmada –Çinliler- 500 bin yay kaybetmişlerdi*."

Önlerinde hiçbir tehlike olmadığı anlaşılınca, bir hayli kırılmış olan Çin ordusuna saldırı şiddetlendirildi. Cesur general çaresiz kalmıştı ve askeride ümitsizlik içindeydi. "*Herkes başının çaresine baksın*" deyip, kurtulma ümidi olanları serbest bıraktıktan sonra, kendisi de Hunlara teslim oldu.

General Li Ling'in yakalanmış olması da muhtemel, kendiliğinden teslim olması da. Geri dönme şansı var mıydı? Sağ kalan bir miktar adamını canlarını kurtarmaları için serbest bıraktığına göre, belki kendisi de

kaçabilirdi. Ama Çin kanunları bu durumlarda komutanı ağır cezaya çarptırıyor. Belki de, bir hain gibi idam edilmektense, yiğit bir düşmana teslim olmak daha akıllıcadır, diye düşünmüştür. Gurur, herkes için aynı değerde değil!

Hakikaten, Çin'de acı haberlerin etkisi matem havası yaratmış. İmparator, kayıpların sorumlusunu açığa çıkarmaya çalışmış. Birçok heyecanlı mahkeme sahneleri, Li Ling'i savunmaya çalışan tarihçinin iğdiş edilmesi, ortalığı yatıştıramamış. Hiddeti geçmeyen İmparator Wu-ti, komutanın bütün ailesini katlettirmiş. [163]

163 Türk Tarihi: 1. c. 42. s.

Şimdi, Hunlara teslim olan generalin akıbetine bakacağız, esas önemli olan da zaten burası. Olayın geçtiği yıl M. Ö. 99 senesi.

General'in Âkıbeti

Li-ling teslim olmuş, yahut yakalanmıştı. Muhatap olduğu şahıs Yabgu Chü-t'e-hou (Küdihau) idi. Yabgu ile teslim olan(yahut alınan) generalin savaş sonrası neler yaptığını, enteresan neticeyi, okuduğumuz yerden, aynen alıyoruz:

" *Yabgu Chu-t'e-hou, sadece zeki bir politikacı ve cesur bir kumandan değil, aynı zamanda asil bir insan olduğunu da göstererek, Li-ling'i öldürmedi. Aksine, kızlarından birini ona vererek, belli bir bölgeyi ve Hakas kabilesini emrine tahsis edip, Batı Chu-ki prens ünvanıyla da ayrıca ödüllendirdi. Li-ling, yeni efendisine sadakât ve dürüstlükle hizmet etmeye başladı. Zaten ülkesinde kendisini ölüm bekliyordu ve esir düşmeyi hainlikle bir tutan Çin kanunlarına göre gıyaben ölüme mahkûm edilmişti. Daha sonraki yıllarda, Li-ling'in ve Hun Prensesi'nin torunları, nesiller boyu Hakasları yöneteceklerdir. O günden sonra Hakaslar arasında siyah saçlı ve kara gözlü insanlar türemeye başlayacak ve Hakaslar kendilerini Li-ling'in torunları olarak kabul edeceklerdir*." [164]

164 Hunlar: 151. s.

Hunlar için önemli tesiri kalmamış olan, anlatılan bu son savaş, Çin'de büyük çalkantılara sebebiyet verdi. Hınçları gemlenemez seviyede gerilen Çinliler ve bilhassa İmparator Wu-ti yeni hesaplar yapmaya başladı.

İmparator Hunları berrak bir nehrin dibinde yüzen küçük, avuca sığacak balık gibi görüyor, fakat her uzanışında canı yanarak geri çekiliyordu. Balık kayıyor. İmparator çıldırıyor. Hele de en maharetli komutanının, binlerce askeri kırdırdıktan sonra Hunlara teslim oluşu ve de onların hizmetine girişi dayanılır cinsten değildi. Hunlardan çok çekmiştiler, daha fazla çekmemek için savaş usulünü, giyim kuşamı bile onlara uydurdular, yine de olmadı. Kanatlı atların kan terleyen taylarından bir miktar edinmek, bunlarla Hun atlarına meydan okumak için binlerce kilometre yol tepip Fergana'ya geldiler, savaştılar ve bir miktarda at aldılar. Bütün çabalar hebâ oldu. Maddî manevî kayıpların haddi hesabı yok; Hunlar dimdik ayakta.

Yeniden Hunlara hücum edilecek, yine, köklerinin kazınması için elden gelen yapılacak, bunun için General Li Huang heyecanla hazırlanıyor. Bu general bir önceki savaşta, Hunların Batı prensinin otağını basıp kadın, çocuk, yaşlı birçok esir almış, ganimete de doymuştu. Dönüşünde uğradığı saldırıda ganimetleri bırakmış, yedi bin askerini de kırdırmıştı. Bir fırsat bulup, Hunlara ağır zayiatlar verdirip kahraman olmak istemektedir. Eğer söylendiği gibi General Li-Ling'in dedesi ise, onun intikamını almak için acele ediyor olabilir.

Son darbeyi vuracak büyük ordu hazırlandı Çin hükûmeti. Hunlar yerle bir edilecek. 120 bin süvari, bir o kadar yaya ve 10 bin seçme, yay kullanan savaşçı ile yürüdüler. [165]

165 Türk Tarihi: 1. c. 42. s.

Çin ordusu Ordos'tan hareket etmişti, Yabgu durumdan haberdar olup, ağırlıklarını –kadın-çocuk-yaşlı- başka bir yere gönderdi. Çarpışmalar Selenge sahillerinde başladı, on gün sürdü. Çin kaynakları bu savaşın âkıbetinden bahsetmez imişler; bu da, Hunların kazandığını, kendilerinin perişan edildiğini anlamamıza yeter bir ipucudur. Zaten, Hunların önünden kaçtıkları için mağlup sayılırlar. Sınıra kadar kovalanışlarında daha çok zarar görmüşler, ordunun yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiştir.[166]

166 Hunlar: 153. s.

Önceki'nin üstüne tuz biber olan bu yenilgi Çin'in ümitlerini sarartmış olacak ki, tekrar toparlanıp saldırmayı akıllarından geçiremediler.

Rahatlık Hunlar için, hiçbir zaman söz konusu olamaz. . Yalçın bir dağın eteğinde, üzerlerine her an düşebilecek iri kayaların verdiği huzursuzlukla

yaşıyorlardı. Düşman çok, bilhassa Çin tehlikeli. Bazen, bulanmadan yağan gökyüzü gibidir Çin. Birazdan, daha büyük bir orduyla geleceğinin hesapları yapılmakta, tedbirler artırılmaktaydı. Yabgu Tsu-te-ho müttefiklerini topladı, harp hazırlığı içerisindeydi, bunu tamamlayamadan öldü. (Sene M.Ö. 96)

Hun hakanları ne hikmetse fazla yaşamıyor, pek çoğu delikanlı çağında iken hayata vedâ ediyor. Han'ın büyük oğlu *"Doğu Chu-ki Prensi"* idi, veliaht olmasına rağmen, nedence cenaze merâsimine gelemedi. Buna içerleyen, ölen şahsın dul zevcesi, küçük kardeşi tahta geçirdi. Fakat genç Hakan bunu içine sindiremeyip, ağabeyine, gelip milletin başına geçmesini rica etti. Huluku geldi, Yabguluğu devraldı, küçük kardeşin de veliahtlığı ilân edildi. [167]

167 Türk Tarihi: 1. c. 43. s

Huluku Zamanı (M. Ö. 96 – 95)

İki kardeş arasında cereyan eden bu hâdise pek ender rastlanan fedakârlık örneği idi. Biri, hakkı olduğu halde kendisini dışarıda tutup, tahttan uzak kalmayı kabullenirken diğeri hak sahibi ve de lâyık olanın lehine feragatte bulunuyor. Fazilet, Hunların tanımadığı bir duygu imiş gibi, algılanıyor bazı kişilerce; haklılar. Mevzu taht olunca, vazgeçilmesi o kadar zor ki, hayret edilmesi manâsız değil. Yabancı tarihçiler için de inanılır gibi görünmeyen bu tavır şöyle değerlendiriliyor:

"Düzenli ve medeni bir millette pek az görülen bu faziletli davranış, Hunlar gibi bir millette bütün bütün takdir edilecek bir özellik taşır. İki kardeş tahtı birbirlerine teklif edip karşılıklı nazlandılar. Büyük kardeş sıhhi durumunun bozuk olduğunu söz konusu ediyordu. Küçük kardeş ise ancak büyük kardeşinin ölümünden sonra hükümdarlığı hak edebileceğini söylüyordu. Tarihte bir benzerine rastlanmayan bu acayip söz düellosu her iki şehzade içinde iftihar olunacak bir şekilde sonuçlandı."

Huluku Yabgu sıhhi durumunun müsait olmadığını söylüyordu, ama küçük kardeşi daha erken öldü. Bundan sonra, hakan kendi oğlunu veliaht ilan edip, kardeşinin oğluna da Jih-chuo prens ünvanını verdi.[168]

168 Hunlar: 154. s.

Hunlar için, savaşsızlık düşünülemeyecek bir hayat olsa da, altı sene boyunca iki taraftan da ses sedâ çıkmadı, Çin ile adı konulmamış dostluk havası yaşandı. Her halde, bu süre toparlanmaya, iç işlerinde görülen aksaklıkları onarmaya yaramıştır.

Yen-Jan Meydan Savaşı (M. Ö. 90)

İmparator Wu-ti, Han sülâlesini temsilen M.Ö. 141 den beri tahtta idi ve bir türlü büyük emeline erişememişti. Ne pahasına olursa olsun, Çin'in bütün servetini, insan kaynağını tüketmeye mal olsa da Hunlara ağır bir ceza kesilecekti. Hazırlığın mükemmel, zaferin garanti Çin tarafında göründüğüne inanıyordu. Çünkü yedi senedir Hunları bitirme hayâliyle yatıp, zafer rüyasıyla kalkmıştı.

Çin ordularının mevcudu; süvarisi ve piyadesi ile 250 bin kişi idi.[169] Karşı taraf casusları vasıtasıyla her şeyi öğrenmekteydi. Önceki Yabgu da neler yapılmaya çalışıldığının farkında olarak tedbir cihetine gidiyordu zaten. Aradan geçen uzun seneler ise sadece Çin'in daha kalabalık asker çıkarmasını sağlamamış, Hunlara da fırsat vermişti. Bu bir ölüm kalım savaşı olacaktı; bunun için, savaşamayacak durumda olanlar –kadın-çocuk-yaşlı- geriye gönderildiler. Hunların vassalı olan bütün kabilelere haber salınıp destek istendi.

169 Aynı Yer.

Kıyamete benzer sahnelerden biri yaşanacaktı. Hunların başlangıcında kendilerinden bir nebze bahsedilen, "*Yenisey Ting-Lingleri-ağaç silâhlı sarı sakallı devler*- " en keskin silâhlarıyla birlikte çıkıp geldiler. Bunlara, daha önceki Chu-t'e-hou (Tsu-te-ho) Yabgu'nun en yakın danışmanlarından biri olan Çinli mülteci (aslen Hun) Wei Liu kumanda ediyordu. [170] Yardıma gelenler bununla sınırlı değildi; Topalar, Siyenpiler ve başka kabilelerde vardı. Wu-sunlar tarafsızdı.

170 Aynı Yer, 155. s.

Sene 91, henüz harp başlamadı, fakat Hunlar "*Çin'e akıncı kuvvetler göndermişler, bu kuvvetler Çin seddi'nin kapılarına kadar gelmişler, buraya ayakları bağlı atlar bırakarak Çinlilere şöyle bağırmışlardı: "Ey Çinliler!*

Bize atlarınızı vermenizi rica ederiz!" Bu hareket, Çinlilere çok korkutucu gelmiş, manasını kavrayamadıklarından, falcılara sormuşlar. Aldıkları cevap: Hunların kuzeyden hücum etmeleri halinde yenilecekleri, olmuş ve zaferin mevkiini dahi işaret etmişler. Bu kadarla da yetinmeyen falcılar, kehanetlerine itimat edilmesini temin için zaferi kazanacak komutanı dahi tesbit etmişler.

Bu tür inanışlar, bunlara bağlanışlar Çinlilere has değil de, kendilerini çok medeni saymalarından dolayı onlarda biraz fazla sırıtıyor. Koskoca devlet, üç-beş falcının sözüne bel bağlamış, zaten küçük bir akın için yeri tesbit edilmiş olan Hun ordusu gelmiş, kendinden emin Çin ordusu Hun'ları püskürtmeye çalışmış, ne var ki, feci bir mağlubiyet yaşamışlar.

Acı bir deney olmuş, Çinlilere, ordunun yenilmesinin suçu sahtekâr falcıların omuzuna yüklenmiş. Bilhassa savaşlarla ilgili suçları ağır cezalandıran hükûmet, pek çok falcıyı katletmek mecburiyetinde kalmış.[171] Böyle bir savaş alelade, acı bir girizgâh olursa da, büyük savaşın, büyük bir zaferle neticeleneceği umudu Çinliler için canlılığını koruyordu.

171 Türk Tarihi: 1. c. 43. s

Hunlar seferberlik ilân etmelerine rağmen, aşağı yukarı Çinlilerin asker sayısının yarısından biraz fazlasını toplayabildiler. Neredeyse bire iki oranında düşmanla savaşılacaktı.

Çin orduları birkaç koldan Hun ülkesine girdi. Batı da Çinliler biraz başarılı olduysa da kârları zararlarını telafi etmekten uzaktı. Doğu ordusu bir çıkmaza girmiş, gözden kaybolmuş, erzak sıkıntısına düşmüş, asker memleketine dönmekten başka bir şey düşünemez hâle gelmişti. Her şeye rağmen, Hun saldırılarına günlerce göğüs gerdiler. İki tarafında kaybı oluyor, kimin daha çok zararda olduğu ise belli değildi.

Daha sonra, Çinlilere saldıran Ting-lingler bir varlık gösteremeden mağlup oldular. Selenge sahillerine doğru çekildiler, lâkin düşman tarafından takipteydi. Çin ordusuna kumanda eden General Li Huang-Li, azmin sınırlarını zorlayıp, zafer için olağanüstü çaba sarfediyordu. Henüz, savaş ne tarafa öpücük verecek, kimi güldürecek net belli değilken, Çin ordusunu ürperten bir haber geldi. Az önce, katledildiklerini söylediğimiz falcılarla beraber, General Li Huang-li'nin ailesi de tutuklanıp mahkemeye

çıkarılmış. Haberin şok edici tarafı şu idi ki, Generalin ailesi büyücülük suçuyla itham edilmekte imiş. Savaş meydanlarında bile Çin mahkemesi adına subaylar bulunuyor ve bunlar generale, kendi durumunun nazik olduğunu anlatıyorlar. General için iki yol görünüyor, biri, nasıl başarırsa başarsın, çok önemli bir zafer kazanmalı. O zaman, mahkeme nezdinde ailesine şefaatçı olup, birazda parayla bazı mahkeme üyelerini satın alıp, bu badireden sıyrılabilir. Yahut ailesini gözden çıkarıp, kendisini Hun Yabgusuna teslim eder.

General, yiğitliği tercih edip, zafer hülyasıyla coştu. Bazı subaylar tarafından hazırlanan bir komployu açığa çıkarıp, elebaşıları cezalandırdı. Savaşa hiç ara vermeden devam etti. Dayanılır gibi değildi ve bir süre sonra çekilmeye başladı.

Yabgu Huluku, iyice sıkıştırdığı General Li Huang'a, kaçma fırsatı vermeden "*Hungay'daki Yen Jan dağı civarında Çin ordusunu kuşatma altına aldı. Gecenin karanlığından faydalanan Hunlar, Çin ordusunun bulunduğu cepheye kadar çukur kazıp, sabahleyin arkadan saldırıya geçtiler. Çinliler arasında panik çıktı ve ilk önce Li-Huang-Li teslim oldu."*[172] *Generalin teslim olmasından sonra, ordusunun tamamı öldürüldü.*

172 Hunlar: 156. s.

Yine hayreti mucip bir fevkalâde olay! Cesamet itibariyle, Fil'e karşı aslan büyük bir zafer kazanmış oldu. Hunlar Doğu Asya'da hâkimiyetlerini yeniden pekiştirdiler. Çin, beklemediği bir acıyı tattı. Şair, milletinin felâketini bilâhare, ibret levhası olarak gelecek nesillere emânet etmekten kendini alamadı. Türkçeye çevrilmiş, şiiriyetinden elbette biraz kaybetmiş olan bu ağıtı takdim ediyoruz:

Sınır Dağları Üzerindeki Ay

Ayın şavkı vurmuş Yin-shan üstüne
Kaplamış bulutlar her yanı
Sürüklemiş bulutlar binlerce Li
Yü-men karakollarından buraya
Gelen Çinliler gitti Po-teng'e

Çukur kazıyor düşman Ch’ing-hai’da
Ve kimse kalmadı savaş meydanlarında
Kimse sağ dönmedi evine bir daha
Asker dikmiş gözünü sınır boyuna
Dönmek istiyor derhal yurduna
Ağlıyor kadınlar o gece için
Ümit yok, nefes yok, sadece hüzün.

Çinli şair Li-po, bu şiiri anlatılan savaştan çok sonra yazmış, bazı hususlarda hafızası yanıltmış, coğrafi isimleri karıştırmış, bunları Gumilev’den aktarıyoruz.

İmparator Wu-ti, basit bir devlet adamı değildi; bunu kaydetmeliyiz: Uzun iktidar senelerini, Hunları mahvına adamış, bunun için akla hayâle gelebilecek her yolu denemişti. Onların eski düşmanları olan Wu-sunları Tarım havzasının kuzeyine yerleştirip, bu bölgeyi Hunlar için tehlikeli duruma sokmuş, bundan başka her türlü entrikayı da denemişti. Kore’nin zaptı ile doğu cenahı da Çinlilerce emniyet altına alınmış, yine işe yaramamış. Daha sonra casusluk ve sabotajlarla Hunların arasında hoşnutsuzluk yaratmaya çalıştılar.[173] Bütün bunların, Çin’e hiçbir yararı dokunmadı.

173 Çin Tarihi: 97. s.

Ömrünün son dönemecine giren yaşlı İmparatorun, özene bezene yedi sene de hazırladığı ordusu bir netice alamadı. Güya bu savaş için kan terleyen atlar yetiştirmişlerdi ki bu atların çoğunu ve 250 bin kişilik ordunun yarıdan fazlasını kaybettiler. Sonuçta Çin’in sınırları Hunlara açık hâle geldi.

Hunlardan Dost Eli

Çin, iri gövdesiyle yere uzanmış, takatsiz yatıyordu. Bu durumda iken, muzaffer Hun Yabgusu tekmelemeye tenezzül etmedi. İmparator’a bir mektup gönderen Huluku, dostluktan, barıştan bahsetti. Ve alışılmış bulunan bir talepte bulundu. Bu, bir Çinli prenses’in kendisine gönderilmesiydi. Daha başka istekler de vardı ki, bu, Hunların yaşaması için elzem sayılan maddi şeylerdi. Sınır ticareti mutlaka serbest bırakılsın. Eskiden zamanlarda olduğu gibi Çin, Hunlara vergi vermeye devam etsin.

Bir de maddi taleplerin dökümü yapılmıştı: *“Her yıl 10 bin dan pirinç şarabı, 5 bin hu mısır, 10 bin top çeşitli ipek kumaş”*[174] vs. Eğer bunlar gönderilirse, karşılığında bir taahhütte bulunuyor Hakan: Bundan sonra sınırlarda yağmalama hareketlerine girişilmeyecek!

174 Türk’ün Üç Bin Yılı: 67. s.

Yabgu’nun isteklerine İmparatorun verdiği cevap bilinmiyor. Yeni bir savaşa girmeye mecali kalmayan Çin’in, *“emriniz baş üstüne”* demekten başka şansı yoktu. Arada, tekrar bir anlaşmazlık çıktığından bahsedilmeyişi, Hunların istediklerini aldığı yorumuna kuvvet kazandırıyor. Özetle söylemek gerekirse Hunlar Asya’nın aslanı olmuş, Çin’in gözü yılmış, en azından bir süre mâceraya paydos denmişti. İleride nelerin yaşanacağını tayinde arzulardan ziyade, görünür görünmez olaylar söz sahibi olacak.

Tabiî Âfet

Hun savaşçıları meydana çıkan düşmanla yiğitçe çarpışıyor, galibiyet sevincini yaşıyor, ama görünmeyenden gelene karşı yapabilecekleri bir şey yok. Çok büyük bir başarının ardından mutluluğun tadını çıkarıyorlardı. Keyifler yerindeydi. İnsan yüreği tam doyuma ulaşamaz ise de yeterince mutluydu herkes. Ne var ki, 89-88 kışı çok çetin geçti. Çin yıllıklarında kısaca anlatılan olay, aynen şöyle: *”O yıl birkaç ay sürekli kar yağdı. Sürüler kırıldı; halk arasında salgın hastalıklar yayıldı ve kıtlık baş gösterdi. Korkuya kapılan Yabgu bir ibadethane kurdu.”*[175] *Çin’de ise, İmparator Wu-ti 54 senelik iktidardan sonra 87’de öldü.*[176]

175 Aynı Eser. 68. s.

176 Hunlar: 58. s.

General Li Luang Li

Yen-Jan savaşının kahraman generali Hunlara teslim olmak zorunda kalmıştı. Yabgu’nun huzuruna getirildiği zaman karşılanışı, Hun geleneğine Çinlinin şanına yaraşır biçimdeydi. Esir’in, mevkiî ile mütenâsip saygı görmesi hoş bir duyguya kapılmasına yol açtı. Alınan haberlere göre bütün aile fertleri Çin’de katledilmiş, gönderilirse general de aynı cezaya

çarptırılacak. Huluku, babalık gösterdi aile bireylerini kaybeden generale, kızıyla onu evlendirdi. Hiçbir mülteciye nasip olmayacak samimî bir lütûf idi bu. Lâkin bazı hassasiyetler hesabedilmemişti. Li Huang-li'ye sıra dışı itibar edilişi, senelerce önce Çin'den elçi olarak gelip, burada kalıp, baş vezirliğe yükselen eski Hun Wei-Liu'nun kıskanmasına yol açtı. Bunun talî sebepleri bir tarafa; Wei-Liu'nun kumanda ettiği ordu, General Li Huang-Li 'nin ordusuna yenilmişti. Prestij meselesi yüzünden, çekememezlik başladı.

Wei-liu, Li-Hunag-Li'yi ortadan kaldırmak için neler yapabileceğini araştırıyordu. İki olay zikrediliyor; biri 89-88 kışının şiddeti ile meydana gelen hastalıklar, ölümler, açlıklar; diğeri de Han'ın hasta annesinin durumu.

Yalnız Çin'de değil Hunlarda ve o zamanki diğer toplumlarda da büyücüler önemli bir güç idiler. Generalin öldürülmesini isteyenler, başta başvezir Wei-Liu olmak üzere, büyücüleri ayarladılar. Hasta olan, Yabgu'nun annesini tedavi için giden "*büyücü trans haline geçtiği sırada, müteveffa Yabgu'nun, ölen savaşçılar için Li Huang'ın kurban edilmesini istediğini bildirdi.*"[177]. "*Li-Ku-Am-Li (Li Huang li)'nin düşmanları tarafından ilan edilen bu sözler Hun'ları coşturdu –Li Huang-li- tutuklanarak kurban edildi.*"[178]

177 Hunlar. 159. s.

178 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 209. s.

Efsaneler gerçeğe karışıyor, gerçekler efsaneye. Bazı olayların tam doğru biçimini tesbit, çok zaman kâbil olmaz. Yukarıda bahsedilen meselenin bir de şöyle anlatılışı var: General çabucak yakalanmış, fakat öldürülmeden evvel, öfkeyle bağırıp demiş ki: "*Benim ölümüm Hun Devletini yıkacaktır*!" Biraz önce tabii afet diye zikredilen felâketler, güya, bundan sonra meydana gelmiş ve Yabgu, Generalin hatırasına bir tapınak yaptırarak, onun ruhundan özür dilemiş…

Taht Kavgaları

Huluku Yabgu dokuz – on senedir Hunların başında idi ve devlete eski itibarını kazandırmıştı. Ne yazık ki başlangıçtan beri kanayan bir yaradan muzdarip olan Hunlar, kanın dışarıya pek sızmayışından bunu fark

edemiyorlardı. Bazı faydaları olduğu inkâr edilemeyen, Çinli prenseslerle evlenmenin zararı daha fazlaydı ve zaten çoğu kez, sıradan aile kızları prenses ünvanıyla gönderilmekteydi.

İstisnai kadınlar olabilir, ama Çinli Hatunlar Hun toplumu için zararlı faaliyetlerde bulunuyorlardı. Hakan'a bizzat menfi telkinleri bir yana, Hun sarayı Çin propagandası yapan Çinlilerle dolduruluyordu. Aslında, bunların fark edilmemesi mümkün değildi, fakat Çinli prensesle evlenmek babadan oğla geçen bağımlılık hâlini almış gibiydi. Şimdi, anlattığımız bütün zararların bir misâlini seyredeceğiz:

Huluku Yabgu hastalandı, önemli son günlerini yaşıyorken. Devlet adamlarını başına toplayıp, küçük oğlunun değil, kendi kardeşinin tahta çıkarılmasını vasiyet etti. Niçin böyle yaptı? "*Hun sarayında mühim mevkî almış Çinli vezirler, Hakanın karısı, Çinli prenses ve diğer Çinli esirler, hizmetçiler, yavaş yavaş Çin âdet ve ahlâkını memlekete sokmağa başlamışlardı. Çinli prenses Hun tahtına bir Çinli kadının oğlu olan Hun prensinin geçebilmesi için Hakanın küçük kardeşini öldürmüş, buna kızan Hakan da diğer oğullarını reddetmişti.*"

Yabgu Huluku, yakalandığı hastalığın öldürücü olduğunu anlamış, bir daha sağlığına kavuşamadı, vasiyetini yaptıktan kısa süre sonra öldü. Hatalar zinciri devam edip gelirken, hiç olmazsa bundan gafil değilmiş Hakan, vasiyetiyle bunu ispatladı. (Sene M.Ö. 85) Asırlarca sonra Osmanlı sarayında teşekkül eden Devşirme Partisi, daha M.Ö. birinci yüzyılda Hun sarayına kök salmıştı. Hunlardan fazla Çinlilerin hâkimiyeti görülen sarayda en etkili isimlerden biri Çin aslından, dul kalan Hatun idi. Kocasının vasiyeti hilâfına harekete meyledip, kendisine bu konuda yardım edecek kişileri de buldu ve şimdilik kaydıyla, Hakanın ölümünü saklı tutma kararı aldılar.

Hunlar da Hakana sadakat esastı. Huluku, bunu en fazla hak edenlerden biriydi. İşin içine Türklük, Çinlilik girdi ve Hakanın vasiyeti dahi hasıraltı –hatta imha- edildi.

" *Göğün oğlu*" deniyordu Hun Yabgusuna; bu, Çinlilerin taktığı bir ünvan olabilir: "*Gökte ve Yerde doğmuş, Güneş ve Ay tarafından konulmuş, güçlü Hun Yabgusu.*" Bu doğru. *Hak ve salâhiyetleri ise şu şekilde belirlenmişti:*

Devletin bütün bölgelerini, Hunlara ait bulunan bütün toprakları yönetmek; savaş ilan etmek, barış yapmak ve orduyu bizzat yönetmek. (…) Taht-ı âlinin çevresinde yardımcı, danışman ve kumandanlardan teşekkül eden kalabalık bir grup vardı: fakat son söz, çevresindekilerin müttefikan kabul ettikleri görüşe ters düşse dahi, daima Yabgu'nundu."[179] İşte bu Yabgu vasiyetini yapıp, gözlerini yummuş bulunuyor, çevresindekiler, onun arzusu hilafına faaliyet gösteriyorlar. Bundaki en önemli etken Türk sarayının Çinli ablukasında oluşudur.

179 Türk'ün Üç Bin Yılı; 70. s.

Hu-Yen-Ti Yabgu (M. Ö. 85-68)

Hunlarda Yabgu'nun ölümünü uzun süre gizleyebilmek mümkün değildi. Ama vasiyeti değiştirmek, ileri gelen ekibin elinde! Nitekim, yabgu adına yalan söyleyerek, Batı Prensinin geçmesi gereken taht'a Doğu Prensi'nin genç oğlu Hu-yen-ti'yi getirdiler. Sancılı bir yola girilmişti. Taht'a aday dört prensten biri hileyle seçilmiş. Sebep, seçicilerin menfâati! Ülkeyi, milleti dirâyetle idâre edecek lideden ziyâde, idâre edilmeye elverişli birini arıyorlardı buldular. Yeni Yabgu, tecih edenlerin parmaklarında oynatabileceklerine inandıkları, genç ve tecrübesiz biriydi. Kabile reisleri bu seçimi uygun bulmamışlar, çocukta, aranan vasıfların olmadığına inanıyorlar, fakat geleneklere bağlılık, Yabgu'nun mensup olduğu boya itaat etme ve ona saygı gösterme alışkanlığı itirazlarına mani oluyordu.

Yabgu seçilen prensin, bilhassa yaşının küçüklüğü devleti yönetmeye engel'di. Ama ne gam, bu işe meraklı olan annesi ve Çin'den gelip Hunlar arasında kalan eski Hun Wei-Liu idareyi ellerine aldılar.[180] Gidişatın iç açıcı olduğunu söylemek mümkün değildi. Kendilerini tahta lâyık gören prenslerden ikisinin de sıtkı sıyrılmış, mevcut duruma tâbi olmayı kesinlikle istemiyorlardı. Zira, kellerininin uçurulması ihtimali de uzak değil. Önlerinde, ömürlerini devam ettirebilecekleri bir yol vardı ve bu yol Çin'e gidiyordu. Kaçmak, arzu etmek kadar basit olmadığı için hileye başvurdular. Çungarya'nın güneyinde Wu-sunlara komşu olan Hü-chui kabilesi prensine bel bağlayıp, onun yardımıyla Çin'e kaçma imkânı bulacaklardı. Her iki prens gizlice adı geçen kabilenin prensine gittiler.

İstedikleri şu: Wu-sunlar Hunlarla savaşmaya kışkırtılsın; ortalık karışsın, toz duman arasında, iki prens taraftarlarını da alarak, aradan sıvışsınlar!

180 Türk Tarihi: 1. c. 45. s.

Milli birlik ağır yara almış, en yüksek payeli birçok insanın gözünde devletin bekâsı diye bir şey kalmamış, ama böyle olmayanlar da vardı. Ma'mafih Hü-chui prensi bunun bir ihânet olacağı düşüncesindeydi ve alet olmak niyetinde değildi. Aldığı teklifi Hakana duyuran prens Doğu ve Batı prenslerinin plânını suya düşürdü.

Huzursuzluk bulaşıcıydı. Prenslerin Çin'e kaçamayışları, başka insanların da böyle bir teşebbüse geçmelerine mani olabilmişse de karışıklık hat safhadaydı. Yabgu küçük, dertler büyük, idareyi ellerinde tutanlar dertlere derman olmaktan uzak. Yakın tarihe kadar yabancı birçok kavimlerden alınan esirler bile Hun diyarında mutlu oluyor, serbest bırakılsalar dahi memleketlerine gitmek istemiyorlardı. Şimdi ise Hun fertleri şaşkın durumdalar. İçtimâi-sosyal-dertler azmakta, sevgisizlik büyümekte, çınarın özü çürümekte…

Bu karamsarlığın sonu karanlık. Ama biz şöyle, az biraz, filmi geriye saracağız: Baştan beri gördüğümüz, Hun demek savaşçı demekti. Savaşta, hayatın olmazsa olmazı. Bunun sebepleri birçok kez vurgulanmıştı. Çok güçlü durumda iken, ihtiyaç duyulan gıda maddeleri vs. Çin'den hediye adıyla haraç olarak geliyordu. Bazan da sınır kasabalarına yapılan akınlarla bu ihtiyaçlar temin edilirdi. Ziraatçılık küçümsenirdi Hunlar tarafından, ama gıda ihtiyacı da zarûrî idi. Bunu kendileri yapmak istemediklerinden ekip biçme işine girdilerse de, kölelerini kullanıyorlardı. Ve, Çin'den mülteci olarak çok sayıda insan geliyordu:

"Bunlar, esir düşen ve Hunlarla birlikte kalan Çinli subaylarla askerleri; onların ülkelerinde perişan duruma düştükleri için sınır ötesine geçen aileleri; sınır boylarında yaşayan ve Hunlar'da hayatın daha kolay olduğu düşüncesiyle Çin'den kaçan erkek ve kadın köleler ile özgürlüğü ve can güvenliğini kuzey steplerinde bulan haydutlar, hırsızlar ve diğer suçlulardı. Bundan başka, Hun İmparatorluğu zamanında 119 yılında hâkimiyet altına alınan; "İnsanların sürülerini, mallarını, kadın ve çocuklarını ellerinden alıp, zulmetmeyi kendisine adet edinmiş Çinli memur ve cerrarların zulmünden illahlah diyerek komşu ülkelerden kaçıp gelenler de vardı."[181]

181 Hunlar, 162. s.

Çin’in kuralları. Vatan hâini ilân edilmek için bir savaşta başarılı olmamak yeterdi. Kolayca idam cezası verilen bir ülkenin vatandaşları, fırsat bulunca komşu ülkeye sığınmaktan kaçınmıyordu. Şöyle böyle yollardan Hunlara sığınan, tâbi olan bilemediğimiz miktarda insan bulunmaktaydı. Hepsinden bilgi-beceri ve mevkisine göre yararlanılıyordu. Faydalı oldukları kesindi, ama işin bir diğer cephesi daha vardı ve fakat bunu Hunlar fark edemiyorlardı.

Hangi sebeple olursa olsun, Hunlara sığınmış olanlardan bazıları ahlakî zaafa müptelâ, bazıları da hâlâ içlerinde vatan sevgisi taşıyor ve bunlar her fırsatta gölgesinde barındıkları, içine sığındıkları çadırların direklerini çelmeliyorlardı. Hunlar henüz, geniş bozkırın bahşettiği gönül zenginliği ile, sâfiyetlerini bozmamışlar, aleyhlerine cereyan eden gelişmeleri göremiyorlardı. Aradan geçen seneler, etkileme sistemiyle Hunlardan bazılarını değiştirdi. Çinliler gibi düşünüp, davranan insanlar, daha doğrusu özünü yitiren insanlar türedi. Bir-iki nesil değişimiyle, Çinliler-kutsal- amaçlarına ulaştılar. Anlatmaya çalıştığımız prensler arası kavganın temeli derinlerde.

Ölen Yabgu’nun değiştirilen vasiyeti, uygun olmayan prensin tahta çıkarılışı, yanlışlığı hazmedemeyen prenslerin isyankârlığı, birçok kişinin kellesinin uçurulması sadece Hunların hatalarının sonucu olan işler değil, işin için de Çin asıllılar var. Yabgu’nun annesi bir Çinli prenses idi ve Çin’de eğitilmiş olan Wei-Liu onun en yakınıydı. Aslen Hun olduğu, bu yüzden, elçi olarak geldiği ana vatanında kaldığı, hatta çok faydalı hizmetlerde bulunduğu bilinen Wei-Liu’da, sonradan Çin kültürü ağırlığını hissettirmeye başladı, bu da Hunlar için zararlıydı.

Wei-Liu’dan Tavsiyeler

Taht’ta çocuk yaşta bir Yabgu, onun adına ülkeyi yöneten bir Çin asıllı anne, bu anneye yardımcı olan Çin’den gelme Hun vezir ve memnûniyetsiz geniş kitleler. Çin ile münasebetlerin nasıl yürüdüğünü bilmiyoruz, genç Han’ın Ta-Tuna-Fu vilâyetine asker gönderip, bazı yararlar sağladığı [182] söylenmekte. Bu icraatın yeni bir tehlike doğuracağı da ayrıca vurgulanmaktadır. Hunların kardeş kavgalarıyla çalkalandığı Çinliler için sır değil. Komşunun durumunda meydana gelen bütün önemli meseleler seri

bir şekilde Çin'e ulaşır. Oluşmuş bulunan havada Hunlara saldırmak Çin'e kâr getirebilir.

182 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 210. s

Wei-Liu zeki adamdı. Yabgu'nun annesi tarafından üstün insan muamelesi görmek onu kurtarmıyor; çünkü her ikisi de Hunların ileri gelenleri tarafından sevilmiyordu. İtibarlar sıfırlanmıştı. Wei-Liu kendisini boşlukta bırakmaya rıza gösterecek adam mı? Sırtını dayayacağı bir dağ lazımdı, bunu bulduğunu zannetti; belki dağ değildi bulduğu, ama yine de yaslanılabilir. Yabgu'ya dedi ki:

Durumumuz zayıfladı. Yarın bir Çin saldırısı olursa başa çıkmamız zor. Hiç olmazsa kuyular açtırıp, erzak ve zahirelerimizi orada saklayalım. Bunların yanı sıra kaleler yapalım ve muhafızlar olarak Tsinlerden yararlanalım! (Tsinler bir kaç nesil önce Hun memleketine gelip, soyunu-nesebini korumuş Çinliler idi).[183]

183 Aynı Eser, 211. s.

Wei-Liu'nun tavsiyesi istikâmetinde harekete geçilip, ormanlardan ağaçlar eksilmeye başlandı. Hunların aksakalları, yaşlanmış boy prensleri yapılmakta olan işin sakıncalarını anlatarak Yabgu'yu bu proje'den vazgeçirdiler. Onların itiraz noktası şöyleydi. Şayet Çinliler buraları zaptedecek olurlarsa, iâşe sıkıntısına düşmeyecekler, hazır kendileri için stoklanmış zahire'nin üstüne konacaklar. Öte yandan, Hunlarla kale savunmasının münasebeti yok; hiç alışık olmadıkları bir usûl ve bu yönden kaleler kurmakta mahzurludur. Yabgu mecburen iknâ oldu, Wei-Liu'nun gayreti boşa gitti. Onun gerçek amacını herkes gönlüne göre yorumlayabilir; Çin adına adım attığı biraz abartılı olur, ama bunu da yapan var. Sanılıyor ki, içini korku bürümüştü. Kuvvetli bir Çin saldırısı, sallanmakta olan Hun duvarını yerle bir edebilir. Erzak stoku ve kale kurulması teklifi itibarsız addedilince başka bir şey düşündü ve Hakana bunu söyledi:

" Çin ile barış yapılsın; şayet eski savaş esirleri serbest bırakılır, memleketine gitmek isteyenlere yol verilirse, bu İmparatorun hoşuna gider, dolayısıyla barış anlaşması zor olmaz" "Ama Hun prensleri Wei-Liu'ya inanmadıkları ve böyle bir şeye razı olmadıkları için, bu plan

uygulanamadı. Wei – Liu 80 yılında ölünce, yönetim yaşlı Hunlar grubunun eline geçti ve Çin'le yeni bir savaş başladı."

Bu Gidiş Nereye?

Esasen, her şey ayan beyân ortada. Kaya, bütünlüğünü muhafaza yeteneğini yitirdi; azar azar parçalar kopacak, cesarete bağlı olarak güç erimesi yaşanacak. Gelinen aşamada bu kaçınılmaz.

Genç Yabgu milletini yönetebilecek hiçbir vasfa haiz değildi. Etrafını kuşatan çember, ona gönlünce hareket imkânı vermemiş, her ne yapıldı ise Wei-Liu, Yabgu'nun Çinli annesi ve bunlara yakın bazı danışmanlar tarafından yapılmıştı. Bu grup savaştan kaçıyor, Çin ile dostane yaşamaya can atıyordu.

Wei-Liu'nun 80 yılında öldüğü bildirilirken, ondan daha mühim rol oynayan Yabgu'nun annesinden söz edilmiyor. Kim bilir, belki o da öldü yahut hiç hükmü kalmadı.

Çin ile savaş kararı alanlar iktidara hâkim olan yaşlı prensler grubu idi. Fakat bu arada doğu da Wu-huanlar, batıda ise Wu-sunlar ve Soğdiyanalılar Hun hâkimiyetinden çıkmışlardı.

Yeni Bir Savaş

Çin iyi durumda değildi. Bundan önce yaptığı savaşlarda gerek maddi, gerek insani yönden çok büyük kayıplara uğramıştı. Hunların saldıracağı sınır boylarıydı ve buraların korunması Çinlilerde değil, İmparator tarafından yerleştirilen Ch'iang-Wu-huan ve Hun sığınmacılar da. Doğrusunu söylemek icabederse bu kavimler Çinlilerden daha iyi savaşıyorlar. Bu yüzden de İmparatorun yaptığı iş akıllıcaydı.

Yabgu Huyen-ti beş seneyi doldurmuş, çocukluktan çıkmıştır. Casuslar vasıtasıyla Çin'in hudutlardaki durumunu öğrendi; aldığı rapor olumlu. Karşı taraf da casus kullanıyor, hem de bu işin piri sayılırdı. Hunların dört kola ayrılan 20 bin kişilik ordusu, 9 bin ölü ve esir bırakarak geri döndü. (M.Ö. 80. sene)

Yapılan hareketler bazen kör döğüşünü andırıyor. Hunlarda, kuvvetli zamanların disiplini kalmadı. Devlet yapısının özelliği ile bu yıllarda sahip

olunan imkânların uyumsuzluğu bir felâkete doğru sürüklenmeyi işâret ediyordu. Şöyle:

Devletin merkezinde Yabgu'nun sarsılmaz hâkimiyeti vardı. Taşrada boylar, onların başlarında prensleri bulunur, top yekûn bağlılık Yabguyadır. Boyların ve prenslerin sayısı çok artmış, savaşlarda ele geçirilen ganimetler, ayrıca hediye adıyla gelen haraçlar herkesi zenginliğe alıştırmıştı. Öyle bir noktaya gelinmiş ki, devlete bağlılığın ölçüsü sahip olunan maddi imkânlara göre ayarlanıyordu. Yabgu prensleri bolluğa garkedemez, prensler boy ailelerini rahata kavuşturamazsa, aşağıdan yukarıya doğru bağlılık ve güven duygusu zayıflıyor, devlet susuz topraklar gibi çatlamaya başlıyor. "*Kırk katır mı kırk satır mı*" imtihanı Hunların bu yılları için gayet münâsip düşer. Saldırıya geçilmese ganimete alışık insanlar sürüden ayrılacak, geçilse ne olacağı belli değil ve 80'de biraz da belli oldu; büyük kayıp verildi.

Çivi çiviyi söksün diye, 80'de verilen kayıpların telâfisi için 79'da sınırlara akın tekrarlandı. Bir kale kuşatıldı, netice yok. Bir sene sonra Çin sınırlarının ahvalini öğrenmeleri için casuslar gönderildi. Müsbet haber gelince, saldırı hazırlığına geçildi; ama bu seferde, "*Hunların arasında yaşayan bazı Çinliler vakit geçirmeden durumu İmparatora haber verdikleri için, onlar da kendilerini savunmaya hazırlandılar.* "[184] Büyük ordularla değil üç-beş bin kişiyle kısa bir sefer düzenliyorlar, biraz dünyalık alıp dönecekler. Çin, haberli olup, hazırlıklı karşılayınca bu şansı Hunlara vermiyor. Kayıp kayıp üstüne geliyor, yenilgiler öz güveni aşındırıyordu. Yine de iş iştir misâli boş durulmadı.[185] Ordos'a 77'de bir akın düzenlediler; bu defa şansları açık gitti ama çalışan insan sayısı azdı; [186] yani ganimet veya yağma için ne kadar çok adam giderse o kadar çok mal getirir; tabii, galibiyet şartıyla.

184 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 213. s.

185 Hunlar. 165. s.

186 Büyük Türk Tarihi. 1. c. 213. s.

Devamlı güç kaybeder vaziyetteydi Hunlar. Esas gövde zayıfladıkça, bağlı kabileler bağımsızlıklarını ilan ediyor, Çin, elinden geldiğince vaziyetten istifadeye çalışıyor. Yapılan ufak tefek akınlar, Çin, sınır nöbetçileri tarafından ateşli işâretler aracalığıyla haber veriliyor, ilgililer de gerektiği kadar asker topluyor, saldıranlardan daha kalabalık ordularla

yetişip püskürtmeyi başarıyordu. Eski haşmetli savaşların yerini, tamamen vur kaç olayları aldı, bunun getirisi hiç mesabesindeydi.

Hunlara bağlı kabilelerden, yalnız Wu-sunlar sadakâtlerini bir zaman için bozmadılar. Wu-huanlar, Mete Yabgu döneminde aldıkları darbenin acısını unutmamış, fırsat bekliyorlardı. Hep aynı oyunun tekrarıdır sahnelenen, bunlar sürpriz olmaktan çıkmış; hattâ sürpriz sayılmamış bile. Bir manâda, intikam alma zamanının geldiğine inanmaya başladı Wu-huanlar, ama yine de açıktan bir hücuma cesaret edemeyerek Hunların mezarlarına saldırdılar. Burası, ülkenin doğusunda, ölen Hun Hakanlarının gömüldüğü ve Hunlarca mukaddes sayılan bir yerdi.

Bu yapılan terbiyesizlikti, hazmı zordu. Derhal atlarına atlayan Hunlar, Wu-huanları sindirip, tekrar itaat altına aldılar. Çinliler, Hunlar lehine gelişen her olaydan müthiş rahatsızlık duyarlardı. Teşvikleri ile yağmalattıkları Hunların mezarlarına sevinmişler, bilâhare itaat altına girişlerine kızmıştılar. Öfkelerini almak için saldıran Çinliler Wu-huanları kılıçtan geçirdiler, ama tebaalık önlenemedi; bu da yaşlı Hunlar grubunun başarısı olarak kabul edildi.[187]

187 Hunlar: 166. s.

Çinlilerle Hunlar Arasında Wu – Sunlar

Wu-sunlar Çin’e uzak Hun diyarına yakın bir yerde yaşarlar. Önce İmparator onların dostluğunu kazanmak için çırpındı, krallarına bir prenses gönderdi. Bunu haber alan Hun Hakanı da bir Hun kızı gönderince kral Çin prensesine itibar etmedi. Bu kızcağız çok acılar çekmiş, ağıtlar dizmiş, ağlaya ağlaya ölmüştü. Çin’den ikinci prenses gönderilip, dostluğun önemi vurgulanmış, yeni gelin geldiği yere ısınmış, çocuklar doğurup dal budak salmış. M. Ö. 108- 107 yıllarından, 72 yılına kadar geçen zamanda Hun kızından doğan çocuklar da Çin kızından doğanlar da yetişmişler, Wu-sunların ülkesinde, büyük orduların yapamayacağı derecede Çin propagandası yapılıyor, âdeta küçük Çin’e dönen bir manzaraya şahit olunuyordu. Gerçi Hun kızı da doğurduğu çocuklarla, aynı şeyi Hunluk adına yapmaya çalışıyor ya, bu alanda bir Hun’un bir Çinli ile boy ölçüşmesi ne mümkün!

M.Ö. 73 senesinde Çin tahtına Hsüan-ti çıkmıştı. Önceki İmparatordan daha fazla savaş meraklısıydı. Wu-sunlar arasında huzursuzluk

yaşanmaktaydı. Turfan Vadisinde küçük bir prenslik olan Ch'e-shih kervan yoluna hâkimdi ve Hunlarla müttefik idi. Nihayet, Ch'e-shih halkı Hunlarla beraber Wu-sunlara saldırdılar, bunları mağlup ettiler. Aksu- Kuça ve havalisini istila edip, Türkistan yolunu Çinlilere kapadılar.[188]

188 Türk Tarihi: 1. c. 46. s.

Az Kaldı Biteceklerdi

Wu-sunlar büyük bir devletle akraba olduklarını gerektiğinde onlardan yardım alabileceklerini unutmamışlardı. Uğradıkları yenilgi yalnız kendilerine değil Çin'e de vurulmuş darbe idi. Bir Çinli prenses ile yeni evlenmiş olan Wu-sunların hâkimi eşini yanına alarak İmparatorluğun yolunu tuttu. Yeni ve enerjik İmparator misafirlerini kabul etti, can kulağı ile dinledi ve Hunlara karşı müşterek harekette anlaştılar. Acilen savaş hazırlığına başlandı.

Esas savaş Çinliler ile Hunlar arasında yapılacak olmakla beraber, Wu-sunlar da kâr'a ortak olmayı düşünüyorlardı ve bunun için 50 bin askerle ortaya atılmaya söz verdiler.[189]

189 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 214. s

Çin sessizce, acele ile 160 bin kişilik hafif süvari ordusunu donattı. 72 senesinde, beş koldan sınır ötesine, Hun ülkesine doğru harekete geçtiler, akıllarınca gafil avlayacaklardı; fakat o kadar basit değildi bu iş. Casuslar sağ olsun. Düşman tarafından tatbike konan plânı öğrenen Yabgu, her zamanki gibi tedbir almıştı. Yani, bu büyük Çin ordusu ile başa çıkmanın zor olduğu bilinirken, tuzağa düşmemek isteyen Yabgu başka bir tarafa göç etti. Çin'in beş ayrı noktadan Hun diyarına girişi, kendilerine bir kazanç sağlamadı. Onların bu kadar kalabalık ve teçhizatlı ordusunun yaptığından daha fazlasını, onlara, Hunların üç-dört bin askeri yapıyordu.

En namlı Çin generallerinden beşi 30 binerlik ordularıyla avarece dolaştılar, ancak ikisi yüzlerce kilometre içerilere girip, biraz ganimet elde ettiler. "*70 bin at, sığır ve koyun*"[190] alarak avundular. Çin de savaşla ilgili kuralların katılığı defalarca görülmüştü. Yapılan masrafın ve bir de Çin onurunun boşa gitmesi hazmedilemezdi. Generallerden ikisi, ancak 700'ü

bulan Hun ölü sayısı ile memleketine dönmeye utanıyor ve korkuyordu. "*Bu yüzden, rakamlarla oynayarak seferi haddinden fazla başarılı göstermek suçu*" işlediler. Generaller mahkemeye verildiler, neticenin aleyhlerine tecelli edeceğinden şüpheleri yoktu. Bunun için "*bunlarda intihar ederek hayatlarına son verdiler.*"[191]

190 Aynı Eser 215. s

191 Hunlar: 167. s.

Ya Wu-sunlar? Büyük düşman eli boş dönerken yurduna, küçük taş baş yarmıştı. Eğer karşı cepheden bakarsak, alkışlanacak bir başarı elde ettiklerini söyleyebiliriz. Eski efendilerinden, ezilmişliklerinin acısını çıkarmak için çılgınlık derecesine varan hareketlere giriştiler:

"*Batı Lu-Li-prens'in otağını yerle bir ettiler; Yabgu'nun kaynatasını, gelinini, prenslerini ve binbaşılardan başka toplam 39 bin asker esir almışlar ve 700 bin de aç sığır ele geçirmişlerdi. Bu arada Hunlar, alelacele kaçarken, pek çok sığır ve özellikle hızlı yürüyüşe dayanamayarak yorgunluktan ölen koyunlarını kaybetmişlerdi.*"

Ölmek var dönmek yok. Hayvanlar telef edilmiş, insanlar esir verilmiş, canlı nüfus azalmış, toprak kayıpları ve tâbilerin kopmaları ile nüfuz da erimişti. Son ağır zayiatı verdirenler ağız cezayı hak etmiştiler. Eldeki imkânlar nisbetinde toparlanıp, M. Ö. 72/71 kışında Wu-sunlara saldırdılar. Eli ayağı tutanlar tabanları yağlayınca Hun kılıç ve oklarının hedefinde yaşlılar, çocuklar ve kadınlar kalmıştılar ve bunlar da askerlerin yerine can verdiler.

Bu savaşın-saldırının intikam alma amacıyla yapıldığı, hiçbir canlıya acınmadığından belli. Ne de olsa içleri rahatlamıştı. Fakat yurtlarına dönerken öyle bir kışa yakalandılar ki, hem atları hem kendileri yoğun kara dondurucu ayaza göğüs geremediler. Hayvanlar ot bulamadığı için açlıktan kırıldı, süvariler soğuktan korunamayıp öldüler. "*Neredeyse ordunun tamamı telef olacaktı*."[192]

192 Aynı Eser. 168. s.

Hun olmak cesur, atak, hiçbir şeyden yılmayan, devamlı rakiplerini yıldıran demekti. Şimdi bir kötürümler topluluğu manzarası arz ediyor. İçinde bulunulan zaaf, zayıf düşmanların dahi cesaretini kırbaçlıyordu. Piranaların durumuna düştüler. Vaktiyle emirlerini dinlettikleri Wu-sunlar, Wu-huanlar ve Tin-Lingler fırsatı kaçırmamak için, hep birden hücuma

geçip, *"çocuğa, kadına bakmadan bütün Hun'ları öldürüyorlardı."*[193] Bu, son vurgunlarda Hunlar nüfuslarının üçte birini kaybettiler.[194]

193 Büyük Türk Tarihi: 215. s.

194 Hunlar 168. s.

İçini kurt kemirmiş, özü çürümüş ulu ağaçlar gibi ayakta zor duruyorlardı. Bağlı kabileler sadece düşman olarak karşılarına çıkıyorlar, aslî unsur kendini müdâfaadan aciz, tekme yiyip duruyor. Öyle hale geldiler ki Çin'in 160 binlik ordularının yapamadığını üç bin kişilik süvari birliği yaptı. Bozkıra dalan bu küçük birlik Hunları, sürüleriyle beraber toplayıp götürdü. (Sene 70)

Çin'de Hava

Hunlar kendi derdine düşmüş, kardeş kardeşin boğazını boğmaya çabalıyor. Düşmanla savaşa ne takat kalmış ne arzu. Ya Çin ne âlemdedir? Bir kere yakından bakıp, Hunların düşmanının durumunu öğrenelim:

Senelerdir o kadar masraflı ordular hazırlamış, maddi açıdan o kadar bunalmışlardı ki, kesin zaruret olmadıkça küçük bir orduyu cepheye sürmek istemiyorlardı. İki devlet arasında kendiliğinden süregelen barış, tarafların halsizliği yüzünden belki de devam edip gidecektir, ama garantisi yok. Gerçi anlaşmaların da kıymeti harbiyesi yok, bunu geçmişte imzalanan anlaşmaların âkıbeti apaçık bir şekilde göstermekte. Taraflardan biri kendine gelence söz de imza da unutulur; olsun, yine de bir anlaşma belirsizlikten iyidir.

Yabgu Hu-lü-kuan-ku büyük bir toplantı düzenleyip, burada Çin ile kalıcı barış yapmak istediğini açıkladı. Maaş vermemek için askerlerini terhis eden İmparator bu teklife çok sevinecekti; bunu, Yabgu biliyordu; çünkü casusları vasıtasıyla, Çin'in ne kadar maddi bunalımda olduğunu öğrenmişti.

Kızının kovulmasından ötürü Yabgu'ya kin besleyen "*önemli Hun büyüğü*" dediğimiz, Doğu Ulu Chü-ch'üsü Hun'luk şuurunu bir tarafa atıp, kendi boyunun gayretini güdüyordu. İşlediğimiz asırların özel hastalıklarından biri budur. Kabilecilik durağında demirlenmiş beyinler milliyetçilik büyük meydanından bîhaberdiler. Bilhassa Hunlar için böyle

değil, bu umumî duygu ve davranış biçimidir. Her millette farklı sebeplerle tezahür edebilir, ama esas değişmemekte…

Bir av partisi düzenleyen Doğu Ulu Chü ch'üsü, yanına bir prensi de alıp, 20 bin kişiyle yola çıktı. Muhtemelen anlaşmalı olarak, üç atlı Çin sınırını geçip, hakiki niyetin av değil bir saldırı olduğunu bildirdiler. Belki de başka biçimde gerçekleşen bu olay barış arzusunu suya düşürdü.

Hunlar tarafından savaş istendiği fikrine kapılan Çin, karşı saldırıya geçerek, kendisi ziyana uğramadan Hun'ları püskürttü.

Yeni Yabgu'nun şansı pek yaver gitmiyor. Daha ilk senesinin başında barış teşebbüsünde, kendi adamlarının oyununa geldi. Müzmin dertlerden biri Hun boyları arasında çekişmeler ise biri de kıtlıktır. 68 senesinde, bu iki olumsuzluk birbiriyle yarış halinde. Yabgu'ya bağlı esas kütle ile bazı kabileler arasında süre gelen anlaşmazlık sonucu Çin'e sığınmalar yaşandı.

Çin'in, Hunlardan yana huzursuzluk duymasına sebep kalmadı. Onlar kendi kendilerini imhâ etmede düşman silâhını aratmıyorlar. Esasen, şunu da görmek lâzım: Hunlar da ki kardeş kavgasının kaşağısının Çinliler olduğu malûm. Şaraplarıyla, ipekleriyle, casuslarıyla ve hele de kızlarıyla nifak tohumunu atmışlar, istedikleri manzara teşekkül edince de, karşıdan, ellerini ovuşturarak seyrediyorlar. Bu karmaşık günlerin bir yabancı yazar tarafından anlatılışına bakın:

"*… Uzakta, toz bulutları içinde bir birliğin yaklaştığı görüldüğünde, gelenin düşman mı, dost mu olduğunu bilen yoktu. Bazen, işi tesadüfe bırakan bir birlik, keçe çadırlar içinde oturanların ne taraftan olduğunu sormadan saldırıyordu. Düşmana yöneldiğinde, o ırkın baş edilmez gücü, kendi soydaşlarına döndüğünde, zayıflığı olan savaşma ve imha etme hasletleri her zamankinden fazla ortaya çıkmıştı*."[195]

195 Hunların Hayatı, 51. s.

Sağdan-soldan, önden-arkadan saldıran saldırana. Çin'in, zahmete girmesine gerek duyulmadan istediği oluyordu. Önceden dost olan ve tâbi bulunan kavimler, kardeşler, akrabalar, düşmandan beter. Bunlar, Çin ile aralarında yaşanan olayların sonucu Hunlara hücuma mecbur bırakılıyordu. Ting-lingler 63'de saldırıya geçtiler. Hunlardan birçok esir aldılar. Pek çok ganimetler de elde ettiler.

Hunlar, daha çok hayatta kalabilmenin mücadelesine sürüklenmişler, bunda da fazla başarılı olamıyorlardı. Tâbi olan basit kavimler bile girdikleri Hun topraklarını tarumar edebiliyordu.

Yine de durmak yok, zira boğaz yemek istiyor. İhtiyaç duyulan her şeyin menbaı Çin idi, bunun için Yabgu 62'de saldırmaya hazırlandı. Zamanımızda en amansız hastalıkların aşısı bulunduğu halde hâinliğin aşısı bulunamamıştır, o zamanlar daha kötüydü. Yabgu'nun niyeti marifetli bir hâin tarafından İmparator'a sızdırıldı. Hun ordusu, kendisinden daha kuvvetli Çin ordusu tarafından karşılandı. Ümitsiz bir savaşa girmeyip, geri döndüler. "*Yabgu'nun barış anlaşması teklifine de Çin İmparatorundan her hangi bir cevap gelmedi*."[196] Ümitleri, güveni, gücü, hevesi tükenen Yabgu 60 senesinde öldü.

196 Hunlar, 172. s.

Wu-Yen-Chü-Te (Ak-Yen-Ku-Te) (M.Ö. 60-58)

Eski Türk Töresi kuvvetliydi. Türkler de kuvvetliydi. Birinin zayıflaması diğerini de zaaf'a uğratıyor. Hu-lü-kuan-ku bir müddet hastalık çekip sonra ölmüştü. Yakınında bulunan muhalif prensler plânlarını yapmakla meşguldüler; çünkü ecelin yolda olduğunu anlamıştılar. Ölüm vukuu bulunca prenslerden biri, uzaktaki bütün büyük prenslere ulaklar gönderdi. Ortada net bir aday olmadığı için, istiyordu ki, söz sahibi herkes gelsin, kurultay da, yeni Yabgu'nun tayini yapılsın. Bu fikirde olanlar yaşlılar sınıfına mensup, törelere bağlılığı tavsamamış olan kimselerdi. Karşı grup ise kuralsızlığı tercih edip, işi oldubittiye getirip kendi istedikleri kişiyi Yabgu yaptılar. Buna "otağ darbesi"[197] deniyor. Vahim olayların daha da artmaması için muhalif ses çıkarılmadı.

197 Hunların Hayatı. 51. s.

Wu-yen-chü-te mi gaddar idi, üstüne yıkılan enkaz mı gaddar olmaya zorluyor belli değil. Öncelikle barış lâzımdı. Bulunabilen kıymetli hediyelerle bir heyeti Çin'e gönderdi ve hemen temizlik harekâtına başlandı. Yeni Hakan ile ölenin beyleri ayrıydı; onun için, ölen tarafından yerleştirilmiş bulunan önemli memurların tamamının kelleleri uçuruldu. Sonra da ölen Yabguya akrabalığı bulunan, devlet hizmetindeki insanları

uzaklaştırdı. Millet adına değil, boy adına önem veriliyor, hatta beyler arasında başlayan harp yangınına benzin sıkılıyor. Müteveffa Yabgu'nun oğlu müttefik sayılan küçük bir krallığa kaçtı. Savaşçı grubun reisi otağıyla beraber Çin'e teslim oldu. Orada önemli bir ünvanla taltif edildi.

İğreti dikişle üzerlerinde tutunan Hun elbisesi her yanından sökülmeye başladı. Yeni Yabgu bu sökülmenin daha çabuk olması için hiçbir düşmanın yapamayacağı kadar çabaladı. Yanlış tayinler, aziller, ölüm cezaları isyan dalgalarını devleti boğacak seviyeye yükseltti. Boylar, beyler birbirine girdi.

Hunların eski tâbilerinden Wu-sunlarla birçok savaşlar yapılmış, yenilgiler alınmıştı. Wu-huanlarla da savaşılmıştı. Nedense, köleler eski efendilerini sevmezler.

Adı geçen kabileler de Hunlara karşı sıcak ilgi duymuyorlardı, zayıf durumlarını görünce fırsattan istifadeye çalıştılar. Wu-huanlar Ku-hsi boyuna saldırıp hayli zayiat verip birçokta esir aldılar. Bu durumda, Yabgu, Ku-hsi prensini sorumlu bulup, ağır biçimde eleştirdi. Bir fiskeyle yıkılacak kadar gevşeyen bağların kopması an meselesiydi zaten, prens isyan kararı aldı.

Zoraki Yabgu, zorbalığa meftun idi. Düşman kazanma sanatında gösterdiği maharet (!) düşman sayısını o kadar artırdı ki; bunların tükürüğü ile boğulabilirdi. Üzerine hücumlar başlayınca Batı prensi olan kardeşinden yardım talep etti. Kendisine layık cevabı aldı: "*Bu kadar insanın ölmesi, huzurun bu kadar bozulması devam edeceğine sen öl daha iyi*!"[198] Bel bağladığı kardeşi bile onun ölümünü istiyordu. Tutunacak bir dalı kalmamıştı ve kendi canına kıyarak hayata vedâ etti.

198 Aynı Eser, 175. s.

Hu-han-yeh (58 Senesi)

Hakanlık için aday pek çoktu. Kavgalar bitmek bilmiyordu. Kardeş boyların birbirini kırdığı sıralarda, kendisini ayakta tutmaya ümidi kalmayan Hakan intihar etmişti. Taht âşıklarının içinde en bahtlısı olarak öne çıkan Hu-han-yeh, Yabgu olmayı başardı. Elbet sıradan biri değil eski Hakanın oğluydu Hu-han-yeh ve bir de kardeşi vardı. İleride karşısına çıkacak, birbirine düşmanlıkta ileri gidecekler. Başka prenslerde, iyi veya kötü niyetle çeşitli kavgaların içine girecek, parçalanmanın nasıl

başarılabildiğini gösterecekler. Tam manâsıyla, at iziyle it izinin karıştığını ibretle seyredeceğiz.

Hu-han-yeh'e taht yolunu açan buldozerlerden biri, intihar ederek ölen Yabgu'nun, Batı prensi olan kardeşi idi. İlk ölüm fermanı onun için yayınlandı. Hunlarda, son senelerin nasıl yaşandığı düşünülürse, emir'in demiri kestiği günlerin çok gerilerde kaldığı görülür. Merkez'e bağlılık, belki de bu bağı sağlam tutmayı beceremeyen liyâkatsız Hanlar yüzünden gevşemişti. Uzak bölge prensleri, Hakan'a karşı koymak için dostlar bulmakta müşkülat çekmiyorlardı. Ölümüne ferman çıkarılan Batı Prensi birkaç prensi de yanına alıp, onlarla beraber göçebe Hunların da yardımını sağladı. Merkezden bakıldığında âsi görünen Batı prensi, on binlerce süvari ile Hu-han-yeh'in üzerine yürüdü. Yabgu Hu-han-yeh'in ordusu yenilerek dağıldı "*kendisi de her zamanki oturduğu yeri bırakmak zorunda kaldı*."[199] Böylece, bir başka prensi Chu-ki Prens olarak atamış olan Doğu Chu-ki Prens kendisini de, -Hu-han-yeh'i kaçıracak- Yabgu yaptı.

199 Büyük Türk Tarihi, 1. c. 225. s.

İşler zıvanadan çıkmıştı. Erken kalkanların ihtilâl yaptığı bir moda baş göstermiş, aynı anda beş prens Yabguluğunu ilan etmişti. En garip taraf şu ki; bu beş prens'in tamamı aynı boy'dan idi. İyi olan taraf ise, âsi Yabgular, Hun topraklarını değil, aksine sınır ötesinde Çungarya'nın bir kısmını, Sura ve Tarbagatay eteklerini kendilerine üs olarak seçmişlerdi.

Biraz hile, biraz hırs, biraz kıskançlık bir sürü baş'ın türemesine, bunlarında kavgalarına sebebiyet veriyordu. Özetle söylenirse küp küp'e çarpıyor, çürük olanlar kırılıyor. Olayların gelişimi bazı Yabguları ünvan bırakmaya mecbur ediyor, böylece sayı azalıyor, 40 bin kişilik, 60 bin kişilik ordular birbirine giriyor, savaş! Kaybeden Chu-ki Yabgu (eski Doğu prensi) intihar ediyor, onun safında yer alan bir prens Çin'e kaçıyor, Hu-han-yeh'in gücü artıyor.

Sular durulmuş değildi. Yabgulardan biri Hu-han-yeh'e itaat arz etmiş, ama bir başkasını Yabgu ilân etmişti. Sonunda o da yakalanıp idam olundu. Batı da hâkimiyet Hu-han-yeh lehine sağlandı fakat bu ara da, Doğu bilge eliği, kendi kabilesinden, birkaç on bin kişi topladıktan sonra, anlamsız kardeş kavgasına karışmamak için Çin'e teslim oldu.[200]

200 Hunlar 177. s.

Hunlar birbirini yerken hiçbir tat almıyorlar, ama onları seyreden Çin iştahla dudaklarını şapırdatıyordu. Hun ülkesinde sükûnet görülür görülmez ezeli görevini yüklenen Çin, kendilerine "*iltica etmiş olan bir Hun komutanına hakanlık rütbesini vererek hudutta yerleştirdi. Fakat hakanın buna aldırış edecek vakti yoktu. Çünkü kardeşi Çiçi kendi halkı ile Hun ülkesinin doğu kısımlarını işgal etmişti.*"[201]

201 Türk Tarihi, 1. c. 49. s.

Çiçi, Yabguluğunu ilan edince "*Hunların üç Yabgusu olmuştu; fakat bu iş böyle devam edemezdi. 54 yılı sonlarında Jen-ch'eng-Yabgu, doğu'ya bir sefer yapmak için kendini yeterince güçlü hissedince, önce Çiçi üzerine yürüdüyse de, savaş sırasında öldü ve ordusu da galip tarafın saflarında yer aldı. Böylece güçlenen Çiçi Hu-han-yeh'e saldırıp ordusunu bozduktan sonra, Hangay'daki karargâhını ele geçirdi*."[202]

202 Hunlar, 177. s.

Hu-han-yeh bir oldubitti ile Yabguluğa gelmiş, önüne çıkan bütün engelleri hangi biçimde olursa olsun aşmaya çalışmıştı. Birçok prensin kellesi uçurulmuş, bazıları Çin'e iltica ettirilmiş, fakat kardeş Çiçi en sert kaya olarak karşısında dikilince, ona, Hu-han-yeh'in kılıcıda oku da işlememişti.

Başa güreşenleri ayrı değerlendirip, özellikleri sadece Hun olmak sayılan halka bakınca, onların, başlarındaki prenslere, yabgulara itaat etmekten başka bir şey yapmadıklarını görüyoruz. Kim kendi kabilesini nereye sürerse, itirazsız o tarafa gidiyorlar. Savaş'sa savaş, barış'sa barış; bunların niçin olduğunu sorgulayan çıkmıyor.

Gelelim Hu-han-yeh'e… O mağlup oldu. Vaziyeti kötüydü. Bağlılarıyla beraber savaşı kaybetmiş, kader onu Çin hududuna savurmuş, burada yol çatallaşmış, hayatî bir karar verme ânı gelmişti. Tek başına hedef tayin etme şansı kalmadığı için, silâh arkadaşlarına danışmak zorundaydı. Doğu prensi ona, Çin'in hâkimiyetine girmeyi teklif etti. Daima tam istiklâl üzere yaşamaktan başka bir şey bilmeyen ve istemeyen yaşlı Hunlar partisinin oğlu olan prens'in sözleri şaşkınlık yarattı. Aksakallılara göre Çin İmparatoru bir melun idi, şimdi bu adamın himayesine sığınmak, böyle bir şeyi istemek nasıl olurdu? M.Ö. 53 senesiydi. Hu-han-yeh kurultay

toplayıp, Çin'e sığınma teklifinin nasıl karşılanacağını sordu. Aksakallıların cevabı aşağıda:

"***Bütün Dünya Kavimlerine Gülünç Oluruz**!"*

"Böyle bir şeyi, (yani Çin'e bağlanmağı), nasıl düşünebiliyoruz? Hunların âdet ve ananelerinin temelini, -en yüksek bir değer olarak kabul edilen-, güç ve cesaret meydana getirir!

"Başkalarına bağlanmak ve onlara hizmet etmek, bir alçaklıktır! Bizim ünümüz, bütün dünyada, (bu anlayışımız ve tutumlarımız ile) yayılmıştır.

"Savaşmak ve ölmek, 'ancak cesur yiğitler ile savaşçılara göre bir iş' ve vazifedir! Şimdi ise, nasıl böyle yapabiliriz? Ortada, devleti ele geçirmek isteyen kardeşlerin yaptıkları, kavgalardan başka ne var ki?

"Devlet, (bu kavgaların sonunda), ya büyük ya küçük kardeşin olabilir!

"Devleti elde edemeyen, ölür, (Bu kavgalar sonunda) 'devleti ele geçirenin' çocuklarına, onun yapacağı hizmetler ile bırakacağı ön kalır! (Önemli olan, devletin devamıdır!)

"(Yeni) hakanın, 'çocukları ile torunları ise, yine onun izinden', giderler. Böylece, 'dünyadaki bütün milletleri, hâkimiyetleri altında bulundurmağa, devam ederler!

"Gerçi Çin, şimdi çok kuvvetlidir: Ancak Hunların tümünü, 'hâkimiyet altına almaları' ve Hunları 'kendilerine katmaları', mümkün değildir. Buna rağmen siz, atalarımızın eski devlet ve idare prensiplerini, 'unutarak ve Çin'e bağlanarak', onlara hizmet edelim, diyorsunuz!

"Böyle bir istek eski Hun hakanlarının, şan ve şöhretlerine leke sürmek demektir. Ayrıca böyle bir şey yapacak olursak, bütün dünya kavimlerine gülünç oluruz.

Törelerimiz ile (devlet içindeki), 'asâyiş ve sükûneti, yeniden kurmağa çalışalım". Yoksa başka yollarla, 'dünya'daki bütün kavimleri, kendi hâkimiyetimiz altında', tutmamız, nasıl mümkün olabilir?" [203]

203 . Türk Kültürünün Gelişme Çağları: 108-109. s.

Kimliğine saygı duyan insanlar, hâlde aşağılara düşmüş dahi olsalar, yerlerinin orası olmadığını düşünürler. Gelecek nesillere bırakacakları maddî manevî mirasın muhasebesi vardır zihinlerinde. Zor günlerin, karmaşık durumların yüküne talip olanlar fikrî cephede ihtiyarlardır. Bir Hun idealisttir aşağıda çizilen resme göre. Beden gücü azalan yaşlılar, zihnen gelişmişler, kaslardan beyne gitmiş güçleri. Hun olmanın ne manâya

geldiğini aksakallılar biliyor, verdikleri fazilet dersine bakın. Mevcut durumlarının nezâketi umurlarında değil. Tek istedikleri, kendilerine biçildiğine inandıkları rolü oynamak, ucunda ölüm olsa da. Ne çare ki verilecek karar yaşlı gönüllerin dinç arzuları hilafına olacaktı. Sığınma teklifinin sahibi, tekrar söz alıp, özetle, dedi ki:

"Wu-sunlar ve diğer yerleşik krallıklar Çin'in tebaası oldular. Han sülâlesi en iyi günlerini yaşıyor, biz de eski iyi günleri mumla arıyoruz. İçinde bulunduğumuz şartlarda yapılacak en akıllı iş, Çin'e boyun eğmektir; yoksa kaybolur gideriz!"

Muhalif kanadın çığlıkları idarî sınıfın kafasına yerleşen sığınma fikrini bastıramadı. Hu-han-yeh, en uygun hareket tarzının böyle olduğuna inanmıştı. Zaten, oğlunu Çin'e gönderip, "*saray da İmparatora hizmet etsin"* demişti ki. Bu, iki sebepten yapılan harekettir; birincisi naçarlık belâsı rehine vermek. Yani, "*işte ciğer paremi size teslim ediyorum. Sadakatimden şüpheniz olursa, boynunu vurun*!" İkincisi casusluk ki şimdi öyle bir şey yok.

Hu-han-yeh, milli duyguları ağır basan yaşlılar grubu, onları destekleyenler ve Çiçi yabgu tarafından sevilmeyen davranışlar içindeydi. İmparatorun desteği ile ayakta olunabilirdi; onun içinde elinden geleni yaptı. Nihayet, M.Ö. 52'de, kendisini Çin sınırından içeri attı. "*Eli yüreğinde başkent'e girdi. Orada İmparator Hsüan-ti tarafından kabul edildi. Kabul merasimi mutantandı ve yabgu orada İmparatorun vassalı olmayı kabul ettiğini açıkladı*."[204]

204 . Hunlar. 179. s.

Sergilenen gösteri olayın ne kadar mühimsendiğini belli ediyor, âdeta büyük bayramlardan birinin yaşandığı hissediliyordu. "*Çin sarayında şimdiye kadar hiçbir kimse bu kadar büyük merâsimle, bu kadar ihtiramla karşılanmamıştı*."[205]

205 . Türk Tarihi: 1. c. 50. s.

Meseleye Çin açısından bakınca, olağanüstü itibar gösterilişi haklı bulunur; çünkü bir zamanlar Hunların yaşadığı yerlere bakmaya cesaret edemiyorlardı. Yedikleri darbelerden o kadar yılmıştılar ki, bunları yapanların insanlar değil, canavarlar, cinler-periler olabileceğini

sanıyorlardı. Şimdi ise bir Hakan ayaklarına kadar gelmiş, tâbilik arz ediyor.

İmparator, Hu-han-yeh'e *"birçok bağışlarda bulundu. Bunlar çeşitli kumaşlar, giysiler, silâhlar, atlar ve buna benzer şeylerdi."*[206] Tebaalığı kabul eden Hunlar için de bol miktarda mısır ve pirinç gönderildi.

206 . Büyük Türk Tarihi. 1. c. 229. s.

Çin sarayı gösterişli, saraylılar riyakâr, içten pazarlıklı yapılan iltifatların hepsi bir menfâate istinat etmekte. Bir süre sonra, Hu-han-yeh buradan bıktı; zaten de daimi ikamet için gelmemişti. İmparatordan, Sansi vilâyeti'nin kuzey sınırlarında oturma izni istedi. Arzusu memnûniyetle karşılandı. *"İmparator kendisini selâmetle oturacağı yere gönderdi. Aynı zamanda 16 bin kişi yolladı. Bunlar Ordos ülkesinin kuzeyine giderek, gerek Han'ı korumak gerek asileri yola getirmek üzere orada kaldılar."*[207]

207 . Aynı yer.

Çiçi Yabgu

Prensler arasında cereyan eden kavgalar umumî manâda Hunların kan kaybına sebep oldu. Düşmanların yapamadığı kötülüğü birbirine yaptılar. Çinliler nezdinde itibarları aşındı. Birçok prens ve büyük kumandan sığınma isteği ile Çin'in kapısını çaldı. En fazla gürültü çıkaran sığınmacı Hu-han-yeh olmuş, en itibar görende o idi. Önce oğlunu rehin olarak gönderdiği Çin sarayına sonra kendisi kapağı atmıştı. Bu hareketler sevimli değildi. Milliyetçi denebilecek Hunlar Hu-han-yeh'ten nefret etmiştiler. Varlıklarıyla ses getiremeyen heveskâr Yabgular –yani kendilerini bağlı ilân edenler- önemsenecek etki bırakamadan kayboldular. Bazen yenileri de zuhur edip, sıraya girmeye çalışıyor. Ama esasında iki Yabgu bulunmaktadır; biri Hu-han-yeh, biri onun kardeşi Çiçi. Yiğitliğin yakıştırıldığı Çiçi dahi mecbur kalıp, oğlunu İmparatora rehine gibi yollamıştı. Hu-han-yeh tam bir Çin bendesi olup, Çin'in her türlü yardımı da onun ve adamlarının tarafına akmaya başlayınca, Çiçi'nin rehine oğlunun fonksiyonu kalmadı.

Çin'in himayesini gören Hu-han-yeh'e doğu ve güney eyaletlerini bırakan Çiçi, kuzey ve batı eyaletlerini kendi iktidar sahası olarak kabullendi.

Hunlar resmen ikiye bölünmüş oldular.[208]

208 . Hunların Hayatı: 54. s

Bir yanda Hu-han-yeh, bir yanda Çiçi, iki kardeşin taraftarlarının özellikleri şöyle belirtilebilinir: "*Hun olma gururu*"[209] taşıyanlar Çiçi'nin, huzurlu yaşamaya meraklı olanlar Hu-han-yeh'in yanını seçmişlerdi:[210] İki kardeş tarafından da kendilerini temsilen Çin'e elçiler gönderiliyor, tabii olarak itibar gören, itibarlı tâbi'lerinin adamı oluyordu. Esasen Çin'in resmen kabul ettiği Hun Hakanı Hu-han-yeh; Çiçi ise onlara göre bir âsidir. Hangi zaruret neticesi olursa olsun Hu-han-yeh Çin'e bağlanmış, orada, "gerçekten büyük bir üne sahip olmuştu. Hattâ öyle ki, bu günkü Çin okul kitaplarında bile, onun adını görmek mümkündür."[211]

209 . Türk Kültürünün Gelişme Çağları: 76. s.

210 . Hunlar 184. s.

211 . Türk Kült. Gelişme Çağları, 75. s.

Mantıklı bir tabir gibi gelen milli güçler Çiçi'nin dayanağı idi, onlarla beraber "*M.Ö. 51'de harekete geçti. Önce Tanrı Dağları kuzeyi – Isık göl havalisindeki Wu-sunların mukavemetini kırdı; Tarbagatay bölgesindeki Ogurları, daha kuzeyedeki Kırgızları ve İrtiş etrafındaki Ting-lingleri tâbiyetine aldı.*"[212]

212 . İslam Ansiklopedisi, 12/2. c.

Wu-sunlar enteresan bir kavim. Eski Çin tarihçileri derseniz kelimenin tam manâsıyla acayipler. Kendileri mükemmel insan, ama başkaları her hangi bir şey. Geçmişte Çinlilerle ve Hunlarla farklı münâsebetleri olmuş, o zamanla ilgili özet bilgiler sunulmuştu. Şimdi farklı bakış sahiplerinden malûmat almaktayız. Bu Wu-sunlar Çin başkentinden kuzey batıya doğru 5 bin km. kadar uzakta yaşayan kimlikleri tesbit edilemeyen bir kavimdi. "Çin'in tarihçileri bu adamların doğrudan doğruya maymundan gelme, kızıl saçlı, yeşil kirpikli kimseler olduğundan bahsederler."[213] Yaşayış biçimleriyle Hunlara benzetilirler. Kendi kendilerine yetemeyen, daima bir koruyucuya ihtiyaç duyan Wu-sunlar coğrafî yakınlıklarından dolayı Hunlara meyyâl idiler. Hattâ Çin dostluklarını kazanmak amacıyla

krallarına bir prenses göndermiş, Hunlar da aynı yolu denemiş ve daha başarılı sonuç almıştılar.

213 . Bilinmeyen İç Asya: 55. s.

Çiçi'den önce Wu-sunların iç işlerine el atan Çinliler onların iki küçük krallığa ayrılmalarını sağlamıştılar. Şimdi dostlukları mühimsendiği için Çiçi onlara elçiler göndermişti. İstediği sadece dostluk anlaşması idi. Normal bir zamanda bir Hun Başbuğu'nun böyle bir teklifi çok cazip olmakla beraber, bu aralar durum nazikti. Şayet Wu-sunlar Çiçi ile dost olurlar ise, Hu-han-yeh'in ve de Çin'in şimşeklerini üzerlerine çekerler, teklifi reddederlerse Çiçi de tehlikeli bir düşman olabilir ve diğerleri imdada yetişene kadar ortalık hallaç pamuğuna dönerdi. Wu-sun kralı ikiyüzlü siyasete soyunup, bir yandan Çiçi'ye gülücükler gönderdi, müzakerelere başlayabileceklerini bildirdi, diğer yandan da Çinlileri uyardı.[214] Ayrıca Hunlara karşı 8 bin kişilik ordu gönderdi. Bu arada elçinin yahut elçilerin kellesi vurularak Çin valisine takdim edildi.[215] Kral alçakça hareket etmiş, Hunları gafil avlamaya çalışmıştı. Çin askerinin gelmesini bekleme sabrını dahi gösteremediğinden, ordusu doğrandı, kendisi de bu savaşta can verdi.

214 . Hunların Hayatı. 55. s.

215 . Hunlar, 184. s.

Küçük kavmin kalleşliği kısa sürede cezalandırılınca, Çiçi'nin akıncılık damarı kabardı. Daha sonra, söylendiği gibi Tarbagatay bölgesine yönelinip Ogurlar, Kızgızlar ve İrtiş, taraflarındaki Ting-lingler itâat altına alındılar. İşler iyi gitmiş, arka sağlama alınmıştı; bilâhare Wu-sunlara dönen Çiçi, bir daha ve hem de daha ağır bir darbe indirdi. Bütün bu başarılar iki yılda olmuştu.

Çiçi, yaptığı savaşlarla taraftarlarının sayısını artırmış, Çin'den pek korkusu kalmamıştı. Çin'de bulunan oğlunun kendisine gönderilmesini istedi. İmparator çok olumlu bulduğu bu arzuyu, nazlanmadan yerine getirdi ve birde elçi gönderdi. Çin'de yeni İmparator olan Yüan-ti, şehzadeyi götüren elçisinden bir daha haber alamadı. Elçi'nin öldürüldüğü sanılıyor, sebep ise bilinemiyor. *"Meçhul bir sebepten dolayı" Çiçi'nin öldürttüğü, bunu Çin İmparatorunun sonradan öğrenip Çiçi hakkında kararını verdiği,* [216] söyleniyor.

216 . Hunlar: 185. s.

Kâr Yolunda Kar'ın Azizliği

Çiçi ile Wu-sunların işi tamamen bitmemişti. K'ang-chü hükümdarlığı da Wu-sunlarla komşu ve aralarında husûmet var. Çiçi'ye bir haber gönderip askeriyle beraber gelmesini, müştereken Wu-sunlara saldırmalarını teklif ettiler. Bu işin amacı Wu-sunları kovalayıp Çiçi'nin Hunlarını onların yerine yerleştirmekti. Gidilecek bölge Batı Türkistan idi; buranın yollarını iyi tanıyan Çiçi, askerlerini alarak "*Orhun'dan Batı Türkistan'a doğru yola çıktı. Fakat yolda çok büyük bir soğuk oldu*."[217] Fırtına ve don dayanılmaz noktaya ulaşınca kadere rıza göstermekten başka yapacak bir şey yoktu. Dönülemezdi, -devam edildi, ama "*savaşçıların çoğu donarak öldü ve sadece üç bin kişi Çiçiyle beraber K'ang-chü'ye ulaşabildi.*[218]

217 . Türk Kült. Gelişme Çağları: 76. s.

218 . Hunlar: 285. s.

Biraz, talihin gülen yüzüne ihtiyaç vardı. Tamamı ne kadardı, bilmiyoruz; belki 10 bin kişiydi ve elde sadece üç bin asker kalmıştı. Çiçi istikbale bunlarla yürümek zorundaydı. Geriye dönüş yoktu zira Hu-han-yeh bütün Hun topraklarını ele geçirmişti.

K'ang-chü hükümdarının yanına kadar vardılar ve Çiçi burada çok iyi karşılandı. Belki abartılı rakamdır, ama gerçek payı da yok değildir. 120 bin askeri varmış bu küçük ülkenin. Çiçi'nin elinde üç bin asker var. Yine de savaşçı Hunlar fazla önem arz ediyor, ev sahibi hükümdar Hun askerlerini kendi askerlerinden değerli görüyordu. Hun Hakanı ile K'ang-chü Hükümdarı can ciğer gibiydiler; bunu pekiştirmek, ilerilere taşımak arzusuyla, biri birlerinin kızlarıyla evlenip hem damat hem kayınpeder oldular.

Sıra Wu-sunlarla savaşmaya geldi. Çiçi kumandanlığını askerleri savaşçılığını bütün maharetleriyle ortaya koydular. Düşman askerleri aç tavukların önüne atılan darılar gibi çiğnenip yenmekten başka işe yaramadılar. Wu-sunların başkenti ele geçirildi (M.Ö. 42) Ölenler öldü, sağ kalanlar doğuya doğru kaçarak kurtuldular. Wu-sun toprakları Hunlara kaldı.

Fergana'ya yürüdüler. Burada kale kuşatması gerekiyordu, fakat Hunlar açık arazi savaşına alışık idiler, kuşatmalarda tecrübeleri yoktu. Şehir

yağmalandı.

Uzun zamandır açlıkla, yoklukla pençeleşiyorlardı, aç gözlüydüler. Fergana vadisinde o kadar çok ganimet buldular ki, hiç birinden de vazgeçemediler. Toplanan malların çokluğu, muhafaza edilecek yere ihtiyaç gösterdi. Bir kale yapıp, depo olarak kullanmayı düşündüler.

Romalılarla Parthlar(Part'lar) savaşmış, lejyoner Romalıların bir kısmı Parthlara teslim olmak zorunda kalmış, onlar da hizmet etmek için doğu sınırına gönderilmiş. Çiçi, muhken bir kale yapılmasını istediğinde bu Romalı piyadelerden de 100 kadarını kendi adamlarıyla çalıştırarak, Roma tarzında inşaatı iki sene de tamamlattı.[219]

219 . Hunlar, 186. s.

Çiçi, Çin şalı ile örtülen milletinin bahtını açmaya çalışırken, faaliyetlerini değerlendiriyor, diyordu ki: Değişmek şart. Bunun ilk örneğini, kuzey Moğolistan'daki ağırlık merkezini Çu-Talas Nehirleri arasına kaydırıp, orada etrafı surlarla çevrili bir başkent inşa ettirerek vermiş oldu. (M.Ö.41)[220]

220 . Türk Milli Kültürü. 66. s.

Hunların yükseldiği devirlerde başta büyük yabgular, çöküş devirlerinde de zayıf yabgular bulunmaktadır. Düşman ne kadar kavî olsa da iyi yönetici bir çıkış yolu buluyor, kötüsü ve bir de zayıfı bunalıp kalıyor. Çiçi, Hunlar için talih kuşu olmuş, milletini kanatlarında aydınlık ufuklara taşıyordu.

M. Ö. 41'den itibaren, "Mevki olarak İran, Afganistan, Hindistan, Doğu ve orta Avrupa kıtaları bakımından Asya tarihinin bundan sonraki gelişmesinde sürekli tesiri görülecek olan Türkistan sahasına Türk halkının iyice nüfuzunu sağlamış oldu. Batı Hun'ları ve Fergana, Bahtria (Baktriya-Belh) bölgesini kendine bağladı. Çin kaynaklarına göre, An-si bölgesini yani güney-doğu sınırları tâ Anadolu'ya kadar uzayan Parth İmparatorluğunun kuzey-doğu kısmını zaptetmek için plânlar kurdu."[221]

221 . Aynı Yer.

Çiçi ve K'ang-chü Hükümdarı

Çiçi’nin son zamanlarında önemli rolü olan, yeni bölgeye yerleşmesini sağlamış bulunan K’ang-chü hükümdarı ile balayı’ları uzun sürmedi. Kesin bilgilerden yoksun olduğumuz halde, tahmini sebepten üretilen düşmanlığın gelişimi Partlara bağlanıyor. Uzun emeli olan Çiçi geniş düşünüyordu. Partlarla ittifak sağladı. Bu K’ang-chü hükümdarının aleyhineydi. Onun için, araya soğukluk girdi. Bir gün, K’ang-chü Çiçi’ye ağır hakaretler etti. Akabinde Çiçi K’ang-chü prensesi olan hatununu ve yanında bulunan birkaç yüz K’ang-chü beyini öldürerek, cesetlerini parça parça doğratıp nehre attırdı.

Talas Savaşı – Çiçi’nin Sonu

Çiçi ileriye dönük tasavvurlarıyla günlerini geçiriyor, savaşçıları etrafı surla çevrili şehir hayatına uyum sağlamaya çalışıyorlar. Çin, eski bir davayı gündeme getirmek istiyor, sebepsiz yere öldürülen elçilerinin intikamı alınmamış olduğundan huzursuzluk duyuyor fakat Çiçi’nin bulunduğu uzak ve netameli bölgeye ordu sevkine de yanaşamıyordu. Şartlar sürpriz gelişmelerle değişmese İmparator acısını yüreğinde taşıyacak, Çiçi de, kendi plânları çerçevesinde işine bakacak.

Rivayete göre, adı Ch’en Tang olan, kabiliyetli, iyi eğitim görmüş mevkii henüz küçük bir memur hapse düşmüştü. Bizim Osmanlı döneminin en ürkülen sürgün yeri Fizan idi ve hiç kimse oraya gönderilme bahtsızlığına uğramak istemezdi. Rusya’nın Sibirya’sı var. Çin için de Batı ucu korkunç. Memur Ch’en Tang hapis cezasının, Batı ucunda görevlendirilmeye çevrilmesini talep etti. Dileği yerine getirildi, ama mâceraperest memur memnun kalmadı. Tekrar yurduna ve hür olarak dönmek istiyordu. Bunun içinse, kahramanlık yapması lâzımdı. Çiçi’yi öldürmek, kellesini İmparatora teslim edip, hürriyetini satın almak hülyasına kapılan memur Çin’in Batı ucu valisinden izin koparamadı. *“Fakat Ch’en Tang, valinin hasta olmasından yararlanarak sahte bir buyruk hazırlayıp, Çinlilerden ve yerli halktan güçlü kuvvetli olan savaşçıları topladı. Vali durumu öğrenince, askerleri geri çevirmeye yeltendiyse de, Ch’en, kılıcını çekerek kendisini engellememesini istedi. Bu durum karşısında korkuya kapılan valinin kendisi de orduya katıldı.”*[222]

222 . Aynı Eser. 187. s.

Çiçi Han çok geniş topraklar üzerinde hâkimiyet kurmuş, ama henüz tam yerleşme sağlanabilmiş değildi. Her şeyin yavaş yavaş yoluna gireceği, komşularla münasebetlerin düzeleceği, Hunların huzur ikliminde yaşayacakları hesap ediliyordu. Çin uzaktı ve kolay kolay rahatsız edici hareketlere tevessül edemezlerdi. Yani, Çiçi'nin, yaklaşmakta olan tehlikeden haberi yoktu.

Çinliler Wu-sunları ve K'ang-chüleri saflarına katmışlar askerlerinin sayısı 70 bini bulmuştu. Hun topraklarına giren Çinliler Talas ırmağı üzerindeki surlu Hun başkentini kuşattılar.[223]

223 . İslam Ansiklopedisi, 12/2. c.

Çiçi gafil avlanmıştı. Şemsiyesiz, açık alanda sağanağa yakalanan Hunlar ne yapacağını şaşırdılar. Hiçbir tedbir alınmamıştı, savunma için imkânlar yoktu ve zaten kapalı yerler onlara göre değildi. Düşman ordusu kalabalık, kendi askeri az. Kurtuluş ümidi olmasa da savaşmak şart olmuştu. Esir olmayı aklından geçirmeyen Çiçi şerefiyle ölmeyi tercih etmek zorunda kaldı. Bundan sonrasını Çin kaynaklarından takip edeceğiz:

"Çiçi kalesinin duvarlarına beş renkli bayrağını dikmiş, Hunların hükümdarı olduğu müddetçe dünyanın hâkimi olduğunu da iddia edebileceğini ilan etmişti. Küçük bir süvari kuvveti kaleden dışarı çıkmış, büyük Çin kuvvetlerine karşı yürümeye başlamıştı. Bu arada 60 (70) bin kişilik büyük Çin kuvveti harekete geçmiş, bu küçük süvari kuvvetine hücum ederek kaleye kaçırmıştı. Geceleyin Hunlar tekrar bir çıkış hareketi yapmışlar, bu seferde büyük kuvvetler karşısında kaleye çekilmeye mecbur kalmışlardı. Ertesi günü umumî harp başlamıştı. Kaleyi müdâfaa edenler arasında kadınlarda vardı. Kalenin üstündeki duvarların arasında kadın ve erkek cesetleri birbirine karışarak yatmakta idi. Çiçi de bir ok ile yüzünden yaralanmıştı…"[224]

224 Türk Tarihi: 1. c. 52. s.

Yardımcı kuvvetlerle beraber Çinliler her türlü vahşeti mübah sayarak tam bir kıtal yapıyorlardı. Kahramanca direnen kadınlı erkekli Hun savaşçıları, hayatlarını ucuza satmamaya aht etmiştiler. Bunu ne derece

başardıkları düşmanın hareketinden anlaşılıyor. Çinliler bütün şehri ateşe verdiler:

"Çiçi Han, sonunun geldiğini anlamıştı. Karılarını kale burçlarında oklayıp, aşağı attı. Kendisi de bir yolunu bulup kaçtı. Ama az sonra düşmanın oklarına hedef oldu ve öldürüldü. Savaşanlar arasında ne bir kadın, ne de bir erkek kalmıştı. Bir Çin subayı kahraman Türk'ün başını kesmiş, bunu Çin'in hükûmet merkezine göndermişlerdi. Son müstakil Hun Kralı da bu suretle ortadan kaldırılmıştı. Bu harpte 1518 maktul, 145 esir alınmıştı. Bunlar arasında çocuklar ve kadınlar bulunuyordu."[225] *Son cümleyi Gumilev şöyle söylüyor: "Savaş bitmiş, hesaplaşma başlamıştı. Yabgu'nun hanımları, büyük oğlu ve muhtemelen 1518 Hun'un kellesi vurulmuş, binden fazla kişi de galiplerin merhametine sığınmıştı." Bu olaylar*ın meydana gelişi, Çiçi'nin ölümü M. Ö. 36 senesindedir.

225 . Türk Kültürünün Gelişme Çağları 77. s. Türk Tarihi. 1. c. 53. s.

M. Ö. 36 – M. S. 48 Arası

Çiçi'nin ölümüne Hunların mahvolmalarına sebep maceraperest Çinli kahraman ilân edilip, özgürlükle ödüllendirildi. Onunla benzer bir sevinci yaşayan, diğer Yabgu Hu-han-yeh idi. Kardeşi Çiçi'nin başına gelen belâ, trajik ölüm ona sevinç getirmişti. Çiçi ölmüş, ama davası yaşayacaktı. "*Türkistan yolu artık Hunlara açılmıştı. Bundan sonra gelen her otuz ile elli yıl arasında Batı Türkistan sınırlarına, yeni bir Hun göçünün tekrarlandığını göreceğiz.*"[226]

226 . Türk Kültürünün Gelişme Çağ. 77. s.

Biraz da, ölenleri bırakıp, kalanları seyredelim. Hu-han-yeh, kendisini sürükleyen sebep ne olursa olsun, onursuz bir hayatı seçmişti. Kendi milleti fertlerinin ve kardeşinin uğradığı felâketten pek memnûniyet duydu. Çin'e bağlılığını, sadakatini ispat için İmparatora müracaat edip, hudut muhafızlarını çekmesi halinde, bu görevi üstleneceğini bildirdi. Herhalükârda, Hun Hun'dur vehmine kapılan Çin ileri gelenleri, Hu-han-yeh'in ihanet edebileceği varsayımından hareketle, hayır! Dediler. İmparator da bu teklifi reddetti. Ancak, ata yurduna gitmesine müsaade

edilen *"Hu-han-yeh, arkasında birçok çocuk bırakarak, M.Ö. 31'de öldü."*[227]

227 . Hunlar. 196.s.

Gumilev'e göre: Hu-han-yeh, ölmeden önce ikinci hanımından doğan büyük oğlunu yerine vasiyet etmiş. O tahta geçmiş ve küçük kardeşini halef tayin etmiş. Sonraki yıllarda bu kural aynen uygulanmış. Ama diğer eserler ne demiş, ona bakacağız ve çok farklı bir manzara seyredeceğiz:

Hu-han-yeh birçok kadınla evliydi. Bunların içinde birinci ve ikinci eşler iki kız kardeşti. Hakan'ın, yerine geçmesini vasiyet ettiği ikinci eşinin büyük oğluydu ve bu büyük hanımın büyük oğlundan yaşça küçüktü. Hun aileden gelen iki kız kardeş, oğullarının hakanlığından ziyade Hunluğu düşünüyorlardı.[228] Genç şehzadenin annesi oğlunun küçük olduğunu, Hun İmparatorluğunun on seneden beri, iç savaşlarla perişanlık çektiğini, ahalinin musibetlerden kendilerini hâlâ kurtaramadığını, bunun için henüz kurulmuş olan barışı sürdürmeğe kudretli bir Han seçilmesine ihtiyaç bulunduğunu, bunun da kız kardeşinin oğlunun iş başına getirilmesini mecbur kıldığını söyledi. Tarihte böyle fedakârlık örnekleri çok azdır."[229]

228 . Türk Tarihi: 1. c. 54. s.

229 . Büyük Türk Tarihi: 1. C. 235. s.

İşte böyle. İki annede milletin refahını düşünüp, kendi nefislerinden vazgeçiyorlar. Biz kısa kestik. İki kız kardeş arasında fedakârlık yarışı çok uzamıştı. Sonunda birinci hatun'un büyük oğlu kurultay kararıyla iş başına getirilmiş, ikinci eşin büyük oğlu da ona halef yapılmış.

Adı, Hak-tsu-lui olan yeni Hakan, saygıdeğer manâsına gelen uzun bir ünvan aldı. Yiğitlik taslayacak halde değildi, 25 senesinde Çin sarayına gelerek bağlılığını arzetti ve bol miktarda hediyeler aldı. Zamanında önemli hiçbir olay yaşanmadı. "*M.Ö. 20. senede tahtı Su-hsia-jo-ti Yabgu ünvanı alan kardeşine bırakarak öldü.*"[230] Yeni Yabgu'nun sekiz senelik dönemi kayda değer bir olaya şahit olamadı. Onun ölümünden sonra gelende sekizinci senede öldü, yerine küçük kardeşi geçti. Bu gelip giden yabguların yaptıkları tek icraat, Çin sarayına oğullarından birer rehine vermekti.

230 . Hunlar; 197. s.

Wu-chu-liu-jo-ti (O-tsu-liu) M. Ö. 8 – M. S. 13)

Hunlar ciddi bir savaş görmeden uzun seneler geçirdiler. Çok fakir düşmüştüler. Çin'den yardım alarak hayatlarını idame ettiriyorlardı. Şimdiki Hunların yaşlılar ile gençlerin babaları, - dedeleri kısmen varlıklı idiler. Bulundukları coğrafyanın, kendilerine has zenginliğinde herkesin payına oldukça fazla mal düşüyordu. M. Ö. 127 senesinde bir Hun üç yüz kadar hayvana sahipken, *"70'de 25 ile 15 dolaylarına, 68'de bunun yarısına"*[231] *gerilemişti. Sıkıntının büyüğü bu tarihlerden sonra gelmiş, buna göre de, fakirlik tahtını o derece sağlamlaştırmıştı.*

231 . Orta Asya. 116. s.

Ancak, kendi hallerinde yaşamaya mecbur kalıp, suya sabuna dokunmadıkları son 25-30 senede biraz toparlanma, hem malda hem de insan unsurunda görülmekteydi. Hunlarda biraz gelişme olduğunu fark ettiren, yaşanan bir hâdisedir.

Küçük Bir Savaş (M.Ö. 5)

Wu-sunlar oldum olası gariban bir portre gibidir; silik, soluk, ama biraz canlandıkları zaman yerlerinde duramıyorlar. Asırlardır arada bir dayak yediler, en son, Çiçi birkaç defa tepeledi. Şimdilerde diş geçirebileceklerine inanıyorlardı. Bir prens şöhret peşinde koşuyordu; bunu Hunlara vuracağı darbe ile temin etmek istedi. Dediğini yaptı. Başlangıçta bir hayli de ganimet ele geçirdi, fakat O-tsu-liu Yabgu ordusuyla çıka gelip, Wu-sunların canına okudu; ellerinde ne ganimet ne de esir bıraktı. Wu-sun prensi yaptığına bin pişman olmuştu. Tövbe etti ve oğullarını Hunlara rehine olarak bıraktı. Tıpkı Hunların Çin'e yaptığı gibi. (Sene M.Ö.5)

Çin Gıdıklamayı Sever

Hunlar itilmiş, kakılmış, ezilmiştiler. Mecburen, Çin'in üstten bakışına alttan alarak idare ediyorlardı. Kendileri sadece saygı gösterdiklerine, Çinliler ise vassalları olduklarına inanıyorlardı. Aslında ikisi de doğru değil. Hem hür hem bağımlıydı Hunlar.

Bir gün, Çin’den Hunlara bir elçi geldi. Gayet masumane (!) bir isteği vardı. Fazla büyük olmayan bir arazi parçasını Hunlar Çin’e bırakmalıymış, bu istenen yer Çin arazisine doğru uzanıyordu. Ve *“bu arazi ormanla kaplıydı. Ağaçları ok yapmaya elverişli; kartalların telekleri ise ok arkasına takmak için birebirdi.”*[232]

232 . Hunlar, 197. s.

İşte bu olay Hunların, Çin’in vassalı olup olmadıklarına dair cevabıdır. Hakan, elçinin talebini şiddetle reddettiği gibi, İmparatoru da uyardı. Alttan almanın işine geldiği an da İmparator, özür dileme babından gönderdiği haberde, elçinin toprak istemekle haddini aştığını, ceza olarak kellesinin uçurulacağını duyurdu. Yabgu’nun yüreğine su serpildiyse de, Çin İmparatoru sözünde durmadı. Elçi, ancak saraydan sürüldü.

Wu-chu-liu-jo-ti (O-tsu-liu) Yabgu’nun Çin’i ziyareti gerekiyordu. Biraz kırgınlıktan, kendisi bunu tehir ediyor, Çinlilerin de hoşuna gidiyordu. Gerçi, fakir komşular zengin komşulara misafir olmayı severler; kendi evlerinde göremedikleri ihtişamı, yiyemedikleri taamı tanır, tadarlar; bu geçici bolluk çekicidir. Çin, aslında ikilem arasında kalmıştı; sarayları hakan tarafından ziyaret edilmese, saygınlıklarına halel gelmiş olacak, aksi olunca da hazinelerinin dibine darı ekiliyor. Şöyle bir rivayet bile nakledilir: İmparator, kabul resimlerinin ve hediyelerin sebep olduğu muazzam masrafları düşünerek, hakan’a, ziyaretlerin seyrek yapılmasını rica etmiş.[233]

233 . Hunların Hayatı: 63. s.

Gerek İmparatorun ricasıyla gerek hakan’ın kendi tercihiyle ziyaret işi epey ertelenmişti. Daha fazla da uzatılamayacağı için *“M.Ö 1. yılda Yabgu, Çin sarayına gelerek, seleflerine nisbetle çok büyük hediyeler aldı*.”[234]

234 Hunlar. 197. s.

Wang – Mang

Çin’de başbakan konumunda, İmparatorun sağ kolu baş veziri. İmparator Ai-ti M.Ö. 1. yılda ölünce, küçük yaştaki P’ing-ti tahta geçti. Devletin yönetimi vekaleten İmparatoriçeye verildi, ama onun sevgilisi baş vezir

Wang- Mang sözü geçen tek kişi idi. Bu yüzden Çin'in iç ve dış politikasında kesin değişiklikler yapmaya girişti.

Değişik bir kişilikti Wang–Mang. Tahtta sekiz yaşında çocuk, onun adına ülkeyi yöneten İmparatoriçe; lâkin çapkın ve ahlâksız- vezir herkesi ve her şeyi kendi yönetiyor. Bu, bu tür yönetimler için ilk defa görülen bir şey değil; krallıklarda emsali bol… Çocuk İmparator P'ing-ti hastalanıp öldü. "*Bunda her halde Wang-Mang'ın parmağı olacak. Wang – Mang bir yaşında bir çocuk olan Ju-tsi-ying'i (M.S. 6-8) tahta çıkarttı ve kendini hükümdar yapmanın sırası geldiğini ileri sürerek M.S. 8. yılda, güya göğün emriyle, çocuğu tahttan indirerek kendisini "Hsin" sülâlesinini İmparatoru yaptı.*"[235]

235 Çin Tarihi: 101. s.

Wang–Mang hırslıydı, farklıydı; Çin'de her şeye kendi mührünü vurmak istiyordu. Vatandaşlarını inim inim inletecek reformlar yaptı. Sonra da gözünü dışarıya çevirdi. Bizi esas ilgilendiren bundan ötesidir.

Çin'e sığınıp tâbiliği kabul edip karşılığında yardımlar gören Hun Hakanı Hu-han-yeh, M.Ö. 47 senesinde bir anlaşma yapmış, buna dayanarak Hakanlık mührü taşıyordu. Bu mühür Yabgu'dan Yabgu'ya intikal ederek M. S. 9. seneye kadar gelmişti. Mührün üzerinde, "*Hun Yabgusunun Devlet Mührü*" yazılıydı. Wang-Mang, "*böyle bir mührün tebaa konumundaki bir devletin elinde ne işi var*" dedi. Yeni bir mühür'e "*Hun Yabgusunun Yeni İşâreti*" kelimelerini yazdırıp bir elçi ile gönderdi.

Yabgu'nun otağına gelen elçi, Çin'deki hanedan değişikliğini, bazı yenilikler yapıldığını, kendisindeki eski mühür'ün değiştirileceğini söyledi. Mesele değil. Yazısı okunmadan, yenisi alınıp, eskisi verildi. Birde elçilerin şerefine ziyafet çekildi. Sabahleyin sahtekârlık ortaya çıktı, fakat eski mührü elçi parçalayıp atmıştı. İtirazlar işe yaramadı, Çin'in yüksek memurlarının kullandığı mühürlerden biri de, Hun Hakanı tarafından kullanılır oldu. Böylece bağımsızlık sarayı da yandı bitti kül oldu.

Sonsuz Tavizler İsteyen Wang-Mang

Gâsıp İmparator tarafından verilen yeni mühürle, Çin nezdindeki mevkii memur derecesine indirilen Yabgu, birden bire kendisini aciz hissetti. Elçi

orada gördüğü Wu-huan mültecilerinin salıverilmesini isteyince, derhal emre uyuldu.

Wang-Mang'ın niyeti, ülkesinde kendine karşı gelecek bir kimse bırakmamak ve etrafındaki devletleri de tesirsiz hale getirmek idi. Çin bölge komiseri, Arka Ch'e-shih Prensini öldürdü; onun kardeşi halkıyla beraber Hunlara sığındı; aldığı 2 bin süvarilik yardımla Batı ucuna saldırdı. Hunların da işe karışacaklarından korkan Çin garnizonu askerleri kendi kumandanlarını öldürdükten sonra Hunlara sığındılar. Yabgu, misafirlerini saygıyla karşılayıp, mevkiler vermekle sevindirdi. Bütün bunlar savaş sebebi idi ve Wang-Mang deliye dönmüştü. Çin'de pek çok işin kapısını açan anahtarın adı para idi. Wang Hunları da satın almak maksadıyla Hu-han-yeh'in oğullarından ve torunlarından on beşini ziyafete çağırdı. Sadece bir kişi, oğluyla beraber Çin sarayına geldi; onunda neler olacağından haberi yoktu. Maksadı, tatlı tatlı bir şeyler yiyip, biraz da hediye almaktı.

Yabgu Wu-chu-liu Hunlar üzerine oynanan oyunları daha fazla seyredemeyecekti. Wang-Mang, eski İmparator Hsüan-ti'nin torunu değil, iktidarı zorla ele geçiren bir gâsıp idi. Buna itaat etmemesi gerektiğini düşünerek restini çekti. Birden bire savaş başladı. Hun süvarileri sınırı geçip, bol miktarda esir ve hayvan sürüleri alıp döndüler.

Çin de, savaş için büyük bir ordu hazırlığı başladı. Onlar toparlanana kadar, Hunlar yağmalanmadık sınır şehri bırakmadılar.

Kılıçları okları körelse de Çinlilerin, dilleri her zaman keskin, hileleri kıvraktı. Wang-Mang'ın savaş için çabaları sürerken Hunlar da onlara adım attırmamak yolunda gereken her şeyi yaptılar. Hile ile bir Hun prensini Yabgu tayin eden Çin bu silâhın geri teptiğine şahit oldu. Yabgu Wu-chu-liu, Wang'ın bütün tuzaklarını işlemez hale getiriyordu, ama Wang'ın şansı varmış ki, M. S. 13. yılda Yabgu öldü. Bu hakanın iktidar dönemi son seneleri itibariyle çok verimli geçmişti. Şanına yakışır cenaze merasimiyle defnedildi. "*Kurgandaki mezarında 1911 yıl yattı. 1924'de bu kurgan P.K. Kazloff ekibi tarafından açıldı…*"[236] Yabgu'nun mezarından çıkan eşyalar arasında M.Ö. 1. yılda Çin sarayında kendisine takdim edilen bazı hediyeler de var'dı.

236 Hunlar, 206. s.

Hien Yabgu (M.S. 13-18)

Son günlerini Çin'in gâsıp İmparatoruna kan kusturarak geçiren Yabgu'dan sonra, Çin'in tanıdığı biri, Hien Hunların başına geçti. Bunun oğlu –yahut kardeşi- İmparator nezdinde rehine bulunuyordu. Hunların yanında da bir hayli Ch'e-shih'li sığınmacılar vardı. Hien barış taraftarıydı, daha doğrusu bazı beyler onu barışa zorluyordu. Bir elçilik heyeti gönderip, müzakerelere başlamak istediğini bildirdi. Böyle bir teklife can atıyormuş gibi görünen Wang-Mang, karşı elçilerle, aynı arzuda olduğunu bildirdi ve dedi ki: Elindeki Çinli esirleri iade edersen, bende senin oğlunu –yahut kardeşini-bırakırım. Aslında Çin'de bulunan Prens öldürülmüş, İmparator yalan söylüyordu. Hakan Çinlileri serbest bıraktı ve onlar Çin'e ulaşınca hepsi de bir meydanda yakıldı. Zaten Hun prens de öldürülmüştü. Sözde barış sağlandı, ama Çin'den "*15. yılın Mayıs ayında oğlunun cesedi ve bu infaza şahit olan esir Hun beyleri gönderilmişti*."[237]

[237] Aynı Eser: 209. s.

Çoktan beri, savaştan men edilen Hunlar Hakan tarafından serbest bırakıldı, Hun-Çin savaşı yeniden başladı. Hunlar zaptedilemez seller gibi akıyorlardı. Çin'in işi bozuk, içi bozuk, yarım akıllı maceracı İmparator aciz durumda kaldı. Birkaç sene önce Hunlardan toprak isteyen Çin, şimdi kendi topraklarını onlara kaptırıyordu. Bu karmaşa içinde Batı ucunda isyan patladı. İsyanı bastırmaya gelen Çin birlikleri Hunlar tarafından imha edildiler; ancak kaçmayı becerenler kurtulabildiler. "*Kuça'ya gizlenen vali de Çin'den yardım gelmeyince öldürüldü. Hunlar bütün Batı ucunu ele geçirdiler. Sadece Yarkent Çin'e sadakatini muhafaza etti.*"

Sene M.S. 18'e gelene kadar Hunlar da kâr Çinliler de zarar hanesi iyice kabardı. Çin'i bir yandan Hun süvarileri vururken bir yandan da kıtlık vurmuştu. Bir nehir üzerindeki bend'in uçması bile Çin'i endişelendirmiş, kâhinlerden medet umuyorlardı.[238] Her şeyleri berbat olurken ecel geldi Hun Yabgusu öldü. (M. S. 18.) Yeni Han'ın adı Yü.

[238] Büyük Türk Tarihi: 1. c. 247. s.

Yü Yabgu (M.S. 18 – 46)

Çok uzun bir ünvanı var, geçiyoruz. Ölen Yabgu'nun kardeşiydi. Ekseri başvurulan birinci yol Çin'e barış teklifi götürmekti; bunu, yeni Hakan da tekrarladı, ama netice çıkmadı; çünkü Çin'in İmparatoru Hun'ları parçalama sevdasından vazgeçmemişti: Şöyle gelişmiş olaylar; Hakan Yü, Tang adlı bir prensi elçi göndermişti; barış müzakereleri bu zat ile Çinliler arasında yapılacaktı. Wang Mang'ın niyeti bozuk ya, dostane ilişkilere girmek yerine elçiyi satın almaya kalkıştı. Ona Siu-Pu ünvanı vererek Yabgu ilan edecekti. Fakat Çin'in müstakbel yabgusu hastalanıp, öldü. Wang-Mang Hunları parçalama hesapları yaparken, bu arada, "*otuz adamdan birini askere almış ve harbe hazırlanmıştı. Hakan bunu duyunca ordusunu toplayarak hudutları yağmalamaya başladı.*"[239]

239 Türk Tarihi: 56. s.

Çin'de İsyan

Wang-Mang'a yakıştırılan sıfatlardan biri "*Çin tahtında ilk sosyalist.*"[240] *Onun yaptıklarını burada sıralayacak değiliz. Belirtmek istediğimiz şu ki; her zaman görülmesine alışık olduğumuz isyanlardan birinin çıkmasına sebep Wang'ın getirdiği yenilikler idi: Oldukça radikal kanunlar çıkarılmış, bunlarla halk sefalete sürüklenmiş, görünürde devlet kasasının doldurulması amaçlandığı intibaı verilse de, bu bile olmamıştı. Çünkü Wang-Mang'ın tayin ettiği memurlar vergileri kendi şahsi istifadeleri için kullanıyorlardı. Bütün yeni kanunların getirdiği hâsılat merkeze kadar gelmeden ufak memurların ceplerinde kalıyordu.*"[241] *İki şeyde ilerleme görünmekteydi; savaş için harcamalar ve İmparatorun şahsi lüksü.*

240 Çin Tarihi: 102. s.

241 Çin Tarihi: 103. s.

Hunların sınır şehirlerine saldırmaları büyük bir harp sayılmazdı; İmparator ise top yekûn bir savaş ve Hunların imhâ edilmesi için zemin hazırladı. Şimdi bizim Hunlar deyişimiz, bu ismin aldığı son şeklidir. Bahsedilen tarihlerde Çinlilerin hitabı "Hsiang-nu" şeklindeydi. Çin'den, Hunlara gönderilen elçi, bu millete "*Hsiang-nu*" diye hitap ediyordu ki,

“*tabiîyet altına girmiş köle demektir.*”[242] Bu hakaret, yenilir yutulur cinsten değildi.

[242] Aynı Eser: 104. s.

Wang-Mang akıllı bir politikacı değil, sadece dizginsiz hırs sahibiydi. Ne içeride dost bıraktı, ne de dışarıda. Bütün komşularıyla düşmanlığın harplere dönüşmemesi, biraz da herkesin kendi derdinin başından aşkın oluşundan idi. Fakat Çin’in kendi içinde fokurdamaya başlayan kazanın altına devamlı yeni odunlar atılıyordu.

Halkın hayatını çekilmez duruma getiren reformlar umumî manâda devletin faydasına da bir şey getirmiş değildi. Gâsıp İmparatorun zulmüyle perişan olan ahali buna ilaveten bir de kıtlıkla karşılaştı. Açlık fırın yıktıracak boyutlara ulaşınca eşkıyalar türedi.

Kırmızı Kaşlılar

İsyankârların sayısı hayli artmıştı. “*Wang-Mang üzerlerine ordu sevk edince onlar, savaşçılarının Wang-Mang’ın askerlerinden ayrılması için kaşlarını kırmızıya boyadılar.*”[243] Önce çiftlik sahiplerinin teşkilatlandırdığı köylüler, sonra da askerler ayaklandılar. Hedef Wang-Mang’ın kellesi idi. Bu arada birçok isyancının hayatını kaybetmesi safların gevşemesini değil daha sıkılaşmasını sağlıyordu. Esasta, gelişmeler isyancıların lehine görünüyor, herkes bunu fark ediyordu. “*Çevresinde olup bitenleri bir türlü anlamayan tek kişi, Wang-Mang’dı*”[244]

[243] Hunlar: 211. s.

[244] Hunlar: 212. s.

Ateş bacayı sarınca, kimse gözünü kızıl alevlerden ayıramıyordu: nihayet, her tarafı dumanla kaplayan yangın Wang-Mang’ın da gözlerini yaktı. Saflarının seyrelmesine akıl erdiremiyor, tahtın elinden alınacağına inanmıyordu. “Bana bu tahtı Gök verdi, yoksa Han askerlerinin bana zarar vermelerine müsaade mi edecek?”[245] Diyor.

[245] Aynı Eser, 213. s.

Çin başkenti kendi küçük kıyametini yaşarken, onun lideri olanlara inanmamayı kendi kendine telkin ediyor. Gözü dönmüş köylüler, ellerinden zorla taht alınan Han sülâlesinin halefleri çılgınca her tarafa saldırıyorlar, normal bir savaş değildi sahnelenen, daha ziyade, çılgınca yağmalamalar ve katletmeler görünüyordu.

"Prenslerden Liu Hsiu tedricen muvaffak olmuştu. Prens'in partisi hükûmet merkezini zaptetti. Wang-Mang, kendi kutsiyetine inanarak kaçmadı, resmi elbiseler giyerek tahtın bulunduğu salonda eski kitapları okuyordu ve söyleyeceği sözlerle hasmına tesir ederek her şeyi yoluna getireceğinden emindi. Bir asker onun kafasını kesti. (M.S. 22) Bu kafa 200 yıl İmparatorun hazinesinde muhafaza edildi."[246]

246 Çin Türihi: 105. s.

Hayâlperest, mâceraperest, ikbâlperest hatta manyak olduğu dahi söylenebilen Wang-Mang son davranışlarıyla pekte normal adam olmadığını isbatladı. Onun ortadan kaldırılması Çin'e ne kazandıracak, Hunlara ne faydası olacak? Elbet uzun süren isyan hareketleri, Hunlar tarafından desteklenmişti. Hun askerleri *"Han sülâlesinin tahta çıkmasını kolaylaştırmak için yardımda bulunmuştular."*[247] Wang-Mang'ın ölümü taraftarlarının iddialarını da suya düşürdü; tahtın Han sülâlesine ait olduğunu söyleyip, kendileri de teslim oldular.

247 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 249. s.

Çin'de, isyan edenler mevcut İmparatoru devirdiler, ama ateş sönmedi. Hun Yabgusu yine kızıl kaşlar, yani kırmızıya boyanmış kaşlılar tarafına destek verdi. Prenslerin kırmızı kaşlılarla ve sonra kendi aralarında devam eden savaşları Çin'i mezbaha'ya çevirmişti. "Bu yıllar zarfında milyonlarca insan ölmüştür. Nihayet (M.S.24) Liu-Hsiu başarı kazanarak "*İkinci Han sülâlesinin, (doğu yahut muahhar sülâle) ilk İmparatoru olarak tahta çıktı ve Kuang-Wu-ti adını aldı.*"[248]

248 Çin Tarihi: 105. s.

Çin'i, o yıllarda yaşadığı olaylarla anlatanlara göre: İnsanlar açlıktan birbirlerini yemişler. *"Başkent bir harabeye dönmüştü.(…) Fakat Çin hâlâ ayaktaydı ve Hun Devleti de kuvvetlenmişti.*[249]

249 Hunlar: 213. s.

Kuang-Wu-ti

Çin, kanlı dalgalanmalardan sonra, ama çok fazla zayiatla durulma safhasına geçti. Ara dönemde tahta çıkan Heng-shih dahi öldürülmüştü. Kuang-Wu-ti adını alan yeni İmparator (muhtemelen M.S 27. sene) Liu-Hsiu, Han hanedanlığını yeniden kurmuş oldu. Çin'deki kanlı dönem, Hunların toparlanmalarına zemin hazırlamıştı. Yeni İmparator Çin'i güçlü - muhataplarını zayıf görme hevesindeydi. Amirane tavırlarla, Yabgu Yü'ye bir elçi gönderen Kuang-Wu-ti, M.Ö. 47 senesinde Hu-han-yeh'in imzaladığı anlaşmanın yenilenmesini istedi. O günden bu güne Hunlardaki müsbet gelişmeler göz önüne alınmamıştı. Hâlbuki Çin'in kuzeyindeki birçok yerin idaresi Hunların eline geçmiş, neredeyse Mete Han zamanındaki seviyeye ulaşılmıştı. Yeni İmparatorun, Hunlara vassalı imiş gibi muamele yapması hiçte mantıklı bir yaklaşım değildi. Nitekim Yabgu Yü, Çin elçisinin naklettiklerini dinledikten sonra, beklenmeyen cevabını verdi. Dedi ki:

"*Hunlar Çinlilere tabi değil, bilakis Çinliler Hunlara tabidir. Hakan Huhanyeh iç işlerinin bozukluğundan dolayı Çin'den yardım istemişti. Daha sonra bütün Hun halkının arzusu hilafına olarak Çin'e tâbi olmayı da kabul etmişti. Şimdi de Hunlar Han hanedanının tahta çıkmasına yardım ederek, bu suretle hanedan Hunların sayesinde kuvvet ve iktidar kazanmıştır*."[250]

250 Türk Tarihi: 1. c. 56-57. s.

İmparator, Hunlara boyun eğdireceğine inanıyordu. Elçiler olumsuz neticeyle dönünce, konuşmayla ulaşamadığı hedefe, savaşarak varmaya niyetlendi. Başka devletler de, Çin ile Hunlar arasında cereyan edecek olaylara bigâne değildiler. İki büyük devletin birbiriyle uğraşması diğerleri için fırsatlar yaratabilirdi. Ve nitekim Yarkent kralı kışkırtıcı rol oynamaya çalışmıştı.[251]

251 Çin Tarihi: 106. s.

Hunlar ve Çinliler savaş hazırlıklarına başladılar. İmparator meşhur hilekârlıklarıyla adam satın alabileceğine güveniyor, ayrıca askeri kalabalığı ile otomatik ok atan makinelerine bel bağlıyordu. Hun tarafı ise, Çin'de yaşanan felâketlerin moral güçlerini tükettiğine, bir de kendi savaşçı

özelliklerinin yüksek seviyesine şüphe duymuyorlardı. Bütün hazırlıklar sürerken, yine de Çin bazı karışıklıklar yaşıyor, barış elçileri iki arada gidip geliyordu.

Ve Savaş

Dostluk görüşmeleri iki tarafı da tatmin edecek ortak nokta bulamadı. Oklar sivriltildi, kılıçlar bilendi. *“33’de Çin ordusu Hunların üzerine yürüdü; fakat ağır bir yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Hunlar saldırıların dozajını giderek artırdılar. 37’de Çin sınırlarını aşarak Çin ordularını kalelere kapanmaya mecbur bıraktılar.”*

Çinliler sınır boylarını boşaltmak zorunda kaldılar, oralar tekrar Hunlara kaldı ve eski topraklarına yeniden kavuştular. Bundan sonra da Hunların Çin içlerinde görünmeleri gecikmedi.

Durumları hiçte parlak görünmeyen Çinliler illâki barış diyorlardı. İç isyanlar sırasında Han sülâlesinden olduğunu ileri sürüp, İmparatorluk mücadelesi veren ve Hunlar tarafından da desteklenen Liu Fang adlı biri başarılı olamayıp Hakan’a sığınmıştı. Çin’in İmparatoru Kuan-Wu-ti, elçiler gönderip, “*Yeşil Dağları*” Liu Fang’a vereceklerini söyletti. Bunu barış için bir taviz sayıyordu. Yabgu teklifi kabul edip, o şahsı Çin’e gönderdi, ama “*Çin’de yakalanarak ölüme mahkûm edilen Liu Fang, kaçıp kurtulmayı başardı ve tekrar Hunlara döndü.*”[252]

252 Hunlar, 216. s.

Devletlerin hayatında bazen öyle hassas zamanlar oluyor ki; gündüzün geceye, gecenin gündüze döneceği o kısa süreler gibi. İşte Hunlar böyle bir alacakaranlık yaşıyorlardı. Gündüzlerini uzatabilirler yahut gecenin karanlığına dalar, görünmez olurlar… Çin acz içinde, barış yollarını sınaya sınaya vakit kazanmaya çalışıyor. Meydana gelen çarpışmalarda kırılan Çin testisidir yükselen Hun bayrağı.

Hunların Çin’den ayrı Wu-huanlar ve Siyenpilerle de kavgaları vardı ve bunlarla toprak yakınlıkları Çin’den önce geliyordu. Her şey in Hunlar lehine geliştiği görülür, geniş düzlüğe çıkılacağı sanılırken şans dönüverdi.

M.S. 44-45 senelerinde Çin tamamen boğulacağını düşünüyor, mucizevî olayların zuhuru ile kurtulabileceğini hissedebiliyordu. Çok şiddetli bir kuraklık ve devamında çekirge afeti Hunların hayvanlarının büyük bir kısmını telef etti. *"Artık batıda Türkistan'da tutunacak, güneyde Çinlilerle savaşacak ve doğuda Siyenpi ve Wu-hanlarla harbe tutuşacak bir durumda değildirler."*[253] Çok iyi işler başarmış olan Yabgu Yü 46 senesinde öldü. İşte, Çin'in dileyebileceği her şey kendiliğinden oluyordu. Güneş onların üstüne doğmaya başladı.

253 Çin Tarihi: 106-107. s.

Hun İç Savaşı

Hunlarda taht veraset sistemi birkaç defa değişmişti. Mevcut işleyişe göre Yabgu'luk, Hu-han-yeh'in büyük oğlunun hakkıydı. Yü'nün oğlu babasının yerine geçmek için soyundu, böylece işler karıştı. Hunlarda, savaşçı-sulhçu diye iki grup mevcut idi. Hu-han-yeh'in Çinli kadınından olan oğlu ile aynı görüşü savunanlar ve Yü'nün büyük Oğlunun tarafını tutanlar arasındaki kavgalardan sonra iktidar, Yü'nün oğlu Pu-nu'ya kaldı.

Bölünme

Uzun ve tesirli kuraklık, beraberinde gelen kıtlık hayvanların telefine sebebiyet vermişti. İç çekişmeler insanların birbirine güvenini telef etti. Ayrı bir ceza ise insanlar arasında süre giden açlık idi. Bir milletin arasına tefrika –ayrılık- girmeden düşman giremez, denir ya; şimdi Hunlar için en ağır tehlike tefrika idi. Hatta deniyor ki, yukarıda anlatılan kıtlık vesaire, 20 senede savaşlarda ölenlerden daha fazla insanın hayatına mal olmuştu.[254] Fakat yine de bunun zararı Hunların birbirine düşmesi derecesinde değildi. Kalan sağlar elbirliği etmeyi becerebilselerdi, gerisi zamanla unutulur giderdi.

254 Hunlar: 218. s.

Puf-nu için ortada bir kuvvetli düşman kalmıştı, Hu-han-yeh'ten sonra Yabgu olan Wu-chu-liu-jo-ti (O-tsu-liu) nun oğlu P'i. Bulunduğu makam küçük, askerden yana zayıf değildi. Bir de hainlik tarafı vardı, P'i'nin.

Yeni Yabgu çekilen sıkıntıların üstüne bir de savaş kamburunun yüklenmesini kaldıracak halde değildi. *"Güzel bir barış yaparak dostça yaşayalım"* teklifi ile Çin'e elçi gönderdi. P'i, hainlik yolunu seçmişti. Bir zamanlar (M.Ö.47) Hu-han-yeh'in yaptığı gibi, sekiz Hun kabilesinin başında olarak Çin'e geldi İmparatora tâbi olmak istediğini bildirdi.[255] Olay Yabgu Pu-nu'ya duyurulunca P'i'nin üzerine 10 bin kişilik bir kuvvet sevkedildi fakat onun 40 binlik ordusunu görünce, hiç dalaşmadan döndüler.

255 Bozkır İmparatorluğu: 57. s.

48'de ise güney boylarına mensup on beş bey, P'i'yi II. Hu-han-yeh Yabgu ilân ederek Çin'e göç ettiler. Hu-han-yeh ismi tesadüfen seçilmemişti. P'i, Çin İmparatoru Kuang Wu-ti ile bir anlaşma imzalayarak Çin'i Hunların saldırılarına karşı koruyacağını bildirdi. Esasen M.S. 48'de yapılan bu anlaşma, M.Ö. 47'de yapılan anlaşmanın bir nevî tekrarı idi.[256]

256 Hunlar: 218. s.

P'i'nin yabgu ilan edilmesi, *"Hun'ları tekrar ve artık bir daha birleştirmemek üzere ikiye ayırdı. Kuzey Hun'ları (Kuzey – veya dış-Moğolistan'da) ve Güney Hun'ları (Güney –veya iç- Moğolistan'da)."*[257]

257 Türk Milli Kültürü: 67. s.

Hunlar, kuvvetli oldukları dönemlerde Çin'le savaşırken, ara sıra Wu-sunlardan, Wu-huanlardan ve hatta Yüeçilerden de istifade ediyorlardı. Artık ikiye bölünüp kuvvetleri azalan iki düşman devlet haline geldiler; Keskin kılıçları körleşti, dostları azaldı, ufukları karardı.

Kuzey Hun'ları ve Güney Hun'ları

Eğer bir milletin içine nifak tohumları atmak bir faziletse, Türkler bundan biraz mahrumdular, fakat kendi aralarına serpilen tohumları yeşertmede mahir oldukları kesin. Çin, yakaladığı zayıf damardan girdi, kuvvetli düşmanını parçalayıp, yarısını emrine amade kıldı. Yabguluğun sihrine yenik düşen P'i Çin'e sığındı. Kardeşinin emrinde hareketi gururuna yediremezken, *"Çin İmparatorunun vassalı olarak bu ülkenin âdetlerine göre yere kadar eğilerek İmparatorun fermanını almak zorundaydı. Bu konu sadece Yabgu'nun ağırına gitmekle kalmıyordu. Aynı zamanda onun*

itibarını taraftarları arasında sıfıra indirecekti. Yabgu, bu açmazdan kurtulmak için, elçiyi dışarıda karşılayıp otağ haricinde eğilmek suretiyle fermanı kabul etti ve yaşlı gözlerle elçiden kendisini tebaası arasında zor durumda bırakmamasını rica etti."[258]

258 Hunlar, 219. s.

P'i, istemeyerek olsa da şartlara uymuş, ona bağlı beş Hun asilzadesi bu duruma isyan ederek silâh arkadaşlarıyla beraber Çöl'e doğru hareket ettiler. Moral bozukluğu ve amaçsızlık bu isyankârları yolda birbirine düşürdü. Olaylar çok büyüdü; bütün kumandanlar öldürüldüler. Kuzey ve Güney Yabgularının orduları karşılaştı; güneyliler bir varlık gösteremeyip dağıldılar.

Yapılan tâbilik merâsimi bir yana, hiç olmazsa kendisini bağımsız sayma merakı olan P'i, ordusu darmadağın kaçışırken, gururunu ayaklar altına alıp, Çin'den yardım istedi. Bu davranışıyla bir kere daha tebaası arasındaki itibarı eridi.

Çin'in amacı Hunların bir kısmını ezip, diğerleriyle canciğer olmak değil, bunları birbirine kırdırmak. Kaldıkları yön itibariyle Kuzey Hun'ları denen esas kütle, "Orhun, Tola ve Selenge kaynakları havalisinde"[259] şerefle ölmeyi tâbiliğe tercih ederek yaşıyorlardı. Güney Hun'ları, başka bir atmosfere girmişti. "*P'i'ye İmparator daima yardım etti. Onu Han lakabıyla tanıdı*"[260] deniyorsa da, bundaki gaye Kuzey Hunlarına karşı Güneylileri dinamit gibi kullanmaktı.

259 Türk Tarihi: 1. c. 58. s.

260 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 256. s.

Yabgu Pu-nu 52 senesinde, Çin ile barış yapma teşebbüsüne geçti. Buna ihtiyaç duymayan İmparator hiç umursamadı.

Bölge de dengeler değişmişti. Hunların insan ve toprak kaybı ile fakir düşmesi, Çin'i cazibe merkezi yaptı. Wu-huanlar ve Siyenpiler İmparatora haber göndererek, istenirse kendilerine yardımcı olabileceklerini bildirdiler. Bu Çin için büyük nimet idi, bedavadan bir sürü maşa sahibi olup, elini ateşe hiç sürmeden aleyhine parlayan yangınları söndürecekti.

P'i 55'de öldü. Yaptığı işin sadece acısını çekmiş, milletini parçalamanın vebali altında ezilmişti. Onun ölümünden sonra yerini alanlardan parlak

şahsiyetler çıkmadı.

Wu-hanlar ve Siyenpiler Aslanlaştılar

Güney Hunlarını sınırlara yerleştiren, istediği prensi istediği vazife ile başka yerlere tayin edebilen Çin Kuzey Hunlarını ortadan kaldırmanın bir bir planıyla kafa yoruyordu. Barış teklifini dahi umursamadığı Yabgu Pu-nu'nun elçilerini nihayet dinlemek lütfünde bulundular. 55 senesinde yapılan anlaşmaya göre "*Çin'e -Hunlar- vergi yerine bir takım değişik hediyeler gönderdiler*."[261]

[261] Aynı Yer.

Barış anlaşmalarının ciddiye alınması doğru değil. Ne bu taraf ne de o taraf sözünde durma mecburiyeti taşımaz. Her zaman için kuvvetli olan istediğini alır, kâh savaşla, kâh "barış anlaşması" adı verilen bir takım sözlerle. Anlatıldığına göre, mecburiyet, Kuzey Hunlarını Çin'e –olmayan imkânlarıyla- hediye vermeye itmişti. Ufak tefek çalışmalarla ki şöyle: Yaptıkları akınlarla Çinlilerden birçok ganimetler alıyorlar ve bunun bir kısmıyla vaat ettikleri vergiyi ödüyorlar.[262]

[262] Türk Tarihi. 1. c. 58. s.

Çin İmparatoru Wu-huanlar ile Siyenpilerin gönüllü yardım teklifleriyle sevinmişti. Onları Hunlara karşı kullandı. Her iki kabilenin de çok çekmişliği vardı, Hunlardan intikam almak için hiçbir fırsatı kaçırmak istemezlerdi.

Anılan her iki kabile devletin yıldırım hücumları Kuzey Hunlarını yerinden oynattı, Mançurya 58'de terk edildi.

Kuzey Hunları 60-70 yılları arasında Türkistan'da nüfuz kazanmak istiyorlardı, fakat bu o kadar kolay değildi. Sebebine gelince: "Bu sıralarda Yarkent kralı esir edilmiş ve öldürülmüş, Türkistan'da vaziyet karışık bir hâl almıştı. Çinliler Kuzey Hunlarını, Güney Hunlarına karşı kışkırtmak, kuzey ve batıda kuvvetler arasında muvazene temin etmek istiyordu. Fakat her iki Hun bölümünün tekrar birleşerek Türkistan'ı ihata eden büyük bir devlet kurmak tehlikesi baş gösterince, bir taarruzu lüzumlu gördüler.

Türkistan'daki birçok küçük devletlerin bir kısmı Çin'le dost oldukça, daima ticaret kervanları için açık yol oluyordu.[263]

263 Çin Tarihi: 107-108. s.

Çin'e, kendisine hizmet edecek küçük kuvvetler bulmak ordu beslemekten daha ucuza mal oluyor, bunun içinde, zarar görmeyeceği grupların dostluğunu kazanmak hoşuna gidiyordu. Yapılan bütün hesaplar yarınların Çinlilere huzur getirmesi üzerine idi. Bu düşünceler 73 senesinde maharetle gerçekleştirildi. Bütün Türkistan Çin tarafından zaptedildi. Hunlar, gelen büyük Çin ordusuna karşı direnecek güçte olmadıklarından kendiliğinden çekilmişlerdi.[264]

264 Hunlar: 220. s.

Ölümle Hayat Arasında

Hunlar bütün kuvvetlerini, var olmak yahut varlıklarını sürdürebilmek için seferber ediyorlar. Başa çıkamayacakları kadar güçlü ordular görünce kaçmaktan başka çareleri yoktu. Kısa bir süre sakin geçti. Çin'de İmparator Ming-ti 75'de öldü. 76' da Chang-ti tahta geçti. Bu sıralarda, Çin'e göre Hunların birleşmeleri tehlikesi kalmamıştı.

Çin tarafından Hun'ları imha silâhı olarak kullanılan Wu-huanlar ve bilhassa Siyenpiler gerçekten etkili oluyorlardı. Belki bunun bir başka önemli tarafı bu kavimlerin Çin'den ziyade Hunlara yakın olmalarıydı. Hatta Siyenpilerin Hunlar gibi Türk oldukları da sanılmaktadır. "*Barthold, sonra da Hambis Siyenpilerin Proto –ilk- Türkler olduklarını*"[265] söylemektedirler. Eski Türk tarihinin en eski araştırıcılarından sayılan Degiugnes de, Hunları Tatar adıyla anar ve Siyenpilerden bahsederken onlara da "*Tatar*" der.[266] İşte Hunların uğradığı zulümlerin baş aktörlerini Gumilev'in değerlendirişi: "*Güney Hunları, Wu-huanlar ve Siyenpiler Kuzey Hunlarına karşı Çinlilerden daha fazla zarar veren amansız düşman haline geldiler*."[267]

265 Orta Asya: 120. s.

266 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 255. s.

[267] Hunlar. 231. s.

Çin'de ölen İmparatorla yerine geçen arasında yaşanan dönemde Kuzey Hunları biraz nefes aldılar, toparlandılar.

Çin sınırlarına küçük akınlar yaptılar. "*Bazı Türk kavimleri de Hunlarla beraber hareket ediyorlardı.*"[268]

[268] Türk Tarihi: 1. c. 59. s.

Güney Hunlarnda ölen ve yerine gelen hanlardan bahsetmiyoruz. Yalnız, Çin'e yaslanmakla kimliklerini kaybetmeye başladıkları biliniyor, ama biraz da huzur içinde yaşadıklarından haberdarız.

Kuzey Hunları o kadar rahat değiller, yapmak zorunda oldukları akınlarla geçimlik temin etmeleri de zorlaştı. Kendine gelene Çin, yukarıda anlatılan kavimlerinde yardımıyla, Hunlara karşılık vermekte gecikmedi. Meydana gelen çarpışmalarda başarısızlık, bunun peşinden huzursuzluk geldi. Zor'a direnecek azmi olmayanlar gidişata dayanamıyordu. Devamlı verilen fireler, geride daha ağır yük bırakıyordu ve "*Boy beyi Chi-lüs Çin tarafına geçmiş, 38 bin kişi ile pek çok sürüyü de beraberinde götürmüştü.*"[269]

[269] Hunlar: 233. s.

Ticaret Anlaşması İçin Harcanan Çaba

İpek eskiden Türklerin bilmediği bir maddeydi. Çin ile sıklaşan münasebetler, onlara ait pek çok şey gibi ipeği de tanıttı. Rüşvet olarak, haraç olarak, hediye olarak Çinlilerden Hunlara yumuşak ipek balyaları akmaya başladı. Güzele alışmak kolay, ondan vazgeçmek zordu. Akılda hayâlde yeri olmayan bu madde zaman içinde, yokluğuna dayanılamayan ihtiyaç olup çıktı. Çin ipek ticaretini tacirlerine yaptırıyor. Devlet karışmadığı için, tüccarlara gün doğdu. Halkının ısrarı karşısında, Kuzey Hun Yabgusu dayanamayıp, Çinlilere, pazarın açılması ricasında bulundu. Zaten bunu bekleyen satıcılar memnûniyetle kabul ettiler. Kuzey Hunlarından bir prens adamlarıyla beraber bol miktarda sığır ve atı takas yerine götürüyorlardı. "*Bu çeşit anlaşmalara tahammül edemeyen Güney Hun'ları, Kuzey Hunlarına ve sürülerine ansızın baskın yaptılar. Pek çok ganimetler aldılar*."[270] (Sene 84)

270 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 262. s.

Kuzey Hun'ları haysiyet mücadelesinde darbe üstüne darbe yiyordu. Onursuz hayatı seçenler her taraftan destek görüyorken, varlıklarını bağımsız sürdürmek isteyenler kendi aralarındaki bağların çözülmesiyle yüz yüze geldiler. Aşk'ın yoklukla imtihanı yaşanıyordu. Fakirlik bütün ağırlığıyla üzerlerine çökünce, Kuzey Hunlarının zayıfları, içlerindeki hürriyet aşkını muhafaza edemediler. *"Çıkan iç çatışmalar göçlere yol açtı ve 85'de 73 aşiret Çin'e kaçtı."*[271]

271 Hunlar: 233. s.

Anlı şanlı bir devlet zorla bu sıfatlarından arındırıldı. Bu arındırılma temizlenme manâsı taşımaz, kalan kanadın kırılması anlamına gelmektedir. Ana kütleden kopanların açtığı gedik tamir edilemez, kapanamaz büyüklükte oluyor ve bir de çıkıp gidenlerin karşı cephe oluşturması buna eklenince durumun vahameti dayanılmaz boyutlara varıyor. Çin, kendine sığınanları silâh olarak geldikleri yöne çeviriyor, sınırlarını bunlara korutuyordu.

Güney Hunları 86 senesinde bir daha, Kuzeyli kardeşlerinin üzerine yürüyüp hayli zayiata sebep oldular. Adı konmamış bir bitiş yaşanıyordu. Yabgu Yü-lü kahramanlığını devam ettirecek, milletini bir arada tutacak takatten kesildi. Bütün ikmal yolları düşmanlar tarafından kapatılmış küçük bir ada konumunda kalmıştılar. Güney Hunlarının, Ting-linglerin, Siyenpilerin ve Çinlilerin oklarına daha fazla mukavemet göstermek imkânsızdı.

Yabgu'nun Öldürülüşü

Birinin götüreceği yer şahsiyetsizlik, diğerinin ki büyük ihtimalle ölüm olan iki yol vardı; yabgu ikincisini seçti. Sene 87 idi. Siyenpiler kartal sürüsü gibi saldırdılar. Kuzey Hunlarının başa çıkması mümkün olmayan bir kuvvet olmuştu Siyenpiler ve en ağır hasarı verdiler. Yü-lü Yabgu düşman eline geçti. Ölüm cezası ile yetinmeyen Siyenpiler, derisini yüzdüler Hakanın, sonra da fazla beklemeyip çekip gittiler.

Yaptıkları hareket derin bir kinin varlığını açığa vuruyor, ama nedense Kuzeye Hunlarının geride kalanlarını topraklarından kovmayı düşünmemişler, kendileri bırakıp gitmiştiler. Fakat bu yenilginin verdiği

sersemlik tesirini hemen gösterdi, 58 boy 200 bin nüfusu ile Çin'e göçtü.[272]

272 Büyük Türk Tarihi: 1.c. 263. s.

Siyenpiler galip olarak çekip gitmiştiler, onların ne kadar Hun öldürüp, ne kadar esir aldıkları bildirilmiyor. Şensi ve Şansi vilâyetlerinin sınırlarına çekilerek Çinlilere tâbi olan 200 bin nüfusun içinde 8 bin savaşçı olduğu söyleniyor.[273] Hâlbuki bu nüfusa göre savaşçı sayısının 30-40 bini bulması lâzımdı; demek ki on binlerce Hun savaşçısı hakanlarıyla beraber can vermiş oluyor.

273 Hunlar: 234. s.

Bir boks maçı olsaydı yapılan, Kuzey Hunları hakem kararıyla çoktan yenik ilan edilir, ringden çıkarılırlardı. İrade hakanın ve peşinde gidenlerin elindeydi; onlarda, şimdilik nakavta kadar pes etmek istemiyorlar.

İnsanlar elinden alınan yaralar iyileşmeyecek kadar azgın iken bir de tabiattan alınan yara kanamaya başladı. Bozkırdan öyle bir çekirge sürüsü geldi ki, 88'de açlıktan ölümler çoğaldı.

Yeni Bir Ölüm Dalgası

Çin'de İmparator Chang-ti öldü, yerine çocuk yaştaki Ho-ti (89-105) geçti. Ama aslında ipler dul İmparatoriçe Tau'nun elindeydi. Güney Hunlarının Yabgusu da öldü ve idare amcası oğluna kaldı. Çin yönetimi ile Güney Hun yönetimi arasında Kuzey Hunlarını tamamen imha etmek üzere anlaşmaya varıldı; 89'un ilkbaharında Çin ordusu yola çıktı.[274]

274 Aynı Yer.

Çoğunluğu Güney Hunlarından müteşekkil büyük bir Çin ordusu, kıtlıkla boğuşan, sayıları oldukça az düşmanlarının üzerine çullandılar. Boğazlarından nicedir gıda geçmeyen insanların nasıl karşı koyacağı meraka değer. Ama kaçınılmaz neticenin doğduğu, Kuzeylilerin direnemediği bildiriliyor ki, aksini düşünmek imkânsızdı. Ölü ve esir hakkında inandırıcı rakamlar bulamadık. Kimileri kaçmış, kimileri savaşa ve kıtlığa boyun eğmiş 100 binlerce kişiden bahsedilirken, bu savaşta da 200 bin esir alındığına inanmak olmaz.

Artık acele ediyorlardı. Güneyliler de, Çinliler de Kuzeyli Hunların kökünü kazımadan rahata kavuşamayacaklardı. 90 senesinde bir kere daha saldırdılar. Hakan sulh için ısrar etmişse de Güney Hunları kesinlikle buna yanaşmadılar.[275] Bir gece baskınıyla her şeyi bitirmek istiyorlardı. Kuzey Hunlarının asker sayısı böyle bir savaşa girmemeyi gerektiriyor, fakat çare mi var. Olması beklenen oldu. Yabgu dahi atının üzerinde duramayacak kadar ağır yaralar alıp, yere düştü. Cengâverlik örneği sergileyen Yabgu'yu sadık savaşçıları tekrar atının üzerine oturttular, ani bir yarma hareketi ile düşman çemberinden kurtulup kaçtılar.

275 Türk Tarihi: 1. c. 59. s.

Savaşlar peş peşe, kayıplar büyüyerek devam ediyor. Savaşın öldüremediği birçok Kuzey Hun, yarınını kurtarmak ümidiyle Güney'e yahut Çinlilere sığınıyor. Böylece, bir dahaki savaşa Kuzeyliler daha cılız bir orduyla girmek zorunda kalıyor.

Kuzey Hunları 91'de bir kere daha saldırıya uğrayıp, yine Çin'e yenildiler. Yabgu, ordusunun –belli olan- yenilgisinden sonra kayıplara karıştı. Tahta, kaçan Yabgu'nun, Batı lu-li prensi olan kardeşi geçti. Artık devlet demek, yabgu ve taht demek doğru bile sayılmayabilir. Bir avuç, kendini korumaktan aciz insan kalmış, çeşit çeşit sürülerle insan tarafından durmadan dayak yiyorlar.

Yeni hakan olan Yü-ch'u-kien, son fertlerini kurtarmak gayretiyle Çin'e elçi gönderip, barış yapılmasını rica etti. Çinli General T'ou Hien hazırladığı raporunda, kuvvetler dengesi açısından, Kuzey Hunlarının bozkırlarda yaşamasının gerektiğini savunuyordu. Önceleri barış anlaşması yönünde oluşan hava aniden, General T'ou Hien'in katledilmesiyle dağıldı. Ölüm olayının duyulması üzerine kuzeye göç eden Yabgu, hazırlanan bir Çin plânıyla tuzağa düşürüldü. Bin kişilik bir ordu ile tedbir alan Çinliler, yabguya müzakerelere başlayacakları haberini saldılar, sonra da yakalayıp öldürdüler ve bütün askerlerini de kılıçtan geçirdiler. Bu, bazı tarihçilere göre Kuzey Hun Devleti'nin sonu sayılıyor. Olayın tarihi 93. Yalnız, Mete soyundan gelen son Kuzey Hunları Yabgusu Yü-ch'u kien idi, onun katledilmesi ile bir devir kapanmış oldu.[276]

276 Hunlar: 236. s.

Sondan Önceki Durak

Henüz, ortada Kuzey Hun Devleti olarak anılan bir varlık mevcut ise de, iyimser bakanlar bile ümitli cümleler kullanamıyor. Sonu kendi ölümünü, askerlerinin kılıçtan geçirilmesini hazırlamışsa da son Mete soyu Yabgusunun cesareti takdirle anılmaktadır. Yine, çok zaman olduğu gibi Çin kendi düşmanını kendinden olmayanlarla haklamıştı. Şöyle söylenmektedir: "*Hun Yabgusu –Yü-ch'u-kien- 93'de Çin'e başkaldırınca, Çin ona karşı Mançurya sınırlarında yaşayan Siyenpileri öne sürmüştü; Siyenpilere mağlup olan ve yabgularını kaybeden Kuzey Hun'ları artık bir daha tamamen doğrulamamışlardır*."[277]

277 Bozkır İmparatorluğu: 63. s.

Eğilmemiş kırılmıştılar. Doğrulmaları uzun tedavi dönemi ve bunun iyi değerlendirilmesiyle mümkün olabilirdi. Fakat artık tam bir vücut sayılmaları da imkânsız, budana budana tükenmek üzereydiler. Nüfusların her olayda ağır fireler verdiği, ölümlerle, göçlerle en az seviyeye indiği halde nasıl bir güçle savaşacaklardı? Yü-ch'u-kien'den sonra Kuyan boyu'ndan biri Kuzey Hunlarının başına geçti. Onun elinde ne kadar az insan kaldığı malûmken, bir de "*100 bin çadır Siyenpilerin hâkimiyetine girmiş ve o tarihten itibaren de bunlara Siyenpi denilmeye başlanmıştır*."[278]

278 Hunlar. 236. s.

Kuzey Hunlarının, her türlü imkânsızlığa rağmen mağlubiyeti kabul etmeyişleri, yabancı boyunduruğuna asla girmek istememeleri takdire şayandır. Bulundukları yerin kendilerini artık canlı ve hür olarak barındıramayacağı da belliydi; bunun için "*geri çekilme yollarını aramaya başlamışlardı. İç Asya'daki tabii duvarda daima geniş gedikler, Avrupa tarafına açılan büyük kapılar bulunur. Yüksek Altay dağları'nın yerini daha yüksek T'ien-shan sıra dağlarına (Tanrı Dağları) bıraktığı bu noktada geçit veren ve fazla yüksek olmayan dağlar da vardır. Bir avuç içini andıran ve vadilerle kaplı alan bu bölge Asya'nın batıya açılan bölgesine benzerlik arz eder. Bu geçitlerden kuzeyde bulunanları İrtiş boyunca Moğolistan Altayları ile Saur arasındaki güzergâhı takip eder. Ortadaki geçit daha dardır ve Urkaşar'ı Cayra ve Barlık'tan ayırır. Güneyde yer alan geçit ise*

Mai-li, Barlık ve Çungarya Altaylarını takip eder. İşte Hunlar ana vatanlarını terk ederek, ama bu arada canlarını kurtararak bu geçitlerden geçip gitmişlerdir. Baraba ve Karakanda bozkırlarında kırgından kaçıp saklanan Hunlar, 15 yıl sonra yeniden Asya mücadelesine başlayacaklardır."

Çıkmadık candan ümit kesilmez. Hanedan değişikliği ile Kuyan boyundan seçilen Yabgu, görünen kuvvete değil, gönlündeki aşka bağlı kalarak Hükümdar ünvanı aldı. Son bozgundan kalan mevcudu muhafaza edebilmek için mekân değiştirip, Tarbagatay civarına yerleştiler. Burada, bitmeyen ümitleriyle, batan güneşlerinin doğmasını bekliyorlar.

Var Olmak İçin

Türk tarihi açısından önemsenecek hâdiselerden biri Hu-han-yeh'in M.S. 48'de Çin'e sığınması idi. Kuvvet parçalanmış Güney Hunları Kuzey Hunları kavramı ortaya çıkmıştı. Güneydekiler Çin'in desteğini alarak Kuzeydekileri yok etmeye çalıştılar. Savaşlar Kuzeyi eritti, Güneye defalarca, kütleler halinde iltihaklar oldu. Böylece, nüfus yoğunluğu Güney Hunlarına geçti. Şimdi bunlar varlıklarını gelecek zamana yansıtmak hesabındalar. Nereden bakılırsa bakılsın bir şeylerin bitmediği görünüyor. Yaşanan badireler Hunluk ateşini hâlâ söndürememişti. Kuzey- Güney düşmanlığı sürüyor, Çin'in fitnesi dinmek bilmiyordu.

Güneyli dediğimiz Hunların çabaları kendi hesaplarına idi, ama Çin istifade ediyor. Gördükleri himâyenin dostluk adına bir hareket olmadığı fark edilecek kadar açıktı. Kendi aralarında vuku bulan bütün çarpışmalar iki tarafa da kardeş olduklarını unutturmamıştı. Çinlilerin Han otağını basmalarını, kadın ve çocuklarını atlarının kuyruklarına bağlayarak sürüklediklerini hazmedemeyen Güneyli Hunlar Çinlilerden "*aşırı bir nefret duymaya başlamışlardı."*[279]

279 Aynı eser. 240. s.

Güney Hun'ları çok kalabalık olmuştu. Kendi aralarında hoşnutsuzluklar çıktı. Hakanlığı paylaşamayan iki isimden biri Çin'in bölge valisi tarafından desteklendi. Araya çeşitli entrikalar girdi ve savaş çıktı. Çinlilere tâbi olmaya devam edenler cici, buna aykırı davrananlar kaka idi. Bu kaka

sayılan taraftan on beş boy -200 bin kişi- yeni seçtikleri yabgu önderliğinde isyan ettiler. Çinlilere haylice zarar verdikten sonra Kuzeyin yolunu tuttular. Peşlerine, bazı Güneyli Hunların da aralarında bulunduğu, Siyenpi, Wu-huan ve Tankutlarla beraber 40 bin kişilik Çin ordusu takıldı. Çembere alınan Yabgu, bunu yarıp kaçmayı başardı. Çıkan çatışmalarda "Hunlar 17 bin kayıp verdiler."[280] (Sene 95)

280 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 277. s.

Düşman tarafın ölüsü ne kadardı, bundan haber yok. Fakat savaşın bitiminde, bu savaşın çıkmasına sebep olan Çin'in bölge valisi ile ilgili gelişmeler galibiyeti tadamadıklarının delilidir. Hangi manâ da olursa olsun, Çin zararlı çıkmıştı. Başkent'e dönen bölge genel valisi T'u Ch'ung görevini kötüye kullanmak suçundan mahkemeye verildi, onun yardımcıları da aynı kaderi paylaştılar. Ağır hapis cezası aldılar ve *"bunların hepsi de bilâhare hapishanede ölüp gitti."*[281]

281 Hunlar: 241. s.

İsyan neticesi yerlerinden ayrılmak, kalabalık düşman ordularını aciz bırakmak gurur okşayıcı oldu. Ne var ki, açlık ve hastalık yakalarını bırakmadı. Siyenpi saldırılarının arkası gelmedi. Canla başla 117 senesine kadar mücadeleye devam ettiler. Bıçak kemiğe dayanınca yiğitçe çarpışma imkânı da kalmayınca bunlardan bir kısmı Kuzey Hun kardeşlerine iltica etti, bir kısmı da 118'de Çin'e döndü. Çin'e dönenlerin başında Feng-hou Yabgu vardı; onu Çin içlerine gönderdiler; canına dokunulmadı.

Kuzeyde Canlanma Emaresi

Sayıları ne kadar kaldıysa, dirençlerini muhafaza için çırpındılar, ayakta durabilme çareleri düşündüler. Çin'den dostluk bekleyecek değillerdi, ama bir barış anlaşması neden olmasın? Bunu denemek üzere 104'de bir elçi gönderildi. Elçi pek ciddiye alınmamış olacak ki, Çinliler cevap bile vermediler. Bir sene sonra yine elçi yollandı, durum değişmedi. Çin, Kuzey Hun elçisinin yüzüne bakmıyor. *"Bunun üzerine Batı ucunda bir isyan patladı ve bölgedeki Çinliler sürülerek, yerlerine Kuzey Hun'ları gelip yerleşti:"*[282] Olayların gelişimi, isyanı Hunların çıkardığını düşündürüyor.

282 Aynı eser 244. s.

Çin’in gönderdiği ordu, 10 bin Hunu kılıçtan geçirdi. Artık Batı ucunun önemi kalmadığını hesap eden İmparator, oradan elini ayağını çekti; Hunlar yeni bir barınak bulmuş oldular. Talihsizlik yahut kara talih peşlerini bırakırsa geçinip gidecekler.

Güney Hunlarının Âkıbeti

Bu ismi aldıklarından beri, bağımsızlıktan bahsedilemez. İlerleyen zaman, çıkan olaylar, hele sonuncusu, Çin’in vesayetini iyice kabul ettirmişti. Gün geldi, Çin’in bölge valisinin baskısı, Güney Hun’ları Yabgusunu intihara sürükledi. Hunların başına Çin’ciliğiyle tanınan Te-wu-lo-ch’u, İmparator tarafından Yabgu tayin edildi. (143-147) İlerleyen tarihlerde Çin hâkimiyeti enikonu serpildi. Yabgular Çinli komutanlarca değiştirilir duruma geldi.

Bütün bunlardan beteri, baş gösteren şifasız bir hastalıktı. Hunlar milliyet değiştirmeye başladılar. İmparatorun uyguladığı dağıtma–eritme politikası meyvelerini veriyor Çin’in içeri bölgelerine serpiştirilen Hunlar kimliklerini unutup Çinlileşmeye başladılar ve bundan sonra angaryadan başlarını kaldırabildiler.

Yabancı sayılmanın dayanılmaz yükünden kurtulmanın tek çaresi bu idi. Dolayısıyla, Çinlileşmek zaman geçtikçe arttı. Artık vergi vermekten ve yabancı muamelesi görmekten azâde oldular.

Bundan sonra ismen bir Güney Hun’ları Yabguluğu yaşamış olsa da, ifade ettiği manâ sıfırdı. Boyunduruk altında, kimliksiz, kuvvetsiz hayat geçiriyorlardı. “*… Müstakil–Hun- tarihi Yabgu Hu ch’u–chüen’in tutuklanıp, Hun’ları yönetmesi için bir vali tayin edildiği 215 yılında resmen kapanmıştır*.”

Kuzey Hunlarının Âkıbeti

Batı Ucu, Çin’in batısı, Kuzey Hunlarına kalmıştı. Siyenpiler güçlenmiş, fakat–galiba- oturmuş bir politikaları olmadığından bir Hunların, bir Çinlilerin yanında görünüyorlar. Aslında bu üç devlette birbirinin can düşmanıdır. Çin’e defalarca saldırı düzenleyen Siyenpiler, birçok defasını başarıyla neticelendirip, bazen de yeniliyordular. Wu-hanlar da zaman zaman savaş sahnelerinde yerini alıyor, ama hiç kimsenin belirli bir hedefi

yoktu. Dostluklar kısa zamanda düşmanlığa, zaferler hezimete dönebiliyor. Kuzey Hunlarının durumu da değişkenliğini sürdürmekteydi.

Çin-Hun savaşlarının da arkası kesilmiyor ve neredeyse öldü sayılıp, mezarı hazırlanan bir millet canlanıp canlanıp harika işler yapıyordu. "*112'de Çin ordusu Hunları Hani Vadisinden söküp atmayı denemiş fakat Hunlar tarafından ağır yenilgiye uğratılmıştı.*"[283]

283 Hunlar, 347. s.

Bir milletin-devletin, hiç ihtiyaç olmadığı halde bir karış toprağı bile gözden çıkaramamasının örneklerinden biri Batı Ucu bölgesidir. Çin, önceleri önemsemeyip Hunlara kaptırdığı adı geçen yerin, aleyhine gelişecek olan olayların hizmetine yaradığını fark etmişti. Çin'e üstün hizmetler sunan General Pan Ch'ao'nun oğlu da kabiliyetli bir asker ve devlet danışma kurulu üyesiydi. Bir hayli seçeneklerin tartışıldığı toplantıda Pan Ch'ao'nun oğlu Pan Yung' Batı ucunu Çin hâkimiyetine yeniden geçirmekle vazifelendirildi. 124 senesinde harekete geçen Çin ordusu, Turfan da bir Hun prensinin ordusunu dağıttı. 125'de ağır zayiatlar verdirilen Hunların 50 bin hayvanı Çinlilerin eline geçti. Hun elçisi ve bir Hun prensi kelleleri vurularak öldürüldüler. 126'da Hun yabgusu bütün gücüyle, korunmaya ve intikam almaya koştu, ama neticesi hazin oldu. Otağının yerini bile değiştirmek zorunda kaldı.

Sinek sıklet ile ağır sıklet boksörlerinin maçı gibi ama hafif görüneninde ağırlığını zaman zaman hissettirdiği karşılaşmalar sürüp gidiyordu. 134'de Çinliler Hunlara; 135'de Hunlar Çinlilere zarar verdiler. 137'de yine Hun tarafı kazançlı çıktı.

Öldürücü Darbe T'an-shih-huai'den

Hunların kaderi sık sık Siyenpilerle kesişmekteydi. Devlet kursalar da devlet yönetme kuralları, belki de hiçbir kuralları yoktu, Siyenpilerin. Savaşçılık ise, âdeta göbek adlarıydı. Ancak Hun askeri Siyenpi askeriyle başa çıkabilirdi. Milletler genelde kahramanlarla altın çağlarını yaşar. Siyenpilerin Hunları mahvedişini anlatacağız da, bunu başarabilen Siyenpi kahramanı için söylenenleri de duyuralım istedik. Hoş bir hikâyesi var T'an-shih-Huai'nin. Bu isim Tanşihay okunurmuş, öyle ise bizde Tanşihay diyelim.

Adam üç sene Hun ordusunda hizmet gördükten sonra evine dönünce bir oğlunun dünyaya geldiğini öğreniyor. Merakla soruyor karısına, bu nasıl iştir? Kadın anlatıyor garip olayı, gayet rahat: “Bir gün yolda gidiyordum, acayip gürültüler duyup, başımı göğe kaldırdığımda, ağzıma bir dolu tanesi düştü. Yuttuğum bu doludan sonra çocuğum doğdu!” Adam buna inanacak kadar saf değildi, feleğe kahredip, çocuğun süt emişini bile seyretmeden çekip gitmiş.

Tanşihay 156’da 15 yaşına değince kabile reisi seçilmiş. Kendine göre farklı şeyler yapmış birçok Siyenpi reisini öldürtmüş, hülasa tek hâkim olarak kalmış ve kabilesini düzene sokmuş.

Elde çok sağlam bilgiler yok ise de, Hunlara son darbeyi vuranın Tanşihay olduğuna yetecek kadar malûmat edinilmektedir. Kuzey Hunlarını Tarbagatay ötesine atanlar, başlarında Tanşihay’ın bulunduğu Siyenpiler olmuştur.[284]

284 Hunlar 254. s.

Arada bir “*ne olacak bu Hunların hâli*?” diyor, sorumuza net cevaplar alamıyoruz. Bitmiş, gibi göründüklerinde bile Çin ile savaşıyor, bazen galip geliyorlar. Şurası inkâr edilemeyecek kadar açık, durmadan eksiliyorlardı. Fatihlerin çocukları, fethedilen toprakların marabaları durumuna düşürülüyorlar, buna dayanamayıp, yeni barınak bulma telâşına kapılıyorlar. Parçalanma, yeni yurt arayışlarının ortaya çıkardığı önemli engel idi. Sahip olunanı koruyamayıp ta başka taraflara yönelen lider, otoritesini kaybediyor, halkını bir arada tutamıyor. Milletler, bunalımlı günlerinde bir kahraman çıkarmak zorundadırlar; hiç kimse kendisi gibi gördüğü insanın emrine itaat etmekten zevk almaz. “*Öl*” dediğinde, ölüme gözünü kırpmadan yürüyecek kişiler vardır da o emri verebilecek kişiyi bulmak zor idi. İşte böyle, kahramansızlaşan Kuzey Hunları bölündüler. Bunların bir kısmı Yedisu da, Yüeban isimli bir devlet kurdular, bir kısmı da 158’de Avrupa yollarına düştü.

Avrupa yolcuları ayrıca ele alınacak. Asya da kalanlar ayrıca parçalandılar, büyük bölümü Hun olmaktan çıktı. Ugorlarla karışanlar oldu. Sogd kültürüne girenler oldu. “*Hunna Siyenpiler*” diye anılan, yani Siyenpilere karışan çok kalabalık bir bölüm vardı ve tabi 100 binlercesi de Çinlileşmiş, Çinli Hunlar olmuştular.

Kendilerini inkâr mevkiine düşenler, bütün öz değerlerinden soyutlananlar ne tür acılar çekmişlerdir, ne türlü ümitlerle avunmuşlardır, bilmiyoruz. Belki de "*tek değerli olan yaşamaktır*" deyip hayata sarılmışlardır, türü düşünceden bizi alıkoyan sebepler var: Hunlar, bir yüzü ölüm olan savaşı o kadar seviyorlardı, o kadar kolay ölüyorlardı ki onların, yaşamak için değerlerini fedâ etmeleri zor.

Boşluk

Hayatları Çinlileri ilgilendirdiği oranda kendilerinden malûmat alınmaktadır. Yurt değiştirip uzaklara gidenlerin münasebeti kopmuş olduğundan, Çin tarihçileri onlar adına suskundurlar. Bunlar Kuzey Hunları için geçerli mazeretler; Güney Hunlarına gelince; hâlâ onlar adına Çin'in söyleyeceği bitmemiştir. Başka kavimlere karıştılar, kısmen Çinlileştiler, yöneticilerini bir Çinli komutanın tayin edeceği kadar, siyaseten küçüldüler. Ne töre kalmış, ne kültür. Hunlara hayat veren maddî manevî kurumlar, kavramlar arasına nüfuz eden Çin, Hunu kendisi yapabilmiştir. Bir kazançlı saha vardı Hunlar için, bir kısmı ilmi meraka kapılıp, bu yönde yetişmişti. Hunlar elini oklarından, yaylarından, kılıçlarından çekeli Çin rahat yüzü görmüş, fakat Siyenpiler, Tibetliler ve başkaları boş durmuyorlar, arada bir cepheler şenleniyordu. Çinlilerin galip geldiği savaşlarda, Hunların, onların safında çarpışmadığını söylemek zor. Aynı zamanda bir varlık mücadelesi verildiği de kesindir.

Bazı olaylar, meydana gelişleriyle bütün dikkatleri kendi üzerine çekiyor, bütünün görünmesi, hatta akla getirilmesi zorlaşıyor. Hunların Çinlileşmesi olayı bazen öyle takdim ediliyor ki, insan, artık "*Hun milleti kalmadı*" diyecek duruma geliyor. Umumî bakış, Hunların asla kaybolmadığına şahit olmaktadır. Yine zannedilmektedir ki, tekrar dirilişin reçetesini farklı okuyan kişiler veya boylar, takip edilecek usûl hakkında değişik kanaatlere varıyor, ona göre de ayrı kararlar veriyorlar. En kalabalık zamanlarında bile Çin ile yaptıkları savaşlarda yirmiye bir oranında zayıf durumdaydılar. Buna ilaveten Çin'in diplomatik üstünlüğü, zenginliği artı düşman kuvvetler idi. Her türlü eksilerine rağmen üstün savaşçılıkları sayesinde Çin'e tahakküm ettikleri zamanlar olmuştu. En feci Hun yenilgisinin kahramanları Çinliler değil Siyenpilerdi.

Hunların, göze batan hareketleri olmayan yahut bilinmeyen seneleri üzerinde kafa yormuyoruz. Sıradanlaşan ufak tefek savaşlar, parçalanmalar, birleşmeler, yenmeler ve yenilmeler arkası kesilmeyen hâdiselerdi. İsimlerin değişmesi de böyle –Hunların kurduğu Yüeban Devleti gibi-.

Çin'in etrafını saran birçok devletten biri olan Hun İmparatorluğu, diğerleriyle düşmanlık meydana gelmeden, sadece Çin ile uğraşsaydı nüfus dengesizliğine rağmen başarılı oluyordu. Gerçi hiç kimsenin tek düşmanı yoktu, Çininde, ama o tükenmez insan kaynağı Çin'in bitmemesine yetiyordu. Üstelik başlangıçtan beri takip ettiğimiz gibi bölünmeler Hun'ları yeni arayışlara sevk etmiş, bütün aksilikler peş peşe geldiği halde, hâlâ da bir Hun varlığından bahsediliyordu. Şimdi bir de Çinin iç durumuna göz atalım…

Çin'de Karışıklık

Özetle söylenirse, Çin, Büyük Hun İmparatorluğunu dağıtmanın, bir kısmını da kendine tâbi kılmanın sefasını sürüyordu. Maddi yönden sıkıntısız, manen, Hunları eritmiş olmanın hazzını tadıyorlar. Zaman rüzgârı bazen ilaç bazen zehir taşıyor. Gün geldi Çin'in saadeti parça parça dağıldı. Sarayda çalkantı başladı.

Çin milleti kolay yönetilebilen insanlardan meydana gelmiş değildi. Bazen Çinlileşen Türklerden bahsediliyor ya, aslında, eğer bu bir bozulma ise Çinliler de bundan nasibini alıyordu. Başka kavimlerinde Çinlilere karıştığı düşünülürse, saf Çin ırkından söz etmekte güçleşir. İç isyanların sıkça yaşanması belki de karışan kanların birbirine imtizaç edemeyişinden ileri geliyor. Ve tabi, sayısız insan ve hesapsız toprakta adaletin dağıtımında bir yığın aksamalar oluyor, kendini itilmiş, unutulmuş sayan gruplar alevleniyordu. Belirli bir tarihten itibaren ele alınırsa 184'de köylü isyanları ki bunlar din temeline dayalı liderlerin yönetimiyle hareket ediyorlardı. Konfüçyonistler ile Taoistlerin fikir çarpışmaları yerini isyanlara bırakmıştı. 189'da sükûnet sağlandı. "*191'den itibaren eyaletlerde iktidarı ele geçirmiş olan aristokratlar birbirleriyle sonu gelmez bir savaşa tutuştular*."[285]

285 Aynı Eser: 319. s.

210 senesi geldiğinde üç hükümdarlık meydana çıktı.

Neredeyse, kesintisiz süren taht kavgaları, ölen ve başka taraflara göç edenlerle anormal bir netice doğurdu. Bunu Gumilev'in takdimi şöyle:

“… *Korkunç bir felâketten sonra Çin, en kabiliyetsiz kişilerin bile yönetebileceği yorgun insanlardan meydana gelen bir kül yığınına dönmüştü. 180-220 yılları arasında ülkenin nüfusunun 50 milyondan 7,5 milyona düşmesi de bunu göstermektedir*.”[286] Bu inanılmaz bir şey, ama tarihçi yalan söyleyecek değil ya, kendi kaynaklarında ne görmüşse onu aktarıyor.

286 Aynı Eser: 321. s.

Çin bu felâketlerle uzun yıllar geçirdi. Sanki Hunlara oynadıkları oyunun intikamı, ilahî kader tarafından böyle alınıyordu. Bilâhare kendisinden tafsilatlı bahsedilecek olan Hunların lideri Liu Yüan, milletine istikbal vaadediyor. 19 kabileden müteşekkil tabasını Çinlilerden daha rahat yaşatıyordu. (287 ‘den itibaren)

Çin aileler savaşının en fazla görüldüğü bir yerdir. Kendi hanedanlığını kurmak isteyen kişilerin –kadın-erkek- yapmayacakları yoktu. Birçok isyanın, iç savaşın çıkmasında en önemli etken bu idi. Hunlarda hanedan değişikliği ender, Çin’de pek çok. Saray, entrika fabrikası olduğu için meydana gelen kanlı olayların temeli burada atılır, burada geliştirilir, sonra sokağa taşırılır. Büyük ihtilâllere sebebiyet veren bir olay tezgahlanabilirse, bunun peşinden gelen yeni bir sülâlenin İmparatorluğudur. Şimdi gelelim müşahhas hâdiselere: “*Yanglar, sarayın en nüfuzlu ailesi olmuştu; bunun sebebi, kızlarından birinin İmparatorla evliliğiydi*:[287] 290’da İmparator olan Hui-ti’nin karısı, eski İmparatoriçe Yang ile büyük ailesini yok etmeğe muvaffak oldu. Bununla sarayda Chia ailesinin saltanatı başladı.[288]

287 Çin Tarihi: 137. s.

288 Aynı Yer.

Yeni İmparatoriçe doyumsuzluğun sınırlarında geziyor, saraya yaydığı kanlı huzursuzlukla tatmin oluyordu. Bunu istediği her hareketi yapmaya sevk eden kendi gemlenemeyen hırsı ile kocasının beceriksiz bir korkak oluşudur. Gaddarlıkta zirveyi zorlayan bu kadının yaptıkları bitmek bilmedi. “*İmparatoriçe anayı aç bırakmak suretiyle ölüme mahkûm etmiş, sonra da veliaht prensi zehirlemişti*.”[289] Sarayda süren temizlik harekâtı 299-300 senelerinde hat safhaya varmıştı. Değişik kişilerin ortaya çıkması huysuz ve

gaddar kadına “*dur*” denmesi lâzımdı, ama bu da bir düdük çalmakla durdurulacak trafik değil!

289 Hunlar: 341. s.

Çin’de süregelen trajediye dışarıdan nazar edenler Hunlara oynadıkları oyunun, kendi elleriyle intikamı alınıyor, diyebilir. Prenslerden Lun, olanlardan hoşnut değil, yeni yönetimin genel halk nezdinde de saygınlığı yoktu. Bu durum tahtta gözü olan biri için bulunmaz fırsat idi ve derhal değerlendirildi. Prens Lun az zaman önce, ana İmparatoriçe’nin başına gelen açlık ve sonra ölüm felâketinin aynısını, bu olayın kahramanı İmparatoriçe Chia’nın başına getirdi. Önce aç bıraktı sonra katlettirdi İmparatoriçeyi ve bütün bendelerini de öldürttü. Prens önünü temizlediğine inanarak, kendi İmparatorluğunu ilan etti. (Sene 301)

Çin’de, ana deprem kadar tesirli artçıları ortalığı harabeye çeviriyor, etraf prensler mezarlığına dönüyor ve bütün olayların her hangi bir yerinde yabancı kavimlerde bulunuyordu. Siyenpiler, Hunlar, Tobalar gibi.

Prens Lun, İmparatorluğunu duyurdu, ama hüküm sürecek zamanı bulamadan, öldürüldü. İsyanlar, cinayetler tahtın çevresini kan gölüne çevirdi. Lun bir prens tarafından katledilmişti ve bu yeni bir cinayetin tetiğini çekmek sayılıyordu. Nitekim, 303 ‘de Tung-hai Prensi sahneye çıktı. O onu, bu bunu öldürüp, neticede tahta ilişmeyi bile gerçekleştiremeden gittiler. *“Ho-chien prensi 302’de isyan etti, 305’de hükûmet merkezini zaptetti. Fakat bu da, 306’da katledildi.”*[290]

290 Çin Tarihi: 138. s.

Çin’in nüfusunun 180-220 yılları arasında 50 milyondan 7,5 milyona düştüğünü görmüştük. Yukarıda anlatılan isyanların, cinayetlerin sürdüğü zamanlarda hayli artmış, nüfus 16 milyona erişmişti.[291] *Anlaşıldığı kadarıyla, birlik ruhu tatildeydi.*

291 Hunlar: 321. s.

Bizi doğrudan ilgilendirmeyen Çin’in iç karışıklığını anlatış gayemiz, vahametle eğlenmek değil, onun doğurduğu neticenin önemini vurgulamak. Az sonra nakledilecek mühim hâdiselerin temeli, Çin’de zuhur eden kargaşada yatıyor, bu bilinsin istedik.

İç savaşlar milli birliği zaafa uğrattığından, düşmanla yapılandan daha tehlikeliydi. Bütün insanlara sirayet eden huzursuzluk, Çin başkentinden

kütleler halinde insanî göçlere yol açtı. Göçler, beraberinde bir yığın değişiklik meydana getirdi.

Asya'nın en eski, en büyük devletinde bunca badire yaşanır da etraftaki imkân arayan devletler boş durur mu? Hele de Siyenpiler, kabına sığmayan bu topluluk, kendilerinden bir parça olduğuna inanılan Hunların bile mahvına sebep olmuşken Çin'e göz yumabilirler miydi? Ve tamamen bitirilmek istendiği halde, mevcudiyetleri var olan Hunlar kendilerine sunulan fırsatları görmezden gelirler miydi?

Yeniden, diriliş ümitleri sönmeyen Hunlar meydana çıkacak, değişik bir ad ile olsa da, devlet kuracaklar. Kurucusu, enteresan hikâyelerle süslü bir hayatı olan, Hun prenstir. Göreceğiz nice işleri nasıl becermiş.

Liu Yüan

Adı, has Çin adıdır. Fakat kendisi Hunların hakan soyundan, yani Mete'nin kabilesinden ve ailesinden inmişti.[292]

292 Çin Tarihi: 137. s.

Kayıtlar sağlam olunca, doğru bilgilere ulaşmak kolaylaşıyor. Liu Yüan'ı tanımamıza en büyük yardımı dokunan Çinlilerdir. Çünkü onların aralarında özel bir surette yetiştirilmişti. Mete soyundan gelişinin tesbiti ile yaşadığı zamandan üç yüz küsur sene gerilere gidilebiliyor. İsmen söylenebilen ilk dedesi ise yüz sene kadar eski. Şöyle söyleniyor:

"Liu Yüan-hai, 195'de ölen Güney Hun yabgusu Yü-fu-luo'nun birkaç nesil sonraki torunuydu. Liu Yüan'ın babası ise Doğu Chu-ki Prensiydi."[293]

293 Hunlar: 344. s.

Her mühim olayın ve şahsın etrafı saf halinden çıkarılıp, bir takım olağanüstülüklere bulaştırılır. Yerleşik inançlar, kültürler bu olağan dışı anlatımların şeklini belirler. Liu Yüan da sıra dışı bir kişilik oluşundan ve yaptığı hareketlerden dolayı efsanelere gömülmeyi hak etmiştir. Daha doğumu öncesinden başlayan, enteresanlıklarla örülü hikâyenin özeti şöyle:
"*Anlatıldığına göre bir gün babası Allah'tan bir oğul bağışlamasını isterken gözüne büyük bir balık göründü. Bunun başında iki boynuz vardı. Bu hayvan kurban kesilen yere yaklaştı. Bir süre orada kaldıktan sonra ortadan kayboldu. Kâhinler bunu bir hayır işâreti olmak üzere tefsir ettiler. Ertesi*

gece Pao'nun karısı aynı hayvanı rüyasında gördü. Fakat bir erkek haline dönüşmüştü. Elinde, etrafa nurlar saçan bir şey tutuyordu. Bunu kendisine vererek bir oğlu olacağını müjdeledi."[294]

294 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 290. s.

Hikâye burada bitmeyip, devam ediyor. Aynı eserden: "*Liu Yüan 13 ayda dünyaya geldi. Sol elinde Yüen Han adı yazılı olarak doğmuştu.*" İşte böyle. Çinlilerin uydurduğu buna benzer çok hikâye var; demek ki efsane merakları hayli fazla imiş.

Sonradan meydana gelen bazı hâdiseler, önceden söylenmiş bazı sözleri yalanlıyor. Meselâ, kardeşi Çiçi ile paylaşamadığı Yabguluktan sonra, Çin'e sığınan Huhanyeh, 48 senesinden itibaren kimlik değiştirmenin önünü açtı, denmişti. Himaye kabul eden birçok Hunun Çinlileştiği ileri sürülmüştü. Ne tamamen doğru ne de tamamen yanlıştı bu tesbit. Hunluğunu kaybedenler azımsanmayacak kadar vardı. Ancak bu, yoğurdun sulandırılıp ayran haline gelmesi gibi bir şeymiş. Yani, biraz aslî hüviyetlerine yabancılaşmış görüntüsü doğru, fakat Çinli olunduğu pek de doğru değilmiş.

Çinlilerle beraber yaşayan Hunların bir kısmı, yine sürülerini otlatıp, keçe yurtlarında barınıyorlar. Prensler Çin sarayında hizmet ediyor, tabii olarak biraz etkilenme görülmekteydi. Fakat "*Çin aristokrasisiyle birlikte saray hizmetinde bulunmalarına rağmen kabiledaşları olan göçebelerle ilişkilerini kesmemişlerdi. Çünkü onlar Hun-lu- olduklarının şuurundaydılar ve halk da onları anlayışla karşılıyordu.*"[295]

295 Hunlar: 344. s.

Tekrar Liu Yüan'a dönüp, efsanelerden arındırılmış haliyle, yaptıklarına bakacağız. Hunların çoğunluğu ayaklar altına serilecek kilim olmadıklarının idraki içindeydiler. Liu-Yüan'ın babası, oğlunun iyi yetişmesini istiyordu. İyi bir eğitim alması için, o İmparator sarayına verildi. Fiziki görünümü mükemmel, beyin faaliyetleri imrenilecek vasıftaydı. İmparatorun hizmetinde çalışan, bilgisini devamlı artıran Liu-Yüan, Çin usûlüne göre iyi bir tahsil ve terbiye görmüş ve bütün klasik metinleri okuyabilecek bir duruma gelmişti. Sadece bilgili kültürlü değil, iyi bir savaşçı da olmuştu. "*Asil bir aileden gelmesi, zekâsı, kabiliyetleri ve sarayla olan yakın ilişkileri, onu 279'da ölen babasının yerine beş oymaktan ibaret bir halkın*

başına reis olarak getirmiş, 290'da ise Çin'de yaşayan bütün Hunların başkumandanı olmuştu."[296]

296 Hunlar: 344. s.

Çin, prenslerin İmparator olma kavgalarıyla çalkalanırken Liu Yüan'ın da beyninde şimşekler çakmaya başlamıştı. Kendisini onlardan sayıp, öyle görünebilenler bir de bunun gereğini yaparlarsa fazla mesele çıkmayabilir. Gururlarını da baypasa tâbi tutmalıydılar ki, bu çok zor bir ameliye idi. Bedenlerini kiraya verenler, ruhlarına sahip olmaktan vazgeçemiyordu.

Çinli devlet memurları, fırsat buldukça Hunların bilhassa gençlerini yakalayıp köle pazarlarında satmaya kalkıyorlar, böylece bütün Hunları gücendiriyorlardı. *"Hunlar köle yapılarak, kullarla aynı tutularak alay edilemeyecek kadar güçlüydüler."*[297] Böyle idi, ama onları Çin'de başına buyruk yaşatmak isteyen mi var? Vaktinde, bunalıp ta buraya sığınanlar bazı değerlerinden soyunmuşlar buradaki bazı değerleri özümsemeyi vaat etmişlerdi. İmparatorun sarayında eğitilen prensler bir yüzleriyle talebe diğer yüzleriyle rehine idiler. Hun olup da kendilerine reva görülen bir alt sınıf muamelesini hazmedebilen az, öfkeden çılgına dönen çok, bir çıkış yolu bulmak imkânsıza yakın. Bazen, bir de dokuz yüz doksan dokuz ile bin de birin değeri aynı oluyor. Çünkü sürprizler de canlıdır, arada bir hayata atılmak isterler.

297 Hazar Çevresinde Bin Yıl. 118. s.

Nüfus Meselesi Ve Mensubiyet

Hunlar özgürlük tutkunu olsalar, canlarını dişlerine taksalar yine de iki kanatlı kuşlar gibi uçamazlardı. Meğerki, sürprizler kendilerine göz kırpa. Prensler bir biriyle dolaşırlarken, kimi Siyenpilere, kimi Hunlara bel bağlamak zorunda kalıyordu. Prenslerin 304'de meydana gelen kavgaları, Liu Yüan'ın göçebe kavimdaşlarının arasına giden yolu açtı. Onun gelişiyle, göçebe Hunlar sevince boğulup, derhal *"büyük olarak başlarına geçirdiler ve 20 gün sonra da, 'gasp edilen haklarını silâh zoruyla geri almak amacıyla 50 bin kişilik bir ordu atlarının sırtında yerini aldı."*[298]

298 Hunlar: 345. s.

Liu Yüan'ın giriştiği iş büyük, göze aldığı risk oldukça fazlaydı. Liderliği üstlenmiş, dolayısıyla kelleyi koltuğa almıştı. Etrafında kendisine destek

sözü verenler sadece oymak reisleri değil, Çin'de eğitilmiş birçok kişiler ve hiçbir özelliği olmayan Hunlar da arkasındaydı. Liu Yüan'ın anne tarafından akrabası olan Liu Hsüan zaten her şeye hazır Hunlara ateşli bir konuşma yaptı. "Bizim atalarımız, Çinlilerin İmparatorlarıyla anlaşmalar yapmışlardı. Hunlarla Çinliler kendilerini kardeş gibi görürlerdi. Bugün Hunlar ortadan kalkmıştır. Goeyiler, sonra Tsinler onların yerine geçtiler. Bizim Hanımızın kuru bir sıfatı kalmıştır. Bir karış yere bile sahip değiller. Bütün başkanlarımız Çin İmparator ailesinin üserasından başka bir şey değildirler. Düştüğümüz bu durum ve bu zayıflık içinde bile sayımız takriben 20 bin kadar olmaktadır. Neden böyle işsiz güçsüz, esaret içinde kalalım?"[299] *"Liu Yüan bilge ve cesur biri. Eğer Tanrı bizi yüceltmek istemeseydi, büyük birini yeryüzüne göndermezdi. İmparatorluk çökmüş durumda. İçinde bulunduğumuz günler, atalarımızın uygun pozisyonları değerlendirdikleri Huhanyeh günlerini hatırlatıyor."*[300]

299 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 296. s.

300 Hunlar: 346. s.

Halkın ateşlenmek için kibrite ihtiyacı yoktu; rüzgâr estirecek bir lider beklenmekteydi. Yine de, bu duygu yüklü hitabetin faydası inkâr edilemez. Burada rakamlar üzerine birkaç kelime söz edeceğiz. Baştan sona nerede sayı geçerse, bunu kesin olarak kabul etmemek lâzım. "50 bin kişilik bir ordu" dendikten sonra 20 bin den dem vuruluyorsa, ulaşılan ilk kaynakların hatasıdır. Çok defa görüldüğü gibi, Çin tarihçileri sayılarla oldukça fazla oynamışlar, işlerine nasıl geleceğine inanmışlarsa öyle, bazen az'ı çok bazen da çoğu az göstermişlerdir.

Liu Yüan'ın, ölümü göze alarak meydana atılışının büyük bir ideale dayandığını bilmekteyiz. Devletsizliğe mahkûm edilen milletini, lâyık olduğu eski haline getirmek emelindedir; görelim zaman neleri nasıl değiştirecek…

İlk Çaolar (M.S. 304 – 329)

Liu Yüan bir Hun Devleti kurmaya azmetmişti. Bu devletin toprakları Çin'de olacaktı. Bütün Hunlar ve kendilerine tâbi görünenler hepsi bir araya gelseler nüfusları, abartılmak suretiyle 500 bini bulmuyordu; Çin ise 16-17

bin kişilik kalabalığın vatanı. İkinci açmazın adı medeni ve barbar kelimelerinin taşıdıkları manânın içindeydi. Deniyordu ki: Biz “*yabancı ve barbar olarak tahkir edilirsek Çin’e hâkim olabilir miyiz*?”

“Liu Yüan ve müşavirleri burada iyi bir hal çaresi buldular. Liu Yüan sülâlesine ‘Han’ adını verdiler, böylece Çin sülâlesinin en meşhurlarıyla birleştiler. 500 yıl önce Mao-tun’un –yani Mete’nin- Han sülâlesinin ilk İmparatoruyla akdetmiş olduğu ve bu iki devlete ‘kardeş’ adı veren antlaşmaya dayandılar.”[301]

301 Çin Tarihi: 140. s.

Prensesler ile Hakanların izdivaçları hükümdar ailelerini hısım yapmıştı. Buna dayanarak, tahtta hak iddia edebilecekler. Kahramanımızın, Han sülâlesi hükümdarının soyadını alması, “*Liu*” olarak anılması adı geçen sülâle ile akrabalıklarının kanıtı sayılıyordu. Kısacası, Liu Yüan Çin’de bir devlet kurup tahta geçerse, Han sülâlesinin yasal halefi olarak hakkını kullanmış olacak.

Netice itibariyle, hiçbir kural kuvvetin önüne geçemiyordu; eğer gerekli savaşlar verilir, zaferle selamete çıkılırsa kimseye hesap verme zorunluluğu olmaz. Halkı tarafından Han ilan edilen Liu Yüan, “*başkenti (Lişa) da kurmuş oldu. Bu yer Şansi içinde Tiyu –en- fu arazisinde olup, bu gün oraya Se-çeu denmektedir.”*[302]

302 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 297. s.

Han İle Oymak Reislerinin Uyuşmazlığı

Üzerinde bulunan birçok üstünlükle Han seçilmiş, Hunların ümit ışığı olmuş fakat ilk icraat safhasında aksilik çıkmıştı. Çin kendi kendini yerken, Siyenpiler de yağmacılıkla Çinlileri rahatsız ediyorlardı. Liu Yüan oymak reislerini ‘onlar bizim akrabalarımız,’demelerine aldırmadan, harekete geçip Siyenpileri Çin sınırlarından kovdu. Diyordu ki: “*Amacım Çin halkına karşı değil, sadece aptal bir yönetime karşı savaşmak.”*[303]

303 Hunlar: 346. s.

Niyeti ne olursa olsun değişmemiş, değişmeyen gerçekler vardı. Çinlilerin dostluğunu kazanacağı zannı ile Siyenpilerin düşmanlığını kazandı. Çinlilerden bazı kesimler perişan ve moralsiz idiler, geçici bir

barınma hesabıyla Hunların hizmetine girmekte mahzur görmediler ama çok mahzurlu oldu. Diğer Çinliler hiçbir zaman uzatılan zeytin dalına dokunmadılar. Liu Yüan kendi bildiğini okumaya devam etti. Hun'ları zaferlerin şampiyonu yapan gelenekleri, sistemleri, anlayışları vs. idi. Bunlardan sağ ve sol prensliklerini kaldırıp, bunların yerine Çin usulü birinci ve ikinci vezirlik ihdas etti. Kanunlar da yaptığı radikal değişiklikler tamamen Çinlilere benzemeyi amaçlıyor, halk arasında homurtular duyuluyordu. Ne kadar "*sizdeniz*" havası yayılmaya çalışılırsa çalışılsın, Çinlilerle de savaşılıyordu. Galip gelinen bir savaşta, düşman askerleri nehre dökülecek iken, düşmanın sadece yönetim olduğu ileri sürülüp, gereken yapılmadı. Bu uygulamalar uygun görülmüyor, ikilik baş gösteriyor Çin dostluğu Hunlar arası kine dönüşüyor.

Liu Yüan haklı mıydı yaptıklarında? Diğerleri karşı gelişlerinde haksız mıydı? Bunlara kesin doğru cevabın verilmesi mümkün değil. İstikbal güzel günler getirirse haklı ilan edilecek kişi, bunun aksi olduğunda haksız sayılacaktır. Başta bulunan insan için riskleri bol olan bir tercih Liu Yüan tarafından kullanılıyordu.

Anılan yıllar, zıtların karşı karşıya geldiği amansız olaylara sahneydi ve bunların esas aktörleri Çinli prensler olmaya devam ediyordu. Hizmet aşkımı, iktidar hırsımı her ne ise İmparatorluk yolunda akan kanlar tahtı yutacak seviyeye gelmişti. Çin'in, anormal derecede fazla olan nüfusuna rağmen, memleketlerinde bir avuç Hunun devlet kurması önlenemiyordu. Kendilerini öldürmekle öylesine kenetlenmişler ki, diğer taraflarda doğranan askerlerinin feryatları prenslerin kulağına gelmiyordu.

Çinliler taht kavgasından başlarını kaldırıp, etrafa bakabilseler, Liu Yüan'ın bütün Çin'e hâkim olma gayretini fark edebilirdiler. O davranışlarını tenkide yeltenenlere emelini böyle açıklıyor, hedefinin sınırlarını Çin'in sınırlarıyla bir tuttuğunu vurgulu-yordu.

Devletin Genişlemesi

İri bir kaya'nın, düştüğü durgun suda geniş dalgalar oluşturması gibi büyüme sürüyor, Çinlilerin zayiatı artıyor. Hunlar, birçok şehirde hâkimiyet sağladılar. "*En önemlisi Huang-ho sahillerinde olmak üzere Çinlilere birkaç ağır darbe indirdiler. Yaklaşık 30 bin Çinli nehre dökülerek boğuldu*."[304] Hun İmparatorluğu sınırları Huai nehrine kadar genişledi. Yalnız "*Kuzey-*

Doğu'da Pekin civarındaki Yu-chou bölgesi Chin hanedanına sadık kalmıştı."

304 Hunlar: 351. s.

Çin, perişan hale düşmüştü; buna bir de kuraklık eklendi. *"Kıyang-Han, Ho-am-lu adındaki büyük nehirler kupkuru kesildiler. Fakat aynı zamanda Hun'ları da üzen bu felâket Tsinlere tâbi olan vilâyetleri yıkmalarına, özellikle başkentleri Lu-Yam'ı ele geçirmelerine hiç mani olmuyordu."*[305]

305 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 301. s.

Arada bir neticesiz kalan savaşlar olsa da, çoğu başarılı biten akınlar devam etti. Liu Yüan, Hunları yeniden hayata döndürmüş, sönmüş ocağın külleri arasında parlayan köz gibi, etraftakileri de tutuşturmuştu. Başardığı işler çok büyüktü. Bir kusuru varsa, geleneklerden verdiği tavizlerdir. Liu Yüan 60 yaşına değmişti. Ölümü bekliyordu. Yerine oğullarından birini tayin etmesi lâzımdı. Son hatasını bunda yaptı. Küçük oğlu Liu-Ts'ung bir kahraman olduğu halde, tahtı, Büyük oğlu Liu Ho'ya vasiyet etti. Genel kaideler açısından doğru olan bu tayin, içinde bulunulan durum icabı sakat idi. Çünkü Liu Ho, Han olmaya ehil değildi. Liu-Yüan, 310 senesinde öldü.

Kardeşler arasına fitne tohumları atıldı. Han olan, diğeri aleyhine kışkırtıldı. Taraftarlar arası savaşta iyiler kazandı ve lâyık olan Liu-Ts'ung tahta oturdu.

Liu-Ts'ung Devri (310-318)

Çin, çalkantıdan kurtulamıyor. Prenslerin, sönmek bilmeyen iktidar ateşleri vatanlarını yakıyor. Hunların serpilmesi kolaylaşıyor.*"Liu-Yüan'ın oğlu ve halefi Liu Ts'ung Çin'in Atillası olmuştur…"*[306] Denir. Hâlbuki bu sıfat babasına lâyıktı. Olayların akışı Liu Yüan'ı biraz daha yukarılarda gösteriyor. Azami 500 bin nüfus ile askarî 16 milyon nüfusa galebe çalan, üstelik esaretten hürriyete, sonra da hakanlığa kanatlanan o idi.

306 Bozkır İmparatorluğu: 73. s.

Çin sınırları içinde, 16 milyon Çinliye rağmen bir Türk devleti kurulmuş, bunun bânisi el üstünde tutulmalıdır. Eleştiriye en elverişli tarafı devletini Çinlileştirmeye çalışmasıydı. Çin'e hâkim olmanın başka yolunu

bulamadığı için böyle bir tercih kullanmıştı. Çocukluğundan itibaren aldığı Çin terbiye, eğitim ve kültürü burada etkili olmuştur.

Şimdiki durumda Çin kardeş kavgalarını devam ettiriyor, daha da bitecek gibi görünmüyor. Hunlar, can ciğer olmuş, kaynaşmış mıdır, yoksa pürüzler var mı?

Hunlar Arasında İkilik-Yahut Shih Lo

Shih Lo asil bir aileden mi geliyor, yoksa sıradan bir soya mı sahip, Hun mu değil mi? Konuştuğu dilden Türk olduğu sonucuna varılıyor. Aynen diğer Hunlar gibi konuşmaktaydı. *"Çocukluğunda bir kuldu ve ekmeğini Çinli çiftlik sahiplerinin yanında ırgatlık yaparak kazanıyordu."*[307]

307 Hunlar: 348. s.

Bir zaman sonra köle olarak bir prense satıldı. Ondan gördüğü kötü muameleye dayanamayıp kaçtı ve bir haydut çetesine sığındı. Kabiliyetliydi; sıradan insanlar gibi sıradan yerlere çakılıp kalamazdı; bulunduğu yerin reisi oldu. Hakaretini gördüğü kişi aklından çıkmıyordu. Ona düşman olan Shih-ma Ying'ın savaşçıları arasına katılarak yıldızının parlayacağı günleri beklemeye başladı. Shih-ma Ying, iktidara baş koyan prenslerden biridir. Başarılı olamayıp, hapishanede ölmüştür.

Kısa kesmek istiyoruz. Shih Lo, vakti gelince Liu Yüan ile silâh arkadaşı olmuştu. İkisi de bir milletin kaderini değiştirecek özelliklere sahiptiler. Liu Yüan Çin geleneklerine bağlı, Shih Lo Hun geleneklerine sadıktı. Ölüm gerçekleşip, Liu Yüan gidince (320) , Liu Ts'ung tahta geçmiş, ama bu zamana kadar Shih Lo'da hayli mesafe katetmişti.

Hunlar arasında eski törelerin özlemini çekenler, hazır taraftar kitlesi idi. Shih-lo göçebe geleneklerine bağlıydı, onun için bir hayli taraftar topladı. Mizacen yakıp yıkmaya yatkındı ve bu hususta şöhretini artırdı.

Çin'in, Bitmeyen Debelenişi

Nereden nereye! Olaylar böyle dedirtiyor. Çin'in orta yerinde, Hun Türk'ü devlet kurmuş; birçok cılız ağacın arasında yukarıya doğru uzayıp,

yanlara doğru genişleyen, yemyeşil bir çınar gibi. Bu, sıradan bir iş değildi, sadece kaba kuvvetle başarıldığı da söylenemez, söylenmemeli. Hunların bir kısmı incinmişti, ama Çin'in içinde tutunmak, Çinlilerin desteği olmadan mümkün değildi. Liu Yüan'ın devletinde hizmet gören kalabalıktan çoğu Çinli idi.

Shih Lo'nun içinde bulunduğu olayların resmine bakıp geçeceğiz. İmparator Sih-ma Cho, iç isyanlar bir tarafa, Hunlardan da adamakıllı sıkıntıdaydı. Yabgu'nun işini bitirme planları yapıldı, vezir, bunun için iyi bir ordu hazırladı. Teklif sahibi, vezir Sih-ma-Yü idi, ordunun teşkili de bizzat kendisi tarafından yapılmıştı. Zafer kazanacağından şüphe etmeyerek "*Shih Lo'nun üzerine yürüdü. Fakat çarpışmalar sırasında Sih-ma-Yü'nün oğlu öldürüldü. Şimdi başkent korumasız kalmıştı. Şehri iâşe yönünden besleyen Lo-Yang Hunların elinde olduğu için başkentte açlık baş göstermiş ve gece yağmaları başlamıştı*."[308]

308 Aynı Eser. 352. s.

İmparator bunalım geçiriyordu. Sevmediği vezirini suçlu buldu. Ona rakip olan Kao Hsi'yi yetkiyle donatıp intikam almaya kalkıştı, o da vezirin iki adamını tutuklatıp, öldürttü. Vezir öfkesinden, istifa etti, bir süre sonra da öldü.

Shih Lo vezirin cenazesinin defnedileceği yeri öğrenerek oraya baskın yaptı. Kaçma imkânı bulamayan düşmana ağır zayiat verdirdi. Esir alınanlar arasında 48 de prens vardı ve Shih Lo "*hepsinin kellesini vurdurarak, Sih-ma-Yü'nün cesedini yaktırdı." "Abartılı olsa da, şöyle bir ifade var: "100 bin kişiden bir teki dahi kurtulamadı*."[309]

309 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 306. s.

Shih Lo'nun yaptıkları duyulunca başkentte panik meydana geldi. İmparatora şehrin tehlikede olduğu, müdafaa imkânının kalmadığı, kaçarak canını kurtarması gerektiği tavsiye edildiğinde iş işten geçmişti.

Başkent Lo-Yang'la ilgili anlatılanlar korkunçtu. Hunların yaydığı dehşet halkı yerinden kımıldayamaz hâle getirmiş, süren kıtlıktan dolayı aç kalan "*ahalî birbirini yemek zorunda kalmıştı. Bütün kumandanlar, subaylar çekilmişlerdi. Vaktiyle doğunun en güçlü hükümdarı olan bir Çin İmparatorunun hiçbir yönden yardım ümidi görmeyerek, yiyecekten,*

zahireden, arabadan yoksun bir durumda, yaya olarak kaçtığı ve başkentini başkalarına bıraktığı ilk kez görüldü.”[310]

310 Aynı Yer.

İmparator kaçamadı. Kılık değiştirerek firara yeltenmesi itibarının beş paralık olmasından başka işe yaramadı. 27 bin askerle Lo–Yang’a hücum eden Shih Lo, hiçbir kayıp vermedi, 30 bin Çinli öldürüldü. Çinli bir İmparatorun canlı olarak yabancı bir düşmanın eline geçmiş olması tarihte ilk defa meydana gelen bir olaydı.

Esir alınan İmparatorun, hepsinin sonu ölüme çıkan âkıbeti hakkında çok farklı anlatımlar var. Birini seçip aşağıya alıyoruz: “*Huai-ti (Sih-ma-Cho) esir edildi (ve Hunların başkenti) Ping Yang’a götürüldü. Orada, Hun devletinde kendi lehine bir suikast yaptığı anlaşılıncaya kadar normal bir muamele gördü, fakat sonra bütün taraftarlarıyla (beraber) öldürüldü.”*[311]

311 Çin Tarihi: 141. s.

Shih Lo, azgın boğa gibiydi. Durmadan yeni hedefler peşinde koşuyor. Lo-Yang’dan sonra Çin’in ikinci başkenti sayılan Ch’ang-an’a girdi. Şehir karşı koyacak imkândan mahrumdu. Gösterilen direnç ölü sayısının artmasından başka işe yaramadı. Hiçbir yerden yardım alamayan Vali Sih-ma-Mu, sınırlı gücü ile bir şey yapamadı; sonunda teslim oldu ve öldürüldü.

“*Hun kılıçları ve açlık, bir Kuzey Çin’in gözbebeği olan Wei Nehri vadisini devasa bir mezarlığa çevirmişti.*”[312]

312 Hunlar: 353. s.

“*Çin’in Atillası*” ünvanı verilen Liu-Ts’ung’dan ziyade, kendisine sonradan katılan, doğru dürüst bir kimliği bile tesbit edilememiş Shih Lo’nun başarılarını seyretmekteyiz. Devam eden savaşlarında Çin’e o derece darbeler vurdu ki, yönetim ona “*Hun İmparatorluğunun Büyük Generali ünvanını verdi. Fethettiği tapınaklar ise, hukuki olarak değilse de, fiilen onun yönetimine bırakıldı*.”[313]

313 Hunlar: 353. s.

Hunlara önemli muvaffakiyetler, Çin’e yıkım getiren olayların ana sebebi belli. Bir taraf birliği muhafazaya çalışmakla yükselirken, diğer taraf iç kavgaların delik deşik ettiği balona dönmüş. Arada bir çalışan hakkını

alamıyor olsa da, “*ne kadar emek, o kadar yemek*” prensibi geçerliliğini koruyor.

Yeni Cepheler

Az önce, birliğin zafer iksiri olduğunu söyledik; Çinlilerin kendi kendilerini uçuruma yuvarlayışlarına, onlar adına esef ettik. “*Bizim takımın kazanması*” gibi bir sevinci yaşadığımızı da alenen söylüyoruz. Hunlar adıyla değil de, Türk soyu öne çıkarılarak bakılırsa, bu yakadaki ikilikler de görülüyor. Kesinlikle Tabgaçlar Türk kavmi idiler. Siyenpilere de Türk gömleği giydirenler az değil. Hiç olmazsa şu kesin Siyenpiler Çinli değil, biraz Türklükleri var.

Hunlar, Siyenpiler ve Tabgaçlar bir tespih’in ipine dizilmeyi isteseler, bunu becerebilseler, Çin de, Türk devletinden başka bir kuvvet barınamazdı. Fakat temennî, gerçek olmuş tarihi değiştiremez. Ayrı ayrı topluluk olup, her birinin kurmayı tasarladığı, kendi büyük devletleri vardı. Tabgaçları ayrıca ele alacağız, burada sadece bir temasımız olacak. Siyenpilerle Hunların savaşları bıkkınlık verecek kadar bol idi; hâlâ da devam etmektedir. Kısacası adları anılan üç isimde, birbirinin can düşmanıdırlar.

Hunların, Çin’de önemli toprak parçalarını Türk yurdu yaptıkları sıralarda, Siyenpiler ve Tabgaçlarla da ayrıca savaştıkları bir gerçekti. Hattâ 311 senesinde başlayan Çin-Hun savaşında Shih Lo, kalede kuşatılmış, ama huruç hareketiyle kurtulmuş, kumandan prensi esir almayı bile başarmıştı. Eski Hun geleneğine göre davranan Shih Lo esirine önce iyi bir ziyafet çekip, sonra da serbest bırakmıştı. Tuan Prensi Ma-po ordusunu alıp evinin yolunu tutunca, Çinliler Tabgaçları imdada çağırdılar. Verilen rakamın asker sayısının çokluğuna işaret ettiğini unutmadan değerlendirelim:

“*312’de 200 bin (?) kişilik Tabgaç ordusu yola çıktı. Hun kumandanı Liu Yao mağlup olmuş ve bizzat yedi yerinden yaralanmıştı. Geri çekilen Hunlar gecenin karanlığından faydalanarak düşmanın takibinden kurtulmak amacıyla ormanlarla kaplı dağ eteklerine sığındılar. Fakat Tabgaçlar peşlerini bırakmadılar ve onları dağ vadisinde yakalayarak savaşı kabul etmeye zorladılar. Tabii sonuç Hunlar için bir felâket oldu ve*

geri çekilirken 100 Li (yaklaşık 45 km.) boyunca uzanan yollar Hun cesetleriyle doldu.”

Çinliler bununla yetinmeyip Tabgaç reisinden, sağ kalan Hunları da takip ederek tamamen yok etmesini istediler. Bir sürü mazeretler beyanı ile arzuları reddedildi. Muhtelif yerlerinden ağır yaralanan kumandan Liu Yao, ölen Yabgu Liu Yüan'ın yakın silâh arkadaşıydı ve “*Yabgu soyundan geliyordu. –Çin'de- iyi eğitim almış, tarih, felsefe ve edebiyat okumuştu.”*[314]

[314] Hunlar 347. s.

Çinlilerin Bitmeyen Çileleri-Hunlar'da Gel-gitler

Bazen, galibi-mağlubu belli olmayan savaşlar sürüp gidiyor. Çin, âzalarından çoğunu kullanamayan sakat bir dev idi. Başkentleri düşmanları tarafından alınıyor, itibarları yerlerde sürünüyor, arada bir toparlanıp, başarılı hareketler yapabiliyorlar. İkinci başkentleri Ch'ang-an'ı tekrar almanın sevincini yaşadılar. Kendileri de önemli kayıplar veriyorlar, fakat nüfuslarının çokluğu ile bunu telâfi edebiliyorlardı.

Liu Yao başkent Ch'ang'an'da aldığı yenilgi ve yaraların acısıyla öfke küpüne dönmüştü. Bir Çin kalesine akın yaparak, gururunu tamir etmek istedi. Bu defa da netice fecî oldu. İntikam duygusu katmerlendi. Büyük bir ordu hazırlığına girişti. Bütün gayret ve imkânlarını intikam almaya hasretmişti.

“315 yılını tamamıyla ordu toplamakla geçirdi. Bu defa topladığı ordu öncekilerden kat kat fazlaydı. Esasen ordu saflarını doldurmak için Hunların sayısı yetişmediğinden, itaat altına alınan Çinlilerden de faydalanmıştı. Ve bu insanlar işbirlikçileriyle birlikte kendi akrabalarıyla savaşmaya gidiyorlardı.”[315]

[315] Aynı eser: 360. s.

Savaşın, Hunların kurduğu Han hanedanlık ile Chin hanedanlığı arasında geçeceği için, Hunların safında ki Çinliler fazla üzüntü duymuyorlar.

Merkezde Durum

Epeydir savaşlarla ve savaşanlarla ilgilenip, merkezde neler olduğuna, Yabgu'nun durumuna bakmadık. Shih Lo ve Liu Yao doludizgin. Ama Yabgu'dan, gidişata tesir edecek ses gelmiyor. Kumandanların, nâzırların gayreti, biraz da onda olsaydı "*Çin'in bir tek hâkimi sayılırdı*." Yabgu Liu Ts'ung'la ilgili anlatılanlar insanın içine –Hunlar adına- fenalık veriyor. Kadınlarla dolu saraylarda bin bir gece hayatı yaşıyor, gelenekten, töreden, yerleşmiş ahlâki kurallardan uzaklaşıp, sadece gönül eğlendirmeye bakıyordu. Bazı devlet adamlarının hafif yollu uyarıları kulağına girmiyordu. Fakat gerekeni gerektiği gibi söylemekten çekinmeyenler de var. Çin-Yuen-Ta, böyle biriydi. Bir gün, bu zat Yabguya bütün hatalarını, eski Yabguların faziletleriyle karşılaştırarak, bir bir sıraladı.

"*Eski İmparatorlar, özellikle sizin saygı değer babanız bu kadar şatafatlı elbise giymez, bu kadar çok sarayları yoktu. Kraliçeleri de aynı durumda idi. Bugün tebaanız çeşitli felâketlere uğradığı halde buna bir çare düşünmüyorsunuz. Halkın babası olmak bu mudur*?"[316]

316 Büyük Türk Tarihi: 1. c. 319. s.

Cesur Nazır, Yabgu'nun öfke şimşeğine çarpılacaktı, ama yılmadı. Aklına gelen aksamaları anlattı. Ölümü önemsemediğini göstermek için sarayın sütununa, kendisini zincirle bağladı. Diğer nazırlar da dillerindeki kilidi açtılar. Mertçe yapılan çıkışlar, haklı tenkitler hükümdarın gözlerindeki perdeyi aralıyordu.

Karamsarlığa sebep olan olaylar askeri sahada değil, kumandanlar, askerleriyle cepheden cepheye uçuyor, ölünüyor, öldürülüyor, hükümdar başka bir dünyada yaşıyor gibiydi. Sarayına doldurduğu kadınlardan üçüne birden kraliçe ünvanı vermiş, ahlâki olmayan yaşayış biçimi kurallaştırılmıştı.

O devir insanları tabiat olaylarından manâ çıkarmaya meraklı. Bir gök cismi, başkentin dört-beş kilometre yakınına düştü; oradan ışık ve koku yayıyordu. Başka acayiplikler de görülmüş; bunlara sebep, Yabgu'nun düzensiz yaşayışı, denmişti. Çünkü Allah yanlış yapan kullarını cezalandırırdı. Görünenler, gelecek cezaların sadece birer işâretiydi. Böyle düşünüp, böylece anlatılınca, bunların "*etkisiyle itidalini kazanmış olan, muhakemesi işlemeye başlayan Liu Ts'ung*" *hatalarından dönmeye meyletti*."[317]

[317] Aynı Eser 321 - 322. s.

Ahlâk Dersi

Hun komutan Liu Yao, mümkün olan en mükemmel ordunun hazırlığını tamamlayınca, 316'da, ikinci başkent Ch'ang'an'ı kuşattı. 313'te öldürülen İmparator Huai-ti'nin yerini alan Min-ti ümitsiz durumda iç kaleye çekildi. Felâketin kapıya dayandığını gören General So Ch'eng, zayiatın ağır olacağını anlıyordu. Kalede açlık başlamış ve bazı muhafızlar çekip gitmişlerdi:

Çinli general, kalenin teslimini kolaylaştırmak vaadiyle Liu Yao'ya, Hun tarafına geçirmeyi teklif etti. Liu Yao gelen elçinin kellesini keserek şu cevabı gönderdi: *"Hükümdarlar sorumluluklarını düşünerek hareket ederler. On beş yıldır bu orduya kumanda eden ben, hiçbir zaman hile ve ihanet yoluna sapmadım. Kendini koru! Çünkü seni ele geçirirsem bu ihanetinin cezasını hayatınla ödeyeceksin."*[318]

[318] Hunlar: 360. s.

İmparator'un Acziyeti

İmparator Min-ti "*zavallı*" durumundaydı. İçeride askeri az, halkın açlık sıkıntısı dayanılmaz boyutta, hiçbir yerden yardım gelmiyor – gelemiyor. Bu, şöyle de söylenebilir: Hiç kimse kendi hükûmet merkezinde bulunan zavallı İmparatorun mukadderatı ile alâkadar olamıyordu. O da, teslim olmak zorunda kaldı. Şimdi Hunlar, iki hükûmet merkezini ve hemen bütün Kuzey Çin'in batısını ellerinde tutuyorlardı. Fakat doğu, Shih Lo'nun elinde idi. Demek ki geri kalan prensler, generaller topraksız ve vatansız kalmışlardı. *"Batı Chin sülâlesi, de bu şekilde nihayet bulmuş oldu."*[319]

[319] Çin Tarihi: 142. s.

İmparator Min-ti teslim olunca Yabgu'nun oturduğu P'ing-Yang'a gönderildi. Veliaht Prens Liu Ts'an'a kalsa esir derhal öldürülecekti. Yabgu Liu Ts'ung bunun doğru olmadığını düşünüyordu, müsaade etmedi. Şansa bakın ki; Veliaht Prens Çinli kumandanlar tarafından rehin alınıp,

İmparatorla takas edilmek istendi. İşte bu davranışları hem kendi canlarına, hem de İmparator Min-ti'nin hayatına mal oldu.

Bazı tarihçiler trajik ifadeler kullanıp, Hunları da barbar olarak tanıtma sevdasıyla değişik anlatımlara başvurmuşlardı; bunlardan biri şöyle: "Ping-yang da yeniden Hun kralı, tahtına oturmuş tarzda tutsak bir Çin İmparatorunu daha huzuruna kabul etmiş, onu "*ziyafetinde bardakları yıkamaya*" mecbur ettikten sonra yine idam ettirmiştir.[320] Tabii, bardak yıkatıldığını yazanlar Çinlilerdi.

320 Bozkır İmparatorluğu, 73.s.

Güç, İktidar İster

Çin'de, Liu-Ts'ung'un İmparator olduğu büyük bir devlet kurmuştular. Fethedilen şehirlerin sayısı çok fazlaydı ve buralar âdeta Shih Lo'nun idaresi altındaydı. Kumandan Shih Lo Hun göçebe geleneğine bağlılığıyla, gayri nizamî yaşayışı sevenlerin lideri olmuştu. Hakan ise Çin medeniyetine gönül vermiş, onların devlet yönetimini taklide çalışıyor. Özel hayatında aşırı zevklere kapıldığı, bunlardan sıyrılması için telkinlere muhatap olduğu, bir nebze düzeldiği anlatılmıştı. Babasından tevarüs ettiği devlet düzeni dolayısıyla fazla eleştirilmesi haksızlık olabilir. Zira Çin'in Han sülâlesinin varisleri olmak iddiasıyla ortaya çıkıldığı malûm. "*Sizdeniz*" denmeseydi, sayısız Çinlinin bağlılığı sağlanabilir miydi?

Sâri bir hastalık olan iktidar aşkı, güç sahiplerinin başını döndürüyor, her başarı sahibi büyük baş olma sevdasına kapılıyordu. Shih lo enerjik bir komutandı. Bitmek bilmeyen hırsla, azimle donanmıştı. Savaşlarda muzaffer olmuş, yağma hareketlerinde askerlerinin gözünü doyurmuş, etrafında oluşan sevgi halesiyle, komutanlıktan Yabguluğa uçmak istiyordu.

Zirveden Kayış

Netameli yerdir zirve. Oraya ulaşmak için bütün birikimler harcanır, ulaşıldığında ise mazi unutulur. Hangi kanatlarla uçtuğunu, yükseldiğini bilmeyenler, neleri muhafaza edeceğine de karar veremez. En lüzumlu payandalarını gözden çıkarır yahut elde tutma çabası göstermezlerse paldır küldür yuvarlanırlar. Gidiş şenliklerle, ama dönüş acılarla yapılır. Şans demek doğruysa eğer, 317'den sonra bu şans surat asmaya başladı.

“Kuzey Çin’in Hun Fatihi Liu Tsung bir müddet çok büyük bir rol oynamıştı. Merkezini Şan-si’deki Ping-Yang’da muhafaza etmesine rağmen Lo-yang ve Çang-ngan gibi eski İmparatorluk şehirlerinin hâkimi olarak, Şan-si’nin merkezinde ve güneyinde, Şen-si’de (Hun havzası hariç), Honan’ın kuzeyinde (Kai-Fong hariç), Ho-pei’nin güneyinde ve Şan-tong’un kuzeyinde hüküm sürüyordu.”[321]

321 Aynı Eser. 74. s.

Kendisine yakıştırılan “*fatih*” ünvanı boşa değil, fakat kahraman kumandanlarının bunda payı büyük. İşte, bu insanların yönü başka tarafa döndürülmezse, zirvede bir zaman kalına bilinirdi. Adı ister Hun İmparatorluğu, ister ilk Çao olsun, neticede bu bir Hun Devleti idi.

Sağlam bir kökten çürük filizlerin sürmesi beklenen bir gelişme değil, ama görülmüyor da değildi. Liu Ts’ung’un fatih ilan edilişi ile Hunluktan ziyade Çinliliğe devletinde fazla yer verişi yan yana zikrediliyor, bunların getirisi mi götürüsü mü fazla? Yoruma bağlı. Veliaht seçtiği oğlu içinde benzerleri söylenebilir.

Daha önceleri de ordularda komutanlık yapmış olan veliaht prens Liu Ts’an 317’de meydana gelen Güney Çinlilerin mukavemetinde iyi bir imtihan veremedi.

Yeni bir hedefe yönelinmişti. Güney Çinliler süratli hareket ettiler, Liu Ts’an’ın karargâhı bile korunamadı. Devam eden çarpışmalarda Hunlar, ordunun yarısından oldular, yarısı kaçarak canın kurtardı. Bol miktarda hayvanlarını da Çinlilere bıraktılar.

Aksilikler ve Yangın

Işığın alevini artırabilen rüzgâr, artık bunu söndürmeye esiyordu. Şans rüzgârının yön değiştirmesi olarak değerlendirilecek bir olay zuhur etti. 318’de Han İmparatorluk sarayının bir kanadında yangın çıktı. Devletin direkleri sayılan, kıymetli insanlar yanarak öldüler. Kayıp 20 kişi devlete sadık, Liu aile-fertleriydi ve yerlerinin doldurulması zordu. Veliaht prensin sağ olmasına sevinildi. Gerçi beklenen mehdi (!) olacak kabiliyette değildi veliaht, ama yine de hiç yoktan iyiydi.

Son zamanların üzücü olayları Liu Ts’ung’u sarsmıştı. Yangından az sonra hastalandı. Oğlunun kifayetsiz kişiliğini bildiği için, baş vezir Liu

Yao ve General Shih Lo’yu, ayrıca iki küçük oğlunu ve levazım subayı olarak Chin Chung’u yardımcı olarak tayin etti; çok geçmeden öldü.[322]

322 Hunlar: 365. s.

Liu Ts’an Devri (318)

Gövdelerin helâkine basiretsiz başlar sebep. Liu-Ts’an’a babasından kalan önemli isimlerin içinde, birine bilhassa dikkat edilmesi lâzımdı. Bu, aşırı Çin milliyetçisi ve kendisi de Çinli olan Chin Chung –(okunuşu Çin-Çun)- idi. Diğer ikisiyle ilgili kısmî malûmatlar verilmişti. Öp öz Hun idiler. Kumandanlıkları fevkalâde, buna müvazi hırsları da vardı. Fakat hiç birinin, kurnazlıkta Çinli ile başa çıkması kabil değil.

Liu Ts’ung’ın cenazesi defnolunduktan sonra normal hayata dönüldü. Küçük kardeşleri ile diğer kumandanlar işlerinin-ordularının başına gittiler. Yeni İmparator Liu Ts’an babasını aratmayacak kadar sefahate düşkün idi. Eksiği varsa, onu da tamamlayacak destekçisi bulunuyordu.

İnanmak zorunda değiliz, bir kısmını aktarıyoruz. Görülen tabiat olayları, yeni Yabgu’nun saltanatının uğursuzluğuna yorulmuş ki o günün inançlarına göre normaldir. “*Tarihçilerin anlattıklarına göre Pim-Yam’a (yani başkente) bir kan yağmuru yağdı. Daha başka işâretler de görüldü*.”[323]

323 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 349. s.

Gökyüzü korkutucu olmuşsa da, hiç kimse korktuğuna uğramamış, ama Çinli baş danışman daha ağır felâket olacaktı. Kısa zamanda, hükümdarın etrafında hiç kimseyi bırakmadı. Hunların hizmetinde Çinlilerin selâmetine yarayacak icraatlar Chin Chung’un baş meselesi. Onu iyi bir milliyetçi olarak, Çinliler adına takdir etmek, oyununa gelene de kızmak yakışır. Liu Ts’an, görünüşü itibariyle zayıf karakterli. Hayatını, meşrû olmayan usûllerle eğlenmeye vakfetmiş, kadınlarla düşüp-kalkmayı pek seviyor danışmanı da bu sahada ona yardımcı.

Sarayda Çinli görevli oldukça fazlaydı. Liu Ts’an’ın hâkimi durumunda olan baş danışman Çinli Chin Chung, onu istediği gibi yönlendirecek konumdaydı. Sağladığı imkânları milleti adına kullanan Chin Chung, eski

ve sadık Hun kumandanları bertaraf etmişti ki, “*bunlardan bir çoğu idama mahkûm oldu. Kaçabilenler Sigan-Fu’ya çekildiler*.”[324]

324 Aynı Yer.

Meydan tamamen boşalmış, Çinli danışman istediği gibi at oynatabiliyordu. Gözü kadın ve içkiden başka bir şey görmeyen hakan, aleyhine gelişen olayları fark etmiyordu. Netice itibariyle, Çinli, soyunun intikamını almak için, Hun Yabgu’yu devirecek düzeni kurdu. Sarayda, kadınlarının yanından ayrılmayan Liu Ts’a,(T’san ve Tsan şeklinde de yazılıyor) Çinlinin hazırladığı komploculardan habersiz zevkini sürerken baskına uğradı ve yatak odasında parça parça edildi. [325]

325 Hunlar: 367. s.

Hakanın öldürülmesiyle hıncı geçmeyen Chin Chung, Liu ailesinin tamamını Pazar meydanında katlettirdi. Hunların eline geçmiş olan mührü de bulup, ahaliye göstererek şöyle dedi: “*Bu günden itibaren Çinliler göçebelere hesap vermeyecekler. İşte onların ele geçirdikleri mühür. Hepsini meşrû hükümdar’a, Ch’in İmparatorluk ailesine iade ediyorum.*”[326]

326 “ .... “ ....“

Liu Ts’an ahmaklığın cezasını gördü. Chin Chung hırsının cezasını görecek, ama önce yapacağı çok şey vardı. Hayatını ortaya koyarak, sülâlesinin öcünü almıştı. Yetmedi. Liu Yüan ve Liu Ts’ung’un cesetlerini çıkarttırıp kellelerini koparttırdı, aile tapınaklarını yaktırdı.[327] “*Bu zulümlerden sonra Hanlar Kralı ünvanını aldı. Kumandanlar tayin etti. Bu büyük devrimi haber vermek ve kendilerine tâbi olmaları için Tsin (Ch’in) lere elçiler gönderdi…*”[328]

327 Aynı Yer.

328 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 350. s.

Çok akıllı, kurnaz ve becerikli görünüyor, kahramanlık yaptığına inanıyordu. Görev verdiği bazı komutanlar onun hükümdarlığını kabul etmediler, dolayısıyla verdiği görevi de reddettiler. Bu onların öldürülmelerine sebep oldu. Halkın bir kısmı şehirden kaçarak canını

kurtarmaya, ayrıca protestosunu böyle göstermeye çalıştı. Gâsıp'ın işi hiç te yolunda gitmiyordu.

Chin Chung (Çin-Çun) bütün melânetlerini işlerken, başkentten uzaklaşmış bulunan kumandanlardan Liu Yao durumu öğrenmiş; 50 bin kişilik ordunun başında yola düşmüştü. Liu Yao kendi İmparatorluğunu da ilân edip, gâsıpla ilgisi olduğu bilinen herkesin öldürülmesini emretti.

Liu Yao'nun Devleti (Çao)

Liu Yao İmparatorluğunu ilan edince, devletin, "*Han* olan adını, *Çao sülâlesi'ne çevirdi. Aynı zamanda, gittikçe nüfuzu artan Shih Lo'nun yolundan kaçarak hükûmet merkezini daha batıda, Ch'ang-an'ı (bu günkü Hsian) da kurdu*."[329]

329 Çin Tarihi: 143. s.

Gâsıp Çinli Chin Chung bocalamaya başlamıştı. Kumandanlardan destek bulamamış, hevesi kursağında kalmak üzereydi. Shih Lo ile anlaşmak umuduyla bir elçi gönderdi. Elçi tutuklanarak Liu Yao'ya yollandı. Liu Yao elçiye saygılı davranıp efendisine iade edilerek teslim olması halinde, kendisine dokunulmayacağı garanti edildi. Bunun bir aldatmaca olduğu kanaatine varan Chin Chung teslime yanaşmayınca, adamları tarafından öldürüldü, itaat arzeden oğlu tahta çıkartıldı.

Olaylar birbirine karıştı. Katledilen Hunların intikamı uğruna Chin Chung'un oğlu ve yandaşları kâmilen öldürüldüler. 318 senesi, olaylarının zenginliği ile hafızalar da yerleşti. Hun Türklerinin Han adı ile kurdukları devlet çok kısa bir inkıtaya uğrayıp, tekrar Türklerin eline geçti. Çao ismi verilen devletin başı Liu Yao oldu. Shih Lo Büyük Mareşal ünvanıyla ülkenin doğu kısmının yöneticisi yapıldı. "*Ancak bir sonraki yıl durum tamamen değişecekti*."[330]

330 Hunlar: 369. s.

Shih Lo (Şele) Liu Yao Mücadelesi

Bazı eserlerde Shih Lo –Şele- olarak yazılı. Biz de onlardan yapacağımız alıntılarda bu adı kullanacağız. Kısa zamanda meydana gelen katliâmlar, düşmeler –kalkmalar ve sonunda yine, bir Hun devletinin tüten bacası görüldü. Üstesinden gelinmesi en zor mesele kardeşler arasına giren fitne idi.

Şimdi, suların durulduğu zannedilirken, birden bire her şey karışacak, çözülmesi müşkül düğümlerle malül bir yumak iki kişinin kucağına düşecek. Bunlar Shih Lo ve Liu Yao'dur.

Liu Yao Yabgular soyundan gelmekle, devletin başına geçme hakkına sahipti, geçti. Shih Lo'nun sadece bir Hun olduğu biliniyor. Hayatı kâtillikle, eşkıyalıkla, sonrada büyük kumandanlıklarla geçti. Gönlünde, zirvelere tırmanma emeli olan ateşli bir insandı.

Önemli toprak parçalarının yönetimi kendisine verilen Shih Lo, İmparator olan Liu Yao'ya tebriklerini sunmak üzere bir elçilik heyeti gönderdi. Dostane davranışlar memnûniyet yaratıyordu. Liu Yao tebrik edilişine sevindi, dostu Shih Lo'ya "*Çao Hükümdarı ünvanını verdi*."[331] Kendisi İmparator olmakla, böyle bir ünvan vererek Shih Lo'yu onurlandırmıştı. Fakat elçilik heyetinden biri Liu Yao'nun kulağına, aleyhine hazırlıklar yapıldığını fısıldadı. Söz doğru olmasa da inandırıcı oldu, hainliği ihbar edilen elçi ölümle cezalandırıldı ve bu olayın doğurduğu gerginlik iki kişinin arasını, kapanmamak üzere açtı.

331 Aynı Eser. 370. s.

Shih Lo (Şele) kabına sığmayan karaktere sahipti. Gerçek amacı bir bahane bulup isyan etmek miydi, yoksa elçisinin öldürülüşünü mü hazmedemedi her ne ise, kendisini bulunduğu yerde Çao Kralı ilan ediverdi. Bununla İkinci Hun sülâlesi olan sonra ki Çao sülâlesini kurdu. [332]

332 Çin Tarihi: 143. s.

Henüz bütün şartları yerine getirilememiş olmakla beraber, biri ilk Çao diğeri sonraki Çao diye anılan iki devlet faaliyetteydi. Aynı adların kullanılmasına sebep, daha çok taraftar bulma amacıyla izah edilebilir. Bu iki devletten birinin lideri Shih Lo asaleten önemsiz, buralara gelene kadar geçtiği yollardan bir sürü leke almıştı. Liu Yao ise, ona bakarak doğuştan şanslıydı çünkü Yabgular soyundan idi.

İki devlet sahibi de ne kadar azimli görünürse görünsün, önlerinde atlanılması zor engeller vardı. Evvelâ, bidayetten risk taşıyorlardı. Çin toprağında kök salıp, buralarda neşvü nemâ olmak, Çinlileri de darıltmamaya bağlıydı, bunun da karşısında bütün cesametiyle dikilen Hunluk var. Birinden vazgeçmeden diğeriyle geçinmek üstün maharete bağlı. Hunluktan taviz verilmeden Çin'in devlet yönetim sistemini uygulamanın müşküllüğü sıkça karşılaşılacak müşkülatlardan.

Bir gün Liu Yao'ya karşı isyan teşebbüsünden Baha edildi. Elebaşıları da açıklandı. Tankutlarla işbirliği içinde bulunan bazı subaylar, hainlikle suçlanıp ölüm cezasına çarptırıldılar. Henüz suçlulukları aleniyet kazanmamış olan Tankutlar için de ağır cezalar vermek isteyen Liu Yao'nun karşısına hassa subaylarından biri çıkıp, kendi kanunlarına göre işbirlikçilerin cezalandırılamayacağını söyledi. Araya başkaları da girip bu subaya destek verdiler.

Çin İmparatorunun kılıcının önü de arkası da keser, ama Hun Başbuğu'nun kılıcı tek ağızlıdır, diyenler bazı boy beyleriydi. Güya, Han İmparatoru yahut Çao İmparatoru idi Shih Lo. Bu olayda beylerin tavsiyelerine uyarak yazılı olmayan Hun yasalarını tatbik etmek zorunda kaldı. Bir kere daha görüldü ki Çin kanunlarını uygulamak Hun kanunlarını gözardı ettiremiyor; yani iki ruhlu bir beden olarak yaşamanın zorluğu sık sık kendini hissettiriyordu.

Çin'de Hunlar berrak güneşli, bahar havasına hasret kalmaya mahkûmdular. İlk baştan devlet binası heyelan sahasına kurulmuştu. Ne Hunları darıltacaksın, ne de Çinlileri… Bunların arasında denge kurmak ise imkânsıza yakın zor. Shih Lo ve Liu Yao'nun hasımlığı, birbirini yok etmek için çalışmaları işin bir başka ve aslında daha ağır basan aksiliğiydi.

Birçok savaşlar yapıldı. Shih Lo daha başarılı görünüyordu. Bir yandan Liu Yao'nun devletine karşı koymaya çalışıyor, diğer yandan, onunla müttefik sayılan Güney Çin İmparatorluğu ile vuruşuyordu. Çatışmalar Shih Lo lehine netice vermeye başlayınca Liu Yao'nun devleti zelzeleye yakalandı.

Çarpışmalar muhtelif cephelerde muhtelif devletlerle prensliklerle devam ediyordu. Gerçi Liu Yao çoğuna karşı zafer kazanıyor, tâbilerinin sayısını artırıyor ama iş Shih Lo'ya gelince çarkın dişlileri yalama oluyor. Alınan

bazı başarısız sonuçlar Liu Yao'yu hasta edecek derecede ağırdı. 325-328 yılları arası bunalımlı geçti. Güney Çin-Chin İmparatorluğu- isyanlarla zayıfladı. Shih Lo'nun onlardan korkusu kalkınca tek hedef Liu Yao kalmıştı; kardeşi "*Shih lo'nun kan kardeşi olan bir kumandanı 40 bin kişilik bir orduyla Liu Yao'ya karşı gönderdi.*"[333]

333 Hunlar: 374. s.

Gafletin Ceremesi

Liu Yao'nun, asaleti gibi, içki müptelâsı olduğu da kabul edilmekteydi. Şimdiye kadar sarhoşluktan ceza aldığına şahit olunmamıştır. Üzerine gönderilen 40 bin kişilik orduya karşı müdafaa tedbirini alıp karşı saldırıya geçti ve 80 kilometreden daha fazla kovaladı. Karşı taraftan alınmış bir tek esir yok, lâkin cesetler oldukça fazlaydı. Demek ki, düşman askerinin miktarını azaltmaktan başka bir şeye önem verilmemiş. Üzerine gönderilen ikinci ordu dahi ilkinin âkıbetine uğradı.

İki önemli başarı elde edilince gevşeklik başladı. Otağında gözdeleriyle işret âlemine dalan Liu Yao, kötü haber duymaya bile tahammül edemeyecek hâle geldi ve canını sıkacak bilgilerin aktarılmasını men etti.

Shih Lo işi ciddiye alarak, kumandanlığını üstlendiği ordunun başında hücuma kalktı. Mecbûren Liu Yao da ordusunun başına geçip savaşa girişti, fakat sarhoşluktan sallanıyor atının üzerinde duramıyordu. Yere düştü ve esir alındı.[334]

334 Türk Tarihi: 1. c. 74. s.

İmparatorun esir oluşu askerde moral bozukluğu yarattı ve kaçışmalar başladı."*Bu durum savaşın kaderini de belirledi. Daha fazla kan dökülmesini gereksiz gören Shih Lo, kaçan düşmanın takip edilmesini yasakladı*."[335]

335 Hunlar: 375. s.

Kulluktan krallığa yükselen Shih Lo kuvvetli rakibini alt etmiş muzaffer bir komutan pozisyonundaydı. Esirine hitaben dedi ki: "*Oğullarına, eşine bir mektup yaz ve savaşın sona erdirilmesini, kardeş kanının akıtılmamasını tembihle*."

Liu Yao, emre uyarak mektup yazdı ise de, dikte edilen sözleri değil gönlünden geçenleri satırlara döktü.”*Sebat edin, mukavemet gösterin: benim için endişelenmeyin*!”

Liu Yao’nun kahramanlık yaptığı son anlar, Shih Lo için affedilmez bir suç sayıldığı için, kendisini oracıkta idam ettirdi.[336] (Sene 328) Başlangıçta Han sülâlesi devleti dendiği gibi Çao, ilk Çao Devleti de deniyordu. İmparator Liu Yao’nun öldürülmesiyle bu devre kapandı sayılır.

336 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 367. s.

Shih Lo dahi kendini kral ilân ederek “*Sonraki Çao*” diye devletini adlandırmıştı. İmparator Li’u Yao’nun oğulları mücadeleye kararlı idiler, ama güçleri düşmanı altetmeye yetmiyordu. İlk vuruşmada savaşı kaybettiler; askerler arasında panik başladı. Esir düşenlerin kellesi vurulurken sağlar saf değiştirerek canlarını kurtardı. Liu Yao’nın oğulları, babalarının “*sebat edin*” tavsiyesine uydular ellerinden geldiğince; ne var ki, kuruyan ağacı sulamaya kanları yetmedi.

Sonraki Çao Devleti (329 – 352)

Son zamanlarda yaşananlara kardeş kavgasından başka bir ad konamaz; ölende öldürende Hunluk davası güdüyordu. Fakat ben daha iyiyim yarışına döndürdüler. Askerler için bulundukları saflar önemliydi. Savaştılar, savaştılar Liu Yao’nun oğullarının tarafı çöktü. Birçok kişi savaşırken, bir o kadarı da esir alındıktan sonra öldürüldü. Hayatta kalanların bazıları tenha bölgelere çekilip hayvanlarını otlatmayı tercih ederken, bazıları da Shih Lo’nun saflarına katıldı. Liu Yao’nun kızına dokunulmamıştı. Gelenekte onun masuniyeti vardı ve Shih Lo’nun baş gözdesi yapıldı.

Birkaç senedir krallığını ilân etmiş olan Shih Lo, tek başına kalınca, Hun’lar için ayrılık gayrılık kalktı. “*Kuzey Çin yeniden birleştirildi. 330 da ise Shih Lo sonraki Çao İmparatoru*”[337] ünvanına kavuştu. Nereden nereye? Alınıp satılan “*kul*”luktan, İmparator tahtına çıkan bir haydut. Kendisi gibi köle olan, sonra odalık hizmeti gören kadını da İmparatoriçedir artık. Shih Lo’nun oğulları veliaht prens ve mareşal oldular. Başlangıçta eski geleneklere bağlılığıyla sempati kazanmıştı, bunlardan kopuldu. Tam

bir Çin İmparatorluğu havasına girildi. İsimler Çinlileştirildi, yöntemler değiştirildi, ama Hun olma şuuru tamamen izole edilemedi.

337 Hunlar: 376

Shih Lo'nun, başarılarını borçlu olduğu askerleri geleneklere bağlılığı ile meşhurdular. Başında bulunduğu devlet şekilleniş itibariyle Çinli idi. Bir de tantanalı adı var. "*Sonraki Çao İmparatorluğu*". Tebaanın çoğunluğu Çinli, toprağın tapusu da Çinlilerin. Hun'ları ve Çinlileri bir arada tutup, iki tarafın birden gönlünü hoş etmek ağır çaba, birçok taviz ister. İki arada bir derede kalmak buna derler. Her şeye rağmen milli kimlikten soyutlanılmıyor. Shih Lo, bir Çinli gibi kendisine 'İ*mparator'* değil, Hun gibi Tanhu denmesini istiyordu. Oğullarına da aynı ünvanı verdi.[338]

338 Türk Tarihi: 1. c. 76. s.

Shih Lo, başkent olarak Yeh şehrini seçmişti. Buraya lüks bir saray yaptırdı. Yaşı 60 olmuş, zor şartlarla boğuşmaktan çökmüştü. 333'te, yakalandığı hastalıktan kurtulamadı.

Büyük oğlu veliaht idi. Daha önce adından bahsedilen ve Shih Lo'nun kan kardeşi olduğu sanılan Shih-Hu, bir saray darbesiyle iktidara el koydu. Devir, hak sahiplerinden ziyade keskin kılıçların idi. Eşkıyalıktan sıçrayan Shih Lo'dan sonra, kumandanlıktan atlayan Shih Hu çıktı meydana.

Shih Hu (333-349)

Shih Lo'nun Yeh şehrine bir saray yaptırdığı söylenmişti, sonraki bilgiler göstermektedir ki, henüz buraya taşınılmamış, bu saray Shih Hu'yu beklemektedir. Tarihçinin anlatımı şöyle: Shih Lo'nun "*ölümünden az sonra tekrar, tahta büyük bir şahsiyet olan Shih Hu gelmektedir. Shih Hu hükûmet merkezini, Wei sülâlesi hükümdarlarının hükümran oldukları Kuzey Ho'nan'dan, Yeh şehrine nakletti. Yeh sarayının debdebe ve tantanası hakkında birçok raporlar vardı. Yabancılar, bilhassa Budist rahipleri orada büyük rol oynuyorlar, Çinliler ise daha az. Fakat devletin temelleri gittikçe sarsılmakta idi*."[339]

339 Çin Tarihi: 145. s.

Shih Hu henüz hükümdarlığını resmiyete dökmemişti. Kararlı davranışlarıyla Shih Lo'yu aratmıyordu. Daha çok, devletin ayakta kalması fikriyle hareket ederek dul İmparatoriçe dâhil, önüne çıkan, çıkabilecek bütün prensleri, kumandanları katlettirdi. Ondan sonra da kendisini, *"Sonraki Çao İmparatoru" olarak ilân etti*.

Kılıçla kazanılanın, korunması da sade kılıçla olmuyor. Hunlarda töre önemliydi. Başa geçenin saygı görmesi, sevilmesi, bunun devamlı olabilmesi için, Yabgu soyundan inmiş olmak birinci şart. Sıradan insanların kuvvet zoruyla elde ettiği hükümdarlık, tebaa'ya, sadakat şuuru aşılamıyor, bilhassa tedirginlik veriyor. Bunun yanı sıra işlenen hunharca cinayetlerle üst makamlar boşaltılmış, mühim vazifeler basit kişilerin eline kalmıştı. Ehil olmayan insanlar halka zulmetmeye başladı. Devletin belkemiği sayılan askeri sınıf bozuldu. İç savaşların seyrelttiği ordu safları Çinlilerle takviye edildi, bunlar Hunların kurduğu devlet adına ölümü göze alamazlardı.

Çin de, küçük büyük birçok devletin hüküm sürdüğü düşünülürse, böyle bir durumda, Çinli askerlerin Hunların devletine ne kadar sadık kalacağı anlaşılır. Dışarıdan saldırılar meydana geldiğinde sıkıntılar baş gösterdi. Çinlilerle Hunlar imtizaç edemeyip ayrı baş çekiyorlar, savaşlar kötü neticeleniyor. Erkeklerden ümidi kesilen Shih Hu, Çinli kadınlardan bin kişilik bir hassa birliği kurdu, Çinliler bundan hiç hoşnut olmadılar.

Olaylar hızlı akışı baş döndürücü. Dışarıda yeni şekillenmeler yaşanıyor, yeni devletler meydana geliyor. Zayıflar güçleniyor, sıkıntılar büyüyor, gelişmeler zevali işâret ediyordu. Nitekim Tsinlerle yapılan savaşta mağlubiyet yaşandı.

Büyük şahsiyet olduğu söylenir Shih Hu'nun. Kurallara uyamıyor, buna bağlı olarak hataları ekliyor peş peşe. Biraz, kölelikten yükselen efendisi Shih Lo'ya benziyordu. Sarayı dillere destan. *"Haremi ağzına kadar duluydu. Çocukları da o nispette fazlaydı…"*[340]

340 Hunlar, 383. s.

Yaşayış düzeni, en kısa zamanda dünya nimetlerinden azami faydalanma üzerine kurulmuştu; '*Hazcı*' idi kısaca. İstikbale ait köklü düşünceler olmadığı gibi, belki yarının geleceğinden bile umutsuzdular. Bir güne, bir ömrü sığdırmaya çalışıyorlar. Kadın hususunda veliaht prens, babasından aşağı değildi. Eğlencesini süsleyen kadınların sonu hüsran oluyor, bu,

veliaht Shih Sui'ye aşırı zevk veriyordu. Zulümde yarışan baba oğul arasında da özel işkence mevcut. Baba, oğluna verdiği vazifenin yerine getirilmediğini gördükçe bel kayışıyla dövüyor. Yalnız, hizmetçileriyle baş başa kalan genç, onlara şunu söyleme ihtiyatsızlığında bulunuyordu: "*Bir bakanlık almak fazla cazip bir şey değil; en iyisi Mete gibi yapmak*." Prens, gönlünden geçeni gerçeğe yansıtamadı, oğlunun kötü niyetini öğrenen yahut hisseden baba, Mete'nin babasının yerine konmak istemedi."*Shih Hu önce prensin mevkebinden otuz kişiyi, 26 hanımını ve çocuklarını en sonunda da kendisini katlettirdi*."

Adalet Terazisi ortadan kaldırılmış, Shih Hu ölüm makinesine dönmüştü. Saltanatını sefih emellerinin gerçekleşmesi yolunda kullanmaktan başka bir şey yapmıyor. Oğulları arasında yaşananlarda, veliaht olma yarışından öte değildi. Kardeşler birbirini öldürmek için kiralık katil kullanıyorlar. Öldüren kardeşin hedefinde babası vardır, ama o nasılsa tuzağa düşmüyor, âdeta ilâhi güçlerce korunuyordu.

Zulmün payidar olduğu görülmüş değildir. Çok kez, dünya zalimin zulme uğradığına şahit olmaktaydı. Enteresan olaylardan biri kardeş katlinden sonra yaşandı.

Veliaht prens babasının gözünü doldurmayınca azl edilip, yeri kardeşine kalmıştı. Bunu hazmedemeyip, kiralık katile cinayeti işletti. Bir süre sonra olay açığa çıkınca, hâlâ işletilmeye çalışılan kurallar olduğunu görüyoruz.

Cinayet sanığı prens "*Shih Hsüan işkence edildikten sonra ailesinden dokuz kişiyle İmparatorun huzurunda yakılma cezasına çarptırıldı. İmparatorun en çok sevdiği küçük torunu, dedesinin kuşağına sarılarak kendisinin de öldürülmemesini istedi. Dedesi yüzünü elleriyle kapatıp ağlamaya başladı, ama kararını da değiştiremedi. İmparatorun kuşağı kopunca çocuğu da ateşe attılar*."[341]

341 Aynı Eser 384. s.

Shih Hu'nun gördüğü en elemli dünya sahnesi, torununun elinden koparılıp ateşe atılışıyla orda canlanmıştı. O anda aynı kişinin içindeki merhamet duygusu da canlanmış, acıların en dayanılmazı ile sarsılmış. İmparatorluğu, torunun canını kurtarmaya yetmemişti.

Yakılanların külleri, gelen geçen tepelesin diye kale kapısının önüne serpildi. Huzur insan eliyle katlediliyor. Çinli-Hun hep beraber umutsuz hayatın çilesine ortak oluyordu. Devletinde her şeye kadir sanılan

İmparator, kendi felâketine sebep olacak acılarını önlemekten aciz kalıyordu. Farklı bir tesbiti aşağıya alıyoruz:

"… *Gerek Hunlarda ve gerekse Çinlilerde bir ahlâk anlayışı, namus, sadakat ve vazifeye bağlılık kavramı vardı. Yine Hunlar ve Çinliler, etnik yönden birbirinden ayrılmalarına rağmen belli davranış kalıplarına sahiptiler. Ne var ki onların birbirleriyle kaynaşmaları bu değerleri ortadan kaldırmış; milli duygular yok olmuş ve hem galiplerin, hem de mağlupların faydalandığı acıma hisleri silinip gitmişti."*[342] *Dejenerasyon'un milletleri felâkete sürüklediği, kimliksizliğin yok olmayı kaçınılmaz kıldığı böyle anlatılmaktadır.*

342 Aynı Yer:

Shih Hu'nun Ölümü

Sonraki Çao İmparatorluğunun temeli kan gölü üzerine atılmıştı, çatısına kadar kızıla boyandı. Hayatından memnun, yarınından emin bir Allah'ın kulu yoktu. Mütemadiyen ezilen, doğranan insanların çığlıkları ülke sınırlarını aştı. Memnûniyetsizlik hat safhaya gelince, devletten kopmalar oldu. Sadece Leamlara sığınanların sayısı 100 bini kişiyi bulmuştu.

Bütün ters gidişlere aldırmaz görünen Shih Hu, sefahatini artırmaktan geri kalmadı. Düzenlenen av partilerine 100 bin kişilik kalabalıkla gidiliyor. Sıkça tertiplenen kadınlı erkekli eğlenceler de bir hayli insan telef oluyor. Kızlardan müteşekkil bin kişilik hassa ordusunun mevcudu 30 bine çıkarıldı. Kardeşler birbirine, veliaht babasına suikast düzenliyor. İşler zıvanadan çıkmış, Çaoların ufkunu kara bulutlar sarmış, bir adım ötesi seçilemiyordu.

Öldürülen veliahdın yerine hangi prensin tayin edileceği bile mesele haline gelmişti. İmparator vezirine sorarak veliaht seçmek istediğinde cevap alamıyor. Korkudan isim veremeyen vezir, ancak şunu diyebiliyordu: "*Haşmetlim! İmparatorluk gayetle ağır bir yüktür. Zayıf olanlara teslim edilemez. İmparatorluğun kime verilmesini ben size nasıl belirtebilirim*?"[343]

343 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 416. s.

Shih Hu 329'da Liu Yao'yu mağlup etmiş, sonra oğullarını öldürtüp kızını kendine gözde yapmıştı. Bu Hatundan dünyaya gelen bebek, henüz tam çocuk idi, ama anasının babasının Yabgu soyundan olması değerini artırıyordu. Bu Shih Ch'i (Şi Çi) veliaht tayin edilerek büyük gaileden kurtulundu.

Savaşları anlatamadık. Veliaht seçiminin ağır mesele olduğu, akla hayâle gelmedik dolapların döndürüldüğü günleri de birkaç cümleyle geçiştirdik. Artık İkinci Çao İmparatorluğu gemisi delinmişti; batışına yakın öyle çirkin ve öyle hazin manzaralar oluşturuyor ki, seyrinin hiçbir zevki yok.

Shih Hu hasta yatıyor; sayılı nefeslerini tüketmekte idi ve prenslerle taraftarları birbirlerine kuyu kazıyorlardı. İmparatorun dışarıda olup bitenden haberi olmuyor, öldüğü duyulduğunda (349'da) veliahdın İmparatorluğu açıklanıyor. Aynı zamanda Şi-Çi'nin annesi naibe oluyor. Ama bunların ikisi de yönetimde etkili olamayacak, ipler Chang Ch'ai'nin eline daha iyi yakışacaktır. Bu zat, yani Chang Ch'ai, Şi-Çi'nin veliaht olmasını teklif eden nüfûzlu biri. Ortalık olabileceği kadar karışıktı, büyük evlat bilge Shih Ch'un, *kim vurdu*'ya gitmeden başkentten ayrıldı.[344]

344 Hunlar: 397. s.

Şi-Çi İmparator oldu, ama hiçbir şey yapamadı. Başkentten, kellesinin koparılacağı korkusuyla kaçan "*Bilge*" Shih Ch'un ordusunun başına geçmişti; bir süre sonra hükûmet merkezini basarak idareye el koydu. "*Yeni hükümdar birçok harplerde muvaffakiyet kazanmış ve büyük bir şöhret temin etmiş olan Şe-Min'i (Shih Min) başkomutan tayin etmiş, bu suretle onun nüfuzunu çoğaltmıştı*."[345]

345 Türk Tarihi: 1. c. 77. s.

Shih Min (Şe-Min)

Bu mühim kişinin mühim neticeler doğuran hareketlerine geçmeden önce, kısaca kendisini tanıyacağız. Aslen Çinli'ydi. Paralı asker olarak hizmet görüyordu. Sıkıntılı zamanlarında Shih Hu'yu desteklemiş, onun gücüne güç katmıştı. Yaptığı hizmetler, İmparator tarafından o kadar takdir edilmişti ki, kendi ailesinin soyadını vermekten bile imtina etmemiş, onu

böylece itibara gark etmişti. Esasen bu soyadı yani “Shih” Çinlilere ait idi ve manâsı kaplan idi. Aldığı soyadı ile İmparatorun evlatlığı ve dolayısıyla prens addedilen Shih Min, Çinli olduğunu hiçbir zaman unutmadı. Irkî özelliği olan entrikadaki becerilerinin yanı sıra, döğüşçülükle de hatırı sayılır durumdaydı. Kabiliyetlerini her şart altında sonuna kadar kullanmaktan çekinmeyecek kadar da cesur.

Ahmaklıkla ihanet bazen aynı kapıyı aralayıp, aynı sonucun doğumuna ebelik ediyor. Baba Shih Hu basiretsizlik gösterip, bir Çinliyi şereflendirmiş, oğlu ise bunu taçlandırıyordu. Görünüşe bakılırsa, bir yabancının geleceği en yüksek makamda oturan bu Çinli General idi, fakat bu da yetmeyecek. Hunlara hizmet ediyor, etmesi lâzım. Unutulmaması gereken esaslı konu şu; o bir Çin milliyetçisi ve milleti adına beslediği derin düşüncelerle dolu. Başkomutanlığın da şımartmasıyla ağzındaki baklayı çıkartan Shih Min efendisine dedi ki: “*Beni manevi evladın say, veliaht prensliğimi ilân et!*”[346]

346 Hunlar: 398. s.

Hunlar da bazı kaideler sarsılmış, insanların hafızalarından kazınmış âdeta! Yabgu soyundan gelmeyenler taht sahibi oluyorlardı ya, bununda bir sınırı vardı. Çinli paralı askerin teklifi bomba tesiri yaptı. Aklıselim sahipleri hayıflandılar gelinen noktadan için. İmparator da şaşakalmıştı cüretkâr Shih Min’e. Teklif, tereddütsüz reddedildiği gibi, sahibinin ortadan kaldırılması fikri de canlanmış oldu.

Çao İmparatorluğu rotasını kaybetmiş durumdaydı. Bütün burada sıralananlarla sınırlı değil. Savaşlar, diğer birçok krallığın vurmaya çalıştığı tekmeler, içeride bitmek bilmeyen taht kavgaları her şeyi yeteri kadar sarsmıştı. Çinli general sarayda muazzam nüfuz sağlamış, casuslarını her yere sokmuştu. İmparator Shih Ch’un, yakınları tarafından, “*bu kadar güçlü bir tebaadan kurtulması için öğütlendi:*”[347]

347 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 419. s.

İmparator kararını vermiş, en ağır cezaya çarptırmak için hazırlık başlamıştı. Casusları, yapılacak olanları kendisine duyurdular. Shih Min daha çabuk davrandı. Elindeki imkânlarla saraya girerek İmparatoru da veliahdı da tutuklatıp, öldürttü. General, bundan sonra bir başka prensi Shih

Chien'i (Şe-Ken) İmparatorluk tahtına çıkardı. Tabii kendi mevkiini de yükseltip, mareşal rütbesini almayı unutmadı.

Mareşal, kuvvetine bent vuramıyordu. Üç buçuk ay sonra, kendi tayin ettiği İmparatoru da alaşağı edip zindan attı. Artık, Çao Devleti var mıydı, Hunlar ne yapıyorlardı? Diye sorulabilir! İşte cevap: Bir beyannâme yayınladı Shih Min: Beni sevenler yanıma gelsin. Bana karşı olanların canı cehenneme![348]

348 Hunlar: 398. s.

"*Güç bende*" demişti Çinli –eski paralı asker- Mareşal. Çinliler başkente koştular, Hunlar şehir dışına. Yeni bir devrim kapısı ardına kadar açıldı. Çinli tahta oturdu ve katliâm emrini vermede tereddüt göstermedi. Gumilev diyor ki:

"Bu ferman öylesine büyük bir şevkle yerine getirildi ki, "katliâmlar sırasında gaga burunlu birçok Çinli de öldü." Kısacası bu bir jenositdi ama Hunların saçtığı dehşet bununla karşılaştırılacak olursa bir çocuk oyuncağı idi. Hunlar pek çok insan öldürmüşlerdi ama başlangıçta onlar bunu kendi hürriyetleri ve adalet için; daha sonraları kurdukları devletin selameti ve en son olarak da isyan eden şehirlerde devlet düzenini sağlamak için yapmışlardı. Bütün bu hareketler kendini koruma adına yapılmış ve bir mecburiyetten kaynaklanmıştı. Çinliler ise 350'de sırf kendilerine benzemeyen yabancıları yani insanları öldürmüş olmak için öldürmüşlerdi. Bu, ırkçılıktan da öte bir şeydi ve Jan Min'in ışıktan gözleri kamaşmış taraftarlarının önceden göremeyecekleri neticeleri intac edecek olayların dominantı gibi görünüyordu."

Rüzgâra Karşı

Başkent surları içinde öldürülen Hunların sayısı 200 binden fazlaydı. Ülke genelinde kılıçtan geçirilenlerin tam sayısı bilinmiyor. Bunca felâkete rağmen Hunlar, yeniden toparlanıp, düşmana karşı koyacak teşkilatlanmayı başardılar. Shih Ch'i, Shih K'un ve benzer kumandanlar Hun topluluklarını gâsıba karşı ayaklandırdılar. Jan Min, bu harekete, biçare bir yetime kucağını açan, bakıp büyüten ve yüksek mevkilere getiren Shih ailesinin 28 üyesini katlederek cevap verdi. Artık şimdi ömrü boyu taşıdığı bir soyadı reddetmiş ve kendisini, sınırları dâhilinde "*barbarların*" kendilerine ancak mezarda yer bulabildikleri Wei hanedanının kurucusu olarak ilân etmişti.

Jan Min aynı günlerde Güney Çin'e bir elçi gönderdi: *"Hu kabileleri Orta Vaha'da isyan ettiler; eğer asker göndermeyi uygun bulursanız, şimdi onları cezalandırır ve onları beraberce itaat altına alırız."*[349]

349 Aynı eser: 399. s.

Netice

Aslında netice yok. Bitiş var. Kabilelerinin veya sülâlelerinin adlarıyla anılan Türkler pek çoktu; onlar kıyıda köşede varlıklarını sürdürmekteydiler. Çao İmparatorluğu adına yapılacak bir şey, kazanılacak zafer kalmamıştı. Yine de "*biz bittik*" demediler. Mücadele eldeki imkânlarla sürdürüldü. İki sene sonra, 352'de ise 47 senedir yaşadıkları topraklarda izleri bile görünmez oldu. Onlara ait şehirler, kasabalar Yen'ler ile Ts'inler arasında paylaşıldı.

Âfetler mi çarptı, denecek Hunların düştüğü hâle; sorumsuzluk mu yıktı denecek? Yarı yarıya suçlular, yarı yarıya masum. Çin de ilk defa bir Türk Devleti kurulmuştu. Adı Çince olsa da halkının birazı, ve İmparatoru Türk idi. 47 senelik iyi kötü anılar, 100 binlerce ölüyle beraber toprağın derinliğine gömüldü. Hunlar bitmedi. Yine devletleri olacak, öten okları ufuklarda vınlayacak. Farklı bölgeler, farklı isimler altında Türk Devletlerini misafir etmeye devam edecek…

Hia Hun Devleti (407-431)

Dağınık halde yaşayan büyük bir aile idiler. Kâh kendi zaaflarından dağılıyorlar, kâh düşman zulmünden dolayı, birlikleri uzun soluklu olamıyor. Bazen da tesadüfi olaylar parçalanmaları gerekli kılmaktadır. Şimdi işlemeye çalışacağımız devletin teşekkülüne yol açan sebep, önceki olaylarda yatıyor. Bir hususu tekrarlayacağız. Hunlar için devletsizleşmek, her an beklenen bir vaka, ama devlet kurmakta zor değildi.

Çaolar, biraz da konumları icabı yönetimde hayli Çinlileşmiştiler; batışlarına da bu durum yol açtı. Daha 310'larda Ts'inlerle yapılan savaşta uğranılan yenilgi Hunların bir kısmının yolunu ayırmıştı. Ordos'a gelip, burada bir ovaya yerleşmişler, varlıklarını muhafazaya çalışıyorlardı. "*Bu aileye –ki topluluğa dense daha doğru olur- karşı pek üstün saygı gösteren*

Han kralı (Çao da deniyor) Liu Ts'ung orada kendisine Leu Fon kralı ünvanını verdi."[350]

350 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 423. s.

Asaleti belli birinin liderliğiydi önemli olan. Ordos'a yerleşenler için böyle bir sıkıntı yoktu. "…. *Çinlileşen, ana koldan ayrılan eski yabguların boyunun diğer bir kolu tarafından yönetiliyorlardı.*[351] *Ana kol ile ne kadar iyi geçindiklerine delil, Çao İmparatorunun verdiği Leu Fon kralı ünvanıdır. Arada bir kafa karıştırılıyor; bunun kullandığımız kaynaklardan ileri geldiğini söylemeliyiz. Bir prenslik bazen krallık gibi, krallık İmparatorluk gibi anlatılmış, alıntı yaptığımız yerlerin nakline sadık kalmak için, aynen geçiyoruz. Krallık ünvanını veren kral değil İmparator olmalıydı.*

351 Hunlar: 413. s.

Göçebe hayatı yaşayan Ordoslu Hunlar geleneklerden kopmamışlardı. Diğerleri ise Çinlileşerek ayakta duracaklarını sanıyorlardı ve yanıldıkları anlaşılmıştı. Ordos Hunlarının yakın ilişkide bulundukları topluluk Tabgaçlar. Kardeş olduklarını bilmeseler de hısımlık kurmada gecikmediler. Böylece Hun prenslerin de Tabgaç prenslerinin de kanları birbirine karıştı. Bunu kardeş kanlarının alışverişi sayacağız. Komşuluk münâsebetleri bazen dostluğun, bazen düşmanlığın yolunu açmaktadır. Tankutlar (Tibetli) ile de sınırdaş idiler ve "hukukî yönden bunlara bağlıydılar." Fakat bu kayıtsız şartsız teslimiyet değil. Türkleri kuvvetli ve dayanıklı yapan göçebe hayat tarzı ile boy sistemi yaşıyordu.

Sayıları fazla değildi; olaylarında heyecanı az. Coğrafi olarak- Şensi vadileri ile Alashan sıradağları eteklerini kontrol altında tutuyorlardı. Rahatça anlaşabilecekleri komşuları Tabgaçlar, geçinmenin tılsımını çözebilseler rahat etmemeleri için sebep yok.

Başlarında Liu Hu adında biri olduğu halde, arada çıkan meseleyi kavgaya bozup Tabgaçlarla savaştılar. Zayıf durumda olan Ordos Hunları yenildi. Liu Hu ölünce oğlu Vu Huan kral oldu.

Babasına kıyasen, Vu Huan daha olumlu politika sahibiydi. Kimlerle dost olunması gerektiğini anlamış, Tabgaçlara yaklaşmış ve bir Tabgaç

prensesiyle evlenmişti. Barış anlaşması için zorluk kalmadığından 341'den 356 ya kadar rahat edildi. Bu sene Vu Huan öldü, kardeşi Yu-Teu kral oldu.[352]

352 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 424. s.

İleri görüşlü değil, mâceracı idi yeni kral. Hısımları olan Tabgaçlara savaş açmaya yeltendi, fakat karşısında başa çıkamayacağı bir ordu görünce yelkenleri indirdi, sonunda düşman ilân ettiği kimselere sığınmak zorunda kaldı. (Sene 358)

Talihsizlikler birbiriyle yarışıyor. Yeni kral, tesliminden az sonra öldü, arkasından oğlu öldürüldü. İdareyi ele alan kişi, dokunmasınlar diye, Tabgaçlara vergiler gönderdi.

Liu Wei Ch'en, Ordos Hunlarının yöneticisi. Henüz oturmuş bir siyaset yok. Bir o yana yalpalanılıyor bir bu yana. Tankutlarla ittifak bozulup, Tabgaçlarla kurulan dostluk 367'ye kadar devam edebildi. Savaşlar hangi sebeplerle olursa olsun geliyor, kendisini özletecek kadar uzak kalmıyordu.

Ordos Hunları Siyenpilerle gerginlik yaşadılar ve düşman Huang-ho nehrinin buzları üzerinden geçerek Liu Wei Ch'en'i şaşkınlığa uğrattı. Durumu çok kötü olmuştu. Nehrin böyle geçilebileceğini hesap edememenin ceremesi olarak "*Liu Wei Ch'en Tankutlara kaçtı ve Ordos da Tabgaçlara kaldı*."

Daha sonra Liu Wei Ch'en'in Tsinlere sığındığını görüyoruz. Onlardan aldığı asker yardımı ile tekrar memleketine döndü.[353]

353 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 426. s.

Liu Wei Ch'en'in en büyük hatası, dost- düşman seçiminde görülüyor. Tabgaçlarla geçinmeyi becerememiş, onların Ju-janlarla takışmasını fırsat bilerek, üzerlerine büyük bir ordu göndermişti. Hiçbir başarı elde edilemediği gibi, onun 80 bin kişi olduğu söylenen ordusu, Tabgaçların beş-altı bin süvarisine yenildi. Bu çok acı ve utanç verici bir netice. Daha kötüsü, bir atmacanın önünden kaçışan sığırcık sürüsü gibiydi askerler; panik esnasında, kralları Liu Wei Ch'en'i öldürdüler. Kralın büyük oğlu esir düştü. Küçük oğlu Ho Lien Popo kaçıp kurtulmayı başardı ve sonraki Ch'in'e sığındı. (Sene 391)

Hunlar, kendilerine aslâ yakışmayan bir hezimet yaşamış oluyor ki, inanılması zor! İşin i, bilmediğimiz cihetleri olabilir. 3 bin çift at, 4 milyon

sığırla koyun Tabgaçların eline geçti.

Fakat Hunlar galiplere boyun bükmediler. *“391’den 394’e kadar Güney Çin’de sığır sürüleri, koyunları, arabaları, katırları ve sayısız eşyalarını yanlarında taşıyarak dolaştılar. Topu topu 30 bin kişiydiler ve gittikleri yerlerde iyi muamele görüyorlardı.”*[354] Milyonlarca hayvanları ziyan olduktan sonra, yanlarında ne kadar kalmıştı acaba?

354 Hunlar: 436. s.

Popo (407 – 425)

Her yenilginin sonunda bir dağılma var. 391 deki savaş ve alınan yenilgi de, Liu Wei Ch’en’in topluluğu sayıca epey azalmış, bir kısmı Tabgaçlara, bazıları da başka kavimlere sığınmıştı. Azalmanın bu kadar kolaylığı karşısında çoğalmak da zor olmuyordu. İstikrarsızlık toprağından fışkırıyor Asya’nın. Türkler başta olmak üzere, bu coğrafyanın insanları yarınsızdır hayâlden yana. Asya, her fırsatta, her topluluktan bir memnunsuzlar ordusu çıkarabiliyor. Doğrusu ya, buna imkân veren en mühim amil milli duyguların teşekkül edememiş olmasıydı. Bugün bir isim altında hayatını sürdüren kavmin, yarın başka isim altına gitmesi kimseyi şaşırtmaz! Ancak kültür yönünden uyuşmazlıklar işi zora sokuyor; o zamanda gücü yeten ayaklanıyor, kendine tâbi olanlarla beraber yeni bir oluşumun temelini atıyor.

Ordusu dağılıp, kendisi öldürülen Liu Wei Ch’en’in küçük oğlu Ho Lien Popo, iyi bir tahsil görmemiş, eğitilmemiş, ama zeki idi. Becerikli, cesur, endamı düzgün, bakanlara güven telkin eden çekiciliği vardı. Elbette tek başına değil, kendisine bağlı bir grup insanla beraber gelip, Sonraki Ch’in (Tsin) Hükümdarı Yao Hsing’e sığınmıştılar. Arkadaşlarının en bariz özelliği de cesaretleridir. Hükümdar, Popo’yu çok sevmişti; bazen görüşlerine müracaat ediyor, onu tanıdıkça güveni de artıyordu. Nihayet ona, ordu komutanlığı görevi verdi.

Türk’ün özelliği çok. Bazıları felâkete sürükler bazıları selâmete çıkarır. Bağımsız yaşamak ve illâ, ilk fırsatta devlet kurmak… Popo, yabancı bir devletin himayesi altında uzun zaman kalmaya tahammül edecek biri değildi. Bir gün sarayı terk eden “*Popo, Ordos’a giderek derhal istiklâlini ilan etti.*”[355]

[355] Türk Tarihi: 1. c. 78. s.

Öğrenebildiğimize göre 20 bin Hun ile devletinin ilk adımını atmış oldu. Bunun kısa hikâyesini olduğu gibi iktibas edeceğiz: Huang-ho'nun batı sahilinde 407'de kurulan Hun Devleti hür yaşamayı seven gönüllülerden meydana geliyordu. Ata topraklarının geri alınması amaçlanıyordu. Devlete verilen isim şöyle yorumlanıyor:

"Ho-Lien Popo, Hunların, kendilerini M.Ö. XVIII. Yüzyılda Çin'den bozkıra sürülen hanedanın son prensi Shung Wei'nin torunları olarak kabul ettiklerini de göz önünde bulundurarak, Çin medeniyetini reddettiğini göstermek istermiş gibi kurduğu devlete Hsia (Hia) adını verdi."[356]

[356] Hunlar 447. s.

Burada bir konuya açıklık getirme ihtiyacı var:

" *Çin'den bozkıra sürülen hanedanın son prensi Shung Wei*" meselesi doğru, fakat bu prens Milâttan önce 1764 yılında bozkıra sürülmüş, burada Hunlar tarafından teslim alınıp Tanjularına götürülmüş, başından geçenleri, hanedanlıklarının yıkılışını anlatmış, Hunların misfirperverliklerine sığındığını belirtmişti. Sonuç olarak, prens çok az sayıdaki adamıyla beraber Hunlara ilticâ etmiş oluyordu. Hunların bu prensin torunları olmaları mümkün değil. Ancak ondan Çin'in durumu hakkında bilgi sahibi olunuyor, anlattıklarına göre tedbir alınıyordu.[357]

[357] Hunların Hayatı: 14-17. s.

Ho-Li'en Popo Mete ailesine mensuptu, Liu Yüan gibi Çinlileşmiş Liu soyadını almıştı. Fakat bunu bir Hun'lu adı şekline sokarak Ho-Lien soyadını aldı. Yalnız bundan da anlaşılıyor ki Hsia (Hia) Devleti Çinliliği reddetmiş, milli bir Hun devleti idi."[358]

[358] Çin Tarihi: 164. s.

Hia devletinin nelerle karşılaşıp, ne kadar dayanacağını kestirmek mümkün değil. İstiklâle kavuşmuş olmanın sevinciyle, istikbâle ait ellerinden geleni yapmakla yükümlüydüler. Türklerin savaş aletleri imalinde maharetleri meşhurdu ve Hialar da bu sahada ünlendiler. Bunların elinden çıkan, zamanın önemli silâhları Çin dâhil bütün komşuların dillerine destan olmuştur.

Hia adı saygı uyandırmıyor, çünkü geçmişten kalma kötü bir şöhreti vardı. Devletin kurucusu ile yakın silâh arkadaşlarının da kimseden hürmet beklediği yok. "*Herkes kendi işine baksın, biz kendi işimize*", düsturu ile yollarını çizmek istiyorlardı. Tibetlilerle akdedilmiş bulunan ittifak ortada, fakat bundan hiçbir fayda umulmuyor. Anlaşmayı kaldırıp attılar bir tarafa, Tibetlileri, Büyük Çin Seddi boyuna sürdüler. Güney Ordos'taki Siyenpileri itaat altına alarak, onların on bin askeri ile Hun askeri saflarını doldurdular.

Doğan her gün, esen yel Hia filizine canlılık verdi. Düşmanların direnci azaldı onların karşısında. Çok az insanla başlanmış, çok başarılı olunuyordu. "*Popo oğluna veliaht, annesine kraliçe ünvanını verdi.*"[359] Çinlilerin yaşayışı bazı Hun önderleri tarafından benimseniyor, Popo ise böyle şeylere hiç tenezzül etmiyordu. Güven duygusu pekişmiş, ufku genişlemiş, hedefi büyümüş olarak bir gün halkına şöyle seslendi:

359 Türk Tarihi: 1. c. 79. s.

"*Eğer herhangi bir şehre kapanıp kalırsak mahvoluruz. Eğer düşman başını kuyruğunun arasına saklarsa, kuyruğuna basıp başını ortaya çıkaracağız. Onları yoracağız, hırpalayacağız. Ve on yıl sonra bütün kuzey bizim olacak. Yao Hsing ölmek üzere. Oğlu ise geri zekâlının teki. O ölünce Ch'ang'an'ı alacağım.*"[360]

360 Hunlar: 447-448. s.

Hırs'ın tetikleyicisi akıl ve zekâ olursa başarıyı koparıp alır, kuru tamah, sahibinin boynunu kırar. Sınırlarını genişletip devâsa bir İmparatorluk kurmak isteyen Popo, bir bahane icad edip Siyenpilere saldırdı. Sadece 20 bin askeri vardı. Rakipleri 70 bin kişi. Savaş, kaba kuvvetle beraber, bunun bir biçimde kullanılmasını seviyor. Popo'nun maharetli az askeri, aslında iyi vuruşan Siyenpilerin çok askerini yendi.

Popo, bu zaferin yankısını genişletmeye soyundu. Maksadı, karşısına çıkması muhtemel komşulara gözdağı vermek. Kesilen düşman kellerinden bir kule kurdurdu. Gerçekten, bunu öğrenenler dehşete kapıldılar. Savaşın getirdiği zafer ile hükmedilen topraklarda artıyor, devlet büyüyordu.[361]

361 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 428. s.

Ho-Lien Popo'nun gücü Ts'inlerin başkenti Ch'ang-an daydı, buranın sahibinin dikkati de onun üzerinde. Hia-Siyenpi savaşı sürerken, 30 ar

binlik iki orduyla her iki tarafı da ezeceğine inanan Yao Hsing yanılmış, iki ordusu birden perişan olmuştu. (Sene 408)

Popo yenilmez bir cengâver olmuş, ordusu sanki geçtiği yerleri dümdüz eden dozer. Ts'inlerle savaş yapılıp, birçok esir alındı. Ordos ülkesinde yeni bir şehir kuruldu, buraya Tong-Vang-Çing, yani '10 bin krallığa hâkim şehir' adını verdi. Bu şehrin kuruluşunda telef olan insanlar yüzünden, Popo'nun adı zalime çıktı. O da, milletin sözünü perçinlemek için, kendisine yeni bir isim aldı: *"Ti-Fa". Bunun manâsı demir gibi sivri ve sert."*[362] (Sene 419-415)

362 Aynı Eser 429. s.

Popo, Cengiz Han'ın sekiz asır evvelki zuhuru sayılacak başarı ve acımasızlığın timsâli olmuş. Tasarılarını hayata geçirmek için ne gerekli görülürse yapılıyor, bunun dışında hiçbir şey önemsenmiyordu. Yumuşaklığın sonu erimeye kadar varır korkusundan belki, katı olmakta kararlıydı.

Tibet hükümdarı "*Yao Hsing ölmek üzere, oğlu ise geri zekâlının teki. O ölünce Ch'ang-an'ı alacağım*" Popo, 408'de böyle demişti, 416'da hükümdar öldü. Sonraki Ch'in (Tsin) Hükümdarlığı adı verilen devlet geri zekâlı varise kalmıştı. Ortalık karıştı. Çinliler işe el attılar. Yerli Çinliler ve Tibetliler çok zulüm görüyorlar, Ho-lien Popo olayları seyredip, üzerine düşecek role hazırlanıyordu. Nihayet vakit geldi. Popo ve oğlu iki koldan harekete geçtiler."*418'de Wei Nehri vâdisinin engebeli arazilerine giren Hun süvarileri bölge sakinleri tarafından kurtarıcı gibi karşılandı.*"[363]

363 Hunlar: 463. s.

Popo'ya yakıştırılmıştı zalimlik. Çinlilerde bunun daha fazla görüldüğü ispatlı, şahitli sabit. Böyle olduğu için, bölgede yaşayanlar Hunların gelişini sevinçli bir olay saydılar...

Oğlu, bir taraf'ta zafer şerbetini yudumlarken derin hazla, kendisi Chang-an'ı (Sigan Fu) kuşatıp büyük bir kıyım yapıyor. Öldürülen Çinlilerin kellelerinden pramit diktirilip, zafer anıtı gibi seyrediliyordu. Popo, Chang-an'a girince İmparatorluğunu ilan etti. Oğullarından birini naip tayin ederek, burada bırakıp, Ordos'a döndü. (Sene 419)

Popo'nun Son Beş – Altı Senesi

Hülyalarının sonuna ulaşmıştı. Kısa zamana sığdırdığı zaferleri başını döndürmemiş, fakat sahip olduklarının tadını çıkarmak istiyor. Ordos'a Ch'ang-an zaferinden sonra (419'da) geldi ve 424'e kadar ayrılmadı. Veliaht, büyük oğlu idi. Onu kenara çekip küçük oğlunu ileri sürdü. Bu hâdise üzerine, *"büyük oğlu derhal 70 bin kişi toplayarak kardeşi Lun'a karşı yürümeğe başladı. Kardeşini yenerek öldürdü. Bunun Çam (Çang) adında bir kardeşi, yanında bin atlı olduğu halde (Kueyi)'ye saldırmaya cesaret ederek, bütün teb'ası'nı hükmü altına aldı. Ve Kueyi'yi öldürttü. Sonra başkente geldi; orada veliaht ilan olundu. Ertesi sene Popo ölünce tahta o çıktı."*[364] (sene 425)

364 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 431. s.

Popo'yu biraz zalim olarak tanıdık. Çin tarihçileri onun bu yüzünü göstermeye daha çok gayret etmişler, farklı anlatanlar da var. İyi ifadeler kullanan biri diyor ki onun için; "*Devletin kurucusu Ho Lien Popo kabiliyetli bir kişiydi. Çinli tarihçiler onu "kılıcını ok ve yayını yanından eksik etmeyen bir barbar olarak niteleyerek kinlerini kusmaktadırlar. Güya yüzüne bakmaya cesaret edenlerin gözlerini oyarmış, huzurunda gülümseyenlerin dudaklarını kesermiş, kendisiyle tartışanların kellesini koparırmış vs. Gerçekte ise o kendisine iyice alışmış olan insanların sayesinde ölmek üzere olan bir devleti yeniden diriltip, diklemiş son derece kabiliyetli bir insandı. Her halükarda o hayatta olduğu sürece Tabgaçlar Ordos'a adımlarını dahi atamamışlardır.*"[365]

365 Hunlar: 470. s.

Ho – Lien Ch'ang (Çong) – 425 – 428 –

Hia Devleti ordusuyla, toprağıyla, etrafa saldığı korkuyla çok büyüktü. Ho-lien Ch'ang (Çong) kendisine miras kalan bu devleti, diğer bir Türk Devleti olan Tabgaçlara karşı korumak zorundaydı. Yeni Hakan genç olmasına karşılık tecrübeliydi. Eline geçen fırsatları değerlendirme hususunda babası kadar uyanık bulunursa yolu açık olur, biraz gözlerini kırparsa, çukura düşmek isten değil.

Hükümdarlarının başka yerlerde eğlendiğini öğrendiği Ts'inlerin üzerine gönderdiği ordu vazifesini tam manâsıyla başardı. Tehlikenin büyüğü

Tabgaçlar. Bunlar altedilebilirse, büyük sevinç o zaman yaşanır!

Huang-ho, yani Sarı Nehir kış aylarında bembeyaz kesiliyor. Beri yakasında Hun liderinin karargâhı, diğer yaka da tehlikeli düşmanlar. Nehir yine buz tutmuştu. Tabgaçlar kalın cam tabakasında yürür gibi nehri geçtiler. Hunlar savaş çığırtkanlığı yapmamışlar, bir saldırı beklemiyorlardı. Su uyumuş ama uyumayanlar hareketliydi ve alelacele bastırdılar habersiz Hunları. 426'da meydana gelen saldırı püskürtüldü. Önemli bir yara alınmadan, ama 10 bin esir vererek, yağmalamalara da göz yumarak atlatıldı.

Bir sene sonra intikan yürüyüşüne geçildi. Tabgaçlar daha savaşçı, liderleri daha tecrübeli, Hunların başındaki kurnazlıktan bihaber. Netice itibariyle, tuzağa düşürüldüler. Göğüs göğse çarpışmalar başladı. Hun askeri bozuldu, yabguları kaçtı. Bir zaman sonra sokak çarpışmaları da Tabgaçlar lehine gelişirken, kalan Hunlar bükemedikleri eli öperek teslim oldular. (Sene 427)
Araya kan girmiş, haysiyet meselesi olmuş, hoş bunlar da kendiliğinden olmuyor, mutlaka birileri ilk ateşi yakıyordu ya, bu sefer yolu açan Tabgaçlardı. Çong 428'de bütün acılarını çıkarmak için yeni bir teşebbüse girişti. Önceleri Hunlar üstün durumda, Tabgaçlar bocalamaktaydı. Erzak sıkıntısı askerlerle kumandanları karşı karşıya getirdi. Şurası gerçek, savaşçılıkta Tabgaçların eline kimse su dökemez. Nâmüsait durumu müsait hale getirip, Hia Yabgusu Çong'u teslim almayı başardılar.[366]

366 Aynı Eser. 472. s.

Savaş Kahramanları Seviyor

Hia ordusu dağılmış, Yabguları esir düşmüş, Tabgaçlar zafer kazanmış durumdaydılar. Çong'ın, kabiliyetli kardeşi Ting, dağılan orduyu toparladı. Aşkla, şevkle Tabgaçların üzerine yürüdüler. Öyle bir tesir uyandırdılar ki, karşılarındaki kuvvetli ordu bozulup, kaçmak zorunda kaldı. Tabgaçların başlıca kumandanları esir düştüler, kayıpları altı yedi bin civarındaydı. "*Diğer kumandanlar bütün eşyalarını bırakarak Sigan Fu'ya, oradan da Turfan'a kaçtılar. Sigan Fu Hia askerleri tarafından ele geçirildi*."[367] Bu

olaylar Prens Ting'in Hialara yabgu oluşunun da ifadesidir. Ağabeyi esir düşünce taht ona kalmıştı.

367 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 436. s.

Garip İlişkiler

Hia hükümdarı Çong esir edilmiş, fakat zulüm ve aşağılanma görmemişti. Tabgaç hükümdarı ona hem "*Hüeyi Kumi*" ünvanını bahşetti, hem de kız kardeşi ile evlendirip ne kadar önemsediğini gösterdi. Ne var ki, düşmanlıktan çıkarılan dostluğun ömrü uzun olmuyor. Çong'un kardeşi Ho Lien Ting'in indirdiği darbe, Tabgaç hakanını çok kızdırmıştı. Kaybettiği şehirlerine o kadar canı sıkıldı ki, Çong'un canını alarak rahatlamaya çalıştı.[368]

368 Hunlar 472. s.

Yolun Sonu Görünüyor

Hia Devletiyle Tabgaç Devleti öyle bir rekâbete girdiler ki, artık birinin hayata vedaı şart olmuştu. Âdeta ölümüne düelloya tutuştular. Daha uzun nefesli olan Tabgaçlar Hiaları çok müşkül duruma düşürdüler. Hia Hükümdarı Ho Lien Ting elinde kalan bir avuç insanla kaçmaya başladı.

Yolları kısaymış Hiaların. Bir dereden geçiyorlardı, Toganların hücumuna uğradılar. Zor bir dönemeçte, içlerinden hainlik yapanlar çıktı ve pes etmek mecbûriyetinde kaldılar. Ho-Lien Ting esir alınarak Tabgaçlara hediye edildi, orada idam cezasına çarptırıldı. Böylece, 407'de kurulan, 24 sene hükümran olan Hia Hun Devleti 431'de ömrünü tamamlayıp tarih sahnesinden ayrıldı.

Kuzey Liang Hun Devleti (397-439)

Liang adı Çin'cedir. "*İlk Liang*" olarak anılan bir devlet Çinliler tarafından kurulup, 313-376 yılları arasında yaşamıştır. Yine aynı isimde, Çinlilerin kurduğu Batı Liang Devleti var. (400-421) Güney Liang Devleti Siyenpilerin (397-414), ve Kuzey Liang Devleti de Hunların.[369] Bunların

hiç birine tam teşekküllü devlet denemez. Başa geçen şahıs kendini hükümdar ilân ediyor, bahar aylarında yerden mantar çıkması gibi devletler türüyordu. "*Huang-ho (Sarı Nehir) vadisinde 386'da sekiz, 400'de on, 415'de yedi, 425'de üç hükümdarlık vardı ve 440'a gelindiğinde Çin'i boydan boya ikiye bölen Kuzey ve Güney İmparatorlukları olmak üzere sadece iki İmparatorluk kalmıştı.*"[370] Bu kısa dönem içinde yer alanlardan biri de Kuzey Liang devletidir. Devletlerin çokluğu şöyle takdim ediliyor: "*İmparator Gan-Ti (An-ti) Çin'in güney kısmında, Topalar (Tabgaç) İmparatoru (Kueyi) Ho-Am-Ho Nehrinin kuzeyinde bulunan vilâyetlere hâkim bulunduğu esnada Çin İmparatorluğunda beş küçük hükûmet daha vardı. Bunlardan biri Hea Leam (Liang), hükümdarı da Lyu Kam adında (biri) idi. Şensi'nin batı kısmında saltanat sürüyordu. Teb'ası arasında bazı aşiret reisleri vardı ki eski Hunların neslinden gelmişlerdi.*"[371]

369 Çin Tarihi: 182. s.

370 Hunlar: 455. s.

371 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 438. s.

Devletin Kuruluşu (397)

Şensi'nin batısında küçük bir krallık olan Heu-Li-ang devletinin başında, adı Lyu-Kam yahut Lü Huang olan yaşlı bir general vardı. Bunun maiyetinde vazife yapanlardan biri de saygı değer bir Hun kumandan. Yaşlı general "Hun'lu kumandanın kellesini yok yere aldırmıştı. (397 senesi) Hunlar yakınlarının acısıyla ah vah edip oturacak insanlar değiller. İnfaz edilen kumandanın yeğeni Meng-Sun, kabiledaşlarını toplayarak, maktûlün alnına çalınan kara lekenin intikamını almayı ve "*Hun itibarını*" yeniden kazandırmayı teklif etti. Böylece silâha sarılan Hunlar Meng Sun'u Kuzey Liang hükümdarı ilân ettiler:"[372]

372 Hunlar: 445. s.

Meng-Sun kuvvetli kişiliği, tesirli konuşması ile kabilesini istediği kıvama getirince asker tedârikine yöneldi. Yeterli sayıda silâhlı adama sâhip olunca harekete geçti.

Plânlanmış değil; öfke ile âniden ortaya atılmışlardı. Bazı şehirlerde tahribatlar yapıp, dağlara çekildiler. Meng-Sun üzerine gönderilen ordunun gücü karşısında zaafa düşmemek için, harabeye çevirdiği "*Kien Kam ülkesinin valisi Tuan-Nie'yi kendi tarafına çekti*."[373]

373 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 439. s.

Sığınmacı Valinin desteği ile düşman ordusu bozuldu. 397'de vukuu bulan bu savaştan sonra Kuzey Liang Devleti kurulmuş sayılıyor. Lâkin ortada bir garip durum var. Vali Tuan Nie nasıl iknâ edilip, Hunlar tarafına kazandırıldı ise, Meng-Sun ona, efendisiymiş gibi davranıyor; o da kendisini herkesin üstünde görüyordu. Askerin kumandası valiye verilmiş, bu ordu Leam kralının ordusunu bozmuş, kumandan Vali kendisine Kien-Kam (Kumi) ünvanını almış, yani tam başına buyruk hareket ediyor. Devlet kurucusu görünümündeki Meng-Sun bir savaşa gidip başarıyla döndüğünde, Vali Tuan Nie tarafından verilen ünvanla mükâfatlandırıldı. Garip ama böyle.

Yavru devletin selâmeti adına kaprislere katlanılıyor olsa da, iki kişi arasında müthiş sürtüşmeler cereyan etmekteydi. Kâh alenî kâh gizli ikisi de birbirine diş biliyor. Aslında şunu kabul edersek rahatlarız. Kuzey Liang Devleti ilân edilmiş, fakat Vali'nin yardımı olmasa, batması an meselesiydi. Onun için Vali Tuan Nie'yi efendi olarak kabul etmişlerdi. Meng-Sun kral olma yarışına savaş meydanlarında devam etmekte. Sonraki Liang adıyla bilinen, Tibetlilerin kurduğu devlete hücum edip, topraklarını ele geçirdi. Bundan sonra rekâbet hız kazandı ve Meng-Sun'un parolası "*Ya devlet başa ya kuzgun leşe*" oldu. Ayaklanmalar, savaşlar, ölümüne tuzaklar derken, Tuan Nie'nin kellesi vücudundan ayrıldı. Bundan sonra Meng-Sun tam manâsıyla Kuzey Liang Devletine hâkim oldu. (Sene 401)

401 senesi olaylarının anlatımında, "*Sonraki Liang topraklarını ele geçiren Hun kumandanı Meng-Sun da Ha-hsi de bir Hun Devleti kurarak ülkesini Chü-chu ünvanıyla yönetti*" denmektedir. Hunların ilme gösterdiği saygı, Meng-Sun'un "*tarih ve astronomi konularında bıraktığı derin izler*" ve aşırı zekâsından dolayı dâhi lakabı aldığı anlatılıyor, daha sonra da onun "*Kuzey bölgesinin pırlantası*" diye anıldığından bahsedilir.[374]

374 Hunlar: 446. s.

Meng-Sun 397'de halkı tarafından Kuzey Liang hükümdarı ilan edilmiş, ancak zaruretler onu Tuan Nei'yi büyük tanımaya mecbur etmişti. Bu şahıs ortadan kaldırılınca ayak bağları çözülmüş, rahat harekete başlamıştır.

Bu asırlarda, devletlerin gıdası savaşlardı. İstikbal sivri okların ucunda, keskin kılıçların ışıltısında binâ ediliyor. Madem böyle ve Meng-Sun bir Hun lideri, Hun demekte savaşın sihirbazı olduğuna göre, gereği yapılacaktır.

Meng-Sun 402 senesinde kazandığı zaferle Kumi ünvanı aldı. 406'da başlayan akınlarla Batı Liangları perişan edildi. Bir sene sonra sıra Güney Lianglarındaydı ve onlar da aynı âkıbete uğratıldılar. Birkaç sene sonra ise hedefte yine Güney Liang Devleti vardı. Birçok şehirleri kuşatılan bu devletten 10 bin aile itaat altına alındı. Sene 410. [375]

375 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 441. s.

Kasırga gibiydi Meng-Sun. Düşmanlarının üzerine esiyor, kimini yerlere çalıyor, kimini ayakta sallayıp, aklını başından alıyor. Güney Liang Kralı aldığı darbelerin acısını çıkarmak amacıyla 411'de Kuzey Lianglarına saldırdı. Başlangıçta şansı iyi gidiyordu, Meng-Sun'un göğüsledi galibiyet ipini. İki sene sonra yine savaş yine zafer geldi peşinden. Durdurulamıyordu, durdurulması için savaş harici yollara başvuruldu. Elde edilen Haremağası tarafından, Meng-Sun uyurken öldürülecekti. Burada talih, kraliçenin eliyle yardıma uzandı, öldürmeye çalışan kişi öldürüldü.

Kuzey Liang Krallığı küçük bir devlet. Belki fazla gelişme şansı da yok; fakat girdikleri her büyük işin altından yüz akıyla çıkıyordular. Gerek Meng-Sun, gerekse komutanları zafere kesintisiz abone olmuştular. Toprakları biraz genişledi. Tsinler ve Hialarla münasebet kurdular.

Pırıl pırıl zafer aynasında kendilerini seyretmeye alışmıştılar. Ama devran-ı felek hep aynı minval üzere dönmedi, aynalar puslandı, görüntüler matlaşmakta.

Batı Liang Devleti ile 417'de girilen savaş, beklenmedik sonuçlar verdi; Meng-Sun altı-yedi bin askerini kaybetti. Bu olay üzerine moraller bozuldu, Çin İmparatoru An-ti'ye bağlılık arzedildi (sene 418). An-ti Meng-Sun'a bir ünvan vererek teselli etti. Gerçi, bildirilen bağlılığın ve alınan ünvanın

esaslı bir karşılığı yok; bunlar manevi tatminden başka bir şey değildiler. Nitekim daha sonra gelişen olaylar bunu doğruluyor…

Batı Liang Devleti'nin Batışı

Küçük krallıkların başına gelen felâketler büyük oluyor. Güney Liang Krallığı toprakları Siyenpiler tarafından işgal edilmişti. Meng-Sun bundan kendine bir pay çıkarmak için harekete geçti ve Siyenpileri işgal ettikleri yerlerden söküp attı.

Krallıklar birbirini yiyor. Batı Liang hükümdarı Çinli Li Hsin, boşluktan istifade ile Kuzey Lianga saldırıp, kahraman olmak istedi. Li Hsin'e annesi ile vezirleri, hiçbir zararını görmedikleri insanın ülkesine tecavüzün doğru olmadığını söylemeleri işe yaramadı. Hırslı Çinli gitti, savaştı, ordusu mağlup oldu kendisi savaş meydanında öldürüldü (Sene 418). Annesi serbest bırakıldı ve kız kardeşi Meng-Sun'un oğlu Mu-Kien'e nikâhlandı.[376]

376 Hunlar: 465. s.

Kuzey Liang –Hun- Devleti'nin ortaya çıkışı da ilerleyişi de normal ölçülerin dışındaydı. Meng-Sun'un siyaseti akıl üzerine bina edilmiş, dost kazanmayı ihmal etmiyor. Batı Liang Devletini mağlup ederken önemli bir jest yapıp yağma hareketlerine izin vermemişti. Bunun getirisi Turfan Vadisindeki Çinlilerin savaşsız boyun eğmeleri oldu. Küçük devlet Kuzey Liang, sınıfının en iyisi idi. Sağladığı önemli ilerleyişle, 421 senesinde birçok küçük komşu devletlerden vergi alır duruma geldi.

Büyük Kaya'ya Toslamak

Bu zamana kadar kendi sıkletindeki devletlerle güreşip, hepsinin sırtını yere getirmişti. Tsinler bir Çin devleti ve Kuzey Lianglara göre birkaç beden büyük. Artık "*şartlar*" diyeceğiz. Kuzey Lianglarla Tsinler karşı karşıya geldiler. Sırtı yaralanan Lianglar oldu. Gücü yetmeyince kardeşleri aklına geldi Meng-Sun'un, Hialara haber gönderip destek ricasında bulundu. Tabgaçlarla irtibata geçti. Ne yaparsa yapsın Tsinlerle takışmanın yararı yoktu. Anlaşmazlıkların giderilmesi için gayrete gelip bir barış yaptılar; bunun ömrü kısa oldu. Liang-Tsin çatışması yeniden başladı. Veliahd oğlu, kumandan olarak girdiği çarpışmada Tsinlere esir düştü. Ne

kadar uğraşıldıysa da Tsinler esiri bırakmaya yanaşmadılar. *“Bunun üzerine Meng-Sun veliahtlık ünvanını Him-Kue’nin dayısı olan Pu-Ti’ye verdi.”*[377] *(Sene 429-430)*

377 Büyük Türk Tarihi: 2. c. 445. s.

Her ne kadar, Meng-Sun’un kayınbiraderini veliaht seçtiği kaydedilse de, bunda bir yanlışlık olması lâzım. Daha sonraları, aynı kaynak, ifadesini değiştirip, seçilen kişinin kayın değil evlat olduğunu söylüyor.

Tabgaçlara Yakınlaşma Yolları

Tabgaç Türkleri –Türklükten eser kalmamıştı ya- Çin’in en büyük İmparatorluğuna sahiptiler. Tsinlerle başedemeyen Meng-Sun, onlara yakınlaşma ihtiyacındaydı. Oğullardan birini elçi olarak gönderip bağlılığını arz etti ve İmparatordan Liang Kralı ünvanını aldı. (431. sene)

Bir İzdivacın Garip Hikâyesi

Meng-Sun Budist idi. Tabgaç İmparatoru Topa Tao ise Taoizm’e saygı duyuyor, Budizm’e oldukça soğuk bakıyor, ayrıca kendilerinin Hunlardan üstünlüğüne inanıyordu. Meng-Sun vaktiyle bir Budist rahip gönderip Topa Tao’nun kızkardeşinin izdivacına talip olduğunu bununla bildirmiş ve evlilik gerçekleşmişti. Sonradan bu evlilik olayı Topa Tao’nun kafasını karıştırdı.

Topa Tao’ya göre, dünürlük yapan Budist rahip cinlerle teması olan bir büyücüydü, dolayısıyla kızkardeşinin gönlünü çelmiş, kendisini de iknâ etmişti. Hâlbuki normal şartlarda prensesin bu evliliğe “*evet*” dememesi lâzımdı. Hatta kızın gönlünde bir başkasının yatıyor olması da muhtemeldi. Topa Tao’nun beyni bu tür düşüncelerle kemiriliyordu. Dostluğu, hısımlığı kafasından sildi. Bir elçi gönderip, kız kardeşinin iadesini istedi. “*Talep hem küstahça idi, hem de yüzkızartıcı. Öfkeden çılgına dönen Meng-Sun gelen elçinin katledilmesini emrederek aradaki köprüleri attı ve belki de bir savaşa çanak tutmuş oldu. Zaten Topa Tao’nun istediği de buydu.*”[378]

378 Hunlar: 475-476. s.

Savaş ortamı hazırlanmıştı; savaşın hazırlığı da başladı. Meng-Sun öfkeyle bazı yanlış hareketlere teşebbüs etti, ama bu arada epey zaman geçti ve Meng-Sun hastalandı. Kısa süre içinde de ölen (sene 433) Meng-Sun'un yerine, tahta oğlu Mu-Kien geçti. Tabgaçlardan gelen "savaşa lüzum kalmadı" haberi yeni hükümdarı rahatlattı. Veliaht seçildiğini daha önce belirttiğimiz Pu-Ti'nin yaşının küçük oluşunun, tahtı Mu-Kien'e bırakmasını gerektirdiği söyleniyor.

Yeni Kuzey Liang Kralı Mu-Kien Batı Liang Kralının kızıyla evliydi. Birkaç sene sonra Tabgaç İmparatorunun kız kardeşiyle evlendi; babasının son zamanlarında bozulan ilişkiler normale döndü. İki prensesin bir arada mutlu olmaları sağlanamadı. Aşırı kıskanç olan Batı Liang Kralının kızı Li-Şi bir gün kuması prensesi zehirledi. Kızkardeşinin acıklı durumunu öğrenen Topa Tao en iyi hekimlerini gönderip ölümü önlemeleri için elinden geleni yaptıysa da prenses zehirin tesirinden kurtulamadı. Bundan sonra kâtil durumundaki eski eş Li-Şi Tabgaç İmparatorunun hedefi olmuştu, kendisine teslim edilmesini talep etti.

Onun meselesiydi, tabii olarak Mu-Kien Li-Şi'yi vermedi. Bu kadar gerilmeden sonra ise iki ülke arasındaki ipler koptu.[379]

379 Büyük Türk Tarihi, 447. s.

Artık savaşı önleyecek sihirli değnek kırılmış sayılır. Tabgaç ordusu Kuzey Liang ülkesine girdi. Mertlik gösterisi askerlerinin gücüne yansımamıştı. Üstün kuvvet karşısında Mu-Kien'in ordusu aciz kalmış Topa-Tao'nun ordusu kuvvetinin meyvelerini devşiriyordu. Nihayet zayıf olan taraf dağıldı. Kuzey Liang hükümdarı Mu-Kien esir düştü. Bu tarihte bir devlet daha sahnedeki yerini boşaltmış oldu.(Sene 439)

Her zaman görüldüğü gibi, yine bitişle başlangıç aynı çizgide buluştu. Mu-Kien kumandanları dâhil beş bin kişi ile Tabgaçlara teslim olmuştu. Bunlar esareti kabul etmişler, fakat birde direnmeye gayret edenler vardı. "*Bunlardan biri de kendisine bağlı 500 aileyle birlikte müttefiki Ju-janlara sığınarak, onlardan Altay eteklerine çekilme iznini koparan Aşına (A-shih-na) idi ki, kadîm Türklerde o ve silâh arkadaşlarından türemişlerdir*."[380]

380 Hunlar: 483. s.

Ak Hunlar (Eftalitler)

Biri Büyük Hun İmparatorluğu olmak üzere yedi devleti anlatmaya çalıştık, hepsi de Hunlar tarafından kurulmuşlardı. Şimdi, Hunların kurduğu sekizinci devleti tanımaya sıra geldi. Birçok şekillerde yazılan adlarının en meşhurları yukarıya başlık yapıldı. Bir topluluk öncelikle büyük topluluktan her hangi vesile ile kopuyor, bir tarafa çekiliyor bir zaman için unutulup gidiyor. Zaman içinde toparlanıp, belirli topraklara sahip olmaya, devletini kurmaya kalkınca dikkat çekip kendilerinden bahsettiriyorlar. Çok dip kökenine kadar gidilip tanımaya çalışılırsa esas gövdeyle karşılaşılıyor; buradan kopuş tarihleri bazen tesbit edilemiyor.

Ak Hunlar meselesi eski tarihçileri hayli uğraştırmış. Çok karmaşık bir durum arzeden hâdiselerden yılmayan, gerçeğe ulaşmak için gayret sarfeden ilim adamlarından "*K.Czegledy'nin geniş araştırması ile –bu husus- oldukça açıklık kazanmış görünüyor. Buna göre, tarihî gelişme M. 350 yıllarında Altaylar havalisinden batıya doğru cereyan eden büyük göç hareketi ile ilgilidir*."[381]

381 Türk Milli Kültürü. 86. s.

"*Eftalitler (Ak Hunlar) savaşçı ama kalabalık olmayan bir halktı*." "IV. Yüzyılın ortalarından itibaren Ak Hunlar hükümdarlığı yerleşik hayat süren İranla, aralarında Orta Asyalı Hunların bulunduğu Avrasya bozkırının göçebe kabileleri arasında bir set teşkil etti." İran'ın doğu sınırları genel valisi Arşakid isyan etmişti. 384'de meydana gelen bu olayda Ak Hunlar Şehinşah'ın müttefiki olarak sahneye çıktılar.[382]

382 Hazar Çevresinde Bin Yıl. 144-145. s.

Ak Hunların hangi tarihte devlet kurdukları sorusu, senesi tam belli olmamakla beraber, böyle cevaplanıyor. Onlar sayıları az ama savaşçı idiler, dördüncü asrın ikinci yarısında hükümdarlıklarını kurdular. Aynı tarihlerde, Asya'da başka Türk devletleri de mevcut idi.

Muhtelif biçimlerde kendilerinden söz ettiriyorlar. Bir tarihçi şöyle diyor: "*V. ci asrın başında, Moğolistan'a hâkim Cücen (Apar) aşiretine bağlı ikinci derecede bir kabileydiler. V. ci asrın ikinci çeyreğinde kudretlerini batıya doğru yayan Ak Hunlar büyük bir öneme kavuşmuşlardı. Doğuda Yulduz'un yukarısında (Karaşahr'ın kuzey doğusu) başlayan hâkimiyetleri*

Işık kul (göl) havzası, Çu ve Talas bozkırları ve Aral'a kadar Sir-Derya bölgesi üzerinde devam ederek Balkaş'a kadar İli havzası boyunca uzanıyordu."[383]

[383] Bozkır İmparatorluğu, 82. s.

Bu kadar yer işgal etmiş olmalarına rağmen *"ikinci derecede bir kabile"* sayılmaları insafsızlık olsa gerek. O zamanın şartlarına göre daha da hızlı büyüdüklerini anlatan başka eserler bulunmakta, şöyle demektedirler: *"Ak-Hun Hanlarının merkezlerinden biri Talas şehri taraflarındaydı. 440 yılına doğru ayrıca Soğdak ve Semerkand bölgesini işgal etmişler ve Belh, Baktriya veya Tataristanı hâkimiyetleri altına almışlardı."*[384]

[384] Aynı Yer.

Hüküm altına alınan toprakların genişliği, gelişmiş bir gücün delilidir. Dünyanın hiçbir arazisi hiçbir zaman bedavadan dağıtılacak kadar ucuz olmamıştır. Bedelsiz sahiplenme toprağın haysiyetine yakışmaz. Önceleri bir avuç insan olarak karşımıza çıkan Ak Hunlar, kuvvetli rakipleriyle boğuşa boğuşa, yere tırnaklarını geçirmişlerse mutlaka kabile-kavimdaşlarıyla saflarını sıklaştırmış olmalıydılar. Yukarıda çizilen sınırlar, oralarda kurulan hâkimiyet 440 senesinden evvele aittir. Başarıların çok az insanla mümkün olmadığı varsayımıyla, kalabalıklaştıklarını ve de çok kayıplar verdiklerini düşünüyoruz. O günlere bakarak, sonra gelecek günler için tahminde bulunmak mümkün mü? Hayır, bu imkânsız. Çünkü bölgenin ve zamanın özelliğinden dolayı istikrar oynak, güç gezici, talih zemini çok kaygan. Beylikten köleliğe tenzili rütbe için üzerinde yürünen ipin hafif sallanması kâfi. Yer altı maden rezervlerinin miktarı da tesbit edilemiyordu o zamanlar, devletlerin istikbali de. Ân'a bakılırsa zaferler vefalı, büyüme düzenliydi. Ak Hunlar suyu meyilli akan bir kanala girmiş, gürül gürül çağlıyorlar.

Bahsini ettiğimiz senelerde Asya kıtasında hükümran olan ne çok devlet olduğunu düşünüyoruz. İçlerinde Türklere ait bulunanlar yarım düzine. Tabgaçlar, Hialar, Kuzey Liangları, (Avrupa Hun İmparatorluğu) henüz kesinlik kazanmamış, ama Türk oldukları bazı tarihçilerce savunulan isimler de var. Başka kavimlerin devletleri var. Sınırlar ne dikenli tel ile ne

de mayın döşenerek muhafaza ediliyor. Herkes her an boğacak boğaz arıyor ve yine de hayat devam ediyor.

Pers İmparatorluğu-Ak Hunlar Savaşı

Persler –İran- dünyanın sayılı devletlerinden biri. Tarihi düşmanları Bizans ile Çin. Sıkletlerine yaraşır rakipler hayli kilolu. Ak Hunlar onların yanında henüz bebek sayılır. Ünlü Birinci Yezdigird'in oğlu Behram Gür'ün İmparator olduğu (420-438) senelerde, onlara bağlı bir eyalet olan Horasan dâhi Ak Hunlar tarafından istila edilmişti.[385] Gerçi Behram Gür'ün Merv yakınlarında Hunlarla savaşıp, onları kovaladığı söyleniyor, ama Ak Hunlar değil, onlar daha, seyip dolaşan perâkende Hunlar idi.

385 Bozkır İmp. 82. s.

Ak Hunların Hindistan sınırını zorlamaya başlaması, İran'la çatışılan senelere rastlar. Demek ki kabına sığmaz olmuşlardı. Hayır, oldukları yerde barındırılmadıkları için sağa sola dalıyorlardı, denemez. Hindistan'da, Gupta hükümdarlığının başında Skandagupta bulunuyordu. Önemli bir Ak Hun akınıyla karşılaştılar. Guptalar bu, ilk Ak Hun akınını püskürttüler, bir süreliğine ülkelerini korumuş oldular. 458'den önce.[386]

386 Hindistan Tarihi: 1. c. 86. s.

Sosyolojik tahlil erbabına bırakılacak. Olayları görüntülerine göre nakilden başka bir şey yapmayacağız. Arada bir taaccüp ettiğimiz durumları da arzetmeden geçemiyoruz. "*Hangi taş kaldırılsa altından bir Hun kabilesi çıkıyor*" denecek duruma geldik. Hepsi de devlet kurmaya yeterli sayıyı hesaplamadan sürüden ayrılmış gibi görünüyorlar. Tarbagatay eteklerinde Yüeban Hun'ları yaşıyorlar, bunların kendi hallerinde etliye sütlüye karışmadan durdukları, durduruldukları anlaşılıyor; önemli olayları yok. Onların "*güneyinde Yayık ve Emba nehirleri sahillerinde "Psedo-Avar" yahut "Var" kabilelerinden ayırt etmek için "Gerçek Avarlar" denilen Abar kabileleri yaşıyorlardı. 460 civarında "Ak Hunlar" kuzeye bir sefer düzenlemişler ve Abarlara öyle bir korku salmışlardı ki, bunlar canlarını kurtarmak için kaçarak Batı Sibirya'da orman ve bozkır sınırında yaşayan Sabir kabilelerine saldırmışlardı.*"[387]

387 Hunlar 504. s.

Firûzla Savaş

İran Şehinşahı yani Şahlar şahı Yezdicerd'in Hürmüz ve Firûz adlı iki oğlu, babalarının ölümünden sonra taht kavgasına giriştiler: "*Sicistan valisi olan Hürmüz, hükümdarlığı eline geçirdi. Firûz ise kaçarak Ak Hunların ülkesine gitti ve onların hükümdarından kardeşine karşı yardım istedi. Bunun üzerine Ak Hun hükümdarı Talekan'ı Firûz'a bağışladıktan sonra asker vererek yardımda bulundu. Nihayet Firûz askerleri alıp kardeşi Hürmüz'ün üzerine yürüdü ve kardeşini Rey'de öldürdü.*"[388]

388 İbnü-l Esir Terc. 1. c. 395. s.

Değişik bir anlatılışa göre, Ak Hun "*hükümdarı önce –Firûz'a- istediğini vermedi. Fakat Hürmüz'ün zalim bir hükümdar olduğunu anladıktan sonra, Ak Hun hükümdarı: Tanrı zulmü istemez, zalimlerin işi doğru gitmez, onların memleketinde ancak zulümle hak alınır diyerek, Firûz'a Talekan şehrini bağışladıktan sonra askeri yardımda bulundu.*"[389]

389 Taberi Tarihi Terc. 3. c. 1029. s.

İran'da, daha âdil olduğuna inanılan kardeşin tahta geçmesi Ak Hun desteği ile mümkün olmuştu. Güya iyi olan Firûz idi ve Ak Hun askerlerinin yardımıyla hükümdarlığı sahiplenmişti. Fakat İran'ın şanlı hükümdarı Firûz bir zaman sonra kadir bilmezliğini göstererek velinimeti Ak Hunlara karşı sefere çıktı. Onlara hükümdarlığı çok görüyordu. Tarihçilerin nakline göre kendisi memleketine uğursuz gelmiş, kıtlıktan uçan kuşlar bile nasibini almış, birçok insanı ölmüştü.

Ak Hunlar üzerine yürüyüşü ile Firûz intihara gidiyor, askerlerini de aynı âkıbete sürüklüyordu. Çok güç şartlar altında ilerleyip, sonunda tuzağa düştü. Savaşacak hali kalmadığı için barış istedi. Bunun için ağır sözler verdi. Bundan sonra asla Ak Hunların toprağına girmeyecek, asker göndermeyecek: "*İki memleket arasında tayin edilecek sınırı geçmeyeceğine Tanrı adına and içerek söz verdi. Bu şartlara uyacağına dair senet yazarak tanıklar huzurunda mühürledi. –Ak Hunların hakanı da-*

onun bu teklifini kabul ederek, memleketlerine dönmelerine müsaade etti.”[390]

390 Aynı Eser, 1034-1035. s.

Firûz hükümdarlığa 459’da başlamıştı. Yukarıda anlatılan vakadan kaç sene sonra ise-ki, şimdi anlatılacak olay 484’de yaşanmıştır- Firûz başının ne kadar darda kaldığını ettiği yeminleri, mühürlediği senedi unutmuştu. Hatırlatılması da işe yaramadı. Bir kere daha, Ak Hunların memleketine saldırmaya hazırlandı. İbnü-l Esir’e göre Ak Hun hükümdarının adı İhşenvâr idi ve olayı onun kitabından veriyoruz:

Firûz’u “*hamiyet ve gayreti tekrar İhşenvâr’ın üzerine yürümeğe sevk etti. Vezirleri daha önce yapmış olduğu sulh anlaşmasını bozmasının doğru olmayacağını söyledilerse de, sözlerine kulak asmadı.*” (…) “*Nihayet iki taraf birbirlerine yaklaştıkları zaman, İhşenvâr’ın emriyle ordugâhın arkasında on arşın genişliğinde ve yirmi arşın derinliğinde derin bir hendek kazıldı. Bu hendeğin üzeri hafif tahtalarla kapatılıp üzerine toprak serpildi. Sonra İhşenvâr ve askerleri bu hendeğin gerisine çekildiler.” Verdiği sözün değerini bilmeyen Firûz, düşmanını korkutup kaçırdığı zannıyla hücuma kalktı. “Neticede Firûz ve askerleri hendeğe düşüp öldüler.”*(Sene 484)[391]

391 İbnü-l Esir Terc. 1. c. 397. s.

Bu savaş uzun ve farklı biçimlerde anlatılmakta; ama netice itibariyle birbirinden farksızdır. Taberi’ye göre, savaş esnasında Ak Hunların hükümdarı, Firûz’un mühürlü senedini bir süngünün ucuna takmış ve şöyle haykırmıştır:”*Ey Rabbim, şu yazıda olan şeyi yerine getir.*”[392]

392 Taberi Tarihi Terc. 3. c. 1035. s.

Saldıran taraf feci bir mağlûbiyete uğramıştır. Kazanan taraf düşmanın bütün işe yarar mallarını ganimet sayıp, savaşın kanununa riayet etmiştir. İnsani görevde ihmâl edilmeyip, Firûz’un ve adamlarının cesetleri hendekten çıkartılıp sandukalara konulmuşlardır. Sonuç olarak söylenebilecekler ise şöyle: “*Yaklaşık elli yıl kadar, şahların şahı yani İran’ın krallar kral barbarlara haraç ödemek zorunda kalırlar, bu çok aşağılayıcı bir durumdur. Kazandıkları zafer Eftalitlere Kâbil, Gazne, Kandehar ve tüm Horasan olmasa bile en azından Merv ve Herat’ı ele*

geçirme olanağı verir. Zafer kazanan göçebelerle yenilgiye uğrayan yerleşikler arasında belirsiz ilişkiler kurulur.”[393]

393 Orta Asya, 126. s.

Mazdek Dolayısıyla

İran’da her başı sıkışan –sonunda kalleşlik edecek olsa da- Ak Hun hükümdarına müracaat etmeden duramıyordu. Firûz’dan sonra oğulları Belâş ile Kubâd arasında taht kavgası çıktı. Her milletin tarihinde acayip hikâyeler vardır, aslında olmasa bile uydurulmuştur, fakat İran da daha fazla sıra dışı olaylara rastlanıyor. Kubâd, kardeşi Belâş’a karşı yardımını istemek üzere Ak Hun hükümdarına giderken yolda bir Ak Hun kızıyla evlendi. Onu orada bırakıp hakanın yanına geldi. İstediği yardım için söz verildiği halde her neden ise burada dört sene oyalanıldıktan sonra Kubâd büyük bir Hun ordusuyla mükâfatlandırıldı. Sevinç içinde memleketinin hudutlarına yaklaştığında, evlendiği kızın ikamet ettiği yere uğradı. Burada ne görse iyi? Kadını bir erkek çocuk doğurmuş. Mutluluğuna değmeyin gitsin Kubâd’ın, aynı zamanda kardeşi Belâş’ın ölüm haberini de alınca âdeta uçtu. Oğlunun uğurlu geldiğine inanmıştı, ona Anuşirvan deniyordu. Bu hikâyeyi uzatmayalım. Kubâd Ak Hunların damadı olmuştu. Memleketine varıp tahta oturdu.

Komünizmin mucidi sayılan Mazdek, Kubâd’ın saltanat yıllarında ortaya çıktı. Acayip bir görüş sahibiydi. *Bütün haramları ve kötülükleri* helâl sayıyor, *hiçbir insanın diğerine üstün olmadığını ileri sürüyor, mal, mülk, kadın, köle ve cariyelerden faydalanma hususunda bütün insanları eşit kılıyordu*.[394]

394 İbnü-l Esir Tarihi: 1. c. 401. s.

“ Bu tipik komünist propaganda neticesinde arazi ve servet sahipleri ile aile müessesesine karşı kışkırtılan halk, Mazdek ve müritleri tarafından ayaklandırıldı. Din adamları ve âsiler öldürüldü, kadınlar tecavüze uğradı, evler ve konaklar yağmalandı, tahrip edildi.” ”Kubâd hapse atılmış, oradan kurtulup Ak Hunlara sığınmıştı.” (Sene 496)[395] *“Ak Hun*

hükümdarı, insanlık yararına hiçbir şey göremediği Mazdek hareketini kırıp, yok etmek için, Kubâd'ı 30 bin kişilik Hun süvari birliği başında İran'a gönderdi. Bu suretle Şah, ihtilâli bastırdı."

395 Türk Milli Kültürü, 88. s.

Eftalitler(Ak Hun) İran'a fatihane girmeyi istemeyip, onlara iç kavgalarında yardımcı olmaya çalışıyorlar. Bunun sebebini tam olarak çözebilmek zor. Kubâd'ın istediği desteği vermeleri kendileri için hangi manaya geliyordu? Bunu bilmekte mümkün değil. Ak Hun Han'ı yeğeni ile Kubâd'ı evlendirmiş, bir de böyle yakınlık kurmuştu.[396] Bütün bunları, daha küçük düşmanlarıyla rahat savaşmak, büyük rakipler yaratmamak için yapılmış sayabiliriz.

396 Bozkır İmp. 82. s.

Başka kimlerle çatıştıklarına bakınca ilk nazarda görülen Cücen (Ju-juan)lar Teleütler, ki bunlar Cücenlere bağlı yaşıyorlardı; 487'de onlardan koptular. Kendi başlarına uzun süre mutluluğu tadamayan Teleütler, Ak Hunlar tarafından itaat altına alındılar (sene 495-499

Dağınıklığın Adı

Türklerin çoğu, henüz Türk olduğunun farkında bile değil. Taşıdıkları isimlere bakarak, herkes kendisini ayrı bir kavim sanıyordu. Şartların kovaladığı büyük ve asıl Hun kütlesi, Avrupa'ya doğru coşkun bir nehir gibi akmış, diğerleri parça parça kendilerine mecrâ aramaktalar.

Türklerin kadim yurdu Asya, sonuna kadar hepsine ana kucağı olamıyorsa, bunda kendi kendilerini tanımayışlarının rolü birinci sırada gelir, sonra da diğer şartlar. Ama her şeye rağmen kuvvetli bir vatan duygusunun eksikliğinden söz edilemez mi? Görebildiğimiz kadarıyla, savaşın sihirbazları olan bütün Türk kabileleri, bu meziyetlerini yaşamak uğrunda kullanabiliyorlar, fakat topraklarını koruma da azimli değiller.

M. Ö. İkinci asrın başlarında, Mete'nin, her şeyinden fedakârlık edip, işe yaramaz küçük bir arazi parçasına sıra gelince, düşmanla savaştığını görmüştük. Aynı kavmin insanı yüzlerce sene sonra, o kadar kolay mekân değiştiriyor ki, acaba vatan toprağı kutsiyetini mi kaybetti, yoksa yeni vatan bulmanın kolaylığı mı böyle davrandırıyor? Bir de bizim, kimse birbirini iyi

tanımıyor, aynı kökten geldiklerini bilmiyorlar zannımız yanlış mı? Çokça görülen olaylardan biri şu:

Bir Türk kavmi toprağı başka bir Türk kavmince işgal ediliyor. Sayılan kavimlerin saflığından bahsedilemez. Her savaş sonunda karışmalar meydana geliyor; öyleyse ayrı devlet adıyla anılmanın insanlara rahatsızlık vermediğini, aslolanın bulundukları bayrak ve isim altında varlıklarının devamına çalışmak sayıldığını kabul edebiliriz Doğrusunu söylemek lâzımsa bu husus, savaşların tasvirinden daha önemli; lâkin zordur. Belki taşınan renkler, özü unutturuyor. Aynı yünden eğrilip, pek çok renge boyanan ipliğin, karıştırılp yumak yapılması orada kendi renkleri ile bağırmalarını gerektiriyordu. Hun adı taşıyanların kaç renge büründüğünü gördük. Türk oldukları bilinen ve tahmin edilenlerin ayrılığına ne diyebiliriz? Türgiş, Siyenpi, Teleüt, Yüeban ve diğerleri… Şimdilik konuyu dağıtmamak için Ak Hunlara dönüyoruz…

Hindistan'da Ak Hunlar

Ak Hunların Hindistan akınları 450'li yıllarda başlamıştı. Esaslı saldırıların tarihi 500. seneden az evvel. Kısa zaman içinde büyük başarılar elde eden Ak Hunların Toraman adlı bir başbuğu ordusuyla Malava'ya kadar ilerlemişti. Buraya yerleşen Toraman *Maharacaların Başbuğu* ünvanını aldı. Kuzey batı Hindistan'ın birçok hükümdarı ve bunlar arasında dağılmış Gupta Devleti hükümdarlarından bazıları da ona haraç verdiler.

" *Toraman 502'de öldü ve Hindistan'daki Ak Hunların başına oğlu Mihirakula geçti. Başkenti Pencap'ta Sakala idi*."

Toraman Ak Hunların Han'ı değil bir prens yani Tegin idi. Kâbil Tegini deniyordu. Dolayısıyla Hindistan'da kurulan devletin başı, bir Ak Hun Prensi ve onun oğlu oluyor.

Mihirakula Hintçe bir ünvan olmalıdır; Hunların adına sanına hiç benzemiyor. Manâsınında, klasik Sanskritçe'de *güneş ırkı* demek oluşu ve bu ismin sadece Hint kaynaklarında görünmesi bunu başka türlü anlamamıza imkân bırakmıyor. Yine karşımıza çıkan bir mesele var;

Türklerin asimilasyona yatkınlığı… Kültürünü aşılamaktan ziyade yabancı kültürlere teslim oluşları affedilmez bir hata olmalıdır. Ama böyle yaşanmış, değiştirilemez ki!

Güneş Irkı ünvanlı –ki adı olarak da başka bir şey bilmiyoruz- Mihirakula yiğit, cesur, biraz da gaddarca yansımış tarihe. "*502 ilâ 530 yılları arasında hüküm sürmüş ve gerçekten Hindistan'ın Atilla'sı olmuştur. Merkezini Doğu Pencap'taki Sakala'ya kurmuştu. 520 yılında Çin hacısı Song Yun'un karşılaştığı Gandanr Tegin'i büyük bir ihtimalle bu hükümdar olmalıdır ki, daha sonra Keşmir'i fethetmiş ve Gandara'ya dönerek büyük katliâm yapmıştır.*"[397]

397 Bozkır İmp. 84. s.

Yukarıda verilen 502-530 yılları arası Mihirakula'nın kuvvetli zamanı olarak algılanılmalıdır, onun dünyadan göçü daha sonralara rastlar. Bir de bu zat ile alâkalı bilgilerin ana kaynağı Çinli hacı Song Yun'dur ve bu adam koyu bir Budisttir. Ak Hunların çarpıştığı insanlarda Budistler idi. Öncelikle hacı Song'un neler yazdığına bakmalıyız. Atılması gerekenler varsa atılır, alınacaklar alınır. Bazen çelişkili bilgilerle karşılaşılır işin içinden çıkılmaz, mesela buna bir örnek:

" Eftalitler –Ak Hunlar- kendi hayat tarzlarına bağlı güçlü bir barbar kavimdi. İki ayrı başkentleri –biri Herat yakınlarında (Çinlilere göre Badhagis'te ya da yakınlarında, Müslümanlara göre Bamyin'de) öteki Baktra'da- olmasına karşın, İmparatorluğun kuruluşundan sonra 520'de bu ülkeye gelen Çinli hacı Song Yun, Eftalitlerin zenginliğinden ve gösterişli yaşam tarzlarından söz ederken, "şehirlerde yaşamadıklarını, hükûmetlerinin merkezinin hareketli kamplar olduğunu, evlerinin keçeden yapıldığını, su ve otlak peşinde yer değiştirdiklerini, yazın serin yerlere kışın ılık iklimi olan bölgelere göç ettiklerini" anlatır.[398]

398 Orta Asya, 126. s.

Ak Hunların Hindistan'da nasıl yaşadıklarına dair, hacı Song Yun'dan öğreneceğimiz çok şey var. Barbar olarak nitelenmeleri, daha fazla şehir hayatına meyletmeyişlerinden ileri geliyor olmalı. İki defa ziyaret eden Song Yun, Mihirakula ve Ak Hun'ları anlatırken diyor ki:

“ Ak Hunlar şehirlerde oturmuyorlardı; hükûmetlerinin merkezi seyyar bir karargâh idi. Elbiseleri keçedendi. (…) Hükümdarı, kenarı 40 adım uzunluğunda, kare şeklinde büyük bir çadır diktirmişti; her tarafında duvarlara yün halılar serilmişti. Hükümdar işlemeli ipekten elbiseler giymişti. Ayakları dört altından anka kuşu ile temsil edilen altın bir yatakta oturuyordu. Hanımı da aynı şekilde işlemeli ipekten bir elbise giymiş olup etekleri üç ayak boyunca yerde sürünüyordu…”[399] Aynı kişi, Ak Hunların Buda’dan nefret ettiklerini, onun *“kitabına aslâ inanmadıklarını*”yazmaktadır: *“Ak Hunlar Gandara’da halkın üçte ikisini kılıçtan geçirmişler, geriye kalanları köle yapmışlar ve Budist manastırları ile “stupa”larının büyük bir çoğunluğunu yıkmışlardır.”*[400]

399 Bozkır İmp. 84. s.

400 Aynı Yer.

Mihirakula’nın Hindistan’ın Atilla’sı olarak takdimi fazla kan dökmesinden dolayımı yoksa cengaverliğinin takdiri ile miydi? Bunu anlamamız zor! Biz onu müdafaa sadedinde şunu diyebiliriz. O devirlerde sınırları oklar çiziyor, tapuları kılıçlar yazıyordu. Arzda barınmaktan başka istekleri olmayan Ak Hunlar, ne yapsınlardı? Kılıçlarının önüne uzanan kelleleri koparmak yahut kellelerini kılıçlara doğru uzatmak, onlar yaşamayı tercih ettiklerinden dolayı birinci şıkkı seçmişlerdi.

Song Yun’un Ak Hunları hunhar gösterme çabası tarafsızlıkla bağdaşmaz. Budistlerin öldürülüşü, ibadet yerlerinin yıkılıp yakılışı korkunç bir tablo içinde verilmekte. Bu olayların gerçekleşmiş olduğunu inkâr etmeyip, yorumunu bir başka yazara bırakıyoruz;

“ Bütün yakıp yıkma öyküleri belli çekinceler olmadan hemen kabul edilmemelidir. Katliâmlar ve yakıp yıkma işgallerin olağan, daha doğrusu göçebe işgallerinin sıradan sonuçlarıdır. Buna karşın belli bir dine bağlı olanları sistemli olarak yok etmek daha az görülen bir davranıştır; öyle ki Altay Türkleri doğaları gereği hoşgörülüdür ve tüm dinleri korumaya özen gösterirler. Bu nedenle Budistlerin Budist oldukları için mi, yoksa direniş gösteren milliyetçi Hintliler olarak mı öldürüldüklerini kendimize sormalıyız. Belki de Kandehar tamamen Budist bir ülke olduğundan,

kendilerine yapılan her şeyi aynı zamanda Budistlere karşı alınan önlemler olarak kabul etmişlerdir."[401]

[401] Orta Asya, 127-128. s.

Tarihi olayları anlatanlar kendilerini ve yakın hissettiklerini koruma içgüdüsüyle hareket edebilirler. Ak Hunları canavar ruhlu göstermeye çalışanların tam doğruyu söyledikleri kabul edilmez; bununla beraber, Ak Hunları masum göstermek de Kâbil değildir. Ama şunu diyebiliriz; zamanın diğer insanları ile bunlar arasında pek fark yoktu. Olayların seyrine gelince:

Çin'de olduğu gibi Hindistan'da dahi bütünlük mevcut değil. Bir sürü prenslik –racalık- ayrı ayrı mücadele ediyordu. Bunlar, tek tek başa çıkamadıkları Ak Hunlara karşı birleşip, Yasodaman adlı bir racanın başkanlığında saldırıya geçtiler. Mihirakula'nın ordusu, çok kalabalık olan Hintlilere karşı fazla direnemeden bozuldu, kendisi de Keşmir'e kaçtı. (Sene 528) Mihirakula'nın kardeşi de ayaklanıp başkent Sakala da hükümdarlığını ilân etti.

Mihirakula Keşmirden Pencap'a indi ve zulümlerine ara vermeden burada Hintlilerle boğuştu; 542'de öldü.[402]

[402] Hindistan Tarihi: 1. c. 87. s.

Bundan sonra neler olduğu doğru dürüst anlatılmadığından, önemli olayların meydana gelmediği sanılıyor. Bir manâda Mihirikula ile beraber Ak Hunların Hindistan'da siyasi nüfuzları kalmamıştı. 600. yılın başlarında Ak Hun-Hint savaşından bahsedilişi artık canlarının son safhaya geldiğinin işâretlerini vermektedir. Çünkü: Ak Hunlarla savaşan son "*Hint İmparatoru Haoşa Siladitya (606-647) elde ettiği zaferlerden dolayı şairler tarafından göklere çıkarılmaktadır.*"[403] Kendilerini yenenlerin böyle övülmeleri, ölürken dahi büyük olduklarının kanıtıdır.

[403] Bozkır İmp. 86. s.

Devlet isimleri üzerinde durduğumuz için Ak Hunların Hindistan mâcerasını bitti, sayıyoruz. Devletlerinin, önemli izler bırakacak kuvvette olduğunu bilmemize rağmen onlardan geriye kalanların peşine düşmüyoruz. Hatırat sahibi Budist Çinli, vicdansızlıklarını anlatmakla bitiremiyor. Mihirakula'nın, 700 savaş filiyle ordusunu takviye edermiş. En büyük

şikâyet konusu Budistlere karşı insafsız davranıldığıydı. İskenderiye'den Hindistan'a giden bir keşiş tarafından yazılan vekâyinamede "*Mihirakula Hindistan'ın en büyük hükümdarı olarak tasvir edilmektedir*."[404]

404 Türk Milli Kültürü, 88. s.

Ak Hunların Sonu

Ak Hunların, aktif siyaset güttüklerini görmüştük. İran'da, Kubâd şehinşah oluşunu Ak Hunlara borçluydu ve onun oğlu –sonradan- adil lâkabı alacak olan Anuşirvan Hunların yeğeniydi.

Zamanında, İran Şahı Kubâd'ın yanında Romalılara karşı savaşan Ak Hun askerleri görülürken, sonra araya kara kedi girdi ve karşılıklı savaştılar.[405] Hiçbir şey başladığı biçimde gitmiyordu.

405 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 517. s.

Bizans'la –Romalılarla- temaslarından etkilenme olmuş mudur bilmiyoruz, ama Hıristiyanlığı doğuya ulaştırma çabası güden misyonerlerin yüzü, eriştikleri başarı dolayısıyla gülmüştü. Ak Hunlar 498'de Hıristiyanlığa kapı açtılar, içlerinde bu dine girenler oldu. Türkler, atalar dininde ve törelerinde sebatkâr oldukları sürece kazanıyorlardı. İnançta, yaşayış biçiminde değişime uğramaları sırtlarını yere getiriyor, ancak, ileride bulacakları Hak Din istisnadır.

"*İran'da –adil lâkaplı- Anüşirvan büyük bir devlet adamı olarak ortaya çıkınca Ak Hun –Eftalitler gölgede kaldı*."[406]

406 İslam Ansiklopedisi. 12/2. c.

Bir tarafta kendi kızlarından dünyaya gelmiş olan Anüşirvan'ın devletini güçlendirmesi, bir yanda da Gök Türk Hakanlığı'nın gelişmesi Ak Hunların nefesini kesiyordu. İstemi Kağan büyük hedeflerine ulaşmak için aradaki Ak Hunları tepeleyecekti. Onlarla giriştiği savaşta, daha önce araları iyi olmadığı halde Perslerden yardım istedi.

İstemi Kağan'ın kini Avarlaradır ve onları elinden kaçırmasına sebep olan Ak Hunlar idi. Bunun için demişti ki: "*Eftalitlerin işini bitirince Avarlara saldıracağım*." İran hükümdarı "*Hüsrev Anüşirvan ile anlaşmış, kızlarından*

birini Hüsrev'e vererek andlaşmayı perçinleştirmişti. Kuzeyden Gök Türklerin, güney batı'dan Sâsânilerin saldırısına uğrayan Ak Hunlar tarih sahnesinden çekilmişlerdir.”[407]

407 Bozkır İmp. 95. s.

Devletlerin de canlı varlıklar gibi bir vadeleri olduğu söylenir ya, doğru. O gün geldiğinde sebepler doğuyor eceli yeten ölüyor. Ak Hunlar Sağdiyanalılarla anlaşıyorlar, ama sıkışık durumlarında yardımlarını alamıyorlar.

Cücenlerle müttefik idiler, onlarla da araları açıldı: “*Çin ile temasa geçmek istemişler ama Türkerle ittifak halinde olan Batı-Wei İmparatoru Yu-wen-Tai, onların tekliflerine kulaklarını kapatmıştı. Bunun yanında Eftalitlerin kendi aralarında da bir birlik yoktu.*”[408]

408 Eski Türkler, 58. s.

Anüşirvan ile Ak Hunların savaşı yıllarca sürmüş, Gök Türkler aynı şekilde bastırmışlar, uzun süre iki taş arasında ezilen Ak Hunların kolu kanadı kırılmış. Durumlarının arzettiği zavallılık karşısında Sağdiyanalılar gözyaşlarını tutamamışlar, ama yardım etmeye de yanaşmayı düşünmemişler. Kanlı tabloları seyretmeyi ve seyrettirmeyi baştan beri fazla sevmedik. Yalnız şu notu alıyoruz: “*Ak Hunların ülkesine giren Kırsâ Anüşirvan, hükümdarlarını öldürdü ve hanedanından hiç kimseyi sağ bırakmadı.*”[409] *(Sene 565)*

409 İbnü-l Esir Tarihi Terc. 1. c. 425. s.

Ak Hunların devleti, birliği dirliği kalmadı. Tabiî insanların hepsi toprak olmadı, oraya buraya dağıldılar. Ak Hun adı silindi. Toprakları Sâsâniler (İran) ile Gök Türkler arasında paylaşıldı. Bunlar için verilen tarihler muhtelif, ama hiç önemi yok, üç sene önce, beş sene sonra olsa ne çıkar?

Hunlar Avrupa'da

Türklerin Asya'da verdikleri yaşama mücadelesi sık sık parçalanmalarla devam ediyordu. Düşmanları çoktu, fakat olmasa ne gam! Bu husus'ta kendi kendilerine de yetiyorlar. Şimdi bahsedeceğimiz Avrupa Hun'ları buranın malı değil, aslen Asyalı. Savaşlarda uğranılan kayıplar, peşinden

gelen bölünmeler, ayrılanların birbirine düşmanlıkları birer âfet idi Asya'da ve herkesi çarpıyordu. Kendini koruma, barındırma imkânını kalmayan için tebdili mekân tek çare! Vatandan ayrılmak, o kadar da elim bir hâdise değildi. Evlerini öküz arabalarında taşıyan, sürülerini otu olan her yerde doyurabilen Hunlara, yaşama imkânı veren her yer vatan olabilirdi.

Kâh kavimlere hükmettiler, Kâh hükmettiklerinin hükmü altında ezildiler. Bazı tarihçilerin *Türk* dediği Siyenpiler, Hunlardan çok dayak yemişlerdi. Milattan sonra 158'de, Batı'ya sürüklenen Hun grubunun peşindekiler, Siyenpilerden başkası değil!

Bu gidiş, bilinmeyen bir yere yapılan zoraki yolculuktur. Sayıları, göçten önce 600 bini geçmemişti. Siyenpilerle yapılan son vuruşmada bir hayli ölü vermişler, bir kısmı zaten Asya'da kalmış, semt-i meçhûle gidenler, avcılarına yakalanmamak için can havliyle kaçan av gibiydiler. Kadınları, çocukları ve yaşlıları yanlarına almadan, tahminen 20-30 bin kişilik bir kafile yola çıkmıştı. *"Siyenpiler Hunları takip ederek, buldukları yerde öldürüyorlardı."*[410]

410 Hazar Çevresinde Bin Yıl. 109. s.

Hunlar, "*100 günlük yolculuk süresinde 2600 km. kat ettiler. Aşağı yukarı günde 26 km. mecburi zikzakları da hesaba katarsak bu rakam iki misline çıkar. Öküzleri tarafından çekilen kağnılarla bu süre içinde böyle bir göç gerçekleşemez. Ayrıca artçı savaşlar yapmak gerekiyordu ve muhtemelen kurtulan savaşçıların aileleri bu savaşlarda öldürülmüştü.*"[411]

411 Aynı Yer.

Avrupa istikâmetine yol alan Hunların filmi 158 senesine kadar bulanık seyredilmekte, sonra kopmaktadır. 200 sene kadar, *Ashab-ı Kehf* uykusuna yatmış, tarihten kopmuş gibiler. Burada, tarihin boşluğunu dolduran efsanedir. O, bilinmeyenleri bilinir yapmaktan hoşlandığı için devreye giriyor: Hunlar *"155-158 yılları civarında merkezi Asya'dan Volga sahillerine göç ederek Alanlarla komşu oldular." Ve tabii buralarda "Alanlarla çarpışmışlardır."*[412]

412 Hunlar. 551. s.

Dişi Geyik Efsanesi

Got tarihçisi Jordanes (VI. Asır)de kayıtlı efsanede Hunların ortaya çıkışı şöyle anlatılmaktadır:

“ Sonra uzun bir fasıla olmadan, Orosius’un anlattığına göre, Hun kavmi büyük bir vahşetle Gotların üzerine saldırdı. Çünkü eskilerin ifade ettiğine göre Hunların böyle olduklarını öğrendik. Gotların kralı ve büyük Gadaricus’un oğlu olan Filimer, Scandzae adasını geçtikten sonra İskit ülkelerine kendi kavmi ile girdiği daha önce tarafımızdan söylenmiştir. Bu Filimer kendi halkı içinde bazı büyücü kadınlar buldu. Bunları, kendisi, kendi dilinde Haliurunnas diye adlandırdı. Onlardan şüphelenerek, onları ordusuyla bozguna uğratıp ıssız yerlerde dolaşmaya zorladı. Bu büyücü kadınları günahkâr bir ruh (şeytani ruh) başıboş dolaşırken gördü ve bu kadınlara tecavüz edince bu soyun çok vahşi olduğunu ortaya koydular. Başlangıçta bataklıklar arasında kıymetsiz, iğrenç, zayıf ve insan konuşmasına benzerlik göstermesi bakımından başka bir kelime ile tanınmayan, sanki insanımsı bir kavim idi. Bu sebeple, böyle bir soydan gelen Hunlar Gotların ülkesine geldiler.

Tarihçi Priskos’un anlattığına göre, bunların barbar vahşi kavmi Maeotis bataklığının öteki kıyısında oturuyorlardı. Nüfusları arttıktan sonra hile ve yağmacılıkla komşu kavimlerin dirliğini bozuyorlardı. Sadece avcılık yapıyorlar, başka işten anlamıyorlardı. Bu kavmin avcıları, her zamanki gibi Maeotis’in iç kısımlarında kıyıda avlanırken ansızın dişi bir geyik karşılarına çıktı ve bataklığa girip bazen ilerleyerek, bazen de durarak onlara yol gösterici oldu. Dişi geyiği takip eden avcılar, deniz gibi geçilemez olarak düşündükleri Maeotis bataklığını yürüyerek geçtiler. Kısa bir süre sonra bilmeyerek İskit ülkesine geldiler. O zaman dişi geyik ortadan kayboldu. Zira inanıyorum ki, onlar bu geyikten asıllarını türetiyorlar ve İskitlerinin kıskançlığı yüzünden bunu yapıyorlardı. Maeotis’i geçtikten sonra başka bir dünyanın olduğunu bilmiyorlardı. Onlar, İskit ülkesine duydukları hayranlıkla harekete geçip, sanki ustaymış gibi önceden hayatlarının hiçbir döneminde bilmedikleri, ilahî bir güçle kavimlerine gösterilen yolu öğrenip kendi kavimlerinin yanına döndüler. Olanlar hakkında bilgi vererek, İskitya’yı methettiler. Kavimlerini ikna edip, dişi geyikten öğrendikleri yoldan İskitya’ya hızla ilerlediler.”[413]

413 Avrupa Hun İmp. 10-11. s.

Efsanenin çıkış yılları Hunların Güney Rusya'da oturdukları zamana rastlıyor. "*Çünkü Maeotis Bataklığı (Azak Denizi) Güney Rusya'dadır. Bu efsaneyi anlatan -Jordanes- , Hunların İskitlerden nefret ettiklerini ve onlara karşı büyük bir kin ve intikam beslediklerini de ilave ediyor. Öyle anlaşılıyor ki bu, bir menşe efsanesi olmaktan ziyade, İskit ülkesinin Hunlar Tarafından alınışını anlatan tarih olayıdır.*"[414]

414 Türk Mitolojisi, 1. c. 579. s.

Tarihçi Jordanes'in naklettiği efsane arasına sıkıştırılan büyücü kadınların ıssız yerlerde dolaşmaları, onlara günahkâr ruh'un tecavüz etmesi, sonra da vahşi bir soy vesaire. Akıl ve mantığı uyutup, zevkle, heyecanla dinlenilecek bir hikâyedir bu: İnsanlar, böyle şeylere ne kadar meraklıymış eskiden. İlginç bir yoruma sebebiyet vermiş ilgili hikâye, az sonra dinleyeceğiz:

Gotların kralı Philimer cadı oldukları için bir takım kadınları, Got askeri kamplarının bulunduğu yerlerden, uzaklardaki bozkırlara kovuyor. Güya, perişan bir halde dolaşan kadınlarla kötü ruhlar cinsi ilişkiye geçmişler ve bunlardan *Gunlar* ismindeki barbar halk meydana gelmiş. Şimdi Gumilev'in yorumu:

" *Bu açıklamada bizi ilgilendiren ayrıntı 'kötü ruhlar' yani yerli halk arasında kadın arayan göçebe erkeklerdir. Böyle bir melezlik yakıştırma eğilimi diğer ihtimallerden daha inandırıcıdır. Savaş ordularından ayrılmış, muhtemelen ağırlıklarını kaybetmiş Hunların yeterli miktarda kadını Tarbagatay'dan kendileriyle birlikte getiremeyeceklerini kabul etmek gerekir…* "[415]

415 Hunlar, 262. s.

Az önce; kadınları, yaşlı ve çocukları getiremedikleri, sadece savaşçıların yola dayanıp, vuruşa vuruşa kaçıştıkları anlatılmıştı. Bu yorumla, yaşanan olaylar örtüşüyor. *Gunlar*, Avrupa'da Hunlara takılan isimdir. Çin'de *Hyung-nu* deniyordu. Bizans'ta *Gun*. Tabiî başka izahlara zemin müsait. Evvelâ, Batı'da görünen Asyalılara, *Hun* dememek için âdeta inatlaşılmış. '*Gun*' deyip başka bir kavim oldukları üzerinde ısrar etmişler. Hiç yoktan meydana çıkışları akılları karıştırınca, normal insanlara benzetmeyi bile

istememişler. Asya'da ilk göründükleri zamanla, Avrupa'da ilk görünüşleri, algılanışları bakımından aynıdır. Çinliler *"kelle avcısı" "canavar" "vahşi ruh"* "*kafir*" diyorlardı başlangıçta. M. S. II. asırda "*Kültürlü Barbarlar*" diye tanımladılar. Anlaşılan o ki, Batılılar da Çinliler kadar zahmet çekmeden, Hunların insan olduğunu anlayamayacaklar!

Hun'ları kötü tanıtmaya çalışanların iftira attıklarını söyleme kastımız yok. Yerleşik hayata geçip, bir şeyler üretenler farklıdır. Burada anlatılanlar farklıydı onlardan. En sevgili yakınlarını bile yanlarına alamadan uzun ve bilinmeyen bir vadiye girmişler, akıntının sürüklediği yere gelmişlerdi. Bilinmeyen –yaklaşık- iki yüz kayıp seneleri vardı. Muhtemeldir ki, bu uzun zaman zarfında yetişen nesiller geçmişle bağ kurmayı öğrenememişlerdi. Ne tarlalarını, ormanlarını, kuşlarını, hayvanlarını tanıyorlardı, ne de rastladıkları insanların dillerini biliyorlar. Kalabalık topluluklarla karşılaştıklarında korkarak, gizlendikleri, çok ağır şartlarda nefes aldıkları unutulmamalıdır. Uzun zaman sonra ortaya çıktıklarında, çevrelerinde hâkimiyet kurdukları hatırlanırsa, genlerinde bir şeyler olduğu kabul edilip, kötü yakıştırmalara dudak bükülebilir.

Küçük Bir Mesele

Asıllarının Türklüğü sonradan anlaşılan kavimlerden biri de Ugor'lar idi. Daha sonra, bunlardan komple bahsedilecek, ama şimdilik diyeceğimiz; Batıya doğru yol alan Hunlar Ugorların topraklarından geçeceklerdi. "*Ülkelerine gelen kaçakları barındıran ve tekrar güçlenmelerine imkân sağlayan, Ugorlar olmuştur. Gerçekten de Ugorlar Gunların vurucu gücünün asli nüvesini teşkil ettiklerinden, onların Batıya doğru yürüyüşleri Ugor topraklarından başlamıştı ve bu iki halkın Gunlar (Kunlar) ismiyle yeni bir halk olarak karışıp kaynaştıklarından şüphe etmek için hiçbir mesnet yoktur*."

Asıl Konuya Gelince

Bilinmeyen tünellerden geçip, bütün varlıklarıyla gün yüzüne çıktıkları ân'a kadar, neler yakıştırıldığını özetle görüp bilinen günlere döneceğiz. Bu arada, haklarında yapılan ürkütücü tasvirlerle, dayanılmaz hayat şartlarıyla yüzsüze gelip donakalacağız:

“ *Kesinlikle başlarını sokacakları bir evleri yoktu ve başka insanların genelde kullanmayı reddettikleri mezara benzer iğrenç yerlerde yaşıyorlardı. Hatta kamıştan yapılmış alaçıkları bile yoktu. Dağlarda ve ormanlarda dolaşırlardı. Beşikten itibaren (*iyi ki beşiği biliyorlar) *açlık, soğuk ve susuzluğa tahammüllü idiler. Gurbetteyken çok mecbur kalmazlarsa kesinlikle kulübelerde yaşamazlardı:* Gumilev, alıntı yaptığı yazara itiraz ediyor: *“İşte size abartının daniskası. Peki, kışın nasıl yaşıyordu bu Kunlar? Onların hepsi… Sanki ebedi kaçaklarmış gibi, içinde hayatlarını geçirdikleri arabalarıyla oradan oraya göç edip dururlardı. Bu arabalarda kadınları kaba elbiseler dikerler, erkekleriyle yatarlar, çocuk doğururlar ve bu çocukları bulduklarıyla beslerlerdi. Onun (Gun'un) vatanının nerede olduğu sorusuna kimse cevap veremez. O bir yerde birinin rahmine düşer, oradan çok uzak bir yerde dünyaya gelir, başka bir yerde karnını doyurur.”*

Göç hareketinin güç olduğu, savaşabilenlerin haricinde –kadınlar dâhil- diğerlerinin terk edildiği söylenmiş idiyse de şunu anlamak zorundayız: Hun kadınların gençleri de eli silâh tutar, erkeğiyle beraber mücadeleye iştirak edebilirdi. Böyle olması lâzım. Çocuğu, yürümeye başlayınca savaş talimi gören bir milletin, kadınlarını bundan uzakta tutulacağını düşünülmez. Bağ- bahçe, tarla işleri yoktu ki, kadınlar ancak o işlere yetiyordu denebilse…

Alıntılar yarı yarıya doğrudur. *Gunlar*, netice itibariyle Hun idi. Geçmişte, dedeleri Çin'in tozunu attırmış, gücüyle onun lüksünü satın almıştı. İpeğe bürünüp, şeker yemişlerdi. Barınaklarını kıymetli eşyalarıyla süslemişlerdi. Gün gelecek, Gunlar da, zindandan saraya çıkan basamakları üçer beşer atlayacaklar. Mağrur Roma, servetini bunların ayaklarının altına serecek, debdebeli Roma sarayları bunları ağırlamaktan onur duyacak. Yaşanan, bir geçiş dönemiydi. Olumsuzluklardan ders çıkaran Hunlar bunu biliyor. Biz, enteresan bir sohbetle konuya devam ediyoruz.

Gumilev, görüşlerine katılmadığı yazarlarla gıyaben tartışıyor. Muhatapları Ammionus Marcellinus A. M. Rudenko R. S. Rumuzu ile gösteriliyor. Kendi rumuzu L. G:

“ *A. M. – Hunlar Maiotis Gölü'nden (Azak Denizi) Buz Denizine kadar uzanan bölgede yaşıyorlardı. Son derece vahşiydiler. Hayvanlara veya kaba*

kütüklere benziyorlardı. Çarpışmalar sırasında çığlıklar atarak düşmana saldırıyorlardı. Maharetliydiler ve atları da hızlıydı.

L. G. - Neden sana inanayım ki? Yoksa vahşi hayvanlar at üzerinde kılıç sallayabilir, yılkıdan at üretebilir yani tayları terbiye edebilir mi?

A. M. – Çok sıkıcı ve mahrumiyetle dolu bir hayatları vardı. Her yerde ateş yakamazlar ve yemek pişiremezlerdi. Bitki kökleriyle, otlarla ve atlarının terkisinin altına kayarak biraz bastırıp yumuşattıkları etle beslenirlerdi.

L. G. - Peki kışın ne yerlerdi? Yani bitki kökleri ve otların olmadığı kış günlerinde? Sonra ateş yakmadan Sibirya soğuğunda nasıl yaşanabilir? Bu bir yanılma mı, yoksa yalan mı?"

İddialara göre; medeniyet düşmanı ve kaba sabalığın ötesinde tam vahşidir Hunlar. Hayâlî sohbet devam ediyor:

C. R. – Konuya açıklık getirelim. "At doğduğu andan itibaren ihtimam ister. Hatta yılkı sürülerinden yakalanan ve evcilleştirilen atlar bile itina ile bakılır ve sürekli eğitilir. Bu atlar düz ovaya salıverildiğinde vahşileşirler ve bu yüzden de vahşi hayvanlar gibi avlanırlar. Eğerin altına konularak bastırılan et ise yemek için değil yaraların tedavisi içindir. Eski Hyung-nular, Sakalar ve diğer göçebeler, asil atlar bu cümleden rahvan atlar ve savaş atları yetiştirirler: (…)"

A. M. - Evet "Hunlar kötü bir hayat sürseler de güçlü atlara sahiptiler ve gece gündüz sıradan işlerini bile at sırtından inmeden yapıyorlardı. Eğerde oturarak alışveriş yapıyorlar, yemek yiyorlar, içki içiyorlardı. Hatta kabile toplantılarında bile at sırtından inmiyorlardı."

L. G. – Ama herhalde atlar yoruluyorlardı ve ayrıca otlatılması da gerekirdi. Yani bu durumda her Hun (lu)nun yük ve binek atlarının dışında 10-12 atı olması gerekirdi ki, özellikle kış günleri bu kadar hayvanı otlatacak geniş meraları nereden bulacaklardı?"

A. M. – "Onlar arabalarıyla haneberduş dolaşıyorlardı. Kulübe olarak kullandıkları bu arabalarda kadınları yaşardı. Bu kadınlar kaba elbiseler dikerler ve çocuklarını sırtlarında taşırlardı." "Elbiseleri keten veya deridendi yani dağ sıçanlarının derilerinden elbise dikiyorlardı."

L. G. – Pekâlâ! Arabaları olduğuna göre bu arabaları yapmak gerekir. Ama devamlı at sırtında oturarak araba yapamazsın. Sonra Hunlar kapalı kulübeleri soğuktan oldukça iyi korurken hanımlarıyla sıcacık

yatmıyorlardı? Ayrıca keten elbiseler giyiyorlarsa keteni nereden buluyorlardı? Diğer yandan sizin dağ sıçanları dediğiniz şeyler de sincap, as ve samurlardı. Yer sıçanları ve dağ sıçanlarının derisinden de gocuk dikilmez çünkü dayanıksızdır. Üstelik Batı Sibirya kışın aşırı soğuktur. Peki, bu yoksul vahşiler nasıl galip geliyorlardı?"

A. M. – "Harbe ve ok kullanıyorlardı. Ok uçlarını da sivriltilmiş kemiklerden yapıyorlardı. Düşmanı kement atarak etkisiz hale getiriyorlardı. Kalelere ve çevresi örülü şehirlere saldırıyorlardı."

L. G. – Eğer Alan zırhlarını delemeyen oklar gibi mükemmel olmayan sivri kemikten yapılmış silâhlarla Hunlar çok iyi teşkilatlanarak zafer üstüne zafer kazanmışlarsa, neden vahşi olarak isimlendirelim?"[416]

416 Hazar Çevresinde Bin Yıl, 157-159.s.

Avrupa Hunlarının Meçhûl Yılları

Anavatan'daki ana gövdeden kopup Batı'ya yönelenler, tarih yazanların dikkatlerini uzun süre çekmedi. Çin'den, İran'dan uzaklaşan "*Hunlarla Roma İmparatorluğu arasında Alan ve Gotlar engel teşkil etmekteydiler. Bu sebeplerle ne Çin, ne Lâtin ne de Grek kaynakları Hunların faaliyetleri hakkında bilgi vermemişlerdir*."

Hunlar henüz vatanlarında iken Güney Rusya üzerinde hâkimiyet kurmuş olan İskitlerin İmparatorluğu Sarmatlar tarafından parçalanıp yıkılmıştı. Hızlı bir akışa kapılan Sarmatlar, Kafkasya'yı aşıp İran'ın bazı bölgelerini yağmaladılar, batıya doğru yola devam ettiler.

Maceralı bir seyir takip eden Sarmatlar yabana atılacak bir kavim değildi. Daha "*M. Ö. 1. Yüzyılda (…) zırhlı süvariler kullanıyorlardı. Süvari ve atın gövdesi pul zırhla örtülüyor; başı ise yüksek, ucu sivri miğferlerle korunuyordu. Süvari, silâh olarak ağır ve uzun bir mızrak ile çift kabzalı kılıç kullanıyordu*."[417]

417 Hunlar. 139. s.

Büyüyünce bölünen kavimler resmî geçidi seyretmeye alıştık. Sarmatlar da çeşitli gruplara ayrıldılar: "*Bunlardan en önemli üç tanesi şunlardır: Macaristan'ın büyük kısmını işgal eden Siyenpiler; ağırlık merkezi güney-*

batı Rusya olan Raxolanlar ve Alanlardır. Alanların çoğunluğu Türkistan'ın kuzey-batı ve Avrupa'nın güney-doğu kısmında Don nehrinin geniş steplerinde yerleşmişlerdir."[418]

418 Avrupa Hun İmp. 22. s.

Bunlardan bahse sebep, Hunların batıda karşılaşacağı ilk bilinen engel olmalarıdır. Alanlar İran menşeli bir kavim, oldukça savaşçı ve devrinin modern aletlerini kullanıyorlar. Neredeyse nâmağlûp ünvanlıydılar, birçok komşu kabileleri itâat altına almışlar. Bu da yetmemiş hükmettikleri kavimlere kendi adlarını vermişler "*Nuri'ler, Vidini'ler, Celon'lar, Agarist'ler bunlardandır*."

Alanlar, yaşayış biçimleriyle o kadar benziyorlardı ki İlk Fransız Türkoloğu Dequiqnes: "*Belki de Hun neslinden idiler*" demekten kendini alamamıştır. Aksini söyleyen de var: "… *Ammianus Marcellinus ile kendisi de aslen bir Alan olan ve Gotların tarihini yazan Jordanes, Alanların kıyafetleri ve yaşayış tarzlarına ait önemli bilgiler bırakmıştır. Bunlara göre: Alanlar, yüksek yapılı, saçları açık renk olup, yaşayışları bakımından Hunlara nisbetle daha az haşindiler…*"[419] Herkesin, baktığı yerde her şeyi aynı görmesi mümkün mü! Zaten Alanların Türk olduğu kanaatini taşıyan pek yok, ama benzerlikleri olduğunu söyleyenler var, hepsi bu.

419 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 454. s.

Hunları en fazla Alanlarla, Gotlarla, Romalılarla savaş hâlinde göreceğiz. Sarmatların parçacıkları olan diğer kavimler arz-ı endam edecekler. Aslında bütün belâların toplamı Roma'nın başına patlayacak. Güzel bir düzen kurmuşlar, gariban kavimleri istedikleri gibi kullanıyorlar. Şimdi, Hunlardan önce, Hunların hâkimiyet kuracakları coğrafyaya bir göz atalım:

" *M. S. II. Yüzyılda Romalılar, kuzey-doğu komşuları olarak Sarmat grupları ve çeşitli kavimler ile iç içeydiler. Bu kavimler daha sonraki tarihi gelişimde mühim rol oynayacaklar. Nitekim Macaristan'da Vandallar, Suebler (eski Quadların bir dalı), Karpatlar'ın eteklerinde Transilvanya (sonraki Erdel)'da Gepidler; Güney Rusya'da ise Gotlar bulunmaktaydılar. Gotların iskân sahaları Don arazisinin ötesinde Olt ırmağına kadar bütün*

Eflâk ovalarını kaplamakta, Moldovya ile Erdel'in güneyindeki dağlara kadar uzanmaktaydı. Dinyester ve Don ırmakları arasında Doğu Gotları (Ostrogotlar), Dinyester'in batısında ise Batı Gotları (Vizigotlar) yaşamaktaydılar. Ayrıca İtil'in batısında Volga havzasından Fin körfezine kadar geniş ormanlık sahada birçok Fin kavmi, Dinyeper'in batı istikâmetinde Karpatlar'a doğru da çeşitli Slav kavimleri, bugünkü Bavyera'da Alamanlar, Orta ve aşağı Ren boyunda da Franklar bulunmaktaydılar.

Milâdın ilk yıllarında Batlık Denizi'nin güney sahillerinde yaşamış olan Gotlar, tesbiti güç bir takım sebeplerden dolayı, II. Asrın sonunda bugünkü Güney Rusya havalisine göç etmişlerdir. Bunlar Karadeniz sahillerine kadar gelmişler ve Don ile Tuna arasındaki sahayı işgal etmişlerdir. Güney Rusya bozkırlarına yerleşmiş olan Gotların faaliyetleri, III. Asırda iki istikâmet aldı. Bunlar bir taraftan Karadeniz sahillerine denizden akınlar icra etmeye çalışırlarken, diğer taraftan da güney batıda Romalıların Tuna sınırlarına yaklaştılar ve İmparatorlukla ilişkiye geçtiler. M. S. IV. Yızyılın başlarında Gotlar arasında siyasî liderlik Doğu Gotlarının eline geçti. Özellikle Doğu Got Kralı Ermanarik bu gücü elinde bulunduruyordu. Ermanarik, kuzeydoğu Asya'da yaşayan Slav kabilelerinin ülkesini feth ederek krallığını bir İmparatorluğa dönüştürdü. Batı Gotları ve onların daha da batıda olan komşuları üzerinde siyasî bakımdan bir nüfuza sahip oldu. Batı Gotları ise, en ünlüsü Athanarik olan kendi kabile reisleri tarafından idare edilmekteydiler.

366 yılında Romalılar ile Gotlar arasında savaş çıktı. Roma ordusu mağlup oldu. 369 yılına kadar süren bu mücadeleler neticesinde, 370 yılında Gotlar ile Roma İmparatorluğu arasında bir antlaşma yapıldı. Buna göre; Romalılar Gotların kesin bağımsızlığını kabul ettiler. İki yer hariç Gotların Tuna'yı geçmesi yasaklandı. Bu iki yerde ise Romalılar ve Gotlar arasında ticaretler yapılan merkezler bulunmakta idi. Bu antlaşmayla Gotlar, Hun akınlarından önce Roma İmparatorluğuna karşı aktif hareketlerinden vazgeçtiler."[420]

420 Avrupa Hun İmp. 23-24. s.

Hunların Alanlarla Savaşları

İkisi de muhacir pozisyonundaydı, ama biri daha önce göçmüş, bulunduğu yerlerin her şeyine alışmış, toprağı vatanı saymıştı. Bu iki güçlü kavmin "*savaştığına, etnosların veya sosyal sistemlerin hayatından daha hızlı değişime uğrayan ve sürekli değişen tabiat tarafından da şehadet edilmektedir. Ne yazık ki tarihî kaynakların verdikleri bilgiler bu konuda bölük pörçüktür. Hun-Alan çarpışmaları eski tarihî malumatlara göre 350 ama kılı kırk yaran kaynakların bildirdiklerine göre 360 yılında başlayıp, 370'de Hunların zaferiyle noktalanmıştır*."[421]

421 Hazar Çevresinde Bin Yıl, 162. s.

Alanlar, içinden çıktıkları Sarmatlarla aynı savaş teknik ve taktiğine sahiptiler. Yani zamanın en ileri askeri malzemeleriyle meydana çıkıyorlardı. Şu anlatılanlar korkunç değil mi? "*Pul veya yelme zırha bürünmüş süvari, elinde bir ucu zincirle atın boynuna bağlanmış olan ve hayvanın yönüne göre var gücüyle darbe vurmaya imkân sağlayan uzun mızrak. Bu süvariler, kumandanının emri üzerine öyle hızlı bir saldırıya geçiyorlardı ki, eski usûlde zayıf yaylarla silâhlanmış piyadeleri parça parça ediyorlardı*."[422]

422 Hunlar, 264. s.

" *Alanlar her ne kadar süvari iseler de, at üzerinde ok kullanma kabiliyetleri yoktu*."[423] Hunlar için söylenecek söz: "*Gülü tarife ne hacet.*" Savaşı, bir güzel sanatı icra eder gibi yapıyorlardı. Alanların kendilerine has maharetleri, sayıca üstünlükleri kolay lokma olmalarını önlemiştir. Hunlar at üzerinde döne döne ok atabiliyorlar. İstedikleri anda gözden kaybolabilirler; çünkü atın karnına yapışırlar, üstünde, görünmez adam oluverirdiler. Bazen da, kaçıyormuş gibi yapıp, aniden geri döner, bir darbe vurup yine kaçma numarası yaparlar. Düşmanlarını yorgunluktan bîtap düşürdükten sonra hesabı kapatırlar. Onları iyi tanımayanlar çabuk tuzağa düşer, tanıyanlar, yorgunluktan zihni melekelerini kaybeder ve yenilir. "*Jordanes, Alanlarla savaşan Gunların ardı arkası kesilmeyen saldırılarla onları yorduktan sonra yendiklerini kaydetmektedir*."

423 Avrupa Hun İmp. 25. s.

Hunlar, Asya'daki şöhretlerini Avrupa'ya da taşımışlardı. Aslı Türk olup değişik isimler altında yaşayanlardan Bolgar ve Sabir kabileleri "*Hun no*" önekini taşıyorlardı. "*O dönemde kendisini Hunlardan saymak (IV. Yüzyılda) bir gurur vesilesi idi*."[424]

424 Hazar Çevresinde Bin Yıl, 162. s.

Kavimler Büyük Göçleri

Bu bahse girerken Balamir'i öne çıkarmalıyız. Alanlarla yapılan, kazanılan savaşın komutanı Balamir'dir. Adının taşıdığı manâ üzerinde durulmuş, hangi millete ait olduğu bile tartışılmış, netice de bu ismin Hunca Bala-mur'dan geldiğini ve "*cesaretli, yiğit*" demek olduğunu O. Pritsak açıklamıştır.

Balamir'in Alanlarla savaşırken konumunun bilinmediği de bir vâkıadır. Kimi tarihçiler "*Hun Kralı*" dese de, gerçek bilinmiyor. Bize gereği olan kişilerin karanlıkta kalan tarafları değil, yaptıklarıdır. Hunlardan daha kuvvetli olan Alanlar yenilmiş, onları yenen ordunun kumandanı Balamir. Bu önemli bir olaydı. Yenilginin de galibiyetin de yankısı uzaklara ulaşıyor. Yenilenler her şeylerini kaybediyorlar. Alanlar aldıkları mağlûbiyetle parçalandılar. Bir kısmı "*Balkanlar'da Gotlara, daha sonraları da Vandallar'a katıldılar. Bunlar ileriki yıllarda Kartaca'ya kaçarak Vandal-Alanlı İmparatorluğunu kurdular*."[425] Yerlerinde kalanlar Hunlara karıştılar ve yurtları da Hunlara kaldı.

425 Aynı Yer.

Çeşitlenerek Büyümek

Batı'ya akışlarında Hunlar gariban, perişan bir manzara arz ediyorlardı. İnsandan ayrı yaratıklara benzetilişleri benzetenlerin acziyetine verilecek. Yaşamak için gerekli –bilinen- imkânlardan yoksun sayılmaları, ama en ağır şartlara tahammülkâr oluşları, üstelik kendilerinden çok üstün kuvvetleri yere sermeleri haklarında gayri insanî söylentilerin, rivayetlerin yolunu açmıştı.

Önce Ugorlarla karşılaşıp, girdikleri mücadeleyi kazandılar. Kavmî bağları vardı, ismen de özdeşleştiler. Sonra, tarumar ettikleri güçlü Alanlardan da epeycesi aralarına karıştı. Başka kavim-kabile karışımı da mevzuu bahistir. İçlerine aldıkları başkaları o kadar çok idi ki; *"kendilerinin bariz şekilde azınlık teşkil ettikleri büyük bir kabileler federasyonunun yöneticisi hâline geldiler."*[426]

426 Hunlar, 264. s.

Yine, yukarıdaki kaynağa göre: IV. Yüzyılın yetmişlerinde Don sahillerine geldiler ve orada Ostrogotları yenerek "Büyük Halk Göçleri" dediğimiz yeni bir tarih dönemini başlattılar."

Balamir'in Liderliğinde, Gotlarla Savaş

Bütün Türk isimlerinde olduğu gibi Balamir ismi için de farklı yazılışlar kullanılmış, genel kabul gören ve halen Türker'de geçerli olan yukardaki şekli yaşamaya hak kazanmıştır. Şimdi Gotlarla yapılan savaştan önce bir Anadolu mâcerasına bakacağız: *"359-373 sıralarında Anadolu'nun zenginliği çekici oluyordu. Hunlar, eskiden Edessa adını taşıyan Urfa'ya kadar sokuldular. Edessalı Piskopos Efraim onlar hakkında şunları söylüyor: "Yecüç ve Mecüç'ün süvarileridir bunlar, atlarının üstünde fırtına gibi uçarlar, onlara hiç kimse karşı koyamaz."*[427] *Efraim'e göre, Hunların bağırmaları arslanların bağırması gibidir. Atlarının üstünde gök ve yerin hudutları arasında yel gibi uçarlar. Silâhlarına mukavemet edecek kimse yoktur.*[428]

427 Tarih'te Türklük, 68. s.

428 Türk Tarihi; 2. c. 56. s.

Normal insan tarifleri Hunlar için katiyen kullanılmıyor. Ya canavarlara, hortlaklara veya böyle Yecüç, Mecüç'e benzetilirler. Bütün eski tarih yazıcılarına göre vahşi olan bu insanların, gelişmiş medeniyetleri hazımsızlık yarattığı için bu yola sapmış oluyorlar da, bunun akılla izahını yapmıyorlar. Eğer barbarlık medeniyete üstün gelseydi, dünya günden güne nasıl gelişebilirdi?

Hıristiyan tarihçilerin piskoposları dahi, halkının insanüstü yahut insanlık dışı güçlere boyun eğdiğini anlatarak avunmak istemektedir. Mağlupların ruh hâli böyle olsa gerek.

Tam olarak, kimsenin net sözler söyleyemediği bir devir yaşanıyordu. Asya'dan kopan çığ büyüyerek yuvarlanışı, görenlerde hayretler uyandırıyor. Yaptıkları savaşlar, kimi tarihçilerce üstün körü geçiştirilir. Kimileri de tahlillere girişir. Çok önemsenen Hun-Got savaşı "William H. Mc Neili'de" şu kadar yer alıyor:

" Juan-juan –Siyenpi- konfederasyonunun önünden kaçan halklardan biri de Hunlar olarak bilinir. Hunlar İ. S. 372'de Rusya'ya girdiler ve girer girmez bu bölgeyi yüzyıldan uzun bir süredir yönetegelmekte olan Ostrogotları yendiler. Hunların saldığı korku, Roma sınırları ötesindeki kırsal bölgelerde yaşayan, Romalılarla bazen çatışan, bazen barışan, oradan oraya dolaşan göçebe savaşçılar ordusu olan Vizigotlar kabilesini Roma sınırlarından içeri girmeye zorladı."[429]

429 Dünya Tarihi, 314. s.

20-30 bin kişilik Hunlar diye nitelemek zamanı geçti, Alanların bir kısmı dâhil o kadar çok kavmi içlerine aldılar ki, kendileri azınlığa düştüler. Şimdi anlatılacak savaşın karşı tarafı daha kalabalık, daha güçlü görünmekte. O zaman bahis oyunu olsaydı, bu savaş üzerine oynayan hiç kimse, Hunlara para yatırmazdı.

Gotların başında efsanevî bir kral var ki, ona "*Muazzam Got Krallığını kuran*" adam deniyor. "*Bu krallık Baltık'tan Azak Denizi'ne, Tisza'dan Tuna'ya kadar uzanıyordu. Devletin başında Ostrogotlar vardı. Vizigotlar, Gepidler, Yazigiler, Dacia'da kalan Vandalların bir kısmı, Taifallar, Karplar, Henullar, onların güney komşuları Skirler ve kuzeydeki Rosomonlar, Venedalar, Marden (Mardvin)ler, Meren (Merya)ler, Tüdo (Çud)lar, Vas (Ves)ler ve diğerleri Gotların tebaları idiler. Kırım stepleri, Karadeniz sahilleri ve Kuzey Kafkaslar da Gotlar'a aitti…"*[430] Yani "*Ostrogotlar kendilerine 17 kavmin itaat ettiği büyük bir imparatorluktu.*"[431]

430 Hunlar, 572. s.

431 Avrupa Hun İmp. 28. s.

Bütün bu büyük gücü meydana getiren şahıs, önemli bir kahraman. Hunların birçok kavmi kendi bünyesinde eriterek çoğalışı, bir koca kâbus gibi Avrupa ufkuna çöküşü anlatılırken, önlerinde hiçbir gücün duramadığına vurgu yapılıyor. Önce Hunlarla ilgili bir tarihçinin kaydına bakıyoruz. Avrupa'da, ilk görüntülerinden:

"… Tüm harabiyetin ve çeşitli felâketlerin ki, bunları Mars'ın gazabı ortaya çıkarmıştır, orjin ve tohumları her yerde âdet dışı ateşlerle gözükmektedir. Hun insanları az bilinen tarihî kayıtlarda buzla çevrili okyanus'un yanında, Maeotis (Azak) denizine doğru oturmaktadır. Vahşilik seviyelerinin tümünü aşmışlardır. Çocukların yüzlerinde, ilk doğdukları günlerde sakallarının büyümemesi için çekiçle açılmış derin izler vardır. Bu izler daha sonra buruşuk bir yara halini alır. Sakalsız, güzellikten yoksundular ve harem ağası (hadım) gibi büyürler…"[432]

432 Aynı eser, 25-26. s. (Ammianus Marcellinus'tan)

Kötülük, çirkinlik adına akla hayâle gelmedik tasvirler sürüp gidiyor. İnsan'a sormazlar mı, bu Hunlar türemiyorlar mıydı? Büyü ile mi çocuk sahibi oluyorlardı?

Bir başka eserden, Hunlarla Gotların ilk karşılaşmalarının ve burada Ermanarik'in tanıtımına bakıyoruz.

" Şiddetli rüzgâr önünde eğilen otlar gibi bütün milletler onların önünde eğilirken bir adam, muzaffer yürüyüşlerini durdurmak istedi. Yeni İskender olarak adlandırılan bu adam, birçok Fin ve Slav kabilesini yenmişti. Tâbileri arasında pek çok güçlü Germen ve İskandinav aşireti vardı. Uzun beyaz saçları ve parlak gözleri ile ileri yaşına rağmen uzun boyu eğilmemişti. İskandinav Yarımadası'nı Kral Berg'in arkasında üç gemiyle terk eden Ostrogotların Kralı Ermanarik'ti bu adam…"[433]

433 Hunların Hayatı, 82. s.

Yüz yaşını geçmişti Ermanarik. 17 kabileyi kendine bağlamış, tebaası yapmış, lâkin gönül bağı kurulamamıştı. "*Krallıkları sadece ünvan ve saltanat cihetinden göstermelik hâkimler tarafından yönetilen Vizigotlar Ermanarik'e bağlıydılar. Vizigotlar ve Gepidler de dâhil herkes bağımsızlık elde etme çabası içindeydi ve en kötüsü Venedaların (Slavyanlar) da bu*

harekete katılmış olmasıydı:" [434] Gotların hâkimiyetine girmeyen Rugiler, Vandallar, Antlar ve Rosomonlar vardı.

[434] Hazar Çevresinde Bin Yıl, 173. s.

Ermanarik, çevresinde sevgi halesi oluşturamamış, her istediğini kaba kuvvetle yapıyor, tâbi olanı da olmayanı da canından bezdiriyordu. Rasomonlar, tâbi olmadıkları halde, Kralın bir hareketi isyan sayılabilmiş:

"Ermanarik onları cezalandırmak için derhal sefere çıkmış ve öldürmek istediği krallarının peşine düşmüştü. Âsi(!) elinden kurtulmuş, tahtını karısı Surilda'ya bırakmıştı. Surilda güzel olduğu kadar gözüpek bir kraliçe olup kralına da çok yardımcı olmuştu. Teslim olmayı reddetti, bunun üzerine kocasını yakalayamamanın verdiği kızgınlıkla Ermanarik, onu dört ata çektirerek parçalattı."[435]

[435] Hunların Hayatı, 82-83. s.

Bu olay başka tarihçiler tarafından da nakledilmekte, ama biraz farklı biçimde. Gumilev'e göre: "Ermanarik, ihanetinden dolayı karısı Rosomonka, Surilda'nın atlara bağlanarak öldürülmesini emretti. Fakat bu olaydan sonra karısının kardeşleri Sarius ve Ammius kralı böğründen yaraladılar." Ölümcül bir yara değildi. Ermanarik dayanabiliyordu buna, ama gördüğü muamele ağır gelmişti. Verdiği ceza da ağır oldu. İki kayınbiraderini vahşi atların ayakları altına attırıp, tepelenerek öldürülmelerini seyretti.

Büyük bir kral olduğu söylenen Ermanarik böyle biriydi. Onu tehdit eden Balamir için, mûnis bir idareci portresi çiziliyor. Hunların idaresindeki "*kabileler federasyonu*"nun başında, lider olarak Balamir bulunuyor, herkes ona kayıtsız şartsız itâat ediyordu.

Gotların üzerine Hunların geldiği duyulunca, olağanüstü heyecan hissedildi. Yaralı ve yaşlı Ermanarik, canavara benzetilen Hunlardan korkmamaya çalışıyordu. Büyük ordusunun başında ahir ömrünün –belki de- son sınavına çıkıyordu. Cesaretini topladı, askerini cesaretlendirdi, iki ordu karşı karşıya geldi. Fazla zamana ihtiyaç duyulmadan galip-mağlup belli oldu. Asyalıların okları Avrupalıların bedenlerinde onulmaz yaralar açıyor, canını kurtarabilenler sağa sola kaçıyordu. Ermanarik'in ordusu, görüntüsünün hakkını veremedi. Kendisi de dayanamadı yenilginin

ağırlığına, kılıcının üstüne abanarak intihar etti. “*Bu mağlubiyetten sonra Ostrogotlar, iç işlerinde serbest, dışta ise Hunlara bağlı olarak tahakküm altına girdiler. Ermanarik’in ölümünden sonra tahta, Ostrogot kral ailesi Amal kolundan Vithimer seçildi*.”[436]

436 Avrupa Hun İmparatorluğu, 29. s.

Sene 375 idi Kral intihar ettiğinde. Bir kısım Ostrogotlar Hunların itâati altına girerken, öyle kolay teslim olmak istemeyenler de Vizigotlara sığındı.

Aynı kavim’den doğudakilere Ostrogot, batıdakilere Vizigot deniyordu. Büyüme istidadı gösteren Ostrogotlar olmuş, bunda Ermanarik’in payı çok büyüktü. Ne var ki, Ermanarik düşman kazanma sanatında da hayli ileri idi ve tebaalarını kendisine bağlayamamıştı. Barbarlığı hakkında olmadık sözler söylenen Hunların başbuğu Balamir maiyetindekilerin dostluğunu ile gücünü artırmıştı. Başarıların temelinde yatan en önemli etkende buydu.

Bizans İmparatorluğu adını alan Doğu Roma, Hunların düşmanları arasında. Hıristiyanlığı benimseyen Bizans, Vizigotları kâfir sayıyor, can düşmanı kabul ediyordu. Umumî adıyla –bütün- Gotlarda Romalıları canlarından bezdirmişlerdi. Hızlı işleyen zaman, duygu ve düşünceleri değiştiriyor.

Vizigotların Athanarik adlı bir kralları vardı; onun öncülüğünde Dinyester’in öbür yakasına geçmiştiler. Hiç ummadıkları mehtaplı bir gece de üzerlerine saldıran Hunlar, akıllarını başlarından aldı. Kralları dâhil, kaçabilenler canlarını kurtardı. Onlar için en emin koy Bizans’ın koltuğu. Bir zamanlar hayatı zindan ettiklerinden ışık dilendiler.

“*İmparator Valentinos’un kararıyla Tuna’nın öte yakasına yerleştiler ve Hıristiyanlığı kabul edip, Aryanizmi benimsediler. Az miktarda kâfir Vizigotlar ise Atanarik’in önderliğinde iğne yapraklı Gilee ormanlarında, Prut’da Tuna arasında gizlendiler. Fakat Hunlara daha fazla direnemeyeceğini anlayan Anatarik 378’de İmparator Theodosius’la anlaşarak savaşçılarıyla birlikte federasyon hukukuna sahip bir müttefik kumandan gibi İmparatorun hizmetine girdi.*”

Hunlar, iyi muamele ettikleri tâbileriyle kuvvetlenerek savaşlarda başarı sağlıyorlardı. Diğer büyük güçler bu mahareti gösteremediler. Roma, ellerine bakan Gotlara kötü davrandı. Aralarında çıkan anlaşmazlıklar isyana dönüştü. İran’la savaşmakta olan Roma ordusu, döndüğünde,

Gotların üzerine saldırdılar. 9 Ağustos 378'de çıkan savaşta; *"Doğu Roma-Bizans- ordusunun büyük bir kısmı telef oldu."*[437] Hükümdarları bile bir kulübede yakıldı.[438]

437 Avrupa Hun İmparatorluğu, 33. s.

438 Türk Tarihi, 2. c. 7. s.

İkiye ayrılmış bulunan Gotların batı kanadı Trakya'da Makedonya'ya hâkim olup, Yunanistan'ı dahi yağmaladı. Doğu Gotları da Macaristan'a – o günkü adıyla Pannonnia- girdiler.

Vithimer'in Kaderi

Ostrogotların kralı Ermanarik 110 yaşında, aldığı Hun yenilgisine dayanamayıp kendi canına kıymış, halefi Vithimer de, "*içi yana yana Hunların hâkimiyetini kabul etmişti."*[439]

439 Hazar Çevresinde Bin Yıl, 175. s.

Dış işlerinde hür, iç işlerinde hür olmak varken kısmî bağımlılık Vithimer'e göre değil. O kendi halkının, dolayısıyla kendinin prangalı yaşamaya tahammülü olmadığını düşünüyordu. Hunlar da kendi menfaatlerini üstün görmek durumundaydılar.

Hunlar hile siyasetini, gerekli yerlerde rahatça kullanıyorlardı. Vithimer'in, aleyhlerine çalıştığı haberi alınınca, onun krallığını istemeyen rakip gurupla anlaştılar. Hun ordusu hareket etti:

"… Erak nehri kıyısındaki savaşta Hunlar Vithimer'e saldırdılar. Balamir mızrağını Vithimer'in alnına saplayarak onu öldürdü."[440]

440 Avrupa Hun İmp. 29. s.

Hunların Roma 'da Görülmeleri

Hunların lehine yazılanları ihtiyatla karşılamaya lüzum yok. Vithimer'in öldürülmesinden sonra, "*Ostrogotlar nihai olarak mağlup edilerek, itâat altına alınmışlardı. Jordanes'e göre Balamir, 'kendisine itaat eden Gotları barışçı bir şekilde yönetmek istiyordu ve bu yüzden onların başında, Hunların bilgisi dâhilinde de olsa daima kendi kralları vardı.' Ostrogotlar,*

Hunlarla birlikte Pannonya'ya-Macaristan- geldiler ve Atilla'nın ölümüne kadar müttefiklerine sadıkâne hizmet ettiler."[441]

441 Hazar Tarihi. 70. s.

Hunlar Anavatan'dan uzaklarda, vatan edinme derdindeler. Roma en yaman düşman olarak Ostrogotları, Vizigotları tanımış da, henüz Hunlarla teması yoktu. Birkaç küçük kanal taşkınına benzer akınların önüne set çekmek kolay, deryanın taşmasını andıran Hun hücumları nasıl durdurulur? Uzaklardan gelen ayak sesleri, uğultu hâlinde işitilmeye başladığında, onlarla ilgili tarifler hafızalarda korkunçluğuyla canlanıyordu. Söylenenlerden birkaç misâl:

"*Hunlar, Gotların kralı Filiman tarafından boş ve tenhalara sürülmüş olan sihirbazların ve buralarda yaşayan devlerin torunlarıydılar*."

" *Erkek çocukların saçlarını doğum esnasında kızgın demirle dağlayarak kökünden kurutuyorlar ve yüzlerini dağlıyorlar. Böylece husûle gelen dazlaklık ve yara izleriyle çirkin bir çehreye sahip olan çocuklar ölünceye kadar kısırlaştırılmış erkeklere benziyorlar*."[442]

442 Bozkırın Üç Atlısı, 19-20. s. (Ammian Marcellin'den)

Tarifleri böyle yapılan erkeklerle Çin'in güzel prensesleri nasıl evleniyorlardı? Aslında, bu abes tanıtımın ciddiye alınması bile abestir. Hunlar akıllı, zeki ve bulundukları ortamda medeni sayılacak davranışlara, geleneklere sahip. Böyle düşünmemizi gerektiren pek çok sebep var, yerleri geldikçe görülecek. Ama az geriye dönüp bakılınca, boyun eğdirdikten sonra hamilik ve liderlik yaptıkları kavimlerle süren münasebetleri vahşi olmadıklarını anlamamıza yeter.

Sanki "*biz yenildi isek normal insanlara değil bunlara yenildik*" demek istiyorlar: "*Hunlar; Gotlardan, Alanlardan ve Germen Taifallardan teşkil ettikleri yardımcı kuvvetlerle takviyeli olarak ilk defa 378 baharında Tuna'yı geçip, Romalılardan mukavemet görmeksizin Trakya'ya kadar ilerlediler. Ancak Roma Topraklarında görünen bu kuvvetler, keşif vazifesi yapan öncülerdi. Nitekim aynı tarihlerde, bu günkü Macaristan ovalarına kadar Akınlar tertiplemişlerdi*."[443]

443 İslam Ans. 12/2. c. İbrahim Kafesoğlu.

Hunların önünden kaçan Ostrogotlardan ve Alanlardan kalabalık gruplar ile Vizigotların büyük bir kısmı Roma İmparatorluğu sınırına yerleşmiştiler. Kavimler göçünün bütün sıkıntılarını birebir yaşayan Roma, üstüne bir de Hun darbesini alınca iyice sersemledi. Adına "*keşif akınları*" denmekle masum bir ziyaret olmuyor. Hunlar girdikleri yere şöyle bir nazar edipte geçmiyorlardı. Bazen 500-1000 savaşçı "*aynı anda farklı yönlerden, uzaktan birbiri ardına atılan, korkunç isabetli ok yağmuru ile*" savaşı başlatıyorlardı. "*Böylece düşmanlarına, onları yok edecek öldürücü darbeyi vuruyorlardı. Uzaklardan gelen bu âni hücuma karşı savunma, okların menziline girmeden mümkün değildi ve de kör gibi Hunlar üzerine saldırmakla olabilirdi ki, bu da imkânsız gibi bir şeydi.*"[444]

444 Avrupa Hun İmp. 42. s.

İşin sırrı atı ve oku iyi kullanmadaydı. Mümkün olduğunca riske girmeden, az insanla ve âni hücumlarla Roma yıpratılıyor. Şehirlere hasar veriliyor, ganimet alınıyor. Hunların bağı bahçesi, tarlası, darphanesi, imalâthanesi yok; Roma'nın zenginliğinden payına düşeni, kemik uçlu oklar işaretliyordu.

Küçük akınların dışında, Roma'nın Avrupa'daki toprakları uzun süre rahatsız edilmedi. Fakat Roma rahat değildi ve durumları Hunların takibi altındaydı. Doğu-Batı diye ikiye ayrılmış olan "*devletin batı yarısındaki uzun süren bir iç savaştan sonra Theodosias ölümünden kısa bir süre önce bütün İmparatorluğu bir defa daha hâkimiyeti altında birleştirmiş idi. Fakat ölüm döşeğinde, bu kadar zorlukla birliği sağlanmış olan devletin yeniden taksimini emretti." Büyük oğlu Ankadius'u devletin doğu, küçük oğlu Honorius'u ise batı yarısının hükümdarı yaptı. "İmparator I. Theodosius 395'de öldü."*[445]

445 Bizans Devleti Tarihi. 49. s.

Hunlar sessiz-sakin olayların gelişimini gözlüyorlar, doğacak yeni şartlara göre strateji belirliyorlardı. Doğu Roma İmparatoru seçilen –tayin edilen- Arkadias devleti yönetebilecek dirayetten yoksundu. Pusuda bekleyen, nelerin olup bittiğini seyreden "*Batı Gotları tekrar hareketlenmeye başladılar.*"[446]

446 Avrupa Hun İmp. 34. s.

Doğu Roma İmparatoru pasif, Batı Gotlarının başındaki Alkarik onun tam zıddı, ele avuca sığmaz biri. Fırsatın doğduğunu fark eder etmez halkını ayaklandırdı. Güney Macaristan ve Dalmaçya'da yağma olaylarına giriştiler.

Hunlar, Doğusuyla Batısıyla Romanın tökezlemesini beklemekteydiler. Theodosius'in ölümü üzerine iki cepheden saldırı plânı hazırladılar. "*Hunlardan bir kısmı Balkanlar'dan Trakya'ya ilerlerken, daha büyük sayıda diğer bir kısım Kafkaslar tarafından Anadolu'ya yöneltilmişti. Hun Devletinin Don nehri havalisindeki "doğu kanadı" tarafından tertiplenen Anadolu akını, Basık ve Kursık adlı iki başbuğun idaresinde idi. Romalıları olduğu kadar Sâsâni İmparatorluğunu da telâşa düşüren bu akında Hun süvarileri Erzurum bölgesinden itibaren Karasu, Fırat vadilerini takiben Melitane (Malatya) ve Kilikya(Çukurova)'ya ilerlemişler, bölgenin en tahkimli kaleleri olan Edessa (Urfa) ve Antakya'yı bir müddet kuşattıktan sonra, Suriye'ye inerek Tyros (Sûr) 'u baskı altına almışlar, oradan Kudüs'e yönelmişlerdi*. (…) *Akıncılar sonbahara doğru, kuzeye çark ederek Orta Anadolu'ya, Kapadokya-Galatia(Kayseri-Ankara ve havalisi)'ya ulaştılar ve oradan Azerbaycan-Bakü yolu ile kuzeye, merkezlerine döndüler* (395-396)."[447]

447 Türk Milli Kültürü, 73. s.

Hunların birçok ganimet ve esir aldığını da biliyoruz. Dönüşte yolları İran'a düşmüştü ve burada şanslarının yaver gitmediği görüldü. Priskos'u dinleyeceğiz:

"Etrafı yağma ettikleri bir sırada Pers (İran) ordusu gelerek gökyüzünü oklarla kaplamış olduklarından, başlarının üzerinde bulunan tehlikeden korkarak pek az ganimet ile geri çekildiler. Bu felâketin önünden geri çekilirken, dağlar aşmak mecburiyetinde kalmışlar ve ganimetin pek çoğunu da Medler geri almışlar. Düşmanların hücumundan kurtulmak için başka yola saparak bir deniz kenarındaki kayalıklardan ateş çıktığı yerden ilerlemişler, günlerce yolculuk yaptıktan sonra ülkelerine dönmüşler."[448]

448 Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hun'ları, 46. s.

Kayalıklardan ateş çıkmasının bir izahı olmalıdır. Petrol henüz keşfedilmemişti, ihtiyaç da duyulmuyordu, ama orada kendi kendini ele veriyor, vaktini bekliyordu, her halde…

Batı ve Doğu Roma'nın dertleri başlarından aşkındı. Gotlar da Doğu, Batı olarak ikiye ayrılmış. Doğu Gotları Hun-Alan kuvvetleriyle beraber hareket ediyorlardı. Yerleştikleri bölge itibariyle Gotlar birbirlerine yakın olmuştular. Batı Gotlarının lideri Alarik başkaları tarafından kendilerine verilenlere kanaat edemeyecek kadar hırslı ve de kabiliyetli. İmparator da bunu bildiği için "*ona İllyria valiliğinde orduyu yönetme yetkisi verdi.*"

Çıkan karışıklığı önlemek için, İmparatorla beraber Got lideri Alarik'te İtalya'ya gitmişti. Hunlara fırsat doğdu ve Balkanlar'a girme kararı aldılar.

Tuna Nehri buzla kaplanmıştı. Düz ovada yürür gibi geçtiler "*Maesia düzlüklerini zaptettiler. Buradan Alpler'e kadar akınlar yapmayı denediler. Balkanlar, İllyria ve Trakya'ya kadar ilerleyerek tahrip ettiler. Hunların bu hareketi Romalılardan çok, 20 yıl önceki dehşeti içlerinde taşıyan Gotlarda büyük korku uyandırdı.*"[449]

449 Avrupa Hun İmp. 43. s.

Ülkesinin birçok vilâyetleri Hunların tecavüzüne uğrarken, İtalya'da bulunan İmparator durumu öğrenip, hemen dönüş yolculuğuna başladı; onunla beraber Batı Gotlarının lideri Alarik'te ordusuyla birlikte Tuna'da Maesia'da bulunan yerlerine döndüler. "*399 yılından beri bir araya toplanan Got paralı askerlerinin komutanı Gainas'ın müfrezesi İstanbul'un çevresini yakıp yıkıyordu. Bunlar aynı zamanda kendini Ostrogotların kralı ilân eden Tribigild (uş)'in müfrezesiyle Basporos'un (*İstanbul Boğazı*) iki yakasında Romalılarla (*fakat aynı zamanda birbirlerine karşı da*) kanlı savaşlar yapıyorlardı.*"

Doğu Roma İstanbul'u korumaktan aciz. Gainas, şehri fethetti. Yağma-çapul işlerini ustalıkla yapıyorlardı. İmparator'un sarayını yaktılar. Şehir halkı ile Gainas'in paralı askerleri arasında sokak çarpışmaları başlamıştı, halk askerden baskın çıktı ve onları eski yurtlarına kaçırdılar.

Gainas, kendi topraklarında rahat edeceğini sanıyordu. Hunların âni saldırısı karşısında çaresiz, panikleyen paralı askerler kaçacak delik ararken, Gainas, Hunların Batı kanadı reisi Yıldız tarafından yakalandı.

“*Uldız(*Yıldız) *Gainas’ın kafasını yeni yıl armağanı olarak İstanbul’a gönderdi. (*3 Ocak 401)”[450] Bu hediye paha biçilmez bir değer ifade ediyordu. İmparator Arkadius memnûniyetini göstermek için, Uldız’ı armağanlara boğdu.

450 Aynı Eser. 46. s.

Uldız’ın Parlayan Yıldızı

Farklı yazılış biçimleri var, meşhur olanı Uldız; bunun Türkçe manâsı Yıldız imiş. Hunların Batı kanadı başbuğu. Malûm olduğu üzere, bütün Türkler böyle, doğu batı diye iki idarî bölgeye ayrılıyor. Bir garip durum varsa *esas oğlan* kimdir, onu bilmiyoruz. Balamir’in de, bütün Hunların lideri olduğu sanılmıyor; kimbilir, belki de doğrusu, Balamir’in Batı Hunlarının başbuğu olduğudur.

Uldız, düşmanının düşmanını yenmiş, kestiği başını İmparatora göndermekle iyi bir jest yapmıştı. Bu hareket İmparatorluk içinde onun yıldızının parlamasına yol açtı. “*Kabiliyetsizdi”*[451] *denir Arkadius için. Olsun, o bir İmparator ve Hunların haşmetini görecek, kavrayacak kadar da basiret sahibi. Düşmanlığı başa belâ olanların dostluğunu kazanmak, en azından onlardan gelecek zararları önlemiş olmak demekti. İmparator Arkadius bunların hesabında. Kendisine gönderilen kesik baş’a müteşekkir, bunu kıymetli hediyelerle ispata çalışırken, bir yandan da sağlam köprülerin kurulması için anlaşma teklif etti. Biçimini tam olarak bilmiyoruz, ama yapılan teklif açık. Eğer Uldız askerleriyle beraber Bizans adına savaşmayı kabul ederse, bunun karşılığında yüklü miktarda ücret alacak. Ve anlaşma sağlandı.*

451 Bizans Devleti Tarihi, 50. s.

Neden?

İlk bakışta, yapılan anlaşma garip görünüyor. İsteyenin Uldız aleyhine yorumlayabileceği bir oluşumdu. Nitekim tarihi romanlaştıran biri şöyle demektedir:

“Can sıkıntısı ve menfâat düşüncesi, Hun önderlerini daima mâcera aramaya sevkediyordu. Tuna kıyılarında çakılıp kaldıklarından beri atlara atlamak için fırsat kolluyorlardı. Romalı casuslar kendi amaçları uğruna kullanmak üzere kandırılacak birkaç Hun başbuğu bulmakta hiç zorluk çekmediler. Bunlardan biri olan Uldin (Uldız) kendisine yapılan teklifleri derhal kabul etti.”[452]

452 Hunların Hayatı, 93. s.

Daha isabetli olması gereken yorum ise çok farklıdır. Roma’nın karşısına yeni ve büyük bir tehlike çıkmıştır. Bu aynı zamanda Hunlar içinde hayra alâmet değil, onlarında canını sıkacak bir şeydir. İşte böyle bir durum karşısında denize düşen rolündeki Roma Uldız’dan, maddi menfâat karşılığı kendisine yardımcı olmasını istemiş, Uldız da “*olur*” demişti.

Olayın aslı: Bizans İmparatorluğu bunalım içindeydi. “*Hun korkusu ile yerlerini terk etmiş olan Vandalları, Suebleri, Kuadları, Burgondları, Saksonları, Alamanları vb. kendi demir yumruğu altında birleştirmiş olarak Roma üzerine atılan Radagais, İtalya’da müthiş tahribat yapıyor, Roma’yı yeryüzünden kaldıracağını ilân ediyordu. Stilikho’nun bile Pavia savaşında durdurmaya muvaffak olamadığı bu barbar şef, ancak Türkler karşısında mahkûm oldu. (….) Bizzat Uldız’ın kumanda ettiği, Romalı kuvvetlerle takviyeli Hun ordusu tarafından mağlûp edilen Radagais yakalandı ve idam edildi (Ağustos 406). Bu zaferi ile Uldız Roma’yı kurtarmış oldu. O aynı zamanda Hun kudretinden bir kere daha ürken Vandal, Alan, Sueb, Sarmat, Kelt vb. kütlelerini Ren nehri ötesine, Galya’ya gitmeğe zorlamakla, Hunların batıya yönelik yolları üzerindeki engelleri kaldırmış, buralarda Hun kuvvetlerinin serbest hareketlerine imkân hazırlamıştı*.”

Balamir’e Ne Oldu?

Hunların büyük başbuğlarından biriydi. Kahramanlığı, destanlaşacak seviyeye gelmişti. Birden bire irtibat koptu. İzini bulmak için çok aradık, ancak “*Hunların Hayatı*” adlı kitapta şöyle bir bilgiye rastladık. Vizigotların bir kısmı Atanarik’in önderliğinde, hayatta kalmak umuduyla, Prut’la Tuna arasında gizlendiler. Romalılardan, karşı kıyıya geçmek için izin istediler.

“Sıkıntı ve sabırsızlık içinde beklerken Balamir, taarruz için Tuna’nın buz parçaları ve ağaç gövdeleri taşıdığı bir kış gününü seçmişti.

Roma askerlerinin gözleri önünde Hunlar Vizigotları tamamen imhâ ettiler. (Bu mubalağadır) Kulelerin tepesinden Romalı subaylar canhıraş feryatlar arasında, çok geçmeden Aquileia ve Paris önlerinde duyacakları, hiç anlamadıkları lisanın kısa ve kesin emirlerini de işitiyorlardı.

Samur kürkü giymiş olan Balamir, atının üzerinde sağa sola koşuyor, emirler veriyor ve okçularının en yiğit düşman askerlerini öldürmelerini istiyordu. Eski bir Yüeçi önderinin kafatasından yapılan kupadan zaferini kutlamak isterken, kalabalıktan çıkan bir kadın elindeki baltayla ansızın kafasını parçaladı.”[453]

453 Hunların Hayatı 89-90. s.

Tekrar, Uldız’a Dönüyoruz

Uldız’ın, “*Balamir’in oğlu veya torunu olduğu sanılıyor*”. O “*Hun dış siyasetinin, Atilla’nın son yıllarına kadar takip edilecek esaslarını tesbit etmiştir; buna göre, Doğu Roma, yani Bizans daima baskı altında tutulacak, Batı Roma ile iyi münasebetler devam ettirilecekti. Çünkü Bizans’ın Hun nüfuzuna alınması ilk hedefti, buna karşılık, Batı Roma topraklarına tecavüz ederek huzursuzluk çıkaran “barbar” kavimler aynı zamanda Hunların da düşmanları oldukları için, Batı Roma ile müşterek hareketi gerektiriyordu.”*[454]

454 İslâm Ansiklopedisi, 12/2. c.

Her zaman için, daha aciliyet kesbeden tehlike karşısında iki düşman taraf işbirliği yapabiliyordu. Batı Roma, Hun’ları sevmez, Hunlar da onları sevmiyor. Diğerleri, şimdilik iki taraf içinde, bertaraf edilmesinde önceliği olanlardı. Yapılan anlaşmalar çerçevesinde Doğu Roma, Hunlar tarafından zalim düşmanlarına karşı korunuyor, alınan ganimetler paylaşılıyor, ayrıca Roma’dan alınan kıymetli ihtiyaç maddeleri Hunların işine yarıyordu. İlk görünüşe göre karşılıklı menfâatler vardı ve birde Hunlar için, yarın vuku bulacak bir akında, sindirilen, kaçırılan, kovalanan kavimlerden yollar temizlenmiş oluyordu.

Hunların tazyiki ile, İtalya’dan istediğini alamayan, Ren nehri ötesine geçen kavimler, bilâhare dağıldılar ve ayrı ayrı devletler kurdular. Sueb Krallığı İspanya’nın kuzey batısında, Alan Krallığı şimdiki Portekiz’in olduğu yerde, Vandallar ise yarımadanın diğer kısmında hâkim oldular.

Uldız bir komutan mı, bir kanadın başbuğu mu, yoksa Batı Hun’ları denen, Avrupa’daki bütün Hunların kralı mı? Herkes bir şey söylemiş, fakat bu husus net olarak bilinmemektedir.

Şu bir gerçek ki, Hunlar doğu ve batı kanatlarıyla Avrupa’da kök salıyorlar. Niyetleri, bulundukları bölgeye yeni bir nizam getirmek. Roma dâhil bütün Avrupa’yı kendi idareleri altına almak hedefine kilitlenmişler. Böyle olmakla beraber, 400’ün başlarında, henüz nerede üsleneceklerine karar vermemişlerdi. Savaşçılıkta gelişmiş kabiliyetleri ile koşturuyorlar, nice kavimleri yerlerinden söküp sürüyor, kimilerini içlerine katıyorlar.

Batı’daki Hunların, esas heyecanlı hareketleri Atilla ile seyredilecek. O zamana kadar geçecek olan kahramanlar ve olaylar, Atilla’nın meydana çıkışıyla önemini yitirecek. Çünkü çok farklı gelişmeler, çok mühim olaylar önceden tezgâha konmuş olsa da bir zuhuru bekleyecektir. Kısaca temas edilecek senelerin mühim hâdise ve kişilerine bakıp gideceğiz.

Rehineler Meselesi

Atilla ile beraber çokça anılacak olan bir isim var, “*Aetius*” (Ayçeyus). Devletine büyük hizmetler görecek olan Aetius’un annesi Romalı. Babası Germen, Bizans Generali, adı Gaudesius. Generalin önemli biri olduğu, oğlunun devlet adına rehin verilişinden anlaşılıyor. Aetius 400’un ilk yıllarında, “*Hunların elinde rehin tutulmaktaydı ve akranları Atilla ve bilâhare Hunların hükümdarı olacak olan amcası Ruqila ile iyi dost olmuştu*.”[455] “O, Hunlardan, başka şeyler yanında, ata binmeyi yay ve kılıç kullanmayı da öğreniyordu. Rehin alma-verme meselesi devletler arasında önemli bir olaydır. Bir nevi saldırmazlık anlaşmasının teminatı, sayılır. (Osmanlı ile Bizans arasında buna benzer rehin meselesi görülecek) Bir başka yönü, henüz çocuk denecek yaşta ki Aetius ile Atilla’nın bir arada büyümeleri ve kaynaşmalarıdır. İkisinin de kendi devletlerinde –ileride-

alacakları roller açısından düşünülürse müspet gelişmelere yardımı çok olacağı zannedilir.

455 Hazan Çevresinde Bin Yıl, 176. s.

Atilla Roma'da Rehine Oldu mu?

Bu husus çeşitli biçimlerde anlaşılmış ve anlatılmış, bazı tarihçiler Atilla'nın rehin olarak Roma sarayına gönderildiğini iddia etmiştir. Bazıları da aksini. Korkusu olan Hunlar değildi. Niçin, evlâtlarını rehine versinler?

"*Hun idarecileri bazı çocuklarını Roma'ya gönderdiler. Bazı kimseler gönderilen çocukların rehin olduklarını zannederler. Hâlbuki onlar, hiçbir zaman Romalıların federeleri haline gelmedikleri için, onlara rehin gönderilme şartı konulmamış ve tatbik edilmemiştir. Hun çocuklarının Roma'ya gönderilmeleri, daha ziyade, bunlar vesilesi ile yüksek ailelerin Roma medeniyetiyle temasa geçmek ve Roma İmparatorluğunun siyasi ve askeri gerçeklerini yakından tanımak sebebine dayanıyordu.*"[456]

456 Bozkırın Üç Atlısı (Üç Bozkırlı) 29. s.

Doğu Roma İmparatorluğu için sürekli tehlike oluşturacak olan Atilla'da bu çocukların arasındaydı. Atilla "*395 yılında dünyaya gelmiştir. Aynı yılda Aetius da Silistre'de (Durastorum) doğmuştu.*"

Yaşlarının aynı olduğu sanılıyor. Birinin, Romalı iken Hunların arasında, diğerinin Hun olarak Romalıların arasında yaşamış olduklarını öğrendik. Ayrıca Hunların yanında ikisinin bir arada bulunup, arkadaşlık yaptıkları da bir vâkıa, ama, hangi senelerde idi, bilmiyoruz.

Olaylara Toplu Bakış

Dost-düşman kelimeleri çok kuvvetli, bir o kadar da oynak. Her şey çabuk değişiyor. Bir bakıyorsunuz dünün dostları düşman, düşmanları dost oluvermişler. Şimdilik, Hunlar ile Romalılar için ne dost denebilir ne de düşman!

Doğu Roma birçok yönden bocalıyor, askeri durumları daha fenâ. 395 senesinden beri tahtta oturan Arkadius 408' de öldü. Sıradan biriydi, onun

için “*yeri nasıl doldurulacak*” endişesi yaşanmadı; lâkin yerine geçecek oğlu sadece yedi yaşındaydı ve bu çocuk II. Theadosius olarak işe başladı.

Bizans İmparatorluğu ile Uldız arasında yapılmış bulunan eski anlaşma menfâat temeline dayanıyor, sadakat söz konusu değildi. Küçük İmparator devletin zaafını perdeleyemediği için, ayan beyan görünüyordu. Tam saldırma zamanıydı. Hunlar askeri yönden güçlüydü, ayrıca Doğu Germen Skirleri de senelerdir yanlarında kılıç sallıyorlardı. Hunlar ve Skirler Trakya’ya girdiler. Birçok yerleşim bölgesi yakıldı, yıkıldı, teslim alındı. Uldız, “*Romalıları idaresi altına alabilecek derecede kendisini kuvvetli sanıyordu*.”[457]

457 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 472. s.

Romalıların da böyle düşünüyor olması, en azından böyle bir korkuyu yaşıyor olması kuvvetle muhtemeldir.

Devam etmekte olan savaş Doğu Roma komutanını ürkütmüştü. Kılıçların kanları silinsin, kınlarına yerleştirilsin, savaşın yerini barış alsın, istedi. Uldız, yaptıklarının çokluğunu, yapılması gerekenin az kaldığını, yani nihâi zafere inandığını belli etti. Barışa evet, ama yüklü miktarda altın isterim, dedi ve peşinden tehdidi yapıştırdı. Eğer istediğimi vermezseniz: “*güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı fethederim*.”[458]

458 Avrupa Hun İmp. 49. s.

Osmanlı Devleti Padişahı’nın kendi arzusuyla söylettiği sanılan bir söz var ya: ”*Mağrurlanma padişahım senden büyük Allah var*!” Galiba Uldız mağrurlanmıştı. Şu sözlerin sahibini dinleyelim: “*Sayıca üstün ordusuna pek güvenen ve Romalıları idaresi altına alabilecek derecede kendisini kuvvetli sanan bu Hun kumandanı (Uldız) ancak Romalılar için utanç verecek bir takım şartlarla barışa yanaşmak istedi. Ordusunun büyük bir bölümü kendisini bıraktı. Geri kalanı da yenildi. Perişan bir halde Tuna nehrinin öte tarafına geçti. Geri çekilmede arkasından ona yetişemeyen (Skir)ler bütünüyle yok edildiler. Bir kısmı da esir edilmiş oldu*.”[459] Zafer kuşunun yuvadan uçuşunu bir sebebe bağlamak lâzımsa: “*Romalılar Hun gözcülerini rüşvetle elde etmeğe muvaffak olmuşlardır.*”[460]

459 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 472-473. s.

460 Türk Tarihi. 2. c. 13. s.

Dürüst olmak lâzım, adamlar resmen vereceklerinin çok azı ile işlerini halletmiş, üstelik düşmanını perişan etmiş, dolayısıyla kınanamaz.

Önce başarı sonra hezimet yaşayan Uldız yurduna döndü, Hıristiyanlar bayram yaptılar. Tarihçi Sozomenos'un bu savaşla ilgili uzun yorumunun son cümlesi: *"Durum çok kritikleşince Tanrı, Roma İmparatorluğuna ne kadar önem verdiğini gösterdi."*

Uldız, Yıldız'a dokunmaya az kala elini yaktı. Ordusuna fazla güveniyordu, olmadı. Onu bir kahraman olarak tanımıştık, sonunu getiremedi. Bundan fevkalâde azap çekip, kendine gelememiş olması muhtemel, hakkında haberler kesik, ancak bozgundan bir sene sonra, 410'da öldüğünü öğrenebiliyoruz.

Karaton

Uldız'ın ölümünden sonra adı geçen Hun başbuğu, Karaton. Şahsı hakkında bilgi bulamadık. Nedenleri üzerinde akıl yürütmek istemiyoruz. Uldız'ın uğradığı felâketten ders çıkarıp, bir zaman için etliye sütlüye karışmamış olabilirler, sakin durmaları, kendileriyle ilgili olayların yaşanmamasına, dolayısıyla bahsedilme sebeplerinin bulunmamasına yorumlanabilir.

Öyle bir döneme girmiş olmalıydı Hunlar. Yine de, adları bile korku vermeye yetiyordu. Şu anlatılan hâdise ipuçları vermektedir. "*Karaton daha çok doğu işleri ile uğraşmış görünmektedir."* Üslenilen yer Don nehri civarı, Karaton 'da orada: "*Bu sancakta en güçlü Hun başkanı olan Karaton ancak, İmparatorun yollamak zorunda kaldığı bir takım hediyelerle susturulmuştur*. "*Bunlar kendiliklerinden Roma İmparatorluğu işlerine pek çok burunlarını sokuyorlardı. (M. S. 412) Bu yetişmiyor gibi İmparatorlarında çoğunlukla bunları savunmaya çağırmaları ne kadar kınansa yine azdır*."[461]

461 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 473. s.

Rua Devri

Rua, Atilla'nın amcası. Yukarıda adı Rugila olarak geçmişti. Roma elçilerinin Karaton'la görüşmeye geldikleri 412 senesinden 415'e kadar Hunlardan haber yok. Daha sonra da uzun bir sessizlik dönemi yaşanıyor. "*Yalnız birkaç kaynak Hunların 415-420 yıllarında İranlılara karşı yürüttükleri savaştan söz etmektedir. Nitekim Hunlara ait arkeolojik buluntular arasında sık sık ortaya çıkan Sâsâni kuyumculuk sanatı eserleri ve özellikle Hunların oturdukları Karpat bölgesinde bulunan Sâsâni-Kuşan, Baktria, hatta Hindistan'a ait altın paralar bunu ispatlamaktadır. Bu zaman esnasında Hunlar, Güney Rusya'ya hareket etmişlerdir*."[462]

462 Avrupa Hun İmp. 53. s.

Dört kardeştiler. Rua, Muncuk, Aybars ve Oktar. Muncuk Atilla'nın babası, o erken vefat etmiş, Hunların idaresi diğer üç kardeşe kalmıştı. Türk töresince kardeşler arasında görev taksimi yapılıp, devletin başına Rua getirilmiş diğer ikisi de doğu-batı prensliklerine atanmıştılar. (Buna kanat elçiliği deniyor) Bir nevi, kendi sahalarında bağımsız, genelde merkeze bağlı eyâlet başbakanları gibi. Rua'nın bulunduğu konum için şöyle denebiliyor: "*Rua, İmparatorluk makamını işgal ediyor* (du)."[463] Öyleyse artık büyük bir başlık atabiliriz:

463 İslâm Ansiklopedisi, 12/2. c.

Avrupa Hun İmparatorluğu

Savaşla yahut barışla geçen seneler, tabiî gelişimin sonucu olarak Hunları büyütmüştü. Bu büyüme, elbette birçoklarının ve bilhassa Roma'nın aleyhine idi. Eğer aynı kabı dolduran maddelerden biri artmış ise diğeri/diğerleri eksilmek durumundadır. Aynen böyle. Hunların serpilmesi Bizans'ın büzülmesine yol açmıştı. Hunların –şimdilik- münasebetlerinin ağırlığı Doğu Roma üzerine olduğu için, bazen "*Bizans*" diyoruz. Bizans casuslukta, Hunlar silâh kullanmada mahir. Tecrübe birikimini kurnazlıktan yana kanalize edip, casusları vasıtasıyla Hunların savaş stratejisini çözmeye giriştiler. Bizans casuslarının yapacakları ilk iş, Hun ordusunu isyana teşvik edip, tâbi kavimleri de Hunlardan ayırmak idi.[464]

464 Aynı Yer.

Hunlar feleğin çemberinden az mı geçtiler? Rua bütün hücreleriyle teyakkuz halinde. Bizans oyununu gördü ve bunu harp sebebi saydı. Ordusunu donatıp, 422'de Balkan seferine çıktı. Bizans karşılık vermedi, kılıçlar kınlarından, oklar sadaklarından çıkarılmadan barış anlaşmasına geçildi.

Yedi yaşında Bizans tahtına oturan II. Theodsius 21 yaşına değmişti. Neyin pahasının ne kadar olduğunu öğrenecek kadar eskimişti. Savaş ile ziyan görmekten kaçınıyordu; Hunlardan barışı, ödeyeceği senelik 350 Libre altına satın aldı.

Aetius Sahnede

Zaman su gibi akmış, çocuklar büyümüş, Hunların elinde rehine olarak bulunup, misafir gibi ağırlanan Aetius otuzuna merdiven dayamış ve Batı Roma'da mühim bir makamı işgal ediyordu. Arada bir baş gösteren anlaşmazlıklar, Doğuyla Batıyı karşı karşıya getiriyor. Romalılar, birbirlerine bolca zarar verdiriyorlardı. Yine bir bahane ile Doğu Roma Batı Roma'ya savaş açtı. Batı Hunlara daha dost sayılırdı. Aetius da Batı Roma'nın büyük adamlarından biri. Ve Batı'nın Doğu ile başa çıkmaya aklı kesmiyordu.

Hunların yanında uzun zaman kaldığı için, onları iyi tanıyan, Rua ile de bizzat tanışıp dostluk kurmuş olan Aetius, Batı Roma elçisi olarak Hun diyarına geldi. Maksat, yardım talebiydi. Aetius Rua tarafından memnûniyetle karşılandı, derdi dinlendi. İsteğine olumlu cevap verildi. "*Rua 60 bin kişilik bir ordu ile İtalya'ya doğru harekete geçti. Hun ordusunun yardıma geldiği duyulunca Bizans kuvvetleri harp etmeden geri çekildi ve Hunlara ağır bir tazminat ödemek mecburiyetinde kaldı (423 senesi).*"[465]

465 Passikasa Göre Avrupa Hun'ları: 11. s.

Şüphesiz büyük adamdı Aetius; bir de arkasında Rua desteği olunca daha da büyüdü. Hunlarla olan dostluğu sayesinde ikbal yıldızı parladı, İtalya'da konsüllüğe kadar yükseldi.

Aetius, başı sıkıştıkça Hunlara müracaat eder olmuştu. 432'de düştüğü can'ı derdinden, yine Rua'ya sığınmakla kurtuldu. Devamlı borcu artıyor,

minnet duygusu altında eziliyor olmalıydı. Bu tip davranışlar 433 senesine kadar devam etti.

Aetius, İtalya'da İmparator'dan sonra birinci adam mevkiîne gelmişse, bu yükseliş de ona merdiven olan Rua idi, Hunlar idi. Onun sayesinde Hunlar da İtalya içlerine kadar giriyorlar, Romalıların yaşayış biçimlerini tanıyorlardı. Kendi derme çatma barınaklarından şikâyetleri yoktu, ama Roma 'da gördükleri görkemli saraylar, malikâneler, heykeller, resimler, ibadethaneler kafalarını karıştırmamış olamaz!

Garip İddialardan Biri

Aetius mevzuu ileride devam edecek. Şimdi bir seferden ve sonucundan bahsedeceğiz. Rua ile karıştırılmaması hususuna dikkat çekilen Roilas adlı bir Hun kumandanından haber veriliyor. Hunların bir kısmı "*Roilas adında bir başkanın kumandasında oldukları halde Tuna'yı geçtiler. (Sene 425). Bütün Trakya'yı yağmaladılar. İstanbul'a doğru yürüdüler. İstanbul'u ele geçireceklerini umuyorlardı. Fakat ordunun bir kısmı başkanı ile birlikte göğümsü bir ateşle, bir kısmı da veba hastalığından yok olduğu için, arkada kalanlar korkularından memleketlerine döndüler.*"[466] *Başlıktaki "garip*" kelimesi "*göğümsü bir ateş*"le ilgili. Böyle, akıl ötesi hikâyeler o kadar çok ki; eski devir insanlarının hurafecilikte işi nerelere vardırdıklarını görmekle hayrete düşülüyor. Aynen alıyoruz:

466 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 474. s.

"*Bozkır ülkesinde oturan kuzey Hun'ları o tarihte, Tataristan'da* –ki Türkistan'dır- *gayet güçlü olan ve Yeo Yen'ler diye adlandırılan doğu Tatarlarıyla bozuştular. İşte bundan dolayı bu kalabalık millet bir yönden Roma İmparatorluğu ile diğer yönden Asya kavimleriyle savaşmak zorunda kaldı. Yeo Yen Tatarlarıyla birleşmek veya anlaşmak niyetinde bulunan Hunların başkanı yahut Hanı, teb'asından birçoğu ile doğu tarafına gitmişti. Fakat gayet pis ve kirli bir vaziyette karşısına çıkan Yeo Yen'leri görünce bütün bu millet hakkında içinden o kadar büyük bir nefret duydu ki, bundan dolayı kendisini küçümseyen Yeo Yen Hanı ile sonradan aralarında savaş çıktı. Hunlar o zaman Asya kavimleri içinde istedikleri vakit kar, dolu,*

yağmur yağdırmak, şiddetli fırtınalar estirmek ve böylece memleketlerine düşmanların girmelerine mani olmak gücüne sahip sihirbaz bir toplum diye tanınmışlardı. Israrla söylendiğine göre Yea Yenlerle çıkan savaşta da onlara yine bu vasıtalarla karşı koymuşlardı.”[467]

467 Aynı Yer.

Bugün, yerin altının, gökyüzünün keşfedildiği halde insanların nelere inandığını bilmekteyiz. O zamanın insanlarını hoş görmemize bu günün insanları yeter…

Yine, Biraz Aetius

Renkli kişilik. Galiba, çok cana yakın biriydi. Rua da, dostluğa, geçmişin hatırına fazla önem veriyor. Aetius'un yükselen itibar grafiği, belki de sivri dili önüne yüksek setler çıkarıyordu. Yine Batı Roma tahtında çocuk yaşta bir İmparator vardı. III. Valentinianus. Onun bir de annesi Gala Placidia vardı. Roma'nın kadınları hükmetmekten pek hoşlanırlar, Placidia da bu, tutku halindeydi. Aetius ise onun kâbusu gibi.

Başkumandanlığı Aetius'tan alıp, başka birine verdi. Onunla Aetius arasında savaş çıktı ve rakibi galip gelince, eski dost Rua imdada yetişti. Hun yardımcı kuvvetleri ile desteklenen Aetius, rakibi Banifacius'un ordusunu dağıtıp, tekrar Roma'ya girdi, yine eski haşmetine kavuştu. (Sene 432)

Bu defa Batı Roma ile Gotlar ve Germen kavimleri arasında savaş çıktı; bunun üzerine Hunlardan yardım istediler ve karşılığında Pannonia Hunlara verildi. “*Bu bölge Hunlara hem yerleşme bölgesi olmuş, Batı, Doğu ve Güney'e yapılan seferlerde büyük avantaj sağlamıştır.*”[468]

468 Avrupa Hun İmp. 58. s.

Batı Roma ile Hunların geçinmeleri daha kolay, Doğu Romayla zordu. Savaşlarda zaten bunlarla yapılıyor. Barış, Bizans'ın ödediği yıllık vergilerle muhafaza edilmekteydi. Ama yarayı kaşımadan duramayan Bizans, Hunlara tâbi kavimleri devamlı ayaklanmaya teşvik ediyordu. Bizans'lı tarihçi Priskos diyor ki:

“Rua’dan barışı yılda 350 Libre altınla satın almış olan Theodsius II. Yine de, Hun idaresinde yaşayan yabancıları gizlice kışkırtmaktan geri kalmıyordu. Bu sebeple Rua, o zaman kadar mutad olan Bizanslılar’ın Hun İmparatorluğu’ndaki yabancılardan ücretli asker toplama ve Bizanslı tacirlerin Hun topraklarında ticaret yapmalarını yasak etti. Ülkesi içinde hiçbir Grek serbest dolaşmayacak ve ticaret belirli sınır kasabalarında yapılacaktı. Bu arada Rua, bir müddet önce Bizans’a sığınmış olan Hun ileri gelenlerinden Mama ile Atakan’ın oğullarının ve diğer Hun kaçaklarının iadesini istedi.”[469]

469 İslâm Ansiklopedisi, 12/2. c.

Rua sert bir nota vermiş oluyor. Bizans’ın etekleri tutuşmuş, Hun gazabına uğramamak için dili ballı elçiler hazırlanıyor. Daha, Bizans elçileri Pannonia’ya (Macaristan) ulaşamadan, Rua ecele teslim oldu. (sene 434) Bu âniden meydana gelen ölümün Hunlar arasında doğurduğu hüzn’e geçmeden, dışarıdaki akisine bakacağız:

“Piskopos Theodoret’in ifadesine göre, Rua’nın ölümüyle halk arasında (Bizanslılar), kraliçe Evdokia’nın duaları sayesinde gökyüzünün Rua’ya hak ettiği ölümü götürdüğüne dair söylentiler ortaya çıktı. Kilise tarihçisi Sokrates’de, Rua’nın gökgürültüsü ve şimşek ile öldüğünü ordusunun ise veba ile yok olduğunu yazdı.”[470]

470 Avrupa Hun İmp. 59. s.

Gökgürültüsü ve şimşek olayı başka hâdiseler için de yakıştırılmıştı.

Rua, Doğu Roma için, önüne kattığını felâkete sürükleyen sağanak (yağmur) idi; onun çekilmesi ülkeyi bayram havasına soktu. Sevinçlerinden ne yapacaklarını bilemeyip, kendilerini korumak isteyen Tanrı’nın onu üzerlerinden kaldırdığına dair hikâyeler uydurdular. Bir şeyi bilmiyorlardı; dolu yağmurdan daha fazla hasar verir; bazı iri dolulara şemsiye de kâr etmez.

Atilla

Evvelâ o bir kahraman. Tarihî kahramanı bütün gerçekliği ile tanımak mümkün değil. İnsanların şanları, haklarındaki rivayetleri çoğaltır, karıştırır, araya asılsız sözler girer… Aynı kişiyi, sevenler bulutlarda yüzdürürken,

karşısındakiler çamura gömer: İki taraf da tarafsız değildir anlatış ve algılayışlarında. Öncekiler için böyle, sonrakiler için de. Kahraman, yapıp yapmadıklarıyla kimlerin işine yarıyor yahut yaramıyor? Değerlendirmelerde ölçü bu! Atilla, birçok benzerinden şanslıdır; doğulu batılı, dinli dinsiz, kısacası (hemen hemen) herkes seviyor onu. O, yaptığının önemiyle önem kazanmıştır. Ama önce biz de tanımaya çalışalım. Amcası Rua anlatılırken temas edilmişti; şimdi ise genişlemesine baklamız şart.

Araştırmacılar, 390-395 seneleri arasında dünyaya geldiğini bildiriyorlar. "*Galila seferinde yani 451 yılında Atilla'nın saçları ağarmaya yüz tutmuştu*."[471] Bu doğru ise, daha geç zamanda doğduğuna inanmak lâzım. "*Onu Roma Sarayında rehin olarak tutarlarken…*" diyor biri. Başkası şöyle demişti: "*Hun çocuklarının Roma'ya gönderilmeleri, daha ziyade, bunlar vesilesiyle, yüksek ailelerin Roma medeniyetiyle temasa geçmek ve Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri gerçeklerini yakından tanımak sebebine dayanmaktadır*. Atilla'nın da bu çocuklardan biriydi.' Fakat "*bu bilgiler hiçbir kaynak tarafından teyid edilmemiştir.*"[472] Dedik ya, kahramanların hayatları illâki olmadık şeylerle süslenip, tanınmaları zorlaştırılıyor. Bunların üzerinde fazla durmayacağız. Şemailine gelince:

471 Türk Tarihi, 2. c. 15. s.

472 Avrupa Hun İmp. 61. s. Dipnotu.

"*Atilla kısa boylu, geniş omuzlu, büyük başlı, küçük gözlü, seyrek sakallı, basık burunlu ve yağız yüzlü idi. Daima başını arkaya doğru tuttuğu ve etrafına her zaman dikkatle baktığı için herkese inatçı ve emredici bir tabiata malik olduğu hissini verirdi. Bir şeye kızdığı vakit yüzü değişir, gözleri müthiş bir surette parlamağa başlardı. Hiç kimse onun hiddetine karşı koyamazdı…*"[473]

473 Türk Tarihi, 2. c. 15. s.

Doğu Roma(Bizans) İmparatorluğu, barış müzakereleri için Rua'ya elçi göndermeye hazırlanırken, Hun elçisi sıfatıyla İstanbul'da bulunan Esla ülkesine dönmüştü. Bizans elçileri daha sonra hareket ettiler, onlar yolda iken, Rua'nın ölüm haberi duyuldu. Bizans'ı, kadınıyla erkeğiyle, her

sınıftan insanıyla bundan âlâ sevindiren bir şey olamaz. Tek cümle ile anlatılırsa; Rua'nın ölümü, Bizans için belirsizliğin adıdır…

Bizans elçileri Plinthas ve Dionysius adlarında iki mühim şahsiyet idiler, fakat Plinthas, kendilerini bu zor iş için yeterli görmemiş olacak ki, bir yardımcı daha istemiş, onu da yanlarına almıştılar. Bu kişi, "*zekâsıyla meşhur, herkes tarafından methedilen ve hazineden mesul olan Epigenes*" idi.[474]

474 Priskas'a Göre Avrup a Hun'ları, 23. s.

Rua'dan Sonra Hunlar

Ölümü aniden gelmiş, ama olan olmuştu. Görünürde iki kardeşi vardı Rua'nın ve bunlar Atilla'nın da amcaları idiler. Aybars Doğu kanadı eliği, yani lideri. Oktar Batı kanadı eliği. Atilla'nın bir de ağabeyi Bleda var, onunla ilgili anlatılanlar da birbirini tutmuyor. Israrla, Bleda'nın Atilla tarafından öldürüldüğü söyleniyorsa da, bu iddiaların aslı yoktur: "*Atilla'nın yardımcısı sıfatı ile 11 yıl Hun İmparatorluğu'nun idaresine katılan Bleda 445'de kendi eceli ile ölmüştür.*"[475]

475 İslâm Ansiklopedisi, 12/2. c.

Başa dönersek; Atilla, küçük olmasına rağmen liderlik vasıfları ile temayüz etmiş, Bleda başka hasletlere sahipti. Bir nevi, vezir gibi ikinci plânda kalmaya, böylece kardeşine yardımcı olmaya razı idi. Aralarında anlaşmazlık çıktığına dair malûmat olmadığı gibi, iyi anlaştıklarını gösteren işâretler mevcuttur.

Margus Barışı

Atilla ve ağabeyi büyük savaşlara girip çıkmışlar. Sahip oldukları devlet iki Roma'yı da titretecek kuvvetteydi. Adlarının duyulması düşmanlarını "*esas duruş*"a geçirecek korkunçluktaydı. Atilla hasımlarına müsamahasız, normal hâllerde mûnis denebilecek yumuşaklıktaydı ve kibirli değildi.

Atilla ve Bleda, geleceklerinden haberdar oldukları Bizans elçi heyetini karşılamaya çıktılar. Tesadüf eseri, iki tarafın birleşme noktaları Margus

Kalesi önü oldu. Burası, Tuna'nın sol kenarında, bu günkü adı Durovitsa (Dobruca) olan bir mahaldir.

Meselelerin nasıl görüşüleceği hususu, Atilla tarafından Bizans elçilerine bildirildi. At'la can yoldaşı sayılan Hunlar, bu defa atlarının üzerinde mühim anlaşmayı dikte ettireceklerdi. Kendi ülkelerinin dünya da emsali olmadığını sanan Bizanslılar yerde kalırlarsa, -oturarak yahut ayakta- kendilerini çok aşağılarda hissedeceklerdi, onun için atlara binmeye mecbur kaldılar. Acemi bisiklet sürücüleri gibi, "*gülünç hareketleriyle yarattıkları komik durumu canlandırmak zor değil*."[476]

476 Bozkırın Üç Atlısı, 34. s.

Bizanslıların Atilla'yı güldürdükleri, aptalca hareketleri vs. anlatılıyor da, üzerinde durmayacağız. Priskos'un dediklerini olduğu gibi alarak, işin ciddi yanını görmeye çalışalım:

"*Romalı elçiler kendi şereflerini hatırlayarak, bizzat yayaların atlılarla tartışması gerekmesin diye, aynı teçhizatla İskitlerle görüşmeye karar verdiler. Şunlar karara bağlandı: Esir edilmiş Romalılarla ve daha önce Roma'ya kaçmış olan birçokları ile birlikte Hunlardan kaçacaklar Roma hududuna kabul edilmeyecek. Romalı mülteciler ve esir alınmış olanların her biri için 8 aureos kurtarma ücreti verecekler ki, ancak bu fidyeyi verdikten sonra esirler geri dönebilecekler. Romalılar, Hunların hâkimiyeti altında olan kabilelerle ortaklık yapmayacaklar*; *ticâret yapmak için eşit şartlar içinde bir araya gelinecek. Romalılar ve Hunlar emniyet içerisinde olacaklar, yapılan anlaşma devamlı olacak ve bu antlaşmaya riayet edilecek. Romalılar tarafından Hun kralının adına daha evvel 300 altın Librae ödenen vergi yerine, senede 700 altın librae vergi ödenecek. Atalardan kalma yeminle ve yapılan dini bir merasimle pekiştirilerek bu şartlarla barış yaptılar*.

Daha sonra her iki taraf da kendi ülkelerine geri döndüler. Barbarlardan Romalılaraa kaçanlar geri gönderildiler. Bu gelenlerin arasında İskit kral soyundan Mama ve Attacam adlı iki kişi de vardı. Bunları Trakya'da bir kale olan Carsus (Bulgaristan'da Hirsova)'da İskitler ele geçirdi ve halkın gözü önünde çarmıha gererek öldürdüler ki, bunlar ülkelerinden kaçtıkları için böyle cezalandırıldılar. Romalılarla sulh yapılınca, Atilla ve Bleda

İskit kabilelerine baş eğdirmek için yola çıktılar ve Sorosguslara karşı savaş yaptılar.”[477]

477 Priskos’a Göre Avrupa Hun’ları, 24. s.

İskit adıyla anlatılanları Hun olarak kabul edeceğiz. Savaşa gidilen Sorosguslar’da, Hun soyundan bir kabileydi.

İki taraf arasında varılan mutabakat şartları ağır. Bizans elçileri boyun eğmek, direktiflere itirazsız boyun eğmek zorundaydılar ve öyle oldu.

İnsan isterse Atilla’nın yaptığına “*zulüm*” diyebilir. Haddizatında bu bir ceza idi, ama zulüm değil. Bizans sözünde durmadığı, yapılan anlaşmalara sadakat göstermediği için bunu hak etmişti. İçinde, bizim anlattığımız bazı şeylerin tekrarı olsa da, faydalı saydığımız uzunca bir yorumu misâfir ediyoruz:

“434 yılında Batı Romalılar ile ittifak yapan Amildlere, İtimarlara, Tonoslara, Boişklere (…) ve Tuna sahillerinde yaşayan diğer kavimlere” savaş açmaya karar vermişti. Rua, Hunlara baş eğmeyen bu halkları kendisine tâbi kılmak istiyordu. Hun Kralı, bu cezalandırma harekâtına girişmeden evvel, Doğu Romalılar ile anlaşma yapmak istiyordu. Bunu yapmak için, iki devlet arasındaki anlaşmazlıkları halletmekte deneyimli olan Esla, yetki verilerek Doğu Roma İmparatorluğu’nun merkezi Constantinopol’a gönderildi. Esla, İmparator’dan Tuna Nehri’nin güneyine kaçıp sığınmış olan İskitleri (Hunları ve bunların kölelerini) geri isteyecekti. Hun Kralı’nın bu isteği yerine getirilmediği takdirde barış bozulmuş olacaktı. Bu kaçaklarla ilgili ayrıntılar çok merak uyandırıcıdır.

O zaman da bir takım siyasi usûl ve anlayışların yerleşmiş olduğu anlaşılmakta ve bunları Hunların geniş topraklarında titizlikle uyguladıkları görülmektedir. Hunlar, tebaalarının kendi yurtlarını bırakıp gitmelerine asla göz yummuyor ve izin vermiyorlardı. Bu tutumları insan unsuruna büyük önem verdiklerini gösteriyor. Bundan başka, hükümran oldukları toprakların hudutları çok geniş olmasına rağmen, bunlar üzerindeki hâkimiyetlerinin ve idarelerinin istikrarsız ve geçersiz olmadığını da gösteriyor. Hunlar, tebaalarının ferdî durumlarını çok iyi biliyorlar, hatta istatistik niteliğinde diyebileceğimiz derece, gerçeğe yakın nüfus sayılarını da tesbit ediyorlardı. Hun kralları gibi Atilla’nın da insan unsuruna karşı şaşmayan bir dikkatle uyguladığı bu usul, ortaçağın

yarattığı genel karakterli bir durumun neticesidir; Nüfus hareketlerinde durmadan oluşan bir değişiklik, Ortaçağ başından beri gözle görülecek şekilde dikkatten kaçmayan şey, insan azlığı. Toprak gereğinden fazla idi. Bu nedenle değeri pek yüksek değildi. Onun kıymeti, onu işleyecek insan bulunan yerde yükseliyordu.

İstilâcılar, işgal ettikleri topraklarda sadece insan unsuru az olduğu için değil, Hunlarda olduğu gibi, toprakları kendileri işlemediğinden, sürdürmek ve mahsul elde etmek için de nüfusun artmasını istiyorlardı. Hunların, işgal ettikleri topraklarda yaşayan ahalinin bu ihtiyaçlarını gidereceğini düşünerek hareket ettiklerini göz önüne alırsak, Dakya sakinlerinin "barbarlar"dan korkup Tuna'nın güneyine kaçtıklarını hayâl eden tarihçilerin ne kadar olumsuz fikirlere kapıldıklarını anlarız. Hunların kendi tebaalarının Roma İmparatorluğu'na kaçıp sığınmaları hususunda gösterdikleri endişeye bakıp abartılı bir şekilde büyütülen korkunun istilâ edilenlerin yüreklerinden ziyade, bazı modern tarihçilerin hayâlinde etki yarattığını görüyoruz."

Yukarıda, görüşmenin yapıldığı yer anlatılmıştı. Margus Kalesi'nin önünde, at üstünde, söylenecekler söylenmiş, mühürler basılmıştı. Misafir yazarımıza dönüyoruz:

"Margus Kalesi karşısında Hunların hükmü altında bulunan Constantsa Kalesi vardı. Bu hususta verilen ayrıntı çok ilgi çekicidir. Çünkü bunlardan Hunların önlerine çıkan her şeyi tahrip etmediklerini, tersine, Romalıların evvelce terk ettikleri kalelere el koyduklarını ve bunları kullandıklarını öğreniyoruz. Şimdi bu kalelerden, su değirmenlerini koruyan ve akarsuları gözetleyen müstahkem mevkilerden ve bizim konumuzda olduğu gibi, "Barbarlara" karşı asker sevkedecek olan bir kale karşısındaki sınırını savunmak için yararlanıyorlardı."[478]

478 Bozkırın Üç Atlısı (Üç Bozkırlı) 32-35. s.

Atilla tarafından ölüm cezasına çarptırılanlar için bile farklı görüşler ileri sürülmüştür. Adları "*Mama ve Atakan*" dı. Hayır, "*bunların oğullarıydı*." Biri de şöyle demiş: Atakan ile Mama Uldız'ın oğullarıdır.[479]

479 Atilla, 2. c. 523. s. (Tomas R. P. Mielke)

Burada esas olan, öldürülenlerin şahısları ve ailelerinden ziyade kurallardır. Hiç kimsenin, hele de Hun asillerinden birilerinin Hunluğu

aşağılayıcı davranışlarda bulunmaları af kapsamına girmiyordu. Doğu'su ve Batısı'yla Roma, diğer devletler, devletçikler de bundan kendilerine ders çıkarabilirler.

Atilla okuma yazma bilir miydi? Roma'da kalmış olsaydı, mutlaka tahsil görmüş diyebilirdik; fakat eldeki bilgilerin muğlâklığı bu konuyu muâllakta bırakıyor. Genelde "*Hunlar arasında yazı var mıydı*"nın cevabına sonra döneceğiz. Şimdilik şunu diyelim: Atilla, meramını mimikleriyle anlatmayı biliyordu. Onun katılığıyla ilgili tarifleri baş tarafa almıştık. "*Sözleri ve hatta hareketleri bir kararın tatbikini ifade ederdi. Kendisine itâat edenlere iyi muamele eyler, hizmet edenlere cömert davranırdı*."[480] Değişik kelimelerle misâller verilebilirse de biz şunu diyoruz: Kadifenin yumuşaklığı ile çeliğin sertliği bünyesinde kaynaşmış ve bir Atilla meydana gelmişti.

480 Türk Tarihi; 2. c. 15. s.

Ağabeyi Bleda ile münasebetlerinde fazla açıklık görülemediğinden çeşitli yorumların önü alınamamıştır. Üzerinde durulmasında fayda yok deyip, bizde deşeleyici olmayacağız. Ancak şunu belirtmemiz lâzım: Tahminlere göre ikisi de nelere kabiliyetli olduklarının farkındaydı ve Bleda, ikinci adam rolünü beğenmişti.

Avrupa Hun İmparatorluğu'nun Etrafındakiler

Önünde yapıldığı kaleye atfen "*Margus Barışı Anlaşması*" denen süreç bitmiş, gerek prensiplerin vazgeçilmezliği, gerek Atilla'nın dirayeti, Bizanslılara gösterilmişti. Kimilerine göre Hun asilzadesi iki kişinin idamları elçilerin yanında tatbik edilmiş, bununla da gözdağı verilmişti.

Düzgün bir sınırı, etrafında surları olmayan Hun İmparatorluğu topraklarının korunması zordu. Doğu Roma, Batı Roma ile mukayese edilemez. Atilla'nın, etrafta olup bitenlerden haberi vardı ve kaynamaların patlamaya varabileceğini biliyordu. Laubâli davranışa, zamanın israf edilmesine tahammülü yoktu. Gelişmelerin hızına ayak uyduramayanlar ayaklar altında ezilmeye mahkûm'du ve Hunlar ezilmemeliydiler.

Şartlar bütün kavimler için ağır, biz Hunlara bakıyoruz. Durumları iç açıcı değil. İçleri açlığın eziyetini çekiyor. Günler kritik, ayakta kalmak için hareket lâzımdı, Atilla harekete geçti.

Atilla, İmparatorluğun doğu bölgelerinde, aylarca sürecek bir teftiş gezisine çıktı: *“İtil (Volga) kıyılarındaki Saragur (Ak Ogur)’ların ayaklanma teşebbüsünü bastırdı (435). Batı kanadının ağırlık merkezi Tuna etrafında, doğu kanadının ağırlık merkezi Dinyeper havalisinde olduğu tahmin edilen bu tarihlerde Hun İmparatorluğunda (…) başlıca şu topluluklar yer almışlardı:*

A. Germenler (doğudan batıya): Doğu Got, Gepid, Turciling, Sueb, Makraman, Kuda, Herul, Rugi, Skir.

B. İslâvlar (Orta ve Batı Rusya’da) : Veneda, Ant, Saimat

Sklaven.

C. İranlılar (Kafkaslar’dan Tuna’ya kadar dağınık hâlde) Alan, Sarmat, Baştarna, Neure, Roxalan.

D. Fin- Ugorlar (Ural’dan Baltık’a kadar): Çenemiş, Mordvin, Merya, Veşi, Çud, Est. Vidivari.

E. Türkler: İmparatorluğun her tarafına yayılmış olarak Hunlar, Karadeniz kuzeyi düzlüklerinde Volga’ya kadar Beş-ogur, Altı-ogur, On-ogur, Saragur, Azak’ın batısında Akatir, Volga’nın doğunusda Sabar ve başka Türk kütleleri.

Sayıları 45’e varan ve çeşitli dil ve soydan olan bu kavimler yalnız siyasi bakımdan bir birlik teşkil etmekte, yabancı kavim veya zümreler ancak reisleri veya kralları vasıtası ile devlete bağlı bulunmakta idiler. Hun İmparatorluğu dâhilinde sükûnet vardı.[481]

481 Türk Milli Kültürü, 77. s.

Batı Roma ile ilişkiler, öteden beri daha iyi. Aetius’un, en üst seviyede mevkîler edinmesi, Hunlarla olan dostluğunun bir semeresiydi. Önce Rua ile yakınlığı, defalarca belâlardan kurtulmasını sağlamıştı. Atilla’nın iktidarı ise onun için daha faydalıdır. Yaşlarının yakınlığı samimiyet kurmalarına, çocukluk dönemlerinin birazını beraber yaşamış olmaları, birbirlerini anlamalarına, karakter benzerlikleri, meselelere aynı zaviyeden bakmalarına yol açıyordu. Bütün bu müspet sebepler dolayısıyla, “Batı Roma ile Rua zamanında izlenen politikalar Atilla zamanında da devam etmiştir.”[482]

482 Avrupa Hun İmp. 64. s.

Batı Roma, Kavimler Göçü dolayısıyla tahribata uğramaktaydı. Daha çok köylülerin mahsullerine zarar veren âni ve düzensiz dalgalanmalar köylü isyanlarına yol açmıştı. Buna karşı Roma, Aetius vasıtası ile bir kere daha Hunlara müracaat etmek zorunda kaldı. İki yıl kadar süren müdahale sonunda, Atilla'nın gönderdiği Hun müfrezelerinin yardımı ile isyancı elebaşılar Aetius tarafından ortadan kaldırıldı ise de, bu defa da Kral Gundikar idaresinde, bugünkü Belçika bölgesine saldıran Burgondlarla savaşmaya mecbur olundu. Bilhassa Necker Nehri boyunca cereyan eden muharebelerde, Hun ordusu batı kanadı eliği Oktar kumanda ediyordu ki, rivayete göre, Kral Gundikar dâhil 20 bin Burgond'un öldüğü bu Hun-Burgond mücadelesi Almanların meşhur "*Möbelungen*" destanlarına konu teşkil etmiştir.

Bütün "*Germania (yani Almanya)'nın Hunlar tarafından zaptını tamamlayan bu savaşlar neticesinde, 436'yı takip eden yıllarda, şu kavimlerin de Türk idaresine alındığı anlaşılmaktadır: Burgondlar, Bayavurlar, Yuthanglar, aşağı Ren sahasındaki Franklar, Türingler, Longabardlar, Hun hâkimiyetinin "Okyanus adalarına, yani Kuzey Denizi ve Manş kıyılarına ulaştığı, hâdiselere çağdaş tarihçi Priskos tarafından bildirilmiştir.*"[483]

483 Türk Milli Kültürü, 78. s.

Honoria

III. Valentinian Batı Roma İmparatoru, Honoria da onun kız kardeşidir. Honoria genç kızlık çağını yaşarken bulunduğu mekân, Roma Sarayı ahlâki çöküntü içindeydi. Ciddî mevzular arasına sıkıştırılmış bir garip hikâyedir anlatılanlar. Rivayet odur ki "*Honoria sarayda sevgilisi ile başıboş ve uygunsuz bir hayat sürmekteydi*." İmparator, itibarlarının beş paralık olduğunu görerek kızı sevgilisinden kopardı. Ortada gerçek bir olay, iki türlü nakil var. Resmiyette Honoria'nın durumu böyle, ya öteki:

“ *Honoria ister ağabeyinden korkması ve ister sarayda gözlerinin önünde cereyan eden çirkin hâdiselerden tiksinmesi, ister tam olarak anlaşılmasına imkân bulunmayan ruhî sarsıntılar geçirmesi sebepleriyle, Atilla'ya bir yüzükle bir mektup –ve hediyeler- gönderiyor, onun karısı olma arzusunu gösteriyordu*.”

Teklifi ciddiye almayan Atilla, bunun bir tuzak olabileceği ihtimalini düşünüyordu. Yine de yüzüğü ve hediyeleri iade etmeyip, bir tarafa sakladı. Üzerine gidilecek değeri yoktu bu meselenin; böyle değerlendirmişti Atilla. Sonra, kafasında bir soru, iştahını gıdıklayarak gezinip durdu. Pek olabilecek ve inanılacak tarafı yok idiyse de: “*Ya Honoria'nın niyeti samimi ise*! Prenses, çeyiz olarak Batı İmparatorluğu'nun yarısını vereceğini [484] yazıyordu. Bu mevzû uzun bir zaman için üzeri örtülü duracak. Vakti gelince, Atilla örtünün üzerindeki külleri üfürecek. Olay, enine boyuna büyüyecek. İleri de, bundan doğacak gelişmeleri göreceğiz. O zamana kadar, Honoria'dan bahsedecek olursak: O sarayı karıştırmış, varlığı tehlike arzetme istidadı gösterince, ağabeyi tarafından İstanbul'a gönderimiştir.

484 Hunların Hayatı 105. s.

Aybars Meselesi

Aybars'ın, Atilla'nın amcası olduğu, bir kanat yöneticisi bulunduğu görülmüştü. Yeğenlerinden Bleda'nın, bazı yerlerde adı kral olarak geçmesine rağmen ikinci derece roller üstlendiği de öğrenilmişti. Hattâ “*Bleda'nın zevk ve sefaya düşkünlüğünden*…”[485] Atilla'da nefsî feragatin zirvesine çıktığından bahsedilmişti. Özel kabiliyetleri var dı küçük kardeşin ve idare ondaydı devamlı. Amca Aybars'a gelince, kanat Eliği –yani yöneticisi- olduğu bildiriliyor.

485 Avrupa Hun İmp. 67. s.

Nedense, Atilla devrinde, onun getirdiği hareketli düzene ayak uyduramamış. Kendine bağlı topluluğunu peşine takıp, Don nehrinin arkasındaki ovalara çekilmiş, kavgadan –gürültüden azade sükûn içinde yaşamaya çalışıyor. Atalar mesleği sürüler otlatılıp, onlardan sağlananlarla da geçiniyorlardı. Belki o memnundu yaşayış biçiminden. Atilla büyük İmparatorluk olma, hatta dünyaya hükmetme hayallerindeydi. Kendi

kavminin birliğini temin edemeden, ötesini nasıl yapacaktı? Atilla tatlı sözleri istikbale ait tahayyülleri ile amcasını ve maiyetini kazanmayı başarmış; böylece, Hun birliğinden söz etme zamanı gelmiştir.

Roma'nın Dıştan Görünüşü

Uzun zamandır Roma'yı ayakta tutan Aetius, ona destek verende Hunlar idi. Şahsı veya ülkesi dara düşünce Aetius müracaat ediyor, dostları yardımı esirgemiyor. Tabii her şey karşılıklı.

441 yılında Hunlar ile Doğu Roma İmparatorluğu arasındaki münasebetler değişmeye başladı. "*Bu yıl içinde Roma İmparatorluğu hemen hemen bütün hudutları boyunca 'barbarlar'ın saldırısına uğradı. Vandallar İtalya'yı tehdit ettiklerinde II. Theodosius Roma'nın yardımına bir ordu gönderdi. Aynı yılda Perslerin kralı Sezdegerd (Yezdicerd) Arap kabileleriyle birleşerek, İmpartorluğun doğu sınırlarına saldırdılar. İmparatorluğun kuzey doğusunda yaşayan İsaurlar ve Tzaniler isyan ettiler. Mısır'da yaşayan Blemiler, Nubatlar Roma ordularına saldırdılar. Böylece her taraftan saldırıya uğrayan Roma İmparatorluğu bu durumu zorlukla karşılıyordu.*"[486]

486 Bozkırın Üç Atlısı (Üç Bozkırlı) 42. s.

Atilla, komşularında olan biten her şeyden vaktinde haberdar oluyor. Geçmişte, Orta Asya'da örneği görülmüş olan iyi bir haber alma teşkilatına sahip Türkler Avrupa'da, bunu bir adım daha ileri götürmüştü. Öğrenilmiştir ki, şartlar Hunların lehine gelişiyor; Doğu Roma da Batı Roma'da başlarına gelenlerle başa çıkacak durumda değildiler. Atilla için Bizans'a hücum etmek hiç te zor değil, lâkin yapılmış bulunan bir anlaşma var ortada, o, elini kolunu bağlıyordu.

Hunlar tarafından fırsat kollana dursun, Bizans İmparatoru Theodosius yapılan anlaşmaya riayetten kaçınmakta mahzur görmedi. Hunlara bağlı kabileler kışkırtıldı. Hunlardan kaçan siyasi birçok firariye kucak açıldı, hattâ bu kaçakların bazılarına önemli komutanlık mevkileri dahi verildi. Yetmedi, Atilla'yı çileden çıkaracak olaylar zuhur etti üst üste: "*Bu arada Margus şehri piskoposu kutsal olan Hun mezarlarını açtırarak, içerisinde bulunan birçok kıymetli eşyayı çaldı.*"[487]

487 Priskos'a Göre Avrupa Hun'ları. 12. s.

Piskopos'un talanı, diğer her şeyden daha önemli imiş ki, hemen tesirini gösterdi ve bir miktar Hun, hudut boylarındaki bir panayırda Doğu Romalılara âni bir baskın düzenledi. Ellerine geçen birçok Romalıyı öldüren Hun askerleri, oradaki kale mi hisar mı her ne ise onu da işgal ettiler…

Sahipsiz Suç

Bizans, kendi Piskoposu'nun yaptığını görmemiş yahut görmezden gelmişti. Hudut boyunda yaşanan bir nevi katliâm haberiyle derhal elçi gönderip barışı niçin bozduklarını Hunlara sordular. Atilla gayet müsterih cevapladı:

"*Bu saldırı da maksadımız size savaş açmak değil. Hudutlarımızda meydana gelen tecavüz, devlet mallarının yağmalanması, atalarımın mezarlarımın soyulması bizi buna mecbur etmiştir. Suçlu olan piskopostur; onun ve diğer kaçakların bize teslim edilmelerini istiyorum*."

İki taraf da, karşılıklı yapılanlardan şikâyetçi. Atilla, buyurucu davranmak istiyor, İmparator önemsemiyor onun direktifini, barışın korunması da tehlikeye düşüyor. Atilla'nın cesareti ve gücü var, herhalükâr'da hakkını koruyabilecek durumda. Böyle olduğu bilinirken, karşı taraf alttan almamakla risk satın alıyordu. Nitekim Hun orduları hazırlanıp,"*Tuna'yı geçtiler, bu nehrin kıyısındaki bütün kentleri ve kaleleri yağmaladılar*."[488]

488 Büyük Türk Tarihi, Aynı Yer.

Bu günkü adı Kostalaç (o gün Roma'nın bir eyâleti olan) Viminaciune şehrinin zapt ve yağmalanması, oranın halkını öyle zor duruma düşürdü ki, kurtuluş için farklı çareler aramaya başladılar. Bir piskoposun yaptığı ve onun Hunlara teslim edilmemesi pahasına sıkıntı çekiyorlardı. Bütün ahalinin ceremeye ortak olması yerine dediler ki, bir kişi gözden çıkarılsın. Bunu duyan Piskopos, derhal şehirden kaçarak, kendiliğinden Hunlara giderek, bir de cins teklif'te bulundu: *"Hayatımı bağışlarsanız şehri size teslim ederim."(…)" Piskopos, Hun ordusuyla beraber Bizans arazisine girdi, Margus şehri, piskoposun yardımıyla Hunların eline geçti."*[489]

489 Atilla ve Oğulları, 25. s.

Bu hâdise 441'de vukû bulmuş, "bu hareketle birlikte Hunlara artık Trakya ve İstanbul'un yolu açılmış oluyordu."[490]

490 Avrupa Hun İmp. 69. s.

Kuridak Hikâyesi

Atilla'nın Balkan seferine, birazdan döneceğiz. Olayların kronolojisi yüzde yüz doğrumu bilmiyoruz, ama olaylar doğrudur. Bazı yabancı tarihçiler, Hunların anlaşmalara riayet etmediklerini ileri sürerler, oysa diğerleri bu hususta daha defolu. Mesela, Bizans İmparatoru II. Theodosius ile Atilla arasında yapılan barış anlaşmasını bozan İmparatorun ta kendisidir. Menfaatleri gereği kuralları çiğnemekten kesinlikle çekinmiyorlardı. Herkesin tâbileri ve sınırları belirlendiği, Akatirler de bir Hun kabilesi olduğu halde, onlara bile çengel atılmıştı. Bizim "*Ağaçeriler*" olarak tanıdığımız Türk Kabilesinin bu Akatirler olduğu söylenmektedir. Bir kuralı ihlâl eden Bizans, bunu bile hatalı yapmış ve olay farklı boyutlara taşınmıştır. Şöyle:

Ağaçeri -yahut Akatir- ler küçük boylardan meydana gelme büyük bir Türk kabilesiydi. Anlaşmaları kulak ardı eden İmparator, bunları Atilla'ya karşı kendi safına çekmeye kalkışmış, rüşvet kabilinden bir miktar hediye göndermiştir:

" *Elçi, Akatir şefleri arasındaki hiyerarşiyi bilmediğinden, hediyeleri mevcut düzene göre dağıtmamıştı. Reislerin en büyüğü olan Kuridak, ikinci kişi durumuna düşürülünce, öfkelenerek, hazırlanan ihaneti Atilla'ya ihbar etti.*"[491]

491 Hazar Tarihi, 78. s.

Atilla affedemez bu cins kuyu kazmaları. Derhal gerekli hazırlığı yapıp harekete geçti. Kısa zamanda Agaçerileri itaat altına alıp, boy beylerini cezalandırdı. Bu hengâmede, Kuridak kayıplara karışmış, bir türlü bulunamıyordu. Çünkü o kabilesiyle beraber uzaklara gitmiş. İzi bulunup, Atilla'nın elçisi yanına varıp, çağrıldığını söyleyince, ihtiyar kurdun cevabı enteresan olmuştur: "*Ben sadece insanım ve zayıf gözlerim güneşin*

ışıklarına bakamayacağı gibi, Tanrıların en büyüğüne karşı nasıl bakabilirim?”[492]

[492] Türk Tarihi, 2. c. 16. s.

Büyük adam bu söze karşı ne diyebilir? İhtiyarı kendi haline bırakıp, Akatirlerin başına da oğlu –Atilla’nın oğlu-‘nu hükümdar tayin edip, bu mevzuu kapatıldı.

Lafı buraya getirmişken, bir efsaneden bahsedelim. Biz, bugün bunun efsane olduğuna inansak da, o gün için ifade ettiği manâya dikkati çekmek isteriz. Yukarıdaki Kuridak’ın itirafı, içine düştüğü belâdan kurtulması için uydurulmuş akıllı bir cümle olsa da, bir gerçeği yansıttığı akılda tutulmalıdır. Aşağıya alacağımız efsanenin çıkış tarihi Kuridak’ın zamanından sonraya ait olsa bile, Hunların kendilerine, Atilla’ya, diğer kavimlerin Atilla’ya bakışlarını yansıtması bakımından mühim.

Tanrının Kılıcı

“ *Atilla’nın yanına, Roma İmparatoru tarafından Constatiolus adlı bir elçi geliyor. Atilla Roma İmparatoru’nun niyetini öğrendikten sonra çok kızıyor ve aralarında sert münakaşalar oluyor. Atilla, Roma’dan bir ünvan istemiştir. Romalılar da onun bu isteğini yerine getirmişler; fakat İmparator ünvanı yerine, yalnızca “**Reis**” ünvanı vermişlerdir. İşte Atilla’nın kızdığı şey bu idi. Çünkü verilen bu ünvan, Atilla ile kendi kavminin, devlet düşüncesi ve sosyal inançları ile bir uygunluk göstermiyordu. Atilla, bütün dünyanın idaresinin kendisine Tanrı tarafından verilmiş olduğuna inanıyor ve kendisini, yeryüzünün meşru ve kutsal bir İmparatoru olarak sayıyordu. Romalılar ise, verdikleri bu yeni ünvanla, onu yalnızca adi bir kabile reisi olarak görüyorlar. Elçi, Roma’ya döndükten sonra, Atilla’nın kızgınlığının neden ileri geldiğini anlatmış ve bu da tarihlere geçmiştir.*

*Ta İskitlerden beri tanınan ve “**Ares Kılıcı**” diye adlandırılan kutsal bir kılıç vardı. Bütün Kuzey kavimlerinin inançlarına göre, bu kılıç kimin eline geçerse; o, yeryüzünün hâkimi olacaktı. Yine onların inançlarına göre, bu kılıcın keskin yeri dışarıda ve sapı da toprağa gömülü olarak, bozkırlardan birinde duruyordu.*

Atilla’nın çobanlarından biri bir gün, iki yaşlarında dişi bir düvenin ayaklarından kanlar boşandığını ve düvenin topallayarak gittiğini görüyor.

Neyin, nesidir diye etrafa bakarken, bu arada yere sapından gömülü kılıcı buluyor. Kılıcı aldığı gibi, hemen Atilla'ya götürüp sunuyor. Atilla kılıcı görünce, kaderin kendisine güldüğünü anlıyor. Bundan sonra da, Dünya hâkimiyetinin kendisine Tanrı tarafından verildiğini kalbinden ve kafasından çıkarmıyor. Atilla'nın bundan sonraki hareketlerinde de, hep Tanrı'nın bu kaderini yerine getirmek için çaba sarfettiği ve uğraştığı, hiç kimsenin gözünden kaçmamıştı."[493]

493 Türk Mitolojisi. 1. c. 207-208. s.

Osman Turan, Türklerin Cihan Hâkimiyeti mefkûresini anlattığı kitabında, Asya Hun'ları mevzuunu işlerken, Çiçi Han'dan bir misâl verdikten sonra, sözü Atilla'ya getiriyor:

" *Avrupa Hunları da bu mefkûreyi göç ve istilâları ile birlikte bu kıtaya götürmüşlerdi. Bizans elçisi Priskos Hunların, Atilla'nın ilâhi bir menşeden geldiğine inandıklarını, buna itiraz edenlere çok hiddetlendiklerini, dünyanın kendilerine ait olduğu akidesi ile fetih ve savaşlar yaptıklarını ve sarayında bu inancın hüküm sürdüğünü söyler. Daha sonra giden diğer Bizans elçisi, Jordanes de, Atilla'nın ilâhi kudret tarafından dünyanın hükümdarı tayin edildiğine, kılıcını da bu kudretin idare ettiğine inandığını belirtir. Atilla'da diğer Türk kağanları gibi kâhinlere (kamlara) çok itibar eder ve sözlerini dinlerdi. Bir çoban tarafından bulunup kendisine verilen efsanevi kılıcı da Tanrı'nın bir hediyesi sayardı. Hunlar hükümdarlarının Tanrı tarafından gönderildiğine nasıl inanıyordu ise Avrupalılarda öylece onları "**Tanrı'nın kılıcı**" sayıyor ve günahlarından dolayı kendilerini cezalandırmak için gönderildiklerine kâni bulunuyorlardı…*"[494]

494 Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, 153-154. s.

Bu kısa aradan sonra asıl mevzua, yani günlük olaylara dönebiliriz. Margus Piskoposu'nun canını kurtarmak için neler yaptığını görmüştük. İstanbul ve Trakya yolu Hunlara açılmıştı ve sene 441-442 idi.

Birinci Balkan Seferi

Atilla ile savaş, deniz'le balık gibi olduğu halde, yapılan anlaşma mûcibince sakin duruluyordu. Fitili tutuşturan Bizans oldu, Hun dinamiti patladı. Karşı tarafı düşünmek icap ederse, Atilla ile çarpışmaya mecalleri yok. Böyle diye, uygun zamanları beklenecek değildi ve Hun orduları, Margus'un teslim alınmasından sonra, Tuna yöresindeki bölgeler üzerine yürüdüler.[495] 442 senesiydi. Atilla, ağabeyi Bleda ile beraber, büyük sefere hızlı başlamıştır. Balkanlar böyle bir Türk hücûmuna ilk defa muhatap oluyordu. Önce kalabalık bir şehir olan(Bulgaristan yakınında ki) Ratiaria zaptedildi. Singidunum (Belgrad) tahrip edildi. Sava nehri geçilerek Sirmium (Mitravica) elde edildi. "*Bundan sonra Hun orduları Trakya taraflarına hücum ile Naissus (Bu günkü Missa) ve bunu müteakip de Sardicae (bu günkü Sofya) şehirlerini tahrip ettiler ve bütün Balkan yarım adasının yukarı kısmını istilâ'ya uğrattılar.*"[496]

495 Bozkırın Üç Atlısı (Üç Bozkırlı,) 46. s.

496 Atilla ve Oğulları, 26. s.

Daha birçok şehir yerle bir edilmişti. Niş şehri öyle darbe yemiş ve üzerinden öyle süratle geçilmişti ki, ahalisi de neye uğradığını anlamamıştı. İmparator II. Theodosius hiçbir şey yapmaya muktedir değildi. Hunlar ateşi Bizans ormanını yakıyor, sahipleri çıkıp da, üzerine bir kova su bile atamıyordu.

Aetius'un Aracılığı

Doğu Roma İmparatoru, Trakya'yı baştanbaşa kaplayan Türk akınlarından kurtulmak için Aetius'a el açtı. Batı Roma Orduları Başkomutanı Aetius, bigâne kalamadı istenen yardıma ve Atilla ile görüşüp, iknâ etmeyi başardı. Görünüş böyle. Fakat işin doğrusu, Aetius'un hatırı bahane, zira Atilla gayeye sulh yoluyla varmayı da sever. Savaş sebebi ortadan kalkar ise, amaç gerçekleşecek. Yeni bir anlaşmaya varıldı veya eskisi sağlamlaştırıldı diyelim: Doğu Roma "*Margus barışı şartlarını*

yerine getirecek; ödenmeyen vergiler ödenecek ve bütün kaçaklar iade edilecek.”[497]

497 Avrupa Hun İmp. 70. s.

Atilla’nın epey nazlandığı, Aetius’u kırmamak için barışa yanaştığı intibaı var. İmparator’un sözüne inanılmayışı, başka bir garantiyi gündeme getirmiş. Buna göre, Aetius’un oğlu Karpilion (teminat olarak) Atilla nezdine rehin gönderilecek. (Gönderildi)

Yapılan sefer ve neticesinde gelen barış anlaşması, dünkü muhacirlerin ne kadar hızlı mesafe aldığının işâretleridir. “*Bu sefer sonunda Tuna boyunda ki kaleler Hun idaresine geçmiş. Balkanlarda Hunlara karşı durabilecek mukavemet yuvaları kaldırılmıştı*.”[498]

498 İslâm Ansiklopedisi 12/2. c.

Atilla Tek Başına

Bleda ile Atilla’nın anlaşmazlığa düştüğüne dair bir ibareye rastlamadan geçmişti uzun seneler. Yan yana savaştıkları görülmüş, birbiriyle atıştıkları duyulmamıştı. Neden icabetti ise, sonradan, “*Atilla Bleda’yı öldürdü*” diye bahsedenler olmuş; tabiî dramatize edilerek anlatılmıştır. Birçok da öldürülme sebepleri sıraya dizilmiş. Tarihçilerin, bu olayla ilgili başvuracakları en emin kaynak sayılan Priskos’un eseri şöyle diyor: “*Atilla, kardeşi Bleda’nın 445’de ölmesi ile iktidarının zirvesine ulaştı*.”[499] En küçük ayrıntıları zikretmeden geçmeyen birinin, -şayet işlenmiş olsaydı- böyle bir cinayeti nasıl ballandırarak anlatacağını tahmin etmek zor değil. Demek ki, Bleda normal eceliyle ölmüştür; bizde böyle olduğunu varsayıp, üzerinde durmayacağız.

499 Priskos’a Göre Avrupa Hun’ları, 13. s.

Bleda’yı iyi yahut kötü taraflarıyla anmamıza hiçbir vesile yok. Diyelim ki, bazen Atilla’ya ayakbağı oluyordu; artık böyle bir şey de kalmadı. Ne içeride kendisine rakip var, ne de komşu devletlerde onunla yarışacak lider. Hâkimiyeti Asya’nın batısından Avrupa’nın ortasına kadar yayılmış, Batısı’yla Doğusu’yla tekmil Roma’ya üstünlüğünü kabul ettirmişti.

İster inanalım ister inanmayalım, Avrupa'nın en büyük korkusu, Savaş Tanrısı (!) Ares'in kayıp kılıcının bulunup Atilla'nın eline geçmiş olmasıydı. "*Artık dünyanın fethi yakındı, zira Ares'in kılıcı vasıtası ile yeryüzünde hükmetme yetkisinin, Tanrı tarafından Atilla'ya tevdî edildiğine inanılıyordu.*"[500]

500 Türk Milli Kültürü, 79. s.

Şanlı (Doğu) Roma İmparatorluğu'na ne oldu ki göbeğinde çıkan ayrık otunu temizleyip atamıyor; bilhassa onun derine kök salıp, etrafa genişlemesine seyirci kalıyordu. Mağrur Roma azgın seller gibi Avrupa'dan Asya'ya, Afrika'ya şarıl şarıl akarken, nasıl böyle kirli ve durgun bir göle dönmüş?

Hunların başarıları, Avrupa insanını şaşkına çevirmiş. Bunun sır'ı ne idi? En az'la yetinmek mi, canlarının kıymetsiz oluşu mu, savaş sanatını bilişleri mi, dünyaya hâkim olma idealleri mi? Sorular çoğaltılabilir ve başarılar da her birinin doğru ve pay sahibi olduğu da söylenebilir. Ama belki de reklâmları en önemlisiydi. Hele de Kılıç hikâyesi… Rakiplerini, yenilmezliğine inandırdıktan sonra geriye ne kalıyor ki?

Kısa Bir Bizans Gezintisi

Hunların eriştikleri nimetleri daha iyi anlamak, rakiplerinin gücünü bilmemizle kolaylaşır. Bizans, Auguste Baslly tarafından nasıl anlatılıyor, bir bakalım:

"*Hiçbir ad, Bizans'ınki kadar itibara ve üne sahip olamamıştır: muazzam ve karma karışık faciaların birbiri ardınca daha göz alıcı bir akışını hayallerde canlandıracak bir başka ad bulunamaz. Onu duyunca mutlak hükümdarlar, İmparatoriçeler, kilise ileri gelenleri erguvâni bir sis içinde sıra sıra kafileler halinde gözlerimizin önünden geçer. Doğunun güneşi altında amfi basamaklarına yığılmış, coşkun haykırışları ve hiddetli naraları ile mavi yahut yeşil eşarplı araba koşucularını izleyen kalabalıkları hatırlarız…*"

Yazar, Bizans'ın politika facialarını, aşk hikâyelerini, öç almaları, din adına işlenen nahoş olayları, vesair hadiseleri sıralıyor ve aşırıya kaçtığı zannına kapılarak, diyor ki: "*Şüphesiz işin efsane tarafı bu… Ama bu efsane*

uydurma değildir!" –Öyleyse, niye efsane?- Yine aynı yazara göre, Roma dünyanın en büyük, en güçlü, en görkemli İmparatorluğu idi.

Güzelliği sevmek suç değil; öyleyse bu güzel anlatımdan biraz daha istifade edelim, ama fazla da uzatmadan.

Önceleri devlet merkezi Roma idi. Konstantin buradan usandı. Hayâlinde başka bir şehir yatıyordu. 330'da yapılan dört gün şenlikten sonra İmparatorluk merkezi Bogaziçi kıyılarına taşındı. İmparatorun adına izafeten şehre Konstantin dendi ve haşmete alıştırıldı. Konstantin Hıristiyanlığa ilgi duyuyordu, bununla İmparatorlukta bu inancın tutkal olabileceği kanaatine varmıştı. Buna da Auguste Baslly itiraz ediyor: "*Fakat Roma'nın Hıristiyanlaştırılması uzun müddet eski ilâhların haşmetiyle çatışmayacak mıydı?"*

Bizans adının nereden geldiğini, aynı yazarın izahı şöyle: Megare muhacirlerinden, Bizans adını taşıyan bir önder buraya yerleşmiş, aradan yüz yıl geçmiş. Konstantin şehre kendi adını verince, Bizans, devlet adı olarak kalmış.

Konstantin'in yeni başkenti güzelleştirmeye çalıştığı sıralar, "*ırgat olarak 40 bin Got askeri bu dev inşaatın işçileri oldular. Şehri süslemek için Konstantin, Roma'yı, İskenderiye'yi, Efes'i, Antakya'yı, Atina'yı soymakta tereddüt etmedi*."[501]

501 Aynı Eser. 14. s.

Alıntımız, şimdilik bu kadar. Bizans'ın temelinde nelerin yattığını anlamamıza yetecek bilgi alınmıştır. Kan, zulüm yani haksızlık, haksızlık…

İkinci Balkan Seferi

Atilla'nın kafasında dünya fatihi olmak var, bu fikirle yatıp kalkıyor. Fakat ne zaman bir savaş çıkmışsa, görülen en kuvvetli sebep, Bizans İmparatoru'nun, -yalvararak yaptığı- anlaşmaya riayetsizliğidir. Yapıldığı yerden adını alıp, "*Margus Barışı*" denen anlaşmanın kuralları, 434'den 441' e kadar düzgün uygulanmadı. Savaş'a sebep olan bu ihmal Bizans'ın günahını artırmıştı. 441-442'de, yine yalvar yakar savaşı durdurup, anlaşmayı yenilediler, lâkin aynı hatayı işlemekten vazgeçmeleri Kâbil değil. Elinde olan maddî imkânları saçıp savuran İmparatorluk, vermeye

çabaladığı görüntünün aksine, yokluğun kıskacındaydı. Halkı açlıkla boğuşan bir devletin, para'yla ilgili sözlerinde duramaması mazur görülebilinir, ama anlaşmanın önemli hükümlerinden olan, Hunlar için gerçekten mühimsenen kaçakların iadesi bile gerçekleşmemişti. Üstelik II. Theodosius, Hunlara karşı koyma hazırlığı içerisindeydi ki, en garibi de budur.

Bizans'ın derdi neydi? Esas itibariyle acınacak duruma düşmüş, ne yapacağını bilmez haldeydi Bizans. Feleğin sillesini yemişti, denebilir. Salgın hastalık ve büyük deprem önemli yaralar açmıştı, ama bunlar 446-447 senelerinin işiydi. [502] Taahhütlerin yerine getirilmeyişi daha gerilere gidiyor. Netice olarak, şartlar her bakımdan savaşı teşvik ediciydi ve Atilla, "*İkinci Balkan seferine çıktı (447 senesi). Tuna'yı geçerek iki koldan ilerleyen Hun Ordusu, Sofya, Filibe, Preslav, Lüleburgaz şehirlerini ele geçirerek bu günkü Büyükçekmece civarına kadar geldi. Artık İstanbul'u kuşatmak için Atilla'nın önünde hiçbir engelin kalmadığını gören Bizans, onu Gelibolu'da durdurmak istediyse de yapılan savaşta mağlup olarak geri çekildi*."[503]

502 Avrupa Hun İmp. 70. s.

503 Priskos'a Göre Avrupa Hun'ları, 13. s.

Bizans'ın bir sürü şehri Hallaç Pamuğu gibi atılmış, İmparatorun kolu kanadı kırılmıştı. Theodosius Atilla'yı durduracak kadar güçlü, barış isteyecek kadar da alçak gönüllü değildi"[504] diyen yazar hayıflanıyor. "*Teadosyus* (yani Theodosius)*, bu sonuncu şıkkı kabul etmek için Hunların 70 şehri işgal edip Termapil önlerine dayanmasını beklemek zorunda kalmıştı. Korkusu öyle büyüktü ki, büyük fatih tarafından söylenen her şartı kabul etti*."

504 Hunların Hayatı, 106. s.

"Anatolios Barışı"

Yenilen çaresizin çaresi iyi bir barış anlaşmasıydı. Şimdiye kadar seyrettiğimiz Doğu Roma İmparatoru Theodosius savaşlarda başarısız,

barışlarda kıvrak, sözünü yerine getirmede çok oynak. Başka hiçbir yol kalmadığı için tutulmayacak sözlerin verilmesine sıra geldi.

Hunlarla barışın şartlarını görüşen Bizans elçisinin adı Anatolios(başka yazılışları da olabiliyor) idi, onun adıyla bu barış tarihe geçti. Elbette, meseleler üzerinde görüş alışverişinde bulunularak mutabakata varılmayacak, galibin emirleri, *kanun kuvvetinde* yazıya geçecek, sonra da uygulanacaktı! Anlaşmanın hülâsası şöyle:

"*Tuna'nın güneyinde beş günlük mesafedeki yerler askerden arındırılacak, buralardaki pazarlar yerine, artık bir Hun sınır şehri hâline gelen Naissus (Niş)'da ortak Pazar kurulacak, Bizans, harp tazminatı olarak 6000 Libre altın ödeyecekti. Ayrıca yıllık vergi üç katına (2100 Libre altın veya aşağı yukarı 150.000 salidus) çıkarılmıştı*."[505] Ve: "*Hunların memleketlerinden, vatanlarına kaçmış olan her esir için ya 12 altın verilecek veya iade edilecek ve bundan sonra da Hun mültecilerini Bizanslılar kabul etmeyecektir*."[506]

505 Türk Milli Kültürü, 79. s.

506 Atilla ve Oğulları, 27. s.

Sıra Ödemeye Gelince?

Zayıf için, barış savaştan daha pahalı. Mısır dâhil birçok memleketten Roma'ya akan altınlar suyunu çekeli nice zaman geçmişti. Yani, İmparatorluğun şanı ile beraber hazinesi de iflâs etmişti. Verilen sözler, uyulamasa bile günü kurtarmaya, Bizans'a nefes aldırmaya yarayacaktır.

Atilla ciddi bir devlet adamı, aynı oranda da güçlüydü. Bizans, geçmiş tecrübelerden hareketle verdiği sözü tutmak zorunda olduğunu biliyor, aksi halde daha ağır ceremeyi göze alması lâzımdı. "*Lakin*" işte bu kelimenin manâsı çok acı. İflâs etmiş hazineden imdat istemek işe yaramayacağı için farklı bir yol aranacaktı. İmparator, "*memleketin ileri gelenlerini, zenginlerini sıkıştırmağa ve öteden beriden para tedarik etmeğe mecbur olmuş, kadınlar mücevherlerini, erkekler evlerini satarak ödemesi mecburi*

olan paraları tediyeye çalışmışlardı.”[507] *“Bazı aileler İmparatorun istediği parayı verememiş, intihar etmişti.”*[508]

507 Aynı Yer.

508 Türk Tarihi, 2. c. 19. s.

İbretlik Bir Levha

Bizans’ın durumu yukarıda anlatıldığı gibiydi. Fakat hâlâ, İmparator rüyalar âleminde yaşıyor. Devletini Hunların devletinden, kendisini Atilla’dan üstün görme lüksünden kurtulamıyor. Hunlara aşağı seviyede elçiler göndermek suretiyle aradaki farkı imâ ediyordu. Atilla savaşla tehdit edince, yine aynı seviyede elçiler gönderiyor. Bu sefer Atilla, gelen elçileri lütuf ve ihsana boğuyor, hatta Tuna güneyine isabet eden istihkâmlar kuşağını istemekten de vazgeçiyor.[509]

509 Tarihte Türklük, 71. s.

Bir kere daha söylemiştik. Bazıları Atilla’yı ‘*sözünde durmaz, menfâatine göre davranır*,’ diye tanıtmaya çalışırlar. Hâlbuki yukarda geçen eser’de, Alfald’e dayanılarak şöyle deniyor: “*Atilla’yı nefsine hâkim, son derece ciddi, büyük işler görmeye ehliyetli ve müstesna yaratılışta devlet adamı olarak tanıyoruz*.” “*F. Lot*” adlı bilginden: Atilla’yı inhitata yüz tutan eski çağın diğer hükümdarları ile mukayese ederken: “*Roma İmparatorlarına ve onların müşavirlerine kıyasla içtiği andı kolay kolay bozmazdı.”*[510]

510 Aynı Yer.

Bizans Bizanslıların mı, Hunların mı?

Kaba hatlarıyla bakıldığında, Bizans bağımsızlığını kaybetmiştir. İstediğinde savaş açan Hunlar, istedikleri Bizans şehirlerini istilâ edebilmekteydiler. Barış talebi daima mağlûplardan gelmekte, şartları galipler koymaktaydı. Son savaş tazminatıyla ilgili yaşananları unutmayalım. Para temini için halkın boğazı o kadar sıkıldı ki, çaresizliğe çare bulamayanlar ölümü göze aldılar. Sefalet had safhadaydı. Birçok Romalı açlıktan öldü veya kendilerini asmak suretiyle intihar ettiler.[511]

511 Bozkırın Üç Atlısı (Üç Bozkırlı), 49. s.

Bizans İmparatoru, kendi halkına başka sebeplerle zulmediyor olabilir, ama bu Atilla korkusunun tezahürü idi.

Bizans'ın sahibi Bizanslılar mı Hunlar mı deyişimiz manâsız bir söz değil. Yıllık vergi veren İmparator, Atilla'nın hiçbir emrine hayır diyemiyor, ancak belirlenen şartlar içinde hareket edebiliyordu. Gerek ahlâki arızadan, gerek imkânsızlıktan uyamadığı emirler oluyorsa da bunlar istisnâdır. Genelde, *"Bizans İmparatoru, Atilla'nın isteklerini bir efendinin emirleri olarak görüyor ve yerine getiriyordu (…) Bu da Türk devlet geleneğine göre bir devletin kesin olarak hâkimiyet altına alınması için yeterli idi."*[512]

512 Avrupa Hun İmp. 73. s.

Atilla'ya Suikast Teşebbüsü

Dünyanın efendisi olduğuna inanan Roma İmparatorluğu, acınacak hâllere düştü. Asırlarca üç kıtayı, sayısız kavmi sömürmüş, sonunda karnını doyurmaktan aciz kalmıştı. Topraklarında hâkimiyeti kalmadığı gibi, hazinesine dahi hükmü geçmiyor, haraç ödemekten canı çıkıyor. Hunlarla yapılan barış anlaşması, bunun karşılığı olarak ödenecek vergi halkın rızkının kesilmesine sebep oldu. Asil ve sosyete sınıfı, senatörler basit halk tabakasıyla aynı kaderi paylaşıyor, vergi yükü altında eziliyorlardı. Asaletin, dirayetin sembolü, devamlı gülmeye alışık yüzler yeis'le gerilmiş, İmparator dâhil bütün ileri gelenler kıymetli başlarını, başlarına gelen belâdan kurtulma çaresine yoruyorlardı.

Doğu Roma'nın doğmayan güneşi, İmparatorluğun ufkunu öyle karartmıştı ki, günü kurtarmanın da mümkünü yoktu. Katlandıkları zillet, İstanbul'a diktikleri acayip yazılı taşlara, saraylara, hipodroma ve kiliseye tezat teşkil ediyor. Savaşta aldıkları esirler karşılıksız salıveriliyor, kendilerinden Hunlara esir düşenlerin her biri 12 altına satın alınıyor.

Hunlar Asya'dan kovulmuş, 20-30 bin eli silâh tutan insan hayatta kalma mücadelesini kazanarak Avrupa'ya ayak basmıştı. Nüvesini bu az sayıda ki insanın meydana getirdiği birlik kartopu gibi büyüyüp devâsa bir güç olmuştu. İşte Bizans'ı kara kara düşündüren Hunlar bunlardı.

Muhteşem Roma İmparatorluğu'nun yayıldığı geniş saha, en yakınında Hunlardan, ötelerde diğer kavimlerden sarkıntılık görmeye, tekmelenmeye başlamıştı. Afrika'ya yerleşen Vandallar İtalya'yı talan ediyor, Bizans'tan beyhûde yardım bekleniyordu. Anadolu'da Partlar savaş hazırlığında. Ayaklanan İsaurlar vilâyetlere saldırıyor. "*Soraklar ve Araplar sahranın belirsiz sınırlarına tecavüz ediyorlar. Afrika'da Habeşliler de isyan etmişlerdi.*"[513]

513 Bozkırın Üç Atlısı (Üç Bozkırlı) 54. s.

Daha fazla uzatmadan söyleyelim: Tek kelimeyle Bizans'ın durumu *berbaı*. İmparatorluğun etrafına dökülen benzine kibrit çakılmış, yükselen alevlerin en parlağının adı Atilla.

İmparator II. Theodosius bunalımda. Zihni kurtuluş yolu bulma düşüncesiyle gerilmiş, aklına gelen her çareyi denemek istiyordu. Sarayda bir toplantı düzenlendi ve burada, Atilla'ya suikast yapılması hususunda fikir birliğine varıldı.

Mevcut barış anlaşmasının aksamadan yürütülmesi için iki devlet arasında elçiler mekik dokuyordu. Hunlardan gelenler nezaketle karşılanıp, Roma sarayları gezdiriliyor, ceplerine cömertçe harçlıklar konuyor, dostlukları kazanılmaya çalışılıyor. Bir tarihçi, bu hususu şöyle anlatır:

"*Eski Hunlar, Çinlilere nasıl davranmışlarsa Atilla'da Romalılara karşı aynı şeyi izlemiştir. Değişik vesilelerle, aynı gaye ile Teodor'a elçiler gönderiyordu. Rastgele zengin etmek istediği kumandanlarını elçi olarak seçip gönderirdi. Çünkü Atilla'nın saldırısından korkan Romalılar, Hun elçilerine gayet kıymetli hediyeler verirlerdi.*"[514]

514 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 482. s.

Bunun doğru olması mümkün görünmüyor. Anlaşmalarla istediği kadar vergi alan bir Hakan, zaten onların parasına hükmediyordu, ne diye böyle basit bir yola tevessül etsin? Kaldı ki, "*Kendisi muhtacı himmet dede*" durumundaki biri, başkasına himmet edemez. Bu konuyu burada zikredişimiz az sonra anlatılacaklara zemin hazırlamaya yönelikti. Şimdi esas konuya dönüyoruz. Bazı kitaplar Atilla'ya suikast meselesini teferruatlı anlatıyorlar ise de biz kısa kesmek isteriz.

Edekon'un Elçiliği ve Vezir'in Kancası

Sık sık elçi göndermek keyfî bir tutum değil. Birçok konuda birbirini ilgilendiren aksamalar oluyor, bunların savaşa meydan vermemesi için uyarıcı elçiler gidip geliyorlar. Yine önemli bir durum ortaya çıkmıştı. Atilla bir mektup hazırlayıp, akrabasından Edekon'u başkan yaptığı elçilik heyetiyle İstanbul'a gönderdi. Bu günlerde suikast üzerinde karar kılmış olan Bizans, elçi Edekon'u havada kaptı. Çinliler ne kadar alışık ve becerikli idiyse, Bizanslılar da onlardan aşağı değildi. Suikastın fikir babası olan kadim vezir Krisafius, Atilla'nın elçisi Edekon'u kafakol'a almaya niyetlendi. Muhteşem sarayları gezdirip, onu buralara özendirmeye, imrendirmeye uğraşırken, isterse bunlar gibi bir saraya sahip olabileceğini de söyledi: "*Efendimden izinsiz sarayda oturamam*" dedi Edekon. Vezir, candan dost olmak istiyor, muhatabını çok seviyor intibaı uyandırmak için çırpınıp duruyordu. Edekon'a birçok altın hediye etti ve "*baş başa bir yemek yiyelim, konuşalım*" diyerek buluşma sözü aldı.

Yemin

Edekon, verdiği söz gereği, kararlaştırıldığı gibi tek başına geldi. Bundan sonrası maharetin seviyesiyle ihanetin seviyesizliğine bağlıydı. Vezir kazanırsa ülkesi kurtulacak, Edekon zenginliğe kavuşacak. Mukabilinde Hunlar perişan duruma düşecek. Vezir Krisafius, Edekon ve tercüman Bigila, bir odaya kapandılar. Konuşulanların dışarıya sızdırılmayacağına dair yemin ettiler. Ayrıca Edekon'un, başına bir belâ gelmeyeceğine inanması için vezir yemin etti ve bombayı patlattı. Edekon, Aitlla'yı öldürmesi karşılığında servete kavuşacak[515]

515 Bozkırın Üç Atlısı (Üç Bozkırlı) 57. s.

Kurnaz tilki "*olur*" cevabını aldı. Ayrıntılara geçildi, nelerin nasıl yapılacağı karara bağlandı, sonra da İmparator'a bilgi verilip, onun izni sağlandı.

Görkemli Bir Elçilik Heyeti

Edekon ve arkadaşı Orestes'e eşlik eden seçkin Bizanslılar ve aralarında namlı bir hukukçu olan Maksimin vardı. Tercüman Bigila, bir de Priskos…

Maksad'ı bilen, Bigila ve olayın kahramanı (!) olacak Edekon. Diğerleri süs eşyası, ama onlar da önemli görüşmeler yapmak üzere gittiklerini sanıyorlar. Priskos da, kâtip olarak bu kafileye katılmış. Onun aldığı notlar, Avrupa Hunlarının ve suikast olayının safahatının anlaşılması bakımından önemli. İyi ki bu heyete Priskos katılmış, diyoruz. Şimdi bu genç kabiliyetin yazdıklarına bakacağız:

Sıcak bir Haziran günü yola çıkılmıştı. İlk mola Sofya'da verildi. Burada satın alınan öküz ve koyunlarla ziyafet sofrası donatılıp, Hunlar da yemeğe davet edildiler. Yeme içme faslı ilerleyince, koyu bir sohbet ve bu arada İmparator'un methedilmesi gündeme geldi. Bizanslıların tavrı Hunları ateşledi, onlar da Atilla'yı göklere çıkaran sözler sarfettiler. Tercüman Bigila itiraz etti: "*Atilla sadece bir insan, Theodosius ilah'tır*!"

Konuşmaların tatsız bir seyir izlemesi Bizanslıları da üzmüştü. Priskos ve Maksimin, arkadaşlarının hatasını tamir için, hediyeler vermek suretiyle Edekon ile Orestes'in gönlünü almaya çalıştılar. Bu defa da hediye krizi doğdu. Birine verilen diğerine verilenden basit. Bulunduğu konum itibariyle Edekon'a ayrıcalıklı davranılıyor, bu da Orestes'in isyanına yol açıyor.

Olaylı geçen Sofya durağından kalkılıp, Naissus(Niş)'a gelindi. Burada 17 Hun kaçağından beşi, Atilla'ya götürülmek üzere teslim alındı.

İki heyet, Banat bölgesinden Tuna'yı geçip 21 km. yol aldılar. Geniş bir ovada konakladılar. Edekon, Atilla'ya haber gönderdi, biraz sonra gelen iki Hun atlısı, kendilerine, beklendiklerini bildirdi. Ertesi gün Atilla'nın ordugâhına varıp çadırları kurdular.

Edekon ile Orestes Atilla ile görüşmeye gittiler. Suikast hâdisesini bilen Bigila diğerleri farklı heyecan içinde bekleşiyorlardı. Nihayet Edekon, Orestes ve Atilla'nın en sadık adamlarından Onegessius'un kardeşi Skatta atlar üzerinde göründüler. Bizans elçilerine, maksatları sorulduğunda, Maksimin'in ve Priskos'un yüzlerinde şaşkınlık alâmeti belirdi. Cevabı Maksimin verdi: "*İmparatorumun kesin emri var, ancak Atilla ile konuşabilirim*!"

Elçilik haklarını kullanarak dayatan Bizanslılarla Hunlar arasında tartışma çıktı. Az kalsın kovulacaklardı da havanın kötü oluşundan dolayı misafireten kalmalarına izin verildi. Skatta gelerek Bizans elçilik heyetine,

Atilla tarafından kabul edilecekleri müjdesini verdi, onlar da harekete geçtiler.

Bizans Elçileri Huzurda

Priskos'a dayanılarak anlatılan bu mesele çok uzun, oldukça teferruatlı. Kısaca söylemek gerekirse, Edekon güya satın alınmıştı. Fakat Hakanına Azrail olma ihanetine vicdanı vize vermedi. Yani: "*tahrikçi ajan rolü oynamış olan vatansever elçilik mensupları, hakanlarına her şeyi anlattılar ve diplomat kisvesi altında Hun başkentine gelen Bizanslı katiller kısa zamanda ortaya çıkarıldı*."[516]

516 Hunların Hayatı, 107. s.

Dünyayı titreten büyük lider bir sarayda değil, çadırda ikâmet ediyor; elçileri de burada kabul etti. Tahta peykenin üzerinde oturuyordu. Önce protokol gereği nezaketen iyi dilek ve temennîler dile getirildi. Atilla, Bigila'ya hitaben: "*Bana yapmayı tasarladığın suikasttan haberim var; bu alçakça cürmü işlemeyi kafana koyduğun halde, hangi yüzle karşıma geçip konuşacaksın? Bu cesareti nereden alıyorsun*?" diye sordu.

Bundan sonra, müzmin dertlerden olan kaçaklar konusunu ortaya attı, bunların iade edilmeyişlerinden duyduğu can sıkıntısını dile getirdi. Bigila, Atilla'nın öfkesinden fazla rahatsız olmuş gibi görünmüyordu. "*Seni asamayacağım için üzgünüm*" dedi Atilla ve Hun kaçaklarının adlarını okuması için sekreterini çağırdı. Bunların derhal gönderilmeleri gerektiğini söyleyip Bigila'yı da bu işle vazifelendirip İstanbul'a gönderdi. İmparator'a yazdığı hakaretâmiz mektup'ta yapılan yanlışların telâfisi yoluna gidilmesi tavsiye ediliyordu.[517]

517 Bozkırın Üç Atlısı (Üç Bozkırlı) 65. s.

İstese, hem savcı hem hâkim olabilirdi Atilla. Çünkü karşısında, savunma yapmaktan aciz bir Bizans vardı. Zavallıydı Bizans. Düştüğü derin kuyuda debeleniyordu, bu sıralar.

"*Şu meşum yirmi yıl*" diye bu seneleri kast eden yazar, Roma'nın bu acıklı mevkî'ye, yirmi sene öncesinden koşarak gelişine esef ediyor. Ve Roma'nın bitkisel hayata geçtiğini de söylüyor aynı zamanda. Bunu, Priskos'un 448'de Atilla'nın sarayında görüp, anlattığı ile delillendiriyor.

Onların kirli çamaşırlarını ortaya çıkarmaktansa, içinde bulundukları çağda meydana gelen olaylara bir göz atalım. Priskos Pannius, Atilla'nın otağında elçi olarak bulunduğu sırada çok pahalı "İskit" tarzı elbiseler giyinmiş bulunan bir Yunanlı'ya rastlar. Aralarında geçen sohbetten sonra Priskos, muhatabının şu sözlerini not alır:

"-Şu kargaşa dönemlerinde Romalıların başına gelen felâketler, savaşlarda katlandıkları sıkıntılardan daha kötüdür. Çünkü kanun herkese aynı eşitlikte kullanılmıyor. Eğer kanunu koyan kişi zenginse, onun yaptığı haksızlıklar cezasız kalmakta, ama dümenini çeviremeyenler kanunların kestiği faturaları ödemeye mecbur edilmektedirler."

Priskos itirazda bulunarak Roma kanunlarının son derece insanî olduğunu ve "*kabiliyetli kölelerin özgürlüklerini elde ettiklerini*" ileri sürer. Yunanlı muhatabının verdiği cevap şudur:

"- Kanunlar güzel, toplum sağlam esaslar üzerine kurulmuş fakat eskilerin yaptığı gibi hareket etmeyen yöneticiler onları bozmaktadır."[518]

518 Hazar Çevresinde Bin Yıl, 178-189. s.

Doğu'su ve Batı'sıyla Roma, adaletin dağıtımında âdil değildi. Atilla'nın yaşayışıyla İmparatorların hayatı arasında dağlar kadar fark vardı. Theodosius lüks ve israfta zirveye tırmanırken, Atilla tevazûda kilim gibi yerlere seriliydi. Bazı Hun kumandanların günlük hayatı masraf açısından Atilla'dan çok fazlaydı. Roma, zengin zamanlarında, tüketimiyle öğünmek için yediğini kusup, tekrar yemeye çalışan insanlarla doluydu. Dünyada hebâ ettikleriyle öğünecek duruma gelmişlerdi; şu kötü günlerinde bile saraylıların eski alışkanlıklarını terk ettikleri söylenemiyor.

Atilla'nın Sarayı

Priskos'a göre; Atilla'nın sarayı büyük bir köy'de idi. Bu köy, Tisa ile Cois arasında gösterildiği gibi, Macaristan'ın merkezinde diyenler de var. Geçiyoruz.

"*Hun Kralı'nın sarayı kirişlerden, iyi cilalanmış ve kenetlenmiş kerestelerden yapılmış olup çepçevre kalın tahta perde ile çevrilmiştir. Bu tahta perde güvenlik maksadıyla yapılmış olmayıp, süs ve güzellik için kullanılmıştır.*"[519]

519 Bozkırın Üç Atlısı (Üç Bozkırlı) 72-73. s.

Priskos, Onegessius'un sarayını da anlatıyor: Bu, süsleme bakımından biraz noksandır; yalnız, Onegessius'un, "*Palonlar memleketinden getirttiği mermerden inşâ ettirdiği bir hamamı bulunuyor. Onegessius Hunlar arasında Atilla'dan sonra en zengin olan kişidir.*"[520]

520 Aynı Yer.

Priskos'a bakılırsa; hamam hariç bütün binâlar başka memleketlerden getirtilen ağaçlardan mamûldür. Hun büyüklerinin binâları sadece iyi ustalar elinden çıkmadır, başka özellikleri yok. Bizans'ın, heykellerle süslü saraylarını Hun diyarında görebilmek mümkün değildi. Hakan'ın oturduğu binâya saray denmesi ne derece doğrudur, onu düşünmek lâzım. Bazı eski tarihçiler, Atilla saray hayatı yaşıyor, doğulu geleneklere göre hareket ediyor, merasimlere uyulmuyor, diyebilirler. Priskos görerek yaşadıklarını anlatıyor. Ondan bir yemek ziyafeti anlatımı dinleyeceğiz, nakli davetli bulunduğu yerden:

"*Kapının eşiğinde, tam Atilla ile karşı karşıya durduk. Oturmadan evvel Atilla'ya selam vermek üzere âdet veçhile sakiler elimize kadeh verdiler. Verileni içtikten sonra yemek esnasında oturmamız icap eden iskemlelere doğru gittik. İskemleler her iki tarafta ve duvarın yanında idi. Ortada bir kerevette Atilla oturuyordu. Arkada bir kerevet daha vardı, ötesinde de birkaç basamak ile istirahat yatağına gidiliyordu ki işlemeli perdelerle süslenmiş ve örtülmüştü.*

Yemekte en şayanı hürmet yer Atilla'nın sağ tarafı idi. İkinci mevki de sol tarafı idi ki biz de buraya oturmuştuk, fakat üstümüzde Belik adlı bir Hun reisi bulunuyordu. Onegessius kralın sağına oturmuş, karşısında da Atilla'nın iki oğlu mevkî almışlardı. En büyük oğlu ise Atilla'nın kerevetinde ve muayyen uzaklıkta oturmuş olup babasına hürmetten dolayı gözlerini öne eğmiş bulunuyordu. Hepimiz yerimize oturur oturmaz saki geldi ve Atilla'ya bir kadeh şarap getirdi. Atilla da sıra ile ilk adamın şerefine içti. Şerefine içilen şahıs hürmeten ayağa kalkarak içinceye kadar veya iade edinceye kadar yere oturmadı. Daha sonra Atilla oturarak hazirun onun şerefine içmeye başladı ki bu da evvelki sûrette cereyan etti…"[521]

521 Atilla ve Oğulları, 50-51. s.

Bu fasıl oldukça uzun. Herkesin şerefine kalkan kupalardan sonra yemeğe başlanıyor. İlginç olan ve bizim tebarüz ettirmeye çalıştığımız mesele farklıdır.

Atilla'nın Tevazuu

Priskos'tan dinliyoruz: *"Sonra selâm merasimi bitince sakiler çekildiler. Önce Atilla'nın önüne bir masa getirildi. Sonra diğer misafirlerin önüne de masalar konmaya başlandı. Üç veya dört adamın önüne bir masa konulmuştu. Herkes kendi masasına konan yemekten yerdi. İlk önce salona Atilla'nın hizmetçisi bir tepsi et ile içeri girdi. Sonra da bize hizmet edenler ekmek ve yemek getirdiler. Masalara koydular. Bize ve diğer barbarlara çok tatlı ve leziz yemekler getirildi. Diğer İskitlere ve bize gümüş tabaklarda, Atilla'ya ise tahta tabakta et getirmişlerdi. Her cihette mutedil ve kanaatkâr idi. Misafirlere altın ve gümüş kadehler verildiği halde onun kadehi tahtadan idi. Sırtındaki elbiseleri, ayakkabıları, kılıcının kabzası, kılıfı ve atının takımları askerlerinkinden farklı değildi. Buna karşılık diğer İskit (Hun demek istiyor) komutanlarının bu eşyaları altın ve kıymetli taşlarla süslü, göz kamaştırıcı idi. Kendisinin ki böyle değildi. Yalnız diğerlerinden daha temiz idi…"*[522]

522 Priskos'a Göre Avrupa Hun'ları, 48-49. s.

Priskos'un anlattığı Atilla'dır. Ziyafette gözüne çarpanlar kaleme alınmış. Bir Avrupalı yazar bu satırları okurken hayretini içinde hapsedemeyip şöyle demek zorunda kalacak:

"Bunu gözleriyle görmüş olan biri yazmamış olsaydı (…) bu hareketi halk efsaneleri arasında uydurulmuş bir hayâl ürünü sanırdık."[523]

523 Bozkırın Üç Atlısı, 82. s.

Atilla, şahsî meseleleri için kin gütmeyen, yaptığı her şeyi devlet menfaatiyle bağdaştırmaya çalışan bir lider görüntüsü vermektedir. Hunların eline geçmiş, önemli ailelere mensup esirler vardı. Bilhassa, Rotiaria (Tuna sahilinde)'nın zaptı sırasında ellerine esir düşen Sylla'nın hanım ve çocukları önem arzetmekteydi. Rica üzerine Atilla, kadını 500 altın karşılığı bırakıp, çocuklarını da İmparatora hediye etti.

Davranışlarını, tanıyanlar beğeniliyor. Düşmanına sert, dostuna, kendisine hizmet edene âlicenap. Yanında istihdam edilmiş birçok yabancı vardı.

İsimleri bazı eserlerde geçen önemli kişiler on'a hizmeti zevk saymışlar, karşılığını da alıyorlardı.

Suikast Teşebbüsüne Gelince

Tercüman Bigila'nın 18-20 yaşlarındaki oğlu, suikasta gelirlerken yanlarındaydı.[524] İstanbul'a Atilla'nın mektubunu götüren Bigila, İmparatordan, ihanet için aldığı 100 altınla dönmüştü. Üzerinde yapılan aramada çıkan altınlar onu suçlu mevkiine düşürdü. Huzuruna götürülünce, Atilla tarafından, bunca altını taşımasının sebebini anlatması için sıkıştırıldı. Bigila at alıp, esirleri kurtarmak istediğini söyledi, ama kim inanır?

524 Atilla ve Oğulları, 54. s.

"Atilla ona: Ey alçak adam! Anlattıklarınla hakikatleri saklayamazsın. Zira getirdiğin altın fidye, atlar ve yük hayvanları için yeterli paradan çok daha fazla. Bu yüzden hiçbir mazeret seni cezalandırmaktan alıkoyamayacak ve de hiçbir şekilde kaçıp kurtulmana izin verilmeyecek. Daha önce at ve esir alınmasının yasak olduğunu Maksimin'e söylemiştim, dedi."[525]

525 Priskos'a Göre Avrupa Hun'ları, 52. s.

Bigila daha sonra oğlu ile tehdit edildi. Baba yüreği mağlup olup, oğlunu tehlikeye atmamak için, her şeyi itiraf etti. Altınlar Atilla'nın öldürülmesi için Bizans İmparatorluğundan kendisine verilmişti. Suikast plânının bir numaralı tasarımcısı vezir Krisafius, Edekon da işin içindeydi.

Atilla zaten bunları Edekon'dan dinlediği için, her şeyden haberi vardı. Bigila'nın anlattıklarında yalan yok. Oğlu serbest bırakılıp, kendisi hapse atılan Bigila, 50 altın fidye karşılığında serbest bırakılacak. Atilla, baş vezirin kalleşliğini affetmeyip, kellesini isteyecektir. Şayet İmparator vezirini fedâ etmezse, savaş için şahane bir bahane.[526]

526 Hunların Hayatı, 107. s.

Nitekim kendisine ulaştırılan, Atilla'nın ağır muhtevalı mektubu İmparatoru telâşa düşürdü. Siyasî bir manevra ile işin önü alınmalı, ne başvezir fedâ edilmeli ne de bir savaşa meydan verilmeliydi. Theodosius en itibarlı adamlarından "*Anatolyüs ile Ulyus'u Atilla'ya göndermek zorunda*

kaldı. Atilla, kendisine verilen hediyelerle yumuşadı. Anlaşmalara uymayı, İsterin çevresinde bulunan memleketleri bırakmayı taahhüt etti."[527]

527 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 484. s.

İlle de Vezir'in Kellesi

Atilla'yı, verdiği söze sadık, diye anlatageldik. Yukarıya aldığımız, yumuşamasıyla ilgili sözler niçin tutulmadı, bunun cevabını bulamıyoruz! Acaba doğru değil mi söylenenler? Yoksa zikredilmeyen, başka meseleler mi zuhur etti? Vaziyete bakılırsa, küpü olan Atilla'yı ne hediyeler, ne de iltifatkâr sözler teskin edebilmiş. İmparator'un Krisafius'u gözden çıkaramadığı için gönderdiği ordu Ratiaria, Nisa, Philippopol, Arcadiopol, Constantia vesair şehirleri istilâ etti. Bizans Ordusu'nun bir varlık gösteremeyişi, bu şehirlerden birçok da ganimet elde edilmiştir. Bundan sonra, yine elçilerle işi halletmeye çalışan İmparator, nakit bin altın ve senelik vergi miktarını da bin altına çıkarma karşılığında, Hun ordusunun çekilmesini sağladı.[528]

528 Atilla ve Oğulları, 56. s.

Batı Roma ile Yaşananlar

Batı Roma, 439'dan beri Hunlardan destek görüyor, bunun karşılığında vergi ödüyordu. Bir nevi bağımlı yaşıyorlardı ve bu durumdan hoşnut olmayanlar vardı, bunların başında Aetius geliyor. Daha ziyade, özel durumu nedeniyle memleketinde muteber bir mevkî sahibi olan Aetius "*446'da üçüncü defa konsül olmuştu. O güne kadar ancak İmparatorlar defalarca konsül olabilirlerdi. Ama barbarları nefret ettikleri Roma için zorlayabilecek tek kişi Aetius'tu.*"[529] Barbarlar denen Hunlardır. Bahsedilen zatın, üçüncü defa konsül olmasını borçlu bulunduğu da Hunlar idi. Fakat iş son kerteye geldiğinde, Aetius vatanı ve milleti adına Hun'ları, sadık dostu Atilla'yı karşısına alabilecek.

529 Hunlar, 586. s.

Aetius, başkumandan. Muhtemel bir Hun-Roma çatışmasına hazırlanıyor. "*Barbar'larla münasebetlerini düzeltmiş, onlardan aldığı ücretli askerlerle,*

Türk usûlünde, çoğu süvari birliklerinden kurulu ordular teşkiline girişmiş, Hunlara bağlı bazı kavimlerle gizli temaslar aramağa başlamıştı. Buna karşılık Atilla da 443 yılında tekrar alevlenen ve Galya'dan İspanya'ya da sıçrayan köylü isyanları ile yakından ilgileniyor, Roma'ya karşı Vandallarla işbirliği imkânlarını araştırıyordu. O da şüphesiz Roma İmparatorluğu ve "barbar"lardan meydana gelen bütün bir Batı dünyası ile hesaplaşacağı için, işin ehemmiyet ve nezaketini takdir etmekte idi."[530]

530 Türk Milli Kültürü, 80. s.

Atilla Roma'ya saldırı hazırlığını tam iki sene gizlice devam ettirdi. İmparator III. Valentianus'un kız kardeşi Honoria'dan bir zamanlar nişan yüzüğü gelmiş, prenses yazdığı mektup'ta Atilla'ya evlenme teklifinde bulunmuştu. İşte, bu önemli kozun kullanılma vaktinin geldiği düşünülüyor.

Prensipler mazeretsiz bir savaşa izin vermezdi. Roma ile vuruşmak için de önemli sebepler olmalıydı ve o sebep avucunun içindeki, prenses Honoria'nın yüzüğü olacaktı. Elçiler gönderip, Batı Roma İmparatoru III. Valentionus'dan, en kısa zamanda nişanlısını göndermesini ve İmparatorluğun yarısı demek olan çeyizin teslim edilmesini istedi.[531]

531 Hunların Hayatı, 107. s.

Bu teklif hem gülünç hem de korkunçtu. Atilla'yı iyi tanımayanlar alaya alarak güldüler, tanıyanlar ise Roma'nın "akıbetini kara kara düşünmeye başladılar. İmparatorluk nice hengâmeler atlatmış, nice oyunlar görmüştü. Maddî hesapları gayet iyi bilirdi ve sadece almaya alışıktılar. Prenses Honoria ile alâkalı birçok şey söylenmiş olup bunların içindeki doğruları yanlışlardan ayırmak oldukça zordur. Daha önceki fasıllarda, onun Atilla'ya nişan yüzüğü gönderdiği sıralarda İstanbul'a postalandığını anlatmıştık. Maksat çeşitli şekiller de izah edilmişti, bunlardan en önemlisi, bu, biraz uçarı akıllı kadını İmparatorluk mirasına ortak etmemek olarak anlaşılıyor. Honoria evlenir, çocuk doğurursa Roma tahtına ortak olma imtiyazına kavuşacaktı. "*Muhtemel nesli hükümdarın çocuklarına karşı bir taht talibi olmaması için, ebediyen bakire kalması icap etmekte idi. Bunun üzerine bir müddet sonra (…) Honoria saray kâhyası Eugenus'a âşık olmuş, gizlice münasebette bulunmuş olduğu ortaya çıkmıştı. –Bunun yerine- memuru itham ederek kafasını kesmişler, âşık kızı da İstanbul'a göndermişlerdi."*[532]

[532] Türk Tarihi, 2. c. 22-23. s.

Bu, yorumlardan biridir. Her ne şekilde olursa olsun, Honoria İstanbul'a gönderilmişti. Âcilen bir koca bulunması icap eder ki Atilla'ya makûl cevap verilebilsin. Aslında Aetius Atilla'nın maksadını anlamıştı; fakat yine de savaş meydanına davet etmektense mantığa çağırmak daha kolaydı onun için. Herhalükârda, Batı Roma bu belâyı atlatmaya mecburdu.

Bazı değerlendirmelere göre, Prenses Honoria İstanbul'da sürgündeydi. Kendisi ne verilmiş olan Augusta ünvanı *"İmparator hukukunu haiz olduğunu belirliyordu."*[533] Şayet evlilik gerçekleşirse, Roma resmen ikiye bölünme riskine girecek. Zira Atilla İmparator'dan nişanlısını (!) ve hissesine düşen Galya (Fransa) bölgesini drahoma olarak istiyordu. *"Atilla karşısında zor durumda bulunan kuzeni II. Valentinionus'un da bu talepleri desteklemesinden korkan İmparator, Honoria'yı 450 ilkbaharında Roma'ya geri çağırdı. Ardından göstermelik bir evlilikle kardeşini gelin etti."*[534]

[533] İslam Ans. 12/2. c.

[534] Avrupa Hun İmp. 85. s.

Doğu Roma'nın Atilla'ya bağlılığı, daha doğrusu bağımlılığı ne derece kuvvetliydi ki, Batı Roma İmparatoru onun Hunlardan yana tavır takınacağından korkmaktaydı. Kız kardeşini mâceranın girdabından kurtarmaya, topraklarını muhtemel bölünmeden korumaya gereken ciddiyeti göstermiş olan İmparator, Atilla'ya gönderdiği elçiyle evlilik masalını duyurdu. Artık evli bir kadını istemesinin mantıklı tarafı olmadığını kabul etmesi gerektiğini anlattı elçisi aracılığıyla. Söylendiğine göre İmparatorun elçisi bu işi büyük bir başarıyla halletmiş, Atilla, isteklerinden tamamıyla vazgeçip barışa razı olmuş.[535]

[535] Büyük Türk Tarihi, 2. c. 487-488. s.

Atilla bir lider. Savaşı da, siyaseti de bilir. Vazgeçtiği bütün istekleri değil, sadece Honoria'yla evlenme talebiydi. Toprak işgaliyle ilgili plânlarını açığa vurmadan, İmparatorlukla bir hesabı olmadığına herkesi inandırmaya çalışıyordu.

Batı Roma üzerine yapılacak yürüyüşün hazırlığı tamamdı. Gizlilik korunmuştu, fakat yine de anlayan anlıyordu. Hedef şaşırtmak harp

oyununun bir türüdür; bunu becerenlerin zaferleri, buna kananların da hezimetleri tarih sayfalarında altlı- üstlü yer almaktadır.

Atilla, yapacağı hareketin Batı Roma ile alâkası olmadığına İmparatoru inandırmak istiyordu. Germenlerin isyanını bastırmak gayesini güttüğünü ortaya attı. Ölen Frank Kralı'nın oğlunun, devletlerinin dağılmasından dolayı kendisinden yardım istediğini bildirdi ve gönderdiği haberde, İmparator "*emin olsun ki, kendisinden başka dostu yoktur. Orduları ve bütün nüfuz ve iktidarı Romalıların emrine amâdedir…*"[536] Dedi.

536 Türk Tarihi, 2. c. 23. s.

Bu tür söz ve davranışlar esasen, rakipler arasında fazla inandırıcı olmamalı. Hakikatte öyledir de. Herkes herkesi potansiyel düşman olarak görür, imkânı nisbetinde tedbirini almaya çalışır, lâkin yapacak bir şeyi bulunmayan, kötü yanını vermemek için inanmış pozuna bürünür.

Ne Hunların düşmanı tek idi ne de başkalarının. Birçok kavim biri birinin izine kurşun atmakta, birinin silkelenmesi diğerlerinin de sallanmasına meydan vermekteydi. Yani hayat, pek çok kişinin aynı tahta üzerinde aynı anda oynadığı bir satranç oyunundan başka bir şey değil!

Vandallar, Kartaca'ya kadar hâkim olmuş büyük ve güçlü bir Germen krallığıydı. Başlarında bulunan Genzerik Roma'dan korkuyor, tedbir alma yönünde çalışıyor. Bu amaç istikâmetinde Vizigot Kralı Theodorik'in kızı ile oğlu Hunerik'i evlendirmiş, fakat kısa süre içinde bundan menfaati olmayacağını anladığında, gelinin burnunu kesip Galya'ya göndermiştir. Bu olay üzerine Vizigotların Romalılarla birleşeceği korkusu ile kendisi de (Genzerik) Atilla'yla anlaşma derdine düşmüştü.

Atilla'nın 451 seferini hazırlayan yahut tetikleyen sebepleri araştırmaya çalışıyoruz. Vandal Kralı Genzerik'le menfaat birliği sağlanmıştı. Franklardan bir kabile reisinin ölümünden sonra da oğulları arasında anlaşmazlık çıkmış, kardeşlerden biri Atilla'dan diğeri Aetius'tan yardım istiyordu. Büyük savaşın iki taraf'ça da meçhûl olmayan ayak sesleri, Atilla'yı da, Aetius'u da daha kuvvetli olmaya zorluyor, ikisi de yardımcı kuvvet kazanmaya çalışıyor. Küçük büyük demeden faydalanılacak herkese kucaklar açılıyordu.

Doğu Roma'nın Hilesi

Henüz, büyük olayın habercisi küçük meselelerin tıkırtılarıyla Batı Roma-Hun oyunu hazırlanıyor. Bizans ile de her şey bitmiş değildi. Birinci teşebbüsleri boşa çıkan ve pahalıya mal olan suikast, ikincisini çağrıştırıyor. Bu sefer plâncı rolündeki, birinci seferin baş elçisi Maksimin. Onun niyeti, ilk önce Atilla'ya yakınlığı ile meşhur Onegessius'u avlamaktı. Maksimin, Bizans'tan Hun başkentine gelirken, yanında bulunan altınları yem olarak ona vermiş ve demişti ki:

"Eğer İstanbul'a gelir Romalılarla Hunların arasındaki anlaşmazlığı çözersen, şöhretin artacak, barışa büyük hizmetin olacak, dolayısıyla çok takdir edileceksin. Bir de İmparatorun dostluğunu kazanacak, sen ve ailen servet sahibi olacaksınız. Onegessius, dinledikten sonra, Maksimin'den, kendisinden bekleneni açıklamasını istedi."[537]

537 Bozkırın Üç Atlısı (Üç Bozkırlı) 84. s.

Maksimin'in cevabı ilginç, korkunç, hatta iğrenç idi. Doğrudan doğruya karşısındaki itibarlı zatı satın almak istiyor; Bizans'a hizmet ettirip Hunlara alabildiğine düşmanlık yaptıracak. İşte Onegessius'un karşı cevabı:

*"Romalılar acaba kendi kralına ihanet edecek, İskitya'da (*Hun memleketi*) aldığı terbiye ile, karıları ve çocukları ile alay edecek, Romalıların verecekleri zenginliklere Atilla'nın esirliğini tercih etmeyecek kadar aptallaşacağını mı sanıyorlar? İmparatorun altınları ve dostluğu en üstün şerefi vermesi Edekon ve Onegessius nazarında Hun Kralı'na hizmet etme şerefi kadar benzerlerinden ayrı ve değerli değildir."*

Bu sözler üzerine yoruma lüzum görmüyoruz. Yalnız, Atilla'nın adam seçme ve kendine bağlamadaki mahareti ile Bizans'ın her şeye altınların parıltılı yüzünden baktığını anladığımızı ifade edelim, yeter.

Bizans'ta Değişiklik

Özellikle kötülenmesine yahut methedilmesine gayret edilen yok. Bir yerleri deşeleyip de bir şeyler bulmaya çalışılırken, ele geçenler teşhir edilmektedir. Bizans, seyredilenlerden kötü görünüyorsa, kabahat fotoğrafçının değil. Hile'ye çok yatkındılar. Dünyayı sömürerek sefa sürüyorlardı. Güçlerini, ekseri başka kavimlerin felâketine seferber ettiler; onlardan mal, can aldılar, kendilerinden kuvvetli ile karşılaşınca da aldıklarını vermeye mecbur kaldılar. Hunlara altın akıtıyorlar, akıtacaklar

rahatlıkları adına. İmparator II. Theodosius 42 senedir Bizans tahtında oturuyor ve uzun zamandır Hunlara haraç veriyordu. Belki usanmıştı. Sarayda yaşanan entrikalardan da bıkmıştı, çünkü hiç biri- verilen haraç, çevrilen entrika- daha iyi günleri temine yaramıyor. Nihayet, "*Theodosius, 26 Temmuz 450 yılında, av esnasında atından düşerek ağır şekilde yaralandı ve iki gün sonra öldü.*"[538]

538 Avrupa Hun İmp. 86. s.

Pulheria ve Krisafius

Hani şu Atilla'ya suikast plânının mucidi baş vezir vardı ya, Krisafius. Theodosius'un ölümünden sonra kız kardeşi Pulheria İmparatoriçe ilân edildi. Baş vezir, başarısız suikast girişimiyle Atilla'nın hedefi olmuş, İmparatoru onu fedâ etmemişti.

Pulheria ile aralarında tatsız olaylar yaşanmıştı. Prenses lehine tertiplenen oyunları sahneye koyan tecrübeli baş vezir, onu saraydan kovdurmaya muvaffak olmuştu. İşte zamanın öcü! Mağdur edilen prensesin lehine işleyen zaman, onu İmparatoriçe yaptı ve hesap sorma imkânına kavuşturdu. Hâlâ baş vezirlik görevini yürütmekte olan Krisafius'un marifetleri hiçbir işe yaramadı, İmparatoriçe, mahkemeye bile lüzum görmeden bu eski düşmanını idam ettirdi.

Pulheria'nın yaşı altmışa geldiği halde, kendini Hıristiyanlığa adamış, hiç evlenmeden bakire olarak yaşamıştı. Evlenmesi gündeme geldiğinde bunun cinsel tarafı olmayacaktı, sadece kanun ve kilise nazarında evli görünecek. Kendisine eş olarak seçtiği Trakyalıya, bakireliğine saygı göstermesini şart koştu.

İmparator Marsiyanus

Trakyalı bir subay olan Marsiyanus'un en mümeyyiz(önde gelen) vasfı becerikliliğiydi. Marsiyanus'un evlilik yoluyla İmparatorluğa yükselmesi Bizanslıları çok sevindirdi. Eskisinden farklı bir hava meydana getirdi ülkesinde, hem de ayağının tozuyla. Alelacele çetin ceviz olduğunu göstermek istedi para zoruyla barışık yaşadıklarına. Hunlar, vakti geldiğinde mutat vergilerini istediler. O, verileni hediye olarak

değerlendirme eğilimindeydi. Atilla'ya sert bir cevap gönderdi; "*Hediye dostlar için olur, düşmanlarımız için silâhımız var!*" [539]

539 Hazar Çevresinde Bin Yıl, 181. s.

Bir taraf hakkı saydığı vergiyi almak, bir taraf da bunu vermemek isteyince arada elçiler gitti geldi. Atilla Batı Roma'yla uğraşacağından dolayı, Doğu Roma'yı askıya aldı.

Batı Seferi, Katalanya Ovası Savaşı

Uzun bir hazırlık döneminden sonra, 451 başlarında, Hun orduları Orta Macaristan'dan harekete geçti. Asker sayısı hakkında rivayetler muhtelif. Hunların mevcudu: *"80-100 bini Türk, bir o kadarı da yardımcı Germen ve İslav olmak üzere 200 bin kişi civarında idi." "İtalya'dan yola çıktıktan sonra, Hun düşmanı "barbar"ların sağladığı takviyelerle sayısı yine 200 bine yükselen Aetius kumandasındaki Roma ordusu Galya'da kuzeye doğru ilerliyor*"[540]

540 Türk Milli Kültürü, 81. s.

Buna göre iki ordunun eşitliği söz konusudur. Bir başka tarihçiye göre Atilla ile Aetius arasında paralellikler vardı. Bir kere her ikisi de kan, din ve hatta etnik açıdan kendilerine yabancı halkların teşkil ettiği askerî, politik koalisyonların (kesinlikle kabileler federasyonu değil) başına geçmişlerdi. Germen, Slavyan ve Ugor kabilelerinin teşkil ettiği doğu koalisyonunun başında eski Türklerin torunları Hunlar; Cermen – Kelt ve Alan kabilelerinin teşkil ettiği batı koalisyonunun başında ise işgalci ve köle tacirlerinin torunları Romalılar vardı.

"*V. Yüzyılın başlarında Gallia'yı işgal eden bütün barbarlar yani Vizigotlar, Burgundlar, Alanlar, Armorikanlar (Vallis'den gelen Keltler, önce anakaraya göç etmişler, daha sonra yarımadaya "Bretanya" ismi verilmiştir), Franklar ve Alamanlar'ın bir kısmı Ayeçeyus(Aetius) tarafından birbirine düşürülmüş, sonra da bastırılmıştı. Ona karşı çıkan sadece yerli halkı teşkil eden Bagaudaların bir kolu idi. Ayeçeyus, Atilla'nın kendisine gönderdiği Hun birliklerinin yardımıyla onları itaat altına alabilmişti*."[541]

[541] Hazar Çevresinde Bin Yıl, 182. s.

Münâsebetlerin bozulması için fazla zaman gerekmez; çok hassas olan menfaat dengelerinin bozulması kâfi. Yanındaki Hunların kılıçlarıyla düşmanlarını mağlup edip, ünvanlar kazanan Aetius, şimdi kılıcını Hun kanıyla bilemek istiyor. Takdime çalıştığımız savaşın pek çok önemli yanı var, ama önce savaşacak olanların eksik yönüne bakalım: "*Atilla'nın sancağı altında… Hunların dışında Bastarnalar, Skirler, Gepidler, Herullar, Rugiler, Alamanlar, Frank, Burgund ve Turingenlilerin bir kısmı. Burada Germen ve Kelt halkları arasında yer alan kabileler zikredilmiştir. Diğerleri muhtemelen Hunlar adı altında verilmiştir ki, Bittogurlar ve "Kara Ugor'lar" ve Antlardır. Bunlar Hunların sadık müttefikleri oldukları için savaşlara iştirak etmezlerdi.*"[542]

[542] Aynı Eser, 183. s.

Roma ordusunda, çoğunluğu yabancı ve Roma uğruna ölümü göze almalarına gerek olmayan askerler savaşacak. Hun ordusunun yarısı Hun değil, ama biraz daha kaynaşmış askerler savaşacaktı. Artık şu bu sebepleri sıralamanın manâsı yok, kimsenin kimseyi kandırmaya zaten gücü yetmiyor. Buna rağmen Atilla elçi gönderip şunu anlattırıyordu:

"*Vizigotlar Hunlara tâbi iken kaçmışlardı; binaenaleyh onlar üzerindeki hakkımızdan vazgeçmiş değiliz. Zaten bunlar Romalıların da tehlikeli bir düşmanı değil midirler? Doğuyu ve batıyı yağmaladıktan sonra Romalılardan cömertçe aldıkları arazide vazifelerini yapmışlar mıdır*?"[543]

[543] Türk Tarihi, 2. c. 24. s.

Atilla'nın Galya'ya saldırma niyeti yeni olmadığı gibi, sebep olarak gösterilen olaylar da onu haklı çıkaracak nitelikteydi. Fakat politik davranışlar ile hedef saptırmaya çalışıp, daha az tehlikeli bir vuruşma arzulanmaktaydı. Romalıları bir türlü avutmaya mesai harcanırken, onlardan gelen cevap: "*Vizigotlara hücumun Romalılara hücum etmek olduğu*" şeklindeydi.[544]

[544] Atilla ve Oğulları, 63. s.

Artık sebepler iki taraf için de bir şey ifade edecek durumda değildi ve kimse kimseyi kandıramıyordu. Hunlar, daha önce adları sıralanan yabancı kavimlerin de desteğiyle iki koldan yürüyüşe geçmişti. Her savaşta olduğu

gibi burada da en oynak fikirler asker sayısıyla ilgili. Yukarı da 80-100 bin Hun ile 100 bin kadar diğer kavim askeri, yekûn 200 bin rakamı verilmişti. Bunun aksi olarak, yine bir Türk tarihçisi şöyle demektedir:

"*Atilla'nın ordusu tarihin kaydettiği en büyük ordulardan biridir. Asya'nın ve Avrupa'nın birçok milletleri bu orduda bulunmuştu. Herhalde yarım milyon halktan ibaret olan bu ordu…*"[545] Bir başka tarihçi de; "*Bazılarına göre bu ordu 500 bin, bazılarına göre de 700 bin kişi idi*" diyor. Abartılmış rakamları kabul etmek mümkün değil. Bunun, çokluktan kinâye, kafadan atıldığı belli. Savaşın neticesi de göstermektedir ki, asker miktarı ancak 200 bin civarındaydı. Roma ordusunun da aynı oranda olduğuna inanılmaktadır. Savaşın safahatına gelince:

545 Aynı Eser, 62. s.

İki kola ayrılmış olan Hun ordularının bir kısmı Tuna'nın sağındaki Roma kalelerini almaya, diğer kısmı aynı nehrin sol sahilinde ilerlemeye, yol boyunca önlerine çıkan yerleri almaya odaklandırıldılar. "*Sonunda iki ordu Ren sahillerinde birleşti.*"[546]

546 Avrupa Hun İmp. 92. s.

"*Atilla –burada- birçok gemi yaptırdı*. (Bu günkü manâda değil, ancak karşı yakaya geçişi sağlayacak sallar yapılmıştır) *Ren nehri bu gemilerle doldu. Her yönde düşmanlığın Vizigotlara karşı olduğunu, Romalılarla bir işi olmadığını ilân ediyordu. Bundan dolayı birçok kentler kendisine kapılarını açtılar. Fakat arzu ve maksadının pek yükseklere yönelmiş olduğunu anlamakta gecikmediler. Sonunda Atilla işi açığa vurdu.*"[547]

547 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 489-490. s.

Yanardağ infilak etmiş, lâvlar meyil üzere akıyor, geçtiği yeri haliyle harap ediyor. İşte Hun orduları böyle akarak, önlerine çıkan her şeyi, her yeri düzlemekte idi. Strassburg, Augusta, Vindanissa ve Argentuaria şehirlerini istilâ ve tahrip ettiler. Bu şehirlerin yerlerine bilâhare Basel, Windisch ve Colmer şehirleri kurulmuştur.[548] Başka; Speyer, Worms şehirleri de boyun bükmek zorunda bırakıldılar. Nisan ayında kuşatılan Metz şehri boşu boşuna direndi. Koç kafalarıyla açılan gedikten suru geçen

askerler, teslim olmamaya çalışan ahaliyi kılıçtan geçirdiler. Şehri yakıp yıktılar, ama kiliseye dokunulmadı.

548 Atilla ve Oğulları, 63. s.

Hunların ilerleyişi, küçük küçük yerlerin alınışıyla hızlı seyrediyordu. Paris'e kadar önemli bir direnç görmediler. Buraya gelince, önlerine bir Azize engeli çıktı.

"Seine Nehri'nin bir adasında küçük bir kale şeklinde olan o zamanın Paris'i, halkı kaçmaktan engelleyen ve direnişi düzenleyerek Hunlara zaman kaybettiren bir Azize sayesinde kurtuldu."[549]

549 Hunların Hayatı, 111. s.

Müslümanların evliya tutkusu ve inancı Hıristiyanlarda Aziz-Azize ile karşılanıyor. İnsanların daha ziyade, hiçbir yerden medet bekleyemeyecek bir biçimde darda kaldıkları zaman, sığınmaya çalıştıkları sıcak ve sırlı bir koydur bu tür inançlar. İşin aslı, halkın zannettiğinden tamamen ayrıdır: Maddî anlamda hiçbir önemi olmayan küçük bir yerleşim biriminde, Hun ordularının oyalanmaya niyetleri yoktu. Aetius'un ordusu Atilla'nın ordusunun peşindeydi ve bu birazda sürat yarışı hâlini almıştı. Bir an evvel uygun bir yerde mevzilenmek lüzumu, Paris'ten vazgeçmeyi gerektiriyordu. Ama insanların olağanüstülüklere olan merakı, halkın zihninde, inanılmasına imkân bulunmayan bu kurtuluşun, Azizlerin mucizeleri (!) sayesinde gerçekleştiği inancını doğurmuş.

Uzun yollar katediliyor, şehirler köyler harabeye çevrilip, insanlar öldürülüyor; elbette, oldukça trajik sahneler canlanıyor gerçekte ve zihinlerde! Yalnız bir not düşülmesi lâzım: Atilla'nın askerleri kesinlikle dini yapılara el sürmüyorlar.

Hedef, Orleans

Atilla, ordusunu Orleans'a hareket ettirdi ve yağmayı yasakladı. Yirmi gün süren yolculukta, birçok şehirden geçildi. Mayıs ayının başlarında hedefe varıldı.

Alanların kralı ve Orleans'ın sahibi Sangiban, Hunlara karşı koyma gücünden yoksundu, eğer Aetius imdada yetişmezse, Atilla'ya teslim olacaktı. Durum kendisine bildirilince Aetius, onunla beraber Vizigotların kralı Teodorik yardıma koştular.

Orleans'ın büyük felâketle yüz yüze olduğu günlerde yetişen Roma ve dostları çok kalabalık ordularıyla Atilla'nın neşesini kaçırdılar: "*Vizigot Kralı I. Teodorik, Atilla ile beraber hareket eden Alan, Burgud, Frank, Sarmat, Saksonlar gibi Galya ordusunun da büyük bölümüyle karşı karşıya geldi. Atilla, savaş için uygun bir yer aramak ve rakiplerini oraya çekmek için geri çekildi.*"[550]

550 Avrupa Hun İmp. 95. s.

Bu arada, kendi hâline bırakılmış bulunan Orleans şehri, günlerce süren dayanıklılığının mükâfatını görmüş oldu. Hun orduları yolda Sens şehrini tahrip edip, direnen Troyes'u bırakmıştı. Ve nihayet Chalons'un kuzeydoğusunda konakladılar. [551]

551 Hunların Hayatı, 111. s.

Atilla, geniş Katalonya vadisinde karargâh kurdurdu. Burası süvarilerin maharetlerini sergileyebileceği nitelikte ve Hunlar için sevindirici sonuç almaya elverişli konumdadır. Hemen savaş düzenine geçildi:

"*Merkezde Atilla ve Hun'lu askerler iki kanadında buyruğu altında bulunan çok sayıdaki milletin orduları yer almışlardı. Bunlar arasında Ostrogotların kralları, Valamir, Theodemir, Videmir adlarındaki üç kardeş; Gepidlerin kralı olan ve Yordanes'in övdüğü gibi Got soyundan gelen Ardarik bulunuyorlardı.*"

"*Aetius ordusunun sağ kanadını Theodorik'in ordusu teşkil ediyordu. Aetius Roma askerleriyle sol kanadı meydana getiriyor; merkezde Aetius'a sadakatiyle tanınan Sangiban'ın Alanlardan oluşan değerli birlikleri bulunuyordu.*"[552] Aetius merkezde, diyen de var.

552 Bozkırın Üç Atlısı, 99-100. s.

Romalıların safında yer alacaklarına ihtimâl verilmeyen bazı kavimlerin, onların yanında görünmeleri can sıkıcı olmuştu. Atilla vaziyetten, ordusunun moralinin bozulacağı endişesine kapıldı. Maneviyatın gücüne inanıyordu. Bir şeye inanmanın o şeyi yarı yarıya oldurduğunu biliyordu Atilla. Askerinin bezgin görüntüsünü çabucak cevvaliyete çevirmesi mümkündü.

Ve Atilla, mevcut ruh hâliyle iyi şeyler yapabileceklerini zannetmediği askerlerine, Yordanes'in tarihine geçen şu konuşma ile kuvvet verdi:

"Bu kadar çok kavim üzerinde kazandığınız zaferlerden sonra, şimdi dünya'yı istilâ etmek üzere olduğunuz sırada sizi gayrete getirmeyi uygun bulmam. Çünkü bu ancak acemi komutanlara, tecrübesiz orduya karşı söylenir. Zaten savaştan başka bir şey tanır mısınız ki siz. Bir erkek için, elinde silâhı ile intikam alması kadar güzel bir şey var mıdır? Tabiatın, kalbi intikam hırsı ile doldurması en büyük bir lütuftur. Bunun için düşmana her hâlükârda hücum edelim. Çünkü daima ilk hücum eden daha cesurdur. Bu birleşmiş çeşitli kavimleri önemsemeyiniz. Zaten müdafaa için birleşme de korku alâmetidir."[553]

553 Avrupa Hun İmp. 95. s.

Atilla'nın ağzından çıktığı varsayılan konuşma uzun ve etkilidir. Tamamından çıkan manâ ise "*inanırsanız yenilmezsiniz.*"

Vaziyet haz verir durumda görünmüyor. Çok yapılan benzetmelerden biridir, yine yapılacak: Atilla'nın söyledikleri birebir yukarıdaki gibi değil idi belki, ama benzerdi en azından. Bunun manâsı ise; zifirî karanlığın korkutucu hayâletlerini gözünden uzaklaştırmak isteyenin titrek sesiyle türkü söylemesidir: Atilla'nın gönlünden geçenle aklından geçenin aynı olmadığını anlayabiliyoruz. Aetius'un yaman bir komutan olduğu, ordusunun kalabalıklığı meçhûlü değildi. Ve savaş ortadaydı. Kâhinler bile işe karıştırılmış, bunu temsil ettiği kabul edilen biri; düşman kumandanının öleceğini, fakat Hunların da mağlup edileceğini söylemiş. Atilla, bu ölecek kumandanın Aetius olacağı zannıyla sevinmişti.[554] Buna inanıyor idiyse, kendi ordusunun yenileceğine de inanmış olmalı ve sevinememeliydi!

554 Atilla ve Oğulları: 69-70. s.

Savaşın cereyan tarzını canlandırma niyetimiz yok. Ancak donuk birkaç kelime ile köşe taşları mahiyetindeki olayların satırbaşlarını takdim edeceğiz: Hunlar, önce Aetius'un bulunduğu bölgeye saldırıp, oranın yıpratılmasından sonra sağ kanada geçtiler. Burada Vizigotlar bulunuyordu. Karanlık çökene kadar, çetin vuruşmalarla herkes her şeyini ortaya koymuştu. Vizigotların kralı öldürülmüş, buna rağmen askerlerinde panikleme olmamış, pes etmeden çarpışıyor idiler.

Hazırlığı Atilla'nın yıllarını alan savaş, gündüz neticelenmeyip, geceye sarkınca dramatik yönü ağırlaştı. Dost düşman seçimini imkânsız hâle

getiren karanlık, Roma tarafına daha fazla müşkülat getirmiş idi. Mekânın da azizliği mi, yoksa savaşın şiddeti mi başını döndürdü her ne ise, Aetius gibi bir siyaset ve savaş kurdu, ne tarafa gideceğini şaşırıp, Hunlarla müttefiklerinin arasında kalmıştı.

Katran karası gece, savaşın son sahnelerini örtmüş. Akıbeti de kararan çarpışmaların, ne galibi seçilebilmiş, ne de mağlubu; netice hakkında ileri sürülen görüşler çok değişik.

Ne kadar korkunç zayiata yol açtığını gösteren delillerden biri, savaşın cereyan ettiği yerden geçen bir derenin tasviridir. "*Savaş korkunç, sonu belirsiz, hiçbir yerde ve hiçbir zaman görülmemiş şekilde kanlı ve kızgındı*."[555] Aynı kişiden: "… *Ovanın bir yerinden akan küçük bir derenin suyu savaşta ölenlerin ve yaralananların kanlarıyla o kadar dolup rengi değişmişti ki susuzluktan içleri yanıp ağızları kuruyan yaralılar derenin kenarına geldiklerinde onu ölenlerin cesetleriyle dolmuş buldular ve dudaklarını ancak yaralıların kanlarıyla ıslatmak zorunda kaldılar*."

555 Bozkırın Üç Atlısı (Yordanes'ten) 100. s.

Orduların, komuta yönünden seviye farkları fazla değildi ki asker mevcutları eşit sayılacak rakamlarda iken, aşağı yukarı müsabaka berabere bitmişti. Aetius'u kutlamak lâzım Atilla'ya zaferi tattırmama başarısı gösterdiği için! İnatlaşmamış, belli bir yerde baltaları indirmişler ise, yenişememe zanlarındandır. Bir kere durmuş, tekrar başlamamışlar, çünkü devam edecek hâl kalmamıştı her iki tarafta da. Tamamen bitmek istemeyip, ölüleriyle meşgul olmuşlar. Maktûllerin sayısı da, mevcutların sayısı gibi farklı rakamlarla ifade edilmekteydi. 300 bin kişinin savaş meydanına serilmiş cesetlerinden bahseden var, ama "*bunun 162 bini geçmediği de Yordanes tarafından yazılmaktadır*."

Üzerinde fazla durulmayan, fakat oldukça önemli bir olay. Şahitlik edenlerin fazlalığı ve farklı ifadeleri yüzünden neticesi netleşememiş. Kazanan ve kaybeden yok. Bir başka deyişle iki taraf da kaybetti yahut iki taraf da kazandı! Muhtemelen kan ve din gayretinin, vicdanlarını bağımsız bırakmadığı yazarlar, tarafsız olmamışlar anlatımlarında:

"*Atilla Galya'ya saldırdığında Batı Roma ordularının başkumandanı Aetius tarafından Katalonya bölgesinde yapılan meydan savaşında mağlup edildi* (451)."[556]

556 Bizans Devleti Tarihi, 53. s.

İşte, doğruyu söyleyen:“*Hunlar Katalon vadisinde Ayeçeyus’un üzerlerine doğru gelen ordusuyla savaşı kabul ettiler. Çarpışmalar çok kanlı geçmesine rağmen, kimse kesin bir zafer elde edemedi*.” [557]

557 Hazar Çevresinde Bin Yıl 184. s.

Batı Roma adına savaşan, pek mühim bir güç olarak kabul edilen Vizigotların kralı maktûl düşmüştü. Bu olay dahi tek başına çok şey ifade eder. Batılı birçok tarihçi, galibiyeti şeref saydıklarından, Türklere mal etmemeye çalışırlar. İlle de Roma’ya galibiyet payesi verme gayretiyle çeşitli ipuçlarına sarılmışlar. Tamamen mesnetsiz değil dedikleri. Onlar:

“Atilla düşmanı imhâ etmeden meydandan çekilmezdi; öyleyse Atilla kaybetmiş, Aetius kazanmıştır”, diyorlar.(Akla yatkın) *Ancak, son araştırmalar meseleye biraz daha ışık tutmuş görünmektedir. Anlaşıldığına göre savaş günü akşamı Roma ordusu dağılmış…”*[558] Aetius’un Hunlar arasında kalışı bu tezi kuvvetlendirmektedir.

558 İslam Ansiklopedisi, 12/2. c.

Beraberliğe meyyâl bir ifade. Bunda, Aetius’u koruma duygusu incecik bir tül ardından seçiliyor : *“Eğer Aetius ve onun müttefiki Batı Gotları yenilse ittifakları ortadan kalkacak, en büyük askerî iktidar ile birlikte devlet idaresi de Atilla’nın eline geçecekti. Aetius’un Atilla’ya lâyık bir hasım olduğu belirdi. Savaşta her iki tarafın süvarileri yerine ağır silâhlı süvariler ile piyadeler (…) kesin rol oynadılar. Savaş meydanı bir katliâm sahasına döndü. Savaş alanından Aetius daha önce çekilmekle beraber kesin sonuç elde edilemedi*.”[559]

559 Tarihte Türklük, 71. s.

Tarihçi ve olayların şahidi Yordanes’in gönlü Roma’yı galip göstermek ister, mantığı Atilla diyor. Yine aynı şahıs Hunların, ikinci gün de savaşa devam etmek istediklerini, korkuya asla kapılmadıklarını yazıyor. Atilla’nın ruhunun yüksekliğini övüyor. Ve diyor ki Atilla için; “*savaşı kaybettiği takdirde kendisini yakarak intihar etmek için bir odun yığını hazırlatmıştı*.”

Tarihçiler, onun savaş kaybetmediğini anlatmaya bayılır, nedense bazıları da, Katalonya’da mağlup göstermek için çırpınır. Atilla’yı anlatan bir kitapta bu olayın takdimi şöyleydi:

“Yenilgi nedir bilmedi. Katalonya ovalarında ki savaşta belirsiz kaldı. Atilla Aetius’un kuşatma tehdidi karşısında bir çekilme hareketi yaptı. İstemeyerek çekildi, ama fevkalâde başarılı oldu. Savaşa devam edebilirdi, etmedi. Roma orduları onu durduramadan, hatta Doğu Roma İmparatorluğu ile Batı ona karşı gelme fırsatı bulamadan İtalya’ya girdi.”[560]

560 Atilla’dan Timura Avrupa ve Asya, 26. s.

Sonuç

Savaş’ın durduğu sabah, Vizigotların, savaş meydanında ölen kralı Teodorik merasimle defnedilmiş, yerine oğlu Thorismund (Turismond) seçilmişti. Vizigotlar, yeni krallarının nezaretinde, kayıplarının üzüntüsüyle savaş meydanını terk ettiler. Bunları, ağır kayıplara uğrayan Frank kuvvetleri izledi. Atilla’nın gayesine ulaşması ile netice hâsıl olmuş olacaksa, bunun adına ne denirse densin önemi yok. Atilla Roma İmparatorluğunun asker ve insan deposunu imha için Galya’ya yürümüş, bunda büyük ölçüde başarılı olmuştur. Her daim yardımına koşacak birçok askeri telef ederek Roma’yı desteksiz bırakmıştı. *“Ünlü Aetius’un gözden düşmesi bunun neticesi idi.”*[561]

561 Türk Milli Kültürü, 81. s.

Katalonya Meydan Savaşı hakkında söylenenler çok, fakat tamamen birbirinin aynı değil; böyle olduğu için uzamıştır bu mevzu. En doğru söz şu olabilir: Atilla’nın kesin zaferi değildi, Aetius’un da tabii. Daha yakın görünen Atilla neden son yumruğu vurup, net bir nakavtı düşünmedi? Belki o da sonundan korkmuştu. Eğer düşman orduları tamamen imha edilmiş olsaydı daha büyük zaferler kolaylaşacaktı. Buradan sağ çıkanlar *“Batının kurtulmasında önemli bir rol oynamıştır.”*[562]

562 Bozkır İmparatorluğu, 90. s.

İtalya Seferi

Katalonya’da yapılan savaş için söylenenler ne olursa olsun, bir de hissedilenler vardı. Hunların nereden nasıl geldikleri unutulur, kimlerle boy ölçüştüğü hesaba katılmaz ise, elde ettikleri başarı anlaşılamaz. Hatıraları zamanımıza kadar gelen bu savaş, yaşandığı yerlerde Türklüğe ait o kadar çok iz barındırıyor ki, hâlâ Atilla’nın adını taşıyan sokak bile mevcuttur.[563]

563 Atilla ve Oğulları, 74. s.

O günlere dönersek; kazanmaya alışık ve şartlanmış bir ordu, kaybetmediği ile avunup mesut olamaz. Atilla bir sonraki adımının hesabıyla beynini zorlarken, askerler de, verimsiz hasatın hüznünden arınmaya çalışıyorlar. Katalonya’dan Haziran sonunda çekilen Hunlar, her ne denirse densin isimsiz bir kederin tuzağındaydılar, ama bu uzun sürmedi.

Tuna’ya kadar gelen ordu kışı burada geçirdi. Roma yine tedirgin. Yenilmezliği tescillenen Hunlar, ağır yenilgi acısını tattırmaya gelebilirlerdi! Ya Bizans, yani Roma’nın Doğusu ne durumda, ne yapacak?

İmparator Marsiyanus, dini meselelerle uğraşıyordu. Buna sebep içindeki iman aşkı değil, gönlündeki aşk ateşiydi. İmparator olmasını sağlayan, dindar Pulharya ile evliliğiydi ve eşi onu etkilemişti. Auguste Bailly Pulharya için, “*fakat diyor, bu cesur askerden büyük bir hükümdar yapamadı*.”[564]

564 Bizans Tarihi, 1. c. 33. s.

Marsiyanus iyi asker oluşundan dolayı beğeniliyordu. Zifafsız izdivacını kabul ettiği Pulharya’nın en bariz yanı dindarlığı. Bu yaşlı inat, 60’ına kadar bekâretini muhafaza etmiş, şimdi de ediyordu. Ülkesinde yaşanan ahlâki seviye göz önüne alınır da değerlendirilirse, konusunda kahraman sayılır Pulharya. Bizans’ın genel havasında fazla dini koku bulunmasa bile, resmiyette acayip bir dindarlık pompalanıyor. Hıristiyanlığa, devlet olarak iyice kapılmışlar, yalnız, Hz. İsa’yı nereye oturtacaklarını bilemiyorlardı. İmparator Marsiyanus, Kadıköy’de bir konsül topladı. “*Hıristiyan kilisesinin dördüncü ökümenik toplantısı olan bu konsül Khristos (Hz. İsa)’un iki tam teşekkül etmiş, birbirinden ayrılmaz, fakat birbirine de karıştırılamaz tabiatı doğmasını formüle etti. (…) Khristos (Hz. İsa) hem tam bir Tanrı, hem de tam bir insan…*”[565]

565 Bizans Devleti Tarihi, 55. s.

Doğu Roma İmparatorluğu, Allah'ın kulu ve elçisini dindarlık adına böyle yorumluyor. Batı Roma'da ise, sarayın belli başlı meşgalesi entrika üretmek idi. Kimin eli kimin cebinde belli değil. Hattâ kişiler, eteğine bastığı kişileri tanımıyor, buna lüzum da görmüyorlardı.

Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları bu minvâl üzere iken Atilla eksiklerini tamamlayıp, fetih yoluna düşmeye çabalıyor.

Katalonya savaşından döneli İtalya seferine hazırlanmakta olan Atilla, 100 bin kişilik bir ordu kurmuştu. 452 senesinin ilkbaharda bu orduyu "*Julia Alplerinden geçirerek bugünkü Venedik düzlüğüne indirdi*."[566]

566 Türk Milli Kültürü, 82. s.

İtalya, Hunların ayak sesleriyle titriyordu. Son savaşta, kesin zaferini bekledikleri Aetius'un boynu bükük dönüşü kendisine duyulan güveni hayli sarsmıştı. Eski itibarı yoktu, fakat ondan iyisi de mevcut değildi. Savaşa yoğunlaşılmaz, gerekli hazırlıklar ikmâl edilmezse yenilgiye çanak tutulmuş olurdu ve Roma (kendileri adına-maalesef) bu hataya düşmüş, savaşa hazır değildi.

Hunlar hırsla ilerliyorken önlerine muhteşem bir kale şehir olan Aquilia (Akaile) dikildi. "*Bu şehir İmparatorluğun doğu sınırlarını müdafaa eden bir konumda idi*."[567]

567 Avrupa Hun İmp. 102. s.

Şehrin sağlam surları kuşatmaya karşı dayanıklıydı ve seçkin Got askerleri Prens Alarik'in komutası altında koruma görevi yapıyorlar, adeta kuş uçurtmuyorlardı. Zaten kuş uçsa her şey değişecek!

Atilla, buraya kadar güle oynaya gelmişti. Akaile, arkada olduğu gibi bırakılamayacak ehemmiyette görünüyordu. Onun için tam üç ay uğraşıldı, zorlandı, hiçbir ilerleme kaydedilmiyor. Meydan savaşçısı olan Hunlar, bütün Türkler kale muhasarasını sevmezlerdi. Pes etmekten de hazzedilmiyor tabiî. Surların mukavemetini artıran çukurlar var. Savaş makineleri engelini aşmak zor; bunlar doğru fakat imkânsız olmamalıydı. Koç kafalarıyla tos vurdular, oklarla kıyasıya saldırdılar… Nafile. Akaile dayanıyor, darbelere bana mısın demiyor. Acemisi oldukları kuşatma'dan asker yıldır, ümitsizlik, yüzleri buruşturdu. Neredeyse, bu iş buraya kadar denecekti…

Leylekler

Hun'lar yılgınlığa kapılmış, Gotlar müdafaayı lâyıkı veçhile yapıyorlar, Atilla başka çareler arıyordu. Birden, şehrin semalarında ap ak, iri iri kuşların uçuştuğu görüldü. Göç mevsimi değil. Öyleyse neden leylekler şehri terk ediyorlar? Atilla, askerlerine: "*Bakın dedi. Bu kuşların sezgisi kuvvetlidir. Biraz sonra burasının kendileri için güvenliği kalmayacağını hisseden leylek yavrularını almış, şehri terk ediyor. Demek ki, içerdeki askerlerin kaleyi müdafaa etme güçleri kalmadı*!"[568]

568 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 495. s.

İnanmak, insanın gücünü artırır. Atilla, öyle olduğuna inandığı için değil, askerine şevk vermek için söylemiş olabilir. Attığı taş hedefi vurmuş, leyleklerin kaçışı zafer müjdesi sayılmış… Azimle, şevkle yoğunlaştırılan saldırıyla açtıkları bir gedikten içeri daldılar. Netice? Daha önceleri bu şekilde zaptedilen yerlerde nasıl olmuşsa öyle. Galip taraf, mağlûp taraftan, bütün zayiatlarının acısını çıkardı.

İtalya'nın demir kapısı kırılmış, yollar açılmıştı. Uygun adım yürüyüşe devam edildi: "*Ve sıra ile Altinum, Padovia yahut Concordia gibi şehirler harabeye çevrildi. Vicenza, Verona ve Bergam şehirleri de aynı âkıbete uğradı. Pavia ve Milan razılıkla boyun eğdiler ve birçok zengin hediyelere karşılık insanlar ve evleri her türlü zarar ve ziyandan korundu. Bununla Hunların kendilerine baş eğmeyenlere acımasız oldukları bir daha doğrulandı.*"[569] Demek ki kural şu idi. Dikilene kılıç, eğilene merhamet…

569 Bozkırın Üç Atlısı, 105. s.

Mayasında insaniyet bulunan güç sevimlidir, değilse korkunç. Atilla, İtalyan şehirlerine gücüyle girmiş, gururlu insanların memleketinde başı göklerde dolaşıyor, istediği gibi hareket ediyordu. Milan'daki sarayda bir resim gördü. İmparator, tahtında oturuyor, "barbar" kralları ona üzüntülü ve ezik bir pozda hediyeler veriyorlardı. Başka rivayete göre, İmparatorun ayaklarına iki Hun Türk'ü kapanmıştı.[570]

570 Atilla ve Oğulları, 77. s.

Onur kırıcı bu manzara Atilla'ya dokunmuş, intikam duygusunu kırbaçlamış olmalı ki, derhal bir ressam çağırttı. Dedi ki: "*Beni tahtta*

oturken çizeceksin. İki İmparator, önümde yere kapanmış merhamet dileniyor pozda görünecek. Ve birde, bana her yıl ödenen haracı sembolize eden, ayağımın ucuna çuvallardan altınların boşalışını resmedeceksin!”

Aetius Katalonya savaşından sonra gözden düştüğü gibi birçok da hakarete uğramıştı. Ona, şöyle diyen bile olmuş: “*Atilla ile olan dostluğundan dolayı ciddi bir mücadeleye girmedin*!” Ellerinde bulunan kumandanların en iyisiydi; bu yüzden, yine de Roma’nın savunulması ondan başkasına bırakılamıyor.

Aetius, başkent Ravenna’da ikâmet etmekte olan İmparator III. Valentinianus’tan Roma’ya avdetini rica ediyor, zira iki şehri korumanın imkânı yoktu. Ne de olsa devletin başıydı ve tavsiyeye uymayı da reddetmeden Roma’ya geldi. Başkumandan Aetius yeterli orduyu temine çalışırken, Doğu Roma’dan yardım istemişti, oradan beklediği netice çıkmadı. Galyalılar da Roma’yı müdafaadan kaçınıyorlar.

Bütün imkânlarını cem etseler de, kendilerini savunmaya yetmeyecek. Çaresizlik içinde çırpınan İtalya’nın ileri gelenleri, Atilla’nın merhametine sığınmada karar kıldılar. İmparatora giden bir heyet, ondan çözüm bulması yönünde ricacı oldu.

Romalıların içini ümitsizlik ateşi yakarken, Atilla ve ordusu Po Ovasında, Po nehrinin kenarında idi ve onlar da huzursuzluğa teslim olmuştular. İtalya’da sayısız şehri tepelemişler, istediklerinden fazla ganimet alarak zenginleşmiştiler. Yiyecek sıkıntısı baş göstermiş, Temmuz sıcaklarıyla beraber salgın hastalıklar başlamış, bu sebeplerden naşi morâller bozulmuş. Askerler, Atilla’nın gözlerine bakıyor, onlarda, *gidelim* işareti görmek için dua ediyorlardı.

Ne Romalılar memnun mevcut durumdan, ne de Hunlar. İtalyanların taşıdığı korku daha fazla. Nihayet İmparator, Papa Leo başkanlığında bir elçilik heyeti teşkil edip, Germadius Avienus ve Sidanius Apollinari adlı iki senatörü ona yardımcı yapıp, Atilla’ya göndermeye karar verdi.

Papa birinci Leo çok iyi hatip, ciddi bir ilim adamıydı. Önemli durumlarda onun arabuluculuğu pek işe yarar, ekserî sevindiren sonuçlar çıkardı. Büyük Leo ünvanı verilerek, büyük ruhanî lider olduğu da kabul

edilmişti. Yapılacak işin ciddiyetine uygun olarak Papa, merasim elbiselerini giyinip, duasını yapıp, Atilla ile görüşmeye hazırlandı.

Büyük Buluşma

Hıristiyan dünyasının ruhanî reisi, heyet arkadaşlarıyla beraber yola düştü. Romalıların dudaklarından dualar, Papa'nın konuşmasına tesir, Atilla'nın kalbine merhamet verilmesi için dökülüyor. Romalılar Papa'yı her zamandan daha fazla seviyordu ve her zamankinden daha dindar olmuşlardı.

"*Uzun boylu, kibar yüzlü, uzun kır saçlı olan*"[571] Papa, göğsüne doğru sarkan aksakalıyla da güven telkin ediyordu. Bu saygı değer ihtiyara Romalılar güveniyor, tuttuğunu koparacağına inanıyor yahut böyle düşünmeye çalışıyor idiler…

571 Türk Tarihi, 2. c. 48. s.

Tarihî buluşma Po nehrinin döküldüğü yerde gerçekleşti. Atilla, misafirlere Türk misafirperverliğini gösterdi. Aralarında neler konuşulduğu ise bilinmiyor. Görünen o ki, ihtiyar Paşa, gerekli saygıyı gördüğü Atilla'ya bütün ricalarını da kabul ettirmiş. Şöyle anlatılır:

"*Atilla Roma önüne kadar geldi. Ancak büyük Papa Leo ve en ileri gelen konsüllerden mürekkep ve boyun eğen heyet şehrin yıkılmamasını niyaz ettiler. Atilla'nın kültür eserlerine saygı duygusu ve itidali onu âlicenaplığa sevk etti. Atilla'nın bu asil hareketi ile 410'da Roma'yı tahrip eden Gotların hükümdarı Alarik'in, 453'de kutsal şehri yakıp yıkan Vandalların hükümdarı Geiserik'in yaptıkları arasında ne kadar büyük fark vardı.*"[572]

572 Tarihte Türklük, 71. s.

Olayların seyri insafla değerlendirilirse, Atilla'nın tahripkâr olmadığına hükmedilir. Maksadı kendisini kabul ettirmek, başında bulunduğu insanların insanca yaşamaları için lüzumlu olan şeyleri temin etmek. Ve tabiî, devamlı daha fazla insana, daha geniş coğrafyaya adaletle hükmetmeyi istiyordu. O, aslında dünya İmparatorluğu ülküsü taşıyor, bunun yolunda yürüyor. Belki de, yarın sahip olacağına inandığı şehirlerin harabeye çevrilmesi, insanlarının katledilmesi akıllıca bir iş değildi!

Birçok krallığı emri altına almış, İmparatorlukları sıraya dizmişti. Bizans Hunlara tâbi idi: *"Atilla, Papa'dan Roma'nın kendisine teslim olduğunu öğrendikten sonra bu medeniyet merkezini de korumayı vazife saydı. Bundan sonraki hedefi Sâsâniler. Eğer orayı da himayesine alırsa "**dünya hâkimiyeti**" gerçekleşecekti."*[573] Tabii ki, bu mümkün olmadı.

573 Türk Milli Kültürü, 82. s.

Büyüklüğünü kabul ettirmiş, İtalya'dan muzafferane dönüyordu. Gidiş yolunu değil, başka bir güzergâhı seçmiş, Doğu Roma Ordularıyla karşılaşmamayı istemişti. Şöyle söylediği rivayet edilir: "*Nişanlım Honoria ile beraber, çeyiz olarak İmparatorluk hazinesinin yarısı gönderilmezse tekrar döneceğim.*"[574] Bu, fazla havada kalan uçuk bir rivayet'e benziyor; biz doğru olduğunu farzedelim! Diyelim ki, Atilla'nın şaka yapası gelmiş!

574 Bozkırın Üç Atlısı, 107. s.

Hiç görmediği mâceraperest kıza âşık mı olmuş, yoksa İtalya'nın cazibesinden kurtulamamıştı? Yolda karşılaşılan sıra dışı bir işaretten de bahsediliyor. Şöyle: "*Atilla Lech nehrini geçerken atını suya salmış ve tam bu sırada fakîrane giyinmiş bir kadın önüne çıkarak*; "*Atilla! … Geriye, geriye, geriye diye bağırmıştı.*

Bu sözler Hun yurdunda bir tehlikenin kendilerini beklediğine delâlet etmekte idi."[575]

575 Türk Tarihi, 2. c. 50. s.

Sondan Önceki Sayfa

Bir garibanlar topluluğu gibi, kaderin rüzgârı önünde, Orta-Asya'dan uçup gelmişlerdi. Biraz vahşiceydi, algılanışları; kendilerini insandan saydırmak için, bazen insanlara insanlık dersi verdiler. Büyük adamlar, Hunlar için neler demiş, ne acayip tasvirler çizmişti onlar için, geçmiş sayfalarda görüldü. Bu, cin mi, bilinmedik bir yaratık mı diye tereddütle bahsedilen kavmin büyük Başbuğları, insanlarını alıp çıkardı doruklara… Dünyanın hafsalasına sığmayacak genişlikte bir İmparatorluğa sahip oldular. İtalya, Fransa, Bizans ve aradaki birçok devlet, kavim, kabile baş eğerek başlarını kurtarmış, karşı koyanlar kaybolmuşlardı. Tâbiler Hunların

sayısıyla mukayese edilemeyecek kadar fazlaydı ve bunlar canlarıyla, mallarıyla, silâhlarıyla Hun İmparatorluğu adına hizmetindeydiler.

Avrupa Hun İmparatorluğu sınırları; *“batıda Ren ırmağına, kuzeyde Danimarka adalarına, doğuda ise İran’daki Sâsâni devletine kadar uzanıyordu. Pannonya’yı aldıktan sonra Roma sınırını burada dondurmuş ve daha ileri gitmemişlerdi. Balkanlar’daki Bizans sınırı Tuna’nın güneyine kadar iniyordu.”*[576]

576 Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 84. s.

Hunlar geniş topraklara, kalabalık topluluklara sahip olup boyun eğdirmiştiler. Bu topraklar ve bu topluluklar iyi çobanlarla korunup, bir arada tutulabilir. Bunları, almaktan korumanın daha zor olduğu çok kısa zamanda belli olacak.

Hun ordularının 451 Katalonya ve 452 İtalya seferleri mağlûbiyet değil, ama kesin zafer olarak da değerlendirilmemişti. Atilla, fetihlerin tamamlanması için, tekrar hazırlıklara başladı. Zaferler, tâbi kavimlerin bağlılığını güçlendirirken, muallâkta kalan durumlar aksi tepkilere yol açıyor. Ostrogotlar, Burgondlar, Franklar ve diğerleri son iki seferden memnun değildiler. Germenler körü körüne itâatten bıktıklarını, devam etmek istemediklerini dillerine doladılar. Hunların haber alma sistemleri iyi işliyordu ve olup bitenler Atilla’nın kulağına gelmekte gecikmedi. Bağımsızlık hareketleri hoş karşılanmayacak, Atilla itibar kaybını sineye çekemeyecek, yine ve yakın zamanda sefer görünecek.

Doğu Roma meselesi de vardı bir ara, Atilla İtalya da iken başlamış, sonra da bir tehditle halledilmişti. Hunların hışmından yılgın olan Bizanslılar, eski vergi borçları istenince suskunluğa düşmüşlerdi.

İki büyük devletle de sulh hâli yaşanacak, sıkıntılı meseleler ileriki zamanlara ertelenecek, küçük devletler, kavimler tarafından gündeme getirilen gaileler öncelik taşıyacaktı. Ne çare ki, görünmeyen ve çaresi bilinmeyen, başa gelmesi engellenemeyen mukadder son vardı.

Atilla’nın Ölümü

Alanlar isyan etmişlerdi. Üzerlerine gidildi. Onlar sindirilip, tâbilikleri yeniden sağlandı.[577] Bundan sonra anlatılanlardan kati olanı Atilla'nın ölümüdür, bunun nasıl olduğu ise muhayyile mahsulü bir takım zanlarla anlatılır. Biz, çeşitli biçimleri mevcut olan senaryolardan birini tercih ediyoruz.

577 Atilla ve Oğulları, 79. s.

Kavmi meçhûl genç ve güzel kızın adı İldiko. Atilla'nın yaşı 60 mıydı, 50'den biraz fazla mı? 451'de saçlarının beyazlamaya başladığı, elimizdeki önemli ipucudur, ama bundan da kesine yakını tahmin zor. Her neyse, o büyük bir imparator'du, otağı kadınlarla doluydu. Gönlü gençti ve genç bir güzelle gecelerini paylaşmak istiyordu. Hunlara tâbilerin isyanları başlamıştı, başları tekrar eğiliyordu. Atilla *"başkaldırmış olanlardan birinin güzel kızı İldiko ile birlikte Krallığının payitahtına döndü."*[578]

578 Bozkırın Üç Atlısı, 107. s.

İldiko'nun güzelliğine, Atilla'nın şanına yakışır, görkemli bir düğün yapılacaktı. Gerekli görülenler davet edildiler. Âdetlerin resmigeçidiyle imkânların sonuna kadar görülüp, kullanılacağı gün geldi, merasim başladı. "*İri et parçalarının altın tabaklarda dolaştırıldığı Hun usûlü büyük bir ziyafette prensler, subaylar ve rütbeli memurlar toplanmıştı. Sadece Atilla sadelik timsali olarak, tahta bir çanakla yemek yiyordu.*"[579]

579 Hunların Hayatı, 135. s.

Sınırsız yiyecek-içecek, eğlence, şiir okumalar ve çeşitli gösterilerle gecenin bir vaktine kadar zaman eritildi. Davetliler devam ederken her şeye, Atilla İldiko'yu daha fazla bekletmek istemedi; odasına girdi.

Dışarıda bütün davetliler Atilla'nın saadet salına binip mutlu diyârlara yelken açtığı zannıyla coşkunun zirvesine tırmanıyorlardı… Yeni günün ilk ışıkları etrafa saçılmaya, Atilla'nın gözlerinden saçılacak ışıklar merak edilmeye başlamıştı.

Heyecanlı bir endişe hâkim oldu bekleşenlerin duruşuna, çünkü mutat olan vakit geçtiği hâlde, beklenen damat dışarı çıkmadı. Yüzlerdeki telâş işaretleri derinleşti. Güneş yükseldikçe hüznün, merakın, endişenin adı korku olmuştu. Daha fazla beklemeye mecâl de sabır da kalmamıştı. İçeriye seslendiler iyilik haberi duyma ümidiyle. Cevap yok. Avrupalının, Tanrının

Kırbacı dediği Atilla, Azrail’in kırbacını yemiş, sırt üstü, kanlar içinde yatıyordu. Güzel İldiko duvarın dibine büzülmüş, şoke vaziyette, sadece ağlıyordu için için… Sene 453.

Atilla’nın ölümüyle ilgili rivayetlerin bir araya getirilip, biraz da süslenmesiyle bir kitap yazılır. Biz, sadece “*kanlar içinde*” deyişimizin izahıyla yetineceğiz. Ölüm sebebinin bu birinci anlatımı şöyle:

“*Midesi yemek ve içki ile dolu olduğu halde sırt üstü yatarak uyumuştu. Pek bol olan kanı normal olan burun deliklerinden çıkmayarak şeametli – uğursuz- bir yol aldı ve akciğerlerine dolarak boğulmasına sebep oldu*.”[580]

580 Bozkırın Üç Atlısı, 108. s. Yordanesten)

Cenaze Merasimi

Tabiatıyla, bunun da farklı anlatımları var. Yordanes’i dinlersek: “*Ordugâhın ortasında ipek çadırın içinde Atilla’nın cesedi duruyordu. Bunun etrafında Hun ordusundan seçilmiş süvariler muharebe oyunları oynuyorlardı. Aynı zamanda şairler muhariplerin Hun dilinde atideki şarkısını okudular.*

“Muncuk’un oğlu en büyük Hun Kralı Atilla, en kahraman milletin efendisi! Sen Schythia (İskitya) ve Germenia’ya sahip olduğun gibi sayısız şehirleri zaptettin. Her iki Roma İmparatorluğunu da korkutarak kendine yalvarttın ve senelik vergi aldın. Talihin bütün bunları tamamladıktan sonra düşmanların hıyanetinden veya yarasından değil, milletinin arasında en küçük bir acı duymaksızın öldün.”[581]

581 Atilla ve Oğulları, 83. s.

Atilla Avrupa da Hunların babasıydı. Milletin kolu kanadı, birlik ruhunun kalesiydi. Türklerin töresine uygun Yug merasimi yapıldıktan sonra defnedildi. Cenaze ile ilgili enteresan rivayetlerden biri şöyledir: “*Atilla’nın cesedi üç çeşit madenin alaşımından yapılmış üç kat tabut içine konularak, bir nehrin suyu başka yöne çevrilmiş ve tabut nehir dibine konduktan sonra tekrar mecraına bırakılmıştır*.”[582]

582 Türk Kavimleri Tarihi, 73. s.

Atilla’nın defniyle, âdetler sergilenip, gerekenler yapılmış da, anlatıcılar doyumsuz olduğu için, çok renkli ve zengin senaryolar doğmuştur. Anlatıp ta vakit almak istemiyoruz. Efsaneler de çoktur, girmiyoruz. Kavmi derin bir yasa bürünmüş, düşmanları bayram etmiş arkasından. Romancılara, ressamlara, heykeltıraşlara en zengin malzeme olmuştu. Adına bestelenen operalar, yazılan Tiyatro eserleri onu devamlı, dünyanın ilgi odağı haline getirmiştir. Şahsiyetiyle alâkalı söylenenler çok fazla. Son zaman araştırıcılarının tarafsız gözleriyle bakılırsa “*iyiliksever, babacan, yüksek vasıflı bir hükümdar*” idi.[583]

583 İslâm Ansiklopedisi, 12/2. c.

Ve ölümüyle bütün sevenlerini ağlatan Atilla’nın güldüğünü hiç kimse görmemişti:[584]

584 Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 85. s.

Atilla’dan Sonra

O, kendi hazırladığı çok sayıda vagonlardan meydana gelen bir Tren’in Marşandiziydi. İsteyerek yahut mecburen, peşindekiler onu takip ediyorlardı. Marşandiz raydan çıktı.

Avrupa Hun İmparatorluğu’nda Hunların sayıca az oluşu, gelecekleri için en büyük problem. Memleket sınırları geniş ve içinde muhtelif kavimler yaşıyor. Bunlar kendi hâkimiyetlerini koruyamadıkları için Hunlara tâbi olan, fakat dâima içlerinde egemenlik duyguları taşıyan insanlardan müteşekkil topluluklardı. Her biri ayrı bir köşede direk vazifesi görüyordu. Bir başbuğun mıknatıslığı, yapıştırıcılığı ile birbirine bağlı gibi durabilen bu suni yekparelik, bundan sonra parçalanmaya mahkûm:

Günübirlik telâşeler, toprak ve taraftar kazanımı seneleri doldurmuş, temellerin sağlamlaştırılması için gerekli malzeme kullanılamamıştı. Atilla uzun bir hastalık devresi yaşamış olsaydı, ölümü beklenseydi gün be gün, belki yerine hazırlayacağı oğullarından birini donatabilir, halkını ona itâate, tâbileri ona bağlamaya uğraşırdı. Ecel âniden geldi. Herkes hazırlıksız yakalandı. İmparatorluğun dağılmasından zarar görecek olanlar vaziyeti endişe içinde kabullenmiş, bundan fayda umanlar emsalsiz bir sevinç yaşıyorlardı.

Ne üzülenler haksızdı ne de sevinenler. İki taraf içinde sebepler mevcut ve çok kuvvetlidir. Batı Roma yerin dibine batırılacaktı da, Atilla'nın merhameti ile kurtulmuştu. Yarın gelip, İmparatorun yerine geçebilir, onu da saray hizmetkârı yapabilirdi. İmparator Atilla'nın ölümüne kahkaha atmaz mı? Bizans İmparatorluğu maraba yerine konmuş, kazançlarından Hunlara pay vermek zorundaydılar, bundan kurtuldukları için bayrama hakları yok mu? Gerçek veya değil, bazı rüyâlardan bahsediliyor. Meselâ: Bizans İmparatoru Marsiyanus, Atilla'nın öldüğü gece rüyâsında, parçalanmış bir yay görmüştü ki, yay, Hunların hâkimiyeti demekti. [585]

585 Atilla ve Oğulları, 121. s.

Atilla'nın Varisleri

Avrupa Hun İmparatorluğu'nun büyüklüğüyle kapladığı alanın genişliğiyle övünülür, bu normaldir: "*Bir taraftan Atlas okyanusu üzerindeki adalara, diğer taraftan İran'a belki de Altaylar'a kadar uzanan büyük bir İmparatorluk*"tu.[586] Fakat önceki ve sonraki bütün imparatorluklar gibi, bu İmparatorluk da yabancı kavimler ve topraklar üzerine kurulmuştu. Böylesi devletler huysuz at gibidir, kendisine hâkim olamayan binicisini üzerinden atar, ayaklarının altına alır…

586 Avrupa Hun İmp. 115. s.

Anlatılanlara bakılırsa, Atilla'nın hanımları ve câriyeleri pek çok. Evlatları da hayli fazla imiş, yaptıklarıyla adları bilinenler az; adları bilinmeyenler ise önemli hareketlerin içinde görünmeyenlerdir. Türker'de, Türk Hatun'dan doğan çocuklar verâsette hak sahibi olabilir, diğerleri o kadar mühim değil. Değişik ırklardan gelen kadınlar ve çocukları Taht iddiacısı olamıyorlar, olsalar da kimse arkalarından gitmiyor. Babalarının ölümünden sonra adları bilinen çocuklardan üçü "*Emnecer, Uzundur ve Ghesm*" Figüran olarak kalıyorlar. Türk ana Arıkan. Türkçe bir isim olan Arıkan "*temiz, güzel, asil hükümdar (kraliçe) manâsına gelmektedir*."[587] Arıkan'ın doğurduğu çocuklar taht ve baht kavgası yapacaklar… İlek, İrnek ve Dengizik, varisler bunlardı.

587 Avrupa Hun İmp. 116. s. Dipnotu.

İlek (Elnak) Hun Tahtı’nda

Atilla, hükümdarlığı ele aldığında çıkan Atakirler (Ağaçeri) isyanını bastırmaya onu göndermişti. (443) Sonra da onların kralı olarak başlarında bulundu. On senedir, babasından uzakta, onun verdiği vazifeyi yürütüyor, hakkında herhangi bir şikâyet duyulmamıştır. Umumî mutabakat sağlanamadan, Avrupa Hun İmparatorluğu’na bu evlat getirildi. Farklı yazılış ve telâffuz şekilleri olan İlek “*İl-lik=İl-li*”[588] olmak manâsına geliyor.

588 Eski Türk Devl. Ünvan ve Terimler, 20. s.

İlek’in işi zor. Atilla’dan sonra, Hun İmparatorluğu gibi geniş topraklara yayılan bir devlet ancak dehâ sahibi kişilerce idare edilebilirdi. İlek bütün artılarına rağmen, aranan vasıfları haiz değil. Bir de dezavantajları vardı, kardeşleri ve tâbi kavimler… Çoktandır İmparatorluktan kopmayı tasarlayan kavimlerin isyanları, iğreti İmparatorun durumunu sarstı.

Kardeşleri destek olmadı İlek’e. Devletin muteber kişileri zamk vazifesi göremediler. Yabancı kavimler başkaldırdı. Dağılma emareleri en ciddi biçimde belirdiğinde, hiç olmazsa asli unsurun yani Hunların birlikte hareketi temin edilebilseydi, fakat o da, mevcut gelişmeler karşısında başarılacak gibi görünmüyor!

Önce, kardeşler arasında itâat ve uyum sağlanamadı; büyük mirasın taksimini istediler. Neyi nasıl bölecekler? “*Yerleşmiş kavimler üzerinde hâkimiyeti bölüşmek pek kolaydır; bir nehir veya dağ sınır olarak gösterilebilir. Fakat göçebe kavimler yere bağlı olmadığından bunlar üzerinde hâkimiyet kurmak kolay değildir. Burada kabileler, sürüler paylaşılır ve bunlara bir mıntıka gösterilirdi. Bu hal Germen kavimlerini hiddetlendirmekte idi. Onlar Hun Kralının tebaası idiler; fakat mal olmak istemiyorlardı.*”[589]

589 Türk Tarihi, 2. c. 53. s.

Haklı olarak, Germen kavimleri “devren kiralık veya satılık dükkân” gibi değerlendirilmekten rahatsızdılar.

İsyan duyguları, içlerinde saklanamayacak kadar kızıştı. Yangının ilk kokusu Gepidlerden çıktı. Maiyeti halkını hınçla dolduran “*Gepid kralı Ardarik kendisine yeterince saygı gösterilmediği için isyan başlattı.*”[590]

[590] Hunlar, 588. s.

Ardarik daha önce çok mu saygı görüyordu? Her halde, buna evet denmeyebilir. Ama o kuvvetli parmakları olan birinin avucundaydı; boğulmamak için sesini kısıyordu. Şimdi, gevşek parmakların arasından fırlaması kolaylaştı.

Nedeo (Avusturya'da) Savaşı

Nedeo, Sava Nehri'nin kollarından biridir. Gepid kralı Ardarik, şans ibresinin kendilerinden yana ağdığını görünce kılıcını çekti, kavmini peşine taktı. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun dağılma sürecine atılan önemli bir adımdı bu ve devamı geldi. Ostrogotları yöneten üç kardeş Teodemir, Valemir ve Videmir Ardariki yalnız bırakmadılar. Hallerinden hoşlanmayan Germenler de bu kafileye iştirakte beis görmedi.

Büyük çarpışma Nedeo Nehri sahillerinde başladı. Bu savaşı en güzel tasvir eden Jordanes imiş. "*… Gotlar mızraklarla, Gepidler kör kılıçlarıyla, Rugiler onun vücudunda kırılan harbeleriyle, Suebler etkili topuzlarıyla, Gunlar (Hunlar) oklarıyla, Alanlar ağır, Herullar hafif silâhlarıyla savaşıyorlardı*."[591]

[591] Aynı Eser, 588-589. s.

Yukarıdaki kaynak kimin kime karşı savaştığını açıklamamış. Biz de üzerinde durmayacağız. Farklı nakiller var, onlar da ne derece doğrudur bilinmiyor. Kesin olan şu ki, düşenin dostu olmuyor. Hunlarda düşmek üzereydiler, pay almak isteyen çoktu dolayısıyla düşman çok. Kalabalık düşmana karşı, şansları görünmeyen bir savaşa girdiler. Neticeye bakarsak: "*Hunlar galip gelmek üzere iken vaziyet birden bire değişmiş, Hun ordusu 30.000 maktul bırakarak ricate mecbur olmuştu. Maktuller arasında kahramanca harp eden İlek de bulunuyordu*."[592] Hayatta kalan Hunlar İlek'in kardeşleri Dengizik ve İrnek'le birlikte Dinyeper'in aşağı akımına, Gotların eski yurdu doğuya gittiler. Ostrogotlar boş kalan Panonya (Macaristan)'yı işgal ederken Rugiler (Bizans'ta sığınak bulanlar hariç) Norik'e ulaştılar.

[592] Atilla ve Oğulları,

Her şey için çok şey söylenebilir bu savaş içinde. Ama netice değişmeyecek. Müthiş vuruşmalar olmuş. Jordanes'e göre: İlek öyle kahramanca ölmüştü ki, babası yaşamış olsaydı böyle şerefli ölümü kendisi de arzu ederdi. Tarih, bize istediklerimizi sunmuyor; gördüklerimiz sadece olanlar ve onlardan yansıyanların parçalarıdır. Böyle olunca bir liderin kahramanca ölümüyle avunulacak. Lâkin "*bu harpten sonra Hunlar dağılmağa ve Hun arazisini evvelce Hunlara tâbi olan kavimler işgal etmeğe başlamıştı. Galip Ardarik Hunlardan kalan araziyi Dacia'yı ve Tisa havzalarını işgal ile Atilla'nın karargâhında çadır kurmuştu. Ostrogotlar da Sirmium (Mitrovica)'dan Viyana'ya kadar uzanan araziyi işgal etmişler, burada üç kısma ayrılarak üç krallık tesis etmişlerdi*."[593]

593 Atilla ve Oğulları, 123. s.

Hazin Manzara

Çok katlı, dışı albenili binâ depreme dayanamadı. Avrupa'nın çehresini kısa zamanda tanınmaz hâle getirmiş bulunan Hun İmparatorluğu bu kadar kısa zamanda dağılmamalıydı. Demek ki, geniş topraklara hükmetmek oralara sahip olmak değilmiş. Bir sene içinde enkaza dönen malikâne'nin üzerine bir sürü gecekondu oturuverdi. Kaybedilen savaşla beraber toprakta gitti, itibarda.

Yıllarca Atilla'ya hizmet edenler, onun varislerini evlerinden-yurtlarından kovdular. Birçok kavmin kaderi de Hunlarla aynı zamanda değişti. Biraz sonra Gepidler Daçya (bugünkü Romanya) da, Gotlar Pannonya'da göründüler. Bizans, ayaklarının altından her an kayabilecek bir sehpa'nın üzerindeki idam mahkûmu gibiydi, o sehpadan indi. Atilla'nın haşmetini yaşatma şansı da Bizans İmparatoruna geçti, acaba becerecek mi?

Gepidler kendi başlarına dik durmaya alışık değillerdi. İmparator'la anlaşıp, ona hizmet ile mutluluğu yakalayacaklarına inandılar. Ostrogotlar yerleştikleri Hun diyarında hayatlarını manâlı kılmaya niyetliydiler. Sarmatlar ve onlara katılan bir kısım Hun İllerya'ya, Skirler, Sotagirler ve Alanların kalıntıları Dobruca'ya, Aşağı Moezia'ya ve Rugiler de Tuna'nın güneyine yerleştiler. Atilla'nın oğlu İrnek Dobruca'nın bir köşesinde bir barınak buldu. Bu kutsuz tabloyu böyle çiziyor Romen yazar Manole Neagoe… Vaziyete bakın, yurt değil barınak bulmak ferahlatıcı oluyor.

Atilla’nın oğullarının hâli acınılacak gibi görünüyor. Pek önemli icraatından haberimiz olmayan, sadece Atilla’nın oğlu olduğunu bildiğimiz Ghesim, Gepid kralı Ardarik’in kız kardeşinden doğmuştu. Bu genç, büyük savaştan sonra dayısının yanında kalmıştır.

“*Vardım ki yurdundan ayâ göç etmiş*
yavru gitmiş ıssız kalmış otağı”

Dengizik’in Hakanlığı

Onlar Atilla’nın yetimleriydi. Biri savaşta ölünce kahraman sayıldı. Dağıldılar, güçleri güç denmeyecek seviyeye indi, bitmemişlerdi eğer bu bitmemek ise! Felçli bedenlere dönmüşler, istedikleri hareketi yaptıramıyorlar uzuvlarına. Her şeye rağmen hâlâ gönüllerinde ümidi misafir eden bir köşe var. Hunlara akraba kavimlerden sağda-solda perakende dolaşanlar yardıma çağrıldı. Askeri güç olarak dişe dokunur duruma geldiler ve Dengizik’i hakan seçtiler (sene 456). Dengizik, yani Denizcik, “*çok cesur fakat siyasî zekâdan mahrum.*” � Cesaretin zeki olmayanı hedefsiz mermiye benzer, düşmana gideceği yerde dosta, hatta sahibine dönebilir. Maalesef, bu hâliyle Dengizik, milletine baharlar vaad edemezdi. İlk işi, vaktiyle tebaaları olup da kendilerini terk edenleri, köleleri kaçmış gibi aramak, bulup cezalandırmak olacaktı. Bu emelle bir sene hazırlık yaptı.

Büyük ümitlerle tamamlanan hazırlık, Romalı kumandanlara, bunun kendileriyle alâkası olmadığı şeklinde duyuruldu. Tuna geçildi. Valemir’in üzerine âniden hücum edildi. Kardeşlerinden yardım istemeye zaman bulamayan Valemir, firarın daha akıllıca bir iş olacağını düşünerek geri çekildi.

Bu, savaşın başlamamış sayılan birinci perdesiydi. Valemir peşinden gelen Hun’ları yorduktan sonra hücuma geçti. Bu sefer Dengizik zekâdan yoksun denen cesaretinin cezasını mağlubiyetle ödedi. Valemir, Atilla’nın oğlunu mağlûp etmişti; sırf bu tarafından bakılınca, kazandığı önemli bir zaferdir. Kardeşleri Teodemir ile Videmir’e elde ettiği neticeyi haber vermek üzere bir atlı gönderdi. Bu haberci yarı yolda, Teodemir’in tarafından çıkarılan müjdeciyle karşılaştı. “*Kraliçeleri, ileride büyük Teodorik olacak bir oğul dünyaya getirmişti.*”[594]

[594] Hunların Hayatı, 128. s.

Ostrogotlar, Hunlarla akraba olan Sadagorilere saldırmayı plânlıyorlardı. Bunu öğrenen Dengizik, hâlâ kendisine bağlı bulunan Ulzindur, Burtugur, Bittigur, Angiskir, Bondar veya Bandar adlı beyleri yanına çağırarak, Sadagorileri korumak amacıyla Kral Valemir'in üstlendiği yere saldırdı:

"Got kuvvetleri bu sefer'de Huları bozguna uğrattı. Bu zaferi bir Got Kroniği şu şekilde tasvir etmektedir. "O günden beri Hunlar Gotların silâhlarından korkmaktadırlar."[595] (Sene 459)

[595] Avrupa Hun İmp. 119. s.

Hunlar, gerçekten iyice kötürümleşmiş, artık yenilgiye abone olmuşlardı. Bu feci bir mağlubiyet idi ve bundan sonra, "*Tuna'nın sol kıyılarına çekildiler*."[596]

[596] Türk Tarihi, 2. c. 59. s.

Biri kabına sığmaz, ateşli Dengizik. Diğeri ona göre daha mutedil, meseleleri suhûletle halletme taraftarı. Birbirine zıt iki mizaç. Kuvvetli zamanda bu tezatlardan biri gaz biri fren görevi yapıp faydalı olabilirlerdi. Eğer ortada bir devlet var ise ki var deniyor, ama çok zayıf. Kalpler yaralı, beyinler gerektiği gibi işlemez durumda. Yine de iki kardeş vaziyetlerinin muhasebesini yaptılar. Geçmişlerinde parlak olmayan hatıralara rağmen, 457'de İmparatorluk tacına kavuşan I. Leon'a[597] müracaata karar verdiler. Bizans'a 466 senesinde gönderdikleri elçinin isteyecekleri eskilerine göre hiçbir şey değildi. Ne vergi, ne haraç, sadece dostluk talebi var. Önceden meydana gelmiş olan kötü hatıraların silinmesine de gayret edilecek. Talepleri sadece, Tuna'nın belirli bir yerinde iki tarafın serbestçe ticaret yapabilecekleri bir mahal tesbitiydi. İmparator bunun kendileri için faydalı olmayacağını ileri sürerek izin vermedi.

[597] Bizans Devleti Tarihi 56. s.

Ölümün de Erkekçesi Güzeldir

Ne kadar masum, hayatî bir istek idi. Geçmişteki ihtilâfların bütün sebepleri ortadan kaldırılıp, barışa geçilsin. Ve bir zamanlar âdet olarak Tuna'da toplananların pazarı ziyaretlerine, kendilerine lâzım olanları da almalarına izin verilsin![598] Bir tarihçi de şöyle acındırıyor:

598 Priskos’a Göre Avrupa Hun’ları, 69. s.

“Bir Hun elçi heyetinin geldiğini görüp de beti benzi atanların büyük şaşkınlığı içinde, bir zamanlar atlarını Seine ve Mincio nehirlerinde sulamış aynı atlılar Bizans’a gelip, İmparatorluk pazarlarında ticaret yapma hakkı talep ettiler. Artık tehditler savurmuyorlar, sert bir sesle eyâlet ve vergi istemiyorlardı. Sadece malları için pazarlık yapıyorlardı, Atilla’nın dünyanın efendileri yapmak istediği, şimdiki acemi tacirler!...”[599]

599 Hunların Hayatı, 130. s.

Hun elçileri, Bizans’tan kovulmuş gibi dönünce ortaya yeni bir mesele çıktı. Dengizik ve kendisi gibi düşünenler uğradıkları hakaret ve aşağılanmayı hazmedemeyip, “*bu lekeyi İstanbul surlarının önünde kanlarımızla temizlemeliyiz*” dediler. İrnek ve kendisi gibiler bunun tam zıddı olarak, sulh türküsü söylüyorlardı. Bunlara göre: “*Agaçeriler, Saragurlar ve diğer Kafkasya, Hazar denizi taraflarındaki Hunlar Acemistanda harp etmekte idiler. Binaenaleyh bir ikinci harbe girişmenin yerinde olmadığı*”nı anlamak lâzımdı. Dengizik bu görüşe şiddetle itiraz ediyor, eğer onlar iştirak etmezlerse, yapılan bu aşağılamayı kendileri bertaraf etmeye çalışacaklarını söylüyordu.“*Nihayet savaşa karar verdiler. Dinyester ve Dinyeper havalisindeki ve bütün Karadeniz sahillerindeki Hunlardan mürekkep büyük bir ordu topladılar*.”

Öfkeli taraf itidalli tarafa üstünlük sağlamış ve savaş kararı alınmıştı. Bizans ile Hun’lar arasında hudut sayılan Tuna’nın aşağıları, aslı Got olup, sonradan Romalılaşmış bir kumandan tarafından korunuyordu. Bu general’in adı Anagustus. Bunun babası vaktiyle Hunların yanında iken kaçmış ve Atilla’ya karşı savaşırken öldürülmüştü. Babasının intikamını almaya aht etmiş olan General, Dengizik’le, yani onun elçisiyle kendisi görüşmek istediği halde, ka’le alınmamış, elçiler doğrudan İmparatora gönderilmişti. Maksat savaşa bahane bulmaktan başka bir şey değil. Dediler:

“*Artık, sadece Pazar yerlerinden yararlanmak bize yetmez. Arazi verip, eskiden alışık olduğunuz gibi yine senelik vergi ödemeye başlayacaksınız. Eğer bunları kabul etmezseniz savaşa hazır olun*!” İmparatorun cevabı:

“*Eğer emrime itaat etmek isterlerse, her şeyi yapmaya hazırım. Düşmanları anlaşmaya ve müttefikliğe sürüklerlerse bu çok uygun ve hoş*

bir şey olur."[600]

[600] Priskos'a Göre Avrupa Hun'ları, 70. s.

İmparator, rakibinden kuvvetli olduğu hâlde neden sulh yolunu muhafazaya çalışıyor? Alışık olduğumuz İmparator tavrı bu değil: O ne derse desin, Dengizik gemi azıya almış, her türlü hazırlığı yapmış, biraz zaman kazanmaya ihtiyacı vardı. Deli dolu mizacı ona, Bizans ders istiyor, demekteydi. Yanına çektiği bütün kuvvetleri Tuna kıyılarına yığdı. Nehri geçti. Daçya ve civarını istilâ etti. Buralarda yaşayan bütün kaçakları, haydutları ordusuna çağırıp, mevcudunu kalabalıklaştırdı. Gotlardan da yardım alarak, onların yayalarını kendi süvarileri ile birleştirip kuvvetini biraz daha artırdı.[601]

[601] Türk Tarihi, 2. c. 61. s.

Hırsı, aklın mantığın önüne geçirmek, esas itibariyle delice teşebbüslerin baraj kapağını aşmaya yol açar. Aklı önüne katan hırs'ın, sahibini sürükleyeceği yer pişmanlık denizinden başka bir adres olamaz! Başladığı hareket bir mâcera idi ve Dengizik ısrarla bunu yapıyordu. Kuru kalabalıkla zafer kazanmayı umuyor, karşısında koca Bizans İmparatorluğu olduğunu düşünmüyordu. General Anagustus, kin ve hınç dolu ve bir o kadar da kurnaz. Savaşın ne ile nasıl yapılacağını bilir. Zavallı Denğizik, düşmana karşı hayâlî zafer parolasıyla yürüyor, askeri sevk ve idarede acz yaşıyor, üstelik yedek iâşe bile hesabında yok.

Gotlar ikiye bölünmüş; bir kısım askerleri Hunların safında, daha kalabalık kısmı Bizanslıların arasındaydı. Hem de, namlı Got komutanı Aspar başlarında. Maddî göstergeler, '*Bizans bu savaşın galibi*' diyor. Psikoloji mühim! Olanca düzensizliğine, zayıflığına rağmen, Hun adı üstün görünmelerine yetiyor ve Bizans korkuyordu. Nitekim düz arazide başlarına bir felâket gelebileceği endişesinden, hileye saptılar. Hunların rahat hareket edememesi için dar alana çekilmelerine çalıştılar. Plânları ağır ağır hedefe ulaştı. En dar geçide sıkıştırılan Hun süvarileri kuş gibi çırpınıyorlardı. Tam anlamıyla ağa düşmüş av durumundaydılar. Etrafları kuşatılmış, Bizans askerlerinden kurtulup kaçmaya imkân yoktu. Sarp kayalıklar aşılacak gibi değil, üstelik yiyecek ve içecek de kalmamıştı. Askerler savaş yarası bile almadan ölmeye başladılar. Sebep, açlık ve susuzluk…

Gerçeğin ağır şamarını ensesine yiyen Dengizik uyandı. Dökülecek kanların işe yaramayacağı, savaşın her halükârda kaybedildiği anlaşılmıştı. Bizans tarafına elçiler gönderip, pes ettiklerini, ama yine de şartları olduğu bildirdiler:

“Yiyecek sıkıntımızı giderin, bize toprak vadinde bulunun; bizde sizin taleplerinizi kabul ederiz. Yani, anlaşma şartlarını tok karınla görüşmek istiyorlardı.

Bu teklife karşı kumandanlar; İmparator’a bildirip, ondan gelecek direktife göre hareket edeceklerin cevabını verdiler. Hun elçisi bağırdı: Biz bekleyemeyiz! Bize yiyecek gerek. Aksi halde son damla kanımıza kadar hayatımızı pahalıya satarız!”[602]

602 Aynı eser, 61-62. s.

İhanet!

İstenilen gıda maddeleri geldi. Barış şartlarının konuşulması için ortam hazırlanıyor, bunun için iki taraftan da elçiler harekete geçmişlerdi. Gidiş gelişler sırasında ortaya bir hain çıktı. Hikâye şöyle: Roma ordusunda Hun asıllı bir subay vardı. Kargaşa sırasında soydaşlarının arasına sızdı. Dengizik’in kendisine bağladığı Gotların arasına girdi ve sinsice onların güvensizliğini ve nefretini tahrik etti. Dengizik Romalılar ile anlaşırsa, Gotların fedâ edileceği gibi bir sürü gerçek dışı söylentileri yayıyordu. Hunların, müttefiklerini açlığa mahkûm etmek için yiyecekleri sakladıkları yalanı üzerine Gotlar ayaklandılar.[603]

603 Hunların Hayatı, 132. s.

Gotların, bir kısım askerlerinin Hunların safında yer alışlarına sebep muhayyel zafer idi. Halihazır vaziyet zaferin suya düştüğünü ilân etmişti. Böylece, bağlayıcı olan ip kopmuş sayılır. Üstüne bir de kandırıldıkları safsatası binince, inanmasalar da bahane bulunmuştu. Bir anda Bizanslılardan yana geçen Gotlar, onlarla beraber, az önceki silâh arkadaşlarına saldırdılar. Adı Khelkhol olan kavminin düşmanı hain, meramına kavuşunca General Anagustus’a müjdeyi verdi.

Şansı fazla olmayan Hunlar, kendilerini kuvvet olarak eksiltip karşı tarafı artıran Gotlar sayesinde perişan edildiler. Daha sonra Bizans’ın

dayanaklarından olan bu kavim için Gumilev yakışıklı bir cümle kurmuş:

"Gotlar hem melundular hem de Roma İmparatorluğu'nun daha sonraki dayanakları…"[604]

[604] Hunlar, 591. s.

Adi bir savaştı. Bizans ordusu düşmanının tamamını imhâ'ya ahd etmişti. Ölenlerin sayısı belli değil. Bu şiddetli vuruşmalar Hunların yere serilmeleriyle devam ederken küçük bir müfreze Bizans ordusunun arasından sıyrılıp çıktı. Doğruca Tuna sahiline geldiler. Savaş alanında sökün başladığında, cesetler arasında Dengizik'i arayanlar ona ait bir şey bulamadılar. Kaçtığını da gören olmamıştı. Tuna sahiline varmış olan Dengizik, Bizanslılara göre kaybolmuştur. Aslına bakılırsa Dengizik dar boğazda, işe yarar her şeyini kaybetmiş, vücudu ve cesareti kendindeydi.

Ve Dengizik'in Ölümü

Tuzaktan tuzağa düşmeye istidatlıdır Dengizik. Deli gönlüne söz geçiremiyor. Hissiyatına esir olmuş fikriyle yeni plânlar yaptı. O Atilla'nın oğluydu. Bizans'a haddini bildirmesi lâzımdı. İntikam ateşiyle yanıyordu ve bir kere daha saldırıya geçti. Yine tuzağa düşürüldü. Anagustus'un ordusunu yarıp kaçabilirse kurtulurdu; bunu denedi. Yaralı bir serçecik, kartal'ın pençesine düşmüş çırpınıyor, çırpınıyor… Nafile…

Dengizik kaderinin ağını parçalayamadı. Savaş meydanında bir Bizanslı tarafından öldürüldü. Âsi başı gövdesinden ayrılıp, İstanbul'a getirilip, sokaklarda gezdirildi; sonra da meydanda bir yere dikildi.[605] Kahraman Dengizik'in başı İstanbul'a geldiği vakit At-meydanı'nda (Bugün Sultanahmet Meydanı) bir araba yarışı yapılıyordu.

[605] Türk Tarihi, 2. c. 63. s.

O, keskin kılıç, gergin yay olabildi; hedef seçme, zaman tayin etme, karar verme hatası işledi. Usta elinde maharet gösterebilecek silâh, kendi elinde intiharına sebep oldu. Onun için son söz: *Çok cesur, fakat siyasî zekâdan mahrum Dengizik, İmparatorluk birliğini yeniden kurmak için neticesiz mücadeleler içinde çırpına çırpına, nihayet Bizanslının kılıcı ile can verdi*. (Sene 469)"[606]

606 Türk Milli Kültürü, 83. s.

Dengizik'e vedâ edildiğinde, Hunların arasında, kendisinden bahsedilen; "*Atilla'nın oğullarından yalnız İrnek hayatta kalıyordu. O da Karadeniz kuzeyindeki yerlere çekildi*."[607]

607 Bozkır İmparatorluğu, 72. s.

İrnek'e döneceğiz. Kısaca anlatmak istediğimiz bir Atilla-zade daha var; Ghesm. Gepid Kralı Ardarik'in kız kardeşinden doğmaydı. Babasının ölümünün ardından kimse kendisini miras sahibi olarak görmemiş, o da dayısının yanına gitmişti. Edindiğimiz bilgilere göre, gittiği yerde bir Hun Türkü gibi yaşayabilmiş. Önemli vazifeler almış ve öldüğünde vazifesi oğlu Mundo'ya kalmış. Mundo'nun hayatı da ölüm kalım mâceraları içinde geçmiş, bilâhare adını Mundus olarak değiştirmiş. Gotlara karşı kahramanca savaşan Mundus, kendisi gibi vuruşkan bir evlât babası imiş, oğlunun adı da Mauricus ve oldukça cesur mâceraperest.

Aynen Dengizik gibi atılgan. Mundus da, oğlu Mauricus da savaş meydanında can vermişler. [608]

608 Türk Tarihi, 2. c. 64. s.

Cesur Hunlar biraz da siyasî zekâya malik olmalıydılar. Dengizik'i mahveden cesareti oldu. Ölümünden sonra kendisiyle beraber hareket edip de hayatta kalanlar dağıldılar ve Bizanslılara, tâbi olarak bağlandılar.

İrnek Zamanı?

O'nu, bilhassa babasına karşı ifade ettiği değerini bilen Priskos, elçi olarak Atilla'nın yanında gördüğünü anlatıyor. Dâima yüzünde sert ifade taşıyan büyük başbuğ için elçinin söyledikleri:

"*Zaten Atilla'yı hiç gülerken görmedik. Yalnız küçük oğlu Ernak (İrnek) geldiği zaman doğru babasının yanına sokuldu; o da oğlunun yanağını okşadı ve gülümseyerek yüzüne baktı. Atilla'nın diğer oğullarıyla bu kadar alâkadar olmaması, bu çocuğa daha fazla alâka göstermesi dikkatimi çekti. Yanımda oturan ve Latince bilen bir barbar, eğer kimseye bahsetmezsem bunun sebebini anlatabileceğini söyledi. Kâhinlerin, Atilla'nın vefatından sonra soyunun dağılacağını, yalnız bu çocuğun tekrar bu soyu yükseltebileceğini söylediklerini bana anlattı*."[609]

609 Priskos'a Göre Avrupa Hun'ları, 49-50. s.

Babaların, en küçük çocuklarına daha fazla ilgi göstermesi normaldir. Bir de *"… Türklerde büyük oğul veya oğullar devletin; küçük oğul ise baba ocağının sahibi idi."*[610] Bu yüzden de, İrnek özel ilgiye mazhar olabilir.

610 Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 82. s.

Devletin sayılan büyükler ölmüş, aile ocağını tüttürecek olan küçük ortada kalmıştı. Lâkin bu çocuk'ta hiçbir ocağa rüzgâr verecek nefes yok. Çoğu dağılmış Hunların bir kısmı Bizans'a sığınmışlardı. Tâbi kavimler zaten kendi derneklerini kurup, adlarını kullanıyorlar, Hunlarla münasebetleri hiç olmamış gibi davranıyorlardı. İrnek bir kahraman değil, mucit de değil. Belli ki, kaderin sürüklediği tarafa yuvarlanıp gidecek ve aynen de öyle gidiyor: Etrafında ne kadar bağlısı vardı, emirleri dinleniyor muydu? Bilmiyoruz. Neler yaptığı da meçhûl. Anladığımız kadarıyla, Bizans sınırları dışında barınmaya çalışıyorlardı ki, buralar Karadeniz'in batı kıyıları idi.[611]

611 İslâm Ansiklopedisi, 12/2. c.

Kesin belgelerle isbat edilemese de, "*Balkanlarda ve Orta Avrupa'da birer devlet kuran Bulgarlar ile Macarların teşekkülünde (İrnek idaresindeki Hunların) büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır. Tarihî kayıtlarda Bulgar-Türk devletinin hükümdâr âilesi olan Dulo (Doulo) sülâlesi'ne mensup gösterilen İrnek, Macar geleneklerinde, Macar kabilelerini Tuna boyuna getirerek orada yerleştiren Arpad hanedanı tarafından ata tanınmaktadır*."[612]

612 Türk Milli Kültürü, 83. s.

İrnek'in hayatı da, onunla hareket edenlerin yaşama biçimleri de karışık. Parça parça bilgilerin eklenmesi, bir bütünlük meydana getirmiyor. Avrupa da Hunların üssü Macaristan idi –o zamanki adıyla Pannonya- , burada da tutunamadılar.

"Tuna'nın beri tarafına geçerek Dinyester ile Tuna arasına sığındılar. Böylece bu bölge bir süre Hunnivar olarak isimlendirildi. Hunların bir kısmı İmparatorluğun Tuna boylarına saçıldılar. Hunlar daha sonra kendilerinin halefi olarak tarih sahnesine çıkan Bulgar, Ogır (Ogur) ve Avar Türkleriyle kaynaştıklarından "Hun" ismi tarihe karışıp gitti."[613]

613 Tarihte Türklük, 72. s.

“*İrnek zamanı*” dedik, ama İrnek’in izini bulamadık. Görüldüğü gibi, çeşitli vesilelerle adı anılsa da, kendisi neler yapmış, ne zaman ve nasıl ölmüş bilemiyoruz. Hunların Avrupa sahnelerinden bir tabelâ gibi indirilip, atıldıkları söylenemezse de, adlarının anılmayışı ister istemez, devirlerinin sona erdiğinin isbatı sayılmaktadır. Buhar olup uçmayan insanlar, aynı coğrafya da kurulan başka devletlerin içlerinde türemelerini sürdürdüler ve Hunlardan hatıralar da zamanımıza kadar geldi…

TABGAÇLAR

Çin’de kurdukları devlet’le dikkatleri üzerlerine çekmeye başlamışlar. Milliyetleri meselesi tarihçileri çok uğraştırmış. “*Ebu Dülef’in Kitaylar ile Tafgaçların Çinliler olduğunu söylemesi,*”[614] Çin’de devlet kurmuş olmalarından dolayıdır. Araplar, Tafgaç, Çinliler, Topa, Türkler Tabgaç adını kullanırken aynı şeyi kast ederler. Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lügati-t Türk adlı kitabında: “*Hitaylar Çin’dir. Sonra Tafgaç gelir ki, Maçin’dir. Bu kabileler güney ile kuzey arasındadır*”[615] diyor. Maçin, çoğu zaman Çin manasına kullanılmıştır. İranlılar Güney Çin’e Çin değil Maçin yani eski Çinlilerin güneyli yabancılar –Manlar-la karışımını ifâde eden Man Çini

adını vermişlerdir. Kaşgarlı, Tabgaçların Türklerden bir bölük olduğunu da yazmaktadır.

614 İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, 19. s.

615 Aynı Erer, 24. s.

Tabgaçların milliyetini tesbite kafa yoranlardan biri de Prof. Dr. Eberhard idi. En eski kaynaklardan nakiller yaptığı kitabının bir yerinde[616] şöyle bir not var: "*Bir Çin erkeği ile bir Hun kadının evlenmesinden üremişlerdir. Fakat H'yung-nularda ana egemenliği mevcut olduğundan Çinli sayılmazlar.*"

616 Çin'in Şimal Komşuları, 80. s.

Bu iddiaya verilecek cevap: Eğer ana tarafı soyun devamını sağlıyor olsa, böyle kabul edilse idi, Hun hakanlarından ve daha alt basamaklarda bulunan idarecilerden Çinli kadınlarla çok evlenenler olmuştu! Neden onların nesli Çinli sayılmadı?

Yine biz, çok istifade edeceğimiz Eberhard'a dönüyoruz:

"*Taba'ların nereye ait oldukları hakkında mufassal bir yazı hazırlamaktayım. Bu yazıda muhtelif ailelerin mensûbiyetleri üzerinde duracağım. Zira burada Taba'ları her ne kadar Türk kavimleri arasında saydımsa, da, bundan emin olmaktan uzağım*…"

Yazar, daha sonra çıkan kitabında emin olduğu görüşünü aktarıyor: "*Son araştırmalara göre, Taba'lar esas itibariyle Türk'tür ve onlara en çok Hsiung-nularla Hsien-piler (Hunlar ile Siyenpiler) karışmıştır*."[617] Daha başka Türk kabilelerinin de bunlara karıştığı, hatta aralarında Türk olmayanların da bulunduğu aynı kişi tarafından söylenmektedir.

617 Çin Tarihi, 136. s.

Bu mevzuu fazla uzatmak, kimlerin neler söylediğini bir bir sıralamak lüzumsuzdur. Muteber ilim adamlarının çalışmaları semeresini vermiş ve Tabgaçların Türk oldukları kat'i bir dille ifade edilir olmuştur. Rene Grausset konuya girişte "*Türk Tabgaç*"[618] *başlığı kullanarak, şüphesizliğini ortaya koyuyor. Prof. Dr. Lazslo Rasonyi ise daha ziyade, Tabgaçlara "Türk*" diyenlerin yolundan giderek anlatmaya çalışıyor.[619]

618 Bozkır İmparatorluğu, 71. s.

[619] Tarihte Türklük, 75. s.

"Tabgaçlar, Çin yıllıklarına göre Asya Hunlarndan bir kısımdır ve sülâlenin resmî tarihinde (Wei-shu) Mo-tun –yani Mete-, eski Tapa (Tabgaç) hükümdarı olarak gösterilir:" İleride rastlanacak, Tabgaç adı Çin manâsına da kullanılmaktadır. Bu kelime, "*Ulu, muhterem, saygıdeğer*" demektir. Karahanlı hükümdarlarından bazıları, ünvan olarak bu adı kullanacaklardır.

Başka Türk kavimleri ile beraber farklı kavimlerden de insanların karıştığı söyleniyor ya, elbet böyledir. Hiçbir devletin saf bir ırktan teşekkül ettiğini söylemek mümkün mü? Avrupa Hun İmparatorluğu'nu gördük. Hükümdar ve ana gövde Hun'lu idi ama kendi sayılarından kat be kat kalabalıkları yönetiyorlardı; bu iş böyle. Böyle olunca, temel zayıfladığı zaman büyük risk doğuyor (Avrupa Hun İmparatorluğu'nda görüldüğü gibi), sonucunu göze almak lâzım. Yabancılardan meydana gelen kuvvetin ayakta kalması kuvvetle oluyor.

Ana kütle sayılan devlet kurucusu olarak Tabgaçların en büyük çelmecileri kimlerdir, acaba yabancı kavimler mi?

Tabgaçların İlk Görünüşleri

Tarihte, devlet kuran Türklerin ilki Hunlardı. "*Tabgaçlar*" diye anmaya, anlatmaya devam ettiğimiz kavim de Hun ağacının bir dalı; ne zaman, nasıl, niçin kopmuştur orası meçhûl. Biz, Tabgaçlarla ilgili ilk bilgiyi, onları Türk saymayan bir yazardan alıyoruz. "*Çin tarafından sürgün edilen Hunlarla, bilâhare tarihe "**Topa**" ismiyle geçen ve M. Ö. 1. Yüzyılda Baykal-ötesi'nin güney kesimlerinde göçebe olarak yaşayan Siyenpilerin Tabgaç kabilesi onlarla kaynaşmışlardır*."[620]

[620] Hunlar, 338. s.

Burada Tabgaçların Hunlarla kaynaştığı anlatılırken, ırken birlik olmadıkları vurgulanıyor. Siyenpilerden sayılıyorlar. Siyenpilerin Türk oldukları da birçok kişi tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca, nasıl oluyorsa, "*Tabgaçlar saçlarını örmek suretiyle diğer Siyenpilerden ayrılırlar*. (…) *Baykal ötesinin Argun sahillerinde örme saçlı Topalar hayat sürüyorlardı. Bunların tamamı Moğol kabileleriydi.*"[621]

621 Hunlar, 107. s.

Tabgaçların Türk olduklarına dair tesbitleri takdimden sonra esas mâceralarına geçeceğiz. Bu arada, Siyenpiler de dolaylı yoldan anılmış oluyor, daha da olacak. Çünkü önce Siyenpiler büyük bir kol olarak görünüyor, Tabgaçlar onların bir şubesi. *“Orta Asya’nın doğu kısımlarında ve Moğolistan’da 266-394 seneleri arasında Siyenpi Türkleri hüküm sürüyorlardı*. (…) *“Bu Siyenpilerin doğu Tiyanşan’ın doğusunda yaşayan Topa ismindeki şubeleri, 238 senesinde Ho-gut (yahut Huo-ihu) ismi ile zikrolunuyorlar…”*[622]

622 Umûmi Türk Tarihine Giriş, 41. s.

Bütün bunlardan kesin olarak anlaşılmaktadır ki, Tabgaçlar bir Türk kavmidir. Çin’de büyük bir devlet kurarak kimliklerini kaybettikleri de gerçektir. Onların Türk olmadıkları tartışmalarının ana sebebi de Çin’de devlet kurup, her şeyleriyle Çinlileşme eğilimine girmeleri olmuştur. Bunun nasıl meydana geldiğini ilerleyen sayfalarda göreceğiz.

Bu bahis sürerken, Çin’de yerleşmelerine kadar geçen asırlar da, onların yaşadıkları yerler değişik isimler alacaktır. Sebebi malûm. Yuvarlanan taş misâli bir türlü yosun tutamamış, bir orada bir burada görünmüşlerdi.

Devlet Olma Yolunda

Sonra’dan büyük devlet oldukları biliniyorsa da, ilk teşkilâtlarını ne zaman kurdukları belli değil. Bu tarihi 280-381 arası gösteren var.[623] 315-376 diyen var.[624] 386-557 olarak yazan ansiklopedi var.[625] Daha başka faraziyeler de mevcut. Biz, olayların takibi ile uğraşırken ipuçları yakalamayı umuyoruz. Farklı zamanlar, devlet’in kuruluş tarihi olarak verilir. Bu farkları, bir topluluğu hangi durumda devlet saymak gerektiği hususunda tarihçilerin fikir birliği taşımadıkları yormak lâzım.

623 Umumî Türk Tarihine Giriş, 150. s.

624 Türk Milli Kültürü, 91. s.

625 Rehber Ansiklopedisi.

Ana kütleden –Hunlardan- kopuş tarihleri milât’tan epey öncelere dayanıyor. Çok kalabalık olmaları, belki bütün insanlarının toplamının 100 bini geçmeleri mümkün değildi. İlerleyen sayfalarda canlı canlı

seyredileceği gibi, Tabgaçlar iyi savaşçıydılar. Göçebelik ise, Türklerin en bariz vasıfları. Göçlerin sebepleri, hep bilindiği gibi kuraklık ve düşman tazyiki. Tabiî ki, Türk kavimlerinin en amansız düşmanları da yine Türk kavimleriydi. Tabgaçlar, gariptir daha fazla Hunlarla sürtüşmekteydiler. İtile kakıla, *"260 yıllarına doğru Büyük Seddin kuzeyinde, Şan-si'nin en kuzey ucuna yerleşmişlerdi."*[626] *İşte burada muhtelif yabancı kabilelerle bir noktada birleşerek küçük bir devlet kurdukları, bunu büyütmeye çalıştıkları tarih 280 civarı olarak görülmektedir. "Bunların güneyinde 287'de Liu Yuan'ın şef olduğu Hunların 19 kabilesi bulunuyordu."*[627] Liu Yuan ileride büyük bir İmparator olacak. Mete soyundan geliyor.

626 Bozkır İmparatorluğu, 74. s.

627 Çin Tarihi, 137. s.

Tabgaçların 280'li yıllarda devlet kurduğu kabul edilse de, meskûn oldukları yer, onları uzun süre mesut edebilecek miydi? Bir yandan 16 milyon nüfusa sahip Çin, bir yandan Hunlar, bir yandan da göçebeliği kader haline getiren kötü iklim şartları boyunlarını bükmekte gecikmeyecek. Hemen Çin'in hâline dikkat çekmeliyiz. Hun'uyla, Tabgaç'ıyla ve diğerleriyle 400 bin kişiyi geçmeyen ayrı ayrı kitleler nasıl oluyor da Çin'i aciz bırakabiliyordu?

Çin 'de iç huzur yok'tu. Adalet âdeta göğe çekilmiş, zenginler fakirleri alabildiğine sömürüyor, idarî sınıf âdil davranamıyor. Gruplara ayrılan halk birbirinin can düşmanı kesilmiş, kendileriyle uğraşmaktan kararan gözleri yabancı düşmanlara bakamıyordu. Böylece, Çinlere ait topraklarda başkaları hüküm sürebiliyor. Tabgaçların belini büken ise her şeyden önce iklimin azizliği oldu.

Kısa Süren Saltanat

Başlarında hanları vardı. Kendilerinden daha önce devlet sahibi olan Siyenpilerden daha gelişmiş teşkilâtlara sahiptiler. İçlerinde Siyenpiler ve Tunguzlar da vardı, fakat devletin kurucusu ve sahibi Tabgaçlardı. Hava şartları mutluluklarının devamına izin vermedi.

Çok ağır bir kuraklık hüküm sürmeye başladı. Açlık baş gösterince toprağın çekiciliği kalmadı. Tabgaçların bir kısmı, henüz kuraklığın

olmadığı Doğu Ordos'a gelip yerleştiler. Çinlilerle kurulacak diplomatik münâsebetlerin faydasına inanıyorlardı. "*Çinli diplomatlar, bir takım entrikalar çevirerek prensin öldürülmesine, han'ın da üzüntüsünden ölmesine ve devletin üç müstakil yönetime bölünmesine yol açtılar. (295. Yıl) Bu hâkimlerden Han Yih-ta, Çin sınırından uzaklaşıp kopmayı denedi. Onun Batı Sibirya da Selenge ile Obi nehirleri arasında yaşayan on üçten fazla prensliği hâkimiyeti altına aldığı kaydedilmektedir. Ancak bu mâcerasının âkıbetinin ne olduğu konusunda tarihi kaynaklar suskun kalmaktadır*."[628]

628 Hunlar, 339. s.

Seneler peş peşe incelendiğinde, Tabgaçların henüz esaslı bir devlet olamadıkları görülür. Gerçi faaliyetleri iyi yöndeydi ya, bir avuç insanın elinden gelmeyecek işler vardı. Bir de entrika malzemelerini bir kuyumcu hassasiyetiyle işleyen Çin gibi düşman komşuya sahiptiler.

Ne zaman uzun atlamayı denemeye kalksalar, önlerine Çin engeli dikiliyordu ve dikilecekti. Daha taze bir fidan devlet iken üç prensliğe bölünmelerinde kendi kusurları olmadığı söylenemez. İyi savaşçı olmak, silâhların çekildiği yerde avantaj sağlar, fakat bunda da, denge anormal ölçüde aleyhe ise bir şey yapılamaz. Başka şeyler de lâzım, meselâ ilmi siyaset…

Dağınıklık

Zamanımızda, başka milletler için söylendiği olmuştur, Türklerin yaşadığı son asırlardaki hâl için daha çok telaffuz edilir. Başkalarının ağzından söylenir: "*Böl-parçala ve yut*." Sayı veremediğimiz, fakat 100 bini geçmeyeceklerini ifade ettiğimiz Tabgaçlar 119 boya ayrıldılar.[629] Bütünüyle ve dâima Türklerin gücünü kemiren kene'nin adı bölünmedir. Kırılmalarına sebep olan da, diğerlerinden belki daha fazla kendi aralarında meydana gelen savaşlardır. Yabancı kavimle savaş denince neredeyse sadece Çin'i hatırlamak yeterli olacak.

629 Çin'in Şimal Komşuları, 157-160. s.

Kaderin garip cilveleri Çinlileri de çok vuruyor. Devâsa bir ülke, sayısız insan ve sayısız bölünmeler; işte Çin bu. Komşu kavimlerin parçalanmasında oynadıkları rol korkunçtu, fakat onlar da kendi iç kavgalarını bitiremiyorlar. Çin de birbirine düşen gruplardan bazıları dış desteğe ihtiyaç duyduklarında diğer kavimlerle beraber Türklerden de yardım almaya çalışıyorlardı. Tabgaçlar Siyenpilerle kavgalı oldukları için ayrı saflarda olmalıydılar. Eberhard'ın ifadesiyle: "*Toba (Tabgaç)lar, dâima yaşadıkları bölgeler için savaşan Hsien-pi (Siyenpi)'lerin tabii düşmanları olduklarından, Hsienpilerin bulunmadıkları tarafı iltizam ederlerdi (*karşı tarafı desteklemeyi vazife sayarlardı*): Yani zahiren "hükûmete sadık" görünen generallerin tarafında bulunuyorlardı*."[630]

630 Çin Tarihi, 138. s.

Hunlar da bu meselenin içindedirler ve hudut kavimleri olarak anılıyorlar. Hepsi de Çinlilerden, yapacakları yardım karşılık savaş malzemeleri temin ediyorlar. Dolayısıyla Türk kavimleri menfâatlerinin gerektirdiği taktiği uygulayıp, Çin'in zaafından istifade çabasındadır…

Çin'in Görünümü

Sınırlarında yaşayan kavimlerden, Çin'in değişik kliklerinin yardım almaya çalışmaları ne kadar perişan olduklarının resmidir. Bir de, yakından görmeye Çin'in hâlini anlamaya bakalım; bu daha faydalı olur:

"*Prenslerin İsyanı*" başlığıyla verilen izahlardan anlaşılan şudur: 300' senesinde, Prens Lun isyan ederek İmparatoriçe Chia'yı öldürüp, onun taraftarlarını saf dışı etti. Lun, İmparator oldu, fakat o da bir başka prens tarafından öldürüldü. Bir diğer prens de 303'de, Lun'u öldüreni öldürdü. 305'de bir başka prens elini kana buladı ve mevcut prensi ortadan kaldırdı. Son kâtil prens de 306'da katledildi.[631] "Serî Kâtil" filmi gibi! Bütün bu olayları sıralayan zat, meramının iç mücadelelerin boyutunu göstermek olduğunu söylüyor. Bizde bu tarihlerden biraz sonra cereyan edecek olan kitali hoş göstermek için bir ibret sahnesi olsun diye nakletmiş bulunuyoruz. Çin de yaşanan bunca cinayet ve nahoş olayların "*kefaretini,*

köylü yahut kentli, hiç suçu günahı olmayan, ölüme terkedilmiş korumasız zavallı kadınlar ödüyorlardı."[632]

631 Aynı Yer.

632 Hunlar, 355. s.

Çin'in yaşadığı kanlı olayların dışında kalabilen, prenslerin hiç biriyle ilgisi olmayan, Chin İmparatorluğu ile de doğrudan ilişkisi bulunmayan düzenli bir Çin ordusu vardı. Ordu komutanı, "*zeki ve aklıselim sahibi Li Kun idi*" ve Kuzey Shan-si (Şensi)'de konuşlanmıştı. Li Kun'un koruduğu kalelerin güneyinde beş Hun oymağı yaşıyordu; bunların başında prens Liu Ming vardı, onun da ikâmetgâhı Kuzey Şensi idi. O ölünce yerini oğlu Liu Hu aldı. Genç Liu Hu "beyaz" Siyenpilerle birleşti. Çin'de büyük zaferler kazanmış olan Liu Ts'ung'un vassalı olmayı kabul ederek büyük Hun kitlesiyle yan yana gelmiş olan Liu Hu, Çinli Li Kun'un Ordos ile Çin'in diğer kısımlarının da ortasına girmiş oluyordu. Yani Li Kun'un, Çin'in diğer bölgeleriyle irtibatı kesilmişti.[633]

633 Aynı Yer.

Tabgaçların Çinli Kumandana Yardımı

Tarihte birçok örneğine rastlanan, aslında traji komik olan bir durum meydana geliyordu. Hunlar ana-baba, kitapların bize öğrettiğine göre Tabgaçlar ve Siyenpiler onların evlâtları gibiydiler, yani bunların üçü de Türk. Her zaman için Türklerin baş düşmanı Çinlidir –o zamanlar-. Siyenpi-Hun kaynaşması Çinli kumandan için tek başına baş edemeyeceği, üstesinden gelemeyeceği bir tehdit oluşturdu. O da: "*Büyük bozkır'ın Kuzey Çin'e yakın steplerinde göçebe halde yaşayan Tabgaçlardan yardım istedi. Tabgaç reisi Yih Liu ise bizzat Çinlilerin yardımıyla Çin topraklarının bir kısmını elde tutuyor olmaktan son derece memnundu. Yeğeni Yü-Liu'yu 20 bin kişilik bir kuvvetle sefere gönderdi. Li Kun'da kendi birlikleriyle bir rehber ve öncü kuvvet gibi bu orduya katıldı*."

Bu savaş 311'de yapıldı. Tabgaçlar karşı tarafı dağıttılar. Beyaz Siyenpiler, Hun bayraklarını atarak kaçıştılar. Çinli komutan zafer kazanmıştı. Ama bir karşılığı olacak, Çinli üzülecek. "*Çünkü Tabgaç reisi*

Çinli kumandandan koruması altındaki bütün topraklarla birlikte kendisine bağlanmasını istiyordu.”[634]

[634] Aynı Yer.

Tabgaçları örme saçlarıyla ve yenilmez savaşçılıklarıyla hafızalara nakşetmeye çalışan tarihçiler haklılar. Ne kan bağı ne de yaşayış yönünden beraber oluşları Hunlarla bunları aynı seviyede tutmaya yetmiyor; Tabgaçlar hep bir adım önde oluyorlar. Bunu en iyi bilende Çinlilerdir. Kumandan Li Kun yan yana savaşmış ve bizzat görmüştü. Ne çare ki kazandığı zafere sevinemeden ağır bir bedel isteğiyle karşılaştı. Redde gücü yetmez, kabul’e gönlü elvermez, çar naçar, teşebbüse geçeceğini söyledi. Bir manâ da Tabgaç reisinin ağzına bir parmak bal sürdü, ama bunu tutmasına izin verilecek mi?

Yih Liu Çinlilerle sırt sırta verip, binlerce Hunun ölümüne mal olan bir savaşı kazanmışlardı. O, nasıl soydaşlarını, kanlarının rengine bakmadan toprağa sermişse karşılığını istemek de hakkıydı(!) ve sadece barınmak amacı güdüyor, başka bir niyet yok’tu; zaten olamaz da.

Çinli yetkililere ulaştırılan Tabgaç teklifi kabul edilmedi, çünkü çok yakışıksız bulunmuş. Fakat bu iş burada kalmayacak, her daim, Çin’in yardım isteme ihtiyacı doğacaktır.

Yine Aynı Sahne

Hun- Çin savaşları, sinemalarda devamlı oynatılan film gibiydi. Ayrı ayrı olsa da peş peşe gelen bir yenisi başladı. Bu defa Çinliler vassalları olan Tuanlarla beraber olup Hunlara karşı koymayı denediler, olmadı. Hem mağlûbiyete uğradılar hem de izzeti nefisleri yaralandı. Tuan Prensi Hunlara esir düşmüş, izzet ikram gördükten sonra serbest bırakılmıştı. Prens Mo-po tekrar savaşmaya utanarak, ordusunu alıp yuvasına döndü. Çinliler elleri böğürlerinde, çaresiz kalakaldılar.

Çin’in, yüzsüzlüğe bulaşmış isteme alışkanlığı debreşti; tekrar Tabgaçlara müracaat ederek yardım talebinde bulundular. Yih Liu, yine mesele çıkarmadan, büyük bir ordu ile 312’de yola çıktı.

Hunlar, yine Tabgaçlara boyun eğdiler. Kumandan Liu Yao yedi yerinden yara aldı. Gecenin karanlığından yararlanıp kaçmak, hayatta kalanları

yaşatmak istiyorlardı. Korkuyla ve sessizlik içinde çekilmeye başladılar. Tabgaç reisi Yih Liu kan davalısıymış gibi onları takip edip bire kadar öldürmek niyetiyle peşlerinden gitti. Korunmak amacıyla bir ormana gizlenmiş olan Hunlar dar bir vadide yakayı ele verdiler. Burada çetin geçen savaş Tabgaçların zaferiyle neticelendi. Hun'lar feci bir felâkete duçar oldular. Geri çekilmeye çalışan Hunların geride bıraktıkları cesetler 45 km. yolu kaplıyordu.

Çinliler bir taşla iki kuş vurmanın sevincini yaşadılar. Ayrıca, bunu sonuna kadar götürmek istiyorlardı. Kumandan Li Kun, Hunların arkasından gidilip hepsinin ortadan kaldırılsın, derken, Yih-liu "*hayır*" dedi. "*Süvarilerim ve atlarım yorgun*".

Her ne kadar, Çinlilere körü körüne hizmet ediyor gibi görünüyorsa da, Tabgaçların da bir hesapları vardı. Aşağı yukarı birbirine benzer düşünceler her iki hattâ üç taraf içinde geçerlidir. Kimse kendisine karşı çıkacak kuvvetli bir düşman kalmasını istemiyordu. Hunların tamamen çaptan düşmeleri Çin'in yönünü Tabgaçlara çevirmesine sebep teşkil eder, bu ise daha kötüdür. Tabgaç reisi Yih-Liu'ya göre, şimdilik karşılarına çıkmaya cesaret edemeyecek Hunlar, bu hâlde var olsunlardı. Çinliler de, biraz Hun korkusu, biraz Tabgaçlara muhtaçlık baskısı altında yaşasınlar; en iyisi bu.

Peş peşe Cinayetler

Devlet kurma tarihleri ister eski ister yeni olsun, Tabgaçları yöneten kişiye artık Han demek lâzım; öyle diyeceğiz: Yih –Liu'nun diğer sahalarda neler yapabildiği meçhûlümüz, savaşta gösterdiği başarılar gözlerimizin önünde. Bilemediğimiz sebepten ötürü, oğlunu Han olma hakkından mahrum etmiş, öldürülmesi yönünde emir vermişti. Yine bilemediğimiz bir şekilde, elini çabuk tutan oğlu, onu katletti. (Sene 315)

Küçük bir parantez açacağız: Biz her ne kadar Tabgaç adını kullanıyor olsak da, henüz bu tarihlerde Topa olarak anılıyorlardı. İbrahim Kafesoğlu; "*Tai veya I. To-pa devletini (315-376) kuran Tabgaçlar*"[635] derken dayanağı nedir bilmeyiz. Bu tarihte sadece yukarıda geçen cinayeti görmekteyiz.

635 Türk Milli Kültürü, 91. s.

Adını öğrenemediğimiz, babasını katlettiren prens, amcasının oğlu tarafından öldürüldü; cinayetlerle çalkalanan Tabgaçların yurdunda diğer bütün hareketler durdu.

Son cinayetin Faili Yü Liu idi. Oğlu tarafından öldürtülen Yih-Liu Han'ın yeğeni ve tahtın şimdiki sahibi, oldukça enerjik biridir. Yü-Liu toprak kazanılması amacıyla 318'de batıya bir akın gerçekleştirdi, istediğini elde etti, ama Han ailesinin eli kana bulanmış, başları toprağa düşmeye alışmıştı bir kere. öldürerek Han olmayı başaran Yü-Liu da,*"321'de komplocular tarafından katledildi."*[636] Bu arada, Tabgaçların kendileriyle boğuşmasından faydalanan Hunlar toparlandı.

636 Hunlar, 357. s.

Şalvar Çocuğu

Yih-Liu Han'ın katliyle başlayan süreç devam etmeye meyilliydi. İyi Savaşçılığın rakipleri tarumar etmekte gösterdiği maharet, iç meselelere bulaşınca zararlı oldu. Birkaç kelle gitti. Son olarak yiğit Yü-Liu katledilmiş, ondan dul kalan karısı küçük oğlunu kurtarmaya çalışıyordu. Çocuğu şalvarının içine saklayan anne, kulağına dua ve temenni niyetine şunları fısıldadı: "*Eğer gök seni korursa ağlamazsın*." Çocuk, gerçekten, annesinin dileğini kuvvetli bir tembih olarak değerlendirip, uzun süre hiç ses çıkarmayınca, hayatta kalmayı becerdi.

Shei Kien Han

Şalvar, görevini ifa etmiş, koruduğu çocuk selâmete çıkmıştı. Ona Shei Kien adını verdiler. Bunun manâsı Evenkçe, "*Tatlı Su Levreği*." Birçok insanın hayatına mal olan seneler geçti. 338'e gelindiğinde, şalvar çocuğu Tabgaç tahtının sahibi oldu. Ne var ki, şahsiyetinin teşekkülüne imkân bulamamış, hâlâ annesinin şalvarının tesir sahasında yaşıyordu. Kargaşa içinde geçen yıllar da Tabgaçlardan çok şeyleri alıp götürmüş, istikrar dönemi yaşanırken, savaşçılık kayboluyordu azar azar…

Siyenpiler ile Tabgaçların yakınlığı anlatılmıştı. Mu-junglar da bunlarla beraber mütalâa edilirken; deniyor ki: Mu-junglar Siyenpilerden bir kabile.

Daha önce benzer sözler Tabgaçlar için de söylenmişti. O zaman, esas itibariyle Hunlar bir ağacın ana gövdesiydi ve yukarda anılanlar da bunun dalları. Zaman içinde baş gösteren ayrılıklar, daha sonra bunları birbirine düşman yapmış. Görünen dağınık manzara, en fazla Çin'e keyif veriyor, o da elinden geldiğince bunlar arasındaki ayrılık körüğünü var gücüyle yellendiriyor. Hakkıdır. Türkler kendi aralarında düşmanlığa teşne olurlarsa, Çinliler elbet buna alkış tutacak ki rahat edebilsinler.

Mu-Jungların başlarında bulunan her idareci, kabile adıyla anılıyor ve bunun yanına özel adı da ilâve ediliyor. Şimdi bunların başındaki zat Huang, Mu-jung Huang'ın kız kardeşi ile Shei Kien evlendiler, bununla birlikte Tabgaçlar onlara vassal olmayı da kabullendiler. Kendini ayakta tutmaya aklı kesmeyen genellikle böyle bir yola giriyor, bu yolla, dar gününde desteğini alabileceği dost kazanmış oluyor.

Tabgaçlar, Çin'in selâmeti için Hunlarla çok savaşmış, onlara acı kayıplar verdirmişlerdi. Güçleri azaldığında, en fazla çekindikleri de Kandaşları oluyor. Hun Hakanı Shih Hu'nun korkusundan, 340'da Tabgaçlar Büyük Sedde sokulmuşlar ve sadece göçebe hayat tarzlarını muhafaza ederek iç Çin'e yerleşmişlerdi. Shih Hu, buna engel olmalıydı lâkin doğulu komşuları Mu-junglar yolunu kesmişlerdi.

Bölük pörçük malûmatları bir araya getirmeye çalışıyoruz. Deguignes: "*Topaların artık,* diyor*, batı sınırlarında düşmanları kalmadığı için futûhatlarını İrtiş'in batısında, Tataristan ortasında İli suyu kıyılarına kadar genişlettiler*."[637]

637 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 424. s.

Bu sıralar rakipleri, Hunlardan ayrılıp, Hia adlı bir devlet kuran topluluktur. Hiaların Hanı Liu Hu, Tabgaçlara huzur vermemek istiyordu. Devamlı ezmeye çalışması, güç yetiremeyişinden işe yaramıyor. Han, huzursuz oldukça hıncı artan, böyle olunca da acele eden bir insan. 341 senesinde düzenlediği saldırı başarısız oldu, fakat Liu Hu ümidini kesmedi.

Yeniden hazırlanıp hücuma geçti, Tabgaç topraklarına girdi, yine yurduna mahzun döndü. Liu Hu'yu ecel öyle bir zamanda yakaladı ki, *üzüntüsünden öldü,* dense uyar! (341. sene). Yerine, oğlu Vu Huan geçti.

Genç han, babasının Tabgaç politikasından hayır gelmediğini görmüştü, buna itibar etmedi. Çoğu zaman semeresi alınan bildik bir yolu tutup, bir Tabgaç prensesi ile evlendi.[638]

638 Türk Tarihi, 1. c. 78. s.

Barış Yılları

Tabgaçların 341-356 arası sükûn içinde geçmiş olmalı, bir vukuat haberine rastlanmıyor. Son zamanlarda çarpıştıkları Hialarla hısımlık kurulunca, tesiri yıllarca sürecek bir tatlılık başladı aralarında. Biz kanlarının ayrı olduğunu söyleyemeyiz, ama öyle olduğunu farz eden Degeiugnes diyor ki:

"Ordos Hunları –Hia Devleti kurucuları- Tabgaçlarla akraba olmuşlar ve IV. Yüzyılda prenslerinin kanına oldukça fazla Tabgaç kanı karışırken, doğrusunu söylemek gerekirse Tabgaçların damarlarına da bir o kadar Hun kanı şırınga edilmişti."

Kan karışımı yahut başka sebepler işe yaramış. 14-15 sene rahat geçmişti. Hiaların hanı, yine bir Hun devleti olan Çalarla da iyi geçinmiş, onlardan ünvan bile almıştı. Bu iyi huylu Vu Huan 356'da öldü. "*Yerine kardeşi Yu Teu geçti. Ve hemen Tabgaçlarla savaşmayı tasarladı.*"

Yu Teu, liyâkatsız. İşe yarar düşünceler üretemiyor, bir topluluğun idaresinin istediği donanımdan yoksun. Saldırı fikri, münâsip değildi; öyle olduğu için, diğer ileri gelenler arasında taraftar bulmadı. Teşebbüsü onu o duruma düşürdü ki, Yu Teu öldürmeye gideceği insanlara, ölmemek için sığınmak zorunda kaldı. (Sene 358)

Başlangıçta, "Şalvar çocuğu" olması, sonra da annesinin söz ve davranışlarının tesirinden kurtulamayışı onu aşağılatıyordu. Allah için söylemek lazımsa, vaziyeti çok değişti. Shei Kien'in Han'lık döneminde Tabgaçlar rahata kavuştu. Yu Teu'nun girişimi akim kalmış, ondan sonra Han olan Liu Wei ile de iyi münâsebetler kurulmuş Shei Kien'in puanları yükselmişti. Hialar, Hunların zayıf bir kolu idi, ama sıkıntı verici olabiliyorlardı. Sene 361'e geldiğinde Tabgaç Han'ıyla Hun liderinin müttefik olduğu görülmekteydi ve bu alelâde bir anlaşma değil, Tabgaçlar Hiaların efendiliği mevkiine yükselmişlerdi.

İyilerin Ömrü

İyilerin ömrü kısa olur, deniyor ya, iyiliğin de böyle. Kurulan dostluk, tâbi'lik, efendilik geçici imiş. Hia Hanı Liu Wei Ch'en dört sene sabredebildikten sonra, 365'de başkaldırdı. Yine savaş yapıldı. Yine kuvvetli olan taraf kazandı. İsyankâr lider, Tabgaç şamarından canını kurtardığına sevinmek ve kaçıp Tankutlara sığınmak zorunda kaldı. O gidince Ordos tamamen boşaldı ve Tabgaçlar buraya yerleştiler. (Sene 369)

Ordos'un Cazibesi

"*Ordos Sarı Irmak kıvrımı ülkesi*"[639] cazibeliydi. Coğrafi olarak insanları rahat ettirmeye elverişli görülen bu bölge, gıda ihtiyaçlarını teminde aynı değeri taşımıyordu. Ordos Vadisi tenha, Tabgaçlar nüfusça az ve buraları dolduramayacaklar. Komşu bölgeler ise insan kaynıyordu. Kavimlerin, devletlerin çizilmiş sınırları, "*kırmızı hat*"ları ve yapılmış sağlam anlaşmaları yok. En az insanları kadar, buraların tabiatı da istikrarsız. Orhun ve Selenge sahilleri kuraklıktan çatlamış, Ordos bereketli yağmurlarla şen. Yeşil çimenler, rengârenk çiçekler güzel bir geline benzetmişti Ordos'u.

639 Orta Asya, 493. s.

Güzellik mıknatıs gibidir. Bir zaman sonra Ordos'u yaban ayaklar tepelemeye başladı. Bunlar Ju-juanlardı. Ju-juan ve Juan-juan, farklı biçimlerde anılırlar bunlar; ama bir türlü kesin milliyet elbisesi giydirilememiştir kendilerine. Hiçbir zaman da vahşetten âri olamamışlardır. Kimi Moğollardan bir kabile olduğunu iddia ediyor,[640] kimi de onların Hun ve Tabgaç karışımı olduğunu zannettiğini söylüyor.[641] Başka isimleri de vardı; Avar-Apar gibi. Hunlarla ilgili bölümde bunlar hakkında bir miktar bilgi verilmişti. Burada şunu söyleyelim korku nedir bilmeyen yarı yabani insanlardan müteşekkil bir topluluktu Ju-juanlar.

640 Türk Milli Kültürü, 91. s.

641 Eski Türkler, 22. s.

Sırf bunlarla iş bitmedi. Tölesler de bir Türk boyu ve şartlar onları da buralara sürükledi. Dostluk misafir, düşmanlık ev sahibi gibiydi ve bu her

devletin, milletin, kabilenin yüreğinde oturuyordu. Töles –Ju-juan geçimsizliği çabuk başladı. Tabgaçlar yurtlarının kuzeyini terk ederek güneye çekildiler. Sükûn ve huzur devresi kapandı. Yeni yerlerinde Tankutlarla yüzsüze geldiler. Can ciğer olmayacakları, savaşsız durmayacakları belli, ama fazla malumat bulunmayan seneler geçmektedir, biz de üzerinde durmadan atlıyoruz.

376. Sene

Tabgaçlar, Şalvar Çocuğu Shei Kien ile uzun koridorlardan, geniş alanlardan, kan deryalarından huzur iklimlerinden geçerek geldiler 376. seneye. Genel de iyi lider olmuş, uzun yıllarda saç sakalı ağarmıştı yaşlanan çocuğun. Ve seri iç hareketler başladı. Bütün Türk Yabgularının yaptığını galiba Shei Kien'de yapmış pek çok kadınla evlenmişti. Türk Töresi mucibince ilk nikâhlı kadın Türk olur ve o ön plâna çıkar. Onun doğurduğu erkek çocuğa da ayrıcalık tanınır, gelecekteki yabgu gözüyle bakılır. Teamül böyle olmakla beraber istisnalar olmaz mı, olur. Ama bu sefer nikâhsız kadınlardan birinin doğurduğu oğullardan biri gemi azıya aldı. Bu çocuk kardeşlerini öldürdü. Cesur babası Shei Kien'i de katletti:

” *Bu canice katliâmdan sadece Shei Kien'in çocuk yaşta ki torunu Kui kurtulabilmişti. Tabgaç otağındaki bu kargaşadan faydalanan Liu Wei-ch'en Tankut ordusuyla hücuma geçerek hem kâtilin işini bitirdi, hem de Tabgaç hanlığının bağımsızlığına son verdi.*”[642]

642 Hunlar, 419. s.

Tabgaçlar bu sefer kendi içlerinden çıkan bir hırslı prens yüzünden çökmüş oldular. Tibetli Tankutların yardımıyla, Hunlar tarafından, yurtları paylaştırıldı. Kan bağı'nın hükmü olmadığı bir kere daha görüldü. Ordos ikiye bölünerek; Liu Wei Ch'en ve Liu Ku-jen adına paylaştırıldı. Tankutlar bu prenslerin efendileri durumundaydılar ve artık egemenlik isteyeceklerdi.

Diriliş Mücadelesi

Hun prensler kendi varlıklarını ispat ve devam ettirmek adına yabancı güçlerden yararlandılar. Prens Vu-Ch'ien 376'da küçük Taba (Tabgaç)

devletini yok etti.[643] Ama bu devlet olarak yok olmanın manâsı Tabgaç varlığının nihayeti demek değildi. Görünümünün iç açıcı olmayışı bir tarafa, toparlanmak için elden ne gelirse yapılıyordu. Hunlar ile aralarındaki husûmet kan dâvasına dönmüştü, çünkü Tabgaçların üzerinde hüküm sürdüğü topraklar, ellerinden koparılmıştı. Vaziyet oldukça vahim görünüyor, büyük alevlerin yükselmesi kaçınılmaz sanılıyordu.

643 Çin Tarihi, 148. s.

"Fakat evlenme suretiyle akraba oldukları kabilelerin yardımı ile eski hükümdar ailesinin haleflerinden birisi, tekrar iktidarı eline alarak yeni bir Taba devleti kurmağa muvaffak oldu. Çok geçmeden buna, hâlâ kuzeyde yaşayan ve askeri birlikleri bulunan birçok kabileler iltihak ettiler."[644]

644 Çin Tarihi, 160. s.

Sonradan katılan kabilelerin sayısı 119'u bulmaktaydı ve bunların arasında Hunlar ile Siyenpilerde vardı. Yeni devlet kuruluşunun tarihi 385-386 dır.

On senelik bir zamana ara dönem dersek, neler değişince, Tabgaçlar eskisinden daha büyük bir devlet kurabildiler? Kendilerinden olmayan, Siyenpilerin ve Hunlarında içlerinde olduğu 119 kabile azımsanacak bir rakam değildi. Ayrıca "*16 kadar mahalli hükûmetçikle*"[645] komşu idiler, onlarda Tabgaçların idaresi altına girdiler. Bütün bunlar toplandığında görünen Tabgaçların büyük bir devlet olduğudur.

645 Türk Milli Kültürü, 91. s.

İşte bu büyüme, önlerindeki bir engelin kalkmasıyla mümkün olabilmiştir. Hun prenslere askeri destek sağlayan Tibetli Tankutların reisi Fu-chien 385' de ölmüş, devleti dağılmıştı.

Irkî yönden incelenince hiçbir devlette saflık bulunamıyor, bu Tabgaçlar için bilhassa geçerlidir. Adları farklı olan Türk kavimlerinin, kabilelerinin yanı sıra Moğol soylularda hayli fazlaydılar, ama en azından devlette hâkim olan Tabgaç kültürü ile Tabgaç Han'ı idi.

Topa Kui Zamanı (386-409)

Tankutlara tâbi olarak yaşadıkları on sene, herhalde zor zamanlar idi. 'Tâbi'lik, neredeyse şahsiyetten arınmak. Elbet hoş olmaz! Shei Kien'in torunu Topa Kui ile atılıma geçtiler. Hedefi büyüktü Topa Kui'nin. "*Önce, devletin Tai olan Çince ismini Wei şeklinde değiştirdi. Maksadı bütün Çin'i ele geçirmekti. Çünkü Tai küçük bir prenslik olmasına rağmen Wei 800 yıl önce güçlü bir hükümdarlıktı.*"[646]

646 Hunlar, 432. s.

Yeni Han sıradan biri olmadığını baştan belli etti. Genç, enerjik, bir o kadarda zeki görünüyordu. Türklüğü ne kadar önemsediği ise istikbale bakışında görünüyor. Çin'de muhafaza edilen Han gelenekleri, işâretleme renklerine yer veriyordu. Buna göre, Kızıl ateşi, sarı toprağı gösterir, Topa Kui tarafından Kuzey Çin'de kurulan Tabgaçların Wei İmparatorluğunun rengi (sarı) olarak seçilmiştir. Mavi bitkileri gösterir ve bizim ilgilendiğimiz dönemde Türkçe konuşan Hun kabilelerinin daimi rengidir…[647]

647 Aynı Yer 455-456. s.

Topa Kui Han badirelerden geçerek kurduğu devletini muhafaza etmek zorundaydı. Yaşadıkları yer, altında odunların alev saçtığı bir kazanın içiydi ve ateşleyiciler eksik olmuyordu. Yangınlara karşı tedbir ihmale gelmezdi; sıkça değişen dengeler devamlı korku ile heyecan körüklüyordu. Korku, bazen üzerinden atılamayan deri, bazen da hayata sarılışın adıydı.

Fırsat Savaşı

Savaşın anası bazen cesaret, bazen da korkudur. Daha ziyade güvensizlikten kaynaklanan olayların doğurduğu sebepler kavimleri, devletleri birbiriyle vuruşmaya itiyor. Bu her kesim için çoğu zaman böyledir.

Hun prensi Liu Wei ch'en Tankutların desteğinden mahrum kalmanın tedirginliğini yaşıyordu. Ju-juanların huzursuzluğu gözden kaçmıyor. Ayrı ayrı her ikisinin de, Tabgaçların toparlanmasından endişeli oldukları bir ortam mevcut. Bunlar korku belâsı yeni ittifaklar bulma yarışına girdiler, ilk akla gelen Tibetlilerdi, ama nafile; çünkü Tibetlilerle Tankutların savaşı başlamıştı.

İlk Hedef Ju-juanlar

Bütün komşuların durumlarını gözden geçiren Topa Kui Han Ju-juanlara savaş açmayı uygun buldu. Fakat rakiplerin çarpışmaya hiç niyetleri yoktu; toparlanıp kuzeye doğru çekildiler. Burada niyetleri işe yaramadı, Gobi Çölü'nün ortasında sıkıştırıldılar. Zayıf olanın istemeyişi savaşın olmamasına yetmiyordu, tek tarafın saldırısıyla başlayan vuruşmalarda Tabgaç Ordusu zahmetsiz bir zafer kazandı. Ju-juanlardan canlı kalanlar daha fazla zayiat vermemek için yine firar'a sığınıp kaçmaya başladılar.

Tabgaçlarda yiyecek sıkıntısı baş gösterince Topa Kui atların kesilmesini emretti. Cins atlar fedâ edilmesi sıradan bir hâdise değil; hem de savaş esnasında! Ju-juanların takibi, yakalanıp ceza verilmesi birinci öncelik idi Topa Kui için. Ne pahasına olursa olsun, bu iş bitirilecek: Netice de, zayıfın yaşama hakkı olmadığı bir kere daha görüldü. Tabgaçlar ısrarla takip ediyorlardı. Kaçmaya çalışanlarda tâkat da ümit de kalmayınca teslim oldular. Bunlardan bazı kumandanlar öldürüldüler, han ise Ordos'un doğusuna yerleştirildi. [648]

648 Hunlar, 436. s.

Sıra Liu Wei Ch'en'de

Topa Kui'nin Ju-juanlarla oyalanması Liu Wei ch'en'e ümit aşıladı. Korkularından kurtulması için önemli bir fırsat yakalayacağına inanıyordu. Tabgaç ordusunun esası mademki uzaklarda, geride kalanları tepelemek hiçte zor olmamalıydı. Böyle düşünen Hun prensi "*80 bin askerle*"[649] hücûma geçti.

649 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 426. s.

Sükûtu hayâlden öteydi bu savaşın âkıbeti ve zor inanılır bir durumdu. Her ne kadar 80 bin deniyorsa da Hun askeri sayısına, biz bunu biraz azaltabiliriz. Yine de nisbetsizlik ortadan kalkmaz. Pek çok Huna karşı bir avuç Tabgaç diyeceğiz; savaş bunlar arasında cereyan etti. Sonuç ise beş-altı bin Tabgaç askeri Hunları perişan vaziyette dağıttı. Prens Liu Wei ch'en'in oğlu esir düştü ordusu kovalandı, kendisi de, çıkan kargaşada tebaası tarafından öldürüldü. Ordos ülkesi Tabgaçların idaresine geçti.

Tabgaçlar Hunları maddi manevi hezimete uğratmış oldular. Aldıkları ganimetlerden hayvan sayısı belki abartılıdır, ama şöyle:

"3 bin at, 4 milyon sığır ve koyun"[650] *Ne kadar insani kayıp verdikleri belli değilse de, ordularının kalabalıklığı ile bir tahmin yapılabilir. Başkanları öldürülmüş, büyük prens, -belki veliaht esir- düşmüş idi. Küçük prens "Ho-Lien Popo kurtulmayı başararak sonraki Ch'in'e sığınmıştı."*[651] *(Savaş tarihi 391)*

650 Aynı Yer.

651 Hunlar, 436. s.

Şimdi aşağıya kısa bir alıntı yapacağız; bununla, yukarıda verilen Hunların 80 binlik asker sayısının gerçekten abartılmış olduğu daha iyi anlaşılacak. Diyor ki Gumilev:

"Fakat Hunlar galiplere boyun bükmediler. 391'den 394'e kadar Güney Çin'de "sığır sürüleri, koyunları, arabaları, katırları ve sayısız ev eşyalarını yanlarında taşıyarak dolaştılar. Topu topu 30 bin kişiydiler ve gittikleri yerlerde iyi muamele görüyorlardı."[652]

652 Hunlar, 436. s.

Özel not: Rakamlar hiçbir zaman net olamaz, olamamış. Ancak bir ölçü olarak ne tarafın daha çok olduğunu anlamamıza yarayabiliyor. 4 milyon sığırın da doğru bir sayı olmadığını kabul etmemiz lâzım.

Tabgaç Mu-jung Savaşı

Hiçbir zafer bir sonraki savaşın kaporası değildi. Tabgaçlar muzaffer bir devlet konumundaydılar, onlardan çekinmeyen yoktu; ama bu gönüllerin hoşnût olmasına yetmiyordu. Geniş bozkırın imkânları kıt, yüreklerin sıkılması, daralması kaçınılmazdı. Asya'nın değişmez kuralı işleyecek; aslanlar, kaplanlar, kurtlar, tilkiler kapışacak, postu kaptırmayan nimete lâyık olacak, bunun da süresi bir sonraki kapışmaya kadardı.

Aslında –görünen- herkesin derdi yaşamak, ölünmesi de bunun için. Belki, bezende onur savaşı veriliyordu. Barınmak, yiyecek içecek bulup beslenmek her canlının vazgeçilmezleriydi; kimine göre onur, haysiyette böyle, bu cümleden:

Ordos genişti ama Tabgaçların gönlüne bu genişlik yansımıyordu. Nüfus, dolayısıyla asker sınırlı. Etrafta çığ olmaya elverişli kartopları var. Ve bozkırın hareket görme, kar görme alışkanlığı var? Nihayet coğrafya hükmünü tatbike koydu, savaş zili çaldı.

Meydana atılacak olanlar Tabgaçlarla Mu-junglardı. Mu-junglar Siyenpilerden bir kabile… Zaten Hia Hun devleti adını alacaklar, Mu-junglar unutulacaktı.

Tekrarlamaktan vazgeçmiyoruz ki, okuyucunun dalgınlığına gelip unutmasın. Türk kavmi olarak ilk tanıdığımız Hunlar idi. Siyenpiler Hunlardan bir kol, Tabgaçların Siyenpilerden olduğu görülmüştü, şimdi adı geçen rakiplerde Siyenpi kabilesi imiş. Sözün esası; dört savaştan üçü, Türkün Türk'ü meydandan atma yarışıdır.

Siyenpi kabilesi olan Mu-jungların başında Ch'ui adlı, çok güçlü bir yönetici vardı. Tabgaçların başındaki Topa Kui'de güçlü idi ve başkasının gücünden huzursuz oluyordu. Başka sıkıntısı da var Topa Kui'nin. Hem millî hem de en büyük olmak düşüncesi zihnini kemiriyor. Küçük bir devleti var, onunda Çince "*Tai*" diye anılan adı hoşuna gitmediği için kaldırılmış, Wei denmeye başlanmıştı. Kendi ünvanı da Wei Wang olmuştu. Gerçi Çinceden azade olamamış, olamıyor ama hiç değilse 800 senelik ve büyük bir İmparatorluğun şalını üzerine almış gibiydi. Topa Kui küçüklüğe karşıydı, büyük bir İmparatorluğun başında olmalıydı, buna halkını da zihnen hazırlamıştı. Bazı danışmanlar debdebeli İmparatorluk sarayında vazife görmenin, orada yaşamanın hayâlini kurmaya başladılar. Öyle haller görünür oldu ki, adamlarının takındığı tavırlar Topa Kui Han'ı rahatsız ediyordu. Sebebi, adamlarının hayalleri değil, bunun gerçek olmayışıydı.

Büyük adımlar atılacaksa fazla gerilmek lazım; Topa Kui geriliyor ve düşünüyor, hesaplıyor… Çin'in kuzeyinde birçok küçük devlet barınabilir. Hele hele, iki devlet basbayağı idare eder. Amma İmparatorluk peşinde koşan akıl için burası tek devlet toprağı olmaya yeter… İşte bu hesaplar sonucu Mu-junglarla savaşmayı zaruret haline getiriyor…

Topa Kui hedefleri olan bir lider ve buna ulaşılacak yollarda her türlü çileye razı vebali almaya hazır idi, savaş için şartları hazırladı. Hemen söyleyelim, gayri ciddi bir durumda olsa bile Tabgaçlar Mu-jungların vassalı durumundaydılar ve şimdi sözde efendileri sayılan bu kabileye

başkaldırıyorlardı. Bütün bağlar koparıldı, savaş kararıyla, Temmuz ayında Mu-jungların sınırına saldırıldı.

Bir O Yana Bir Bu Yana

Tabgaç Han'ı Topa Kui Mu-jung sınırına saldırdı, ama karşısına 80 bin kişilik bir ordu çıktı. Taktik kurnazlık lazımdı, hemen, Kui geri çekildi, kendi topraklarını da yağmaya açık bırakarak Huang-Ho'yu (Sarı Nehir) geçti.

Mu-junglar önemli başarı elde etmiş, Sarı Nehir'e kadar yağmalayarak ilerlemişler, fakat burada durmuşlardı. Nehri geçemeyen Mu-junglar, 70 bin kişilik Tabgaç ordusu tarafından kıskaca alındılar.

Temmuz da başlayan savaşın üzerinden aylar geçmiş, Aralık gelmişti. Şiddetli soğuklar nehir sularını dondurdu. Topa Kui nehri, 20 bin seçme süvarisiyle buz üzerinde yürüyerek geçti. Mu-junglar iki ateş arasında kaldılar. Korku dağları sarmıştı, var güçleriyle kaçmaya çalışan Mı-junglar hayli mesafe aldılar, takipçilerin çok gerilerde kaldığı zannıyla rehavete kapıldılar. Avlanmak için serbest bırakılan askerler etrafa dağıldı. Şiddetli bir kar fırtınası başladı. Tabgaçların keşif birlikleri Mu-jungların yerini keşfetti.

Geceden sabaha kadar, sessizce dağı tırmanan Tabgaçlar, güneş doğarken, düşmanı uykuda bastırdılar.

Panikleyen Mu-junglar kaçışırken on bin ölü bıraktı ve kaçanlarda pusuya düşüp, çaresiz esir edildiler. Bu amansız gaflet, Mu-junglara 10 bin ölü ile 50 bin esire mal olmuş, Mu-jung Ch'ui'nin naibi Mu-jung Pao kaçmayı başarmıştı.

Vahşet, hayatın sevimsiz yüzü, ama güzel yüzünden daha fazla görünmektedir. Topa Kui bütün esirlerin öldürülmelerini emretti ki, böylece düşman tarafı iyice zayıflayacaktı. Ancak 15 bin kişinin kellesi uçurulup cesetleri vadiye atıldı. Mevcut durumda Tabgaçlar büyük zaferi kendi adlarına yazdırmışlardı; ama henüz her şeyin bittiği söylenemiyor.

Şans

Aradan birkaç ay geçti, 396'nın Nisan ayı yaşanıyordu. Vadiler yeşerdi, ümitler çiçek açıyordu ki Mu-jungların lideri hastalandı. Fakat intikam ateşi daha güçlüydü; Tabgaçların peşine takıldı.

Tabgaç başkentini koruyan Prens Topa Kien maktûl düşmüş, otağı galip kumandanın eline geçmişti. Topa Kui vaziyetten ürktü, bir yolunu bulup kaçacaktı. Şans faktörü o kadar mühim ki Kui yerinden ayrılmadan, savaşa hasta gelen Mu-jung Ch'ui'nin ayakta duracak tâkatı kalmayıp meydanı terk ettiğini gördü. Oturmuş bir düzeni olmayan Mu-junglarda, Liderin ortadan çekilmesi, dağılmanın kaçınılmaz işâretiydi. Eğer ciddi bir devlet ve ordu disiplinine sahip olsaydılar, en azından hiyerarşik sıra takibiyle yerini alan kişiler bulunur, ona itaat edilir, her şey kaldığı yerden yürütülürdü. Tabii ki lider kâlp gibiydi onlar için ve kâlp durunca ölüm gelir.

Kısa süre sonra hastanın hayatı sona erdi; Mu-junglar zafer kazanmak üzere oldukları halde disiplinsizlikleri yüzünden yenik duruma düştüler. Topa Kui ummadığı –hem de hak etmediği- bir zafer kazandı.

Savaş'ın Tekrarı

Hak etmeden kazanılan savaşın üzerinden aylar geçmiş, ama henüz aynı senenin (396) içiydi. Sanki Mu-junglar için savaş bitmemişti; Tabgaçlar için de. Topa Kui hazırlığını yaptı. Ordusunun çok kalabalık olduğu anlatılıyor. Hedef, ölen Mu-jung liderinin yerine geçen Mu-jung Pao yani Mu-junglar karargâhı. Başarısızlığıyla tanınan Mu-jung Pao'nun gönderdiği ordu Tabgaçlara boyun eğmek zorunda kaldı, yine Topa Kui kazançlı çıktı.

Savaş mevsimi, Tabgaçlar adına verimli geçiyordu. Mu-junglara karşı alınan galibiyetler sonunda yeni bir hedef belirleyen Topa Kui Pekin'e yöneldi; burada da kaleler bir bir düşürüldü. Yen İmparatorluğu varisleri kan terliyor, Mu-jung Pao vaziyeti hazmedemiyor.

Kazanmaktan başka hiçbir şey düşünmeyen Mu-jung Pao, profesyonel kâtillerden bir ordu teşkil ederek Tabgaçların ipini çekmeye koştu.

Timsahların sırtında suyu geçmeye çalışmaktı yaptığı iş. Önceleri Tabgaçların kampı ateşe verildi; bilâhare Mu-jung askerleri arasında

katliâm başladı. Topa Kui fırsattan yararlanmak için tedbirini aldı. Savaş tabii olarak Tabgaçlara kâr getirdi. Mu-jung Po kaçmak zorunda kaldı.

Bundan sonra da iki defa Tabgaç Mu-jung savaşı oldu ve kazananlar yine aynıydı. Topa Kui başkalarıyla da arada bir savaşıyor, becerisiyle şansı galibiyete erişmesini sağlıyordu. Böylece akıp giden seneler neler götürüyor, neler getiriyor? Rahatlık adına bir şey görmek kabil değil. Yapılanlar bir "iş" idi.

Yenilmişlik

Tabgaçların başında Topa Kui olduğu halde birçok vuruşmadan galip çıkılıyordu. 402'de Tibetlilerle yapılan savaşı da Tabgaçlar kazandı ve zaferlerin değişmez ismi Topa Kui ile Tabgaçlar efsaneleşmeye başladılar. Savaşların neden çıktığı üzerinde pek durmuyoruz; hemen hemen aynı şeyler söylenebilir: Resmen belirlenemeyen hâkimiyet bölgelerinin elden kaçırılma korkusu, halkın dağılmaması, öldürülmemesi, devletin güçlendirilmesi arzusu, alınacak ganimetlerle yaşamak vs. nasıl yapıldığını da tafsilatlandırmadan geçiyoruz, çoğu birbirine benzeyen usullerle yapılıyor.

Bütün çarpışmaların galibiyete şartlandırdığı Topa Kui doludizgin gidiyor. Sene 409'a geldi. Biraz geriye döneceğiz. 391'de Topa Kui, Hun prensi Liu Wei ch'en ile savaşmış, burada Hun'lu ölmüş, oğlu Ho-Lien Popo kurtulmuştu. O zaman küçük olan prens, aradan geçen 18 senede büyüyüp babasının vazifesini yürütmeye başlamış ve onun intikamını almayı da görevi sayıyordu.

Topa Kuinin Sonu (409)

Tabgaçların namına nam katan imparatordu o. Uzun yıllar içinde, başında bulunduğu devleti büyütmeyi hedef edinmiş, bir hayli yol almıştı. Halkının gözünde yeri doldurulmaz bir liderdi. İktidarı sırasında başardıkları kısaca sıralanırsa: "*Tabgaç devleti, Çinlilerin Wei adını verdikleri hükümdar ailesinden Kuei zamanında verimli toprakların Doğu Çin'deki dağınık Siyenpi gruplarından zaptedilmesi ile gelişti. Küçük Ts'in (394'de) ve Liang (403'de) devletleri tâbiiyete alındı. Başkenti P'ing-c'eng (Tui) şehri idi. Az*

sonra devletin nüfûzu, bir yandan Pekin yakınlarına, bir yandan Huang-ho Nehri –Sarı Nehir- dirseğine kadar uzanmıştı.”[653]

653 Türk Milli Kültürü, 91. s .

İbrahim Kafesoğlu Topa Kui için böyle bir özet veriyor. Çok başarılı olduğu arada bir vurgulanmış, eksileri ise gözlerden uzak tutulmuştu. Öldürülmesine yol açan sebebin gizli olduğu bir hususu şimdi anlamaya ve anlatmaya çalışacağız:

Türklerin yabancı kadınlara merakı malûmdur. Çinli prenseslerle evlenmeye can atan ve evlenen birçok Hun başbuğu tanımıştık. Onlarda değişmez bir kural vardı, buna göre, veliaht Prensin annesi Türk oluyordu, dolayısıyla tahta geçen Hakan ana tarafından da baba tarafından da Hun idi.

Topa Kui saygıdeğer, kahraman bir İmparator olmuştu, ona kızını eş olarak vermeye hevesli pek çok bey var. Fakat Topa Kui bir karar aldı, buna göre: Veliaht Prens’in annesi derhal öldürülecek. Çok şedit bir uygulamaydı. Bunun için hiç kimse kızını, kardeşini Topa Kui’ye vermeye yanaşmadı, ama Topa Sseo’nun annesi, kanunlaşan emirle idam edilmişti: “*Böyle olunca haremin Çinli kadınlarla doldurulması uygun bulundu*:”[654] Ne yazık ki belirli bir amaç istikâmetinde yürürlüğe konan emir halk ile yönetimin arasının açılmasına sebep oldu. Topa Kui’nin yaptığı işlerin en kötüsü bu idi.

654 Hazar Çevresinde Bin Yıl, 125. s.

Nasıl olduğunu öğrenemediğimiz Topa Kui’nin ölümü, annesi, yukarıda anlatılan yasayla öldürülen Topa Sseu’nun intikamıydı sanılıyor. Öz babasından, öz annesinin öldürülmesine bir misilleme… Kimbilir belki de başka bir şey, ama görünen, bilinen en iyi sebep bu.

“Tabgaç Devleti’nin Hususiyeti”

Yukarıdaki başlık altında, Topa Kui’nin, askerî bir devlet değil, kabile devleti kurduğu iddia edilmektedir. Faydalı bilgiler verdiği kesin. Biz de istifadeye bakıyoruz:

Kabilelerin yalnız bir kısmı göçebe hayatı yaşıyordu, diğerleri Çin köylüleri ile beraber yaşamağa alışmışlardı. Bunlar, köylülerin efendileri olarak

yaşıyorlardı. Fakat bu Taba (Tabgaç)lar için şimdi müşkül bir durum hâsıl olmuştu. Fu Chien (Tibet) devletinin her taraftan Shansi (Şensi) eyâletinin kuzeyine çekilen ve orada Taba devletini kuran kuzeylilerine Çin köylülerinin mahsulleri yetişmiyordu. Çünkü memleket kurak ve dağlık, zirai mahsuller azdı. Bundan başka Liu Yuan'dan beri "İmparator" adı taşınmak istendiği ve bununla başkalarına hâkim olmak gayesi güdüldüğü için, merkezi ile saray erkânında hükûmet teşkilâtını kurmak itiyadı teessüs etmişti. Fakat böyle bir saray, devletin büyük masraflarını mucip oluyordu. Tabiatıyla Çinlilerden müteşekkil olan bütün memurların, bütün köle ve haremağalarının iaşeleri için buğdaya ihtiyaç vardı. Yeni hükûmet merkezinin daha fazla Çinli köle yetiştirmek tecrübesi akim kalınca, farklı bir şey denemek icabediyordu. Bu, bereketli toprakları ile Doğu Çin Ovasını zaptetmek olabilirdi. Nitekim, müteaddit meydan muharebelerinin devamında "Sonraki Yen"'in Hsienpi (Siyenpi)'leri imhâ edildi ve Doğu Çin zaptedildi. (Sene 409)[655]

655 Çin Tarihi, 161. s.

Geniş ve bereketli toprakların zaptı insanlara rahatlık getiriyor, ama bununda doğuracağı –doğurduğu yeni meseleler oluyordu. Şöyle:

Teslim alınan "*milyonlarca Çin köylüsü*"nden nasıl yararlanılacak? Köle olarak çalıştırılmaları düşünülürken, Çinli memurların görüşleri alınmak istendiğinde diyorlardı ki "Bulundukları bölgelerde Mahalli Çin gentirisinin eline teslim edilsinler ve onlar çalıştırarak buğday teminini sağlasınlar. (Gentry: Orta zamanlarda, Çin'de idari grup).

Saray Çinlilerin elindeydi; angaryalarda Çinlilere yıkılmış, memurluk, işçilik hep onlara ait. Tabgaçlara kalan sadece savaş. Malûm savaşta rakipler de Türk asıllı devletçikler idi.

Değişerek gelişmeyi düşünüyorlardı. Daha ziyade gönüllerini fethetmek için Çinlilerin sayılan şeylere sahip çıkmaya çalışıyorlar. Tabgaçlar diğer Türklerden farklı bir şekilde hareket ediyorlardı. Görünen her yenilik, yeni bir kimlik arayışının işâretlerini veriyor…

Topa Sseu (409-423)

Prens, Topa Sseu babasını öldürerek İmparatorluğunu ilân etmiş, bu arada ortalık karışmıştı. Peş peşe işlenen cinayetlerin, infazların yaşanması düşmanlara sevinç veriyordu. Son zamanlarda Tabgaçların en dişli rakipleri Mu-junglar idi; onlar, kurdukları devlete Hia adını verdiler; artık bu adla anılıyorlar. Topa Sseu içeride asayişi sağladı. Hialar kendilerini savaşa hazırladılar.

Dükkân açılır gibi devletler kuruluyor, devletler yıkılıyor, Hialar da bunlardan biri. Ne kadar hareketlilik yaşandığını anlamak için bir bölgeye bakıyoruz:

Huang-ho (Sarı nehir) sahilinde 386'da sekiz, 400'de on, 415'de yedi (…) hükümdarlık vardı.[656] Bunları, sıkıştıkları coğrafya itibariyle hacimli devletler sayamayız, fakat neticede devlet idiler ve biri diğerinin pürüzü oluyordu. Gidenlerle işimiz yok, kalanlarla yola devam ediyoruz.

656 Hunlar, 455. s.

Topa Sseu uzun uğraşılardan sonra iç çalkantıyı dindirdi, kâtil evlât imajını silmeye çabalıyor ve dışarıyla ilişkili olaylar başladı.

Çinli- Tibetli Savaşında Tabgaçlar

Kavga'nın sadece Türklere has olmadığı, Asya'nın devâsa bir boks ringi olduğu her zaman aklımızda. Tibetlilerle Çinlilerde bu ringe sık çıkanlardandır.

Tibet'in hükümdarı ölmüş, yerine kabiliyetsiz oğlu geçmiş, bu haber Güney Çin'in başkenti Chien-K'ang'a müjde demeti gibi düşmüştü. Çin'e yerleşmiş bulunan hayli fazla Tibetli vardı ve artık bunların kovulmaları gerekiyordu.

Güney Çin'in Hükümdarı Liû Yü Tibet'e karşı şansını değerlendirmek amacıyla bir saldırı düzenledi. Tibet'in üç ordusunu mağlup eden Çinliler Sarı nehri geçmek istiyorlardı. Sarı nehri geçip, "*Wei Nehri ağzından Ch'angan'a ulaşması gereken savaş filosu da gelmişti*." Buralar yani Sarı nehir sahilleri Tabgaçların kontrolü altındaydı. Liu Yü Topa Sseu'ya bir elçi gönderip, Filonun geçişine izin vermesini rica etti. İşte burada işler çatallaşmıştı çünkü aynı sırada Tabgaçların kapısını Tibetliler de çalmış, onlarda kendi amaçlarına yardım edecek teklifle gelmişlerdi. [657] Birinin ak

dediğine diğeri kara diyen iki heyetin Tabgaçları düşüreceği müşkül durum Topa Sseu'yu test edecek nitelikteydi. Karar vermenin zorluğu meydanda. Burada yapılacak tercih, Tabgaç devletinin menfâatine en uygun olanı mı, yoksa elçilerin iknâ kabiliyetinin semeresi mi görülecekti, onu öğreneceğiz:

657 Aynı Yer.

İbre Hasımlıktan Yana

Topa Sseu Tibetlilerin eniştesiydi. Çinlilerle böyle bir bağ yoktu. Diğer siyasi mülahazaların da görüşülmesi için danışmanlar toplandı. Görüşleri alınanlar Tibet'in desteklenmesi yönünde konuştular. Topa Sseu da hanımının hatırına Çinlilerin teklifinin reddine karar verdi. Derhal Huang hu sahillerinin korunması, amacıyla 30 bin süvari gönderildi.

Bu davranış, Tabgaçları, kendilerinin olmayan bir savaşın içine çekti. Sahil koruma görevlileri Çin filosunu yakalayıp kürekçilerini öldürdüler ve gemileri yağmaladılar. Resmen, Tabgaç Çin savaşı başlamış oldu. Çin, teknik imkân yönünden daha üstün idi. Ordusunda bulunan seyyar kale'nin içinde iki bin seyyar ok atıcısı vardı ve Tabgaçları bunlar bozguna uğrattı.[658]

658 Aynı Eser, 462. s.

Çinliler için önlerindeki sur yıkılmış sayılıyordu, hedeflerine yöneldiler. Tibetlileri de bozguna uğratıp, devletlerini yok ettiler. Sonraki Ch'en ordusu öyle bir vurgun yedi ki, bundan sonra, "*yüksek tabakanın büyük bir kısmı Tabgaçlara kaçtı. Fakat önceden de görüldüğü gibi, Güney Çinliler zapt edilen bölgeleri tutamadılar, buraları Ho-Lien Popo zaptetti. Acaba neden Tabgaçlar zaptetmediler*?"[659] Popo, Hialaların anlatıldığı bölümde görülmüştü. Bu savaşın gündeme geliş, hazırlanış ve akış tarihi 416-417 seneleri.

659 Çin Tarihi, 165. s.

Tabgaç Çin Savaşı

Başkası adına girilen savaşta büyük yara almıştılar ve destekledikleri taraf yenilmişti. Güney Çin'in hükümdarı Liu Yü 422'de öldü, yerine, 17

yaşındaki oğlu Liu İ-cheng geçti. Savaşın şimşeği de bu sıralarda çaktı.

Her iki tarafta taraftar toplama hevesine kapıldılar. 423'ün kışında *"Topa Sseu, kabiliyetli kumandan Hsi Ching kumandasındaki 30 bin kişilik ordu güneye yönelmişti*:"[660]

660 Hunlar, 467. s.

Bazen yüz binlerle ifade edilen ordulardan –asker sayısından- bahsedilirde, biz ihtiyatlı yaklaşırız. Bir daha görüyoruz ki, büyük bir savaşa girişiliyor ve 30 bin askerle cepheye koşuluyor. Öğrendiğimize göre Güney Çin'in asker miktarı da aynı seviyedeydi. Tabgaçların Savaşçılığı'nın meşhur oluşu, eşit seviyedeki düşmana karşı onları avantajlı gösteriyor. Yine de, Topa Sseu Han başka arayışlara girişti. *"Sih-ma ailesinin son prensine"*[661] *yüksek derecede bir askeri ünvan vererek kendi yanına çekti. Önemli insan yerine konmuş olmak prensi kendi halkına ihanete sürüklemiş, etrafıyla beraber Wei İmparatorluğuna iltihak etmişti.*

661 Aynı Yer,

Güney Çin iyi savunma yapmıştı, ama Tabgaçlar kazanmayı bildiler. Lo-yang, Ho-nan ve Shan-tung Sseu Han'ın eline geçti. Genç İmparatorun hem memleketi hem de kendi hayatı riske girdi.

Çin'in kuralları çok katıydı. Mağlûbiyet sonucu Güney Çin'de zuhur eden olaylarda İmparator ile yönetim'in arası açıldı, onu tedbirsizlikle itham edip mahkemeye çıkardılar. Yargılanan İmparator suçlu bulunup, ölüme mahkûm edildi. Af nedir bilmeyen Çinliler İmparatorlarını öldürüp, yerine onun kardeşi Liu İ Lung'u getirdiler. Bu sıralarda Tabgaçlarda taht sahibini değiştirdiler; meydana gelen bu âni değişikliğin tek sebebi, Topa Sseu'nun eceliyle ölmesiydi.

Ara Nağme Yerine

Çin'in ve Tabgaçların destek arayışları semere vermiş iki taraf da askerini artırmıştı. En önemlisi Çinli prensin Tabgaçlara iltihakıydı. Biz, bunun kendi milletine yapılmış bir ihanet olduğunu düşünüp, hainden hayır mı gelir, diyorduk. Daha önce bu durumu değerlendiren kişi de soruyor ve cevaplıyor, aynen alıyoruz:

“Bu bir ihanet miydi? Evet. Yapacak başka ne kalmıştı ki? Sırf menkup bir aileye mensup diye Chien k’ang’da öldürülen bütün akrabaları gibi oturup öldürülmeyi mi bekleyecekti? Bu prens, Tabgaçların kendisine sunduğu hayat hakkını seçmişti.”[662]

662 Aynı Yer,

İmparatorun mahkeme kararıyla ölüme mahkûm edilişi de, asırlarca sonra Osmanlı devletinde görülen paşaların durumuyla aynıdır. Başında bulunduğu ordu mağlup olur, bunda da paşa’nın ihmali tesbit edilirse, padişah emri-fermanıyla boğduruluyordu. Buna, Viyana bozgununu yaşayan (1683) Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın durumu misâl olur.

Topa Tao (424-452)

Türk olmak, Türk olarak kalmanın garantisi değil. Bunu söyleten, Tabgaçların gidişatıdır. Kendileri ve dilleri ile gitmek istedikleri yol çatışıyor. Maalesef, bu kahraman kavim soylarına ihanet etmek üzereler. Az önce bahsi geçen Güney Çin’le yapılan savaşta, onlardan bir prensin tutumu yani Tabgaçların safında yer alışı da ihanet sayılmış, ama haklı gerekçelerle, davranışının adı yumuşatılmıştı. Şimdi namlı bir Tabgaç Hanı’nın iktidar dönemi takip edilecek, onun İmparator sayılışı büyük fetihler sebebiyle mi, başka vasıfları var mı göreceğiz. Topa Tao 424’de iktidara geldi; önce II. Ts’in devletini kendine tâbi, [663] kıldı. Sonra, daha büyük bir mücadeleye adım attı.

663 Türk Milli Kültürü, 92. s.

Hialar İle Savaş

Mu-jung adıyla anılıyorlardı, Hia olarak devlet kurdular; Hunların bir kabilesi. Kök itibariyle aynı olan Tabgaçlarla Hialar birbirinin amansız düşmanlarıdır. Savaşları da birbirinin ocağını söndürme yarışı.

Hia devletini 407’de kuran Ho-Lion Popo 425’de öldü, taht’a Ho-Lien Ch’ang geçti. [664] Çapı ne olursa olsun iki devlet arasında kan davası vardı. Bu sıralar kan davası olmayan kimseden bahsetmekte zor ya!

664 Hunlar, 470. s.

Başka devletlerle, komşularla da takanağı olan Tabgaçlar, onlarla işlerini halletmişler, sıra Hialara gelmişti. Sefer mevsimi ilkbahardır, ama kış aylarının avare geçmesi istenmiyordu. Topa Tao hazırlığını tamamlayıp, buz tutan Sarı nehrin üzerinden ordusunu geçirdi (426'nın başı). "*Hialar başkenti olan (Tum-Van-Çing) kentine yaklaştı*."[665] (Başkent adı Tung-Wan olarak da yazılıyor) Hia Han'ı, muhtemelen Tabgaçların gelişinden habersiz; tertiplenen şölende gönül eğlendiriyor, gam dağıtıyordu.

665 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 433. s.

Topa Tao, Hiaları gafil avladı. Gerçi hemen pes etmedi Hialar, ama netice olarak fecaat yaşadılar. Önceleri direnç gösteren Hialar Tabgaçları geriletti ise de, her taraf ateşe verilip, yağmalanmaya başlandı. Baskına uğrayan tarafın insan kaybını bilmiyoruz. Tabgaçların çok kan akıttığı düşünülür ve *"10 bin esir aldılar"*[666] *deniyor.*

666 Hunlar, 470. s.

İnanmak zorunda değiliz, fakat onların böyle inandıklarını kabule mecburuz. Birçok batıl inanç örneğinden biri de bu savaş öncesi için söylenmekte. Her ne kadar niyetine girilmiş idiyse de, tam faaliyet için işaretler bekleniyordu. Nihayet gökyüzünden müjdeli işaretler gelmesi üzerine ki bu, bazı yıldızların görülmesidir. Yani vuruşmaya başlama komutu böyle alınmış.

Sırf Hialarin perişan edilmesiyle bitmemiş bu sefer, diğer bir kumandan Ch'ang-an'ı ele geçirip orada yaşayan Tibetlileri ve Tankutları Tabgaçlara bağlamıştı.

Bir Sene Sonra (427)

Hialar Hanı Ho-Lien Ch'ang 426'da aldığı yenilgiyi tedbirsiz yakalanmasına yansıtıyordu. İntikam almak kastıyla ordusunu donattı. Tabgaçların eline geçmiş bulunan Ch'ang-an'ı (Siganfu) kuşattılar. Kahraman Tabgaç generali Hsi Ching'i attılar.

Hiaların başında Prens Ho-Lien Ting vardı, Tabgaçlarda Topa Tao. Tao piyadelerini almadan, 30 bin süvarisi ile yeni bir cephe açıp, Hiaların başkenti Tung-Wan'a saldırdı. Savaş, olanca şiddetiyle başladı, devam ediyor, sayısız insan bedeni yerlere seriliyor, kimsenin kazanmaktan başka bir düşüncesi olmadığı görülüyor, bu arada Ho-Lien Han'ın altındaki at

ölüyor. Başkentini terk eden han soluğu oğlunun yanında alırken, askerler şehrin müdafaasını bırakmıyor, tokuşan yumurtalar gibi, canlar telef olmakta ve tabii "*örme saçlı*" Tabgaçların rakibi olmanın acısını çekmek Hialara kalıyor.

Savaşta hilenin mübah sayıldığı bilinmese, pis bir zafer kazanıldı, denebilir Tabgaçlar için. Gerçi kayıp fazlaydı ama kazançta az değil. Hialardan, ne buldularsa ganimet olarak aldılar, bunlar askerlere taksim edildi. Topa Tao Han, generaline Hunların işini bitirmesi talimatını verdikten sonra, yaralarının tedavisi için başkent P'ing-ch-eng'e (Pim-Çing) döndü.

Hialar göğüs göğse çarpışmalarda Tabgaçlara dayanamayıp kaleye çekildiler, fakat bununda çare olmadığı görüldü. Tabgaçlar, 24 saat içinde Hun savaşçıları teslim aldılar. Bu savaş Hialar için yıkım, Tabgaçlar için fazlasıyla önemli bir başarı hikâyesi oldu.

Bitmeyen Savaş

"*Devamı Seneye*" dizisine dönen Tabgaç-Hia savaşının 428'de sahneleneni de, netice itibariyle öncekilere benzedi. Yine Hialar mâkus talihlerinin kurbanı oldular. Han Ho-Lien esir düştü. Prens Ting azimle sarıldığı komutanlık görevinde Tabgaçlara yedi bin kayıp verdirip namlı General Hsi Chingi esir aldı.

İki taraf içinde kazanç yoktu. Tabgaç İmparatoru sonuçtan hiç memnun olmadı, günlerce üzüntü çekti. Önceleri iyi davrandığı esiri Hia Hanını kız kardeşiyle evlendirip ödüllendirmişti, bunu hazmedemeyip eniştesini öldürttü. Hialara en acı dersi verip onları ortadan kaldırmaya ahd etti.

Sung İmprataroluğu'nun Sert Çıkışı

Güney Çin'de Sung İmparatorluğu, 423'de Tabgaçların hışmına uğramış, Honan'ı kaptırmışlardı. Yenilginin müsebbibi sayılan İmparator, bunu hayatıyla ödemiş, yerine, kardeşi Liu-İ-Lung, Wen-ti ünvanı alarak İmparator olmuştu. Sene 430'da Wen-ti kayıplarına tekrar kavuşmak amacıyla Topa Tao'ya bir kesin uyarı mesajı gönderip, "*Güney Huang-*

ho'daki Çin topraklarının iade edilmesini istedi. Han, yaz aylarında atların Huang-ho Nehrini geçmeleri zor olacağı için beklemeyi tercih etti."[667]

667 Hunlar, 468. s.

Topa Tao'nun sessiz kalışı, Ordos Hunlarıyla ittifak etmiş bulunan Wen-ti'nin cesaretini artırdı, hazırladığı ordu ellerini kollarını sallayarak gelip, Lo-yang'ı ve diğer Honan kalelerini işgal etti. Tabgaçların beklediği kışın gelmesi, Sarı nehrin sularının donmasıydı. Nihayet, nehir buz tuttu. Tabgaçlar kış yolundan yürüyerek karşıya geçtiler, bütün kaleleri geri alıp Güney Çinlileri kılıçtan geçirdiler. Canını kurtarabilenler ağır silâhlarıyla yelkenlileri bırakıp kaçıştılar. Ancak, Tabgaçlar bunları takip ederek huzursuz ediyorlardı. Bir yandan da açlığın pençesine düşen Çinliler sefalete mağlup oluyorlardı ve yakayı ele verdiler. General T'an Tao-chi güzel bir yalanla, kendilerini kovalayanları kandırıp paçayı kurtardı.

Bu mahir yalancı general, kılıç artığı askerlerinin ve kendisinin hayatını esenliğe çıkarmış, sonsuz sevinç içinde yuvasına dönmüştü. Neşesi 436'ya kadar sürdü. Bu tarihte bir vezir'in entrikası sonucu bütün aile fertleri, akrabaları dâhil tamamen ortadan kaldırıldılar.

Cazibe

Tabgaç İmparatoru Topa Tao'nun keyfine diyecek yoktu. Yine önemli bir başarı elde edilmiş, Güney Çin'e dersi verilmişti. Zafer'in neşesi paylaşılsın diye Tao savaşçıları 10, halkı bir sene vergiden muaf etti. Popüleritesi tavan yaptı Han Topa Tao'nun. Herkes onu ışık sayıp pervane olmaya koşuyordular. Göçebeler, Tibetliler, Tankutlar ve dahi bazı Çinliler, "*Tabgaç Hanı'nın merhametini Güney Çinli devlet memurlarının zulmüne tercih etmişlerdi."*[668]

668 Hunlar, 469. s.

Tabgaçlar, Topa Tao'nun liderliğinde, Asya'nın parlayan yıldızı oldular. Kılıçları ve diğer savaş araçları engel tanımıyordu. Tao'da kazanmaktan başka bir şeyi tanımak niyetinde değildi; hatta milliyetini bile. Devlet Çinlileşiyor, millet Çinlileşiyor. Bu konuya dönülecek.

Hiaların Sonu

Topa Tao’nun Hialara karşı kin’i bilenmişti. Sung İmparatorluğu ile ittifakları Tabgaçları ağır bir hezimete uğratabilirdi, ama hezimet Sunglara yakışmıştı. Güya, vardıkları anlaşma gereği Hialar ile Sunglar Tabgaçları felç edeceklerdi. Hatta beraberce kazanacaklarına inandıkları için toprakları paylaşmıştılar bile![669]

669 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 436. s.

Olayların gelişimi iki tarafın da hayallerini yere serdi. Aradan geçen bir miktar zamandan sonra sıra Hialara gelmişti. Bu arada, başka bir kazanç peşinde koşan Hia kralı Ho-Lien Ting Toganların eline geçti, onlarda Tabgaçlara teslim ettiler ve Topa Tao’nun emriyle Han idam edildi. Hia devleti, soydaş kazmasıyla kazılan mezara gömüldü. (431. sene)[670]

670 Türk Tarihi, 1. c. 80. s.

Tabgaçlar için, savaşçılık mevzu ise rakipsizdiler, denebilir. Çokçası Türk kavimleriyle yapılmakta olan savaşların devamlı kazanılıyor olması biraz şaşırtıcı. Mademki Hialar Türk, Lianglar Türk… Tabgaçlar da Türk? Kabileler arasında da farklar oluyor demek zorunda kalıyoruz. Tabgaçlar bir yerde, farklı bir karışım, farklı bir terkip olmuşlar. Eğer bu kadarı da söylemezsek karnımız şişecek. Ju-juanlar en tehlikeli düşman kabileydi, onlarda Tabgaçlara dayanamadılar ve Çinin bir tarafında hep Tabgaç rüzgârı esiyor.

“*Doğulu Hunlar*” denen bir topluluk vardı. Adından belli ki Hunlardan bir oymak. Başlarında “*Beyaz Ejderha*” lakaplı liderleri olduğu halde Tabgaçların gözlerine batıyorlardı; bunlarda kılıçla doğrandılar.

Bir Hurafe Bir Ukde

Kuzey Liang Kralı Meng-Sung bir tarihte Tabgaçlarla hısım olmak niyetiyle dünürcü gönderip, Tao’nun kız kardeşini kendisine istetmişti. O zaman gelin adayı da Topa Tao da, “*evet*” demiş evlilik gerçekleşmişti. Şimdi ise Tao’nun içini bir kurt kemiriyor; mesele şu. Ona göre. Normal durumda bir Tabgaç prensesi bir Hunla evlenmeyi istemezdi! Meng-Sun fanatik Budist idi ve dünür olan adamda cinlerle temas kurup, insanların kalbine tesir edebilen Büyücü Rahip. Eğer büyü yapılmamış olsaydı, böyle bir evlilik gerçekleşmezdi. Kimbilir, kızcağızın gönlü belki de bir Tabgaç’ta

idi? Topa Tao, böyle bir ukde ile yaşamaktansa hatanın tamiri cihetine gitmeliydi. Aceleden gönderdiği elçi ile kız kardeşinin iadesini talep etti.

Meng-Sung'a göre bu "*ahlaksız teklif*" gurur kırıcıydı. Bir İmparator bir kraldan böyle bir talepte bulunamaz. Bu saçma teklifi hazmedemeyen Meng-Sung'un cinleri tepesine bindi ve elçiyi cellâda havale etti.[671]

671 Hunlar, 475. s.

Bu hikâye'nin diğer anlatılışı şöyle: Topa Tao, Liang kralına bir elçi gönderdi. Karşılama merasimi Hun adetlerine göre yapıldı. Bu Çin törelerini benimsemiş Tabgaçlara göre ters bir hareket idi ve kuvvet bunlardan yanaydı. Elçi, istediğini yaptırmak için ağırlığını koydu, dönüşünde de Tao'ya şikâyetini aktardı.

Topa Tao güçlüydü; istese hemen savaş açıp Liangları tarumar edebilir, fakat saygıyı önde tutuyor. Çünkü Meng-Sung'un yanında Semerkand'dan gelme bir Bonze var; "*ruhlara, ecinnilere hükmetmek, dua ile hastaları iyileştirmek iddiasında bulunuyor. Bundan dolayı (Meng-Sung) kendisine üstün saygı gösteriyordu.*"[672]

672 Büyük Türk Tarihi, 2. c. 446. s.

Adı büyücü veya başka her ne ise, bu kıymetli zat kıymetinin ceremesini çekmeye mahkûm idi. Önce, Topa Tao, bu adamın kendisine gönderilmesini istedi. Meng-Sung ise öfkesinden deliye dönüp, ne bana ne sana deyip, adamı öldürttü.

Sebep ilk anlatılan yahut sonuncusu, ama her iki türlüde savaşın yolu açılmıştı. Kuvvetli Tabgaçların Liangların boynunu vurmaları hiç de zor değildi ve bir savaş bekleniyordu. Başka gailelerin araya girişi bu işin hallini erteletti. Bir süre sonra ise Meng-Sung öldü. Onun yerini alan daha uysal biriydi. Topa Tao'nun öfkesi yatışmıştı, yeni kral'a gönderdiği haberde savaşın lüzumu kalmadığı müjdesi vardı.

Hedefte Kuzey Yen

Huang-ho (Sarı Nehir) vadisi devletçiklerle dolu. Birer büyük çiftlik gibi devletlerden çoğunun bağımsızlığına son verildiği halde Kuzey Yen direniyor. Zararları olmasa da varlıkları Topa Tao'yu huzursuz ediyordu. Kralları, kardeş katili gâsıp Feng Hung'un yardım alabileceği bir tek dostu yok.

Tabgaçlar, 436'da Kuzey Yen'e girdiler. Koreliler toprağın kime geçeceğini umursamıyorlardı, yine de gelip müttefikleri Kuzey Yen'in tükenişini görmek, birazda kendileri yararlanmak istiyorlardı, buna uğraştılar. Yen'in yöneticisi Feng-Hung tasını tarağını alıp Başkent Lung-ch'eng'i terk ederken her tarafı talan etti. Maksadı düşmana faydası olacak hiçbir şeyi geride bırakmamak.

Kendisi zorla başa geçmiş, halkının nefretinden başka bir şey kazanmamıştı. Arkasından ağlayan değil, sevinenler çoğunluktaydı. Feng-Hung Korelilere sığınarak canını kurtardı fakat…

Küçük ülkesinin büyük nefretini kazanmış, hiçbir zaman gerçek han olamamıştı. Korelilerin arasında kaçak bir misafir gibi davranacağına, gerçek kral pozuna büründü. Himâyesine sığındığı devleti hiçe sayıp Sunglardan gelen elçilerle görüşmeye başladı. "*Durumdan haberdar olan Kore hükümdarı, bunu bir ihanet olarak değerlendirdiği için Feng-Hung'u oğul ve torunlarıyla katletti*."[673]

673 Hunlar, 476. s.

Hoşi Savaşı

Asya'nın "*Süper Gücü*" olan Tabgaçlar hiçbir engel tanımıyorlardı. Ju-janlarla Hunlar savaş hali yaşarken bile içlerinde Tabgaç korkusu vardı. Kendi aralarındaki duruma bakmadan Tabgaç korkusu ile Hun–Ju-jan ittifakını gerçekleştirdiler.

Hoşi, Ordos'un batısındaki bozkırların adıydı. Tabgaçlar için düşmanın en yamanı Ju-janlar idi.

Vakti geldi hesabıyla hazırlanan Tabgaç ordusu harekete geçti, ama ortada düşmandan eser yok, Ju-janlar kaçıp gitmişler. Boşu boşuna uzun mesafeler aşılmıştı. Tanrı Dağlarının doğusuna kadar asker yorulmuş olduğu halde bir ize rastlanmadı, birçok savaşçı ile at boşu boşuna telef edildi.

Bedavaya dolaşıp, bir de zarar görmeye tahammül edilemezken, bir başka Tabgaç ordusundan on beş müfreze Ju-janların tuzağına düşüp imha edilmiş, maliyet hayli yükselmişti.

Liang Devleti'nin Sonu

Topa Tao'nun içinde kara bulutlar homurdanıyor, boşanacak yer arıyordu. Ju-janların artırdığı öfke, çarpacak bir hedef buldu. Hunlardan bir kol olup, Kuzey liang adıyla küçük bir devlet olan bu talihsizler, Tabgaçlara yem olmaktan kaçınamadılar ve Liang Devleti 439'da yok oldu.

Ju-janları kaçıran Topa Tao, Hia Krallığını da ortadan kaldırıp, Kuzey Çin'de kurulmuş olan Türk-Moğol krallıklarının fethini tamamladı. 440'da, istisnasız bütün Kuzey Çin'e hâkim olan Tabgaçların, Doğu Asya'nın en büyük devleti olduğu söylenebilir.[674]

674 Çin Tarihi, 166. s.

Bir de şöyle takdimine bakalım: Tabgaç İmparatoru Topa Tao *"bugünkü İç Moğolistan'ı istilâ etti (436) ve 439'a kadar hâkimiyetini batıya doğru genişleterek, İç Asya'daki Wu-sun, Yüe-Pan ülkelerini ve Kuça, Karaşar, Kaşgar, Turfan başta olmak üzere 30 kadar şehir devletlerini idaresine bağladı. Tao, Kansu'daki Hun devletini (yani Kuzey Liang'ı) ortadan kaldırdı. Böylece ünlü İpek yolu güzergâhı tekrar Türk hâkimiyetine girmiş oldu."*[675]

675 Türk Milli Kültürü, 92. s.

Topa Tao'ya Özel Bölüm

Tabgaçların kahramanca savaşları, başarıları Türklükleri miktarınca Türklerin hoşuna gitmektedir, lâkin Çinlileşme işin içine girince her şey değişir, bu da tabiîdir. Alıntılar yapıyoruz:

"*Topa Tao, eski Çin medeniyetini göçebe kalmış soydaşlarına karşı büyük bir kahramanlıkla müdafaa etmiş ve Türk hanedanının en kuvvetli şahsiyetlerinden biridir. (...) Kendisi yeterince Çinlileştiğinden, ordusunun Türk gücünü kaybetmemesi için, onun Çinlileşmesine izin vermemiştir*."[676]

676 Bozkır İmparatorluğu, 78. s .

Yapılanlar tesadüfî değil, hepsi de bilinçli tercihlerin mahsulü idi. Topa Tao: "*Eski karargâhını yani Ping-Çeng'i terk etmemiş. Fethettikleri eski Çin başkentleri olan Lo-Yang veya Çang-an'a yerleşmeyi dâima reddetmiştir*."

Özel şahsiyetlerden biri, yalnız kendi gibidir kimse gibi değil. Keşfedenlerin anlattığına Topa Tao, şahsi yaşayışında Çinli gibi'likten uzak durmuş, yalnız devletinin selâmeti açısından elzem saydığı değişikliklerden çekinmemiştir. Meselâ Çin kanun ve geleneği ile hiç alâkası olmayan, "*müstakbel ana kraliçe'nin muhtemel hırslarını, arzularını veya öç alma duygularını önlemek maksadıyla, yeni bir Tabgaç hükümdarı tahta oturmadan annesinin katledilmesi gibi eski ve ihtiyatlı bir Türk-Moğol töresini de devam ettirmiştir*."[677]

677 Aynı yer.

Topa Tao ve İnanç

Peygamberi olmayan -veya böyle sandığımız- inanç sistemleri mevcut. Hıristiyanlık 400 yaşını geçmiş, fakat Hazreti Muhammet ve bildiğimiz manâsıyla Müslümanlık henüz doğmamıştı. Hıristiyanlık batıdan doğuya, güneye, kuzeye ihraç ediliyor. Tabgaçların vatanı Çin ve burada hükümran olan Budizm'dir. Tao'nun ve halkının yaşayışları, alışkanlıkları bu inanç ile taban tabana zıt. Şartları değiştirmek kolay değil. Türk Tabgaçların savaşçı ruhu ile çelişen Budizm'e karşı korunma amacıyla Tao Rahipleri cismânileştirme cihetine gitti. Eğer bunu yapmasaydı erkenden değişim başlayabilir, zaferler rüyalara kalırdı. Topa Tao'nun, bu hususta "*tedbir alma maksadının isabetli olduğu kaydedilmektedir*."[678]

678 İslam Ansiklopedis, 12/2. c.

Topa Tao'nun Budizm'e duyduğu nefret sadece inanç boyutuyla alâkalı sayılmaz; alışılmış yaşama biçimi ve ihtiyaç kabul edilen bazı hareketler kısıtlanıyordu. Genelde Budizm'in Türker'e zarar verdiği kanaati hâkimdi. Fakat gariptir; Tibet'e ileriki senelerde Budizm girecek, bunun kahramanı da Tu-fa Fan Ni adlı bir Türk olacak.

Suyun akış yönünü değiştirmek zor; bunu kabullenip, gereğini yapmak aynı şeylerin tekrarı demek. Asya'nın her tarafı kaynıyor. Bölge büyük bir sini gibi ve içinde birbirini boğazlamaya yarışan canlılar dolu. Topa Tao'nun savaşacağı insanlar hem kendi soydaşları hem de diğerleri, bakalım ne olacak?

Wu-tu Savaşı

Devlet güçlü. Güney Çin’deki Sung İmparatorluğu tehlike olmaktan çıkmış. Wu-tu adını taşıyan, Tankutların bir prensliği olan küçük, tampon bir devlet var arada. Tankutlar entrikalar çeviriyor Wu-tu üzerinde, Topa Tao’nun da özel çalışmaları vardı. İki tarafın menfâat çatışması sonunda kaçınılmaz olan savaş gelip çattı.

Topa Tao, önce, Tankutlardan bir prensi evlatlık edinip,439’da ona hükümdar ünvanı vermişti. 441 senesinde bu prensin başlattığı saldırı yavaş yavaş genişledi, 443’de Tabgaç ordusu ile Çin karşı karşıya geldi. Galibiyetin adresi belli, ama çok karmaşık olaylar, halk isyanları vesaire derken, Çinlilerin Tankutlarla yardımlaşması Tabgaçları çok uğraştırdı. Netice olarak, 448’de düşman mağlûp edildi. Parçalanan küçük Wu-tu Devleti’nin büyük bölümü Tabgaçlara bağlandı. (Sene 450)

Batı Ucu Savaşı

Wu-tu savaşı başlığında, kısaca anlatılan savaşlar uzun senelere yayılmıştı; bu arada başka olaylar yaşanmış, önemli gelişmeler olmuştu. Vazifemiz kişileri methetmek değil, yaptıklarını anlatmaya çalışmak, fakat ikide bir Topa Tao’nun yiğitliğini, zekâsını ortaya sermeden de duramıyoruz. Gerçekten kabiliyetli bir liderdi bu zat. Şimdiye kadar gafil avlandığı pek olmadı, muhtemel hâdiselerin kokusunu alıp, hazırlıklı bekliyor, hâdiseleri kendisinin icad ettiği de oluyordu.

Şimdi anlatılacak savaşın sebebi, Wu-Ho-İ’nin içini yakan bağımsızlık ateşiydi. 439 senesinde Tabgaçlar tarafından yıkılan Kuzey Liang devletini yeniden kurmayı tasarlayan Prens Wu-Ho-İ, sınırlı imkânı ile savaşa soyundu. İşinin ne kadar zor olduğunu bilmesi, denemesine mâni değildi. Hoşi’yi zapteden Tabgaçlara diş geçiremez ise de, öncelikle Shan-shan’ı ele geçirebilirdi. Bu küçük ülkeye sahip olduktan sonra bir üs olarak kullanılır, buradan Tabgaçlara karşı koymaya kalkışabilinir. Bu düşünce ile Wu-Ho-İ, Shan-shan’a girdi. Bu minnacık devletçiğin yapabileceği bir şey yoktu. Canlarını kurtarmak isteyenler, tası tarağı toplayıp göç ettiler.

Topa Tao, Tabgaçları alâkalandıran her olayın takipçisiydi. Shan-shanı saran yangının, kısa süre içinde kendi çadırına sıçrayacağı endişesiyle, derhal, General Wang tu Kui’yi zayıf düşmanın üzerine gönderdi. Prens

direnecek imkândan mahrumdu, selâmeti kaçmakta buldu. Zavallı Hunlar, mağlup Hunlar… başlarını alıp gittiler. Önce Taklamakan Çölü'ne, bir süre sonra da oradan Turfan Çukuruna indiler.

General Wang Tu-Kui, ağırlıklarını Tan-hung da bırakarak beş bin kişilik hafif süvari ordusuyla Shan-shan'a girdi. Hunların yanında yer almış olan yahut öyle görülen yerli halk, korkudan sağa sola dağıldı. Burada Hunlar adına naib olarak bulunan vali ise halkını kurtarmak gayesiyle teslim oldu. Valiyi, esir alan general başkente gönderdi ve kendisi de kaçak Hun'ları yakalamak için yola düştü.

Küçük de olsa bir zafer kazanmış olan General, Hunların tamamen mahvedilmesi hırsına kapılmıştı. Girdiği mücadeleler mâceraya döndü ve '*az tamah çok zarar getirir'* özdeyişi mucibince, General Wang Tu-Kui, kendi ordusunu eritti, elinde sadece 200 askeri kalmıştı. Bundan sonra ne yapabilir? Hiçbir şey. Batı Ucu savaşı, 444 senesinde nihayete erdiğinde, yıkılan Kuzey Liang Hun devleti bir prenslik olarak devam ediyordu.

Topa Tao ve Daoizm

Budizm'e, gerçekten, diş bileyecek kadar düşman, bu çeşitli tezahürleriyle görüldü. Türkler için, din yahut başka bir şey, ama bir Şamanizm vardı. Çin ise Konfüçyanizm, Budizm ve Daoizm'e beşiklik ediyor, bunlardan, en az taraftarı olan sonuncusu. Fakat Topa Tao da nedense bu inancı benimsemiş. Şamanizme rağmen Daoizmi seçen Tabgaç Hükümdarı, bu hususta oldukça zorlanıyor.

Çin'de hüsnü kabul görüp yayılan Budizm, Tibet, Tankut ve Hun hükümdarlarının saraylarında da benimseniyordu. "*Konfüçyanistler Chin ve Sung İmparatorluklarında bürokratik sistemde ilk sırayı işgal ediyorlar. Daoistler ise isyan eden köylüler arasında taraftar bulmuş ve onlarla birlikte yok olmuşlardı. Ancak Daoizm ideolojisi yok olmamış ve nihayet güçlü bir hami bulmuştu*."[679] Bir Türk, Çin'de Daoizm'in hamisi…

679 Aynı Eser, 494. s.

Şamanlık din adamlığı, Şamanizm de din değil, ama aktarma yaptığımız eserlerin ifadelerini değiştirmeden sunacağız. Eberhard'a göre Şamanizm bilhassa köylerde yaşıyordu ve buna kısmen- "*bereket dini*" deniyordu.

Taoizm, biraz Konfüçyanizm’den biraz da Şamanizm’den esinlenerek gelişmiş, *“bu halk dininin taşıyıcıları köy Şamanları ile köy papazları idi. Budizm’in intişarı ile bu papazlar, ilk defa olarak, kapalı bir organizasyonla onun faydasını öğreniyorlardı. Böylece M. S. 2. yüzyıldan itibaren nisbeten teşkilatlanmaya başlıyorlar ve yalnız olarak* ***Taoist*** *dini denilen bir din kuruyorlar. Hakikatte hakiki Taoizm ile hiçbir alâkası yoktur.”*[680]

680 Çin Tarihi, 158. s.

Birbirinden çok şeyler alan inanç sistemleri ister istemez benzeşiyordu. Taoizm ise, Şaman inancından –kültüründen- daha çok etkilenmiş olduğu için Topa Tao’nun sempatisini kazanmıştı. Tabgaçlar, savaş sever ve gereğini zevkle yerine getirir. Tao, tanıdığı yabancı dinler-inançlar içinde, diğerlerine nisbeten zaferlerin önüne set olmayan Taoizm’e biraz‘yüz vermiş’. Bir yandan gücünün meyvelerini toplayan Topa Tao, öbür yandan, diğer inançlara düşmanlığını sürdürüyor…

Görünüşe bakılırsa, Topa Tao’nun Taoizm’inde derûni bağlılık görünmüyor, bunu daha ziyade günlük hayatın malzemesi olarak başarıyla kullanıyordu. Siyasetinin önemli âletlerinden biri bu. Böyle kabul edilirse, Budizm’e karşı takındığı hasmane tavrın gerçek sebebi de menfâat hesabıydı!

Daha 438’de Hoşi’yi fethetmeye hazırlanırken savaşçılar arasındaki taraftarlarını kazanmak maksadıyla bir ferman yayınlayıp, 50 yaşından genç Budist rahiplerinin kalbini kazanmıştı.

Dinî ve siyasî tavrıyla başarılı sonuçlar alan Topa Tao, bütün Kuzey Çin’e hâkim olmuş, Tabgaçlar Doğu Asya’nın en büyük devletinin sahibi idiler. Tao’nun, resmen Taoizm cemaatine giriş tarihi 440 senesidir.

Budizm’e Savaş

Tahammüllü olmak zorunda değildi. Bir ferman yayınlayan Tao, Budist rahipler ile büyücülere savaş açtı. Nerede bir büyücü ve resmen tescil edilmiş Budist rahibi varsa, bunları bilen herkes şikâyet edecek, buna uymayanlar cezalandırılacak. İhbar edilenlere verilecek ceza, aile fertleriyle beraber katledilmek. Ayrıca, eğitimin devlet okullarında verilmesini

duyuran bir ferman yayınladı, böylece özel okullar darbe yedi. Onu, okullarla ilgili böyle davranmaya iten sebep: "*Devletin politikası Daoist(Taoist) cemaatin kontrolü altındaydı*."[681]

681 Hunlar, 496. s.

Bunlarla iktifa edilmeyip, din savaşı daha ilerilere götürüldü. Peş peşe fermanlar yayınlandı. İşte bunlardan birinin neticesi: 448'de bütün Budist heykel ve ikonları kırıldı, Hint kitapları yakıldı. Yabancı Tanrılara tapınan, gümüş veya bakır put yapan herkes, bütün akrabalarıyla birlikte ölüm cezasına çarptırıldı. Ferman tam uygulanmış ise de Prens Topa Huang, bazı rahiplerin ve kitaplarla ikonların (putların) kurtulmasını temin etmişti.

Tabgaçlarda İdarî Sınıf

Çok büyük bir devlet olmuş, yönetimi zorlaşmıştı. Devlet yönetimi hükümdardan sonra Çinlilerin elindeydi. Tabgaçlar askeri idarede söz sahibiydiler ama artık burası da Çinlileşiyor, aslında Tabgaçlar Çinlileşiyordu.

Her şey her zaman iyi gitmemektedir. İdari mekanizma büyümüş, nüfus artmış, iaşe meselesi sıkıntı veriyordu. Bunda en önemli etken Çinli memur sayısının olağanın çok üzerine çıkışıydı. Hükûmet merkezinin değiştirilmesi, kolay hububat temin edilebilecek bir yere taşınılması düşünüldü. Ve nehir kenarına gidilmesi, nakliye yönünden elverişli olur düşüncesi gündeme geldi; bunun sahipleri de, idari ve askeri makamlardaki Çinlilerdi.

Türklüğün Unutuluşu

İstilâ savaşları bitip, ganimetler kesilmiş, eldeki sürülerin kıymeti kalmamış, ziraatçılıkta gerilik yiyecek sıkıntısını artırmıştı. Tabgaçlar fakir düşmüş, Çinli idarî sınıf daha itibarlı, tesirli ve zengin olmuştu.

Uzun süre savaş geliriyle zengin yaşayışa alışmış olan Tabgaçlar, şartların getirdiği fakirliğe alışmak yerine, imkân arayışına girdiler. Çinliler, Tabgaç devletinde idareci sınıf olmuşlar, iyi kazanıyorlar ve bunların kızları vardı. Tabgaçlar da, Çinlilere damat olma modası aldı yürüdü. Uzun lafın kısası,

zengin Çinliler, fakir Tabgaçlara kızlarını vermekle kalmayıp, onları kendilerine benzettiler; yani Türkler Çinli oldu.

Diğer Cephe

Kendi yaşayışıyla Türk kalmaya çalışan Topa Tao, ordu'nun muhafazasında başarılı olmuş, lâkin halkının Çinlileşmesini önleyemiyordu. Askerin savaşçılığına ters düşen Budizm'i de dışlarken bile zulümden kaçınmamış, bununla, milli duygular taşıdığını bir kere daha göstermişti.[682] Konfüçyanizm hedefe geldi; sene 450 ve ufukta savaş var.

682 İslâm Ansiklopedisi, 12/2. c. s

Güney'e Akın

Güney Çin'de Sung İmparatorluğu Topa Tao'nun gözüne batıyor, onlara bir ders verilmesi hususunda acelesi var. Tao'ya göre Çin askeri "*taydan ve düve'den farksızdı*"[683] Kendi lakabı Börü (Kurt). Tabgaçlar ile Çinliler arasında mukayesesiz bir güç farkı vardı; bunu iki tarafta bilmekteydi.

683 Türk Milli Kültürü, 92. s.

Sungların korkusu galebe çalınca, sınırlardaki valilere şöyle bir emir verilmiş: "*Tabgaçların saldırısı olursa halkı yanınıza alıp iç bölgelere çekilin.*" Büyük Tabgaç Ordusu, 450 sonlarında Huan Pao kalesini kuşattı. İlginçtir, küçük kale'nin koruyucusu bin civarındaki Çinli, kalabalık Tabgaç askerine banamısın demedi; her defasında saldırganlar püskürtüldü.

Burada Tabgaçlar hayâl kırıklığı yaşarken, bir başka yerde Güney Çin müfrezeleri Tabgaç kalesini dövüyordu. Rüzgâr muhtelif yönlerden, ama Çinlilerin lehine esmektedir. Wei nehri vadisinde yaşayan Hunlar, Tibetliler ve diğer yabancı boylar –ve esir oldukları halde serbest bırakılan Çinliler –Güney Çinli kumandanın safına girdiler ve her ne kadar Kuzeyliler doğuya birkaç taarruz gerçekleştirip Shan-tung'u dahi ishal ettilerse de, Güney Çinli birlikler Şensi'de sıkışıp kalmadan güneye geçmeyi başardılar.[684]

684 Hunlar, 498. s.

Topa Tao çok zorlandığı, önceleri ümitsizliğe düştüğü savaşı kazanıp, birçok korucusu öldürülen Huan Pao kalesini teslim aldı. Sonra, başka kaleler kuşatıldı. Dayanma imkânı olmayan Çinliler bırakıp kaçtılar.

Tabgaçlar boş topraklarda ilerliyorlar, karşılarında düşmanın gölgesi bile yok, lâkin açlık midelerini kıskaca almıştı. Daha fazla yürümeyi lüzumsuz sayıp Güney Çin başkentinin karşısında kamp kurdular.

İmparatorluk sarayından görünen Tabgaç kampı korku salıyor, biraz sonra her şeyin tarumar olacağını düşünen İmparator ağlıyordu. Hâlbuki hakikat böyle değildi. Aradaki nehir ancak deniz araçlarıyla geçilir, oysa Tabgaçlar sal yapmayı bilmiyorlar. Gizlice taşınan korku Topa Tao'nun huzurunu kaçırmıştı. İki tarafın da işi tatlıya bağlama niyetleri vardı. Güney Çin İmparatoru kıymetli hediyeler gönderip barış diledi ve dediği oldu. O, ucuz kurtulduğuna sevinirken, Topa Tao'da bedavadan kazandığı zaferini kutladı.

Topa Tao, ordusunu kuzeye gönderdi. Daha önce alamadığı Hui kalesini kuşatacak askerine şöyle bir emir verdi: "*Elinizden geliyorsa onları öldürün; ülkemdeki kâfirlerin sayısını azaltarak bana hizmet etmiş olursunuz*!" Ne pahasına olursa olsun kazanmak istiyordu Tao; ama bu pek kolay değildi. Kaleyi savunanlar kırıla kırıla bitse de, takviye kuvvetin geleceği ümitleri vardı, teslim olmadılar. Kuşatma 30 gün devam etti. Daha sonra, "*Topa Tao kuşatma aletlerini yakarak ülkesine döndü.*"[685]

685 Aynı Eser, 499. s.

Topa Tao'nun Öldürülüşü

Yaptığı son savaşlar görünürde kazanılmış ise de tatmin edici değildi. Ülkesine dönen Tao'nun canı sıkkın, neşelenmek istiyor. Hassa subayı Çinli Chang Ai ile samimi, onunla sohbet ediyordu. Hiç yoktan ortaya bir iftira attı Ai, Veliaht Prens Huang ile arkadaşlarının ihanetlerinden bahsetti. Bu prens, babası Budist rahipleri öldürtürken, onlardan bir kısmının hayatını kurtarmış iyi kalpli biriydi. Çinli Chang Ai de Tao gibi Daoist (Taoist) ve Budizm'e düşman, bunların dışında o, "*kelimenin tam anlamıyla alçağın tekiydi*." Ne söylediyse inandırdı. Topa Tao araştırmaya girmeden faaliyete geçti. Prensin arkadaşları olan "*zadegânlar hiç suçu günahı yokken*

katledilmişti ve kişiliği zedelenen prens intihar ederek hayatına son vermişti.”[686]

686 Hunlar, 500. s.

Birçok hanedan üyesinin öldürülmesi olayı üzerine gelen Prensin intiharı huzursuzluğu katmerledi. Sarayda çalkantı aldı yürüdü. Bütün öfkeli gözler Chang Ai’nin üstündeydi ve gelecek günlerin bir fırtınaya sahne olacağını tahmin etmek mümkün hâle gelmişti. Hain Çinli, işin bu raddeye varacağını zannetmemişti. Şimdi başına büyük bir iş açtığının farkında olup, canını kurtarma yolu arıyor.

Hassa subayı olmakla her yere girip çıkma imkânı, sözünü geçirebileceği adamları, ayrıca da kendisi gibi kalleşler vardı. Bir gün, ayarladığı yardakçılarının yardımıyla, Topa Tao’yu boğarak öldürdü. (Sene 452)

Çinli Chang Ai’nin Fendi!

Birçok hususta büyüklüğü tartışılmayan Topa Tao, Chang Ai’nin ne derece zararlı mahlûk olduğunu anlayamayacak kadar da gafilmiş! Bunu söylemek zorundayız.

Suikast sonucu öldürülen Han’ın yeri boş kalacak değildi. Prens Topa Hang’ın İmparatorluğu ilân edildi. Saraydaki nüfuzu ka’le alınmayan, fikrine müracaat edilmeyen Hassa Subayı Chang Ai, Prens Hang’ı istemiyordu; plânını kurup, bunu safha safha uygulamaya koydu. Yaptığı şuydu: Sarayın hadımlarıyla anlaştı; onları silâhla donatıp, vezirlerin bulunduğu saraya gönderdi. Verilen emre göre: “*İçeriden çıkan herkes öldürülecek.*” Öyle oldu. Yalnız, Han olarak seçilen Topa Hang’a dokunulmayacak, bu zevk Çinli’ye bırakılacaktı. Nitekim olay, anlaşıldığı gibi tatbik edildi ve Han, hain’in hançeriyle can verdi. (Sene 452)

Daha önce Prens Yü ile mutabakata varmış olan Çinli, onu tahta çıkarıp, kendisine mareşal ünvanı verdirdi. İlk ağızda yapılan bu idi.

Karakter hanesi fena puanlarla dolu olan Chang Ai, iki han’ın katlinden sonra han yaptığı adamla da ters düştü. Alışılmış-açılmış yol bir kere de bunun üzerinde denendi ve bir gün, Topa Yu hem tahtından hem de canından oldu. Olaylar devam ederken, bir başka hassa subayı her şeyi gözetliyordu. Adı, Liu Mi olan bu zat, Han Yu’nün katledildiğini halka haber verdi. Daha sonra da meşrû veliaht Topa Hsün (Siyün) İmparatorluk

makamına taşındı. Kâtiller kısa zamanda yakalanıp, işkenceden geçirilerek öldürüldüler.[687]

687 Aynı Eser 501. s.

Topa Siyün Dönemi (452-465)

Topa Siyün bunca cinayetlerin ardından Tabgaçların bahtına düşen bir dinamit idi. Dedesi Tao'nun didinerek kurduğu binanın temeline konmuş, azar azar patlayıp, yıkmaya çalışıyor. Bir teselli olsun diye söyleyeceğiz. Çin'in Sung İmparatorluğu da daha iyi değildi. "*Sarayda içki, kadın ve kütle halinde katliâmlardan başka bir şey yoktu.*"[688]

688 Çin Tarihi, 183. s.

Topa Tao milletini tanıyor, onları, kendilerine uymayan her şeyden korumaya çalışıyordu. Budizm'e, Budistlere açtığı savaş milli refleks idi ve bunda başarılı olunmaktaydı. Çinliler her ne kadar memur sınıfını oluşturmuş idiyse de, Tao'ya göre onlar, Tabgaçların acemisi olduğu işlerde değerlendiriliyordu. Yöntemlerin Çinlileşmesinin tahribatını önlemeye yönelik tedbirler alınıyor, millet korunuyordu. Tam başarı sağlanamadıysa da, gayret vardı, denebilir.

Siyün ise, kendisini, Türklerden daha fazla Çinlilerin memnûniyetine önem veren biri olarak tanıttı. Tao'nun Budizm ve Budistlerle ilgili fermanı iptal edildi. Bu inancın üzerine kapanan ağır taş kaldırıldı. Alabildiğine hürriyete kavuşturuldu Budistler. Yeni ibadethaneler yaptırıldı. Bütün bunlar bile az geldi Topa Siyün'e! Her şeyin üstüne, ne kadar Sıtkı candan bağlı olduğu anlaşılsın diye, Budizm'e duyduğu saygının da işâreti olarak saçlarını kazıttı.

Aynı arabaya koşulup, ters yönlere çeken atlar gibi, halk ile İmparatorun duyuş, yaşayış yolları zıtlaşıyor. Çinlileşmenin bu kadarına tahammül edilemiyordu. Bütün kötülüklere rağmen hâlâ Türklük, töresiyle revaçta ve halk hakanına isyankâr olma temayülünde değil:

Diğer taraftan bakılırsa: Topa Tao'nun öldürülmesinin az sonrasında Sunglarla savaşılmış ve kazanılmıştı. Güney Çin Ordusu'nun Hao-nai kalesine saldırısı püskürtülmüş, Kuzey Çin'le de münâsebetler iyi gidiyor. Bunların sonrasında başlayan savaşsız dönem rahatlık olarak düşünülebilir

ise de maalesef öyle değildi. Tabgaçların cephelerde vuruşmamaları bir fabrika da makinelerin işsizlikten çalışmamaları demek. İşlemeyen alet paslanır, savaşmayan Tabgaça ne olur?

Ziraatçılık yok, avlanmakla ömür dolmuyor; bütün memuriyetler Çinliler de, Tabgaçlara aylaklık kalmış. Uygun meşgalesi olmayan maddi-manevi sarsıntılara düşmesi kolay.

Sonuçta, savaşçı Tabgaçlar, içkinin pençesine düştüler. Sarhoş edici nesnelerin tüketimi arttıkça arttı, kullanıcıları tehlike arzetti; idare, âcil tedbirler almaya yöneldi. Siyün Han, açtığı refah kapısından geçirdiği Budistlerin gönlündeydi, kendi gönlünde ise onların sevgisi. Tabgaçların düştüğü acıklı hâlin sebeplerini ortadan kaldırmak aklına gelmediği için, şarap içenleri ölüm cezasıyla korkuttu.

Yukarıya alınanlar Topa Siyün'ün 13-14 sene süren İmparatorluk döneminin özetidir. Belli başlı iki mesele var; biri Budizm'e sağlanan imkânlar, diğeri şarapçılara verilen ölüm cezaları. Birincilerin altın çağı sayılıyor bu devir, ikincilerin-hatta bütün Tabgaçların–kâbusu olarak yaşanmış bunca sene… Uzun sayılır iktidar süresi. Topa Siyün bunca zaman içinde, peteğini bal ile dolduran arı olamamış. Türklerin damağında tat bırakacak bir şey yapamamıştır. Biçimini bilemediğimiz bir ölümle, 465 senesinde vedâ edip gitmiştir….

Topa I. Hung Dönemi (465-471) Öl. 476

Türklükten uzaklaşma yarışı sürüyor. Birinci Hung olarak anılan yeni İmparator, Budizm'in bayrağını ileri hedeflere taşıma azminde. İnancının tam bağlısı, hatta fanatiği, bunu da ülkesini, "*altın ve bakırdan yapılma devâsa Buda heykelleriyle*" doldurarak gösterdi. Bir başka yanına bakıldığında, "*aşırı dindar olması, ülkesinin dış problemlerini başarılı bir şekilde halletmesini kesinlikle engellemedi.*"

Hung I. marazi biçimde dindar. Milleti'nin inanç ve ihtiyacı kendi dini duygularının tatmininin gölgesinde kalıyordu. Dış problemlere gelince: 466-469 arasında Güney Çin'le çarpışılıp, bir miktarda sınırlar genişletildi. Toganlar ve Ju-janlarla 470'de savaşıldı. Milletin damarlarında hala Türk kanı vardı ve bu hükmünü icra ediyordu. Meydana atılan Tabgaçlar silâhlarının hakkını veriyorlar. Fakat onları, oraya gönderecek "arş" komutunu veren İmparator yoktu.

Çifte cinsiyetle mâlûl insanlar tanıdık; bunların içlerinde çağlayan ile dışlarında görünen farklı oluyormuş. Kadın olan erkekleri kastediyoruz. Topa Hung böyle bir ikilemin çarkına düşmüştü. O bir Tabgaç İmparatoru ve milletinin beklentilerinin başında cengâverlik vardı, ne çare ki, onun içinde içine sığmayacak kadar büyüyen Budizm inancı! Ne kadar uğraşsa da, bedeninin olduğu yerde ruhunu mesut edemiyor, oturup kıvranmaya tahammülü kalmadı ve tahttan ferâgat ederek bir tapınağa kapandı.

Yaptığı, bazılarına göre fazilet numûnesiydi. Tabiî ki Çinlilerin kahramanı oldu. Hiçbir lükste gözü olmadığı için rahiplik filan değil dini bütün bir Budist olarak yaşamayı istiyordu. Girdiği tapınakta içindeki günah kirlerinden arınmayı amaçlamış, siyasetini de unutmamıştı. Terk edip gittiği halde, taht ile alâkasını sürdürmesi eşlerini ve bilhassa saltanat naibesi İmparatoriçe Feng'i adamakıllı darılttı.

Bir Gönülde İki Sevda

İki sevdanın sığabileceği genişlikte gönüller vardır da, bunu çekip çevirecek maharetli beyinlere rastlanmıyor. Birinci Hung, sevgili İmparatoriçesi ile aynı sevgiyi inanç bağlamında paylaşamamıştı. Gönül dünyasındaki derunî hazza ve çileye ortak edemediği kadına aslında biraz da bigâne kalmış, bu hususta bir şey yapmamıştı. Aralarında gizli bir husûmet başladı. Dünya'dan el ayak çeken İmparator, dünya ve ikbal perest İmparatoriçe tarafından öldürüldü. Meşhurların bir çoğunun ölümünün cellâdı yahut cellât âleti zehir oluyordu 'ya. Birinci Hung'u 476'da ahrete gönderen de Çin'in meşhur zehiridir.

Başka Cepheden Hung Dönemi

"*Tabgaç ve Toprak*" denebilecek başlığı kullanmadık. Hung zamanında yürürlüğe konan bu büyük projeye göz atacağız. Altı sene süren hükümdarlığı yaldızlı değildi, doğru, ama haysiyetsiz olduğu da söylenemez. Bir kere farklı yola girilmiş, fire verilerek ilerleniyordu. Budizm'e ilgisinin aşırılığı üzerinde durmayacağız. Yaptığı bir şey vardı Hung'un yahut onun zamanında diğer yönetici kadroların. Yeni bir geçim yolunun bulunması, Tabgaçların buralara kaydırılması lâzımdı. Bunun adı ziraatçılık.

Tabgaçların toprak zaptı görülmüş, toprak işledikleri yoktu. Ancak Çinliler, köleler, sığıntılardı bu işi yapanlar. Oysa artık hayat şartları değişmiş, bazı şeylerde değişmeliydi.

Hung'un, bu hususta gayretli olduğu söyleniyor. Toprak kanunu onun zamanında yürürlüğe girmiş mi girmemiş mi bunu anlayamadık; ama şu bilgileri aktarabileceğiz:

" *İşlemek için erkeğe 80, kadına 40 dönüm toprak tahsis edilecek, erkek 66 yaşına geldiğinde ise toprak devlet hazinesine aktarılacaktı. Bu toprak reformunun bütün İmparatorluk vatandaşlarını değil, sadece Tabgaç savaşçılarını (ilgilendirdiğini) ve yaşlılık sınırının getirilmesinin ardında, yaşlı insanın hizmete uygun olmadığı görüşünün yattığını göz önünde bulundurmak gerekir. Şu halde tahsis edilen toprak parçası erken Feodal dönemin iktası olarak kabul edilebilir*."

Getirilen yeni sistemle, insanların, içtimai seviyelerine göre "*60 ila 300 arası*" köle edinmelerine imkân sağlanmaktaydı.

Çinlileşmeden şikâyetlerimiz dinmek bilmiyor, bunun yanında Hung'un yaptığına bakınca da, Türklüğün değilse bile Türklerin resmen korunduğu açıkça görülüyor. Toprak siyasetiyle Çinliler geri plânlara atılıyorlar: "*Yani Tabgaçların Çinlileşmesi sadece görünüş itibariyle idi*."[689]

689 Aynı Eser, 508-509. s.

Toprak ekim biçimiyle Tabgaçları oyalamak, avlanmakla geçinilemeyeceğinin ve savaş ganimetlerinin kesildiğinin işâreti. Tembellik almış yürümüş, içki alışkanlığı neşvü nemâ bulmuştu. İmparatoriçe Feng'e dönersek, o güç meraklısıydı ve kocasının ölümünden sonra ele geçirdiği imkânları tepe tepe kullanıyordu. Konuya II. Hung dönemi başlığıyla devam ederken, Çin kızı Feng'i daha iyi tanıyacağız.

Topa Hung II. Dönemi (471-499)

Babası Budizm'e öylesine büyülenmişti ki, inancını daha iyi yaşamak uğruna, uğrunda kanlar dökülen tahtı gözünü kırpmadan terk etmişti. Oğul Hung II. Küçücüktü ve Çinli annesi iktidar aşığı bir Çin milliyetçisi. Devleti kendi zevklerine göre şekillendiren İmparatoriçe Feng, oğlunu da istediği gibi yoğurdu. Topa Hung II. diye anılacak olan küçük İmparator,

belli bir yaşa geldikten sonra Budizm'e daha derin bağlılık duyuyordu. İnandığı şeye olan sevginin etkisiyle bütün kanunları daha mülâyim bir hâle getirmişti. Bütün gelişmeler alenen göstermekteki Tabgaçlar, geçmişle bağlarını koparmaya, Türklüğü, üzerlerinden bir eski elbise gibi soyup atmaya doğru gidiyor.

Birçoğu, zengin Çinlilerle evlenmek suretiyle onların milliyetini benimsemekte idi. Çok geçmeden saray tamamen Çinlileşmiş, Türklüğün kokusu bile kalmamıştır. Giderek, Saray'ın hâkimleri İmparatoru bütün Çin'e hâkim olması yönünde teşvike ve başkentin Çin'in eski merkezi olan Lo-yang'a taşınması için baskıya aldılar.[690]

690 Çin Tarihi, 168. s.

Âdeta, her şey bir kanala teksif edilmişti ve kanalın adı; ne olursa olsun, amaç Tabgaçların Çinlileştirilmesiydi. İmparatoriçe Feng, dışarıdaki komşu kavimlerin neler yaptığına bakmıyor; kendileri için ne tür tuzaklar kurulduğu da umurunda değil. Varsa yoksa değişim! Saray Türklükten koparılmış, bu neyse, ama tamamen şehir Çinli başkenti hâlini almış, zadegânlar yeniden yapılanma rüzgârıyla mest!

*"Ülkenin ekonomik yönden gelişmesine gelince, (*Gumilev'den dinliyoruz*) hemen kaydetmek gerekir ki, bir yandan toplanan servet, diğer yandan süratle çar çur ediliyordu. İmparatoriçe Feng Çin modasını saraya yerleştirmişti. Farklı tabakalara mensup zadegânlar için tabaka ve rütbesini gösteren göz alıcı apoletler, madalyonlar ve şeritler getirilmiş; göçebe cüppelerinin yerini de galiba şık ve kırmızı ceketler almıştı. Sarayın içine muhteşem ve mutantan bir taht salonu yapılmış; zengin devlet erkânının çocukları için Çinli öğretmenlerin görev yaptığı bir okul açılmıştı."*[691]

691 Hunlar, 510 -511. s.

Din'de, dil'de, giyim kuşamda, bütün yaşama alanlarında eskiler gitmiş, yeniler gelmişti ki bu pek yeni olmayan Çinlilik modasıydı. Çin kızı Feng en iddialı erkeklerin dahi üstesinden gelemeyeceği zoru başarmıştı. Hatta koca kâtili olmasına değmişti(!) İçinde yaşadığı, onlardan bir parça olduğu hâlde Tabgaçlara sonsuz ihanet, içinden çıktığı millete sonsuz sadakat gösterdi. Ve Çin milletinin her şeyini Tabgaçlar arasında itibarlı kılmanın huzuru içinde öldü. (Sene 491)

Annesinden Sonra, Topa Hung II.

Ana kuzusu olarak başladığı İmparatorlukta 20 seneyi geride bıraktı. Himâyeden ve gölgeden kurtuldu. Yaşı, yaşı kurudan ayıracak seviyedeydi. Geçen seneler Hung'a annesinin görüş, duyuş, düşünüş, inanış ve icra edişteki kopyacılığını kazandırmış. Büyük balığın küçük balığı yutma eylemi, büyük Çin denizinde küçük Türk balığının yutulması sonucunu doğurmuştur. Çocuklara Çin isimleri konuyor, Çin kitapları okutuluyor, Çin'in gelenekleri yavaş yavaş olsa da hazmediliyor. Devletin adı da zaten Çince, Wei. Başkent dahi Ping-Çeng'den, daha önceleri birkaç defa Çin devletlerine merkez olmuş bulunan Lo-yang'a taşındı.[692]

692 Bozkır İmparatorluğu, 79. s.

İkinci Hung'u, Türklüğü memnun etmeyen hareketlerinde mazur gösteren de var: "… *Çin İmparatoru olmak isteyen ve yalnız Kuzey Çin'de yabancı bir sülâlenin İmparatoru kalmak istemeyen, kültürce de Çinli olarak ortaya çıkmalı idi. Taba (Tabgaç) İmparatoru Wen-ti (yani II. Hung), artık kendini bir Taba olarak değil, aldığı terbiye icabı Çinli sayıyordu.*"[693]

693 Çin Tarihi, 168. s.

Radikal Adımlar

II. Hung, Tabgaçları köklerinden tamamen koparacaktı. Dil muhafaza edildikçe bir gün yeniden kendini bulabilecek olan insanlar bundan mahrum bırakılırsa, mesele bıçakla kesilmiş gibi hallolur. Nihayet bu da yapıldı ve Çince resmi dil olarak kabul edildi; diğer bütün diller devlet teşkilâtından kovuldu. Giyim kuşam da resmen Çinlileştirildi.

Silâhsız savaşlarda İmparator, Çinlileşen teşkilâtların da yardımıyla zaferler kazanıyordu. Milletini milletlikten çıkarmış, ne Türk ne Çinli, ikisinin arasında yalpalayan yörüngesiz nesnelere dönen insanlar huzursuz. Ama bir de devleti huzursuz eden durum var. Güney Çin devleti, artık Wei (Tabgaç) İmparatorluğu için âsidir, oralara hâkim olunması gerek. Zafer ümidiyle sefer açıldı, hedefe ulaşılamadan, küçük başarılara razı olunup dönüldü. Bu, hükûmetin de tatmin olamaması demekti ve rahatsızlık her tarafa yayıldı.

Başkentin Lo-yang'a taşınması Tabgaç asilzadelerini iktisadi sıkıntı girdabına atmıştı. Geçim kaynakları sadece besledikleri sürüler, onların mahsullerini satarak elde ettikleriydi, fakat bu sürülerin üretilenler uzak yollara nasıl nakledilecek?

Hazırlanan şartlar devamlı, Tabgaçların aleyhine Çinlilerin lehinedir. Fakirlik yumağı gittikçe büyüyor, bezginlik, sabır küplerini tazyik ediyor, kuzeye dönmek isteyenler çoğalıyor, talepleri hükûmet tarafından kabul görmüyor…

İnanç Cephesi

I. Topa Tao, Daoizmi (Taoizm) halkına da benimsetmişti. Ondan sonra eşi İmparatoriçe Feng ve onun etkisi ile oğlu Topa II. Hung, Tabgaçları eski inançlarından soyutladılar; Daoizm'in hayat damarları tıkandı. Budizm ise sere serpe gelişti ve habis bir ur gibi devletin bütün uzuvlarını sardı.

Budizm, Budist rahipler ve İmparator arasındaki münasebetlerin tayininde sıkıntı belirmişti, hallettiler. Çözüm enteresandır: Rahipler, İmparatoru Buda'nın bir tenasühü olarak tasavvur edip, böylece onun emrine girmeyi tercih ettiler. Buda'nın ruhunu taşıyan (!) İkinci Hung, lâyık olduğu mevkii buldu. "*İmparator, Budizm'in bir nevi hami hükümdarı ve bir nevî Tanrısı oluyordu. Bu hâl İmparatorun göğün oğlu olduğu nazariyesine tam denk gelmektedir*."[694]

694 Aynı Eser.

Birkaç kuşak değişimi zamanda bozulma tavana vurdu. Devlet tamamen Budist-Çin rengiyle boyandı. Tapınak sayısı sadece başkentte 100'ü bulmuş, rahiplerin sayısı 2000'e ulaşmıştı.[695] İçine, azıcık Şamanizm karıştırılan Budizm, II. Hung'un katkılarıyla Çin'de altın devrini yaşıyordu. Kuzey Şensideki büyük, meşhur Yünkang Budist mağara mabetleri bu zamana aittir ve İmparator emriyle inşâ edilmiştir.

695 Türk Milli Kültürü, 93. s.

Halkın Hâli

Budizm’e adananlar halka aktarılsaydı, açlıktan midesi delinen insanların sayısı hayli azalırdı. Devlet güçlü bir görüntü veriyor, idari kademelerdeki Çinliler nimetler içinde yüzüyor, aslî unsur açlık sınırında. İnanç boşluğunu doldurmaya çalıştıkları, Şamanî gelenekle sulandırılan Budizm, halkın yarasının hiçbir türüne merhem olamıyor. İşsizlik, ümitsizlik ve peşinden manevi çöküntünün kapısını aralamış, orta halli Tabgaçlar serseri mayın gibi dolaşıyorlar. Zadegânlar, altını pul olan sarraf misâli, sürüleri değerden düşen bir sürü göçebe tam anlamıyla bunalımda. Açlık ağzını açmış insanları yutuyor, düşünülen bütün çareler bu belâdan kurtulmak için.

Lo-yang’ın başkent yapılıp, Budizm’e kucak açılması Çinlileri de memnun etmemişti; çünkü Konfüçyanizm’in tatlı hatıraları kazınıp atılmak istenmiyor. Saray’ın hâkimi olan seçkin Çinliler ağırlıklarını koyunca Konfüçyanizm’in resmî devlet dini olmasını kabul ettirdiler. Her iki inanç sistemi de Tabgaçların kârına değil. Bunlar, Türk kimliğinin atıldığı kuyunun üstüne oturtulan birer iri kaya idiler…

Topa Hung II. Unutulmayan bir lider olma yolunda ilerledi. İcraatların tamamı milletinin sadece başkalaşmasına yarıyor. O bir devrimci miydi? Cevabını, devirdiği çamlar vermekteydi. Çinlileşme çabaları sürerken, Çinlilerle savaştığı da oluyor, ama bunun manâsı başka; tıpkı Türk’ün Türkle savaşı gibi. Esas olan sosyal hayata ilişkin faaliyetleri ve bunlar istikâmetini gözler önüne sermekteydi: Yaptıklarından bazıları:

Bir ferman yayınladı 495’de, Tabgaçları diğerlerinden ayıran özellikleri, yani Siyenpi dilini, giyim kuşam ve saç şeklini yasakladı. Bu yetmedi, Tabgaçların kabiledaşlarıyla evlenmelerini men etti. İsimler Çinlileştirildi. Ölülerin, ata yurdu olan steplere defnedilmesi dahi yasaklar arasındaydı. Bir adım daha attı Topa Hung II. Ve hanedan ismini Yüen olarak değiştirdi.

Muhalefetin Mahvı

İnatla, aklına eseni yapıyor Hung II. Halkın şikâyetleri, feryatları üst makamlarda yankı uyandırmıyor. Tabgaç liderleri kendilerini Han olarak Türkçe ünvanlı tanıtırlardı fakat bu, Çinliler gibi İmparator denmesini istedi. Memnûniyet verici hiçbir şey yapılmadan, insanların gururlarının incinmesine yol açan her ne var ise sıralanıyor. Bunlar üst üste birikince, dertler dağlar gibi kabardı. Başta veliaht Prens olmak üzere boylardan çoğu

küçük çaplı bir hareket başlattılar. Lo-yang'daki dayanılmaz acılara katlanmaktansa, eski yurda dönüp, eski düzende yaşamak istiyorlardı. Bu bile ağır suç sayıldı. Prens ile yakınları yolda yakalanıp, Çinlileşme adına katledildiler.

Saray; riyâ, adam kayırma, israf ve başka birçok hastalıkla mâlûl; servetler yeni dinin şerefine harcanıyor. Ordu çoktandır ihmal edilmiş, ne savaş yapılıyor, ne başka bir eylem. Bütün gayretler kimlik değiştirilmesi işine adanmış:

"*Konfüçyüs şöyle öğretmişti: Barbarlar arasında onların âdetlerine göre yaşayan Çinli "barbar" dır; şekil şemailini değiştirerek Çinliler arasında yaşayan "barbar*" ise Çinlidir. Eğer bu ölçü doğru ise amaç gerçekleşmiş demektir. II. Hung buna göre hareket ediyordu ise hedefe vardığını görmekle mutlu olmalıdır. Tabgaçların Türk kalma heveskârları varsın ağlasın!

Sükût-i Hayâl ve Hung II. in Sonu

Eski Tabgaç hanlarını en fazla savaşlarıyla anlatıyorduk, Hung II. iç işleriyle, milletinin inanış ve yaşayışını değiştirmekle meşgul, anlatılanlar da bunlara ilişkin oldu. "*Mağlup edilemez, acımasız Tabgaçlar*" uyuşuk Çinliler adını alabilirler artık. Ordu, savaşsız geçen zaman içinde iyice uyuştu. Dışarıda, hareket isteyen olaylar zuhur etti. İmparatorluğun kuzey sınırına yerleştirilen Tatabılar 496'da isyana kalkıştı. Ak Hunlar bunları takip etti; Teleütler Ju-janlara kaçtılar…

Bunlar zaaf alâmetleriydi, Çinlileşen Tabgaç devletinin çatırdayışı duyuluyor. Uzun bir sükûnet devresi yaşayan Topa Hung II. sefere çıkmak zorunda kalmıştı, çıktı. Kuzeye yürüyüp Yüan şehrini zaptetti. "*Orada isyancıların elebaşlarından birini infaz ederek, kalanlarıyla barış ve ittifak anlaşması yaptı.*"[696]

[696] Hunlar, 517. s.

Hung II. sefer dönüşü hastalandı. Sarayına gitmek üzere şehrin içinden geçerken gördüklerine inanamadı. İnsanların başlarında şapkalar, sırtlarında kısa elbiseler… O zaman anladı ki, kıyafet devriminin fiyasko. Sükût-i hayâle uğramıştı; ziyadesiyle üzüldü, yüreği daraldı. Saraya girdiğinde bedenî ağrıları iyice arttı. Fazla etkilenmiş, âdeta şaşkınlık yaşıyordu.

Sanıyordu ki, saray onu sıcak bağrına basacak, dışarıda karşılaştıklarının şokundan kurtulacak. Böyle şeyler düşünerek kendini kandırıp, içini ferahlatma provaları yapıyor. Ne yazık ki, sarayda "*Veliahd'ın üvey annesi olan sevgili hanımının kendisine sadık olmadığını öğrendi. Bütün bunlar onu öylesine üzdü ki, kısa süre sonra öldü*."[697]

697 Aynı Yer.

Yüan Kuo Zamanı (499-515)

Devletin adı Topa iken, hanların ilk adı da bu oluyordu. Wei olarak değiştirilen ve Çinlileşen devletin yöneticine Wen-ti denmiş idiyse de, biz hep "Topa" diye andık. Son anda, Çinliliğin tapusu sayılacak "Yüan"a çevrildi Tabgaç devletinin adı. Artık, Han adının başına da Yüan adı ilâve edilecek. Asimile olmaya bu kadar yatkın bir başka kavim daha var mıdır?

Tabgaçların başardığı çok önemli bir zaferdi. "*O zamana kadar yenilmez sanılan güney rakibini yenmeğe muvaffak olmuş, Taba hükümdar ailesi Kuzey Çin'in en büyük kısmını zaptederek, Gök oğlu'nun tahtına geçmişti. Ancak bu zafer zahiri idi. Silâh zoruyla fethedilmiş olan Çin, içerilerine kadar sokulan bu göçebeleri medeniyetleriyle, manevî kuvvetiyle ezdi ve onlar, belki kendileri de farkına varmaksızın Çin'li haline geldiler…*"[698]

698 Bilinmeyen İç Asya, 33. s.

Bu böyle bir yorum. Farkına varmadan Çinlileşmek?

Çinlileşmek, istekle ve çalışmayla gerçekleşmişti, ama az önceki tesbit, Tabgaçların Çin'deki ilk zamanları için doğru. Berilere gelince, hele de Hung II. göz önüne getirilince fazla söze hacet yok.

Yüan Kuo'dan neler bekleniyor, neler beklenmeli, o neler yapacak? Milletine hiçbir şey vaad etmiyor. Ne bir şey yapma şansı var ne de sevdası. Kurulu düzeni kendi hâlinde işlerken seyredecek. Bürokrasi tamamıyla Çin rengine boyanmış, Tabgaç geleneklerine açılan savaş ivme kazanmış, yokuş aşağı gidiliyor. Yeni Han'ın –İmparatorun-, Çinli hanımı, Türklük adına ne varsa ona düşman. Çinlilerin maharetle kullandıkları desise erkeklerin elindeki en iyi âlet. Kadınların işvesiyle bu desise birleşince, önünde durulamaz, durulamıyor. Birkaç eski âdetleri çağrıştıran şey kalmıştı, onların da mezara gömülmeleri için yaşatıcılarına çelme takılması gerek.

Gözde Hanım; Yüan Kuo'nın yetişmesinde emeği geçmiş olan danışmanı gözden çıkardı. İmparatorun öfkesini kabartacak bir suç isnâdı onun hayatını noktaladı; böylesine etkiliydi gözde Hatun: Danışmanlık, mevkî olarak çok önemli sayılır ve bu görevin yeni sahibi de Çinli gözde'nin kardeşi Kao Chao.

Batağa Adım Adım

Kokuşma dönemi denebilir yahut başka bir olumsuz ifade ile anlatılır. Görünen hiçbir manzara göz ve gönül okşayıcı değil. Tabgaç bahçesini Çin dikenleri sarmış. Yönetimde, Çinlilik had safhaya ulaşmış; ifritçe sırıtma, dessasça kırıtma idareci kadın ve erkek gözdelerin en bariz vasıfları.

Bu arada bir kadın öne çıkıyor. Eskiden beri kuraldı, veliaht annesi olan kadının canına kıyılır. "Hu" adlı bir kadın dedi ki: "*Ben İmparatora bir veliaht doğuracağım; çocuğum dünyaya gelsin, ben sonucuna razıyım*." Hu, bir oğlan doğurdu. (Sene 511). Saray bilindiği gibi, Çinlilerin arasında bir miktar Tabgaç var ya onlar da Çinlileşmiş. Hu, doğumdan sonra, razı olduğu ölümle yüzleştirilmedi. Fedakâr arzusu takdirle karşılanmış, cezası kaldırılmıştır. Yüan Kuo, veliaht dört yaşına değdiğinde öldü. (Sene 515)

İmparator Hsüan Hsü ve İmparatoriçe Hu (515-528)

Hsüan Hsü, fedakâr İmparatoriçe Hu'nun, ölümü göze alarak doğurduğu oğlunun adı. Babası ölünce, dört yaşında iken İmparator oldu. Perde gerisinde anne Hu var ve bu kadın oldukça hırslı. Hu'nun, Yüan Kuo'nun iğfal edilip öldürttüğü danışmanının yerine geçirilen Çinli Kao Chao'ya hıncı var. Önce bu adamı öldürttü. Sonra da ona hami olan kız kardeşini saçlarını kestirmek suretiyle cezalandırdı. Eski, Çinli gözde üç sene göz hapsinde tutuldu ve bilâhare öldürüldü.

İmparatoriçe, önüne dikilen ve dikilmeye hazır ne kadar engel varsa aşacak. Türklük, bütün çabalara rağmen, Tabgaçların bir kısmının içinden sökülüp atılamamıştı. Hanedanda hâlâ kavmî tezâhürler görünmekte. Edepsiz, vicdansız ve hırslı olan Hu, bunlardan rahatsız olmakta, Tabgaçlıktan tamamen kurtulmak istiyordu. Sadece ölmeleri temennisiyle onları bir savaşa sürdü. Amacının gerçekleşeceği umuduyla Güney Çin'e saldırttığı kumandanlar Hsü-shih şehrini ele geçirdiler. İmparatoriçe Hu'nun

hevesi kursağında kaldı, çünkü iyi bir hezimet dilediği ordu zafere nail olmuştu.

Bir zamanlar devletin resmi dini olan Budizm, şansını Konfüçyanizm'e kaptırmıştı; Hu buna da tahammül edemiyor. Bir hamle de, yine Budizm'i başköşeye oturttu. Kuzey Çin'in Budizm'e resmen bağlanışı, Doğu Asya'yı rahiplerin insafına teslim edilmiştir. Hu, savaşla kırdıramadığı Tabgaçlar için bunalan gönlünü, Budizm sefasıyla şenlendirebildi.

Dindarlığın Maliyeti

Tevazû için esas adres din olması gerekirse de Budizm oldukça görkem istiyor ve dolayısıyla pahalı bir inanç. Salgın hastalık gibi yayılan Budist heykelleri, ibadet aşkına karıştırılıp bir tarafı dolduruyor, bunların dikilmesi için gerekli maddiyat zulümle elde ediliyordu. Daha önce olmayan vergiler yüklendi halkın sırtına. Hindistan'a, dini metinlerin incelenmesi için heyetler gönderildi. Belli noktalara yerleştirilen samenler, seyirlik eşyaların yerini tuttu. Aynı oranda, halkın sefaletine de doyum olmuyor... Bu sıralarda Kuzey-batı Hindistan'a özel vazifeyle gönderilen Budist Hacısı Song Yun, sonraki zamana ilginç hikâyeler bırakmıştır. Song Yun, Hindistan'da Ak-Hun hükümdarı ile görüşüp, çeşitli incelemelerde bulunmuş, Çin'e Budizm'le alâkalı vesikalar göndermişti. Yapılanların amacı Çinlileşmeyi hızlandırmak. Bu gayretler, devlet ile gerçek tebaası Tabgaçların arasına örülen birer duvar olmaktaydı.

Saray Darbesi

Çocuk İmparator henüz annesinin vesayetinden kurtulamamış, suskunluğunu muhafaza ediyordu. İsyan duyguları taşan halk, israfın yükünü çekemez hale gelmiş, Budizm adına dikilen abideler parçalanıyor. Haklarında yayınlanan fermana aldıran kimse yok. Prens Topa İ, içindeki volkanı açığa vurmadan edemeyip, hassa birlikleri komutanı Liu Teng'i de kendi çizgisine getirdi, saray da bir darbe yapmaya karar verildi. Geçmişte denenen usûllerle amaçlarına ulaşacaklarına inanıyorlardı. Askerin el atıp netice alamadığı ihtilal pek az, hele de kale içten fethediliyorsa, buna mukavemet edemezdi ve bu tür hareketlerde kan görmekte kaçınılmaz. Kanlı piyango, daha icraatlara imzasını atamamış olan on bir yaşındaki İmparatora isabet etti. Bu masum katledildiği halde, annesi İmparatoriçe

Hu’nun canı bağışlandı. Nedense yılanın başı ezilmeyip, sarayda bir yere kapatıldı, orada besleniyor. (Sene 520) Ama İmparatoriçenin bütün aile fertleri katledilmişti.

Zayıf Tedbir Sahibini Yer

Prens Topa İ, darbenin ilk aşamasını eline yüzüne bulaştırmadan tamamladı. Aslında acemilik kokuyordu yapılan darbede. Düşmanın başı Hu idi; o hapishanede, ölmeyecek kadar yeyip içiyor. Darbeciler de huzursuzluk sürüyordu. Üç sene sonra gâsıp rolündeki Topa İ’yi ortadan kaldırmaya yönelik hareket neticesiz kaldı. Bundan iki sene sonra, mahkûm İmparatoriçe nasıl ettiyse hücresinden çıkmayı başardı. *“Gâsıp-Topa İ için her şey bitmişti. Bütün ailesi öldürüldüğü gibi, malı mülkü de müsadere edildi. Kendisine son bir lütufta bulunularak, intihar etmek suretiyle hayatına son verme şansı tanındı.”*[699]

699 Hunlar, 524. s.

Gecekondu Apartman

Doğu Asya’nın tek hâkimi olmuştular. Kuzey Çin’in en şaşaalı İmparatorluğunu; adlarını, inançlarını, törelerini terketmek suretiyle bir zaman yaşattılar. Gecekondu Apartman gibi yükselmişlerdi. Temel de harç olan unsurlar sökülüp atılınca, ayakta durmak zorlaştı. Kuvvetli çatırtılar idarecileri de idare edilenleri de uyarmaya yaramadı… Bundan sonrası için Tabgaçların seyri hiç zevk veremeyecek:

Yine İmparatoriçe Hu ve Sonu

İktidara gelebilmek, muktedir olmak tek tutkusuydu. Hapis hayatında dost olduğu birine, öz oğlunu öldürtecek kadar cani yaratılışlı. Halk tarafından sevilmez. Oğlu iktidar olmuş, ama çocuktur, annesine de saygı duymaktadır. Naibe oldu Hu, ipleri sevgilisinin eline verdi, oğlunu göz hapsine aldırdı. Devlet, içeride muhteris Hu’nun, gönül ve tahakküm oyunlarıyla yaralanıyor; dışarıdan aldığı yenilgilerle debeleniyor, itibarı da gücü de aşınıyordu. Hu’nun, üzerine düşen hiçbir vazifeyi iyi yapmayışı, kendisine duyulan nefreti körükledi.

Bunalım her yanı sarmıştı. Aslen Siyenpi olduğu sanılan, -dolayısıyla- Türk olan, “*çağın ruhu*” denen Erh-chu Jun adlı bir kabile reisi çıktı meydana. Bu kişi aldığı ünvana lâyık olduğunu gösterdi. Tabgaçların ünlü generali Ho-jun etrafına topladığı 100 bin kişiyle isyan etmiş, kimse onunla baş edemiyordu. Erh-chu Jun, yedi bin başıbozuk asker ile karşısındaki devâsa orduyu dağıtıp, generali yakalayıp Hu’ya teslim etti.

En büyük isyan ordusunun işi bitirilmişti. Küçük isyan grupları da susturuldu. Hu ile yakın çevresi güç kazanmış oldular, kötülükleri ayyuka çıktı. Kahraman kabile reisi Erh chu Jun, gidişattan hiç memnun değil; zulümle ezilen insanların haline dayanamıyordu. İşte, bu 528’de olanlar oldu.

Topraklarını satarak asker edinmişti Erh chu Jun. Belki, biraz mâceraperest denebilir. Başkent’e yürüdü. Paniğe kapılan İmparatoriçe Hu, oğlunu zehirleyerek öldürdü ve üç yaşındaki torununu İmparator ilân ederek kurtulma şansı aradı. Ne çare ki, onun için iş işten geçmiş ok yaydan çıkmıştı artık. Elini kolunu sallaya sallaya başkent’e giren Erh chu Jun, hiçbir mukavemetle karşılaşmadı. Yakayı ele veren Hu ve torunu, Huang Ho Nehrine atıldılar. Diğer zadeganlar da cezalarını gördüler. Önemli bir meselenin perdesi kapandı. Bu arada, nehirde öldürülenler, kılıçtan geçirilen zadegânlar cezalarını çekerken ipsiz sapsız takımına da gelen af’la sevinmiştiler...

Yeni Devre de İlk Olay

Siyenpi Kabile Reisi Erh-chu Jun enteresan adam; yaptıkları ile Üçüncü Selim zamanındaki Alemdar Mustafa Paşa’yla benzerlik arzediyor. Kendi kendine Mareşal rütbesi verdi. Kızını prensle evlendirip, İmparatoriçe yaptı.

Yeni İmparatorun taç giyme merasimi için tertiplenen eğlencede, Erh chu içkiyi fazla kaçırdı, sızıp kaldı. İmparator onun ortadan kaldırılmasını istiyordu; adamlarına verdiği emir uygulanmadı. Çünkü Mareşal olan, birçok askeri bulunan Erh chu’dan korkuyorlardı. Kızının İmparatoriçe olması da ayrı bir güç vermişti “*çağın ruhu*” Mareşale, ölümü ertelendi.

Tükenme Zamanı

Canlılara ölüm ayaklarından geliyor, devletlere ahlâkından. Tabgaçlar, kendilerini güçlü kılan maddi-manevi değerlere sırtlarını dönüp, başkalaştılar. Ahlakî vefayı gösteremediler. Sonradan edindikleri inançlar, âdetler bünyelerini kemiren zehir oldu. Sonra ihtilâllerle sarsıla sarsıla, ayakta duramaz hale geldiler. Hele de 530'da olanlar!

Resmen kovulan Türklük, hafızalardan tamamen sökülüp atılamamış, hâlâ ümit taşıyanlar vardı. Belki mâcera gibi gelecektir ya, Türkleri, Türklüğü temsil makamında görülen tek önemli şahıs Erh chu Jun idi.

İmparatoriçe Hu ve yakın adamları Sarı Nehirde boğan, Prens Tse Yü'yü İmparatorluk mevkiine çıkaran Erh chu kızını da İmparatoriçe yapmıştı. Malûm kendisi de artık Mareşal olmuştu. Bu olayların üzerinden iki sene geçti, 530'a gelindi.

Topa Tse-yü, artık, kayınbabasından kurtulmak istiyor. Ayrı bir şehirde yaşıyor olsa da Erh chu, ağırlığını başkentte hissettiriyor, taze İmparator onun nefesini, ateşten rüzgâr gibi hep enseninde duyuyordu. Bir haber ulaştırıldı Mareşal'e: "*İmparatoriçe kızın, kocasını aldatırken yakalandı; gel, kızına sahip ol*!" Haysiyetli bir reis, gururlu mareşal idi; elbette namusuna da düşkündü. Plân sahibi İmparator, kayınbabasının geleceğini bildiğinden tedbir aldırdı. Erh chu hışımla daldığı sarayın taht salonunda hançerlenerek öldürüldü. Brütüs'ün, damadı olduğunu anladığında iş işten geçmişti. Bu aşağılık suikast tek başına bir işâret olarak ele alınsa Tabgaçların ne derece bozulduğunu, basitleştiğini anlatmaya yeter.

Tabgaçın sesli yıkım tarihi saydığımız 530 senesi birçok ihtilâlin de kızıştığı zaman. Hatıra değeri verilmeyen Türklük, küçük bir azınlık tarafından muhafaza ediliyordu. Böylelerinden "*birkaç asil Taba (Tabgaç), yalnız bütün Shansi'yi değil, hükûmet merkezini de zaptetmiş olan âsilerin başına geçtiler ve Çinlilerle Pro-Çinli olan Taba'lar arasında büyük bir katliâm oldu*."[700]

700 Çin Tarihi, 170. s.

Kuruluşta çekilen zorluk ile yıkılışta yaşananlar bir değil. Türklükten adım adım uzaklaşarak büyümüşler, devlette Çinli nüfus hayli kabarmıştı. Gelinen nokta da, Kuzey Çin'de, artık Türk Tabgaç Devleti'nin varlığı, yalnız yokluğun yumağını kabartıyor. 534'e gelince, kavgalar semeresini (!) verdi. Devlet ikiye bölündü. Alınan yeni isimlerde Türklük yok: "*Doğu*

Weileri” ve “Batı Weileri”, pek tabii “artık her ikisi de Çin hükümdarlığı idi.”[701] Hâlâ Tabgaçlardan söz edilebilir, fakat bir Türk Tabgaç Devleti, ancak hatıralarla yaşayacak!

701 Hunlar, 534. s.

Dibe İniş

Bir yaralının, ayaklarımızın dibinde, kıvranarak can verişini seyrediyor gibi olduk. Kaçınılmaz âkıbet gelip, ikiye ayrıldılar ve birbirine düşman kesildiler. Kendi kendileriyle savaştılar. Ahlâken sukût etmiştiler; bunun üstüne, 536’da feci bir kıtlık geldi. Açlık “*ahalinin % 80’ini götürdü; biçare insanlar yamyamlık yapmaya bile mecbur kaldılar*.”[702]

702 Aynı Yer

Dirlik-düzen kaybolmuş, ahlâki sigorta atmış, faziletler unutulmuş, hayatı idâme ettirebilmekten daha kutsal bir amaç kalmamıştı. Birbiriyle yarışan savaş ve kıtlık, vuruşmalarda, ölme ve öldürme de kuralları alt üst etmişti. Komutanlar ölüm hattına asker sürmek istiyor, bunun sıkıntısını çekiyor, ancak iyi savaşçılar için ekmek bulunabiliyordu.

Külleri Deşelemek

Tabgaçlar devletlerini, kimliklerini, huzurlarını kaybettiler. Doğu Weileri Honan da, Batı Weileri Ç’ang-an’da yaşıyorlar ve “*bütün arazileri Çinli hanedanlara intikal etti.*”[703]

703 Türk Milli Kültürü, 93. s.

Topa olarak anılan aile yahut hükümdar sülâlesi de sıradanlaşmış, “*Topa ailesinin son fertleri kimsenin umurunda değildi. Kendi iktidarlarına gerekli desteği sağlamak için Kuo Huan ve Yu-Wen T’ai onları belli bir süre desteklemişler, fakat çok geçmeden bir fazlalık gibi görmeye başlamışlardı. Çinlilerin öfkesi ise artık dizginlenemez hâle gelmişti. 550’de Kao Huan’ın halefi kendisini Kuzey Chi (Tsi) İmparatoru olarak ilan ettikten başka, Topa ailesinin bütün üyelerini parça parça doğratarak cesetlerini Huang-ho Nehrine attırdı ve böylece bir hanedan tarihten silinmiş oldu.*”[704]

704 Hunlar, 535. s.

Yü-Wen T'ai'nin halefi, Kao Huan'ın kinden geri kalmadı; ancak aradan yedi sene geçtikten sonra, son İmparatoru zorla istifa ettirdi ve bir sene sonra da zehirleterek öldürttü. İşte, tam olarak bir devrin kapanması buna denir. Türk devletleri içinde; gücüyle, şanıyla önemli bir isim olduğu hâlde, bunu taşıyamayan bu kabile hakkında birkaç sözümüz daha olacak…

Son Nokta

Geçmiş zaman'ın hayâli, her zaman cihan değmiyor. Tabgaçlar, tarihçilerin üzerinden atladığı eşik mesabesinde kalmış. Bir diğer devletin mâceraları anlatılırken, yeri geldikçe bunlardan da bahsedilecek, ama başka türlü. Biri şöyle yazıyor: "*Yukarı Asya bozkırlarında kalmış kavimlere dönebilmek için, tamamen Çinlileşmiş Türkleri kendi kaderlerine bırakalım.*"

İşte bunlar namlı Tabgaçlardır: Bir başkası:

"*Son Tabalar, dedikten sonra, Taba devleti ne olmuştu?* Diyor ve cevaplıyor: "*Chou Devletinin nihayet bulmasıyla, tabii, bundan önce Juan-juanlar'da olduğu gibi tamamen ortadan kayboldular. Tabaların büyük bir kısmı Çinlileşti*" Parçalanmış olan kabileler ailelere ayrıldı, bunların bir kısmı kabile adlarını soyadı olarak aldılar. Başkaları da soyadı olarak Çin adlarını aldılar. Bu aileler bunu takibeden yıllarda, kısmen yeni zamanlara kadar görülmekte ve Çin tarihinde mühim bir rol oynamaktadırlar.[705]

705 Çin Tarihi, 175. s.

Pek çok Türk kabilesi vardı; Tabgaçların tamamı Çinlileşmemiş, bir kısmı, başka Türk kabilelerine- kavimdaşlarına iltihak etmiştiler. Çin de, Çinlilerin hâkimiyetinde Çinli olup kaybolanlardan belki daha fazlası, içine girdiği başka bir Türk devletinin çatısı ve ismi altında dilini, töresini yaşatmıştır…

SİYENPİLER

Adlarından bahsedilmeye başlanışı çok eski tarihlere dayanıyor. Asılları araştırılınca, gidilen yolda önümüze dikilen Hunlar, son durak. Ne zamanda olduğunu bilemesek de, Siyenpilerin, Hunlardan ayrılmış bir boy olduğunu öğreniyoruz.”*M.Ö. III. Yüzyılda Hunlar, Siyenpiler ve Sarmatlar tarafından meydana getirilen süper etnos*”[706] denerek daha o zamanlardan bunların önemli bir unsur oldukları vurgulanır.

706 Hazar Çevresinde Bin Yıl, 244. s.

Bütün eski Türk kavimlerinin millî kimliği tartışma konusu olmuş. Siyenpiler de, araştırıcıları çok uğraştıran bir topluluk. Sonunda varılan kanaat, onların Türk olduğu yönündedir.

Saf bir ırk olarak kalabilmişler miydi? Böyle bir soruya evet demek, eskilerden hiçbir kavim için mümkün değil. Üzerinde durulması gereken, Siyenpilerin neler yaptığı, kimlerle didiştiği, bir devlet olup olamadığı! Devlet kurmuşlar, epey bir zaman da değişik isimler altında, ayakta kalmışlar.

Kimliklerini tartışmaya açmadan, Bir Türk boyu kabul edilmelerini gerektiren özelliklerini fark edeceğiz serüvenlerinin takibinde. Siyenpilerin, tarih sahnesinde oynadığı rollere bakalım, kısa kısa…

Hun-Siyenpi Savaşı

Her davranış kalıbının, vecize’nin, atasözünün bir arka plânı vardır. Daha ziyade, bizim zayıf durumlarımızda, millî kimliğe sahip çıkılmasını vurgulayan, “*Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur*” sözünün bir dayanağı olmalıydı! Geçmişe bakınca gördüğümüz Türkün Türk’e verdiği zararlar bu sözü söyletmiş olmalı. Bir türlü dost olmayı beceremeyen Türk devletleri, devamlı birbirinin altını oymuş, başına vurmuş ve parçalanmalar, dağılmalar da en fazla bu sebepten meydana gelmiş. Aynı hanede bir aileyi oluşturan fertlerin herhangi bir sebeple ayrılışı, hemen peşinden düşmanlığı getiriyor. Hun-Siyenpi savaşının başlangıcı epey eski…

Mete M.Ö. 209'da, babasını öldürüp, hükümdarlığı devraldığında, arazileri Siyenpiler tarafından zaptedilmişti. İşte Hun-Siyenpi savaşı bu sıralarda yapıldı ve Mete onları itâati altına aldı.[707] Bu savaş, Mete'nin M. Ö. 209-174 yılları arasındaki iktidar döneminde olmuştur, ama tam tarih veremiyoruz.

707 Türk Tarihi, 1. c. 82. s.

Geçen zamanla beraber güç dengesi değişmişti. Mete'den sonra tahta çıkan Gökhan, M.Ö. 165'de önce Yüeçilerle savaşıp, Asya'da hâkimiyeti ele geçirmiş, bilâhare Siyenpiler tarafından bozguna uğratılmıştır.[708]

708 Hazar Çevresinde Bin Yıl, 112. s.

Uzun tahliline girmeden bir noktaya parmak basmak istiyoruz. Tamamen değilse de çoğunlukla bütünden kopan parçalar daha aktif görünüyorlar. Birbiriyle yaptıkları savaşların galipleri de küçük sayılan taraf oluyor. Hunların savaşçılığı dillere destan idi; böyle olduğu hâlde küçük Siyenpi grubuna yenildiler. Tabgaçlar da Siyenpilerden ayrılmıştılar ve yapılan çarpışmalar, onlar için de aynı neticeyi vermişti. Acaba ayrılıkların ana sebebi şöyle miydi?

Bir devlet kuruluyor; belirli bir mesafe alınıyor, sonra atâlet basıyor ve yöneticiler yan gelip yatmaya, elde edilenin tadını çıkarmaya çalışıyorlar. Tebaa'dan bazıları bu durumdan hoşnut kalıyor, devamlı mücadeleyi hayatın kendisi sayan bir başka grup da homurdanmaya başlıyor, netice kopuşa varıyor. Böylece, savaşı çok seven ve iyi savaşan topluluk, gemileri yakarak esas bünyeden ayrılıyor, artık yapılması gereken tek şey savaşmak, beklenen tek sonuç galibiyet! Zaten bunlar iyi savaşçılar değil miydi? Bu bir varsayımdır. İleride görünecek olaylarla daha net fikir sahibi olabiliriz. Daha bir savaşlarını duyduk ve gördük, hemen karar vermek doğru olmaz. Fakat düşmanları Hunlar idi ve galibiyeti onlara karşıydı; bunun için önemsenmelidir. Yani, Siyenpiler çok müthiş savaşçı...

Önümüzdeki hayatları da gösterecek, bunlar savaşı becerdikleri gibi teşkilat kurmayı da becerebilseler, düzenleri olsa büyük devletlerden sayılacaklardı. Ne çare ki, bu kabiliyetlerinde noksanlık varmış. Farklı özellikleriyle temâyüz etmişler. Bir kere başıbozuk, belki de hür yaşamayı seviyorlar. Onları M.Ö. II. Yüzyıl içinde tanıyanın anlatışına bakın:

“Siyenpiler ev işleri nedir bilmezlerdi. Kabile aksakallılarından sıradan çobanına kadar herkes kendi sürüsünü güder, malını da kendisi korurdu.”

Bu, gelişmemişliğin emaresi midir yoksa ileri demokrasi geleneğinin göstergesi mi? Sürülerin güdülmesi herhalde savaşsız zamanların meşgalesi. Yahut askerleri bu işlerin dışında saymak lâzım. Siyenpilerin kadın meselesindeki tutumları da ilginç, hatta yadırganacak kadar sıra dışı:

Siyenpilerde, “*demokrasi prensibi aile yaşantısında da hâkimdi. Kadına saygı gösterilirdi ve onu dövmek yasaktı. Genç kız sevdiği erkeğe varırdı ve çeyizin sahibi kendisiydi. Savaşın dışında bütün işler kadınlara aitti*.”

Eli silâh tutan erkekler savaşta, diğerleri hayvanlarının beslenmesiyle uğraşıyor, tabiatıyla kadınlar da üstlerine düşen işlerin üstesinden gelecekler. Avlanarak iaşe temini de erkeklerin vazifesiydi.

Siyenpileri dağınık yaşayışlarıyla, devletsiz zamanlarında seyrediyor, niçin bir teşkilâta sahip olmuyorlar, diyoruz. Şunu bilmemiz de lâzım; nüfusları öyle kalabalık değildi. Savaşlarda aldıkları galibiyetler, ayakta kalabilmeleri özel maharetlerinden ileri geliyordu. M. S. 200’de 200 bin civarında nüfusları vardı.[709]

709 Aynı Eser, 537. s.

Ve bu da oynak bir rakam. Kopmalar, iştirakler, savaşlarda verilen kayıplar dâima nüfus sayısını değiştirir.

Çin’den Himâye

Türk kavimleri dalgalı deniz üzerinde dal, Çin ise kocaman bir ada gibiydi. Başı darda kalan ve biraz da ayak oyunlarıyla kendilerinin darda bıraktığı kavimler Çin’e yanaşırdı.

Çinlilerle Siyenpiler münâsebet halindeydiler ve savaşlar bellerini bükmüştü. “*M. S. 54’de reislerinden Yü-Kieu Fen, Çin’e arzı itaat için geldi*.”[710] Aynı zamanlarda aynı durumda olup Çinin kapısını çalan başka kavimler de vardı; bunlar kendilerini kısmen garantiye alırken, Çin’in eli altında istediği vakit kullanabileceği yedek güç oluyorlardı.

710 Türk Tarihi, 2. c. 82. s.

Siyenpilerin Kuzey Hunlarına Darbesi

Mete’nin kurduğu Büyük Hun İmparatorluğu, aynı dirayeti gösteremeyen yöneticilerin elinde, vakti gelince ikiye ayrılmıştı. “*Vakti gelince*” deyişimiz bölünmelere kızdığımızdan kinâyedir. Nasıl oluyorsa, büyüklüğün ağırlığı taşınamıyor. İkiye ayrılıp, bölgelerine göre Güney Hunları, Kuzey Hunları olarak anılmaya başlamıştılar. Hesaplar inceden inceye yapmaktaydı: “*Çinliler, 93’de Kuzey Hunlarını ortadan kaldıracak bir koalisyon teşkil etmeyi başarabilmişti.”*[711]

711 Muhayyel İmparatorluğun İzinde 48. s.

Koalisyonun içinde Siyenpiler de var. Kuzey Hunları bu sıralarda bir fiskeyle yıkılacak zayıf. Uzun boylu hazırlığa lüzum olmasa da, Çin işi sağlam tuttu. Kuzey Hunlarının bitişine mühür, 93 tarihli savaşla vuruldu. Mete soyundan gelen son Han öldürüldü ve insanların bir kısmı Güney Hunlarına, bir kısmı Çin’e sığındı. Ve der ki Gumilev: “Kuzey Hunlarından 100 bin aile Siyenpilere sığınarak, bu adı aldılar. Böylece Siyenpiler hayli güçlenmiş oldu.”

Siyenpi nüfusunun M.S. 200’lerde 200 bin olduğunu aynı şahıs söylüyordu. 100 bin aile, en iyimser tahminle 500-600 bin kişi demektir ki, Hunlardan bu kadar insanın Siyenpilere katılmış olmasını ihtiyatla karşılamak taraftarıyız.

Şimdi, Kuzey Hunlarının ipini beraber çekenlere bakalım, dostlukları ne haldedir? Aradan kara kedinin geçmesi fazla sürmemiş. Siyenpiler, Çin şehirlerini yağmalamaya başlamışlar, 97 senesinde ittifak bozulmuştur. Siyenpiler Kuzey Hunlarından büyük bir kütleyi kendilerinden yapmış, onların arazisinde yaşıyorlar. Çin’e zaman zaman akınlar düzenliyorlar.

Henüz Siyenpilerin devletsiz. 120 boy halinde yaşadıklarını bilinir. Başına buyruk bu kadar boy’un bir araya gelip, düşmana saldırması kolay değil. Ancak, 120 senesinde bir prens bütün boyları kendi etrafında toplayabildi. Bu prens Chi-chi Kien idi ve 134’e kadar Çinlilerle, Hunlarla ve Wu-huanlarla savaşlar yaptı, bu tarihte prens öldü, savaşlar kesildi.

Tan Shih Huai (Tan-şe-hoay)

Eskiler efsanelere pek meraklı. Bazen, aynı efsanevi olay, farklı kişiler ve farklı zamanlara da adepte edilir. Galiba bu tür hikâyeler, kavmi birliği ve yakınlığı tesbit de işe yarar:

“Çin vakanüvisleri tarafından tesbit edilen efsane Miladın ikinci asrında Hunların yerini işgal eden Siyenpi sülâlesinin menşeine dair rivayettir.(…) *Molohcu namında bir Siyenpi Tatar’ı üç sene müddetle Cenubî (Güney) Hunların ordusu içinde bulundu. Bu uzun ayrılma esnasında memlekette kalmış olan karısı dünyaya bir çocuk getirerek adını Tan-şe-hoay koydu. Molohcu avdet ettiği zaman evinde böyle bir çocuk bulmaktan hayretlere düştü. İlk hareketi bu çocuğu validesiyle beraber öldürmeğe kalkmak oldu. Kadın bu gibi ahvalde, Tataristan’da çok kere istimal edilen bir hileye müracaatta muztar kaldı. Bu hile ise kadını masum göstererek çocuğun doğumunu harika karışık bir şekle sokar.*

Kadın, bir gün şiddetli bir gök gürültüsünden korkarak gözlerini semaya kaldırınca ağzına bir dolu tanesi düştüğünü, bunu yuttuğunu, sonra gebe kalarak on ayda bu çocuğu dünyaya getirdiğini anlattı. Bu yalan sayesinde hayatını kurtardı.”[712] *Benzer bir efsane, Altay Türklerinden Mondus ve Töles oymakları hakkında da rivayet edilmekle Siyenpilerin Türklüğü hakkında ayrıca kanıt oluşturmaktadır.*

712 Makaleler ve İncelemeler, 1. c. 192. s.

Zaman zaman kuvvetli birlik oluşturdukları varsayılsa da umumî görüntü olarak Siyenpiler bozkırların yılkı atları gibiydiler. Esas birliğin tesis edicisi efsanevî kahraman Tan Shih Huai’dir. Tahminlere göre bu zat 141 senesinde doğmuştu. Kabile reisi olarak seçilişi 156 senesidir. Tan Shih Huai “kendisi için bir saray kurdurmuş, birçok savaşçıyı çevresine toplamış ve diğer bütün küçük Siyenpi reislerinin kellesini vurdurmuştu. Zamanda ondan yanaydı. Siyenpiler birliğin mutlaka gerekli olduğunu anlamaya başlamışlar, bunu sağlamak ta bu genç kumandana nasip olmuştu.”[713]

713 Hunlar, 253-254.. s.

Bir Siyenpi devletinden bahsedilme zamanı geliyor da, ne hikmetse, teşkilâtı kuran şahsın ünvanı, devletin adı görülmüyor. Kurucu devlet başkanı olarak kabul edilen kişi, Tan Shih Huai. Devlet’in merkez, sağ ve sol kanat olmak üzere üçe taksim edildiği, her birinin başına bir yardımcı görevlendirildiği söyleniyor. Ve bütün bunlar, Tan-Shih Huai’nin çok genç olduğu zamana denk denk gelir. Savaşıp, Hunları mağlûp et tikleri Hunları Aşağı Volga’ya kaçırdılar aynı zamanda. İşte bundan sonra “*Siyenpiler Büyük Bozkır’ın Tiyenşan’a kadar uzanan doğu kısımlarına yerleştiler*.”[714]

[714] Hazar Çevresinde Bin Yıl, 114. s.

"Dünkü çocuk" denecek kadar küçük, Tan-Shih Huai ve hiçbir ünvan taşımıyor. Şimdilik ne Tanhu, ne Yabgu, ne Kağan… Sadece devletinin başı, kurduğu devletle beraber kendisi de büyüyor. Siyenpiler onun idaresi altında şaha kalkıyorlar. Sene 158, Kuzey Çin Siyenpiler için tozlu yol olmuş, büyük yağma hareketleri gerçekleşmiştir. 166'da Güney Hunlarının ve Wu-huanların büyük kısmı Siyenpilerin yanında. Çin, Siyenpi akınlarıyla sersemlemiş, canından bezmiş, dostluk anlaşması rica ediyor, bunun gerçekleşmesi için, Tan Shih Huai'nin Wang ünvanı kullanmasına izin veriyor. Bunlar Kahraman liderin yumuşamasına yetmiyor; ne dostluk ne barış, müzakere yok.[715] Tan Shih Huai Çin'e, Çin'den gelen teklife değil, kendi menfâatine bakıyordu. O ölene kadar Çin toprakları Siyenpiler tarafından tepelendi; birçok önemli şehirler devamlı yağmalandı. Enerjik, atılgan, akıllı Tan Shih Huai'nin hayatı 181'de, 40 yaşında noktalandı. Ondan sonra devletin başına geçenle beraber devlet suyunun akışı durgunlaştı.

[715] Hunlar, 255. s.

Tan-Shih Huai, erken yaşlarda ölmüştü. Yerine geçen oğlu Ho lien, babasından hiçbir şey alamamış. Askere karşı cimri, özel hayatında sefih. Sevilmiyordu. İtâat edenleri hayli az'dı. Kendisine tâbi olanlarla beraber giriştiği bir kale kuşatmasında, Çinlilerin okuna hedef olup, maktûl düştü. Varis küçük bir çocuk, hiçbir işi çevirecek imkânı yok. Devletin selâmeti için, çocuğun amcası, Ho Lien'in kardeşi ipleri eline aldı. Aradan zaman geçince çocuk büyüdü, amca başta kalmaya alıştı, ikisi arasında mücadele de başladı. İşte, bir de böyle parçalanmalar var. Doğru dürüst bir intizama kavuşamadan Siyenpi devleti, amca yeğen kavgasına kurban gidip bölünüverdi, sene 235.

Bozkır kanunu! Aşırı sıcaklar, meyveleri çabuk olgunlaştır, ama bu arada çürümelerini dahi çabuklaştırır. Çin'in kuzeyini yolgeçen hanına çevirmişler, namları almış yürümüştü. Geçinmeyi beceremeyen amca-yeğen ayrı ayrı taraftarlara sahip oldular, ayrılmak kolay. Bakacağız nerelere gidecek bu çileli yol…

Gumilev'in yazdıklarından bir cümle: "*II. Yüzyıl sonunda Çin'de 50 milyon mihnetkeş köylü yaşıyordu…*" Çin'de ne kadar kötü bir düzen olduğunu anlamak için bu karınca sürüsünün içine düştüğü zilleti görmek

kâfi! Toprakları yabancı kavimlerin çizmeleri altında çiğneniyor, askerleri bozuluyor, insanları birbirini yiyor.

Mu-jung ve Yü-Wen Siyenpileri

Bölünmek kaderleri olmuş, bundan hiçbir Türk devleti kurtulamıyor. Siyenpilerde, iyi lider bulunca bir araya toplanıp büyük güç olabilmişlerdi; fakat bu uzun süre yürümedi. Ve her zaman olduğu gibi, ayrılıklar iyi komşuluktan ziyade düşmanlığa yol açıyordu. Kabilecilik ağır basınca, daha üst seviyedeki birleştiriciler göze görünmüyor. Birbirinden kopan Siyenpi gruplarının doğurduğu netice, Çin'i rahatlatıp, kendilerini huzursuz etmek.

Yine ortaya çıkacak sağlam yapılı liderlere ihtiyaç var. Bu liderler etrafında insanlar kümelenecek, yeni isimli devletler teşekkül edecek. Bütün bunların meydana gelebilmesi zamana muhtaç ve zaman bazı şeyleri çarkları arasında un eder. Eski kültürler, parçalanmış ve bu yüzden zayıf düşmüş kavimleri çabucak kıskacına alıyor. Biraz da bu anılanlar, kendilerini o kıskacın içine gönüllü atıyorlar.

Siyenpi grupları arasında iki isim öne çıkmaya başladı. Bunlardan biri beraberindekilerle, Çin'in içlerine giderek Pekin'e yerleşti. Burada kurduğu devlete Mu-jung ismi verildi. Daha önce belirtildiği gibi, Siyenpilerde en büyük lider olan Tan Shih Huai dâhil, kimse Han-Hakan vs. ünvanı kullanmamıştı. *"281'de Mu-jung She Kui İmparatordan büyük Yabgu ünvanını kopardı."*[716] Aradan fazla zaman geçmeden Mu-jung Siyenpileri ile Güney Çin İmparatorluğu arasında anlaşmazlık çıktı. Sonuç savaş idi ve Siyenpiler ağır kayıplar verdiler.[717] Mu-jung Siyenpilerini yenilgiye uğratan, aslında, o kocaman Çin değildi. Yine aynı ağacın dalı, yani Siyenpilerin bir diğer grubu olan Yü Wen Prensliği idi. Bunların meydana getirdiği topluluk sayı bakımından pek az olmasına rağmen, devâsa Çin'in yapamadığını yapıyor. Bunu şöyle de anlayabiliriz: Chin İmparatorluğu ile Yü-Wen Prensliği müttefik idi; Çin maşa ile çalışmayı sever, hem de becerir; burada Siyenpilere karşı Siyenpileri kullanarak, bedavadan kazanç elde etti.

716 Aynı Eser, 329. s.

717 Çin, Tarihi, 135. s.

Güney Siyenpileri –Mu-junglar- ile Çinlilerin sürtüşmeleri devam etti. Ancak Kuzey Siyenpileri, yani Yü-Wenler Çinlilerden yana kendi akrabasına silâh çekiyorlardı ki bunlara dayanmak mesele. Mu-jung adı verilirken Siyenpilerin devletine, Çin gelenekleri de benimsenmeye başlanmış, onların kültür dairesine girilmişti. She Kui'den sonra Mu-jungların başına geçen Ho-İ 285-289 arası Çin ile mücadele etmiş ise de, sonunda kendisine büyük Siyenpilerin başı ünvanını alarak barış yoluna girmişti.[718] Bu barış anlaşması Siyenpiler için bir nevi bağımlılığı kabullenmeleri demek. Buna mecbur eden de, yine diğer Siyenpilerin –Yü-Wenlerin- yıpratıcı taarruzları idi.

718 Hunlar, 329. s.

Bir süreliğine sükûnet sağlanmış gibi görünüyor; bu arada Güney Siyenpileri, Kuzey Çin'deki umumi durumlarını teşkilâtlandırmak için seferber oluyorlar.

Devletlere şahısların isimlerinin verilmesi alıştığımız bir husus. Bu da ayrılıklarla, ayrılanların başı olan şahsın taşıdığı addan geliyor. İkiye bölünmeleri çok çabuk oldu. İşin daha da kötüsü birbiriyle savaşmaya başlamalarıydı. Zaten teşkilâtçılıkları zayıftı ve bu yüzden, kendilerinden çok zayıf olanlar anlı şanlı devletlere sahipken, Siyenpiler uzun süre bunu başaramadılar. Tan Shih Huai, büyük bir komutan olmasına rağmen, ikinci asrın sonlarına doğru temelini attığı devleti oturaklı hale getirip, baraka devlet görünümünden uzaklaştıramamıştı.

Bir tarafın adı Mu-jung Siyenpileri, epeyce kuvvetli görünmelerine rağmen, kısa sürede Çin'e tâbi olmak gibi bir pozisyona girdiler. Gerçi aynı şeyin Türk devletlerinin başına geldiği görülmedik bir olay değildi, fakat Siyenpilerin ki kendi dağınıklarından ileri geliyor. "*Tarihi rol oynadıkları bütün müddet zarfında fevkalâde devletler kuran Hunlara mukabil, büyük siyasi bir birlik kuramamışlardır. Siyenpilerin münferit gruplarının ayrı siyasetleri vardı, hiçbir zaman umumi bir idareye tâbi olmuyorlardı. Böylece tarihleri, dâima ufak grupların tarihidir*."[719]

719 Çin Tarihi, 135.-136. s.

Bu yorum-tesbit Eberhard'a ait ve gerçeğin tam kendisi değilse de, yakındır. Devlet olmuşlar, lâkin oklarının, kılıçlarının gücüyle mütenasip varlık gösteremiyorlar. İyimser tesbit Gumilev'in:

“307’de Mu-jung Ho-İ kendisini Siyenpilerin büyük Yabgu’su ilân etti. Her ne kadar bu ünvan onun sadece bir uyarısını dile getiriyorsa da, gerçek bir tavır değildi, ama yine de 307 yılını Güney Siyenpi Devletinin kuruluş tarihi kabul etmek mümkün.”[720]

720 Hunlar, 329. s.

Siyenpilerin takip edilen hayatları acayiplik dolu. Kolay devlet kurabiliyorlar, büyük devlet olamıyorlar. Böyle bir dert edindikleri söylenemez. Kendisine büyük Yabgu ünvanı alan insan, belli ki büyümek istiyor; fakat niçin adamlarına sahip olamaz? Bahsedilen ünvanı aldı. “*Bundan üç yıl sonra 700 Siyenpi ailesi batıya göç edip Saydam eteklerine yerleşerek, Kukunor Gölü sahillerinde Togon veya T’u-yü hükümdarlığını kurdu. Devlete bu isim Mu-jung Ho-İ’nin kardeşi olan başkumandanın adından dolayı verilmişti.”*[721]

721 Hunlar, 329. s.

700 aile’nin devlet kurması nasıl olabiliyor? Herhalde gittikleri yerde dağınık, başsız bir yığın insan yaşıyordu; hüküm altına alınmaya müsait bu yığınlar üzerinde kurulan otorite devletin kuruluşunda nüfus eksikliğini gidermeye yarar. Tabiî, bu devletin ne kadar işe yarayacağı da tahmin edilebilir! Şimdi Siyenpilerin dağınıklığı bu kadar mı, hayır. Birçok oymak birbirinden uzak, üstelik ayrı dilleri konuşarak yaşıyorlar. Moğolca, Çince ve Türkçe Siyenpilerin arasında yaygın, dil birliği bile sağlanamadan nasıl büyünecek?

Siyenpilerin farklı isimlerle anılanları var ya, onlardan biri de Beyaz Siyenpiler. Sene 311 idi ve Hun-Çin savaşı cereyan ediyordu. Tabgaçlar Çinlilerin, Beyaz Siyenpiler Hunların yanında yer aldılar. Burada dikkatimizi çeken, olayın dört kahramanı var. Çin, Hun, Tabgaç ve Siyenpi; bunlardan biri ayrı diğer üçü ise aynı ağaçtan süren filizler. Savaş’a gelince; Çin orduları Tabgaçların yardımıyla galip çıktı ve Siyenpiler Hun bayraklarını atarak kaçıştılar. Birçok gruptan biri olan Beyaz Siyenpiler böyle joker olarak kullanılmaktan başka işe yaramamıştır. Dağınık gruplar içinde istikrara en yakın olan Mu-jung Ho-İ’nin Siyenpileri. Bazıları var ki, haydutluk yapıyor, başıboş dolaşıyorlar. Ho-İ, bu türden kabileleri ıslah edip, itâati altına almayı becerdi. Gittikçe gücü artıyordu. Tuan hükümdarlığının bir kısmını da ele geçirince, Çin’in gözüne girdi.

Mu-jung Ho-İ 307'de kendi kendine bir ünvan vermişti, bu sefer ki, 318 senesinde Çin'den geldi. Çin sarayı Ho-İ'yi Büyük Yabgu olarak tanıdığını bildirdi. Kılıç keskin olunca paslı kilitleri açabiliyor, devletin teşkilâtsızlığı da mühim değil.

Yabgu'nun esas ifade ettiği manâ ile burada kastedilen aynı değil. (Eğer Çin İmparatoru, kendisine yardımcı gibi görüp de bu ünvanı vermediyse) "*Yabgu ünvanı aslında hakandan sonra gelen ve İmparatorluk arazisinin bir kısmını idare ile sorumlu ve hükümdar ailesine mensup bir şahsın taşıdığı*" � ünvandır. Ho-İ'nin aldığı, İmparatorluk gibi bir şey değilse de, kendi devletinin başı olduğunu ifade ediyordu. Türklerde Kağan önde gelir. Siyenpiler III. Yüzyılda Kağan ünvanını kullanmaya başlamışlardı; bu Türk tarihinde bir ilk sayılıyor. [722]

722 Tarihte Türklük, 60. s.

Mu-jung Ho-İ, 333'e kadar devletinin başında başarılı hizmetlerde bulundu ve bu tarihte Büyük Yabgu öldü.

Fikrî Ayrılıklar

Mu-jung Ho-İ'den sonra, oğlu Huang iktidarı devraldı. Neredeyse bütün aksilikler aynı sebebe dayanıyor. Daha önce Hunlarda ve Tabgaçlarda görüldüğü gibi, Siyenpilerin de Çinlileşme eğilimi başlamıştı.

Mu-jung Huang Çin kültürüyle yetişmiş, bunun gereğini yerine getirmeye çalışıyor. İcraatları milli kimliği korumaya gayret edenler tarafından kabul görmeyince kuvvetli bir muhalefet doğdu. İşin vardığı nokta iç savaş. Muhalifler başka kabilelerden aldıkları destekle Mu-jung Huang'a baş kaldırdılar. Savaşın galibi ikinci grup oldu, fakat bu zafer isyan elebaşını destekleyenleri memnun etmemişti. Yabguya karşı olsalar da, Siyenpi ileri gelenleri ayrılıktan hoşlanmıyorlardı ve bunun için isyankârların peşine düşmekten vazgeçtiler.

Kardeşler arası çarpışmalarda ne tarafın kazanmasının faydalı olacağı başlangıçta kestirilemez. Ortada neşter atılması gereken Çinlileşme yarası vardı. Huang'a karşı çıkanları destekleyenler arasında Tuan hükümdarlığı

da yerini almıştı. Bunların, 310'da Güney Siyenpilerinden kopan 700 aile'nin de içinde yer aldığı bir devlet olduğunu hatırlayalım.

Mu-jung Huang'a savaş açanların kumandanları Mu-jung Jen ve Mu-jung Han, yani kardeşleri muhalif Yabgu'ya. Onları destekleyenler de Tuan devletinin içinden gelen Siyenpiler.

İltimas

Galiba kardeşlik damarları ağır basmış, galip gelen kardeşler ağabeylerini takip etmeyip, yaşama şansı vermişlerdi. Bu işte bir şeyin daha etkisi göze çarpıyor; zaferde pay sahibi olacak Tuanlılar yabancıydı; Mu-jung Huang'ın başına gelecek felâkete sevinebilirler, buna kardeşlerin yüreği dayanamaz(!) Fakat Huang hiç de kardeşleri gibi düşünmüyor, ayrıldığı tahtına tekrar kavuşmak için tehlikesiz yol arıyordu. Çinlilerden istediği yardımı aldı ve 334'de kalktığı tahtına 336'da yeniden oturdu. Buyur, dememişlerdi, savaştılar. Bir kaleye kapanan Mu-jung Jen'in askerleri kılıçtan geçirildi. Arkadaşlarının öldürülüşünü içi yanarak seyreden Jen, sıranın kendisine geldiğini de gördü. Zaman vicdansız, kardeş kardeşe acımıyor.[723]

723 Hunlar, 390. s.

Çin Toprağı'nın Çekiciliği

Bereketli topraklar Çin de. İnsanlar hayatlarını rahat geçirmeye meraklı. Türk önderlerinin Çin'de kök salmak hevesleri var. Devletlerini Çin'de kuracak, büyüyecekler, yerli halk tarafından yadırganmayacaklar, amaç bu. Mu-jung Huang, iki sene aradan sonra tahtına kavuşunca, yeniden devlet kuruyormuş gibi davranıp, isim değişikliği yaparak Yen adını verdi. Çince bir ad alan "*Yen*" ile Çinlileri de gölgelendirecek bir çınar olmayı hayâl ediyordu: "*Tarihte "İlk Yen" olarak anılan bu Mu-jung devleti, bu sıralarda, Güney Mançurya ve Kora'da Kaoli devletinden bazı kısımları zaptetti*." (Sene 337)[724]

724 Çin Tarihi, 145-146. s.

Savaş Yabancısız Olursa

Bir savaştan söz edilecek. Eski "Mu-jung", yeni "Yen" adlı Siyenpi Devleti ile aynı köke dayanan Çao Devleti savaşacak. Fakat bu defa aynı saftadır, hasım taraf Tuanlar. Peki, kimdir bu Taunlar? Siyenpi ve sonra Hun'lu, başka yolu mu var?

338'de İttifak halinde olan Mu-junglarla Çaolar Tuanlara saldırdı. Cesaret, neticeye her zaman yansımaz; Tuanların sayıca yetersiz oluşları ortaya sıklet farkı çıkarıyor.

Çaolar ahım şahım bir devlet değillerdi belki, ama büyük savaş filoları ve 70 bin kişilik orduları vardı. Yen Devleti de ordusuyla atakta olunca, küçük Tuan ordusuna, yenilmekten başka bir yol kalmıyor. Yenildiler, ülkelerinin büyük bir kısmı işgale uğradı. Bundan sonra müttefikler Chin İmparatorunu itâat altına aldılar. Buraya kadar işler iyi gitti, fakat getirisi fazla olan ticarette iş paylaşmaya gelince dostluk bağı kopuverdi. Sonraki Çaolar ile Mu-jung Siyenpileri savaşa tutuştular. Hunların Çao Devleti, 36 kaleyi vuruşmasız teslim aldı.

Çin her yemeğe tuz, her savaşa silâh. Yine onlar, Çaolarla beraber Mu-junglara karşıdırlar. Mu-jung Huang'ın cesareti kalmamış, kaçıp kurtulmak istiyor. Kumandanları buna müsade etmeyip, yerinde durmasını sağlıyorlar. Gidişat iç açıcı değil. Az önceki dostların birden düşman kesilivermeleri hiç te sürpriz sayılmaz. Bozkır kanunu böyle. Çaolar Çinlilerle beraber İlk Yen Devleti başkentine kadar girdiler. İşte burada şans saldırganları terk etti; yiyecekleri bitmiş, temin imkânları yok, açlık dizlerde derman, kollarda güç bırakmamış, geri çekilmek zorunda kaldılar. Neden yağma yapmadılar? Böyle düşünülürse de, buna fırsat bulamadıklarını anlamalıyız! Demek ki, yağma için şartları oluşturamamışlar.

Erzak sıkıntısı Çaolarla Çinlileri kaçmaya mecbur bırakınca, Siyenpilerde peşlerine takıldılar. Avantajlı durumda olanlar kovalayanlardı. Yetiştiler ve çarpıştılar. Hunlardan 30 bin kişi telef edildi. Becerebilenler kaçıştılar. Canlarını kurtarmak için "teslim olanların tamamının kellesi vuruldu."[725]

725 Hunlar, 391. s.

Bu savaşta bir kişi canını ve maiyetindekileri kurtarmayı başarmıştı. Jan-min. Sonraki Çao hükümdarı Shih Hu, birçok Çinliyi devlet hizmetinde

değerlendirirken bu zadegân Çinliyi evlât edinmiş, kendi soyadını vermişti. İşte bu Jan-min, birliklerini ölüm meydanından sağ salim geçirmeyi becerebilmiştir.

Dostluk geçici, düşmanlıklar bâkidir. Karşılıklı mücadeleler sürüp gitmektedir. Kazanan yeni güneşin doğuşunu görmeye lâyık, kaybedenin kaderi karanlığa bürünmek. Mu-jung Siyenpileri, Hun-Çao-lar, Tuanlar arasında hileler, kıtâller devamdaydı. 340 senesinde Mu-jung Siyenpileri ile Sonraki Çaolar bir kere daha savaştılar. Siyenpiler bozkır Türk taktiğini, Çaolar Çin savaş usûlünü kullandılar ve Çin usulünü taklit edenler kaybetti.

Mu-jung Huang, 333'de babasının ölümüyle devraldığı yönetimi başarıyla devam ettirip, 337'de, İlk Yen adını verdiği devletini büyüttü. Birçok savaşlar gördü bunların hepsi de kabiledaşlarıyla yapılmıştı. Kendisine karşı çıkan kardeşleriyle mücadele etti: "*Şartlar*" diyoruz hep, evet şartlar kardeşi kardeşe kolay ve çabuk düşman ediyor. Aksi de zor değildi. Mu-jung Huang'ın düşmanı olan kardeşi Mu-jung Han ile ayrılan yolları şartların gereği yine birleşti. Beraberce zaferler kazandılar. Sonunda, Mu-jung Huang, bir kumpasa karıştığını ileri sürerek, kardeşine intiharı emretti. Diğer kardeşini de bir savaşta öldürtmüştü. Sene 348'e gelince, "*Mu-jung Huang oğlu Mu-jung Ch'ün'e bir taht, iyi teşkilâtlanmış bir devlet, güçlü bir ordu ve müstakbel fetihler için geniş bir program bırakarak hayatını noktaladı.*"[726]

726 Aynı eser, 394. s.

Bir Türk Devleti Bir Türk Devleti'nce Yıkılıyor

Babası mücadeleci adamdı. Kendisi de öyle olmak zorundaydı; çünkü kıran kırana çarpışılan ölüm ormanından sağ çıkmanın başka yolu yok. Mu-jung Ch'ün gözü sonraki Chao (Çao) lardaydı. Hunlardan bir şube olan ve Çin'de kurulmuş bulunan bu devlet iyi günleri gerilerde bırakmış, kargaşa denizinde yüzüyor. Kuvvetli bir dalga gelse üzerlerini örtecek, bir daha da ayağa kalkamayacaklar. Çaolarda 349'da meydana gelen Han Shih Hu'nun ölümü ortalığı karıştırmış, oğulları arasında katliâmlar başlamıştı. Kargaşadan istifade ile başka bir Hun ailesinden gelme Jan-Min iktidarı ele geçirmiş, vaziyeti idareye çalışıyor. Tafsilatı bir tarafa bırakarak söyleyecek

olursak Mu-jung Ch'ün liderliğindeki Yen devleti ordusu Çaolarla savaşa girdi. Ve Çao devleti Siyenpiler tarafından yok edildi.[727]

727 Çin Tarihi, 146 shf.

Çok canlı ve heyecanlı sahneler halinde anlatılır Siyenpi-Hun savaşı. Kısa bir bölümü sunuyoruz:

Hunların Çao Devletini eline geçiren ve hükümdar ailesinden olmayan Jan Min, bu savaşta emsalsiz bir kahramanlık sergiledi. Sağ elinde balta, sol elinde ukrukla savaş meydanına atılarak hücum halindeki düşmanın saflarını yarmaya çalıştı. Mu-jung K'o seçme süvari birliklerine çelik kafesi üzerine atarak Jan-Min'i yakalamalarını emretti. Jan-Min kafesi parçalayarak kurtulduysa da yaralanan atı yıkılınca kendisi de yakalandı. Büyük Yabgu Mu-jung Ch'ün'ün huzuruna getirilen Jan-Min'in kafası vücudundan ayrıldı.

"Çaoların yurdunun bir kısmı Yenlere, diğer bir kısmı da Tsinlere geçmişti. Bazı kısımları da küçük krallıkların ellerinde kalmıştı. Fakat bu krallık ortadan kalkarken, diğer taraftan yine Çin ülkesinde eski Hun hükümdarları sülâlesinden prensler başka bir devlet kurmuş bulunuyorlardı."[728]

728 Türk Tarihi, 1. c. 77.s.

Çin, büyük bir ülke, halkı da çok fazla. Birçok Türk devleti de kurulabiliyor buralarda. Şu var ki, tohum tarlanın istediği gibi oluyor, kendinden bir şey katamıyor düştüğü toprağa: Türk olarak ekilenler, daha ekilirken biraz, sonradan ise tamamen Çinli olup çıkıyorlar. İşte büyük engel bu. Ve değişimler bilhassa başta bulunanları rahatsız etmiyordu.

Eğer bu savaşın adını Siyenpi-Hun savaşı koyarsak, Siyenpileri galip sayacağız. Fakat karşı tarafı tamamen yok etme politikası güdülmediği anlaşılıyor:

"Siyenpi kumandan, oldukça âlicenaplık gösterdi ve kendiliğinden teslim alan kumandanı şehrin yöneticisi olarak atadı. Nihâi ve parlak bir zaferden sonra Mu-jung Ch'un kendine İmparator titülü –ünvanı- alarak, Nankin şehrinden Chin İmparatorluğunun gönderdiği elçiye şöyle dedi: Dönüşünüzde Göğün Oğlu'na, Orta Vaha Devleti'nin daha iyi bir adam bulunmadığı için beni İmparator olarak seçtiğini bildirin."[729]

729 Hunlar, 403. s.

Çao Devleti, başkalarından ziyade, en ağır darbeyi Siyenpilerden alarak, 352 senesinde tarihe karıştı. Çaoların son zamanları Türk Devleti olma hüviyetinden uzaktı. Son İmparator da zaten evlatlık edinilen Çinli Jan-min idi. Bütün taht varislerini öldürerek idareyi eline alan bu Çinli de Siyenpiler tarafından yokluğu gömülmüş, Çinli destekçilerin hiçbir katkısı olmamıştı. Çaoların sonunu hazırlayan sebeplerin başında gelen, Çinlileşmiş olmalarıdır. Çünkü kültürleriyle birlikte savaş geleneklerini de kaybetmişlerdi. Muyungların (Mu-jung Siyenpiler) kaderi de Hunların ki gibi oldu.[730]

730 Halkların Şekillenişi Yükseliş ve Düşüş, 188. s.

Siyenpilerin tarihleri oldukça karmaşık. Yaman savaşçı olmalarına karşılık, devlet teşkilâtı bakımından geri idiler. Savaşıyor galibiyetle zaptettikleri şehirlere imzalarını atamıyorlardı. Düşmanları da kendilerine en yakın olan kavim ve kabilelerdi. Kendileri ikiye bölünür bölünmez birbirleriyle savaştılar. Daha sonraları Tabgaçlarla, Hunlarla çokça savaşmışlar: *“Hunların elinden bütün Ho-Pei’yi (350-352), Şan-si ve Şan-Tong’u almışlardı. (…) Merkezi önce Yen’e yani şimdiki Pekin’e (350) sonra Ye (Çang-tü) şehrine taşımıştılar.”*[731]

731 Bozkır İmparatorluğu, 75. s.

Orta Asya’nın kuzey kısımlarında ve Moğolistan’da 266-394 seneleri arasında Siyenpi Türkleri hüküm sürüyorlardı. Böyle denebilir de, bunda süreklilik olduğu söylenemez. Daima hüküm sürülen bölgeler değişiyor, her şey değişiyor. Topluluğu idâre edenlere Yabgu veya İmparator adının verilmesi de önem arzetmez. İşin esası, belirli bir mekânda düzen içinde işleyen devlet sahibi olmak, bunu temin edememişlerdi.

Başlangıçta Tibetlilerle Siyenpilerin araları çok iyiydi, fakat 353’den itibaren aynı sahada hâkimiyet kurma sevdası dostluğu ortadan kaldırdı. Kendi aralarında kardeş cinayetleri de devam ediyor, prensler hayatî korkudan azâde değillerdi. Yani savaşlarda bulunan başarı insanların içinde kafasında huzur tohumu olup sevinç yaprakları yeşertemiyor...

Mu-jung Ch’ün, kendini Orta Vaha İmparatoru saymıştı, ömrü uzun sürmedi, defalarca girdiği savaşlardan sonra 360’da öldü. Bundan sonra Siyenpilerin lideri onun oğlu Mu-jung Wei (Vey) dir. En büyük şansı Mu-jung K’o adlı bir bilge vezire sahip olmasıydı. Bu vezir ona dâima isabetli tavsiyelerde bulundu. 365, 366 ve 369 senelerinde işe yarar hareketlerde

göründüler. Chin kuvvetlerini hezimete uğrattılar ve sınırlar genişletildi. Bu arada 367’de iyi vezir öldü, yerine kıskanç ve kabiliyetsiz biri geçti. Devlet bünyesine zarar verecek icraatları ana İmparatoriçe ile bu vezir tahakkuk ettirdi. En gözde generallerden biri belki de birincisi olan Mu-jung Ch’ui aleyhine komplo hazırlanmış, o da bundan haberdar olarak kaçmıştı.

Yanlışlıklar birbirinin peşinden sahnelenince, Mu-junglar kötü âkıbete sürükledi. Tankutlara sığınmış olan bilge vezir Mu-jung K’o’nun bütün servetini Siyenpi askerlerine dağıttılar. Tankutlar Siyenpilere hücum ederek, müstahkem kamplarını ve askeri mühimmatlarını yaktılar. Bu sıralarda işleri iyice sarpa saran Siyenpileri, “Ho-Pei’nin dokuz milyonluk Çinli ahalisi kaderleriyle baş başa bırakarak barış meşgalelerine dönmek zorunda kalmıştı.[732]

732 Hunlar, 417, s.

İyi adamı kötü adamın sevmeyip, onu ortadan kaldırma plânı kurması işi nerelere götürdü. Tuzaktan kurtulup, sığındığı Tankutlarla beraber, kaçtığı ülkeye saldırdı. Kendisini sevenleri çoktu ve onun amacı da pek kötü değildi. Âdet üzere hak arıyordu. Düşman korkusundan, İmparator Mu-jung Vei ile naib Mu-jung P’ing kaçtılar fakat Wei canını kurtarmak için teslim olmak mecburiyetinde kaldı. Mukavvadan İmparatorluk, böyle bir durumda sona erdi (370 senesi). Uzun ömürlü olması dileğiyle konan Çince Yen adı Çinlilerin bağlanmasına da yaramamıştı. Bundan sonra bir zaman Siyenpi askerleri Tankutlar için savaşacaklar.

Sonraki Yen (Siyenpilerin İkinci Devleti)

İtibarlı prenslerden Mu-jung Ch’ui’nin Tankutlara sığınmak zorunda kalışıyla (369) başlayıp, 370’de meydana gelen Tankut saldırısıyla dağılan Siyenpi devleti, 14 yıl aradan sonra “Sonraki Yen” adıyla yeniden kuruldu. Önceleri kendisine kucak açanlara sadakat göstermişti. Mu-jung Ch’ui, yıllarca sadık kaldığı Fu-Chien’e karşı dişini göstermek zorunda kaldı. O, atalarının mezarını ziyaret etmek istediğinde. Yen şehrine girişine izin verilmiyor. Artık aradaki bağların koparılma saati gelmişti. Her ne kadar aksi bir şeye kalkışmak istemediyse de, isyana hazırlanan Siyenpiler kendisini başlarında görmekte ısrarlı olunca, aralarına katıldı. 384’de yapılan başarılı savaşlardan sonra beşkenti ele geçirip, Mu-jung

İmparatorluğu'nun kurulduğunu ilân etti. Devletin adı da "Sonraki Yen" oldu.

Batı Yen Devleti

Aynı tarihlerde, Siyenpileri iki ayrı devlet kurmuş olarak görmekteyiz. Her ikisinin de fazla kıymeti harbiyesi olamayacaktır. Batı Yen İmparatorluğu adını alan bu devlette prenslerin birbirini yemelerinden daha önemli bir şey olmadı. Sonuncu İmparatorları da 394'de, sonraki Yen'in kurucusu Mu-jung Ch'ui tarafından ortadan kaldırıldı. 395'te ise Batı Yen İmparatorluğu, bir varmış bir yokmuş.

Mu-jung Ch'ui'nin Siyenpileri Tabgaçlara Karşı

Gerçi bazıları hiç teşebbüs etmemiş, bazıları zorlanmış fakat esasında Türkler için devlet kurmak, çadır kurmak kadar basit. Sıra onu yaşatmaya gelince; bu mesele nebatın taşı delip, başını göğe kaldırması derecesinde zor:

Şimdi kardeş iki devleti, hatta baba oğul denebilecek kadar birbirinden olan iki Türk devletini birbiriyle savaşırken, biri diğerini yok etmeye çalışırken görüyoruz. Sebep, hiçbir zaman için zor bulunan bir şey değil. "*Senin Ceylan'ın benim bağımda geziyor,*" bile savaşa yol açabilir. Ama, şimdi durum bu kadar basit değil, Kuzey Çin'in bir tarafında Mu-jung-Siyenpi-lerin Sonraki Yen İmparatorluğu, bir tarafında da Tabgaçlar hüküm sürüyorlardı.

İki kardeş devlet arasında –diyoruz ama onlar için bunun hiç önemi yok. Savaş 396'da başladı. Önceleri Mu-jung Ch'ui tarafı avantajlı konuma gelmiş olmasına rağmen, onun hastalanması ve sonunda ölmesi teşkilât yönünden zayıf olan Siyenpileri yenik duruma düşürdü.

Siyenpilere Ne Oldu?

Nedense, devlet kurmakta çabuk oldukları gibi dağılmakta da aceleci idiler. Hangi adlarla anılırlarsa anılsınlar mükemmellik seviyesine erişemiyorlardı. Yani yeterli un, yağ, şeker vesaire ellerinde olduğu halde helvayı iyi yapamıyorlar. Başlarında Mu-jung Ch'ui'nin bulunduğu Sonraki Yen İmparatorluğu, onun ölümünden sonra oğlu Mu-jung Pao'ya kalmıştı.

Tabgaçların saldırısıyla uğradıkları ziyan'ın telafisi için, bu sefer Mu-junglar saldırıya geçti. Kabiliyetli biri değildi ve hiçbir kuralı da yoktu Pao'nun. Sadece kazanmak istiyordu savaşı, ne kadar ipten kazıktan kupmuş katil varsa doldurdu ordusuna, sonu hüsran oldu.

Güney Yen'in Doğuşu (398)

Tabgaçlar daha iyi bir devlet havasına girmiştiler. Ordularında nizam-intizam vardı. Galibiyeti hak eden taraf düzenli olanların tarafıydı. Hezimetin neler getirdiğine teferruatıyla bakmıyoruz. Siyenpilerin olgunlaşamadan çürümeye yüz tuttuğu, her mühim olaydan sonra biraz daha net görünüyor. Tabgaçlar savaşı kazanınca yeni bir devlete hamile kalınmış oldu ve prenslerden Mu-jung T'o 398'de, Shantung'da kendisini bağımsız Güney Yen hükümdarı ilân etti. Mu-jung Pao ise hâlâ Sonraki Yen hükümdarıydı, lâkin savaştan artık onun da bir enkazdan farkı kalmamış. Şaşkın vaziyette, dertli başını koyacağı bir merhametli kucak arıyor. Hiçbir yerde umduğunu, aradığını bulamadı, yaralı av gibi tedirgin. Subayları bile kellesini koparmak düşüncesinde idiler. Nihayet, çıkan isyanlar arasında âsilerin eline geçerek öldürüldü.

Sonraki Yen hükümdarlığı adına uzun boylu konuşulabilir. Ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın, işe yarar önemli sözler bulmak zor. Pek çok devlet gibi bunlar da şanslı doğmamışlardı. Erken doğumlarda, hayatta kalmanın riskli olduğu gibi, vakitsiz kurulan devletlerde de mahzurlar pek fazla. Savaştılar, barıştılar mücadelelerin çoğu felâketlerine sebep oldu. İsyanlar taşınamayacak ölçülere vardı.

Sonraki Yen Devletinin Sonu

Tabgaçların devlet kuruluşu anlatılırken muhtelif kabileler karışımından bahsediliyor ve bunlardan da Siyenpi oymağına vurgu yapılıyordu.[733] Bütünü Tabgaç adı ile büyüyüp gelişti. Çin usulünce saray teşkilatı kurmuş, bir hayli memur istihdam ediyorlardı. Çinlilerden müteşekkil olan bütün nezaretlerdeki memurların, bütün köle ve harem ağalarının iaşeleri için yeteri kadar buğdaya ihtiyaç var. (…)

733 Tarihte Türklük, 75. s.

Bereketli toprakları ile Doğu Çin ovası zaptedilmeli ki, ihtiyaçları giderilebilsin. Her şey şuna mecbur ediyor; Doğuya bir akın yapmak lâzım. Müteaddit meydan muharebelerinden sonra,"*Sonraki Yen'in Siyenpileri imha edildi ve Doğu Çin zaptedildi.* (Sene 409)"[734]

[734] Çin Tarihi, 161. s.

Güney Yen Hükümdarlığı (398-410)

Tabgaçlarla yapılan savaşların dağıttığı Mu-junglardan Yeh garnizonu kumandanı Mu-jung T'o 40 bin Siyenpi ile geldiği Shan-Tung da bağımsız Güney Yen hükümdarı olduğunu ilân etmişti.

"*Yaptım oldu*" denebiliyor, bir de bunu etrafa kabul ettirmek mümkün olsa! T'o'nun elinde fazla imkân olmadığı gibi diğer Siyenpilerle yardımlaşma şansı da yoktu. Çin, kendi topraklarından yabancıları kovmak derdindeydi. Yani Güney Yen'in durumu kötü. Mu-jung T'o 405'de öldü.

Çin ile savaşlar yapıldı. Önce ortada görünen çarpışmalar, Çinlilerin kale kuşatmasına döndü. Siyenpiler, dışarıda düşmanın çemberinde, içeride açlığın. Kimileri düşmandan kaçarken öldürülmüştü. Kaledekiler başsız kalmış, Çinlilerin vicdanına sığınmaktan başka çareleri de görünmüyor. "*Affedilecekleri ümidiyle kapıları Çinlilere açtılarsa da sükût-i hayâle uğradılar. Liu Yü, kaleyi müdafaa edenlerin tamamının kellesinin vurulmasını emretti*"[735]

[735] Hunlar, 458, s.

Güney Yen, çok kısa ömürlü bir devletçikmiş. Son hükümdarı birinciden sonrakiydi ve yeğen oluyordu. T'o'nun halefi Mu-jung Ch-ao beşinci senede zincire vurulmuş, İmparator fermanıyla kellesi vurulmuş bir bahtsız. (Sene 410). Böylece, kanla kapanan acıklı bir tarih sayfası da Güney Yen hükümdarlığına ait oluyor. Çünkü artık son Siyenpi devleti de ortadan kalkmış, Mu-junglar bundan sonra yoktu.

Kuzey Yen (409-436)

Sadece adından dolayı anıyoruz. Mu-jungların sol kolu, oldukça zayıf. Bulunulan toprak itibariyle de küçücük. Başkentleri Lung-Ch'eng ve bir de Lia-tung körfezi civarındaki Hi (Pekin). Her tarafları rakiplerle çevrili. En

kötüsü, devletin başında karısının aşk tutsağı olan aptalların aptalı Mu-jung Hsi'nin bulunmasıydı. Karısını memnun etmek için çırpınmaktan başka özelliği olmayan Hsi, onun memnûniyeti uğruna bir av partisi tertipledi ve bu esnada beş bin askeri giyecek yiyecek sıkıntısından donarak öldü. (Sene 404).

Kraliçe aklını başından almıştı hükümdarın, ne askeri ne de diğerleri umurunda. Kraliçe 407'de ölünce, 20 li'lik cenaze törenini yaya olarak takip etti Mu-jung Hsi. Törenden dönüşünde beklenmedik bir sürprizle karşılaştı. Çinli mâceraperest zadegân Feng Pa halkı kışkırtmış, tahta bir başkasının getirilmesini sağlamıştı. Cenaze merasiminden üzüntüyle dönen hükümdar yakalanıp, öldürüldü. İki sene sonra 407'de tahta getirilen Kao Yong da öldürtüldü ve sonra da başkaları öldürülerek meydan boşaltıldı. Bütün bunları yapan Çinli Feng Pa idi. Ortalık temizlenince, Çinli, "*Hükümdar benim*!" dedi ve devlete de Kuzey Yen adını verdi. (Sene 409).

Siyenpilerin devleti olmaktan çıkan Kuzey Yen hükümdarlığının mâcerası 436 senesine kadar devam etti. Hunlarla savaştılar, Tabgaçlarla savaştılar, ne var ki uzun mücadeleye hazırlıklı ve dayanıklı değillerdi. Nihayet Tabgaç tekmesiyle devrildiler. Bundan sonraki asırlarda Siyenpilerin adından bahsedildi, fakat devletsiz olarak. Çinlilere karışıp Çinlileştiler, Hunlara karıştılar, Tabgaçlara karıştılar. Namlı Göktürk devletinin kuruluşuna öncülük edenler anlatılırken "*Siyenpi Aşina ise beş yüz ailesini Doğu Altaylara götürdü.*"[736] denmektedir. Göktürkler anlatılırken bunlar işlenecek.

736 Hunlar, 540 s.

Bazı vedâ'lar, içini buruyor insanın. Tanış olunmuş, sırdaş olunmuş, biraz da kendinde onlardan onlarda kendinden bir şeyler keşfedilmişse daha manâlı bir hüzün yaşanır bu ayrılıkta. Kötü hâlde bırakmanın suçu kendinde imiş gibi suçluluk duymak da var işin bir ucunda.

Siyenpiler, " *Her işi yaparım*" diyen vasıfsız ve de çalışma mecbûriyeti olan garibanlar gibi; nerede iş buldularsa koştular. Savaş idi onların meşgalesine verilen isim. Çok öldüler, köklerinin kesilmeyişi, tamamının aynı yerde yaşamayışından…

Dizin

Yü-Wen T’ai, 461
Zingibar, 19

Yararlanılan Eserler

Hasan Basri Çantay Meâli.

Türk Kavimleri Tarihi

Orta Asya- Tarih ve Uygarlık, J. Paul Roux, Kabalcı Yay.
İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi:
Asya ve Avrupa’da Hunlar,
Çin’in Şimal Komşuları:

Hazar Çevresinde Bin Yıl. N. L Gumilev, Selenge Yay.

İbnü-l Esir Tarihi: 1. c. Bahar Yay.

Hunların Hayatı
Hunlar: N. L Gumilev, Selenge Yay.

Türk Mitolojisi, 1

Bilinmeyen İç Asya, L. Ligeti, Türk Tarih Kurumu Yay., 1984
Avrupa Hun İmp.
Dünya Tarihi

Hazar Tarihi

Hindistan Tarihi: 1. C. Y. Hikmet Bayur, T. T. K. Yay. 1987
Rehber Ansiklopedisi.
Muhayyel İmparatorluğun İzinde
Halkların Şekillenişi Yükseliş ve Düşüş
Bizans Devleti Tarihi, Georg Ostrogorsky, Çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan, T.T. K. Yay.

Grek Seyyahı Priskos’a Göre Avrupa Hunları
Atilla, Tomas R. P. Mielke

Atilla ve Oğulları

Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Prof. Dr. Osman Turan, Nakışlar Yay.
Bizans Tarihi,

Bozkır İmparatorluğu, (Rene Grousset) Ötüken Neşriyat, 1980
İslam Ansiklopedisi 12/2 Türkler Mad. İ. Kafesoğlu
Türk'ün Üç Bin Yılı. (S.G. Klyashtorny-T.İ. Sultanov, Selenge Yay. 2003
Mukaddime. 1. c. (İbni Haldun'dan çeviren Prof. Dr. Süleyman Uludağ) Dergâh Yay.
Çin Tarihi, (Prof. Dr. W. Eberhard) T. T. K. Yay. 1987
Tarihte Türklük, (Lazslo Rasonyi) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. 1971

Türk Kültürünün Gelişme Çağları, (Prof.Dr. Bahaeddin Ögel) Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988
Eski Türkler, (L.N. Gumilev, çeviren Ahsen Batur), Selenge Yay.

Büyük Türk Tarihi: 1. (J. Degiugnes'den çeviren Selahaddin Alpay) Türk Kültür Yay. 1979

Türk Tarihi. 1.c.(Hüseyin Namık Orkun) Akba Kitabevi, 1946

Türk Milli Kültürü, (Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu), Ötüken Neşriyat, 2004
İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, (Prof. Dr. Ramazan Şeşen), Türk tarih Kurumu Yay. 2001
Kısas-ı Enbiya 1. (Ahmet Cevdet Paşa), Bedir Yay.
Ön-Türk Uygarlığı, Ön-Türk Araştırmaları Merkezi ve Töre Yayın Grubu. 2003

Umûmi Türk Tarihine Giriş, (Ord. Prof. Dr. Z. Velidi Togan) Enderun Kitabevi, 1981
Makaleler ve İncelemeler, 1.c. (Prof. Dr. Abdülkadir İnan) T.T. K.Yay. 1987

Eski Türk Devl. İdarî, Askerî Ünvan ve Terimler (Prof. Dr. Abdülkadir Doruk) Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1998

İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, (Prof. Dr. Ramazan Şeşen) T.T.K. Yay. 2001
Bozkırın Üç Atlısı, (M. Neagoe, çeviren Müstecip Ülküsal), Çatı Kitapları, 2004

Tanrının askerleri 1.c

Yedek - Dizin